Rostocker Dokumentenserver
Dieses Werk wurde Ihnen durch die Universitätsbibliothek Rostock zum Download bereitgestellt.
Für Fragen und Hinweise wenden Sie sich bitte an: digibib.ub@uni-rostock.de

Hermann Busenbaum

Theologia Moralis

Tomulus III.

Editio Tertia Correctior, Coloniae Agrippinae: Noethen, 1724

http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368

Band (Druck) Freier Zugang

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0002
DFG

Ind. 848 p. Ind
53.7.

Th- 3171(3.)

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0004
DFG

THEOLOGIA MORALIS

ANTEHAC EX PROBATIS
Auctoribus breviter concinnata
à
R. P. HERM. BUSENBAUM
Societatis JESU, SS. Theologiæ
Licentiato;
Nunc pluribus partibus aucta
à
R. P. CLAUDIO LA CROIX
ejusdem Societatis JESU, SS. Theologiæ
in Universitate Colonienſi Doctore
& Professore publico.

TOMULUS III.

EDITIO TERTIA CORRECTIOR.

COLONIÆ AGRIPPINÆ,
Apud SERVATIUM NOETHEN
Bibliopolam, an der hoher Schmidt.
Cum Privil. Sacræ Cæſ. Regiæq; Majeſt. Catholicæ
Specialí, & Superiorum permiſſu. An. 1724.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0007
DFG

Ex
Bibliotheca
Academiae
Rostochiensis

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de
/rosdok/ppn835363368/phys_0008
DFG

INDEX

Tractatuum, Capitum, Dubiorum, Quæstionum, quæ sunt in Libri III. Parte II.

Numeri hìc, designant paginam.

LIBRI III. PARS II.

De Restitutione, Contractibus & reliquis Præceptis.

TRACTATUS QUINTI

CAPUT II.

De Restitutione.

DUBIUM I.

Quid sit restitutio, & qui teneantur ad eam. Pag. 1.

Quæstio 1. Quænam injuria censeri debeat gravis. 3.

Q. 2. An scienti & volenti fieri possit injuria. 4.

Q. 3. An omnis injusta actio fundet obligationem restitutionis. 12.

Q. 4. An injuria purè damnosa fundet obligationem restitutionis. 12.

Q. 5. Quæ sint universim radices restitutionis. 13.

Q. 6. Quid agendum sit in dubio, an debeatur restitutio. 15.

DUBIUM II.

An qui cooperatur ad damnum alterius, teneatur ad restitutionem. 16.

Quæst. 7. An movens aut inducens ad damnificandum, alteri restituere teneatur. 20.

Q. 8. Quid circa mandantem sit addendum. 20.

Q. 9. Quid circa consulentem. 21.
Q. 10. Quid circa consentientem & palpantem. 23.
Q. 11. Quid circa illum, qui dat recursum vel participat. 24.
Q. 12. Quid de mutuo, non obstante, non manifestante. 25.
Q. 13. *Vacat.*
Q. 14. Ad quid teneatur Cajus, qui est quidem causa damni, tamen quamvis ipse non fuisset causa, idem damnum ab alio fuisset causatum. 28.
Q. 15. Ad quid teneatur, qui est causa damni, non totius sed tantùm majoris. 28.
Q. 16. Ad quid teneatur Confessarius temerè deobligans pœnitentem à restitutione. 29.
Q. 17. An ille teneatur, qui dubitat, an sit efficaciter cooperatus damno. 29.

DUBIUM III.

An supradicti teneantur singuli restituere in solidum & quo ordine.

QUæst. 18. Si singuli non fuerint causa sufficiens, an obligentur ad totum. 31.
Q. 19. Quæ regulæ servire possint pro cognoscendo ordine servando in restitutione. 31.

DUBIUM IV.

An teneatur restituere, qui alium impedivit à consecutione alicujus boni. 36.

QUæst. 20. Quæ sint hìc regulæ generales. 37.

DUBIUM V.

Cui vel quibus restituendum. 45.

QUæst. 21. An restitutio debeatur illi, qui in damnum consensit. 49.
Q. 22. Quid circa res inventas vel derelictas sit addendum. 49.

Q. 23. Quid præterea sit notandum circa restitutionem rei incertæ. 55.
Q. 24. Quid faciendum, si dominus compareat, postquam res pauperi vel piæ causæ est applicata. 56.
Q. 25. Si fur rem alienam tibi donarit vel vendiderit, cui debeas restituere. 58.
Q. 26. An satisfaciat, qui solvit creditori creditoris. 61.
Q. 27. Quid notandum sit circa bona vacantia. 61.
Q. 28. Quid circa thesauros, venas metallorum & similes res occultas, si inveniantur. 61.
Q. 29. Cui restitui debeant res ex incendio vel naufragio ereptæ. 65.
Q. 30. Cui restitui debeant res in bello captæ. 66.

DUBIUM VI.

De rebus, quæ debent restitui. 67.

ARTICULUS I.

Quid debeat restitui ab inferente injuriam materialem tantum, sive à possessore bonæ fidei. 67.

Quæst. 31. An res eadem in individuo restitui debeat. 71.
Q. 32. An debeat restitui, quod per alluvionem accessit. 81.
Q. 33. Quid notandum sit circa restitutionem rei alienæ, ex qua quis factus ditior. 83.
Q. 34. An Cajus teneatur restituere, si aliquid habeat per contractum injustum bonâ fide initum cum Titio. 84.
Q. 35. Ad quid teneatur, qui bonâ fide rem furtivam emit aut vendit; aut pro re sua accepit pretium furtivum. 84.
Q. 36. Quid addendum sit circa restitutionē fructuum bonâ fide perceptorū ex re aliena; Item circa compensationem melioramentorum & expensarum. 85.

ARTICULUS II.

Quid dedeat restitui ab inferente injuriam formalem, seu malæ fidei damnificatore seu possessore. 85.

Quæst. 37. An obligatio restituendi nascatur ex actione injusta sed non damnosa. 88.

Q. 38. Si actio damnosa non sit de se injusta, attamen sit infecta vitio interno injustitiæ, an causet obligationem restituendi. 88.

Q. 39. An teneatur restituere, qui facit aliquid, quod imputabitur alteri, si hic alter ideo patiatur damnum. 93.

Q. 40. Ad quid teneatur, qui exponit infantem, aut ante ostium alienum collocat. 95.

Q. 41. An aliquando sit obligatio restituendi eleëmosynas acceptas. 96.

Q. 42. An dans operam rei illicitæ, quæ non est contra justitiam, & per hoc causans damnum alteri, teneatur restituere. 99.

Q. 43. Quam culpam supponat obligatio restituendi ex acceptione vel damnificatione injusta. 100.

Q. 44. An sit obligatio reparandi damna, quæ quis in ebrietate causat. 118.

Q. 45. Ad quid teneatur, qui scienter intulit damnum grave, sed invincibiliter ignoravit esse tam grave. 118.

Q. 46. Ad quid teneatur Cajus, qui damnum intulit Titio, putans aut volens inferre Sempronio. 122.

Q. 47. Quid notandum sit circa restitutionem rei & fructuum; Item circa deductionem meliorumentorum & expensarum. 124.

Q. 48. Si valor rei vel fructuum fuerit varius intra

intra tempus, quo sunt erepta, vel consumpta, secundum quem valorē sit restituendum. 141.
Q. 49. Ad quid teneatur, qui succedit possessori malæ fidei. 146.
Q. 50. Quid dicendum sit de illo, qui partim bonâ partim malâ fide possedit rem alienam. 147.
Q. 51. Qualis sit obligatio restituendi res per parva furta sublatas. 148.
Q. 52. An sit obligatio restituendi totam materiam gravem, quam quis abstulit. 154.
Q. 53. An sit obligatio compensandi damna orta ex dilatione restitutionis. 157.
Q. 54. Quid addendum sit circa lignantes & pascentes in fundo alieno. 158.
Q. 55. Quid circa venationem, piscationem, aucupium, columbas, apes. 160.
Q. 56. Quid circa tributa, gabellas, vectigalia. 169.
Q. 57. An faciat injuriam & teneatur restituere, qui defraudat præmiferum. 178.
Q. 58. Ad quid teneatur fur, qui in extrema necessitate consumit rem furto sublatam. 181.
Q. 59. An turpe lucrum sit restituendum. 181.
Q. 60. An restitui debeat pecunia à dæmone accepta. 183.
Q. 61. An restitui debeat, quod est acceptum pro re aliunde debita. 183.

ARTICULUS III.

An & quid debeat restitui pro injuria illata corpori, v. g. per mutilationem & occisionem. 186.

Quæst. 62. An impotens restituere in uno genere bonorum, teneatur in alio. 188.
Q. 63. Quid præterea sit notandum circa restitutionem

tutionem pro injuria corpori illata. 197.

ARTICULUS IV.

Quid debeat restitui pro illato stupro. 203.

QUæst. 64. Quid præterea notandum circa restitutionem pro stupro vel defloratione. 204.

ARTICULUS V.

Quid debeat restitui pro adulterio. 215.

QUæst. 65. Quid præterea sit notandum circa restitutionem pro adulterio. 216.

ARTICULUS VI.

Quid debeat restitui pro fama & bonis spiritualibus, ut inductione ad peccatum, avocatione à Religione. 224.

QUæst. 66. Quanta sit injuria, & quæ obligatio illius, qui alium inducit ad peccatum. 225.

Q. 67. Quid addendum sit circa illum, qui alterum abstraxit à Religione. 227.

Q. 68. Quid dicendum de illo, qui alterum falsa docuit. 231.

DUBIUM VII.

De Circumstantiis restitutionis.

ARTICULUS I.

Quo tempore, loco & modo fieri debeat restitutio. 234.

QUæst. 69. Quid præterea notandum sit circa tempus, quo fieri debeat restitutio. 235.

Q. 70. Quid addendum sit circa locum, quo fieri debet restitutio. 238.

Q. 71. Cum quantis expensis teneatur debitor ex delicto restituere. 241.

A R-

ARTICULUS II.

Quo ordine restitui debeat.

Quæst. 72. An res furtiva propriis immixta priùs restitui debeat 247.
Q. 73. Si res sit vendita & tradita, an venditor aliis creditoribus sit præferendus quoad rem illam adhuc exstantem. 247.
Q. 74. An debita certa semper præferri debeant incertis. 247.
Q. 75. An unum debitum onerosum possit præferri alteri. 248.
Q. 76. An debita ex delicto præferri debeant debitis ex contractu. 248.
Q. 77. Quis præferri debeat, si debita sint contracta, quando erat impotentia solvendi. 250.
Q. 78. Quid notandum sit circa debita hypothecata & privilegiata. 254.
Q. 79. An etiam inter creditores merè personales tenenda sit regula Juris, qui prior est tempore, potior est jure. 258.
Q. 80. An inter creditores merè personales possit aliis præferri, qui priùs petit, vel qui est amicus debitoris. 259.
Q. 81. An pauper, hoc solo titulo, quia pauper est, præferri debeat diviti, si debita personalia sint paria. 260.
Q. 82. Quid observandum sit, si nullus creditorum habeat jus prælationis. 261.
Q. 83. An in conscientia sit obligatio observandi talem ordinem. 262.

ARTICULUS III.

Quæ à restitutione excusent. 262.
Quæst. 84. Quid notandū sit circa excusationem

ex eo, quòd damnum causatum sit sine culpa. 266.
Q. 85. Quid circa excusationem propter compositionem cum Papa vel Episcopo. 266.
Q. 86. An Titius, iniquus detentor, excusetur, si suadente vel jubente Confessario rem alienam dederit pauperibus; aut eam commendarit Confessario, ut restitueret, qui tamen hoc negligat. 271.
Q. 87. Quid addendum sit circa excusationem, quia damnum causaretur debitori vel creditori. 273.
Q. 88. Quid addendum sit circa excusationem propter impotentiam vel indigentiam debitoris. 275.
Q. 89. An causa excusans à restitutione, etiam excuset à furto. 279.
Q. 90. Quid addendum sit circa cessionem fori sive bonorum. 280.
Q. 91. An ingressus in Religionem excuset à restitutione. 282.
Q. 92. An auctoritas Judicis vel lex excuset à restitutione. 289.
Q. 93. An ille excusetur, qui creditori donavit aliquid, immemor debiti. 290.
Q. 94. An excusetur, qui solvit creditori creditoris. 291.
Q. 95. An per compensationem extinguatur obligatio restituendi. 292.
Q. 96. Quid notandum circa remissionem creditoris, assignationem debiti & transactionem. 293.
Q. 97. Si debitor morte plectatur, an hæredes excusentur à restitutione damni causati per deli-

delictum, ob quod plectitur. 296.
Q. 98. An excommunicatio creditoris vel debitoris excuset. 297.
Q. 99. An mors creditoris excuset debitorem à restitutione. 298.
Q. 100. An & quomodo præscriptio excuset à restitutione. 298.
Q. 101. Quid dicendum sit in variis dubiis vel opinionibus circa obligationem aut excusationem ab obligatione restituendi. 345.

CAPUT III.

De Contractibus. 355.

DUBIUM I.

Quid in genere sit contractus. 355.

Quæst. 102. Quomodo dividatur contractus. 357.
Q. 103. Quid notandum circa modos, quibus fiunt contractus; Itemque circa obligationem consequentem ex illis. 363.
Q. 104. Quid notandum sit circa consensum ad valorem contractûs requisitum. 377.
Q. 105. Quid dicendum sit in variis dubiis circa hactenus allata. 409
Q. 106. Quid notandum sit circa stipulationes. 411.
Q. 107. Quinam possint contrahere. 412.
Q. 108. Qualis debeat esse materia, de qua contrahitur. 420.
Q. 109. Quinam sint effectus contractuum. 429.
Q. 110. Quid dicendum sit de contractibus, in quibus omittitur solennitas aliqua requisita. 438.
Q. 111. Quomodo contractus firmentur. 443.

Q. 112. Quomodo finiantur contractus. 462.

DUBIUM II.

Quid in specie de promissione & donatione. 465.
Quæst. 113. Quid sit promissio. 470.
Q. 114. Quænam sit distinctio inter propositum, pactum & promissionem, prout est contractus. 471.
Q. 115. An propositum obliget. 472.
Q. 116. An pollicitatio, sive promissio ante acceptationem obliget. 472.
Q. 117. An & quàm graviter obliget promissio acceptata. 475.
Q. 118. Quid reipsa sit acceptatio promissionis & quandonam poni debeat. 478.
Q. 119. An acceptatio promissionis debeat esse externa. 480.
Q. 120. An sufficiat acceptatio tacita, æquivoca, diu pòst secuta. 481.
Q. 121. Quomodo promissio absenti facta valeat vel acceptari possit. 482.
Q. 122. Quandonam cesset obligatio promissionis. 487.
Q. 123. An obliget promissio prodiga. 489.
Q. 124. Quænam promissiones sint jure irritæ. 489.
Q. 125. Quid circa contractum donationis sit addendum. 490.

DUBIUM III.

Quibus casibus donatio possit revocari. 491.
Quæst. 126. Quid præterea notandum circa revocationem donationis ob ingratitudinem. 493.
Q. 127. Quid præterea statuant jura circa donatio-

nationes. 496.
Q. 128. Quid addendum sit circa donationes factas Ecclesiæ vel ad pias causas. 499.

DUBIUM IV.

Quid sit donatio mortis causa, & an possit revocari: quomodo & quibus competat. 501.

QUæst. 129. Quid præterea notandum sit circa donationem mortis causâ. 502.

DUBIUM V.

Quid sit commodatum, precarium & depositum. 504.

QUæst. 130. Quid notandum sit præterea circa commodatum. 508.
Q. 131. Quid circa precarium sit addendum. 508.
Q. 132. Quid addendum sit circa depositum. 509.

DUBIUM VI.

Quid sit mutuum. 512.

QUæst. 133. Quid præterea notandum sit circa mutuum. 513.

DUBIUM VII.

Quid sit Usura. 518.

QUæst. 134. Quid sit contractus usuræ, & in quo consistat ejus iniquitas. 524.
Q. 135. An in usura detur parvitas materiæ. 525.
Q. 136. An aliquando sit obligatio gratis dandi mutuum. ibid.
Q. 137. An aliquando liceat mutuanti accipere aliquid supra sortem. 526.
Q. 138. Quid notandum sit circa titulum accipiendi aliquid ob periculum sortis. 527.
Q. 139. Quid circa titulum lucri cessantis. 532.
Q. 140. Quid circa titulum damni emergentis. 535.
Q. 141. An ex aliis etiam titulis licitum sit aliquid accipere vel exigere supra sortem. 536.

Q. 142.

Q. 142. Quid circa Montes pietatis, Lombardos, Beursas sit addendum. 544.
Q. 143. An liceat ab initio accipere hoc, quod postea dandum esset pro interesse. 546.
Q. 144. Quænam pacta sint usuraria, si mutuo addantur. 547.
Q. 145. An sit usura, si mutuem sub pacto, ut mutuatarius exequatur aliquid aliunde debitum ex justitia. 551.
Q. 146. An sit usura, si quis mutuet sub pacto, ut alter statim in præsenti aliquid vicissim præstet. 552.
Q. 147. An sit usura, si Cajus det Titio 100. mutuos, cum pacto, ut si Cajus post 10. annos vixerit, Titius reddat 300., si autem non vixerit, nihil reddat. 553.
Q. 148. Quomodo pœna imponi possit mutuatario. 554.
Q. 149. Quandonam committatur usura circa varios contractus. 555.
Q. 150. An contractus Mohatra sit usurarius. 556.
Q. 151. An sit licitum aliquid accipere pro obligatione mutuandi in futurum, quandocumque alter exiget mutuum. 558.
Q. 152. An sit usura, si mutuem Cajo debitum, quod ipsi erit facilis solutionis, mihi autem esset difficilis. 559.
Q. 153. Si nullus adsit titulus accipiendi aliquid supra sortem, an sit usura mutuare cum spe aliquid accipiendi. 559.
Q. 154. An sit usura, si mutuans moneat mutuatarium de gratuita remuneratione. 560.
Q. 155. An sit usura, si per legatum sint tibi relicti 1000., & interim, dum non solvuntur, acci-

accipias aliquid pro interesse, & postea totam summam. 561.
Q. 156. Quid dicendum sit, quando valor rei mutuatæ postea crescit vel decrescit. 561.
Q. 157. An sit usura cedere alteri contractum usurarium. 564.
Q. 158. An usurarius acquirat dominium usurræ. 565.
Q. 159. An usurarius acquirat dominium eorum, quæ ex re per usuram accepta postea lucratur. 566.
Q. 160. Quandonam restitui debeat, quod acceptum est vi mutui. 567.
Q. 161. An usuræ licitè permittantur vel juventur. 569.

DUBIUM VII.
De Emptione & Venditione. 571.

ARTICULUS I.
Quid sit Emptio & Venditio. 571.

QUæst. 162. Quid notandum sit circa doctrinam hujus articuli. 578.
Q. 163. An venditio debeat esse de re & pretio determinato. ibid.
Q. 164. Quid circa rerum pretia sit notandum. ibid.
Q. 165. Quale ergo statui possit pretium rei necdum præsentis. 582.
Q. 166. Quantum pretium liceat accipere pro re rara & peregrina. 586.
Q. 167. Si quis sciat in agro esse thesaurum vel venam auream, an licitè emat agrum communi pretio. 583.
Q. 168. Quandonam ob lucrum cessans vel alios titulos licitum sit pluris vendere ad creditum. 585.

Q. 169.

Q. 169. Si nunc bono pretio vendantur, v. g. salpæ, & Titius omnes emat, ut factâ earum penuriâ cariùs vendat, an hoc monopolium sit illicitum. 587.

Q. 170. Quid dicendum sit, si mercatores conspirent non vendere minoris, attamen adhuc intra limites justi pretii. 588.

Q. 171. Quomodo venditor teneatur vitium, vel emptor pretium mercis manifestare. ib.

Q. 172. Quid dicendum sit de venditione, in qua intervenit fraus vel mendacium. 590.

Q. 173. An mercator licitè possit admiscere merci substantiam alienam. 592.

Q. 174. An licitum sit vendere in fraudem creditorum, quibus re venditâ non poteris solvere, quod debes. 593.

Q. 175. An ille, qui emit rem hypothecatam, id est, ad debita obligatam, teneatur hæc debita solvere. 593.

Q. 176. An liceat uti falsâ monetâ. 594.

Q. 177. Quid addendum sit circa emptionem rei furtivæ vel pro pretio furtivo. 595.

Q. 178. Quis sit dominus rei venditæ. 602.

Q. 179. Quid addendum sit circa rem duobus venditam. 603.

Q. 180. An facto contractu venditor teneatur mercem tradere. 604.

Q. 181. Ad quem spectent fructus vel alia affixa rei venditæ. 604.

Q. 182. An vendens rem frugiferam ad creditum possit contrahere cum emptore, vel de retinendis fructibus rei venditæ, donec persolvatur pretium, vel si emptor velit fructus, de pensione solvenda. 606.

Q. 183.

Q. 183. An liceat emere ab aliquo rem frugiferam cum pacto de retrovendendo, ita ut emptor possit cogere venditorem ad rem redimendam, non computatis fructibus interea perceptis. 607.

Q. 184. An æquum sit, quòd res absolutè vendita, si pereat ante traditionem, pereat emptori. 607.

Q. 185. Quid addendum sit circa emptionem Chirographorum vel crediti alieni. 608.

Q. 186. An Principi sit licitum vendere officia temporalia. 608. c.

Q. 187. Quænam pacta adjici soleant venditioni. 608. d.

Q. 188. Quomodo rescindi possit venditio. 608. d.

Q. 189. Quid sit retractus, & quomodo liceat eum impedire. 608. e.

ARTICULUS II.

Quid sit negotiatio & quibus illicita. 608. f.

QUæst. 190. Qualis negotiatio & quibus Clericis sit prohibita. 608. g.

DUBIUM IX.

Quid sit contractus censûs, & an licitus. 610.

QUæst. 191. Quid præterea notandum circa contractum censûs. 613.

Q. 192. Quænam pacta licitè adjiciantur contractui censûs. 624.

DUBIUM X.
Quid sit Cambium. 625.
QUæst. 193. Quid circa cambium sit præterea notandum. 627.
DUBIUM XI.
Quid locatio & conductio. 631.
QUæst. 194. Quid præterea sit notandum circa hos contractus. 634.
DUBIUM XII.
De contractu emphyteusis, feudi & libelli. 643.
QUæst. 195. Quænam præterea sint hìc notanda. 644.
DUBIUM XIII.
Quid sit sponsio & ludus. 654.
QUæst. 196. Quid præterea circa hos contractus sit notandum. 658.
DUBIUM XIV.
Quid sit contractus Societatis. 672.
QUæst. 197. Quid hìc præterea sit notandum. 674.
DUBIUM XV.
Quid sit assecuratio & fidejussio. 677.
QUæst. 198. Quid præterea notandum sit. 678.
DUBIUM XVI.
Quid sit pignus & hypotheca. 681.
QUæst. 199. Quid circa hos contractus sit præterea notandum. 682.
CAPUT IV.
De tutela & testamentis. 686.
DUBIUM I.
Quid sit tutela & curatela. 686.
DUBIUM II.
Quid & quotuplex sit testamentum. 689.
QUæst. 200. Quid præterea notandum sit circa testamenta. 695.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0024
DFG

Q. 201. Quid sit fidei-commissum & substitutio. 696.
Q. 202. An ille, qui originale testamentum vel alias literas in favorem suî factas amisit, possit privatim simile instrumentum confingere. 698.

DUBIUM III.

De renunciatione hæreditatis. 699.

Quæst. 203. Si Cajus Societatem JESU ingressurus donarit fratri suo certa bona, addito pacto non revocandi, sed sub conditione, si permaneat in Societate, an hæc dispositio teneat. 702.

DUBIUM IV.

Qui possint & debeant esse executores testamentorum. 705.

Quæst. 204. Quid notandum sit præterea circa dispositiones ad pias causas. 711.
Q. 205. An in necessitate Reip., licitum sit dispositiones pias convertere in alios usus. 718.
Q. 206. Quid aliàs possit Episcopus circa commutationem ultimarum voluntatum. 721.
Q. 207. Si plures sint designati executores, an quilibet solus possit exequi, vel debeant omnes concurrere. 721.

DUBIUM V.

De iis, qui testari & hæredes instituî possunt. 722.

Quæst. 208. De quibus rebus testari possit filius. 728.
Q. 209. De cujus licentia testari possit Religiosus professus vel aliquis Ecclesiasticus. 728.
Q. 210. Quid notandum sit circa hæreditatem & legitimam, ac speciatim circa Religiosos. 728.

Q. 211. Quinam illegitimi possint esse hæredes. 731.
Q. 212. An obligationes testatoris transeant ad hæredem. 735.
Q. 213. Quid intelligatur per Falcidiam & Trebellianicam. 736.
Q. 214. Quid agendum sit in dubio, an fraus commissa sit circa testamentum. 737.

TRACTATUS VI.

De Præcepto Decalogi 8. 9. & 10. & præceptis Ecclesiæ.

CAPUT I.

De præcepto octavo.

Quid sit suspicio, judicium temerarium & dubitatio; & quale peccatum. 739.
Quæst. 215. Quid præterea notandum sit circa suspicionem & judicium temerarium. 741.
Q. 216. Quænam sint motiva contra hæc peccata temeritatis. 748.

DUBIUM II.

Quid sit & quàm grave peccatum detractio. 750.
Quæst. 217. Quid notandum sit circa distinctionem famæ & honoris. 758.
Q. 218. Quandonam peccetur graviter contra famam vel honorem. 760.
Q. 219. Quid præterea notandum sit circa detractionem & injurias contra famam. 762.
Q. 220. An sit licitum repercutere in fama vel honore. 771.
Q. 221. Quid notandum sit, si hoc, quod de altero dixisti, fuit publicum. 774.
Q. 222. Quid notandum sit circa injurias contra honorem. 778.

Q. 223. Quid notandum sit circa revelationem secreti. 780.

DUBIUM III.

An & quomodo fama restituenda. 785.

Quæst. 224. Quid faciendum sit pro restitutione ratione suspicionis vel judicii temerarii. 787.
Q. 225. Quantùm restitui debeat ratione infamationis. 788.
Q. 226. Quid notandum sit circa obligationem restituendi apud mediatos auditores. 789.
Q. 227. Quid addendum sit circa illum, qui infamavit alterum planè inadvertenter & sine culpa. 789.
Q. 228. An ille, qui detraxit, teneatur semper hoc revocare. 791.
Q. 229. Ad quid teneatur, qui falsò detraxit. 792.
Q. 230. Ad quid teneatur Cajus, qui ut impediret Titium ab officio, quo erat indignus, publicè diffamavit eum, cum satis fuisset diffamare privatim. 793.
Q. 231. Ad quid teneatur, qui detraxit defuncto. 794.
Q. 232. An excuset prudens metus incurrendi damni temporalis in bonis fortunæ. 794.
Q. 133. Quid debeatur pro honore læso. 794.
Q. 234. Quid agendum sit, si dubitetur, an hoc, quod dixisti, sit oblivioni datum. 796.
Q. 235. An obligatio restituendi pro fa-

ma vel honore transeat ad hæredes detractoris. 796.

CAPUT II.

Quid de præcepto 9. & 10. 797.

CAPUT III.

Quid de Præceptis Ecclesiæ. 797.

DUBIUM I.

Quid requiratur ad jejunium Ecclesiasticum, & quanta ejus obligatio. 798.

Quæst. 236. Unde & quanta sit obligatio jejunandi vel abstinendi à carnibus. 802.

Q. 237. An ille, qui semel fregit jejunium, possit eâdem die sæpius comedere. 804.

Q. 238. Quid veniat nomine carnium, & quinam teneantur præcepto ab illis abstinendi. 805.

Q. 239. An licitum sit, v. g. Amstelodami diebus Veneris comedere carnes. 806.

Q. 240. An illi, cui in die jejunii est permissus esus carnium vel secunda refectio, hoc ipso etiam permittantur plures refectiones. 807.

Q. 241. Quid sit illi faciendum, qui venit ex una in alteram Diœcesin, ubi non servatur idem stylus Calendarii. 808.

Q. 242. Quid notandum sit circa vigiliam S. Matthæi & S. Joannis: item circa abstinentiam festo S. Marci. 209.

Q. 243. Ad quæ jejunia teneantur Religiosi. 810.

Q. 244. An parens teneantur filios, vel dominus servos cogere ad jejunandum. 811.

Q. 245. Quid notandum sit circa horam refectionis in jejunio. ibid.

Q. 246.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0028
DFG

Q. 246. Quomodo licitum sit interrumpere prandium die jejunii. 812.
Q. 247. Quamdiu liceat protrahere prandium. 814.
Q. 248. Quid faciendum sit illi, qui die jejunii manè vel post prandium comedit. 815.
Q. 249. An satisfaciat legi, qui pridie vel in prandio ita replet ventrem, ut non sentiat difficultatem in die jejunii. 816.
Q. 250. Quid circa potum & res liquidas sit addendum. 816.
Q. 251. Quid circa ea, quæ ad haustum sumuntur; Item circa electuaria, tabacum & fructus. 818.
Q. 252. Quid circa collationem vespertinam sit addendum. 819.
Q. 253. Quid præterea notandum sit circa parvitatem materiæ in carnibus. 822.
Q. 254. An jejunium frangatur sæpius per diem comedendo pauca. 823.

DUBIUM II.

Quæ causæ excusent à jejunio. 823.

Quæst. 255. Quid notandum sit circa dispensationem in jejunio. 828.
Q. 256. An dispensatus ad carnes valetudini servientes, possit comedere omnis generis carnes. 831.
Q. 257. Quid addendum sit circa tempus vel ætatem, in qua obliget lex jejunii. 831.
Q. 258. Quid circa pauperes sit notandum. 831.

Q. 259.

Q. 259. An excusetur, qui magnam in jejunio sentit difficultatem, vel jejunans dormire non potest. 836.
Q. 260. An excusetur puella vel vidua volens nubere, si jejunio reddenda esset deformis. 837.
Q. 261. An excusetur, qui habet duo cauteria. 837.
Q. 262. Quid addendum sit circa excusationem quorundam ratione laboris vel officii. 838.
Q. 263. Quid notandum sit circa excusationem ratione conjugii. 842.
Q. 264. Quid circa itinerantes sit addendum. 843.
Q. 265. Quid addendum sit circa excusationem ob pietatem vel majus bonum. 845.
Q. 266. An omnes Monachi excusentur à jejunio. 846.
Q. 267. Quomodo urbanitas excuset. 847.
Q. 268. Qui faciendum sit cum illis, qui prætendunt causas non sufficienter excusantes. 847.

LIBRI TERTII

PARS II.

De Restitutione, Contractibus & reliquis Præceptis.

TRACTATUS QUINTI

CAPUT II.

DE RESTITUTIONE.

SUppositis illis, quæ in hujus libri parte 1. à n. 936. dicta sunt de Furto, nunc agendum est de Restitutione.

DUBIUM I.

Quid sit Restitutio, & qui teneantur ad eam.

RESP. I. Restitutio est actus justitiæ ad salutem necessarius, necessitate præcepti, quo reparatur damnum proximo illatum per injuriam, ita ut radix restitutionis non sit quævis læsio proximi, v. g. contra charitatem, &c. in quibus non habet jus, quod violetur; sed ea tantùm, quæ est contra justitiam, in qua propriè injuria infertur, hoc est, læditur ali- 1.

»aliquod jus proximi, quod is habet in re, vel ad »rem, in qua damnum patitur: quod variis mo»dis fieri potest, v. g. furando, defraudando, de»struendo, rem alterius negligenter custodiendo, »occidendo, mutilando, detrahendo honorem, »convitiando, & similibus.

» Resp. II. Ex data responsione patet, teneri »ad restitutionem eos, qui intulerunt injuriam »damnosam. Hæc enim est duplex, scilicet Ma»terialis, ùt v. g. cùm quis rem alienam destruit, »accipit bonâ fide vel retinet, id est, probabiliter »judicans id sibi licere, vel esse suam: & Forma»lis, quâ quis rem alienam destruit, accipit vel »retinet malâ fide, id est, cùm sciat, vel scire »possit ac debeat, id sibi non licere, & rem non »esse suam. *Vide Laym. l. 3. t. 2. c. 1. Less. lib. 2. c. »7. dub. 6. Bon. de contract. d. 3. q. 1. p. 6. Unde re»solves*,

» I. Qui injuriam intulit, ex qua alteri nullum »est damnum secutum, ùt, si adulterium commi»sit, sine damnificatione alterius, non tenetur in »conscientia ad restitutionem; cùm hæc sit repa»ratio damni: potest tamen à judice cogi ad satis»faciendum pro injuria.

» II. Quisquis intulit injuriam damnosam, et»iam materialem tantùm, tenetur restituere: sed »nonnisi id, quod ex alterius re adhuc habet, vel »quo ex ea factus est ditior.

» III. Qui intulit injuriam formalem, sive »rem adhuc habeat, sive non, tenetur restitue»re; & quidem tantum, quantum est damnum »secutum. An verò sufficiat culpa venialis, con»trovertunt Auctores, & sententia utraque pro»babilis videtur, ac in praxi tuta; saltem quando

non

non commodè potest restituere. *Vide Auctores cit. Laym. Less. n. 27. Lugo di. 8. n. 56.* 2

ADDENDA.

Quæst. 1. *Quænam injuria censeri debeat gravis.* 2. Rr. Cùm restitutio reparet injuriam, ut decidi possit, quandonam sit obligatio gravis restituendi, præmittendum est in genere, quandonam injuria censeri debeat gravis, & dicendum est illam esse censendam gravem, quæ spectatâ communi hominum complexione, secundùm se apta est causare magnam contristationem, aut amicitiam dissolvere. Est communis cum *Esp.* de Just. q. 27., videturque ita sentire *S. Th. 2. 2.* q. 72. a. 2. ad 1., ubi clarè innuit illam contumeliam censeri gravem, per quam aliquis non reformidat contristare alterum: Similiter de malo q. 7. a. 1. peccatum mortale mensurat per ordinem ad dissolutionem amicitiæ cum Deo & proximo. Ratio est, quia quod ratione oppositionis, quam habet cum alia virtute, est etiam simul graviter oppositum charitati, hoc censeri debet etiam esse graviter oppositum tali virtuti, quia cùm charitas sit veluti mensura reliquarum, quod ratione oppositionis, quam habet cum aliis virtutibus, est grave contra charitatem, meritò etiam censetur esse grave contra talem aliam virtutem, sed omne illud, quod ratione oppositionis, quam habet contra justitiam, communiter causat magnam contristationem vel dissolvit amicitiam, hoc etiam est graviter oppositum charitati, ergo. *Conf.* quia quod graviter opponitur fini justitiæ, est

grave contra justitiam, finis autem justitiæ est pax, tranquillitas, satisfactio animi, mutuus consensus & amor per conservationem æqualitatis jurium, ergo quod his opponitur, est grave contra justitiam. Ratio à posteriori est, quia homo de cætero prudens, si injurietur, non solet graviter contristari aut renuntiare amicitiam, nisi injuria sit talis, quæ spectato communi sensu sit gravis, ergo si per injuriam aliquam detur causa gravis contristationis vel renuntiandæ amicitiæ, communis sensus est injuriam esse gravem. Hæc regula postea in particulari applicabitur ad singulas materias, in quibus ob injuriam gravem est gravis obligatio restituendi. Quænam sit materia gravis furti, dictum est p. 1. à n. 979.

3. *Objicies.* Nunquam est licitum odium vel inimicitia cum proximo, ergo nunquam censetur dari causa dissolvendæ amicitiæ, & consequenter nulla dabitur gravis injuria. R. N. cons., nam non dicimus hoc esse injuriam gravem, quo posito sit licitum alterum odisse vel cum illo habere inimicitiam; sed quo posito, spectatâ communi complexione hominum, ordinariè fit, ut homines graviter contristentur, & dissolvant amicitiam, sive hoc licitè faciant sive illicitè, hoc enim ad hanc rem non facit, quia dicimus hoc tantùm esse signum, quòd sit injuria gravis; neque etiam in hoc consistit ratio injuriæ, sed in eo, quòd contra jus agatur.

4. *Q. 2. An scienti & volenti fieri possit injuria.* R. Scienti & volenti voluntate efficaciter & effectivè cessivâ juris, fieri non potest injuria, potest

potesta tamen fieri, si voluntas non sit efficaciter cessiva juris, uti habet communis sententia. *Pars I.* habetur in Reg. 27. *de Reg juris* in 6. *scienti & consentienti non fit injuria, neque dolus*; item Reg. 145. ff. de diversi. Reg. Juris, *nemo videtur fraudare eos, qui sciunt & consentiunt*: intelliguntur autem istæ Regulæ, si quis consentiat voluntate, non tantùm affectivè, sed etiam effectivè cessivâ juris: Ratio autem est, quia si ita possit cedere & reipsa cedat jure suo, nullum jus resistet, ergo non erit actio contra jus, sed potiùs censebitur actio domini utentis re suâ per alium. *Pars altera* est contra *Molin. Less. Amic. Spor. &* alios; Ratio autem est, quia si invalidè & inefficaciter tantùm cedat jure suo, ergo jus ipsius manet, ergo actio alterius erit contra jus ipsius, ergo injuriosa, quod magis explicabitur in solutione casuum seqq.

§. 1. Usurarius facit injuriam mutuatario solventi usuras; item venditor emptori consentienti in pretium nimium pro merce; item simoniacus danti pretium temporale pro re spirituali, quia hi omnes consensus sunt moraliter nulli, ista enim, quæ dant, volunt dare tantùm tanquam pretium, uti suppono, sed impossibile est esse illorum pretium, nam inprimis mutuum est essentialiter invendibile; deinde pretium mercis essentialiter dicit æqualitatem cum merce, ergo pretium nimium quo ad excessum non est pretium; denique res spiritualis non est æstimabilis pretio temporali, ergo nullum temporale potest esse pretium rei spiritualis: Consequenter omnes §.

illi consensus sunt de re impossibili, ergo moraliter nulli. Si tamen hæc darentur gratis, dantes effectivè cederent suo juri, neque fieret injuria, uti rectè *Esp.* q. 16.

6. §. 2. Judex laicus facit injuriam Clerico, quamvis consentienti in suum tribunal & volenti cedere privilegio fori; item percutiens Clericum facit injuriam Clerico, licèt consentienti in percussionem sui & volenti cedere privilegio Canonis, ita *Mair. Esp.* aliique cum *Ill.* t. 4. d. 2. n. 44. contra *Lugo & Spor.* t. 4. n. 50. Ratio est, quia isti consensus sunt moraliter nulli, cùm velint cessionem juris, quo cedere non possunt, privilegia enim, quibus Clericus eximitur à foro sæculari & injuriosâ percussione, moraliter loquendo, spectant ad statum Clericalem, in cujus favorem data sunt & annexa Clerico, ergo quamdiu aliquis à se non abdicat statum clericalem, etiam non potest illa privilegia abdicare, adeoque voluntates illæ cedendi sunt moraliter nullæ; quod de Clerico in percussionem sui consentiente expressè asseritur Cap. *Contingit.* 36. *De sent. excomm.*, hujusmodi manûs injectio, etsi non violenta, tamen injuriosa videtur, *cùm ille Canon non tam in favorem Clerici ordinati, quàm in favorem Ordinis clericalis fuerit promulgatus:* Ex quibus verbis patet, non tantùm esse injuriosam statui clericali, sed etiam Clerico, nam respectu ejusdem dicitur injuriosa, respectu cujus dicitur non violenta, esse autem violentam vel non violentam, dicitur respectu ipsiusmet Clerici, uti rectè *Patel.* p. 3. n. 714.

7. §. 3. Adulter facit injuriam marito & uxori, cum

cum qua adulteratur, quamvis maritus & uxor consentiant fieri, velintque cedere juri suo, utì rectè *Dicast. Maur. Esp. Platel.* suprà & alii contra *Lugo, Sporer, Haun. Ills.*, qui dicunt tale adulterium non esse injuriam, quamvis habeat specialem malitiam repugnantem bono Sacramenti conjugii & prolis: *Ratio* est, inprimis quia jus, quod unus conjux habet in corpus alterius, est jus personale soli conjugi privativè competens. id enim postulat natura Matrimonii, ut quia per illud ipsi duo tantùm, fiunt caro una, ipsis solis possit competere jus mutuum in corpora, ergo hoc jure cedere non potest conjux in favorem tertii: deinde jus illud competit huic & illi conjugi potiùs ratione Matrimonii, quàm ratione ipsorum conjugum, ergo quamdiu manet Matrimonium, manet hoc jus matrimoniale, cui conjuges cedere non possunt, utì antè dictum est de privilegiis clericalibus.

§. 4. Impuberi, & in quibusdam casibus etiam pupillo & minorenni consentienti in contractum sibi noxium, fit injuria, quamvis velit cedere juri suo, quia consensus ejusmodi est moraliter nullus, cùm per leges irritetur, unde idem est, ac si physicè non esset. 8.

§. 5. Qui occidit volentem, facit injuriam non tantùm Deo, sed ipsimet occiso, utì communiùs docetur contra *Molm. & Esp.* q. 16. in fine, quia jus, quod habet ad usum vitæ suæ, est ex Dei voluntate ipsi acquisitum cum vita, voluitque Deus non esse abdicabile, nisì simul ex voluntate Dei, unde voluntas ipsius inefficaciter cedit jure ad usum vitæ. *Nec obstat*, quòd occisus non ampliùs 9.

existat, *nam* adhuc exititit ipsius anima, in qua residet jus ad unionem & simul ad usum vitæ, ita *Haun.* t. 2. n. 595.

10. §. 6. Consentienti ex vi, dolo vel metu gravi injustè incusso, fit injuria, quia ille consensus non est moraliter liber, non enim censetur consentire, qui iniquè inducitur, & non consentiret, si posset, ergo tantumdem est, ac si consensus ille non esset physicè liber, si autem non esset physicè liber, utique fieret injuria, ergo etiam nunc. Hinc injuriam faciunt ac restituere tenentur milites aut quicumque alii, qui aliqua accipiunt à rusticis cogente metu, ne alioqui graviora damna patiantur, etiamsi hi etiam scripto testentur se libenter donare, quia reipsa tantùm donant ex metu injusto & ad redimendam majorem vexam injustam, ita *Con.* & alii cum *Diana* p. 6. t. 4. R 26.

11. §. 7. Consentienti voluntate tantùm concomitante, (id est, quæ in actum alterius non influit, licèt tum adsit & comitetur, quando ab altero ponitur actio de se injuriosa,) fit injuria, utì communior tenet cum *Maur.* de Just. q. 186. à n. 17. contra *Molin.*, v. g. Titius aureum subducit Cajo inscio, qui Cajus reipsa tum habet hunc consensum, ut velit Titii esse istum aureum, de hoc autem consensu Caji nihil scit Titius, sed subducit ita comparatus, ut quamvis sciret Cajum non consentire, adhuc subduceret, in hoc casu Titius facit Cajo injuriam, quia hic consensus concomitans Caji non est efficaciter effectivè cessivus juris, nam non vult, ut Titius habeat aureum in sensu compositio volitionis, quâ Titius dicit, etiam Cajo non consentiente volo habere

bere aureum, sed tantum vult, ut habeat ex consensu suo saltem tacito, ergo voluntas Caji non est hic & nunc efficaciter effectivè cessiva juris. *Nec obstat*, quòd in Jure dicatur eum non esse furem, qui aliquid aufert animo furandi, putans dominum esse invitum, cùm tamen invitus non sit, *nam* talis non est fur in foro externo & juridicè, est tamen fur pro foro conscientiæ & theologicè: quod magis valet, si Cajus dominus optet, ut Titius famulus sibi subducat aureum, ut sic deprehensus puniatur, reipsa enim, quamvis Cajus velit aureum venire ad Titium, tamen non vult jus ad ipsum venire Ratio horum ulterior est, quia Titius non potest absq; injuria accipere aureum nisi ex præsumpta saltem Caji licentia, hanc autem non habet, nisi acceptet, ergo si aureum accipiat ita independenter à voluntate Caji, licèt hæc voluntas Caji existat, non tollitur ratio injuriæ.

§. 8. Tortores fecerunt injuriam Christo & Martyribus, quamvis Christus & Martyres voluerint pati, nam inprimis nolebant cedere jure ad negationem tormentorum, nec volebant deobligare illos à non inferendis tormentis, cùm pati voluerint injuriam à malitia illorum, quam permittebant: deinde quamvis consensissent, hi tamen consensus erant tantùm concomitantes, quia illi volebant inferre tormenta, quamvis hi non consensissent, ergo quamvis hi consensissent, non ideo illi liberabantur ab injuria, uti antè dictum est. Videri potest *Lugo* de Incarn. d. 3. sect. 6. fusè & doctè differens de hoc puncto. 12.

§. 9. *Objicitur* 1. Acceptatio legis faventis est de essentia legis, ergo si Clericus nolit legem sibi amplius favere, non retinebit jus ad negationem 13.

percussionis, ergo neque illi fiet injuria: & idem est de adultero, de volente occidi &c. Rz. Si nolit legem sibi favere, nolitione moraliter validâ & effectivè cessivâ illius favoris, c., si nolit nolitione moraliter nullâ & inefficaciter cessivâ illius favoris, n. conseq., jam verò hoc ipso quòd statum clericalem acceptarit, acceptavit hunc favorem, & supposito quòd vivat conformiter statui clericali acceptato, non potest eundem favorem dimittere, utì antè dictum est.

Instab. Invito beneficium non datur, utì habetur Reg. 96. ff. *De divers. Reg. Juris.* Rz. Si beneficium fiat præcisè in favorem illius, qui est invitus, transeat, si in favorem aliorum, quibus simul prodest, n. ass., sic autem fit in allatis casibus.

14. *Obji.* 2. Injuria debet physicè invito fieri, importat enim actionem contra voluntatem injuriati, ergo si quis consentiat, non fiet ei injuria. Rz. Injuria strictissimè sumpta & in sensu vulgi, prout ordinariè fit, importat hoc, c. sumpta non strictissimè, attamen propriè, sicuti fieri potest, n., patetque ex Cap. *Contingit*, relato n. 6. Neque injuria definitur per hoc, quòd fiat altero invito, sed quòd fiat contra jus alterius, quod potest ipsi manere, quamvis velit abdicare, utì etiam antè ostensum est; unde quando *Arist.* dicit injuriam fieri propter voluntatem injuriati, loquitur de injuria strictissimè & prout ordinariè fit.

Inst. 1. Subditus non potest esse inobediens, si Superior reipsa consentiat, ergo nec aliquis injustus, si consentiat alter. Rz. N. antec., nam si Episcopus prohibuerit hoc die laborem, & Papa antecedenter irritet omnem relaxationem, quam posset dare Episcopus, licèt Episcopus con-

consentiat, ut hoc die labores, eris illi inobediens, quia ages contra legitimam ejus prohibitionum semel positam, nec validè revocatam.

Inst. 2. Injuria debet habere rationem passionis respectu injuriati, ergo debet venire ab extrinseco, ita ut injuriatus sit invitus, si enim velit, veniet ab intrinseco, nam ipse activè concurret ad sui injuriam. R. Debet habere rationem passionis, hoc sensu, quòd jus injuriati debeat pati læsionem immediatè ab aliquo alio, c., illo sensu, quòd patiens læsionem sui juris non possit etiam activè concurrere ad illam, saltem mediatè, n. antec. & conseq., nam hoc casu est mediatè agens, in quantùm consentiendo alterum movet ad faciendam sibi injuriam, patiens autem est, non immediatè à seipso, quia nemo sibi ipsi facit injuriam defectu alteritatis, cùm justitia & injustitia necessariò sint ad alterum, teste *S. Th.* 2. 2. q. 59. a. 3. ad 2., sed ab altero, quem ad faciendam injuriam movet. Ex dictis

§. 10. Inferuntur sequentia, 1. Consentiens in injuriam sui non potest, saltem ordinariè, petere satisfactionem pro illa, quia consentiendo censetur eam remittere, qui autem remittit, non habet actionem, L. 24. Cod. *De pactis.* 2. Probabilius videtur cum *Haun.* n. 125. & *Carden.* in 2. crisi d. 30. n. 33. contra *Less. Lugo, Moyam, Esp. Maurum*, quòd injuriæ sint ejusdem speciei, sive fiant invito sive consentienti, quando hujus consensus est irritus, nam consensus irritus est moraliter non consensus, ergo sive adsit sive non, manet eadem species: major tamen est malitia, cæteris paribus, si fiat invito, utì rectè *Esp.* q. 16. quod inde colligimus, quia datur causa majoris 15.

con-

contristationis & facilius dissolvendæ amicitiæ.

16. Q. 3. *An omnis injusta actio fundet obligationem restitutionis.* R. Negativè, nam si non sit actio damnosa, non est obligatio restituendi, quamvis possit esse obligatio satisfaciendi pro injuria: ita S. *Th.* opusc. 73. c. 20. *si aliquis passus sit injuriam & non damnum, illi non est facienda de jure restitutio realis, sed tantummodo secundum genus injuriæ facienda est emendatio per similem satisfactionem*: idem habet 2. 2. q. 62. a. 6. ad 1. Idem tenent alii communissimè cum *Dicast.* d. 2. dub. 6. & 7. Hinc si quis internè optet inferre damnum alteri, quamvis peccet contra justitiam, non ideo tenetur restituere, quia reipsa per hoc non infert damnum; idem est si Judex malevolus proferat in aliquem sententiam, quam putat esse injustam, si reipsa justa est; item si rapiam à te vestem, quam puto esse tuam, est autem mea; item si rapiam nummum cupreum putans esse aureum, teneor tantùm cupreum restituere, quia in hoc solo damnificavi: item si filius pecuniam pro victu submissam prodegerit lusu, sed non ideo causaverit damnum patri, quia parciùs vixit, peccavit quidem etiam contra justitiam, attamen non teneri restituere docet *Dicast.* d. 9. n. 181., quia non causavit damnum, sed tantùm usurpavit ad alium finem invito patre. Quòd si injuria sit contra honorem, pro ejus læsione debetur plerumque satisfactio, utì postea dicetur. An autem debeatur restitutio pro actione damnosa, sed non injusta nisi propter intentionem internam, dicetur à n. 148.

17. Q. 4. *An injuria purè damnosa fundet obligationem restituendi.* R. Injuria potest fieri, inprimis acci-

accipiendo aliquid alienum in utilitatem aut commodum suum, & tum non dicitur purè damnificatio, sed est furtum vel rapina; deinde fieri potest nihil accipiendo, sed purè damnificando alterum sine utilitate aut commodo proprio, uti si incendas domum alterius, si aliquem vulneres, si aliquem inducas ad inferendum illi damnum, si illum purè impedias à consecutione boni sibi debiti; hæc enim non sunt propriè acceptio, uti dictum est n. 2. Huc reducit *Burgh.* cent. 3. cas. 44., si in victu, vestitu, famulitio &c. facias expensas, ob quas scis te reddi impotentem debitis solvendis, etiamsi hoc esset necessarium ad statum more aliorum gerendum, quia quamvis nihil accipias à creditoribus, tamen causas illis damnum ita gerendo statum tuum, neque videtur licitum statum suum gerere, nisi quantùm fieri potest, salvo aliorum jure, & sine eorum damno, ideoque tenebitur talis paulatim aliquid de statu detrahere. Vide dicenda à n. 380. His suppositis patet obligationem restituendi posse fundari in tali injuria purè damnosa, nam qui sic injustè damnificavit, tenetur damnum reparare, & reducere æqualitatem juris, quod læsit.

Q. 5. *Quæ sint universim radices restitutionis.* Rz. 18. Communiter statuuntur hæ duæ, *res accepta, & injusta acceptio*, possent autem claritatis causâ statui quinque, attamen omnes ad illas duas commodè reducuntur: *Pars* 1. probatur, quia *S. Thom.* 2. 2. q. 62. a. 6., quem sequuntur Theologi omnes, teste *Haun.* t. 2. n. 140., statuit has duas, unde propter Auctoritatem standum est illo numero: Tum autem tenetur aliquis ex re accepta restituere, quando sine peccato aliquid alienum habet

habet, vel in se vel in æquivalenti, utì si habeas rem alienam, quam putas esse tuam, aut si consumpseris loco tuæ, rem alienam habes in æquivalenti, esque ideo factus ditior, utì dicetur n. 141. è contrà tum teneris restituere ex injusta acceptione, quando sciens rem esse alienam eam cum damno alterius usurpasti. *Pars 2.* probatur, nam pro tertia radice addi posset *injusta damnificatio*, per quam nihil accipitur, utì n. 17. dictum est. Pro quarta addi posset *Contractus*, secundùm dicenda n. 176., si enim vendideris Titio equum, quem bona fide putabas tuum, erat autem Caji, si Cajus hunc equum repetat & evincat, tu teneris Titio de evictione, debesque non tantùm restituere pretium equi, sed etiam compensare damnum, quod emerfit, & lucrum, quod cessavit Titio occasione illius venditionis, pretium quidem teneris restituere ex re accepta, sed quod tenearis compensare damna & lucra, non oritur ex re accepta, cùm nihil acceperis, quod illis correspondeat, neque ex injusta acceptione vel damnificatione, nam bonâ fide processisti, ergo ex contractu, quia nempe ad hoc se obligat vendens pro securitate ementis: Et sic potest ancilla contrahere de reparando damno sine culpa dato; item commodatarius de restituenda re commodata, licèt sine culpa apud se periret; aliud etiam exemplum datum est p. 1. n. 977. ex *Cardena.* Pro quinta radice poni posset *lex positiva*, si enim tuum animal occiderit meum, Jus in certis casibus statuit teneri te ad restitutionem damni, quamvis nec sit res accepta, nec injusta acceptio vel damnificatio, nec contractus; de talibus autem legibus dicetur n. 171. *Pars 3.* etiam probatur,

tur, nam ad obligationem ex injusta acceptione reduci potest obligatio ex damnificatione injusta, est enim quædam acceptio vel subtractio rei alienæ, quamvis subtrahenti sit inutilis: ad eandem reduci possunt obligationes restituendi ex contractu & lege positiva, quia in his præsumitur injusta læsio, aut præcavetur, cùm quandoque soleat & sæpe possit intervenire. Ex dictis,

Colliguntur seqq. 1. Quando obligatio restituendi dicitur oriri, vel ex re accepta vel ex injusta acceptione, idem est, ac si diceretur oriri ex injuria vel materiali vel formali, sive ex læsione juris alieni vel materialiter vel formaliter injusta, unde rectè notat *Esp.* de Just. q. 24. dici posse adæquatè oriri ex acceptione rei alienæ, nempe vel materialiter vel formaliter injusta. 2. Obligatio restituendi oritur aliquando solùm ex re accepta, utì si bonâ fide habeas librum Titii putans esse tuum, & tum diceris bonæ fidei possessor; aliquando solùm ex injusta acceptione, si librum Titii non habeas, sed malâ fide combusseris, & tum non es propriè possessor, sed damnificator: aliquando ex re accepta & ex injusta acceptione, si librum Titii habeas & acceperis vel retineas sciens esse Titii, & tum diceris malæ fidei possessor.

Q. 6. *Quid agendum sit in dubio, an debeatur restitutio.* Rz. Hoc resolvetur à n. 462. & à n. 563.

DU-

DUBIUM II.

An, qui cooperantur ad damnum alterius, teneantur ad restitutionem.

20. »RESP. Tenentur omnes illi, qui quoquo modo sunt causa influens, & efficax damni secuti; ac qui ex officio & obligatione justitiæ obligati cavere damnum, non caverunt. Ita *communiter Doctores.* Unde concludunt, teneri ad restitutionem comprehensos seqq. versibus:

Jussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstans, non manifestans.

»Patet ex sequentibus Casibus,

» I. Tenetur ad restitutionem mandans, sive »expressè mandet, sive tacitè, dicto nimirum, »vel facto; ex quo v. g. famulus colligat, hero gratum fore, si faciat: non autem tenetur, qui ratum tantùm habet opus suo nomine factum; »utì nec mandans, si ante executionem mandatum retractet, idque mandatario innotescat: »quia tunc non est vera causa. *Mol. Less. l. 2. cap. 13. dub. 3. Fill. t. 32. n. 54.*

» II. Tenetur item consulens, aut precibus ac »promissionibus ad damnificationem inducens. »Quòd si tamen ante excutionem consilium »suum retractet, & quantùm potest, contrarium »suadeat, etsi non persuadeat, probabile est excusari à restitutione; maximè si eum, cui damnum paratur, moneat, ut caveat, *Vide Bon.*

&

& Tann. 2. 2. d. 4. q. 6. dub. 14. Sa V. Consilium & Dian. p. 2. t. 16. R. 15. & p. 3. t. 5. R. 83.

III.. Tenetur item, qui suo consensu, calculo, vel suffragio, est causa efficax damni. Less. n. 23. Fill. c. 3.

IV. Item palpo, ùt qui laude, adulatione, vel exprobatione ignaviæ, aliterve alium ad damnum inferendum excitat, animat. Less. Fill. l. c.

V. Item qui inferenti damnum præbet recursum, illum receptat, illius furta aut instrumenta occultat, vel ea emendo rapinas fovet, &c. lb. Hi enim omnes, utì & is, cui res furtivæ traditæ sunt in custodiam, tenentur (non manifestato fure) restituere domino. Et sic peccare eos, qui à sartoribus emunt fragmenta panni, seu vestium, docet Villalob. apud Dian. p. 4. t. 4. R. 176. licèt ibid. Sanch. excuset eos, qui ista emunt à sartoribus magistris, eò quòd his plerumque detrahatur plùs à justa mercede quàm mereantur ista fragmenta, ideoque licitè ea retineant. Neque hìc à peccato excusari caupones, qui à filiisfamilias acceptant pecunias, aliasve res parentibus surreptas, notat Laym. l. 3. t. 2. c. 5. Bonac. &c. Qui verò post delictum ipsum, reum juvat ad fugiendum (non concurrendo ad delictum) non tenetur restituere, modò non det illi spem refugii imposterum, tum quia non est causa damni, tum quia reo licet fugere, ùt infrà dicetur. l. 4. c. 3. d. 7. a. 2.

VI. Item participans de præda, aut quoquo modo cooperans, ùt agens excubias, applicans scalas, parans instrumenta, conficiens literas, &c. In bello iniquo tormenta advehens &c. Excusantur tamen (modò actio per se non sit mala)

»mala) qui ea non sponte, sed justo metu coacti »faciunt; v. g. cùm rustici furto à solis militibus »facto, coguntur eorum prædas avehere, vel »pecora abigere. *Less. n. 29.*

» VII. Item tenentur causæ, quæ privativè ad »damnum alterius concurrunt; nimirum mu»tus, sive non clamans, cùm potest; aut non ob»stans; non manifestans; sed tunc tantùm, »quando tales ex aliquo pacto, vel officio, vel »stipendio, &c. tenentur ex justitia damnum »cavere, *S. Thom. 2. 2. q. 62. a. 7.* Sic Princeps, »Magistratus, belli Dux, tenentur ad restitutionem »damnorum, quæ à feris, latronibus, militibus, »ob ipsorum culpabilem negligentiam dantur. »Item Consiliarii, Canonici, tacentes, absentantes »se, non impedientes iniquam constitutionem, »vel electionem. Item tutores, administratores »bonorum, &c. non impedientes damna pupillis, »Minoribus, Ecclesiis provenientia. Item custo»des montium, vinearum, sylvarum, agrorum, »piscinarum, qui damna non impediunt, vel fa»cta non manifestant. *Molin. d. 116. Fill. t. 32. cap. 3. »q. 12.* V. suprà *l. 3. t. 3. cap. 2. d. 4.* Item principes »& domini Territoriorum, si sciant vias publicas »infestari prædonibus, &, cùm possint, non im»pediant, tenentur mercatoribus & cæteris via»toribus damna, quæ ab istis accipiunt, com»pensare. *Dian. p. 8. t. 7. R. 38.*

» VIII. Supradicti non tenentur ad restitutio»nem, quando non fuerunt causa efficax damni; »ùt v. g. si fur, homicida, non fuerit efficaciter »motus mandato, consilio alterius, sed nihilo»minus absolutè erat facturus. Item, si v. g. in »Capitulo alii ante te dederint suffragium, ita ut

videas

videas te nihil impetraturum, etsi neges: tunc» enim non teneris restituere; licèt pecces, pro» qualitate damni, addendo tuum, vel mandan-» do, consulendo, &c. *Bon. l. c.* »

IX. Probabile est, non teneri supradictos, si» non sit moraliter certum, eorum mandatum,» consilium, efficaciter influxisse: quia in dubio» melior est conditio possidentis, præsertim circa» materiam justitiæ. *Less. n. 38. Bon. q. 4. p. 2. Diana» p 3. t. 5. R. 84. Tan. 2. 2. d. 4. q. 6. d. 14.* »

X. Nec tenentur, si efficaciter tantùm con-» currant ad circumstantias, & modum actûs da-» mnosi; v. g. si quis tantùm impellat alium, ut» citiùs, vel animosiùs, hoc vel illo loco vel mo-» do noceat, *vid Lay. l. 3 ſ. 5. t. 2. cap. 5. n 5.* »

XI. Nec tenetur, qui deliberatè volenti inferre» magnum damnum suadet, ut minus eidem infe-» rat: quia tunc utiliter alterius negotium gerit. » Dico *eidem*: quia non licet impedire damnum» unius cum injuria alterius. »

XII. Non tenetur item (contra *Nav. Ang. &c.*)» Confessarius, etsi ex officio confessiones audiat,» ùt Parochus &c. si ex negligentia, vel ignoran-» tia, pœnitentem non moneat aut obliget ad re-» stitutionem: quia etsi ex officio teneatur bene» instruere pœnitentem, ideoque peccet graviter» omittendo, quando est necessarium; non tamen» ad hoc tenetur ex obligatione erga tertiũ, quasi» ex justitia debeat ejus damnum cavere aut pro-» curare, ut hoc ei compensetur. Secus tamen di-» cendum videtur, si positivè restitutionem impe-» diat ex malitia, imò etiam ex ignorantia crassa,» vel culpa lata, quia tunc consilio suo est causa» efficax damni, *vide Less. n. 77. & 78. & Bon. de»*

restit. d. 1. q. 2. p. 11. Lay. l. 3. t. 4. c. 7. & infrà l. 6. tr. 4. c. 2. dub. 5. resp. 3.

ADDENDA.

21. QUæst. 7. *An movens aut inducens ad damnificandum alteri, restituere teneatur.* Rz. Teneri, hinc Inn. XI. damnavit hanc 39. prop. *Qui alium movet aut inducit ad inferendum grave damnum tertio, non tenetur ad restitutionem istius damni illati*: Notatque Carden. in 2. crisi d. 23. n. 130. illum dici movere, qui mandat, consilium dat, consentit, adulatur, ideoque causa est, quòd inferatur damnum, de quibus in seqq. dicetur: de illo autem, qui tantùm exemplo suo movet ad damnum alteri inferendum aut cum alio concurrit ad damnum, videri possunt dicta p. 1. n. 1009. & seqq.

22. Q. 8. *Quid circa mandantem sit addendum.* Rz. Seqq.

23. §. 1. Mandans dicitur ille, qui de facto jubet, quamvis de jure careat potestate jubendi: quòd si potestatem jubendi habeat & innuat se velle aut cupere, ut fiat, censetur jubere, hinc L. 1. ff. *mandati.* dicitur, sive *rogo* sive *volo* sive *mando*, sive alio quocumque verbo scripserit, mandatum actio est.

24. §. 2. Mandans tenetur etiam ad restitutionem damnorum, quæ causantur mandatario, id est, illi, qui mandatum exequitur, nisi fortè aliter contraxisset cum illo, v. g. ut faceret pro certa mercede, ita cum aliis Laym. lib. 3. t. 2. c. 6. & t. 4. c. 26. à n. 3. & c. 27. n. 2. Ratio est, quia mandatarius sub illa conditione suscipiebat executionem mandati, ut mandans subiret onus, quia ipse erat tantùm instrumentum mandantis.

25. §. 3. Si revocatio mandati non innotuit mandata-

datario; aut si innotuit, sed per errorem judicata est non fuisse feria; aut si judicata est fuisse quidem feria, sed mandatarius postea invincibiliter illius immemor damnum executus est; mandans tenetur ad restitutionem, quia tum adhuc damnum verè sequitur ex injusta actione præterita mandantis, *Lugo* d. 19. s. 2.

§. 4. Mandans non tenetur restituere damna, 26.
quæ mandatarius intulit, excedens fines mandati, quando in ejus potestate fuit eos fines servare, uti si mandavit tantùm vulnerari, & ipse volens occidit, ita *Dicast.* Si tamen mandasset occidi Titium, & mandatarius per errorem occideret Cajum, mandans teneretur ad damna ex morte Caji, quia ex ipsius mandato sequerentur, *Suar.* aliique cum *Dian* p. 8. t. 7. R. 33. & p. 11. t. 6. R. 19.

Q. 9. *Quid circa consulentem*: Rz. §. 1. Consu- 27.
lens etiam intelligitur ille, qui rogat, hortatur, ostendit modum, quo fiat, suggerit motivum faciendi, promittit aliquid, ut fiat.

§. 2. Si quis dedit simplex consilium, vel nu- 28.
dè rogavit aut quasi imperando auctor fuit, ut inferretur damnum alteri, non suggerendo modum, quo fieret, nec motivum inferendi, si ille consilium illud suum revocarit ante damnum illatum, non tenebitur ad restitutionem, quia si revocetur, non perseverat moraliter in ordine ad influendum in tale damnum: è contrà si suggesserit modum, quo damnum nunc inferri posset, aut motivum, quod movere pergat, aut si dederit consilium utile illi, qui damnum erat illaturus, quamvis ante damnum illatum conatus sit consilium suum revocare, tamen tenetur restituere, etiam in eo casu, quo alter initio acce-

ptare noluisset consilium, dummodo postea motus illo operetur, ita *Lugo*, *Less.* l. 2. c. 13. n. 16. *Carden.* in 2. Criti d. 23. n. 135. contra *Nav. Medin. Salon.* & alios, quorum sententiam *Less.* dicit etiam esse probabilem. Ratio est, quia modus ille aut motivum aut utilitas suggesta pergunt adhuc movere, ergo consilium manet causa efficax damni. Quòd si dedisset consilium falsum vel inutile, & ante damnum illatum ostenderit esse tale, non tenebitur restituere, quia jam defierat tota ratio motiva, quam habuerat consilium. Vide dicenda n. 56.

29. §. 3. Consulens damnum, quod alter consuluisset, tenetur restituere, utì dicetur n. 49. Quòd si quis non primò moveat alterum, sed eum jam motum & nihilominus facturum, etiam suo consilio vel aliter moveat, non tenebitur restituere, utì cum communi *Less.* n. 4., quia non est causa efficax damni, hæc enim jam antè posita erat, neque damnum sequitur ex vi consilii ipsius, sed hoc consilium est tantùm quid consequens.

30. §. 4. Si solum tuum consilium non fuisset ita efficax, ut movisset, movit tamen ùt conjunctum cum aliis, teneris restituere, sive alia consilia partialia fuissent sinè tuo consilio efficacia sive non, ita *Lugo* d. 19. n. 8. & 82. Ratio est, quia licèt se solo non fuisset, tamen reipsa in his circumstantiis consilium tuum est causa efficax damni, utì etiam tum fuisset, si nullum ex partialibus consiliis fuisset se solo sufficiens, sed tantùm conjunctim. Vide dicenda n. 53. & *Ill.* t. 4 d. 3. n. 176.

31. §. 5. Qui furi parato post octo dies furari, suadet furari hodie, tenetur restituere, quia fur interea potuisset impediri vel mutare voluntatem, ergo

ergo jam consulens est causa efficax damni quoad substantiam, uti rectè *Molin.* d. 737. n. 3., excusat tamen *Lugo* n. 15., si non suasit absolutè furari, sed tantum circumstantiam temporis, v. g. quia certò prævidebat post octo dies causandum esse majus damnum; & consentit *Ilsf.* n. 186.

§. 6. An & quomodo peccet contra justitiam, ac consequenter teneatur restituere, qui alteri suadet, ut furetur Petro potiùs quàm Paulo, vel potiùs diviti quàm pauperi, dictum est l. 2. à n. 225. 32.

§. 7. Si fur seriò minans mortem petat sibi ostendi rem alienam, quam vult furari, possum ostendere; nec teneor restituere, quamvis addiderim, *ibi est, accipe*, per hoc enim non sum causa damni, quod illatum fuisset, quamvis non dixissem, ut acciperet, ostendere autem poteram ob metum mortis. Quòd si jubeat sibi ostendi meum, & ego ostendam alterius thesaurum, teneor restituere, quia sum causa damni, fur enim non habebat determinatam voluntatem ad thesaurum alterius. Si dicat, ostende thesaurum Petri, alioquin auferam tuum, possem ostendere thesaurum Petri, quia ad hunc habebat determinatam voluntatem, nec cum tanto damno meo tenebar non ostendere, præsertim cùm ostensio haberet se indifferenter, secundùm se; & illâ positâ tantùm permittam furtum: denique si jubeat ostendi omnem thesaurum, possem ostendere alienum celato meo, ita *Less.* in auct. v. *Restit.* cas. 7. 33.

Q. 10. *Quid circa consentientem & palpantem.* Rz. 34.

§. 1. Ille hìc dicitur consentiens, cujus consensus requiritur, ut fiat executio injuriæ; palpans autem dicitur, qui adulatur vel laudat, sicque inducit ad faciendam injuriam tertio.

35. §. 2. Si consentias, antequam sit posita causa efficax damni, quam vis scias illam sine te adhuc ab alio esse ponendam, nihilominus teneris restituere, v. g. tu scis, etiamsi non consentias, electionem injustam esse faciendam ab aliis, si tu priùs consentias, quàm suffragia sufficientia & quidem irrevocabilia sint data, teneris ad damna inde secuta, ita *Lugo* d. 19. n. 19. & ratio dabitur n. 49.

36. §. 3. Si adulatio non sit causa damni, sed vel sequatur post damnum, vel tantùm inducat lætitiam in animum damnificantis, non est obligatio ad restitutionem, quia supponitur damnum aliunde causatum; hinc etiam restituere non tenetur, qui rati-habet illud, quod se ignorante est gestum, *Less. Molm. Vasq. Dian.* p. 4. t. 4. R. 64. Si tamen laus vel adulatio esset causa, cur restitutio non fieret, jam causaret obligationem restituendi.

37. Q. 11. *Quid circa illum, qui dat recursum vel participat.* Rz. §. 1. Qui recipiunt vel præbent recursum injurianti, non tenentur restituere, si per hoc non sint causa damni facti, nec omissæ restitutionis, nec damni iterum faciendi.

38. §. 2. Per participantem intelligitur ille, qui est socius injustæ acceptionis, ideoque dicitur capere partem illius: de cætero qui de re jam erepta participat, tenetur ex re accepta id solummodo restituere, quod accepit.

39. §. 3. Notarius tenetur ad restitutionem, quando conficit instrumentum, ex vi cujus postea petetur usura, quia verè participat & est concausa efficax damni; utì etiam erit, si scribat sententiam apertè iniquam, ex vi cujus facienda sit executio.

§. 4.

§. 4. Si tradas Titio vinum nomine tuo ven- 40.
dendum, sciens Titium admixturum aquam su-
pra morem licitum, vel venditurum minori
mensurâ, participas, & teneris ad restitutionem
damni ementibus causati, *Sanch.* l. 1. c. 7. n. 37 *Lu-*
go d. 18. n. 84. contra *Dian.* Ratio est, quia es
causa efficax damni, cùm tu sis ille, qui vinum
vendit per Titium velut instrumentum.

Q. 12. *Quid de muto, non obstante, non mani-* 41.
festante. R. §. 1. Ille hìc dicitur mutus, qui an-
te damnum illatum non monet, non clamat, non
impedit; ille dicitur non obstans, qui dum fit
damnum, non defendit, non prohibet, non cu-
stodit rem; ille dicitur non manifestans, qui post
damnum non admonet, non revelat: hi omnes,
si non teneantur ex officio vel contractu vel sti-
pendio, peccabunt tantùm contra charitatem, si
omittant, quando sine incommodo possent.

§. 2. Si Princeps hìc addicat fisco merces Hol- 42.
landorum, qui vicissim fisco addicant merces Ti-
tii hujatis existentes in Hollandia, fieri potest, ut
teneatur compensare damna, nam si hoc fecit
præcipitanter non tentatâ priùs amicâ composi-
tione, aut si illam confiscationem ita occultè fe-
cit, ut rescire non potuerit Titius & sibi cavere,
est causa injusta damni, quia non præmonuit,
Less. in *auct.* V. *Restit.* cas. 14.

§. 3. Si scias alium velle tuo nomine damnum 43.
inferre, & non prohibeas, teneris restituere, si
alter sciebat suam voluntatem tibi esse notam,
nec illi contradici, illa enim taciturnitas est ap-
probatio, per quam damnificatio promovetur,
Rebell. Dian. p. 4. t. 4. R. 64. & alii cum *Less.* t. 4. d.
3. n. 180.

44. §. 4. Si Sempronius pravo animo, sed sine vi vel fraude impediat Titium volentem impedire damnum Caji, peccat quidem Sempronius, sed non tenetur ad restitutionem faciendam Cajo, quia non plùs tenetur, quàm teneretur Titius, si malitiosè permisisset damnum Caji, sed Titius non ideo teneretur ad restitutionem, quia non peccasset contra justitiam sed tantùm contra charitatem, ergo: ita *Mol.* d. 735. n. 4. *Less.* l. 2. c. 13. n. 56. *Lugo* d. 19. n. 101. contra *Nav.* & *Medin.*

45. §. 5. Si fur, ut tu taceas, donet tibi partem rei furtivæ, teneris hanc restituere, quia non erat furis, sed ejus, cui furatus est: si autem donet aliquid de suo, non teneris restituere illi, cui furatus est, quia sine injustitia potuisti tacere, utì suppono; nec teneris furi restituere, quia turpe lucrum post opus impletum retineri potest, utì dicetur n. 189., docetque *Lugo* n. 104.

46. §. 6. Si famulus advertat alium famulum vel domesticum furari ex rebus domini, & taceat, non tenetur restituere, nisi custodia rei esset ipsi specialiter commissa, utì communiter tenent omnes apud *Lugo* n. 105. cum *Less.* n. 187.; sed si extraneus furetur, probabilius est, si taceat, teneri restituere, quamvis cura rei non sit ipsi specialiter commissa, utì tenent *Nav. Less. Lugo* & alii contra *Mol. Rebell. Bonac.* & alios; dicitque idem *Lugo* cum aliis in casu, quo alius famulus vel domesticus furaretur & vellet fugere, quia tum censeretur esse velut extraneus; Ratio autem est, quia sic habet communis persuasio, estque hoc quasi de jure Gentium, inquit *Less.* n. 75., quòd cuivis famulo commissæ sint res sui domini contra injurias externorum. §. 7.

§. 7. Si Titius in via adverterit prædones, & ab occurrentibus interrogatus neget se advertisse, ideoque hi quasi securi pergant ac spolientur, Titius tenetur hæc damna compensare, quia fuit iniqua horum causa; quamvis enim ex justitia non teneretur manifestare prædones, tamen ex justitia tenebatur non occultare & non inducere alios per mendacium, ut iter prosequerentur, quod fecit asserendo nullos prædones esse in via, ita *Sylv.* in Ref. Cas. p. 2. v. *restitutio.* cas. 1. 47.

§. 8. Custodes nemorum, qui non deferunt cædentes ligna, venantes contra prohibitionem &c., tenentur compensare damna inde enata domino nemoris; ita cum aliis *Lugo* d. 37. n. 101. Ratio est, quia ex officio & justitia tenentur deferre, ad hoc enim sunt conducti; hinc tenentur ea damna primo loco compensare, si illi, qui ligna cædunt vel venantur, non teneantur restituere, quando nempe leges, quæ ipsis hæc prohibent, sunt tantùm pœnales. Addit tamen *Lugo* n. 102. non teneri restituere pœnas, quas domini accepissent ex illis delationibus, eò quòd officium illorum non sit locupletare dominos ex lucro pœnarum, sed tantùm conservare res sibi commissas, & de hoc plura dicentur à n. 82. Quòd si custos nemoris acceperit pretium, ut non accusaret, non tenetur hoc dare domino nemoris, uti rectè *Lugo & Petsch.* pag. 140., non enim apparet, unde oriretur hæc obligatio: & de hoc videri potest etiam *Dicast.* De Restit. d. 6. d. 4. Itaque satisfacit compensando damna in nemore causata, v. g. si considerabile damnum sit illatum arboribus, si feris occisis & deficiente venatione minori pretio elocetur aut vendatur nemus. 48.

Quod

Quod autem dictum est de custodibus nemorum, valet etiam de aliis, v.g. de apparitoribus, qui inveniunt noctu gestantes arma contra prohibitionem pœnalem; item de illis, qui permittunt defraudari gabellas & telonia: ad quid autem teneantur, qui per mendacium negant propria delicta aut aliena, vel qui per fraudem dissimulant, aut non condemnant ad pœnam lege impositam, sicque fiscum privant ejusmodi mulctâ, dicetur à n. 82.

49. Q. 14. *Ad quid teneatur Cajus, qui est quidem causa damni, tamen quamvis ipse non fuisset causa, idem damnum ab alio fuisset causatum.* R. Tenetur ad totum compensandum, ita *Caj. Sot. Mol. Vasq. Less.* l. 2. c. 13. n. 2. *Lugo* d. 19. n. 6. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 177. aliique contra *Nav. Silv. Palud.* & alios. Ratio est 1. quia est efficax causa damni illati: 2. Si ipse non teneretur, fieri posset, ut nemo teneretur, quia de unoquoque cooperatore potest esse verum, quòd si ipse non intulisset, alter intulisset: itaque sicuti quivis alter, qui intulisset, contraxisset obligationem restituendi, ita contraxit Cajus reliquos præveniendo. Rectè tamen notant *Laym. & Burgh.* cent. 2. cas. 69., eum, qui v.g. tenet scalas, si sine eo subsidio nihilominus à fure illatum fuisset damnum, non teneri ad restitutionem, quia tantùm est causa modi, v.g. quòd faciliùs vel celeriùs furaretur.

50. Q. 15. *Ad quid teneatur, qui est causa damni, non totius, sed tantum majoris.* R. Tenetur restituere illum tantùm excessum, cujus est causa, v.g. qui alicui causaturo damnum 10. aureorum, auctor est, ut causet damnum 15. aureorum, tenetur tantùm hos quinque restituere, quia non fuit causa

causa efficax totius damni, sed tantùm damni horum quinque, quod erat divisibile à damno reliquorum, ita *Mol.* d. 736. n. 2. *Bonac.* de Restit. d. 1. q. 2. p. 7. *Less.* n. 6. *Lugo* n. 4.

Q. 16. *Ad quid teneatur Confessarius temerè deobligans pœnitentem à restitutione.* Rz. Hoc resolvetur de Pœnit. c. 2. dub. 6. 51.

Q. 17. *An etiam ille teneatur restituere, qui dubitat, an efficaciter sit cooperatus damno.* Rz. Hoc dicendum n. 574.

DUBIUM III.

An supradicti teneantur singuli restituere in solidum, & quo ordine.

RESp. Cùm plures damnificantes, vel seorsim singuli rem suam agere possint, vel conjunctim, atque alii aliis plùs minúsve in damnum influere, hinc ex tali ordine & mensura influxûs ordo & mensura restitutionis desumenda est. *Ita comm. Doct. Unde resolves,* 52.

I. Si plures absque consensu, quisque per se seorsim, & casu concurrant ad damnum, singuli non plus tenentur restituere, quàm quod quisque per se damni intulit. *Lay. l. 3. tr. 2. c. 6.*

II. Si plures cum consensu, & invicem juvantes, id fecerunt, singuli in solidum tenentur restituere totum damnum, quia singuli sunt causa totius damni, cùm unus juvet alterum, & procedat ex confidentia, quam habet in auxilio aliorum: Unde si unus eorum restitutionem fecit, potest à reliquis, nimirum à principali totum;

»tum; aut si is nolit, à reliquis, pro rata singu-
»lorum, repetere. *Bonac. de rest. d. 1. q. 2. p. 11.* ex
»*Vasq. Molin. Fill. &c.*

» III. Quòd si actio damnificans fuit lucrativa,
»& apud aliquem ex cooperatoribus res ablata
»adhuc existat, aut is eam malâ fide absumpsit,
»tenetur is primo loco restituere ipsam, vel æ-
»quivalens; & si ille non faciat, reliqui. *Less. l. 2.*
»*c. 13. d. 5.*

» IV. Si actio damnificans non fuit lucrativa,
»ùt quia res periit & destructa est, ùt fit; v. g. in
»combustione, mutilatione, detractione, tunc
»ante alios primò tenetur restituere, qui manda-
»vit, vel qui causa fuit primaria, vel executor pri-
»marius; ùt in bello, Princeps, & Dux: & si is non
»sit facturus, ùt quia non vult, vel quia non po-
»test, tenentur reliqui, v. g. cæteri milites. Quod
»etsi de militibus speculativè verum sit, practicè
»tamen ii excusantur per accidens, tum quia non
»possunt totum restituere: tum quia domino-
»rum voluntas non est, nec exspectatio, ut plus
»restituant, quàm partem suam; ideoque si hanc
»possunt, ad id tenentur, utì & si quid adhuc reli-
»quum habent ex iniquo. *Laym. n. 5.* ex *Cajet.*
»*Mol. &c.* Imò *Bon. p. 10. n. 13.* ex *Navar. c. 17. Vasq.*
»& *Less. n. 37.* dicit militem gregarium, qui alios
»non induxit, non teneri ad restitutionem totius
»damni illati à toto exercitu, sed tantùm pro
»sua parte. V. suprà *t. 4. c. 1. d. 5. a. 3.*

» V. Si damnum passus condonet restitutionem
»principali damnificanti, etiam minùs principa-
»les liberantur; non autem vice versâ: quia ru-
»ente principali, ruit accessorium, non contrà,
»*v. Lay. l. 6.*

A D-

ADDENDA.

Quæst. 18. *Si singuli non fuerint causa sufficiens ad totum damnum, v.g. ad spoliandum viatorem, & tamen simul sumpti fuerunt causa, an singuli obligentur ad reparandum totum damnum.* Rz. Tres sunt sententiæ, 1. est *Caj. Sot. Med. Mol. Covarr. Lay Less. Tann.*, qui absolutè affirmant, quia singuli influunt in totum damnum, utì insinuatum est n. 30. 2. Est *Nav. Silv. Adri.* & aliorum, qui absolutè negant, quia singuli sunt causa tantùm partialis damni, partialitate causæ; & quamvìs singuli influant in totum damnum, tamen non influunt totaliter, id est, damnum non habet totum suum esse à singulis tanquam causis seorsim sufficientibus ad ipsum totum ponendum. 3. *Rebell. Lugo.* d. 19. n. 82. & aliorum, qui melius sic distinguunt; si singuli moveant alios ad ponendum damnum, aut si singulis non concurrentibus damnum non poneretur, singuli tenentur ad totum, quia reipsa tum sunt causa moraliter adæquata totius damni, singuli enim potuissent & debuissent impedire, non dando suum concursum: è contrà si singuli non movent alios, & singulorum concursu sublato adhuc fieret totum damnum, singuli non tenebuntur ad totum, sed tantùm ad partem, quia singuli non posuerunt nequidem moraliter vim causativam totius damni, nec illud poterant, aut saltem non tenebantur impedire. 53.

Q. 19. *Quæ regulæ servire possint pro cognoscendo ordine servando in restitutione.* Rz. Sequentes, quas AA. tradunt cum *Lugo* d. 19. s. 4. 54.

1. Ille tenetur prior, apud quem exiſtit res vel in

in se vel æquivalenter, si nempe inde factus sit ditior, quia hic tenetur non tantùm ex injusta acceptione, sed etiam ex re accepta, qui titulus est major, cùm jus Domini constanter adhæreat rei.

55. 2. Si non detur causa principalis physica damni sed tantùm moralis principalis, v. g. si unus mandavit pluribus, ut damnum inferrent, tenetur priùs causa moralis, id est, mandans, causæ autem instrumentales, sive physicæ sive morales, non tenentur, nisi in defectu principalis, & non tenentur æquè primò ad partem, utì vult *Nav.*, & probabile putat *Less.* Ratio est, quia qui, v. g. mandat, vult rem nomine suo fieri, ergo totum onus, quod sequi posset, in se suscipit: quod verum est, inquit *Lugo* contra *Vasq.* & *Turr.*, quamvis causa mandans non sit Superior, dummodo causa exequens moveatur solo illius jussu, nam si simul moveretur proprio aliquo motivo, etiam videri posset partialiter principalis, & consequenter teneretur æquè primò ad partem damni secundùm modum, quo influeret hoc motivum.

56. 3. Quando consilium est utile soli consultori, ipse tenetur primò, executor autem in defectu: si est utile soli executori, executor tenetur primò, consultor in defectu: si est utile utrique, uterque tenetur æquè primò pro rata, in solidum verò tenentur singuli in defectu alterius, *Less.* l. 2. c. 10. n. 41. *Lugo* d. 13. n. 9. *Nec obstat*, quòd L. 2. ff. *Mandati* dicatur, *Nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei, cui dabatur, quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium, nam* R. Id pro foro externo esse, in quo non præsumitur mala fides; deinde non tenetur illi, cui consuluit, si ideo patiatur damnum, quia hic

hic consensit, alter autem non consensit, ergo si illi fuit malâ fide causa damni per consilium externum, tenetur reparare, utì dictum.

57. 4. Si executor nomine suo & aliorum executus est damnum, quà executor tenetur secundo loco, sed quà nomine suo operans tenetur æquè primò, hinc omnes tenentur æquè primò, quia illorum causâ factum est, & illi consentiendo ut fieret, tacitè in se receperunt obligationem, *Less.* c. 13. n. 47. *Lugo* d. 19. n. 136. 137.

58. 5. Si plures causæ fuerint æquè principales, illa priùs tenetur ad totum, quæ solo nomine suo fuit exequens, v. g. commune consilium est de furto faciendo, sed à solo Cajo committitur, furante sibi, & non aliis; item plures aggrediuntur Titium, ut eum occidant, sed solus Cajus infert ictum, in utroque casu Cajus primus tenetur, quia exequendo influxit plus nomine suo quàm alii, qui ipso restituente ad nihil tenebuntur, *Vasq. Mol. Less Lugo* num. 125. & 139. contra *Caj. Baun. Sot.* & alios dicentes cæteros æquè primò teneri ad partem.

59. 6. Post causam principalem tenetur executiva, quamvis egerit nomine alieno, quia immediatiùs & per se attingit damnum, unde causa exequens priùs tenetur, quàm subministrans instrumenta physica, v. g. exequens furtum priùs tenetur quàm applicans scalas.

60. 7. Si suadens per culpabilem ignorantiam vel per fraudem induxit causam executivam injustitiæ ignaram, utì si Consiliarius induxit ita Principem ad injusta tributa vel ad injustum bellum, hic suadens tenetur prior, quia injusta damnificatio non fuit exequenti sed soli suadenti moraliter voluntaria.

61. 8. Si Cajus suaserit Titio, ut peteret à Sempronio fieri furtum, si Sempronius furetur, Sempronius prior tenetur, quia est exequens; post hunc Titius, quia immediatiùs influxit movendo Sempronium; ultimo loco tenetur Cajus.

62. 9. Si plures communi consilio aliquid auferant, quilibet primo loco tenetur ad id restituendum, quod abstulit, & secundo loco ad id, quod socius abstulit, quia etiam hujus damni causa fuit.

63. 10. Causæ positivæ tenentur ante causas negativas, quia positivæ procurant vel reipsa inferunt damnum, negativæ tantùm non impediunt; deinde negativæ tantùm obligabantur facere, ut damnum non inferretur ab aliis, ergo pro initio satisfaciunt, si procurent, quantùm in se est, ut reparetur ab aliis, ideoque damnificatus non habet jus primò petendi reparationem ab his, sed à causis positivis, *Vasq. Less. Laym. Lug. Haun.* Quis autem ordo servari debeat inter causas negativas, videri potest *Lugo* à n. 134. *Ill.* t. 4. d. 3. n. 189. putat nullum inter eas servandum esse ordinem, fatetur tamen unam obligari ad majorem partem, prout major fuerit cooperatio.

64. 11. Causæ positivæ secundariæ, id est, consulens, consentiens, laudans, receptans, participans, tenentur æquè primò, plùs tamen vel minùs pro majori vel minori influxu, *Mol. Vasq. Less. Lugo* & alii: Ratio est, quia una harum non agit nomine alterius, nec una alteri subordinatur, utì suppono, ergo non apparet, cur una debeat præferri alteri: aliud est de mandante, cui reliquæ deservientes & ex vi mandati operantes subordinantur, hinc mandans dicitur causa principalis moralis.

12. Si

12. Si causa principalis vel priùs obligata restituerit, causæ minùs principales vel posteriùs obligatæ ad nihil tenentur, utì habet communis cum *Ill.* n. 188. contra *P. Nav.*, qui putat reliquas teneri ad partem causæ principali refundendam: Ratio nostra est, quia hæ tantùm tenentur in defectu priorum: è contrà si causæ minùs principales vel posteriùs obligatæ restituerint, causa principalis vel priùs obligata tenetur his refundere, quia hæc absolutè obligabatur, hinc si causa secundaria hoc onus subeat, acquirit jus, quod dominus rei habebat contra causam primariam. 65.

13. Quando plures tenentur æqualiter restituere, utì si decem suo consilio æqualiter influxerint in damnum centum aureorum, si unus totum restituerit, reliqui tenentur huic uni suas portiones, id est, decem refundere, quia singuli tenebantur tantùm in defectu aliorum, nulli autem licebat deficere à restitutione, neque tamen tenebantur singuli dare totum, alioquin plus restitueretur, quàm esset ablatum, ergo tenebantur suam portionem, id est, decem conferre, consequenter si unus solverit centum pro omnibus, acquisivit jus in portiones seu in decem, quos tenebantur singuli conferre. 66.

14. Si unus ex illis, qui æqualiter fuerant causa damni simul, ideoque æqualiter obligabantur, nollet aut jam non posset suam partem restituere, reliqui tenerentur hanc partem ferre æquali inter ipsos divisione factâ; retinerent tamen jus contra illum, qui noluisset vel tum non potuisset restituere. 67.

DUBIUM IV.

An teneatur restituere, qui alium impedivit à consecutione alicujus boni.

68. »RESP. Attendendum, an lædatur jus alicujus, »quod à natura, lege, vel aliter habeat; an »per vim, fraudem, calumniam, & mendacia »quis alium impedierit; num verò aliter. Inde »enim apud *Laym.* l. 3. t. 2. c. 7. & *Bonac.* d. 1. q. 2. »p. 12. resolvuntur seqq. Cas.

» I. Qui alterum impedivit à consecutione rei »debitæ ex justitia, tenetur ad restitutionem. *Less.* »*l. 2. c. 12. n. 122. Fill. t. 32. n. 72.*

» II. Si res non erat debita ex justitia, sed con»ferenda ex libera voluntate, tum qui sine vi, »fraude, & calumnia collatorem inducit, ut »v. g. officium, vel legatum, beneficium Eccle»siasticum, & similia dona gratuita non confe»rat, cui apud se constituerat, aut qui petierat, »sed vel nulli, vel alteri etiam minùs digno, etsi »sæpe is possit graviter peccare, præsertim si id »ex odio, vel alio malo fine faciat; non tamen »tenetur ad restitutionem. *Azor 3. p. l. 4. c. 9. Vasq.* »*Sa, Bon. p. 12.*

» III. Si in re prædicta ex libera voluntate con»ferenda, aliquis per vim, fraudem, vel calumni»am, collatorem induceret, ne ei daret, aut eum »à petitione (cùm quivis habeat jus petendi) aut »à consecutione talis rei, per vim, fraudem, ca»lumniam, vel mendacium impediret (cùm etiam »quivis jus habeat, ne iniquè impediatur) is tene»retur ad compensationem damni arbitrio viri pru-

prudentis, juxta certitudinem, vel probabilitatem, quâ alter tale bonum alioqui assecuturus fuisse existimaretur: dummodo tamen eo sit dignus; nam si indignus est, non tenetur ad restitutionem, nisi famæ, si eam fortè læserit. *Less. d. 18. Molin. t. 1. d. 135. Sa, V. Restitutio, n. 21. Vi de Bon. l. c.*

ADDENDA.

QUæst. 20. *Quæ sint hìc regulæ generales.* R. *Sanch.* in Cons. l. 2. c. 1. d. 49 à n. 6. ponit has duas, 1. Qui impedit alium ab assecutione boni, ad quod habebat jus quæsitum in re vel ad rem, tenetur compensare damnum, quamvìs fecerit sine vi, fraude, detractione, mendacio, & quamvìs ex parte modi impediendi nulla adfuerit injustitia, utì si fecerit solâ suasione vel precibus; ita tenent omnes, & ratio est, quia fuit causa efficax, cur alter non haberet id, quod suum erat vel sibi debebatur. 2. Qui impedit alium ab assecutione boni, ad quod non habet jus, nec in re nec ad rem, ad nihil tenetur, nisi ex parte modi impediendi adsit externa injustitia, sive, nisi impediat vi, fraude, detractione vel mendacio: Ratio primæ partis est, quia nulla injuria fit, si enim principalis, negans tale bonum, ad nihil tenetur, neque tenetur, per se loquendo, impediens: *Nec obstat*, quòd fortè impediat ex intentione damnificandi alterum, *nam* postea n. 148. ostendemus non ideo incurri obligationem restituendi. Ratio secundæ partis est, quia per ista fit injuria, non tantùm illi, qui facturus erat beneficium, eò quòd invitus inducatur vel cogatur non dare, sed etiam illi, qui erat accepturus, quia habebat jus, ne sic iniquè impediretur voluntas benefacturi. Ex hic deducemus aliqua. 69.

70. §. 1. Qui Cajum per mendacium impedivit, ne Titio daret eleëmosynam, dicendo eum non esse pauperem vel esse indignum, cùm tamen sit pauper & dignus, tenetur restituere pauperi, quia licèt jus absolutum non habuerit ad eleëmosynam, tamen habebat jus conditionatum habendi illam, si Cajus dare vellet; & habebat jus absolutum, ne sic iniquè impediretur, hoc autem jus damnosè violatum est, ergo debet is, qui violavit, damnum reparare, *Sanch.* n. 27.

71. §. 2. Si Cajo traditi sint aurei centum distribuendi decem pauperibus studiosis cum proportione ad cujusq; meritum, ut nempe dignior plus accipiat quàm minùs dignus, si Cajus hos distribuat, non secundùm meritum sed secundùm affectum, facit injuriam & tenetur restituere dignioribus, ita *S. Th.* 2. 2. q. 62. a. 1. ad 3 *Lugo* d. 1. n. 49. *Burgh.* cent. 2. cas. 85. contra *Tann.* Ratio est, quia digniores ex voluntate domini ita statuentis acquisiverant jus strictũ ad talem portionẽ, & illa proportionalis distributio erat illorũ juri debita.

72. §. 3. Si bono zelo impedias donationem peccaminosè faciendam alteri, ad nihil teneris; quia justè impedis peccatum proximi: si malo zelo impedias donationem injustam, v. g. rei furtivæ, etiam ad nihil teneris, quia licèt vi vel fraude impedires, non peccares contra justitiam, cùm non sit jus dandi vel acceptandi: si autem malo zelo impedias donationem, illicitam quidem, attamen non injustam, utì si donare vellet ex fine simoniæ utrimque cognitæ, etiam ad nihil teneris, etiamsi vi impedires, dummodo vis non excedat modum, quia non est contra justitiam facere, ut non detur vel recipiatur, quod sine peccato absolutè dari

dari & recipi non potest: videri potest *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 3. §. 3.

§. 4. Qui iniquè alium impedit, ne testamentum condat, v. g. faciendo ut emanent Notarius; aut si falsum narret, ex quo alter moveatur ad revocandum testamentum vel legatum vel donationem, ut sic ipse vel alius commodum reportet, tenetur ad damna illis reparanda, ob rationem sæpius datam, *Sanch.* suprà, *Lugo* d. 18. n. 91. & d. 37. n. 108. 73.

§. 5. Religiosus, qui sine fraude & mendacio suadet testatori, ut potiùs suo Monasterio vel Religiosis legata relinquat, quàm Matrici Ecclesiæ, peccat graviter contra *Clement.* 1. de privil. apud *Sanch.* n. 28., ubi in virtute S. obedientiæ & sub interminatione mortis æternæ prohibentur id facere Religiosi, ne pax violetur inter Clericos & Religiosos: non tenetur tamen ad restitutionem faciendam vel procurandam, uti probabiliùs tenent *Sanch.* & *Lugo* d. 18. n. 95. contra *Molin.*: quia Ecclesiæ nullum jus in re vel ad rem erat quæsitum, nec peccatum est nisi contra obedientiam debitam Pontifici, qui non præcipit reparationem damni: imò *Sanch.* putat Religiosum non peccaturum, si id faceret bono zelo, sciens esse majorem utilitatem testantis, & non peteret relinqui sibi vel amicis. 74.

§. 6. Qui alterum impedit à consecutione boni, revelando occultum, attamen verum crimen, peccat graviter, non tantùm contra famam, sed etiam contra jus, quod habebat, ne iniquè per illam detractionem impediretur, hinc qui detraxit, tenetur reparare famam & compensare hoc damnum alterius boni impediti. 75.

76. §. 7. Si quis per effractionem litterarum alienarum causa fuit, ut alter non obtineret aliquod bonum, tenetur restituere: & idem est, si detinuerit literas alienas, quando ex justitia, officio vel contractu tenebatur tradere, quia effractio vel detentio talis erat graviter injusta, fuitque causa damni, *Lugo* in Resp. Mor. l. 5. d. 10. & de Just. d. 18. n. 104. Si tamen per artificium legerit aut effractas iterum clauserit & debito tempore tradiderit, docent *Less.* l. 2. c. 12. n. 131. *Castrop.* de benef. d. 2. p. 11. §. 5. n. 7. *Diana* p. 2. t. 6. R. 33. non teneri restituere, quia tum damnum indirectè & per accidens sequitur ex injusta revelatione secreti, directè autem & per se est ex jure, quod alter habebat ad instandum pro illo bono sibi comparando post obtentam illam notitiam: sed videtur idem dicendum, quod ad casum sequentem; an nempe teneatur restituere, qui promovendo minus dignum impedit digniorem à consecutione beneficii, de quo dicetur l. 4. n. 591.

77. §. 8. Si Cajus mercator accepisset literas nuntiantes esse inopiam alicujus rei, ideoque Cajus coëmisset vel retinuisset tales merces, postea carò venditurus, & ut rem celaret, dilaceraſſet & abjecisset literas; si Titius hæc fragmenta litterarum collegisset, & ex illis in ordinem redactis id intelligens merces eas sibi aliunde comparasset sicque impedivisset lucrum Caji, *Cajet. Silv.* & *Castrop.* t. 32. d. 5. p. 35. n. 4. dicunt Titium non teneri ad restitutionem, tum quia fragmenta illa pro derelictis habebantur, tum etiam quia illa notitia per se non est causa damni, sed jus, quod Titius habuit ad emendas illas merces, post-

postquam cognoverat secretum : è contrà *Rebell.* & *Lugo* probabiliùs dicunt teneri, quia Cajus per lacerationem satìs ostenderat se invitum, ut legerentur literæ, ergo Titius injuriam fecit legendo, ex hac autem videtur proximè secutum esse damnum.

§. 9. Si Cajus aliquo negotio, v. g. invitando 78.
ad prandium, occupet procuratorem Titii, ne possit huic aliquod bonum obtinere, Cajus tenetur damnum compensare Titio, si procurator ex officio vel contractu tenebatur tum agere causam Titii, quia Cajus fecit fraudem, per quam est causa damni, ad quod vitandum procurator ex justitia tenebatur : si autem procurator erat voluntarius, & sponte vel ex amicitia volebat servire Titio, & Cajus ita tacitè circumvenit eum ignarum intentionis suæ, adhuc videtur teneri restituere, quia adfuit fraus, nam invitando ad prandium aliud significabat, aliud intendebat, ita *Lugo* d. 18. n. 103. Denique si procuratorem suæ intentionis conscium ita impedivit, ad nihil tenetur, quia deceptus non est, sed liberè abstinuit à procuratione.

§. 10. Si Titius careat aliquâ conditione ad hoc 79.
requisitâ, ut possit dare suffragium, & nihilominus det illud Cajo, sicque faciat, ut Sempronius non obtineat aliquid, quod alioqui erat obtenturus, Titius tenetur compensare damnum, quia per fraudem iniquè impedivit; si tamen solùm deesset aliqua solennitas, v. g. inscriptio in matriculam philosophorum, dummodo habeat omnes substantiales conditiones ad potestatem suffragii requisitas, validè suffragabitur, nec tenebitur restituere, uti fusè *Sanch.* in Cons. l. 2. c.

1. dub. 52. & 53. Quid autem dicendum sit de illo, qui admittit, v. g. Beneficium non habens qualitatem ad illud requisitam, dicetur l. 4. à n. 734.

80. §. 11. Mercator, qui vi, fraude vel mendacio impedit, ne ad civitatem afferantur aliæ merces, ut ipse carius vendat suas, tenetur non tantùm ementibus aut Reip. excessum pretii, sed etiam aliis mercatoribus lucrum cessans restituere, quia est injusta causa utriusque damni, ita cum aliis *Sanch.* d. 39. n. 35.

81. §. 12. Si Cajus ludimagister aut præceptor discipulos, quotquot potest, ad se trahat, quia putat id discipulis utilius esse, non peccat, licèt damnum patiantur alii, quia ad hoc faciendum justâ causâ movetur; si autem faciat tantùm ad utilitatem suam, & discipuli necdum fuerint sub disciplina alterius, etiam non peccat, quia tum sunt vagi, & cuique licitum est utilitatem suam quærere mediis licitis: si autem fuerint sub disciplina, v. g. Titii, à quo abstrahat etiam fine vi, fraude vel mendacio, aliqui cum *Sanch.* in Cons. L. 1. c. 3. d. 3. n. 5. docent peccare mortaliter contra charitatem, si Titius inde patiatur notabile damnum honoris vel lucri, quia habebat quoddam jus ad illos discipulos: præterea *S. Anton. Silv.* & *Nav.* dicunt Cajum, si abduxit ex odio vel fine justa causa, teneri damna compensare Titio; sed *Sanch.* dicit, si vis, fraus, & mendacium abfuerit, non deberi restitutionem, quia Titius non habebat jus strictum ad illos discipulos, & sicuti poterant finè injustitia sponte suâ recedere, sic poteris sine injustitia suadere, hinc *Lugo* d. 37. n. 111. Cajum excusat à mortali, utì

&

& Advocatos, Medicos, Mercatores alioſque ſimiles, qui ſinè vi, fraude & mendacio, quamvis cum aliorum præjudicio, curant ad ſe trahere illos, qui alios frequentabant, quia charitas non obligat ad conſulendum bono proximi cum magno ſuo vel amici incommodo.

§. 13. Qui juſtè interrogatur, & fraude vel mendacio declinat mulctam imponendam ſibi vel aliis ob delictum, ſecundùm multos apud *Dian.* p. 3. t. 6. R. 25. tenetur reſtituere, quia Fiſcus vel Reſp. ſuppoſito delicto videtur habere jus ad eam mulctam: oppoſitum tenent *Sanch.* in Dec. l. 2. c. 22. n. 22., & in Conſ. l. 2. c. 1. d. 52. *Leſſ.* l. 2. c. 13. n. 73., *Lugo* d. 18. n. 108. & d. 37. n. 110. aliique cum *Dian* ſuprà, tum quia Fiſcus ante ſententiam non habet jus ad illam pœnam, utì notant *Sanch.* d. 49. n. 32. & *Leſſ.* c. 12. n. 136., tum etiam quia fraus illa vel mendacium videtur remotè & per accidens tantùm conjungi cum illo damno, directè enim tantùm tendit ad damnum à ſe vel alio avertendum; hinc principium illud, quòd is, qui per fraudem vel mendacium impedit bonum alterius, teneatur reparare damnum, ſic intelligunt *Sanch.* & *Lugo* n. 107., quòd verum ſit, quando impedimentum fit per actiones proximè conjunctas cum illo damno, tum enim juſtitia obligat ad tales actiones omittendas; ſi autem tantùm remotè & per accidens ſint conjunctæ, tum juſtitia non videtur obligare ad eas omittendas, & ideo docent iidem AA., eos, qui etiam per fraudem impediunt, ne quis accuſetur, non teneri reſtituere mulctam alioquì pendendam: quia quamvis Fiſcus fortè habeat jus, ne per fraudem proximè & directè impedia- 82.

tur à tali mulcta consequenda, id tamen non videtur hìc fieri, cùm intentio impedientis non feratur directè & proximè in damnum Fisci, sed in defensionem amici vel occultationem delicti, ex quo per accidens sequitur illud damnum Fisco : atque ex eodem fundamento docent *Beja* p. 1. cas. 58. & *Lugo* n. 119. testes vel Advocatos aliosque similes, qui falsò defendunt reum, ficque impediunt, ne mulctetur, non teneri restituere fisco hanc mulctam, quia fraus tantùm indirectè & remotè videtur causare hoc damnum: Contradicunt tamen etiam in hoc alii cum *Rebell.*, quorum sententiam vocat communem *Ilf.* t. 4. d. 3. n. 187.

83. §. 14. Si procurator fiscalis sit causa, cur Fiscus non accipiat mulctam per leges impositam delicto, *Led. Rebell. Mol.* & alii dicunt teneri restituere, quia ex officio & ex promissione tenetur procurare commoda, & cavere damna Fisci; item tenetur procurare, ut delicta puniantur, ergo hoc negligendo facit injuriam, utì alii non manifestando aliquid, quod ex officio vel contractu manifestare tenentur, secundùm dicta n. 48., hinc *Suarez* aliique multi dicunt saltem Judicem teneri restituere mulctam, si hanc reo non imposuit, aut sine causa relaxavit vel imminuit, & hæc sententia videtur valde probabilis : nihilominus quoad utrumque contradicunt *Vasq. Tann. Less. Dian. Salas*, *Lug.* d. 37. n. 112. *Ilf.* t. 1. d. 2. n. 77., dicentes nullum eorum ideo teneri restituere, tum quia eorum officium primariò est ad hoc, ut delicta delata non fiant, & secundariò tantùm ordinatur ad emolumentum Fisci, tum etiam quia ejusmodi mulcta debetur tan-

tantùm ex justitia vindicativa, non autem commutativa, cujus solius violatio causat obligationem restituendi, utì insinuatum est p. 1. n. 1013. Ad quid teneantur custodes nemorum aliique similes, qui non accusant cædentes ligna aut venantes contra prohibitionem, dictum est n. 48. Ad quid autem teneatur homicida illius, qui aliis bona præstitisset, dicetur postea n. 310.

DUBIUM V.

Cui vel quibus restituendum.

RESP. Attendendum ad naturam justitiæ, & quis damnum patiatur, quidve ratio, & leges ferant communiter. *Vide Less. & Laym. l 3. t 2. c. 9. Unde resolves,* 84.

I. Quando bona restituenda, sive debita quæcunque, sunt incerta, hoc est, cùm, cui debeantur, ignoras, aut adire non potes, aut illis restituere, tunc si ea habeas sine delicto, ùt si inveniisti, vel à mercatore v. g. per errorem accepisti duas ulnas panni pro una, & jam is discessit, nec scis, quò abierit, teneris adhibere aliquam diligentiam inquirendi; post quam, si spes non sit sciendi dominum, probabile est, quòd non tenearis ea dare pauperibus, (licèt ita plerique cum *D. Thoma* sentiant, & sit magis pium, ac practicè suadendum) sed possis tibi retinere, ùt docet *Petrus Nav.* quem sequitur *Lay. hic, & Less. l. 2. c. 14. n. 48.*, idque *Dia. p. 1. t. 3. R. 5.* dicit esse tutum in praxi. Si verò ea habeas ex delicto, ùt furto, usurâ, &c. teneris ea restituere pauperibus,

»bus, vel Ecclesiæ, hospitali, &c. quia debet tunc »fieri restitutio meliori modo, quo potest, ut sal»tem, cùm corpori domini non prosit, prosit ejus »animæ, dum in pauperes expenditur. *Ita com»muniter Doctores*, ùt v. apud *Lay. hic.*

» II. Qui multis minutis furtis, v. g olei, pa»nis, vini, &c. damnum intulit multis civibus, »eum teneri restituere, non pauperibus, sed ipsis »civibus, (minoris deinceps vendendo, aut ma»jore mensurâ, donec veniatur ad æqualitatem) »dicit *Mol.* At *Vasq.* & *Esc.* dicunt esse probabile, »quòd possit dare pauperibus, præsertim civita»tis ejusdem.

» III. Quando bona sunt certa, ordinariè re»stitui debent possessori justo, à quo accepta sunt, »vel cui damnum illatum; etsi is non sit imme»diatus dominus: Unde quod acceptum est à de»positario, commodatario, conductore, custode, »administratore, debet, non domino, sed ipsis re»stitui, quia alioqui ipsis fieret injuria, si jure pos»sessionis, detentionis, custodiæ, aut utilitatis »spoliarentur; & damnum atque lucrum cessans »compensari deberet.

» IV. Excipitur tamen hinc, 1. Si eorum nihil »interesset, ut sine illorum damno, infamia, do»mino restitueretur. 2. Si probabiliter ipsi puta»rentur rem absumpturi, vel ablaturi cum inju»ria domini: quo modo bona Ecclesiæ, non Præ»lato dissipatori, sed potiùs Capitulo restituenda »sunt. Item accepta à filio familias, pupillo, furio»so, uxore, Religioso, si sint ex iis bonis, quorum »administratio ipsis non competit, plerumque »restituenda sunt patri, tutori, marito, Prælato. »Sic etiam, si bona alicujus publicata, & fisco ad-

dicta

dicta sint: tunc enim depositum, & similia de-»
bita fisco debent reddi. »

V. Cùm quis, ignorato domino, cui restitu-»
endum erat, non præmissâ aliquâ diligentiâ,»
pauperibus distribuit, non satisfecit domino»
postea comparenti: secus si diligentia sit præ-»
missa, ùt *v. Less. n. 43.* »

VI. Cùm dominus quidem scitur, sed ei mitti»
non potest sine sumptu, tunc si res malè accepta»
est, tenetur restituens aliquas expensas ex se fa-»
cere; si autem bene accepit, non nisi expensis do-»
mini. Quando nullo modo potest mitti, expe-»
ctandum est ad tempus; & si adhuc non sit spes,»
reputatur debitum incertum, *Tol. l. 5. c. 23.* »

VII. Cùm quis accepit rem alienam à possesso-»
re bonæ fidei, putante rem esse suam, cùm non»
sit, tum si quidem intervenerit aliquod justum»
pactum, ùt depositi, commodati, pignoris &c. illi»
restituendum est, & non domino. Qui tamen»
ex charitate monendus erit, si id ei profuturum»
puterur, sine alterius graviore incommodo, in-»
famia, &c. *Vasq. Azor p. 3. lib. 4. c. 3. q. 1.* Si au-»
tem aliter accepta est, tunc vero suo domino re-»
stitui debet, si eum novisti, & absque incom-»
modo fieri possit. »

VIII. Quando à fure, vel alio venditore quis»
emit, sive malâ, sive bonâ fide rem furtivam,»
tenetur restituere domino, non furi. *Ita commu-»
niter Mol. Regin. tom. 1. l. 10. c. 5. n. 40. Toletus»*
tamen *l. 5. c. 17. Sylv. Ant. Mald. in 2. 2. t. 4. c. 3. d.»*
2. probabiliter sentiunt, posse reddi furi, ut ab»
eo pretium suum recuperet: quia non constituit»
rem pejore loco, quàm antè fuerat, & conse-»
quenter ipse non infert Domino damnum. »

Quod

»Quod *Navar. Trull. l. 7. c. 11. d. 3. n. 4.* admittunt »cum hac limitatione, si mox & non post lon»gum tempus, contractum rescindat; vel si certò »scias furem redditurum rem domino; vel si »dominus rei sit mortuus, aut absit, ita ut conve»niri non possit. Quòd si autem pretium suum »recuperare non possit à venditore, tenetur red»dere domino, & sibi damnum ascribere. Quòd »si porrò sciens rem esse furtivam, emat eo fine, »ut invento vero domino restituat, tunc si emit »parvo pretio, tenebitur id ei dominus refunde»re, cùm utiliter ejus negotium gesserit: secus »autem, si pretium esset ferè æquale rei, tunc »enim sufficit refundere ad arbitrium viri pru»dentis tantùm, quantùm videtur meritus rem »domini utiliter redimendo, *v. Less. n. 20. Dian. p.* »*2. t. 3. R. 5.*

» IX. Si bonâ fide rem alienam, v. g. equum »emisti ab altero, v. g. Petro, & vendidisti tertio, »v. g. Paulo, & postea cognoscatur esse Joannis, »eoque repetente à Paulo, Paulus repetat preti»um à te, existimat quidem probabile *Navar.* & »*Dia p. 1. t. 8. R. 68.* non teneri te Paulo id red»dere, (si in nullo factus sis ditior) sed sufficere, si »tuam actionem, quam habes in Petrum, ei ce»das. Verùm *Sotus, Salon. Less. d. 5. Sayr. Bon. de* »*rest. q. 4. p. 2.* rectiùs docent, teneri te, exigente »Paulo, contractum rescindere, & pretium re»stituere, tum quia vendidisti rem vitiosam; tum »quia teneris de evictione emptori, nec eum »potes remittere ad illum, cum quo nihil habet »negotii. Quòd si tamen Paulus, cùm possit, tibi »non restituat equum, sed Joanni, & hoc ipso »impediat, quominus pretium tuum possis re-

cupe-

perare, nec tu teneris ei pretium ab ipso acceptum restituere. *Bonac. Less. &c. Vide Trull. l. c. c. 11. d. 5.*

Quæres. I. Cui restituendi, sive dandi sint thesauri, & alia inventa, quæ habentur pro derelictis.

Resp. Quando nullius Domini sunt, jure naturali & gentium fiunt primò occupantis. Potest tamen per consuetudinem, & leges aliter quid ordinari, quod servandum est. De quo *v. Less. l. 2. c. 5. d. 15. Lay. l. 3. t. 1. c. 5.*

Quæres. II. An & cui restituenda, quæ capiuntur venatione jure prohibita.

Resp. Id æstimandum partim ex jure naturæ, partim ex consuetudine & legibus, ac juribus particularibus, ut *v.* apud *Lay. t. 3. t. 2. c. 5. n. 14.* & *Less. d. 8. & 9. & Sa V. Venatio. Ex quibus resolvitur hic Casus:*

Venatur iniquus tenetur restituere saltem damna, quæ segetibus fructibusque infert.

ADDENDA.

Quæst. 21. *An restitutio debeatur ei, qui in damnum consensit.* Rz. Si consensit voluntate effectivè & efficaciter cessivâ juris, non debetur restitutio; si autem voluntate affectivè tantùm & inefficaciter cessivâ juris, debetur, uti constat ex dictis à n. 4., ubi rem totam satis declaravimus in exemplis. 85.

Q. 22. *Quid circa res inventas vel derelictas sit addendum.* Rz. §. 1. Res, quæ inveniuntur, vel nunquam fuerunt sub alicujus dominio, uti gemmæ in littore maris inventæ; & qui tales res invenit, acquirit illarum dominium per primam occupationem, nec tenetur, per se loquendo, cuiquam aliquid inde dare, quia quæ nullius sunt, & alicu- 86.

jus esse possunt, fiunt primò occupantis, §. *feræ*. 12. instit. *de rerum divisione*. *Dixi*, per se loquendo, nam jus positivum posset aliter disponere. Vel fuerunt alicujus, sed nunc nullius sunt, eò quòd earum dominus aut non existat ampliùs, neque alius post ipsum dominium acquisiverit; aut si Dominus earum existat, tamen eas non vult ampliùs esse suas, v. g. si abjecerit, item quia à longo tempore amisit, ideoque deposuit spem & animum recuperandi; & qui tales res invenit, etiam retinere potest, quia reipsa est nunc primò occupans. Vel denique si adhuc existat ille, cujus fuerunt, qui eas etiam recuperare velit, tamen ab inventore nescitur, quis sit Dominus, & ideo tales res dicuntur bona incerta, de quibus præcipuè est quæstio.

87. §. 2. Inventor rei incertæ tenetur pro reperiendo domino adhibere diligentiam, majorem aut minorem secundùm majus vel minus rei pretium, v. g. si res magni momenti est, secundùm *Lugo* d. 6. n. 138. tenetur facere, ut aliquoties promulgetur è cathedra, ut affigatur scheda publicè id notificans, aut ut imprimatur in novellis publicis: si autem minoris pretii est, ut promulgetur, v. g. per scholas, in tribu, aut ubi convenit frequentia hominum, & probabiliter esse potest talis rei Dominus.

88. §. 3. Si dominus reperiatur, tenetur inventor ei restituere, nec debetur inventori ex justitia aliquid, cùm res manserit domini: si tamen esset consuetudo, vel lex, vel promissio aliquid dandi, aut si labor esset positus in re invenienda, teneretur pro æquitate dominus satisfacere; ita cum aliis *Bonac*. de Restit. d. 1. q. 3. p. 4. n. 7. *Diana* in comp. v. *Restitutio*. n. 5.

§. 4.

§. 4. Si dominus non reperiatur, *Sot. Mercado*, *Led. Sa*, *Sarmiento*, *Navarra*, *Mendo*, *Escob. Dian.* p. 11. t. 8. R. 12. dicunt inventorem posse retinere sibi, quam sententiam *Patel.* p. 3. n. 728. dicit non esse improbabilem; *Amic. Tambu. Rosm. Dicast.* l. 2. t. 2. d. 9. n. 491. *Burgh.* cent. 1. cas. 68. *Illy.* t. 4. d. 2. n. 259. vocant probabiliorem; *Vasq. Less. Mald. Med. Arrag. Megal. Lop. Salas*, *Henriq. Rodriq. Lugo* n. 138. agnoscunt probabilem; *Laym.* & *Castrop.* de Just. p. 19. n. 4. dicunt valde probabilem; *Diana* p. 2. t. 3. R. 5. vocat in praxi tutam; *Haun.* t. 5. n. 26. defendit ut speculativè probabiliorem & tanquam in praxi securam; Rationem dant, quia per inventionem acquiritur dominium rei, quæ domino caret, sed res perdita, post quæsitum & non inventum dominum, est moraliter tanquam res carens domino, ergo. Aliter probant *Laym. Castrop.* & *Haun.* quia prudenter præsumitur dominum velle, ut inventor rem asservet, vel, si malit, utatur aut distrahat cum obligatione restituendi æquivalens, si resciatur ipsum esse dominum, ita enim dicerent saltem plerique, si post amissam rem suam interrogarentur: suadetque etiam aliqua æquitas, quia cùm inventor rem domini bene gesserit, inquirendo in eum, meretur sibi relinqui, si dominus non reperiatur: denique idem postulat ratio boni communis, nam si inventor sciat se nihil inde habere posse nisi molestiam in inquirendo vel restituendo, facilè fiet, ut rem relinquat, ubi jacet, quod cederet in damnum dominorum. 89.

S. Th. 2. 2. q. 66. a. 5. ad 2. *S. Anton. Caj. Silv. Nav. Cov. Valent. Med. Less. Turr. Mol.* t. 2. d. 746. *Fill.* t. 32. n. 85. *Patel.* suprà dicunt talia non

posse retineri ab inventore, sed danda esse pauperibus vel ad pias causas, quam sententiam *Lugo* n. 139. dicit esse veriorem, *Laym* l. 3. t. 5. c. 5. n. 24. vocat piam & tutiorem, *Castrop.* putat in praxi sequendam: Rationem dant aliqui, quia prudenter præsumitur eam esse voluntatem domini, saltem pro utilitate animæ suæ, nulla enim, inquit *Mol.*, est gens tam barbara, quæ non putet eleemosynas esse bona opera; & si reipsa à Christianis dentur pauperibus, actus dantis & oratio pauperis potest prodesse cuivis etiam infideli; *Castrop.* dat aliam rationem, nempe quia ita videtur præscriptum per consuetudinem timoratorum, qui res ejusmodi dant pauperibus; & isti consuetudini favent privilegia à summis Pontificibus concessa variis Ordinibus, qui etiam sub excommunicatione possunt compellere detentores talium rerum inventarum, ut eas sibi extradant pro redemptione captivorum, ergo signum est deberi pauperibus vel ad pias causas; de his tamen privilegiis videri potest *Castrop.* suprà & *Haun.* à n. 31.

Vasq. aliique post ipsum, teste *Dicast.* n. 421., dicunt Principem vel Remp. de ejusmodi rebus disponere posse, cùm enim moraliter careant domino, videntur recidere ad bona communia, de quibus potestas civilis disponere potest, si velit: quòd si non disponat, putat expendi debere ad usus pios, ob rationes jam datas.

Lugo à n. 139. sic distinguit: quando res inventa non ampliùs censetur esse domini, eò quòd spectatis circumstantiis non videatur possibile, ut res redeat ad priorem dominum, vel ut ipse aut ejus hæredes illam pro sua recognoscant, utì fit in the-

thesauris, & fieret etiam in rebus amissis, si quis huc ex India reversus ibi in littore amisisset gemmam ab aliis ibidem communiter reperiri solitis non discernibilem, putat rem talem esse moraliter nullius, ideoque inventorem posse occupare tanquam suam; è contrà quamdiu manet potentia ac spes dominum inveniendi, qui rem recognoscat, dicit posse servari aut etiam consumi servato pretio; si autem neque res neque pretium servari possit, dicit expendendam in usus pios; putatque hanc esse obligationem, non ex jure positivo tantùm, uti volunt *Vasq. Less. Mald.* & alii, sed naturæ, quia cùm res maneat sub dominio illius, qui perdidit, Lex naturæ dictat, ut de illa agatur, quod dominus voluerit, voluntas autem ejus tum præsumitur esse, utì plerumque est, ut expendatur in usus pios; suadetque *Lugo* n. 151., si dominus rei præsumi posset esse mortuus, procurari inde Missas pro eo; deinde universaliter, ut eleëmosynæ istæ fiant ab aliquo constituto in gratia, sic enim certiùs prosunt. Nec *obstat*, inquit, quòd dominus sit fortè damnatus, *nam* in hoc casu debebit respici voluntas hæredum, ad quos hujus rei dominium est devolutum, qui præsumuntur velle offerri saltem pro se, prout magis expediret.

Hæ omnes sententiæ sunt probabiles, sed secunda S. *Thomæ* magis pia est & in praxi consulenda, utì etiam notant *Busemb.* & *Dicast.* n. 434., attamen sententia *Lugonis* omnibus consideratis videtur probabilior, etiam ex hoc, quòd reliquas omnes quasi inter se componat.

§. 5. Si res inventa fuerit derelicta, fit inventoris, qui primò occupat, utì habetur *L.* 1. ff. *Pro derelicto*: 90.

relicto: hoc autem habetur pro derelicto, quod dominus non vult ampliùs esse in numero rerum suarum: tum autem censetur non velle ampliùs esse in numero rerum suarum, si abjecerit, si potens facilè recuperare negligat, vel non inquirat, si parvi momenti sit, inquit *Haunold.* n. 5. & ideo non videatur curare, ut recipiat; unde res ob periculum tempestatis abjecta non habetur pro derelicta, uti dicetur n. 112.; si tamen talis res naufraga esset procul abrepta à fluctibus, & dominus sciens ubi esset, non curaret recipere, vel quia parvi faceret, vel quia fugeret expensas, haberetur pro derelicta, *Less.* l. 2. c. 5. n. 67. Etiam inde colligitur rem esse à domino derelictam, si tanta sit temporis longinquitas, ex quo perdita est, ut dominus vel ejus hæredes non possint moraliter eã recognoscere, nec aliquis sit, qui sciat ad ipsos pertinere, hoc ipso enim res talis nullo pretio est æstimabilis ipsis, ideoque nec possent vendere: ergo nullum amplius censentur habere illius dominium, *Haunold.* n. 7. Magis dubitatur, an solâ voluntate possit res fieri derelicta & amitti dominium? negant *Suarez & Lugo* d. 23. n. 59., nam L. 17. §. *differentia* ff. *de acquir. poss.* sic habetur, *differentia inter dominium & possessionem hæc est, quòd dominium nihilominus ejus manet, qui dominus esse non vult, possessio autem recedit, ut quisque constituit nolle possidere*: hinc infert *Lugo* dominium non amitti ab uno, nisi in alium transferatur, quia nisi alius acquirat titulum habendi rem, ipsi manet titulus, ergo & jus, sed videtur dicendum, legem tantùm velle, quòd solo animo interno amitti non possit pro foro externo aut omnino irrevocabiliter, verùm requiratur aliquis actus externus,

nus, quo v. g. rem abjiciat, aut videns abjectam exterius prodat se nolle resumere; de cætero non præsumi abjeciſſe, cùm forum externum non judicet de internis nec illa inſpiciat: itaque ſi ita abjecerit etiam externo ſigno addito, fit nullius, & poſtea primò occupantis: quæ autem ſit differentia inter dominium & poſſeſſionem, videri poteſt *Lugo* n. 60. §. *dices.*

§. 6. Ut res, quæ nullius eſt aut cenſetur derelicta, fiat primò occupantis, debet ab eo verè apprehendi, hinc ſi Titius & Cajus ſimul ambulent, & Titius primus videat gemmam, quæ nullius eſt, velitque eſſe ſuam, Cajus autem illam prior apprehendat animo habendi ùt ſuam, gemma eſt Caji, qui primus occupat, *Lugo* d. 6. n. 98. 91.

Q. 23. *Quid præterea ſit notandum circa reſtitutionem rei incertæ.* R. Seqq §. 1. Habens rem talem non tenetur credere cuivis dicenti rem eſſe ſuam, ſed examinandum, an id prudenter ſit credibile: quòd ſi plures dicant eſſe ſuam, & omnibus conſideratis dubitetur æqualiter, cujus ſit, ſi conſentiant, diſtribui debet inter illos; ſi autem non conſentiant, deponenda eſt, ut auctoritate Judicis uni aſſignetur; vel in pauperes eſt diſtribuenda, *Bonac.* de Reſt. d. 1. q. 3. p. 4. n. 16. 92.

§. 2. Quando ſcitur rem pertinere ad unum è pluribus, ſed reſciri non poteſt ad quem determinatè, debet reſtitui inter illos dividendo pro rata majoris probabilitatis vel dubii, quia ſinguli habent jus dubium ad rem illam, nullus autem certum, ergo æquitas poſtulat reſtitui illis pro quàlitate dubii, *Molin. Leſſ. Laym. Caſtrop.* aliique cum *Petſch.* pag. 652. 93.

§. 3. Si quis ex delicto habeat bona incerta, de- 94.

bet restituere locis sacris vel pauperibus, uti de pretio usurario definivit *Alex.* III. cap. *cum tu*, de usuris: idem est de acquisitis per simoniam, secundùm dicta p. 1. n. 239. Similiter alia ex recepta consuetudine & communi DD. consensu restitui debent sacris locis vel pauperibus, *Burgh.* cent. 2. cas. 73. *Illf.* tr. 4. d. 2. n. 258. Si tamen iniquùs detentor sit ipsemet pauper, potest propriâ auctoritate sibi attribuere, *S. Th. Scot. Nav. Gab. Med. Laym. Molin. Vasq. Sanch.* l. 6. c. 11. n. 54. aliique multi cum *Illf.* d. 3. n. 250. Ratio est quia paupertas est sufficiens causa retinendi: Addunt *Lugo* d. 20. n. 8. *Illf.* n. 191., etiam posse retinere, si debitis ultra vires gravatus esset, tum enim esset reipsa pauper: Si tamen in aliqua Diœcesi essent specialia statuta, ut distributio eorum fieret secundùm dispositionem Episcopi vel Confessarii, uti *Bonac.* dicit esse Mediolani, talibus locis standum esset ejusmodi statutis.

95. Q. 24. *Quid faciendum, si dominus compareat, postquam res pauperi vel piæ causæ applicata est.* Bz. §. 1. Si priùs adhibita est sufficiens diligentia pro inveniendo domino, *Sotus, Henriq. Navarra, Led.* aliique cum *Lugo* d. 21. à n. 101. dicunt non esse obligationem restituendi domino, quamvis res adhuc exstaret, quia pauper vel locus pius acquisivit dominium, tradita enim est, quando dominus non poterat censeri rationabiliter invitus: è contrà domino restitui debere à paupere vel loco pio, dicunt *Mol. Laym. Castrop. Petsch.* pag. 649. *Dian.* p. 11. t. 8. R. 12., quia prior distributio videtur facta ex conditione, si non compareat Dominus, alioquin negotium ejus esset malè gestum, ergo si compareat, distributio est in-

invalida: utraque sententia est probabilis, sed secunda videtur probabilior: concedit tamen etiam *Mol.*, si res illa sit à paupere alienata, non esse amplius restituendam, verùm secunda sententia vera est, consequenter dicendum, quamdiu existit, restituendam esse, aut ejus pretium, si quis ex illo sit factus ditior.

§. 2. Si non præcesserit sufficiens diligentia pro inveniendo domino, & res adhuc existat apud pauperem vel locum pium, hi secundùm omnes tenentur restituere, & in horum defectu ille, qui dedit, quia transferri non poterat dominium, cùm dominus esset rationabiliter invitus; & qui dedit non præmissâ inquisitione, domino fecit injuriam: quòd si res bonâ fide sit consumpta, nec quisquam ex ea factus sit ditior, tum ille solus tenetur restituere, qui dedit, quia fecit injuriam sic dando, *Azor*, *Mol.* *Less.* & alii cum *Bonac.* n. 18. 96.

§. 3. Si Confessarius bonâ fide, sed non præmissâ sufficiente inquisitione dixerit furi, ut rem daret pauperibus, si sit data & consumpta, probabilius est furem obligari iterum dare pretium domino comparenti, quidquid contradicat *Tamb.* l. 8. t. 4. c. 1. §. 5. n. 8., cujus sententiam videtur agnoscere probabilem *Sporer* t. 4. c. 4. n. 20., cùm dicat se non audere obligare ad iterum solvendum; sed ratio nostra est, quia si fur ipsemet bonâ fide dedisset absque præmissa inquisitione, utique postea adhuc teneretur restituere ratione primæ acceptionis injustæ, quamdiu enim non est adhibita sufficiens diligentia pro inveniendo domino, hujus voluntas non est, ut detur pauperibus, ergo cùm diligentia illa non fue- 97.

rit nec à Confessario nec à fure adhibita, præsumi non potest adfuisse domini consensum. Vide dicenda à n. 421.

98. Q. 25. *Si fur rem alienam tibi donarit vel vendiderit, cui debeas restituere.* R. §. 1. Si donarit, teneris restituere domino & non furi; quia prior mansit dominus, cui si restituas, non patieris grave incommodum, utì suppono: si autem restituas furi, qui non reddat domino, tu teneberis compensare damnum, cujus es causa efficax.

99. §. 2. Si fur tibi vendiderit, nec possis aliter recipere tuum pretium, poteris hoc pretium repetere, permittendo ut fur rem illam recipiat, utì habet communis, quia habes jus ad tuum pretium, pro quo nihil accepisti, ergo potes illud repetere; deinde non obligasti te ad conservandam cum tamen damno rem domini, ergo permittere potes iterum eripi.

100. §. 3. In hoc tamen ultimo casu, etiamsi deberes pretium perdere, probabilius videtur, quòd non possis rem reddere furi, aut positivè ad hoc cooperari, ut fur recipiat, si prævideas non esse reddendam domino, ita *Cajet. Med. Sotus*, *Led. Mol. Laym.* L. 3. t. 4. c. 17. §. 3. n. 24., quibus in re consentiunt *Lugo* d. 17. s. 2., & *Platel.* p. 3. n. 738., partim contra *Silv. Alens. Bejam* p. 1. cas. 63. *Dian.* p. 5. t. 14. R. 87. *Hurt.* t. 3. n. 260 *Petsch.* pag. 562. *Sporer* t. 4. c. 2. à n. 121. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 40., qui absolutè dicunt posse reddi furi, etiam à possessore malæ fidei: partim contra *Less. Mald. Turr. Dicast.* de Rest. d. 5. dub. 4., qui dicunt posse reddi, sed tantùm à possessore bonæ fidei, verùm non apparet ulla ratio, cur reddi possit à possessore bonæ & non malæ

malæ fidei; utì rectè Lugo n. 37., quamvis enim emptio sit malâ fide facta, cùm tamen rescindatur, aut ab initio fuerit nulla, ratione illius non magis nascitur ex redditione rei injuria contra dominum, quàm si bonâ fide esset facta. Ratio itaque nostra est, 1. quia si dominus rei sciret eam esse apud emptorem, justè ab hoc repeteret vel resumeret, & emptor per Judicem cogeretur domino reddere, ergo signum est, quòd ex natura rei ad hoc teneatur 2. Res extracta è potestate furis, hoc ipso acquisivit meliorem statum, qui status spectat ad rem ipsam, & consequenter ad dominum rei, ergo qui rem illam ex hoc meliore statu rejicit in deteriorem, facit domino injuriam, sicuti si rem alienam extraxisses ex incendio, non posses citra injuriam iterum injicere, quamvis Titius tibi minaretur æquale damnum, nisi iterum injiceres.

Respondet Haunold, disparitatem esse, quod Titius non habeat jus ad exigendam à me illam projectionem, fur autem habet jus ad repetendam rem ab emptore, quia cùm fur teneatur eam restituere domino, etiam habet jus eam repetendi, ne si non recipiat, patiatur damnum, cogetur enim valorem illius solvere. *Contrà* est, nam fur non habet jus absolutum repetendi rem ab emptore, alioquin dominus recipiens ab emptore faceret injuriam furi, quòd patet esse falsum: itaque habet jus tantùm conditionatum, pro circumstantiis, in quibus prudenter judicatur velle restituere, & Dominus ipse non esset aliter recepturus, fur enim non potest repetere, nisi ut restituat, in hoc autem casu, quo fur vellet restituere, non negamus, posse reddi

furi,

furi, sed tantùm in casu, quo creditur non redditurus, aut dominus aliter & cum minore periculo non est recepturus, hinc jus repetendi, quod habet fur, non fundatur in nuda obligatione restituendi, sed in hac ut conjuncta cum negatione periculi redundaturi in dominum rei, item cum negatione restitutionis aliter certiùs faciendæ.

101. *Objciunt* 1. In jure datur actio furi, per quam possit rem reposcere, ergo justè reposcit, ergo emptor tenetur ei reddere, & consequenter non peccat reddendo. R. Datur talis actio, si prudenter judicetur velle absque periculo restituere domino, quod leges illæ præsumunt, e., secus, n.

102. *Inst.* 1. Qui reddit furi, non causat pejorem statum, quàm res haberet ante emptionem, ergo cum emptio sit irrita, non fiet domino injuria, si reponatur in priori statu apud furem, ita *Less.* R. N. conseq., nam privat statu intermedio meliore, quem acquisiverat.

Inst. 2. Hic status non provenit ex ipsa re, sed ex libera voluntate ementis, ergo si rescissâ hac voluntate reponat in statum pristinum, non facit injuriam, ita *Dicast.* R. N. conseq., undecumque enim proveniat, spectat ad rem & consequenter ad dominum rei, uti à simili patet in re erepta ab incendio; ergo iniquum est iterum ex illo statu dejicere.

103. *Obj.* 2. Si emptor, ne pretium amittat, possit permittere rem iterum eripi à fure, uti n. 99. dictum est, ergo si fur velit mihi furari 100. aureos, potero aperire cistam, in qua sunt 100. aurei alieni, permittendo ut hos eripiat, & mihi meos relinquat. R. N. seq., nam sic aperiendo cistam positivè cooperor & æquivalenter dico, ut loco meorum hos accipiat.

Q. 26. *An satisfaciat, qui restituit creditori creditoris.* Bz. Resolvetur postea n. 453. & 454.

Q. 27. *Quid notandum sit circa bona vacantia.* Bz. 104.
Bona vacantia dicuntur, quæ relicta sunt à defuncto, qui nec hæredes habuit nequidem intra decimum gradum, nec de bonis illis disposuit; & hæc jure naturæ sunt primò occupantis, quia sunt derelicta; sed per L. 1. 4. & 5. Cod. *de bonis vacantibus*, devolvuntur ad fiscum; & quidem ad sæcularem, si defunctus fuit laicus; ad Ecclesiasticum, si fuit clericus, *Laym.* l. 3. t. 5. c. 6. n. 4. *Busenb.* referendus n. 1153. Attamen *Amicus* de Just. d. 16. num. 6, putat possessorem ante Judicis sententiam non teneri hæc bona fisco tradere, nam in eadem lege dicitur intra certum tempus posse præscribere contra fiscum, ergo supponitur posse retinere bonâ fide, cùm malâ fide nunquam præscribatur. Disponit etiam Auth. *Omnes peregrini.* Cod. *Communia de successionibus*, ut bona peregrinorum decedentium sine testamento occupari non possint ab eorum hospitibus, sed Episcopus ea tradat hæredibus ab intestato, aut eroget in pias causas, ita ut si hospes sibi inde aliquid sumpserit, triplum restituat applicandum pro arbitrio Episcopi. Sed *Taberna* p. 2. t. 2. c. 5. §. 2. loquens de ista lege ait, *vel est usu contrario abrogata; vel, ut vult Mol., est limitata ad eos, qui intestati decedunt in hospitalibus, Episcopo subjectis, vel, ut Gudelinus, ad res parvi momenti, quas peregrinus apud se habuerit*: verùm spectandæ sunt consuetudines locorum.

Q. 28. *Quid circa thesauros, venas metallorum* 105.
& similes res occultas, si inveniantur. Bz. seqq.
§. 1. Thesaurus est res mobilis, quæ fuit alicujus

jus, nunc autem erat profundè defossa in terram & antiquitus deposita in usum futurum, carebatque domino, saltem ideo, quia defecit deponentis memoria. *Less. Lugo & Haun.* sic definiunt, vetus depositio pecuniæ vel alterius rei mobilis, cujus non exstat memoria, ut jam dominum non habeat; & ita habetur L. *Nunquam* ff. *de acquir. rer. domin.* Ideoque rectè infert *Lugo* d. 6. n 111., si adhuc sit ejus dominus, quia sciat illud suum depositum, non esse thesaurum: deinde ex prima definitione inferunt aliqui, si res non fuerit profundè, vel non antiquitus defossa in terram, non esse propriè thesaurum; è contrà *Lugo* putat nomine thesauri venire etiam illa, quæ non in terra sed alibi sunt recondita, v. g. in muro vel arbore, & n. 129. dicit, si emisti saccos lanæ vel antiquas trabes, in quibus conditæ erant pecuniæ aut alia pretiosa mobilia, hæc dici thesauros, & de illis etiam valere dispositiones juris positivi, quas jam referemus.

106. §. 2. Si thesaurus sit inventus loco publico ad neminem spectante, totus est inventoris, §. *thesauri* 39. Instit. *de rerum divisione.* Si inventus sit in loco ad aliquem spectante, etiam ad civitatem aliquam, distinguendum est, nam si inventus sit casu, media pars cedit inventori & media domino fundi, sive fundus sit sacer sive profanus, uti habetur in Instit. suprà, docentque AA. apud *Dian.* p. 8. t. 5. R. 3. cum *Burgh.* cent. 2. cas. 1., quamvis jus apud *Haun.* t. 5. n. 14. in aliis locis aliter loquatur, si in loco sacro aut in monumentis reperiatur, nempe ut media pars cedat fisco. Si sit inventus ex industria seu quærendo, totus pertinet ad dominum fundi, L. un. Cod. *de thesauris*, pro-

probatque ex consensu Theologorum *Bonac.* de Rest. d. 1. q. 3. p. 3. n. 3. Putant tamen *Vasqu. Baun. Less.* l. 2. c. 5. n. 59. *Lugo* n. 131. & alii cum *Ill.* t. 4. d. 2. n. 251. non esse obligationem in hoc ultimo casu dandi domino fundi, nisi accedat sententia Judicis, quia videtur esse lex pœnalis ob præsumptionem furti, sed *Bonac.* & alii dicunt etiam leges illas esse absolutè dispositivas, ideoque obligare etiam ante sententiam, potuit enim Princeps aut Resp., & sufficienter declarat se velle sic transferre dominia thesaurorum, si inveniantur.

§. 3. Si dominus fundi licentiam dederit quærendi thesaurum, *Nav.* & *Lugo* n. 114. probabiliùs dicunt totum esse inventoris, nisi fortè per fraudem obtinuerit licentiam, si enim dominus nihil sibi reservarit vel deduxerit in pactum, standum est jure naturæ, quo thesaurus cedit primò occupanti, cùm leges positivæ nihil disponant de hoc, si inveniatur de industria, sciente & consentiente domino fundi, dummodo tamen inventor ex inquisitione antecedente non præsciverit, uti notat *Ill.* à n. 252. 107.

§. 4. Si inveniatur in fundo usufructuarii vel locatarii, hi inventores poterunt acquirere dominium vel ejus partem, sed non in quantùm usufructuarii aut locatarii, quia thesaurus non est fructus fundi, unde pars, quæ competet domino fundi, spectabit ad dominum directum: è contrà si inveniatur in fundo feudatarii vel emphyteutæ, his competet, quia in omnibus substituuntur tanquam veri domini, exceptis quibusdam casibus, inter quos non est thesauri inventio, *Lugo* à n. 118. *Haun.* n. 18. *Ill.* n. 356. 108.

§. 5.

109. §. 5. Si arte magicâ vel aliâ odiosâ aut prohibitâ inveniatur etiam in proprio fundo, in pœnam criminis statuitur L. un. Cod. *de thesauris*, ut pars inventori alioquin debita cedat fisco; sed cùm quoad partem illam sit lex pœnalis, *Nav. Less.* n. 65. *Lugo* n. 131. aliique communiùs dicunt non obligare ante sententiam Judicis.

110. §. 6. Si venæ metallorum inveniantur in loco publico, qui nullius est, metalla fiunt primò occupantis: è contrà si inveniantur in fundo alicujus, *Sot.* aliique cum *Less.* l. 2. c. 5. dub. 12. dicunt non pertinere ad dominum fundi, sed ad inventorem, 1. quia sunt aliquid ordinatum ad bonum commune: 2. Quia alioquin pictura Apellis, si fieret in vilissimo panno, deberet cedere domino panni, quod falsum est ex dicendis n. 135. 3. Quia aliàs Principes iniquè agerent faciendo ea erui etiam in fundo alieno, reservatâ sibi bonâ eorum parte, & tantùm compensato damno, quod causatum est domino fundi: *Sed* rationes illæ non convincunt, *nam* ex 1. sequeretur, etiam non debere cedere inventori; itaque adhuc sunt ad bonum commune, quamvis fiant privatorum, qui distrahere poterunt. Nec 2. stringit, nam pictura ab extrinseco advenit, nec est pars panni, ergo non erat æquum, ut pannus longè vilior ad sè traheret picturam. Nec 3., quia pro hoc potuerunt esse aliæ justæ causæ: Hinc *Vasq. Turrian. Mol.* t. 2. d. 54. *Lugo* n. 107. *Haun.* n. 4., probabiliùs dicunt de jure naturæ spectare ad dominum fundi, quia sunt illius pars, vel saltem inter fructus naturales computari debent, utì enim herbæ, ita metalla è terra gignuntur agente sole vel igne subterraneo; & sicuti fodina lapi-

lapidum est illius, in cujus fundo invenitur; item fons illius, in cujus fundo erumpit, multò magis metallum.

§. 7. Notat rectè *Haun.* n. 18. circa inventiones thesaurorum, & *Lugo* n. 108. circa inventiones metallorum, spectandam esse consuetudinem locorum, nam hodiedum Principes aut Resp. magnam partem vel totum thesaurum sibi vendicant, venas autem metallorum magna ex parte applicant inventoribus, etiam ideo, ut eos ad quærendum incitent; & ita etiam habetur L. 3. Cod. *De Metallariis & metallis. Cuncti, qui per privatorum loca, saxorum venam laboriosis effossionibus persequuntur, decimas fisco, decimas etiam domino repræsentent, cætero modo suis desideriis vindicando*: an autem id justè per modum tributi, an verò tale tributum sit injustum, eò quòd videatur inæquale, videri potest *Lugo*, qui dicit justum esse, eò quòd spes ejusmodi inveniendorum parvi æstimetur, & ita statuatur pro priori ad hoc, quòd hic vel ille fundum possideat: quo autem pretio emi possit fundus, in quo scitur esse thesaurus aut ejusmodi vena metallica, de quibus tamen dominus fundi nihil scit, dicetur postea, n. 942. 111.

Q. 29. *Cui restitui debeant res ex incendio vel naufragio ereptæ.* R. Priori domino, uti rectè *Bonac.* de Rest. d. 1. q. 3. p. 10. n. 6., quia tales res manent domini, & alioqui cuivis liceret rapere quidquid posset, è domo incensa: & quamvis ille, qui eripuit, potuisset sine injuria permittere comburi vel mergi, tamen hoc ipso, quòd eripuit, res obtinuit meliorem statum, qui status ad rem ipsam pertinet, adeoque ad dominum rei, uti n. 100. dictum est: quod maximè 112.

valet de rebus, quas dominus in periculo naufragii ejicit, utì rectè *Haunold.* tr. 5. à n. 152., nam non ideo ejicit, quòd habere nolit, sed ut evadat, vultque recipere, si possit, & non sunt in derelicto, sed in deperdito, §. 48. Instit. *De rer. dom.* L. 21. §. 1. ff. *De acquir. vel amitt. possess.* hinc qui eas res rapuit & repetenti non reddit, quadruplo tenetur, L. 44. ff. *De acquir. rer. Dom.* imò sic retinens publicatione omnium bonorum mulctatur, Auth. *Navigio.* Cod. *De furt. & servo corrupto*: hinc cum aliis docet *Dicast.* de Rest. d. 9. n. 436. aliam legem aut consuetudinem, per quam talia bona fierent illius, ad cujus fundum appellerent, fore injustam: hinc etiam in Bulla Cœnæ excommunicantur, qui bona naufraga Christianorum occupant, nisì fortè censeantur derelicta, utì diximus n. 90.

113. Q. 30. *Cui restitui debeant res in bello captæ.* R. Dominium rerum immobilium justo bello captarum acquiritur Principi vel Reip., nisi tales res iterum eriperentur hostibus, tum enim antiquis dominis restituendæ sunt, L. 20. §. 1. ff. *De capt.*, tenentque AA. communiter cum *Dicast.* L. 2. t. 1. d. 10. n. 420. E contrà si sint res mobiles, distinguunt aliqui Juristæ apud *Haunold.* n. 60. dicentes, si sint valde pretiosæ, acquiri Principi; si vulgares, acquiri capientibus; sed *Dicast.* dicit, seclusâ consuetudine in contrarium, regulariter acquiri capientibus, quia §. 17. Instit. *De rer. divis.* absolutè sic habetur, *Item ea, quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra fiunt.* Quòd si talia capiantur, quæ hostes injustè rapuerant, de jure naturæ restitui deberent dominis, jure tamen Cæsareo ad vitan-

vitandas lites fiunt capientium, si hostes ea deportârant ad præsidia vel loca tuta, *Molin. Coning, Tann. Burgh.* cent. 2. cas. 6. Valet tamen illa depositio tantùm pro subditis Cæsari, & tantùm circa bona fortunæ pertinentia ad laicos, quia de illis solis disponere potuit jus Cæsareum: si autem hostes nondum deportârant ad præsidia vel loca tuta, aut si domini adhuc insequebantur, etiam de jure Cæsareo restitui debent pristinis dominis, *Molin. Dicast.* num. 424.

DUBIUM VI.

De rebus, quæ debent restitui.

ARTICULUS I.

Quid debeat restitui ab inferente injuriam materialem tantùm, sive à possessore bonæ fidei.

RESP. Qui bonâ fide damnum intulit, aut possidet aliquid, de quo postea meliùs cognoscit, tenetur, ne incipiat esse possessor malæ fidei & detinere alienum, id tantùm, & non plùs restituere, quod ex re ipsi supereſt, unà cum ejus fructibus, si extent, vel quatenus inde factus est ditior; præterquam, si dominium sibi comparavit per legitimam præscriptionem. *Ita comm. Doctores, Mol. Sanch. Less. l. 2. c. 14. d. 1. Bon. t. 2. de* 114.

»restit. d. 1. q. 2. p 1. Laym. l. 3. t. 2. c. 3. *Unde resolves*:

» I. Si vestem v.g. bonâ fide donatam à fure aut »alio, portasti, & ferè attrivisti, ac postea domi»nus compareat, teneris eam, aut æqualem ei »restituere, & insuper persolvere quantùm attrita »est, si aliàs vestem æqualis valoris attrivisses: »si autem eam amisisti, aut ablata tibi est, &c. ad »nihil teneris, *Bon. l. c. Lay. n. 1. vid. Trull. lib. 7. c.* »11. d. 1. n. 3. Si autem res, quam à fure bonâ fide »accepisti (sive donatione, sive emptione) sit usu »consumptibilis, eamque cum tuis miscuisti, ita »ut discerni nequeat, etsi deinde deprehendas »furtivam fuisse, non teneris restituere. *Nav. Sylv.* »*Sayr. Less. Bon. d. 1. q. 3. p. 1.* quia per istam com»mixtionem bonâ fide factam, est in te transla»tum dominium, ùt colligitur ex L. *Si alicui num»mi ff. De solut.* neque est ratio, cur hæc potiùs, »quàm illa pars censeatur aliena: atque adeo pe»riit obligatio realis, & tantùm manet persona»lis in venditore, *v. Dian. p. 4. t. 4. R. 66. Trull. d. 3.* »*n. 7. Less. n. 22. 156. 157.*, ubi addit, esse valde »probabile, jurique naturæ conforme, quòd ve»rus dominus rei illius ablatæ & permixtæ »(quamdiu totus cumulus extat) retineat jus in »re, ut ex isto cumulo sibi satisfiat ante alios; imò »possit ex eo occultè accipere.

» II. Milites bonâ fide militantes, intellectâ »postea belli injustitiâ, id tantùm restituere de»bent, quod adhuc habent ex præda, & quo facti »sunt ditiores. *Bon. l. c.*

» III. Qui bonâ fide per inculpatam ignoran»tiam celebravit contractum, quem postea usu»rarium esse cognoscit, non plùs tenetur, quàm »factus est ditior. *vid. Lay. cap. 3.*

IV.

IV. Possessorem bonæ fidei, si adhibitâ dili-
gentiâ inclinet in eam partem, quòd res non sit
sua, teneri aliquid restituere juxta inclinatio-
nem, docet *Kon. d. 34. dub. 10. n. 93.* At *Palaus. t.*
1. d. 3. p. 2. n. 11. putat ad nihil teneri, quia pos-
sessio contrariis rationibus non convincenti-
bus præponderat. Idem docet *Vasq.* apud *Escob.*
t. 3. c. 3. n. 145. Dian. p. 4. t. 3. R. 24. & 26. Si ne-
glexit investigare veritatem, & deinde sciri non
potest, dicit *Palaus l. c.* ad nihil teneri.

V. Si bonâ fide rem vendidisti dono tibi da-
tam, teneris restituere pretium, quia factus es
locupletior: & satis debet esse tibi, non habere
minùs, quàm antè. Quòd si tamen apud alterum
res est, is reddere tenetur. *Ib. & Vasq. c. 9. §. 2. Mol.*
Less. d. 1. & c. 21. d. 17.

VI. Si bonâ fide rem ipse emisti, & vendidisti
absque lucro, nihil teneris restituere; sed solus
is, apud quem res est. *Mol. l. c. Less. l. c.* contra
Vasq. &c.

VII. Si rem alienam bonâ fide donasti, non
donaturus aliam, si hanc non habuisses, ad nihil
teneris; quia non es factus ditior: secus, si aliam
donaturus fuisses (quia tunc parcendo tuæ, fa-
ctus es ditior) vel si aliquid accepisti in remune-
rationem. *Bon. Trull. n. 6.*

VIII. Si alienâ re lucratus es tanquam instru-
mento, v. g frumentum alienum aliò deporta-
tum vendidisti, vel pecuniam alienam negotia-
tioni exposuisti, non teneris illud lucrum resti-
tuere; quia non est fructus rei alienæ, sed tuæ
meræ industriæ: tales enim fructus dicuntur
meræ industriæ, quos ipsa natura ex se nullo
modo gignit, sed tantùm concurrit ùt instru-

»mentum operantis *Laym. n. 3. ex S. Th. & aliis.*
» IX. Fructus omnes rei, sive ii sint merè natu-
»rales, hoc est, qui vix ullo hominum labore e-
»gent, ùt fœtus animalium, arborum, herbæ &
»gramina, sive sint simul industriales, sive mixti,
»hoc est, ad quos æquè, aut magis hominum la-
»bor cum natura concurrit, ùt v. g. segetes, &
»quæ serendo gignuntur; item vinum, oleum, la-
»na &c., quò etiam referuntur pretia locationis
»domorum, jumentorum &c., qui fructus, civiles
»appellantur, hi, inquam, fructus rei, si percepti
»& extantes sint, domino restitui debent; dedu-
»ctis tamen expensis propriis, & æstimatione la-
»boris. Et quidem pretium locationis ex re alie-
»na debet domino restitui, licèt is rem, si penes
»se habuisset, non fuisset locaturus. V. *Laym. l. c.*
»Si tamen fructus isti reales bonâ fide possessi
»fuerint tempore à lege præscripto ad usucapi-
»endum illos, (quod, si adsit titulus, est biennium
»inter præsentes, inter absentes quadriennium; si
»autem non adsit titulus, anni 30. cum bona fide)
»non sunt restituendi; quia usucapio transfert
»dominium. *Salon. Trull. l. 7. c. 11. d. 3.*
» X. Si à fure accepisti (sive bonâ sive malâ fide)
»rem usu consumptibilem, v. g. vinum, oleum,
»triticum, &c. cum propriis ipsius furis rebus
»permixtum, ita ut non discerni possit, non te-
»neris restituere, si fur ad restituendum sit po-
»tens: quia fur per commixtionem istius rei cum
»propria, acquisivit ejus dominium; atque adeo
»illud tanquam verus ejus dominus potuit trans-
»ferre. *Nav. Sanch. Less. Bon. Trull. n. 6. V. Dian.*
»*p. 2. t. 5. m.* R. 40.

A D-

ADDENDA.

Quæst. 31. *An res eadem in individuo restitui debeat.* 115.
Rz. §. 1. *Valerus* apud *Dian.* p. 2. t. 16. R 29. dicit non peccari contra justitiam, si reddatur qualiscunque in valore æqualis, quia reducitur æqualitas; posse tamen esse contra charitatem, si causetur tristitia vel ira in domino: sed dicendum est, debere ex justitia, per se loquendo, restitui eandem in individuo, nisi alteri sit acquisitum ejus dominium, ita TT. omnes communiter; quod etiam volunt Juristæ, quando dicunt rem in specie esse restituendam, uti notat *Dicast.* de Rest. d. 2. dub. 2. Ratio est, quia res manet domini, qui salvâ justitiâ non potest cogi permutare rem suam, si rationabiliter nolit, etiamsi superadderetur aliquid supra justum pretium, uti addit *Dicast.* n. 134. *Dixi* 1., per se loquendo, nam rectè docent *S. Anton. Silv. Navar. Valent. Dicast.* n. 13., quandoque posse rem aliam restitui, si alioqui aliud grave incommodum sequeretur, uti si restituendo rem eandem fur occultus manifestaretur: addit *Dicast.* n. 21. probabile esse, quòd furatus pecuniam aut aliam rem unico usu consumptibilem, satisfaciat reddendo similem, quia sola diversitas numerica non censetur in ejusmodi rebus facere inæqualitatem, unde affectio ad suam determinatè pecuniam censebitur irrationabilis: oppositum tamen tenent *Covar Medin.* aliique multi. *Dixi* 2., nisi alteri acquisitum sit ejus dominium, tum enim posset res illa in individuo retineri, sed quia hic alter per rem alienam factus esset ditior, nec leges positivæ volunt rem esse absolutè ipsius, nisi fortè in alluvione, de qua

à n. 136., & in præscriptione, de qua à n. 468., tenebitur restituere æquivalens: tale autem dominium rei alienæ acquiri potest permixtione, specificatione, accessione, de quibus ordine aliqua addemus.

116. §. 2. Si permisceantur res liquidæ aut liquefactæ, sive sint ejusdem sive diversæ speciei, dicitur confusio, utì si ex duobus oleis fiat unum, ex vino & melle mulsum, ex stanno & argento poculum: Si permisceantur res manentes solidæ, dicitur strictè mixtio, utì si permisceantur pecuniæ, frumenta: debent tamen talia mixta post confusionem vel mixtionem esse ab invicem indiscernibilia: per hoc autem etiam differunt confusio & mixtio, quòd factâ confusione nulla pars assignari possit, quæ non habeat aliquid de utroque, sic omnis pars mulsi est partim vinum partim mel: è contrà quando solida miscentur, v. g. meum frumentum cum tuo, grana manent separata, & de singulis verum est dicere, hoc granum non fuit utriusque, licèt nunc propter similitudinem discernere non possimus, cujus fuerit. Videri potest *Illsr.* t. 4. d. d. 2. n. 269.

117. §. 3. Si confusio rei alienæ cum tua fiat communi consensu vel casu, sive partes sint ejusdem generis, utì partes olei tui & mei, ex quibus non resultat nisì oleum; sive diversi, utì stannum & argentum, ex quibus conflatur poculum, dominium totius est commune utrique, Instit. suprà, §. *Si duorum.* 27. Si autem altero inscio vel invito rem ipsius confundas cum tua, & sint res diversi generis, quæ per ordinariam humanam artem non possint ab invicem separari, utì separari non possunt vinum & mel in mulso, acquiris dominium

minium totius multi, utì habetur suprà §. 25. in fine. E contrà si res diversi generis sic confusæ possint ordinariâ arte humanâ separari, utì poculum resolvi potest in stannum tuum & argentum meum, non acquiris dominium mei argenti, sed tu tui stanni, ego mei argenti manebo dominus, & per vindicationem potero repetere; *Haunold.* n. 114.

§. 4. Si alienam pecuniam domino insscio vel invito misceas tuæ volens totam habere ùt tuam, acquiris ejus dominium, l. 78. ff. *De solut.*, & rationem dat *Glossa*, quia mixtio habet vim consumptionis: quod certum videtur, saltem quando tua erat in majori quantitate, quia pars major trahit ad se minorem, secundùm L. 23. §. 4. ff. *De rei vindicat.*, docentque *Molin. Vasq. Lugo* n. 166. *Dicast.* l. 2. t. 2. d. 5. n. 185. Quòd si aliena fuisset in majori quantitate, aut etiam in æquali, secundùm *Lugo* non fieret tua, sed neque alterius, cùm ille non habeat voluntatem acquirendi dominium totius: si autem mixtio fiat communi consensu vel casu, sive sint pecuniæ sive res aliæ, in Instit. *De rer. dom.* §. *Quòd si.* 28. statuitur, ut totus cumulus sit utriusque, tum enim censetur esse voluntas eorum, ut res tota maneat communis: quòd si uterque nollet esse communem, neque etiam singuli vellent habere totum cumulum tanquam suum, singula mixta manerent propria singulorum, & per Judicem deberet singulis secundùm æquitatem pars attribui, utì habetur in Instit. suprà. 118.

§. 5. Si fiat mixtio rerum aliarum, quæ non sunt pecuniæ, utì mei frumenti cum tuo, & misceas me insscio ac invito, volens habere totum 119.

tanquam tuum, *Haunold.* suprà dicit me manere dominum mei, partemque meam à Judice sepadandam esse, quia id specialiter statutum est de pecuniis in ff. suprà, & ratio potuit esse, quia pecuniæ sunt in quotidianis commerciis, unde multæ difficultates oriri possent, si earum dominium, quando miscentur, maneret ita incertum: è contrà *Lugo* suprà dicit eandem esse rationem de frumentis & aliis rebus; idemque affirmat *Dicast.* n. 185. de rebus omnibus unico sui usu consumptibilibus, quia de omnibus valet dictum Glossæ, quòd mixtio fit quædam consumptio rei.

120. §. 6. Etiam specificatione acquiritur dominium aliquando, utì habetur §. 25. Instit. *De rer. divis.* Porrò per specificationem hìc intelligitur introductio formæ novæ in materiam, seu mutatio materiæ in aliquid aliud, ita ut dicatur produci quasi nova species, utì quando ex uvis fit vinum, ex auro vas, ex lana pannus, ex tabula navis: ad specificationem autem, quâ acquiratur dominium, non sufficit aliquid quomodocunq; accidentaliter immutari, sed requiritur talis immutatio, ut in commercio humano fiat nova res, quæ etiam ideo efferatur novo nomine substantivo, utì ex lana fit pannus, hinc si lanam meam ex alba tantùm facias nigram, non erit specificatio, ideoque lana manebit mea, L. 26. §. ult. ff. *De acquir. rer. dom.*

121. §. 7. Si ex aliena materia facias speciem, quæ semel facta non possit reduci ad priorem materiam, acquiris dominium illius speciei: è contrà si possit reduci, dominium manet apud illum, cujus fuit materia, Instit. suprà §. 25. item L. 7. §. 7. ff. suprà, sic vinum ex uvis factum non potest redire

dire ad uvas, hinc si expresseris vinum ex meis uvis, acquiris vini dominium, sed mihi competit actio personalis in factum contra te: è contrà vas ex auro factum potest resolvi in aurum, hinc si feceris vas ex auro meo, dominium est meum, ideoque competit mihi actio etiam realis ad vas illud.

§. 8. Quamvis faciens speciem subministraverit partem materiæ, uti si ex auro, quod mihi & tibi erat commune, feceris vas, non ideo acquiris dominium mei auri, quia vas potest resolvi in aurum utrique commune, ita cum communiore *Haun.* n. 109. Si tamen aurum meum jam antè per confusionem esset factum tuum, etiam vas esset tuum. 122.

§. 9. Si ex frumento fiat farina, fit species & acquiritur dominium farinæ: è contrà si ex spicis excutiatur frumentum, non fit strictè species: *Nec obstat*, quòd in Instit. suprà pro exemplo specificationis ponatur, *si ex spicis fiat frumentum*, nam hic locus videtur malè impressus, & intelligi debet juxta L. 7. §. 7. ff. *De acq. rerum dominio*, unde desumptus est, ubi expresè dicitur oppositum, additurque ratio, cùm enim grana, quæ spicis continentur, perfectam habeant suam speciem, qui excussit spicas, non novam speciem facit, sed eam, quæ est, detegit: & ita etiam cum aliis docet *Haun.* n. 106. 123.

§. 10. Si ex meis asseribus facias navem, asseres manent mei, quia in eos reduci potest navis; è contrà si ex mea quercu scindas asseres, & ex his facias navem, acquiris dominium navis & asserum: quia hi non possunt reduci in quercum, & 124.

ita

ita conciliantur duæ leges apud *Haun.* n. 198. 2 quæ aliàs sibi videntur contrariæ.

125. §. 11. Probabilius videtur ad acquirendum dominium rei alienæ per specificationem, semper requiri, ut facta sit bonâ fide, est communior cum *Glossa* ad §. 25. Instit. suprà, & *Haun.* n. 197. contra *Wesenb. Heigum, Bachovium* & alios. Ratio est, quia L. 12. §. 3. ff. *Ad exhibendum*, dicitur mustum & oleum esse meum, quod sit ex uvis aut olivis meis ab illo, qui scit illa esse mea; neque potest esse alia ratio, quàm quia scivit esse mea, ergo quia processit malâ fide; & ratio additur, *quia si faciat sciens rem esse meam, censetur mihi donare operam suam*, ergo non acquiret dominium rei meæ: si tamen sciens rem esse meam bonâ fide putaret me contentum esse, acquiret dominium cum obligatione faciendæ mihi compensationis, tum enim non potest censeri donare operam suam, *Haun.*

126. §. 12. Etiam per accessionem plerumque acquiritur dominium, id est, si rei alicui tanquam præsuppositæ & principali accedat aliquid, hoc, quod accedit & quasi adjicitur, cadit sub dominium illius, cujus est res, cui accedit, sicuti si poculo accedat ansa, statuæ pes, annulo gemma, vesti suffultura vel intextura, ejus est ansa, pes, gemma &c., cujus est poculum &c., quamvis illa adjecta essent pretiosiora, quàm ista, quibus adjiciuntur: nec utrumque habet se veluti principale partialiter, uti se habent illa, quæ in mixtione concurrunt, sed hoc, quod adjicitur, est accessorium, accessorium autem sequitur principale, L. 23. §. 2. ff. *De rei vindicatione.* Nec obstat, quòd fortè fiat malâ fide, uti statuitur ibidem §. 26.

26.; priori tamen domino relinquitur actio & condictio furti contra illum, qui fecit, & ejus hæredes: quandocunque autem tale quid, quod alienum erat, est adjectum, etiam bonâ fide, si illud, quod adjectum est, absque detrimento separari possit, debet reddi priori domino: imò Lugo n. 160., putat dominium manere apud illum, cujus antea fuit; quòd si absque detrimento separari non possit, conceditur actio, quâ vindicetur, probando quòd habeat sine justo titulo, ideoque cogatur ad compensandum.

§. 13. Ad accessionem reduci possunt ædificatio, plantatio, satio, scriptura, pictura, cùm in his etiam unum adjiciatur alteri præsuppositio, nempe ædificium, arbor, semen fundo; characteres chartæ; imago telæ vel tabulæ: in quibusdam tamen non omnino conveniunt cum accessione, uti patebit ex dicendis. 127.

§. 14. In Instit. *De rer. divis.* §. 29. sic statuitur: 128.
Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit: nec tamen is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse, sed tantisper, neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem 12. tabularum, quâ cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur, de tigno juncto: appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt: quod ideo provisum est, ne ædificia rescindi necesse sit: quòd si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit jam duplum consecutus, tunc eam vindicare. Lex illa intelligitur de ædificiis solo affixis, & immobilibus, quæ enim solo moveri possunt,

possunt, solo non cedunt, L. 60. ff. *De acquir. rer. domin.* Sensus autem legis est, ut tignus, licèt furtivus sit, à domino vindicari non possit, ne sit opus diruere ædificium, L. 1. ff. *De tigno juncto*; quamvis furtivus ille ædificator per L. 23. §. 6. ff. *De rerum vindicatione.* possit cogi, non tantùm ad solvendum duplum, sed etiam ad triplum, & quando ædificium diruitur, etiam ad reddendum tignum, quamvis duplum solverit, *Haun.* n. 123. & 130. Est autem communior sententia contra *Mynsing.* & *Wesenb.*, etiam bonæ fidei ædificatorem posse cogi ad duplum pro tigno, quia L. 6. ff. *Ad exhibendum*, absolutè dicitur posse de tigno juncto agi actione in duplum; neque ideo punitur bonæ fidei ædificator, sed adhuc minùs exigitur ab eo, quàm exigi posset, nam posset cogi, ut ædificium diruere ac tignum redderet domino: dici tamen potest ideo per legem relatam ideo statui, quia præsumitur mala fides, hinc *Haun.* n. 125. putat contra illum, qui sibi conscius esset de bona fide, non dandam actionem, nisi in factum ad simplum; possetque ædificator, etiam malæ fidei, si mallet, reddere tignum loco dupli, uti habet communior cum *Haun.* n. 132. contra *Gilken.* & *Hunnium*, id enim nullâ lege prohibetur.

129. §. 15. In Instit. suprà §. 30. sic statuitur; *ex diverso si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius sit domus, cujus & solum est, sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit, quia voluntate ejus intelligitur alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare, & ideo licèt dirata sit domus, materiam tamen vindicare non potest.* Ex hac lege colligitur illum, qui sciens ædificavit in alieno

no

no fundo, nequidem pretium materiæ posse repetere, quia cùm sciverit ædificia solo cedere, præsumitur voluisse adjicere & donare fundo, L. 7. §. 12. ff. *De acquir. rer. domin.* Si tamen omnino sciretur non feciſſe animo donandi, videtur posse repetere, quamvis sciens fecerit, nam L. 2. Cod. *De rei vindicatione* sic statuitur, si ædificium fuerit dissolutum, ejus materiam ad pristinum dominum redire, sive bonâ sive malâ fide exstructum sit, si non donandi animo fecerit: de quibus tamen legibus conciliandis alias sex Auctorum responsiones affert *Haun.* à n. 136., sed hæc videtur facilior.

§. 16. Si Titius ædificaverit in fundo Caji ex materia Sempronii, hic retinet dominium suæ materiæ poteritque repetere diruto ædificio, nisi priùs compensatum sit ei pretium, vel à Titio vel à Cajo, *Haun.* n. 135. 130.

§. 17. Qui in alieno solo etiam bonâ fide ædificavit, si ipsemet non possideat ædificium, stricto jure non potest quicquam repetere, L. 33. ff. *De condictione indebiti*: ex æquitate tamen, etiamsi malâ fide fecerit, potest repetere pretium materiæ & expensarum, secundùm æstimationem utilitatis, utì ei conceditur L. 38. ff. *De petit. hæredit.*, & rectè docet *Haun.* n. 142. *Illſ.* n. 271. aliique. 131.

§. 18. In Instit. suprà §. 31. sic statuitur: *Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius est, & è diverso si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit, si modò utroque casu radices egerit, antè enim, quàm radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat, adeo ut si vicini arbor in terram Titii ita presserit, ut in ejus fundum radices egerit,* 132.

rit, Titii effici arborem dicamus, ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quàm cujus in fundum radices egerit, & ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis sit. Notat tamen rectè *Haunold.* n. 143., ut arbor vicina fiat mea, non esse satis, quòd radices aliquas, & etiam aliquos ramos projiciat in fundum meum, sed requiri, ut origo seu truncus in meo fundo crescat, uti habetur L. 6. §. 2. ff. *Arborum furtim cæsarum*, ubi etiam statuitur non licere mihi succidere radices & ramos se nimiùm porrigentes, sed dari mihi actionem contra alterum, ut vel ipse tollat, vel damnum compensèt; quòd si monitus non fecerit, docent aliqui cum *Schneidevv.* me posse succidere & mihi tollere, per L. 1. & 2. ff. *De arboribus cædendis.*

133. §. 19. In Instit. suprà §. 32. sic statuitur: *Quâ ratione plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eâdem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur*: additur tamen, si bonâ fide severit, posse impensas repetere; è contrà si severit malâ fide, *Haunold.* n. 145. putat idem esse dicendum, quod n. 129. diximus de ædificatore, si enim non possit præsumi voluisse donare, dicit posse repetere impensas, sicuti omnes concedunt eum, si fundum possideat, posse sibi eas compensare ex fructibus, nisi dominus fundi illas refundat, & ita videtur statui L. 38. ff. *De rei vind.*

134. §. 20. In Instit. suprà §. 33. sic statuitur: *Literæ, licèt aureæ sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur aut inseruntur.* Notant tamen *Haunold.* n. 147. & *Illsf.* n. 272. nunc consuetudinem prævaluisse, ut charta cedat scripturæ, etiamsi malâ fide esset conscripta,

pta, quamvis scriptor tum conveniri posset actione furti in duplum, præter æstimationem chartæ: si autem bonâ fide fecerit, satis erit restituere æqualem vel ejus pretium.

§. 21. In Instit. suprà §. 34. statuitur, ut tabu- 135.
la aut tela cedat picturæ, *ridiculum est enim*, inquit *Justinianus*, *picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere*: debet tamen domino tabulæ pretium persolvi: & per hanc legem derogatur sententiæ *Pauli* jurisc. l. 23. §. 3. ff. *De rei vindic.*, qui vult picturam cedere tabulæ.

Q. 32. *An debeat restitui, quod per alluvionem* 136.
accessit. R. §. 1. *Quod per alluvionem agro tuo flumen adjicit, jure gentium tibi acquiritur*, (nec teneris restituere vel compensare quicquam alteri damnum passo.) *est autem alluvio incrementum latens. per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoque temporis momento adjiciatur*: quòd si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit & vicini prædio attulerit, palàm est eam tuam permanere: planè si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint, ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ esse. *Insula, quæ in mari nata est, occupantis fit, nullius enim esse creditur*: at *insula in flumine nata, siquidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit, quòd si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident*: quòd si aliquâ parte divisum sit flumen, deinde *infra unitum, agrum alicujus in formam insulæ redegerit, ejusdem permanebit is ager, cujus & fuerit*: quòd si naturali alveo in

transversum derelicto ad aliam partem fluere cœperit, prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident, pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit; novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est: quòd si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident: alia sanè causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi speciem commutat, & ob id, si recesserit aqua, palàm est ejus fundum ejus manere, cujus & fuit. Hæc omnia verbotenus habentur in Instit. *de rer. divis.* §. 20. & seqq.

137. §. 2. Incrementum *latens*, seu quasi insensibile alluvionis, accrescit etiam usufructuario, quoad fructus, non tamen incrementum *patens*, id est, sensibiliter factum, utì habetur L. 9. §. 4. ff. *de usufructu*: incrementum latens & patens accrescit emphyteutæ, videturque etiam probabilius, quòd latens accrescat feudatario; an autem accrescat etiam patens, discrepant AA. apud *Lugo* d. 6. n. 157.

138. §. 3. Quando arbor per vim fluminis translata increscit alieno fundo, acquiritur domino hujus fundi, utì suprà dicitur: *Nec obstat* L. 5. §. 3. ff. *de rei vind.*; quæ videtur dicere oppositum, *nam* omissis variis explicationibus, quas refert *Haunold.* à n. 92., ibi tantùm dicitur, quòd *Varus* & *Nerva* dabant utilem actionem priori domino, nunc autem non amplius datur talis actio.

139. §. 4. Ut sciatur, an insula nata sit in media parte fluminis, *Barth.* dicit latitudinem fluminis esse in tres partes æquales dividendam; quòd si insula

insula teneat partem, quæ in medio est, putat dividendam secundùm proportionem majoris vel minoris vicinitatis; si tota sit extra partem, quæ in medio est, tota cedet ripæ, cui est proximior: *Haunold.* n. 98. putat totam insulam spectare ad ripam A., si nihil notabile se extendat ultra medium ad ripam B., & vice versâ: si autem se notabiliter extendat ultra medietatem, dicit hanc partem pertinere ad ripam alteram.

§. 5. Si flumen non naturaliter, sed agentibus hominibus mutet alveum, damnum ex novo alveo proveniens compensari debet domino fundi, in quem novus alveus inducitur, quod fiet, si prior alveus illi assignetur, uti dicunt *Molin.* & *Lugo* n. 155. Addit *Haunold.* n. 101. ex aliqua etiam æquitate fieri, ut novus alveus per flumen factus, & postea desertus restituatur priori domino, quamvis in rigore non sit obligatio ad hoc. De dominio maris, videri potest *Grotius* l. 2. c. 3. 140.

Q. 33. *Quid notandum sit circa restitutionem rei alienæ, ex qua quis factus ditior.* R. Seqq. §. 1. Tum quis dicitur ex re aliena fieri ditior, si ratione illius habeat, quod alioqui non haberet, v. g. quia illam vendidit, & ejusdem pretium habet; quia permutavit cum alia re, quam habet; quia per illam de se fructiferam lucratus est; quia habet fructus ex ea progenitos; quia illam consumpsit, & sic pepercit rei suæ. 141.

§. 2. Si quis bonâ fide sit usus pretiosâ veste alienâ, & sic pepercerit suæ viliori, tenetur tantùm restituere valorem ejus, quod de vili veste sua attrivisset, quia solùm in hoc factus est ex ve- 142.

ste alienâ ditior: si autem res sua, cui pepercit, fuit pretiosior re alienâ, quâ usus est, non tenetur alteri restituere nisi valorem rei, quâ usus est, quia non est factus ditior ex illa re aliena, sed tantùm occasione illius plùs habet per rem suam, cui pepercit, alter autem recipit, quòd ex re sua est consumptum, *Lugo* d. 17. n. 11. *Dicast.* de Rest. d. 5. n. 19.

843. §. 3. Si res aliena pereat apud possessorem bonæ fidei, etiamsi cum culpa ejus pereat, v. g. quia voluntariè combussit, nihil tenetur restituere, non ex re accepta, quia non est factus ditior, neque ex injusta acceptione, quia cùm nesciverit esse alienam, non fecit formalem injuriam alteri, ita cum communi *Dicast.* n. 15. & 20. contra *Adrian.* & *Sotum.* An Cajus debeat restituere pretium, quod ipsi dederat Titius pro obtinenda re aliqua, si Cajus hanc illi obtinuerit gratis, dictum est p. 1. n. 1046.

844. Q. 34. *An Cajus teneatur restituere, si aliquid habeat per contractum injustum bonâ fide initum cum Titio.* R. Si postea deprehendat se ita lucratum esse, *Less.* in auct. v. *Rest.* cas. 5. & v. *societas officiorum* cas. un. Sa v. *usura* n. 8. dicunt in conscientia non teneri restituere, si alio titulo tantundem Titio lucrari potuisset, v. g. per censum annuum, favetque *Sanctarell.* in Resolut. p. 1. q. 46. n. 11., sed dicendum est teneri Titio restituere, quantùm factus est ditior, si Titius præsumi non possit consensisse in hunc alterum contractum, uti rectè *Lugo* d. 24. s. 9. Vide dicenda n. 924.

845. Q. 35. *Ad quid teneatur, qui bonâ fide rem furtivam emit aut vendidit, aut pro re sua accepit pretium*

um furtivum. ℟. Omnia ista resolventur postea à n. 961. An autem res furtiva possit reddi furi, si prævideatur non redditurus domino, dictum est à n. 98.

Q. 36. *Quid addendum sit circa restitutionem fructuum bonâ fide perceptorum ex re aliena: item circa compensationem melioramentorum vel expensarum.* 146.
℟. De his dicetur à n. 204.

ARTICULUS II.

Quid debeat restitui ab inferente injuriam formalem, seu malæ fidei damnificatore seu possessore.

RESP. Id juxta supradicta æstimandum à quantitate tum juris, quod alter habet; tum damni, quod injustè infertur; cui æquale reddi debet, nisi aliud de damnificati mente & consensu rationabiliter præsumatur. *Unde resolves,* 147.

I. Si damnificatus habeat jus in re, in qua damnum est passus, restitutio ei facienda est in solidum: si autem tantùm habeat jus ad rem, restitutio facienda est pro quantitate juris, consideratis circumstantiis: quia non debetur solidus valor rei, quæ exspectabatur, cùm tantùm sit in spe, & multis modis possit impediri.

» II. Qui in loco publico suæ civitatis, contra »justam prohibitionem pascit, vel ligna cædit, »non tenetur ad restitutionem, nisi communitati »graviter nocuerit, v. g. stirpes incidendo, arbo»res ædificiis idoneas sternendo: quia rationabi»liter præsumitur mens Reip. non esse, suis »membris usum publicorum locorum rigidius »prohibere, quàm sub mulcta solvenda, casu »quo deprehendatur.

» III. Gravius tamen peccaret, & teneretur ad »restitutionem, si quis pasceret in loco alicujus »privati: etsi etiam hìc præsumi aliquando possit »de consensu domini, qui sæpe non intendit, ut »fiat restitutio, sed ut deprehensus pœnam luat.

» IV. Qui venantur, vel piscantur in locis alteri »locatis, vel aliàs prohibitis, (saltem si ea conclu»sa, vel circumsepta non sunt) non peccare mor»taliter, nec teneri ad restitutionem, docet *Dian.* »ex *Less. Dicast. &c. p. 9. t. 9. R. 39.* contra *Bon. &c.*

» V. Etsi probabilius sit, in praxi communiter »tenendum, peccari mortaliter circa vectigalium »fraudationem, ex eaque oriri obligationem re»stitutionis; non omnino tamen improbabiliter »id alii quidam negant, eò quòd consuetudo in»terpretetur, non esse mentem legislatorum ad »aliud obligare; quàm ut deprehensi mulctentur, »*v. Nav. c. 23. Sa V. Gabella. Bon. to. 2. de Restit. in* »*partic. q. 9 p. 1. n 5.* ex *Nav. Fill. t. 28. n. 114. Less. Mol.* »*d. 9. Dia. tr. de leg. Res. 19. Lay. l. 3 t. 3 p. 1. c. 3. n. 4 &* »*5. vid.* etiam *Dia p. 1 t. 11 R. 38. & p. 2. t. 17. R. 28.* ubi »ex *Caj. Med. Sot. &c.* docet non esse negandam »absolutionem pœnitenti, qui defraudavit ga»bellas, seu vectigalia imposita rebus iis, quæ »emuntur, non ad negotiationem, sed ad usus

pro-

proprios, vel familiæ necessaria, v. g. pani, carnibus, piscibus, frumento, oleo, &c.

VI. Cæterùm ordinariè injustus, seu malæ fidei damnificator aut possessor, tenetur non tantùm restituere rem ablatam, & fructus perceptos (exceptis suis expensis, & industriâ) sed etiam sarcire damnum emergens, & lucrum cessans, cùm verè sit injusta causa talium damnorum. Unde si dominus re suâ retentâ, per culturam vel negotiationem percepturus fuisset ex agro suo, aut pecunia centum florenos, & alterparum vel nihil, debet is domino suo satisfacere pro centum illis florenis: quamvis communiter soleant domini plurimùm remittere, si rescomponatur. *Laym. lib. 3. tr. 2. cap. 4. n. 7.*

VII. Si res aliena, dum injustè detinetur, crescat, aut pretium ejus augeatur, domino crescit, ac proinde id ei præstari debet. *Vid. Laym. hic.*

VIII. Si res aliena, dum injustè detinetur, pereat, aut deterior fiat, idque casu vel justâ hostium incursione, vel naturaliter, & certum sit apud dominum æquè perituram fuisse, non tenetur alter restituere: quia nihil novi detrimentidomino apud furem v. g. accidit, quod non apud ipsum. Si verò non fuisset peritura apud dominum, vel saltem non nisi per injuriam, tuncinjustus detentor adhuc tenetur ad restitutionem, licèt sine sua culpa res perierit. *Lay. n. 2.*

IX. Si res aliena apud iniquum detentorempereat, idque ipsius culpâ, aut quia is absumpsit, alteri donavit, destruxit, &c. tunc etiamsi domino relicta, fuisset certò peritura, nihilominustenetur pro ea domino satisfacere, ùt est communis apud *Lay. l. c. Less. l. 2. c. 11. n. 96. &c.*

» X. Qui fingens se pauperem, vel alium, quàm »est, extorsit eleëmosynam, non tenetur restitue»re, si parva fuit, qualis ostiatim mendicantibus »datur: secus si fuit magna; tunc enim quia sub»intelligitur conditio hæc, (si pauper es) tenetur »restituere, secundùm *Mol.* danti; secundùm *Pa»laum* vel danti, vel aliis pauperibus. *Vid. Escob. t.* »3. E. 2. c. 6. n. 109.

» XI. Qui in extrema necessitate consumpsit, »quod antè acceperat commodatum, condu»ctum, vel precarium, non tenetur restituere, quia »nec ratione rei acceptæ, cùm ea, nec in se, nec »in pretio extet; nec ratione acceptionis, cùm ju»re eam consumpserit; nec ratione contractûs, »cùm hic non obliget, nisi re pereunte tuâ culpâ. »*Less. l.* 2. c. 16. n. 5. *Hurt. Turr. Dian. p.* 5. t. 8. R. 10. »Imò probabiliter nè quidem id, quod ante illam »necessitatem eras furatus, & in ea consumpsisti; »quia furtum tibi non ademit jus, quod ad rem »tali casu habebas, *Kon. Palaus, Hurt. Dia.* R. 8. con»tra *Less.* & *Vasq.*; sicut neque si in ipsa necessitate »accepisses & consumpsisses. *Dian.* R. 9. ex *Azor* & »6. *alii* contra *Less.*

ADDENDA.

148. *Quæst. 37. An obligatio restituendi nascatur ex actione injusta sed non damnosa.* R. De hoc dictũ est à n. 16. *q. 38. Si actio damnosa non sit de se injusta, attamen sit infecta vitio interno injustitiæ, an causet obligationem restituendi,* v.g. Si Titius suaserit Cajo, ut non faceret testamentum, quia prævidebat futurum, ut Cajus illud faceret in gratiam Sempronii, Titius autem dissuaserit ex intentione nocendi Sempronio, ne hæreditatem acciperet. R. Probabilius videri, quòd non causet obligationem restituendi, ideo que

ideoque Titium non teneri aliquid restituere Sempronio, ita *Nav. Vasq. Turr. Sanch.* in Cons. L. 2. c. 1. d. 49. n. 6. *Castrop.* de Benef. d. 2. p. 11. §. 5. n. 3. *Dian.* p. 11. t. 2. R. 34. *Esp.* q. 35. *Tambur.* L. 8. t. 3. c. 2. §. 3. *Haun.* t. 2. n. 230. *Petsch.* p. 156. *Herinx* de Just. d. 5. n. 6. aliique multi, contra multos, quos citat & sequitur *Lugo* d. 8. à n. 74., quorum sententia etiam est valde probabilis, eamque videtur sequi *S. Th.* 2. 2. q. 62. a. 2. ad 4. Ratio nostra est, 1. quia alter non habet jus ad omissionem actionis illius externæ, hæc enim de se non est injusta, uti suppono; dato autem, quòd habeat jus ad omissionem actionis internæ, sicque per intentionem illam internam peccetur contra justitiam, hæc tamen intentio interna non est causa damni, sed sola actio externa, quæ sola damnosa est, ergo sicuti non est obligatio restituendi pro voluntate interna furandi, si furtum non sit secutum, quamvis volitio interna furandi sit contra justitiam, ita nec erit obligatio restituendi pro intentione interna damni, si intendatur per actionem de se non injustam. Et ratio à priori est, quia hoc damnum æqualiter sequeretur ex actione externa de se æquè damnosa, sive hæc actio externa procederet à mala intentione, sive non, ergo ex hoc, quòd procedat à mala intentione, non ideo est damnosa, ergo non ideo est obligatio restituendi. Adde probabiliter etiam dici, quòd in tantùm sit jus ad actiones vel omissiones internas, in quantùm hæ necessariæ sunt vel conducunt ad actiones vel omissiones externas, ad quas est jus, sed non est jus ad talem omissionem externam, uti dictum est, ergo nec ad internam, & conse-

quenter actio interna, quâ intendit damnum alterius, erit tantùm affectivè contra jus, non autem effectivè. 2. Si propter actionem externam cum tali intentione positam deberetur restitutio, ergo mercatores, opifices & homines passim tenerentur restituere, qui ex invidia vel malevolentia ponunt actiones de se justas & licitas, materialiter autem damnosas, v. g. invitando emptores ad suas officinas cum intentione sic damnificandi alium mercatorem vicinum, est autem contra sensum communem velle talem obligare ad restituendum, ergo.

149. *Objiciunt* 1. L. 1 § 12. & L. 2. §. 9. ff. *de aquæ pluviæ arcendæ*, dicitur contra eum, qui fontem vel aquæductum avertit, non posse agi, si non fecerit animo nocendi: ex quo videtur colligi, posse contra eum agi, si fecerit animo nocendi, ergo tum tenebitur damnum illud compensare. R. N. conseq., ex hoc enim, quòd possit contra eum agi, tantùm sequitur posse illi intentari actionem de dolo, si aquam averterit sinè causa rationabili, poterit enim à Judice damnari ad compensationem damnorum, si monitus non destiterit ab hoc, inde autem non sequitur ex natura rei vel ex conditione actionis sic positæ nasci obligationem restituendi.

150. *Obj.* 2. Qui cum intentione causat tales effectus, ille est causa per se & efficax illorum, ergo ipsi imputatur, quidquid ex illis sequitur, ergo ipsi imputantur damna, ergo obligatur ad ea reparanda. R. Est causa illorum, per actionem externam effectivè injuriosam, N., per actionem externam non injuriosam effectivè, C. Ant., ergo quidquid ex illis sequitur, ipsi imputatur, ad culpam,

pam, quæ externè effectivè fit contra justitiam, N., quæ externè fit fortè contra charitatem, internè autem fit tantùm affectivè contra justitiam, permitto 1. sequelam, sed N. ultimam.

Obj. 3. Quamvis aliquis habeat jus equitandi ex rationabili causa, licèt prævideat pollutionem, tamen non habet jus equitandi intendendo pollutionem, sed ideo equitans peccat contra castitatem, ergo etiam quamvis Titius habeat jus dissuadendi testamentum, prævidens damnum Sempronii, tamen non habet jus dissuadendi eo fine ut hoc damnum sequatur, sed ideo dissuadens peccabit contra justitiam, ergo tenebitur ad restitutionem, ita *Lugo.* Rz. 1. Si argumentum valet, ergo Titius peccat contra justitiam, si omittat suadere testamentum, intendendo ut Sempronius patiatur illud damnum, sicuti peccaret contra castitatem, omittendo gestare cilicium, intendendo pollutionem, quod tamen *Lugo* negat, ergo evidens est esse disparitatem inter reliquas virtutes & justitiam; hinc *Respondet* 2. *Haun.* n. 236. N. conseq., castitas & reliquæ virtutes intendunt medium rationis, id est, pro fine habent honestatem, non præcisè ex re, sed secundùm varias circumstantias determinandam à recta ratione, recta autem ratio dictat salvâ castitate non posse intendi pollutionem etiam per actiones de se indifferentes, quia per has eadem incommoda sequerentur, quæ per actiones de se inhonestas, hinc actiones de se indifferentes sic intentæ sunt contra finem castitatis: E contrà justitia intendit medium rei, id est, hoc, quod secundùm se est debitum à parte rei, nec determinatur secundùm hanc vel illam intentionem, v. g. inten- 151.

intendit hanc dationem 10. aureorum, quos exigit jus alterius, nec plùs nec minùs, quæ datio si non exigatur à jure alterius, sive ego intendam illam ponere sive omittere, non ero justus vel injustus, ergo cùm emolumentum, quod Sempronius reportaret ex testamento Caji, non exigatur à jure Sempronii, sive illud intendam promovere sive impedire, non pecco contra justitiam. R. 3. Cum *Diana* suprà, N. ultimam conf., nam dato per illam intentionem peccari contra justitiam, utì etiam peccatur per volitionem furandi, non ideo est obligatio restituendi, quia illa intentio non expletur per actionem externam injuriosam.

152. *Instab.* Titius non habet jus ad suasionem externam ex tali fine ponendam, ergo suasio externa ex tali fine posita est injuriosa. R. Si sensus antecedentis sit, non habet jus ad intentionem illam, aut ad hoc complexum, quod est intentio & suasio, c.; non habet jus ad suasionem externam secundùm se, n. ergo suasio externa ex tali fine posita est injuriosa, ratione suasionis secundùm se, n., ratione intentionis, c. sed non ideo est obligatio restituendi, cùm hæc tantùm sequatur injuriam externam.

153. *Obj.* 4. Arripere librum alienum est actio externa de se indifferens, quæ per solam intentionem fit injusta, si enim arripias animo furandi, est injusta; si arripias animo tantùm inspiciendi, non est injusta, ergo similiter actio externa de se indifferens poterit fieri injusta vel non injusta ratione solius intentionis, ex qua ponitur. *Respondet* 1. *Haun.* n. 242. dist. conseq., ergo actio externa de se non damnosa, qualis actio est arreptio libri,

libri, poterit fieri injusta ratione intentionis, c. tam ratione intentionis fit damnosa, ergo non est mirum, quòd ratione intentionis fiat injuriosa: ergo actio externa de se æqualiter damnosa ex quacumque intentione procedat, qualis est dissuasio testamenti alioquin faciendi pro Sempronio, poterit fieri injusta ratione solius intentionis, n. conseq. R. 2. Permittendo totum, jam enim ostendimus, quamvis actio interna sit injuriosa, si tamen non expleatur per actionem externam secundùm se injuriosam & damnosam, non ideo esse obligationem restituendi.

Obj. 5. Si solatii causâ manifestem Cajo injuriam mihi à Titio factam, non pecco, uti dicetur n. 1209., attamen pecco & quidem contra justitiam, si manifestem animo infamandi Titium, ergo externa actio potest esse contra justitiam ratione solius intentionis internæ. R. N. conseq., qui dicunt licitum esse manifestare injuriam sibi factam, dicunt consequenter, si adsint circumstantiæ, quibus hoc licet, non fore contra justitiam manifestare talem injuriam, etiamsi simul adesset intentio infamandi alterum, id enim planè per accidens est, ficuti si ad avertendum gravissimum malum Reip. haberem jus manifestandi proditionem Titii, non peccarem contra justitiam, si etiam ex odio, quia hostis meus esset, & gaudens de ejus damnis, eam proditionem manifestarem. 154.

Q. 39. *An teneatur restituere, qui facit aliquid, quod imputabitur alteri, si hic alter ideo patiatur damnum.* R. §. 1. *Vasq.* dicit teneri, si hoc præviderit, sed alii communiter negant cum *Mol. Sanch.* & *Less.*, etiamsi delictum commisisset, alioqui 155.

qui non commissurus, nisi prævidisset se fore impunem, eò quòd alteri esset imputandum, utì habet *Lugo* d. 8. n. 85. Ratio est, quia si damnum non sequatur ex natura, vel communiter ex positione talis actionis, sed ex ignorantia vel malitia aliorum, actio non censetur alteri injuriosa, non enim est propriè causa, nisi per accidens, & tantùm occasio illius damni, quod ex justitia non tenetur impedire, sed tantùm ex charitate, si possit sine gravi incommodo.

156. §. 2. Si occidam Titium, etiam intendens, ut hoc homicidium imputetur Cajo, ideoque Cajus patiatur damna, probabile est me non teneri ideo quicquam restituere Cajo, quia actio, quâ occidi Titium, non erat injuriosa Cajo, intentio autem mea eum damnificandi non erat de se causativa damni, utì n. 148. dictum est, sed damnum secutum est ex errore hominum, qui ex conjecturis imputarunt homicidium Cajo, ita *Sanch. Less. Tambur. Petsch.* pag. 157. aliique cum *Diana* p. 11. t. 2. R. 34. Tenebor tamen Cajo resarcire damna, quæ ipse debuerit compensare hæredibus Titii, utì omnes fatentur cum *Lugo* n. 84., & certum esse dicunt *Petsch.* & *Dicast.* de Restit. d. 3. n. 76., quia tenebar ipse ea damna resarcire hæredibus Titii, ergo cùm Cajus hoc fecerit loco meo, tenebor hoc compensare Cajo, aut certè adhuc immediatè resarcire hæredibus Titii, ut hi Cajo restituant, quod ab illo acceperunt.

157. §. 3. Si actio vel circumstantiæ, quas posui, dum occidi Titium, moraliter influxissent in imputationem faciendam Cajo, v. g. si me induissem vestibus Caji, aut fuissem usus ejus gladio,

dio, quem adhuc sanguinolentum reposuissem in vaginam ejus, & ipse inde habitus esset velut homicida, tum feciſſem etiam externam injuriam Cajo per iniquam fraudem, ideoque tenerer reparare damna causata Cajo, uti omnes docent: Tum autem censetur actio moraliter influere in imputationem, si ex illa ùt plurimùm sequatur imputatio, uti habet *Less.* l. 2. c. 9. n. 114. Limitant *Petsch.* & *Tambur.* l. 6. c. 4. §. 1. n. 4., nisi quis in ejusmodi actione utatur jure suo, qui enim utitur jure suo, nemini facit injuriam, licèt peccare possit contra charitatem, si parùm interſit ipsius hìc & nunc tali jure uti.

§. 4. Si cadaver Titii occisi ponam ante do- 158.
mum Caji, intendens ut Cajo imputetur homicidium, qui ideo patiatur damna, *Tamb.* n. 5. dicit me non teneri ea resarcire; quia non videor moraliter influxisse in imputationem, neque ideo, inquit *Lugo* suprà, est prudens causa, sed tantùm levis occasio inquirendi in Cajum: oppositum tamen tenet *Sanch.* in Conſ. l. 1. c. 5. d. 5. n. 72., tum quia saltem ex parte cooperor imputationi, ergo saltem partialiter teneor ad damna, secundùm dicta de cooperatoribus: tum etiam quia per fraudem videor inducere Cajum ad hæc damna, ergo sicuti teneor compensare, si per fraudem aliquem impediam à consecutione boni, secundùm dicta n. 69., ita multò magìs, si per fraudem inducam in aliquod damnum.

Q. 40. *Ad quid teneatur, qui exponit infantem,* 159.
aut ante ostium alienum collocat. Bz. §. 1. Si homo dives ex justa causa, v. g. ne patiatur infamiam, noctu exponat suam prolem, ita ut inventa ferri debeat ad hospitale, communior sententia est,

est, quòd teneatur hospitali restituere expensas pro illius nutritione, quia talia hospitalia sunt instituta pro infantibus egenis, ita *Laym.* aliique multi cum *Lugo* d. 13. num. 4. contra *Henriq.* & paucos alios, qui putant esse instituta, non tantùm propter inopiam parentum, sed maximè propter periculum prolium, quæ ad tegendam infamiam sæpe occiderentur, nisi sic exponi possent; quod videtur probabiliter dici, sed prima sententia est probabilior.

160. §. 2. Qui invenit infantem ante ostium suum, & illum ponit ad ostium alterius, qui ideo facere debet expensas, non peccat contra justitiam, quia hunc non inducit in obligationem justitiæ ad providendum infanti, sed tantùm dat occasionem exercendæ misericordiæ; hinc nec videtur peccare contra charitatem, utì nec peccaret, si aliquem extremâ necessitate laborantem mitteret ad Cajum, ut ipse ex charitate teneretur ipsi succurrere, ita *Sanch.* in Cons. L. 1. c. 5. d. 5. à n. 70. *Lugo* d. 18. n. 114.

161. Q. 41. *An aliquando sit obligatio restituendi eleemosynas acceptas.* R. §. 1. Qui se pauperem finxit, & ita accipit eleemosynam, tenetur hanc restituere, ita *Vasq. Lugo* in Resp. mor. L. 6. d. 17. *Dian.* p. 5. t. 8. R. 21. Ratio est, quia dans erravit in substantia, intentio enim ejus erat facere eleemosynam, id est, sublevare miseriam pauperis, & motivum dandi fuit paupertas, ergo si non adfuit inopia & paupertas, non voluit transferre dominium: Rectè tamen notant *Mol. Sot. Fagund. Dicast.* de Rest. d. 6. n. 96. plurimos esse, qui licèt non darent, si fictionem scirent, si tamen dederint, modica, præsertim quæ consumpta

sumpta sint, nolint restitui. Addit rectè *Petsch.* p. 613. & *Dicast.* n. 97., si fraus sit tantùm circa modum, v. g. si se fingat pauperiorem, vel falsò dicat se fuisse captivum apud Turcas, non fore obligationem restituendi, nisi sic excluſus fuisset reipsa miserior, quia datio manet simpliciter & quoad substantiam voluntaria; notat tamen rectè *Dicast.* n. 100., si se fingat, v. g. Italum, quales tantùm admittuntur ad certa hospitalia, obligandum ad restitutionem, quia hæ eleemosynæ ex fundatione solis Italis debitæ sunt.

§. 2. Etiamsi quis actu non egeat ad victum, si tamen immineat necessitas proxima, potest nunc petere & acceptare eleemosynas, quia quod in proximo est, reputatur præsens, & exigit hodiernam providentiam; sic ex *Baldo* docet *Dian.* p. 2. t. 1. R. 8., pauperem posse petere eleemosynas pro filia dotanda, etiamsi non desint necessaria ad vitam suam & filiæ: idem est, si alicui incumbat onus matrem alendi, & *Lugo* suprà dicit se non damnaturum eum, qui peteret pro fratribus vel sororibus indigentibus, nam *Sanch.* in Dec. l. 1. c. 14. n. 6. agnoscit aliquam obligationem legalem ad fratres alendos: & L. 4. c. 20. n. 30., etiam ad sorores: imò *Caj. Valent.* & idem *Sanch.* l. 7. c. 24. n. 14. dicunt divites posse petere eleemosynas, quando tales eleemosynas, aut æquè multùm è suis bonis erogant pauperibus; quod licèt diviti permittat *Lugo*, si eroget pauperi extraneo, non tamen si fratri vel sorori, quia hi habent jus aliquod petendi alimenta à fratre, utì cum *Surdo* repetit *Sanch.* n. 6., ideoque ad hoc com- 162.

pelli potest à Judice, & consequenter si talis frater est dives, ipsi non censentur pauperes. Deinde nec permittit *Lugo* in ejusmodi casu, quo diviti daretur eleemosyna ex speciali motivo necessitatis personalis ipsiusmet petentis, si enim peteret alteri, deficeret hoc motivum, adeoque fieret dolus dans causam donationi, ergo donatio esset invalida.

263. §. 3. Si, v. g. Eremita petierit eleemosynas pro sacello, cujus ædificium ipsi demandatum est, putat *Lugo* suprà ipsi licere etiam inde vivere, quia inter necessaria illi loco etiam est victus talis procuratoris. Quòd si aliqua supersint, potest dare pauperibus, tam cognatis quàm extraneis, nam non indigens potest mendicata dare aliis pauperibus, ergo multò magis talis, nisi tamen eleemosynæ datæ essent ex speciali motivo sublevandi necessitatem personæ petentis, uti dictum est, aut ex speciali devotione ad locum.

264. §. 4. In casu, quo debetur eleemosynæ restitutio, adhuc dubium est, cui fieri debeat; *Caj. Nav.* & alii dicunt faciendam danti: *Sotus* & alii dicunt faciendam aliis pauperibus; *Vasq. Castrop. Tamb.* & *Petsch.* dicunt fieri posse, vel danti vel pauperibus, prout volet: *Mol. Lugo* & *Dian.* p. 5. t. 8. R. 22. distinguunt, si enim unus multùm dedisset, putant huic esse restituendum; si autem multi dederint modica, dicunt satis esse dari aliis pauperibus, quia talis prudenter præsumitur esse voluntas eorum, qui dederunt.

An ille, qui habet speciale jus alicubi colligendi eleemosynas ad certum finem, possit hoc jus alteri elocare pro pretio, videri possunt dicenda n. 1044.

Q. 42. *An dans operam rei illicitæ, quæ non est* 165.
contra justitiam, & per hoc causans damnum alteri,
teneatur restituere, utì si Titius noctu laboret die
festo, & ita incendat suam & Caji domum. R.
Non teneri, est communis cum *Gob.* in clyp. p. 2.
n. 262. Ratio est, quia non peccavit contra justi-
tiam, sed tantùm contra Religionem: ut tamen
ista melius explicentur, adde seqq.

1. Si noctu volens cum lumine accenso in- 166.
gredi domum Caji ad furandum, casu accende-
ris horreum Titii, non teneris hoc damnum
compensare Titio, quia non est secutum ex for-
mali injuria contra Titium, quòd magìs confir-
mabitur ex dicendis à n. 200.

2. Si volebas noctu furari Cajo pannum, & 167.
cum lumine accenso ingressus, casu incendas ejus
domum, non teneris Cajo compensare damnum
incendii domûs, utì cum communi *Petsch.* p. 163.,
quia incendium non prævidisti, & gestatio lumi-
nis non erat formalis læsio juris, quod Cajus ha-
bebat ad domum suam, hæc enim gestatio non
afferebat proximum periculum incendii domûs,
& tu adhibuisti ordinariam diligentiam, ne in-
cendium causaretur, utì suppono. Idem est, si
ingressus domum ad furandum, præter volun-
tatem allisisti pedem ad aliquid & fregisti, utì
contra *Mol.* docet *Dicast.* de Rest. d. 3. n. 72.

3. In posito jam casu, si ingressus domum 168.
Caji ad furandum pannum, antequam fureris,
casu incendas domum Caji, cum qua pannus
comburatur, etiam non teneris restituere pre-
tium panni, quia obligatio restituendi non ori-
tur ex affectu furandi, sed ex furto in effectu po-
sito, quod hìc non fuit. Quòd si jam ante appre-

hendisses pannum, necdum tamen deportasses aliò, sed dum plura vis accipere, casu orto per candelam à te illatam incendio combureretur te invito etiam pannus, adhuc non tenereris restituere pretium panni, quia tua acceptio non fuisset causa efficax damni, pannus enim eodem modo fuisset comburendus, quamvis non attigisses, & gestatio candelæ non faciebat proximum vel prudens periculum incendii, sed per accidens illud causatum est.

169. 4. Si furaturus noctu intrasti domum Caji aperto clam ostio, & postea egrediens relinquas ostium apertum, satis sciens periculum inde esse, ne etiam alii ingrediantur & furentur, si hoc fiat, teneris etiam ad hæc damna ab aliis furibus illata, quia actio aperiendi ostium & relinquendi apertum erat contra jus, quod habebat dominus ad conservationem rerum in domo sua clausarum, exponebas enim domum prudenti & proximo periculo direptionis, & quidem per se, quia occasio aperti ostii est de se allectiva furis. Omnia hactenus dicta docent, & pluribus proponunt *Lugo* d. 18. à n. 86. *Dicast.* à num. 70. *Tambur.* L. 6. c. 4. §. 2. *Sporer* t. 4. c. 2. à num. 193.

170. Q. 43. *Quam culpam supponat obligatio restituendi ex acceptione vel damnificatione injusta.* R. §. 1. Culpa alia dicitur Theologica, alia Juridica: Theologica, est peccatum seu offensa Dei; Juridica, est omissio diligentiæ debitæ, ex qua omissione sequitur incommodum, & dicitur 1. latissima, si fit apertus dolus; qui si fiat solo animo, dicitur calliditas; si verbis mendacibus, fallacia; si factis, fraus seu dolus falsus; si arte verborum

fine

sine mendacio, dicitur machinatio. 2. Latior, & est dolus præsumptus, cui annumeratur ignoranta juris communis: & hæc culpa latior quandoque confunditur cum latissima, vocaturque dolus. 3. Lata, & est omissio diligentiæ communiter à similibus hominibus adhiberi solitæ, ideoque reipsa adjunctam habet positivam negligentiam. 4. Levis, & est omissio diligentiæ à providentioribus in re simili adhiberi solitæ. 5. Levissima, & est omissio diligentiæ exactissimæ: v. g. si librum tibi commodatum des furi, non dicens expressè, attamen intendens, ut furetur, est culpa latissima; si relinquas in domo furis, est latior; si relinquas alibi extra cubiculum tuum, est lata; si relinquas in cubiculo sed non clauso, est levis; si cubiculum clausisti, sed non tentasti postea, an esset bene clausum, si reipsa non fuit clausum, est levissima: ex quibus patet cum culpa latissima, latiore & lata regulariter conjunctam esse culpam Theologicam, non item cum levi vel levissima.

§. 2. Jus positivum sæpe statuit, ut quis repa- 171.
ret damnum, quamvis causatum sit absque omni ejus culpa, nam 1. Inst. & ff. *Si quadrupes*, si animal tuum pauperiem fecerit, id est, intulerit damnum alicui per se vel per aliud, quòd incitavit, teneris pro noxa dare illud animal vel totum damnum reparare. 2. Instit., ff. & Cod. *De noxalibus actionibus*, si mancipium tuum ex sua, sed absque tua culpa intulerit damnum, teneris pro noxa tradere mancipium, vel totum damnum reparare. L. 1. & penult. ff. *De his, qui effuderint*, si ex domo vel navi tua aliquid, etiam absque culpa tua sit effusum vel projectum, quod nocuit transeunti vel

adstanti, si non fuit clamatum, ut caveret sibi, tu teneris damnum reparare in duplum: & idem est, si aliquid è domo tua suspensum fuit supra viam, quod nocuit aut nocere potuit, utì ibid. L. 5. statuitur. 4. Instit. & ff. *Ad L. Aquiliam*, si quis cum culpa saltem juridica in rebus externis certo modo damnificaverit alterum, v. g. si leonem duxisti per viam, nec custodisti, quin noceret equo meo; si fodisti puteum in via, nec monuisti, ut caverem; si animal meum, quod reperisti in tuo prato, occidisti, cùm aliter abigere posses, statuitur, ut ultra damnum tenearis mihi superaddere ampliùs, utì quandoque duplum: hæc aliaque plura videri possunt fusè deducta apud *Mol.* T. 3. d. 712. & 713. *Lugo* d. 8. s. 3. & 4. *Haun.* t. 2. c. 2. contr. 4.

372. §. 3. Spectato jure naturæ non est obligatio restituendi pro damno sine ulla culpa Theologica illato, ita *Less. Vasq. Tann. Lugo, Tamb. Petsch.* pag. 160. *Dicast.* de Restit. d. 3. à n. 7. *Sporer* t. 4. c. 2. n. 42. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 4. *Probatur*, quia quod fit sine culpa, moraliter imputari non potest: & etiam hæc est causa, cur nemo postulet reparari damnum, quod intulit fatuus aliquis, quia fecit sine culpa Theologica, & consequenter non potest illi moraliter imputari, sed habet se, ac si casu accidisset. *Ratio* à priori est, quia in foro conscientiæ non potest esse obligatio restituendi propter injuriam, nisi in foro conscientiæ commissa sit injuria, sed ubi nulla adfuit culpa Theologica, nulla fuit in foro conscientiæ injuria, ergo.

373. §. 4. Neque ex jure positivo (præscindendo à contractu) est in conscientia obligatio reparandi

randi damnum sine culpa Theologica illatum, nisi accedat sententia Judicis, ita *Mol. Vasq. Lugo* n. 49. *Haun.* t. 2. n. 172. & 176. *Esp.* qu. 26. *Petsch.* pag. 161. *Ills.* n. 5. *Probatur*, quia leges ejusmodi pœnales n. 171. relatæ forent nimis duræ, si obligarent ad exequendam in se ejusmodi pœnam, propter actionem non imputabilem ad culpam; & quamvis fortè hoc intendissent leges illæ, tamen non sunt in eo rigore receptæ, aut per usum contrarium contra eas præscriptum est, nam nemo est, qui propter talem culpam merè juridicam sponte suâ restituat, ergo signum est non obligare ante sententiam Judicis.

§. 5. Auctores, qui cum *Rebell.* dicunt has leges fundari in præsumptione culpæ, consequenter dicere debent, quòd damnificatus sciens illum, qui damnum intulit, non peccasse Theologicè, non possit salvâ conscientiâ contra illum agere apud Judicem, adeoque tenebitur restituere, si quid ei adjudicatum acceperit, quia præsumptio cedit veritati, ergo lex fundata in præsumptione, quæ scitur esse falsa, non ligat. E contrà qui cum *Mol.* dicunt has leges non fundari in præsumptione culpæ, sed esse pœnales quasi, ac pro fine habere, homines cautiores reddere, item conservare communem pacem, dicent consequenter posse damnificantem condici, quamvis sciretur sine culpa Theologica damnificasse, dummodo damnificarit cum Juridica, quam leges requirunt; & secundùm hanc sententiam poterit retinere, quod per sententiam fuerit adjudicatum, ita *Dicast.* n. 70. 174.

§. 6. Post sententiam Judicis est obligatio in conscientia ad reparandum damnum etiam sine 175.

culpa Theologica illatum, ita omnes communiter cum *Mol. Haun. Illſ.* n. 8. contra *Rebell.*, qui putat tum eſſe obligationem tantùm civilem. *Ratio* noſtra eſt, quia aliàs ſententia Judicis eſſet fruſtranea, damnificans enim poſſet non parere Judici & ſententiam eludere: deinde non obtineretur finis legum, qui eſt major cautela pro evitandis ejuſmodi damnificationibus.

176. §. 7. Poteſt ex contractu eſſe obligatio reparandi damna cauſata abſque ulla culpa Theologica, utì rectè *Lugo* n. 100. *Perſch* pag. 193. aliique communiſſimè, quia poteſt quis in ſe ſuſcipere obligationem aſſecurationis circa omne periculum, ita ut ſi res quomodocunque pereat, velit pro ea reſtituere: tota difficultas eſt, ex qua culpa Juridica cenſeantur tum ſe velle obligare homines ad reparanda damna: communior ſententia cum *Nav. Mol. Vaſq. Lugo* n. 99. ſic diſtinguit, ſi contractus fuit factus tantùm in utilitatem accipientis utì in commodato, accipiens tenetur ex culpa etiam leviſſima, & ita Cap. un. *De commodato* dicitur, *Cum gratia ſui tantum quis commodatum accepit, de leviſſima etiam culpa tenetur*: & idem habetur Inſtit. *Quibus modis re contrahitur obligatio*, §. *At is*: item L. *In rebus*. ff. *Commodati vel contrà*, Si autem fuit in utilitatem dantis, utì communiter in depoſito, accipiens tenetur tantùm ex culpa latiore & lata: denique ſi fuit in utilitatẽ utriuſq; utì communiter fit in pignore, cõductione, locatione, accipiens tenetur ex culpa latiore, lata & levi. Vide *Dicaſt.* l. 2. t. 3. d. 1. dub. 18.

177. §. 8. Probabile eſt, ſi abfuerit omnis culpa Theologica, non eſſe obligationem reſtituendi ratione talium contractuum, niſi poſt ſententiam

tiam Judicis, aut saltem nisi damnificatus compensationem exigat, ita *Lugo* n. 103. *Esp.* q. 26. *Persch.* pag. 198. *Spor.* n. 234. aliique cum *Ills.*, qui n. 33. vocat in praxi tutum: Ratio est, quia obligatio videtur nasci ex legibus circa tales contractus factis, leges autem illæ videntur esse veluti pœnales seu conventionales, quæ non obligant ante sententiam Judicis, vel saltem non priùs quàm ejusmodi pœnæ exigantur, utì multis relatis docent *Sanch.* de Matr. l. 1. d. 37. n. 4. & *Dian.* p. 2. t. 8. R. 29. *Dixi*, probabile esse, nam opposita sententia dicens esse obligationem, etiam ante sententiam, & quamvis non exigatur, est communior teste *Less.* L. 2. c. 7. d. 8., pro qua *Spor.* n. 233. citat *S. Thom. Nav. Mol. Vasq. Laym. Ills.* vocat probabiliorem: *Persch.* dicit in praxi servandam esse, eò quòd leges ita disponentes sint consentaneæ naturali æquitati: imò *Onn.* de contr. D. 10. n. 191. & totâ s. 6. probat obligationem illàm restituendi oriri ex jure naturæ; videturque consentire *Dicast.* n. 440. Regula optima hìc est, ut spectetur praxis, an nempe viri prudentes & timorati soleant restituere, antequam feratur sententia vel exigatur, & credo praxin communiorem fore, ut restituatur ante sententiam, si ille exigat, qui damnum passus est.

§. 9. Si quis equum conduxit, qui moriatur in via, *Palud. Valent.* & *Dian.* putant damnum debere dividi, cùm enim contractus sit in gratiam utriusque, videtur æquum, ut quisque partem damni ferat; sed *Lugo* d. 8. n. 126. dicit solum dominum equi debere ferre damnum, quod verum est, si abfuit omnis culpa etiam juridica, sicuti ipse solus ferre deberet, si equus periisset 178.

terræ motu vel fulmine, uti dicetur n. 181., ratio autem est, quia quando res absque cujusquam culpa perit, domino suo perit.

179. §. 10. Qui precariò utitur re alienâ, tenetur tantùm ex culpa latiore & lata, quamvis enim hic contractus sit in utilitatem solius accipientis, tamen cùm semper sit pro libitu revocabilis, non debet ex illo tanta oriri obligatio, quanta ex commodato, & ita habetur L. *Quæsitum.* §. *Cum quóque.* ff. *De precario*, docetque cum aliis *Petsch.* pag. 196.

180. §. 11. Si res æstimata tradatur in contractibus, v. g. si commodarim tibi equum, cujus valorem tibi antecedenter dixi esse 50. aureorum, putant *Gloss. Bart.* & *Gomez* hanc æstimationem facere, ut accipiens teneatur de uno alio gradu, supra id, ad quod teneretur, v. g. si aliàs teneretur ex culpa lata, ut teneatur ex levi, si teneretur ex levi, ut teneatur de levissima, si teneretur de levissima, ut teneatur de casu fortuito; sed contrarium probabiliùs docent *J. Andr. Panor. Silv. Mol. Vasq.* & alii cum *Lugo* n. 122., æstimatio enim ideo fit, ut si culpâ accipientis pereat res, hic sciat, quantùm teneatur restituere, & postea non sit lis de pretio: rectè tamen notant AA., & dicetur n. 186., culpam seu negligentiam, quæ respectu unius est levis, posse esse gravem respectu alterius, si hic majorem habeat obligationem cavendi quàm ille, v. g. accipiens gratis commodatum habet majorem obligationem custodiendi equum, quàm accipiens elocatum pro pretio; item elaborans gemmam pretiosam obligatur adhibere majorem diligentiam, ne vitiet, quàm elaborans cuprum, *Lug.* à n. 112.

§. 12.

§. 12. De casu fortuito regulariter nemo te- 181.
netur, quia est extra humanam prudentiam, ita omnes. Excipe 1. nisi speciale pactum adsit. 2. Nisi commodatarius rem usurparit ad alium usum sibi non concessum, & ideo perierit. 3. Nisi idem fuerit in mora restituendi tempore debito; si tamen res eodem modo peritura erat apud dominum, tantùm tenebitur ad æstimationem usûs vel temporis longioris: quando autem perit ob diversum usum vel moram, *Lugo* à n. 123. *Petsch.* pag. 197. *Spor.* t. 4. c. 2. n. 221., secundùm sua principia dicunt ad obligationem restituendi in conscientia debere præcessisse culpam gravem.

§. 13. Quando in communi periculo, v. g. in 182.
incendio salvanda est res propria vel aliena, quam quis per contractum habet servandam, *Silv. Gabr. Ang.* aliique cum *Vasq.* dicunt, si rem alienam habebat per contractum obligantem ex culpa lata, potest res proprias etiam viliores præponere alienis, quia non tenetur adhibere nisi diligentiam communem: si autem habebat per contractum obligantem de culpa levi, potest proprias æquè pretiosas præponere alienis, sic enim non facit contra id, quod prudentiores faciunt: denique si habebat per contractum obligantem de culpa levissima, poterit proprias tantùm pretiosiores præponere alienis, hoc enim non est contra maximam diligentiam ab homine prudentissimo requisitam: *Mol.* t. 2. d. 296. paulò aliter loquitur, & dicit, commodatum pretiosius semper debere præferri proprio viliori, quia quivis prudens in communi periculo præponit pretiosius viliori; posset tamen plerumque repetere pretium rei suæ vilioris; uti è contrà si

rem

rem suam pretiosiorem conservasset, quandoque obligaretur ad refundendum pretium vilioris alienæ: *Lugo* à n. 135. & *Sporer* à n. 235. sic procedunt, in foro externo, qui rem pretiosam alienam reliquit in periculo, ut suam viliorem eriperet, obligabitur ad restitutionem totius valoris, detracto valore rei vilioris propriæ: ratio est, quia præsumetur dolus & potentia liberandi utramque: & & quamvis hoc non præsumeretur, teneretur tamen, quia liberando rem pretiosam alterius, ab eo recipere debuisset pretium suæ vilioris, quia rem suam expendisset in utilitatem alterius secundùm voluntatem ejus præsumptam, ergo dominus teneretur hoc compensare. In foro externo, si sciret se non recepturum pretium rei suæ vilioris, quæ aliquantùm proportionata sit ad rem alienam perdendam, & quâ perditâ notabile ferret detrimentum, non tenetur hoc subire in gratiam alterius, uti rectè *Tambur. Pirh.* l. 3. tit. 16. n. 16. *Stryck.* de caut. contr. s. 2. c. 3. §. 2. Si tamen damnum suum non esset notabile vel proportionatum, v. g. si pro re aliena valente mille conservanda deberes perdere viginti, aut exponere triginta periculo jacturæ, videreris teneri, qui enim se obligat ad rem communi diligentiâ conservandam, obligat se ad aliquod detrimentum non extraordinarium subeundum, plùs autem vel minùs teneberis exponere, prout contractus erit vel in tuam solius, vel in alterius solius, vel in utriusque utilitatem, hinc cum aliis probabiliùs docet *Pirh.* n. 17., si rem habeas in tuum solius commodum, te teneri eam præferre tuis, quia cùm contractus fuerit in tui solius favorem, æquitas vult, ut rei tuæ præ-

præferas: dicunt tamen alii, si res propriè sint æquè vel magis pretiosæ, quàm alienæ, posse præferri proprias, sive enim suam sive alienam præferret, plùs non consuleretur alteri, qui ipsi pretium rei suæ reddere deberet; neque verum est, quòd res aliena esset expensa in bonum propriæ conservandæ, sed aliena casu periisset, ergo nihil prorsus esset restituendum, & ita etiam dicitur L. 1. §. 4. ff. *Ad senatûsc. Syllanum, Si quis non potuerit omnibus opem ferre, electionem esse penes ipsum, cui opem ferat neglectis aliis*; verùm hìc non est sermo de contractu, potestque etiam de hoc videri *Petsch.* pag. 204. & seqq.

§. 14. Quando nescitur, an res perierit casu an verò ex culpa, v. g. conductoris, huic pro foro externo incumbit onus probandi, & quòd res perierit, & quòd perierit sine sua culpa, utì habetur L. 6. §. 9. ff. *De edendo*, docentque omnes communiter cum *Mol. Laym. & Sporer* t. 6. c. 7. n. 43. Ratio est, quia quæ sunt facti, si non probentur, non creduntur, præsertim conductori vel alteri, cui res per contractum tradita est, ut custodiatur, incumbit enim illi jure Gentium obligatio probandi & periisse & sine culpa sua periisse, quia possessio est pro domino, qui rem tradidit integram cum jure recuperandi, nisì probetur sine culpa periisse. Excipiunt AA. communiter, nisì graves conjecturæ adsint pro hominis innocentia, aut ejusmodi res soleant perire sine culpa, v. g. si ovis perierit ex grege, aut discus argenteus ex aula Principis, tunc enim præsumptio stat pro custode gregis vel œconomo, unde si juret sine culpa sua periisse, absolvitur: Similiter in dubio, an incendium ortum sit casu, an ex culpa conducto- 183.

ductoris, præsumitur quòd casu, nisi locator culpam ostendat, utì ex communi Juristarum docet *Laym.* l. 3. t. 4. c. 22. n. 6., quamvis enim communiter oriatur ex culpa alicujus domestici, tamen pater-familias non tenetur præstare omnem culpam eorum, utì habetur L. 11. ff. *De periculo & commodo.* Vide dicenda n. 573.

184. §. 15. Si nulla intervenerit culpa Theologica, ordinariè non est obligatio ante sententiam Judicis compensandi damna, quæ quis causat in officio, v. g. Tutoris, Consiliarii, Confessarii, Professoris, Judicis, Advocati, Procuratoris, Medici, Chirurgi, Custodis &c., ita *Vasq Lugo, Esp. Haun. Tambur. Less.* l. 2. c. 7. d. 7. *Sporer* t. 4. c. 2. n. 204. *Ill.* n. 34. aliique. Ratio est, quia admittentes ejusmodi officium vel curam, ordinariè non intendunt se obligare ad culpam levissimam aut levem, sed tantùm ad communem diligentiam, cavendo dolum aut culpam latam, quæ conjuncta sit cum culpa Theologica, hìc enim ad summum intervenit quasi contractus, utì notat *Petsch.* pag. 183., qui plerumque damnificatæ parti utilis est: hinc resolvit *Burgh.* cent. 1. cas. 5. contra *Salon. Arrag. & Bonac.*, si famulus ex culpa levi frangat vitrum pretiosum, non teneri restituere; eadem est autem ratio famuli, Advocatorum, Medicorum, Judicum, utì fatentur adversarii, hi autem non tenentur ex culpa levi, utì habet communis cum *Carol.* l. 5. pract. criminalis, §. fin. q. 73. n. 3. Similiter docet *Less.* in auct. v. *Restitutio* cas. 5. ductorem gregis non teneri ad damna frugibus illata sine culpa lata: Similiter resolvit *Tambur.*, si ancilla per levem negligentiam reliquit fores domûs domini sui apertas, & eâ occa-

occasione usi fures domum expilarint, non teneri ad restitutionem. *Dixi* ordinariè, nam posset aliquis per speciale pactum se obligare ad reparandum damnum ex quacumque culpa juridica etiam leviſſima, imò & casu fortuito datum, hinc cum *Vasq. Amic. Leſſ.* de Just. l. 2. c. 7. n. 32. infert *Sporer* n. 241., aliquos in quibusdam casibus obligari in conscientia etiam ad exactiſſimam diligentiam, adeoque etiam teneri de culpa juridica leviſſima, 1. Si tale officium, v. g. Advocati suscipiat cum promiſſione expreſſa adhibendi diligentiam exactiſſimam. 2. Si saltem tacitè idipsum promiſit, utì si ultro se obtruſit pro tali exquisitiſſimè perito & cum excluſione aliorum. Videri potest *Dicast.* l. 2. t. 2. d. 3. dub. 3.

§. 16. Si damnum grave causatum sit per culpam Theologicam venialem defectu deliberationis vel advertentiæ plenæ ad jus alienum, non est obligatio gravis ad illud reparandum ante sententiam Judicis, & præscindendo à speciali de hoc contractu, ita *Sot. Navarra, Henriq. Silv. Salas, Sa, Leſſ. Tann. Rodriq. Eſp. Bonac.* de Restit. d. 1. q. 1. p. 3. n. 9. *Lugo* d. 8. n. 58. *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 2. §. 5. *Haun.* t. 2. n. 194. *Illſ.* t. 4. d. 3. n. 10., partim contra *Adrian. Ang. Panorm. Covarr. Vasq. Turr. Medin. Palav.* de Just. n. 71. qui dicunt totum sub mortali esse restituendum; partim contra *Mol. Rebell. Dicast.*, & alios n. 191. citandos, qui dicunt quandoque sub mortali restituendam partem gravem, proportionalem tamen spectatâ culpâ & gravitate damni. *Probatur*, quia obligatio restituendi imitatur pœnam sequentem ex culpa Theologica, (ita tamen, ut obliget ante sententiam Judicis, cùm sit de jure naturæ) ergo 185.

go ficuti ille nullam meretur pœnam, qui nullam commisit culpam Theologicam, & consequenter non obligatur ad restitutionem ullam, secundùm dicta n. 172., ita non meretur pœnam gravem, nec incurrit obligationem gravem restituendi, qui non commisit culpam Theologicam gravem. *Conf.* quia cùm non sit facta perfecta injuria, non debuit nasci perfecta, sive gravis obligatio restituendi, cùm hæc obligatio non nascatur ex re ipsa seu damno, sed ex injuria. Ratio à priori est, quia homines & dominus ipse nunquam in talem gravem obligationem sibi ratione culpæ venialis imponendam consensisset, si ante omnem casum interrogatus fuisset, est enim veluti pœna improportionata culpæ, ergo est veluti de jure naturæ, ut obligatio gravis restituendi non sequatur ex culpa tantùm veniali.

186. §. 17. *Objiciunt* 1. Ergo culpa mortalis requireretur, ut quis sub mortali teneatur restituere rem gratis commodatam, si amittat illam, qualis requiritur, si amittat rem apud se depositam, consequens est falsum, nam recta ratio dictat debere adhiberi majorem diligentiam pro re gratis commodata, quàm pro deposita. R. Culpam mortalem utrobique requiri, quæ nempe sit neglectus diligentiæ communiter adhiberi solitæ à viris prudentibus pro tali re servanda, sed talis culpa, licèt sit formaliter æqualis, tamen non semper est æqualis materialiter, uti insinuatum est n. 80., nam culpa, quæ respectivè ad hanc rem, vel personam, vel circumstantiam est levis, potest esse gravis respectivè ad aliam, v. g. omissio diligentiæ, quæ respectu vitri custodiendi est levis, potest esse culpa gravis respectu gemmæ custo-

custodiendæ, pro qua prudentes judicant adhibendam majorem diligentiam: & idem est de conservatione rei gratis aut pro pretio commodatæ: similiter si filius non conservet rem patris, potest esse culpa levis; si non conservet famulus, aut cui debet esse cura, potest esse gravis: Similiter si videns aliquid se movere, & dubitans an sit canis, explodam, potest esse culpa levis, si autem dubitem, an sit homo, potest esse gravis, quia quando est periculum occidendi hominem, est obligatio magis attendendi & se reddendi certiorem; quòd non sit homo &c. ubique tamen requiritur, imò & per leges quandoque fortè præcipitur talis diligentia, qualem in ejusmodi circumstantiis communiter adhibent prudentes, quam qui omittit, committit culpam latam, & ordinariè peccat mortaliter; notantque universaliter *Less.* n. 27. *Dicast.* n. 50. & alii, quando damnum est grave, culpam, quâ causatur, censendam mortalem, nisi aliud constet: *Bonac.* autem n. 9. dicit in dubio, an culpa fuerit mortalis an venialis, fore obligationem ad mediam partem: denique addunt rectè cum aliis *Lugo* d. 18. n. 1. & *Dicast.* de Restit. d. 2. n. 94., per culpam gravem hìc intelligi etiam illam, quæ fit ex inadvertentia graviter culpabili, quando nempe potuisset & debuisset adverti gravitas materiæ, in qua fit læsio.

Obji. 2. Pœna purgatorii & excommunicatio minor sunt graves pœnæ, & tamen quandoque respondent peccato veniali, ergo restitutio materiæ gravis etiam poterit respondere peccato veniali Bz. N. conseq., quæ si valeret, possem pro culpa leviter damnosa in uno solido, obligari ad restituendos mille, & ad subeundam crudelem 187.

mortem, quia per culpam illam mereor purgatorium, possemque mereri excommunicationem minorem. Itaque disparitas est, quòd pœna purgatorii sit absolutè levis, spectato foro alterius vitæ & respectivè ad pœnam inferni: Similiter, inquit *Illf.* n. 12., excommunicatio minor est moraliter quid leve, quia per pœnitentiam & absolutionem facilè tollitur: è contrà restitutio materiæ gravis esset pœna absolutè gravis spectato foro hujus vitæ, in quo veniale committitur. Addit *Lugo* excommunicationem minorem non esse puram pœnam sed simul medicinam, quæ licèt foret acerbissima, esset utilis delinquenti, ergo justè infligetur.

188. *Obji.* 3. Si quis per peccatum purè philosophicum esset furatus rem gravem, postea advertens hoc displicere Deo, teneretur ex injusta acceptione sub mortali rem illam restituere, ergo etiam furatus per peccatum veniale. R. Dato ant. n. conseq., disparitas est, quia quando jus alienum læsum est cum plena advertentia ad gravem difformitatem cum recta ratione, eadem recta ratio dictat esse obligationem gravem reparandi, alioquin continuaretur actio, quæ cognoscitur esse graviter contra rectam rationem, adeoque etiam graviter contra legem Dei, quæ nunc cognoscitur assistere illi rectæ rationi: hoc autem non tenet, si cum semiplena tantùm advertentia sit læsum, nam non est actum graviter contra rectam rationem.

189. *Obji.* 4. Titius potest in tantùm cedere juri suo, ut si Cajus equum ipsi furetur, velit eum peccare tantùm venialiter, attamen sub mortali teneri ad totum equum restituendum, quamvis postea casu perierit,

perierit, sed in hoc casu obligatio gravis restituendi sequetur ex acceptione tantùm leviter peccaminosa, ergo. Ex. N. min., nam hæc obligatio sequetur ex hoc quasi contractu cum Cajo inito. Ob similem rationem dicunt *Lugo* d. 8. n. 65., & *Persch.* p. 178. si quis rem alienam acceperit sine ulla culpa, prudenter præsumens dominum esse contentum, si postea advertat dominum non fuisse contentum, illum teneri etiam compensare damna, quia hic erat quasi tacitus contractus, ut in istis circumstantiis posset quidem accipere, cum tali tamen onere, ut si resciret dominum non fuisse contentum, damna compensaret.

§. 18. Ex dictis inferunt *Sanch. Less. Tambur.* 190.
aliique cum *Persch.* p. 181., si actio tua externa injusta fuerit peccatum tantùm veniale, quamvis internè fuerit mortale, te sub mortali non teneri restituere, v. g. si in venatione tantam adhibeas diligentiam, ne occidas hominem, quanta requiritur ad vitandum mortale, non tamen tantam, quanta requiritur ad vitandum veniale, quamvis simul adesset internus animus occidendi hostem tuum, si ibi fortè adesset, posito quòd ibi adsit & occidas eum jaculando in illud, quod putabas esse feram, te non obligari graviter ad compensanda damna inde causata uxori vel prolibus, quia dato illam actionem externam denominari graviter injustam ab interna intentione graviter injusta, tamen de se non est graviter injusta nec perfectè causa moralis damni, obligatio autem gravis restituendi supponit actionem externam de se graviter injustam & perfectè causativam damni, uti dictum est n. 148.

191. §. 19. Probabilius videtur esse obligationem levem restituendi partem gravis damni proportionatam culpæ venialis, per quam causatum est, secundùm arbitrium prudentum, ita *Sot. Regin. Bonac.* n. 8. *Haunold. & Illsf.* suprà, *Burgh.* cent. 1. c. 67. contra *Less.* l. 2. c. 7. n. 28. *Lugo* d. 8. n. 58. *Tamb.* n. 3. *Petsch.* p. 179. *Esp.* q. 32. *Platel.* p. 3. n. 733., qui dicunt nequidem sub veniali esse obligationem quicquam restituendi: *Ratio* nostra est, quia omnis injuria formalis & damnosa inducit inæqualitatem, ergo est obligatio eam reparandi, alioquin voluntariè continuabitur injuria, hæc autem obligatio sequitur quasi pœna secundùm proportionem culpæ, ergo si culpa est venialis, obligatio reparandi etiam erit venialis, non ad totum, secundùm dicta n. 185., ergo ad partem tantùm, judicio prudentum determinandam: sicuti si per peccatum veniale, etiam non omnino plenè deliberatum furatus esses solidum, tenereris etiam ex injusta acceptione sub veniali hunc restituere, utì dicetur n. 192. Docet autem *Bonac.* n. 9., posse tam levem esse culpam venialem, ut vix obliget ad centesimam partem damni: e contrà posse esse tam gravem, adhuc tamen venialem, ut obliget ad decimam partem, & addit cum aliis citatis n. 185. si materia restituenda sit gravis, quamvis obligatio proveniat ex peccato tantùm veniali, fore obligationem restituendi sub mortali, quam sententiam laudat *Platel.* n. 734. tanquam valde probabilem & æquitati naturali conformem, quia præceptum restitutionis obligat sub mortali, quando materia est gravis; sed n. 185. diximus oppositum cum

Nav.

Nav. Less. Lugo, Fill. t. 32. n. 31. & 35. (exceptâ saltem restitutione famæ & honoris, de qua postea) quia hæc obligatio restituendi non oritur ex materia ipsa, sed ex injuria formali, quæ tantùm levis est, utì dictum.

§. 20. *Objicit Tamb.* Ex contractu, voto, vel ju- 192.
ramento cum semiplena advertentia facto nulla oritur obligatio, nequidem sub veniali aliquid præstandi, utì de voto dictum est p. 1. n. 380., & dicetur de contractu hìc n. 612., ergo ex culpæ propter semiplenam advertentiam veniali, etiam nulla oritur obligatio restituendi: Rationem à priori dat *Less.*, quia quæ fiunt cum tali inadvertentia, censentur quasi casu fieri. R. N. conseq., disparitas est, quòd ut ponatur obligatio, requiritur totus homo, eò quòd homo libertatem suam quasi alienet; è contrà ut quis peccet, sufficit semiplena advertentia, ergo etiam ut peccet contra jus alterius, talis autem injuria trahit post se obligationem reparandi jus læsum. Ad rationem *Lessii*, dico censeri tantùm semi-casualia, cum quo stat, quòd sint semi-injuriæ, ergo æquum est ex illis oriri semi-obligationem ad restituendum, id est, obligationem ad restituendum aliquid leve tali injuriæ respondens, sicuti quia peccata venialia semi-deliberata sunt semi-peccata, causant semi-pœnam peccatis debitam, id est, temporalem aliquam.

Inst. Actus moralis imperfectus, qualis est indeliberata damnificatio, non potest esse causa obligationis moralis. R. Non potest esse causa obligationis moralis, perfectæ, C., imperfectæ, N., sic enim omne veniale est causa moralis obli-

gationis ad satisfaciendum vel satispatiendum pro illo: tum autem esset causa obligationis perfectæ, si ex illa oriretur obligatio gravis restituendi totum, quod nos non dicimus.

193. Q. 44. *An sit obligatio reparandi damna, quæ quis in ebrietate causat.* R. Qui per experientiam didicit se in ebrietate solere causare damna, v. g. alios vulnerare, frangere vel evertere omnia, si hoc sciens se inebriet, & non ponat sufficientem præcautelam, ne damna causet, tenetur ea reparare, si ebrius causarit, quia volendo ebrietatem communiter & per se in tali subjecto connexam cum talibus injuriis, censetur etiam velle injurias, ita *Vasq. Lugo* d. 18. n. 86. *Dicast.* de Restit. d. 3. n. 77. Quòd si damna illa non fuerint prævisa, aut si moralis diligentia sit adhibita, ut præcaverentur, licèt fortè fiant, non est obligatio resarciendi ante sententiam Judicis, quia non censentur fuisse voluntaria, *Gob.* in Clyp. p. 2. n. 262. Addit *Haunold.* t. 2. n. 169. ebrium causantem damna posse per legem Aquiliam conveniri etiam ad plus restituendum in pœnam, quia sæpe non est ebrietas excusans à culpa. Denique notat *Dicast.*, dicta de damnis causatis ab ebrio, valere de causatis ab ambulante in somno.

194. Q. 45. *Ad quid teneatur, qui scienter intulit damnum grave, sed invincibiliter ignoravit esse tam grave*, v. g. si Titius in mare projecerit gemmam Caji valentem ducentis aureis, quam ipse non putabat valere nisi centum. R. Probabilius est non teneri nisi ad damnum, quod cognovit, & consequenter in casu posito Titius tenebitur ad restituendos Cajo tantùm centum aureos, ita *Pontius*,

Pontius, Dicast. Haun. n. 219. Dian. p. 11. t. 2. R. 34. Esp. q. 34. contra Palav. l. 4. c. 7. n. 71. Lugo d. 8. n. 63. Ills. t. 4. d. 3. n. 22. Probatur 1. quia ad illud, quod non cognovit, non tenetur ex lege positiva, cùm talis ostendi non possit; neque ex lege naturali, quia non fuit causa moralis illius excessûs, quem non cognovit nequidem confusè, utì suppono, ergo non potest illi moraliter imputari, ergo de jure naturæ non tenetur illum compensare. 2. Non est obligatio reparandi damnum extrinsecum, id est, distinctum à re sublata vel perdita, si hoc damnum non fuerit prævisum, v. g. si quis ignem injecisset in segetes, & sic improviso simul accensa fuisset domus, non teneretur resarcire damnum extrinsecum combustæ domûs, sed tantùm intrinsecum secundùm valorem segetum, utì fatetur Palav., ergo etiam non est obligatio reparandi damnum intrinsecum, quod non fuit cognitum, utrumque enim est æquè parùm volitum. Ratio quasi à priori est, quia lex naturæ non inducit obligationem, in quam homines non essent consensuri, si antecedenter ad omnem casum eventualem fuisset requisitus eorum consensus, atqui in talem obligationem non consensissent, nam cùm casus hic sit rarus, & nascatur ex invincibili ignorantia, vix ullus metu talis pœnæ ab eo abstineretur, & è contrà durius est scienter compensare damnum ita inadvertenter factum, quàm tolerare tali modo casu illatum ab alio, ergo.

Obji. 1. Justitia respicit medium rei, ergo 195.
obligat, ut restituatur, quantùm à parte rei nocitum

citum est, sive fuerit cognitum sive non. R. N. conseq., Justitia dicitur respicere medium rei, quia intendit æqualitatem inter jura à parte rei existentia, ideoque non est opus per rationem multùm investigare, quid ex justitia fieri debeat, sed hoc facilè innotescit consideratis rebus & juribus secundum se; cum hoc tamen stat, quòd debueris cognoscere jus, ut dicaris formaliter læsisse & tenearis reparare, alioquin qui nihil Juris alieni cognovisset, adhuc teneretur reparare, quod nemo dicit.

196. *Obj.* 2. Lex civilis justè obligat ad compensanda damna gravia illata per leves negligentias, ut sic homines fiant cautiores, ergo lex naturalis etiam justè obligat ad compensanda damna gravia intrinsecè conjuncta cum formali injuria gravi, quamvis non sint prævisa, ut sic homines abterreantur ab ejusmodi injuriis, ita *Illsf.* R. N conseq., nam lex civilis tantùm obligat ad compensanda damna prægognita, aut quorum præsumitur adfuisse prægognitio; deinde si valeret à lege civili ad naturalem, ergo sicut sufficit legi civili præcessisse culpam levem, ita sufficeret naturali, quod negant *Lugo* & *Illsf.*

197. *Obj.* 3. Projiciens gemmam voluit voluntate executivâ projicere hoc, quod habebat in manu, quidquid illud esset, ergo tenetur ad totum pretium restituendum, ita *Palav.* R. Voluit projicere, quod habebat in manu, secundùm hoc, quod cognoscebat, c., secundùm plus, quàm cognoscerat, n. ant. & conf., alioquin quamvis putasset gemmam esse lapidem vilem

&

& nullius valoris, adhuc teneretur totum pretium restituere, quod nemo dicit.

Obj. 4. Qui agnoscit se facere gravem injuriam, implicitè suscipit in se onus compensandi omne damnum, quod ex illa est secuturum, atqui hoc damnum est ducentorum aureorum, & causatur per gravem injuriam, ergo, ita *Lugo*. R. Suscipit onus compensandi omne damnum, quod ex illa est secuturum, si illud cognovit aut hìc & nunc cognoscere potuit ac debuit, c., si invincibiliter ignoravit esse secuturum, n., neque aliud volunt AA., qui cum *Sanch.* dicunt compensanda esse omnia damna ex injusto homicidio secuta, nam intelligunt, si prævisa fuerint saltem confusè, quòd ordinariè fit, aut si vincibiliter sint ignorata, qualiter ignorari semper præsumuntur, nisi aliud constet, uti n. 186. insinuatum est. 198.

Instab. Qui peccat mortaliter, meretur pœnam æternam, quamvis de ea non cogitarit, ergo similiter hic. R. N. cons., qui mortaliter peccat, agnoscit malitiam, quam sufficienter scit esse illativam totius pœnæ: qui projicit gemmam, non agnoscit malitiam illativam totius damni, sed illum excessum valoris ignorat, ergo circa illum non est formaliter injurius, ergo nec tenetur compensare, quia hæc obligatio compensandi deberet nasci ex formali injuria. Hæc omnia magis valent, si positivè putarit pretium gemmæ esse minùs, uti apertè infertur ex doctrina ipsiusmet *Lugo* d. 11. n. 90., item si putavit gemmam pertinere partialiter ad se & ad fratrem suum Cajum, tum enim non tenebitur de eo, quod invincibiliter putavit esse suum. 199.

200. Q. 46. *Ad quid teneatur Cajus, qui damnum intulit Titio putans & volens inferre Sempronio.* Bz. §. 1. Si putavit se furari, v. g. equum Sempronio, cùm tamen equus esset Titii, certum est ad nihil teneri Sempronio, quia nullam ei damnosam injuriam fecit. Quòd si equus adhuc exstet, aut Cajus per illum sit factus ditior, etiam certum est Cajum teneri ex re accepta hunc restituere Titio. Tota difficultas est, an Cajus dici debeat fuisse etiam formaliter injurius Titio, ita ut ideo ex injusta acceptione teneatur restituere, licèt nec equus exstet amplius, neque Cajus ex illo factus sit ditior: teneri restituere dicunt *Sanch.* l. 2. c. 23. n. 157. *Bonac.* de Rest. d. 1. q. 3. p. ult. §. 2. n. 1. *Haun.* & alii: rationem dant, quia Cajus est verè fur, ergo est formalis injustus acceptor, non respectu Sempronii, ergo respectu Titii, ergo ex injusta acceptione tenetur restituere. Alii cum *Mol.* t. 3. d. 723. n. 4. dicunt non teneri, quod probabile esse dicit *Tamb.* l. 6. c. 4. §. 3. n. 31., rationem dant, quia non cognovit jus esse Titii, ergo non fuit formaliter injurius Titio, cùm enim formalis injuria respectu hujus personæ includat actionem formaliter volitam contra hanc personam, si erretur in hac persona, non poterit actio dici formaliter volita contra hanc personam, adeoque nec formalis injuria respectu illius, ergo debebitur illi restitutio tantùm ex re accepta. Ex eodem fundamento docent *Vasq. Less.* l. 2. c. 7. dub. 9. *Sanch.* in Consil. L. 1. c. 4. d. 8. *Lugo* d. 8. n. 72. *Tamb.* n. 24. *Persch.* pag. 163. *Dicast.* de Rest. d. 3. à n. 68. contra alios, si quis inculpatè putans se videre feram jaculetur in hoc

hoc, quod videt, & interficiat, postea autem deprehendat fuisse inimicum, quem ad necem quærebat, ad nihil teneri, quia illa occisio non fuit illi volita. *Nec refert*, quòd voluisset occidere, si sciviſſet esse inimicum; *nam* inde tantùm sequitur, quòd occisio hominis fuisset illi volita, si sciviſſet esse ibi inimicum, non autem, quòd nunc fuerit volita; imò cùm nunc non sciverit, potiùs sequitur, quòd nunc non fuerit volita. Utraque sententia est probabilis, videturque sic posse componi; Si Cajus furans equum esset actu ita comparatus, saltem implicitè, ut adhuc furaretur, quamvis sciat esse Titii, videtur facere formalem injuriam Titio, quia satis cognoscit saltem confusè jus illius, & error circa personam Titii videtur esse merè consequens vel concomitans, adeoque non impedire rationem voluntarii, ac consequenter tenebitur restituere, etiam ex injusta acceptione. E contrà si sit saltem implicitè ita comparatus, ut non furaretur, si sciret esse Titii, non facit formalem injuriam Titio, reipsa enim vult relinquere jus Titii illæsum, quamvis per errorem invincibilem lædat, hinc tenebitur tantùm ex re accepta: & in hanc distinctionem tandem consentit *Lugo* d. 17. à n. 77. & *Petsch.* pag. 580.

§. 3. Si Cajus occiderit Titium putans esse Sempronium; *Bonac.*, *Haun.* *Busenb.* dicunt probabilius esse, quòd Cajus ex injuria teneatur ad totam restitutionem etiam damnorum, quamvis Titius per accidens putaretur esse Sempronius: *Lugo* videtur in hoc casu dubitare: *Molin.* & *Rebell.* dicunt Cajum teneri ad partem restitutionis 201.

tionis, quia minùs fuit injurius, quàm si sciviſſet eſſe Titium; *Tamb.* ſuprà dicit probabile eſſe, quòd ad nihil teneatur: ſed videtur etiam res hìc componenda, utì antè, ſi enim actu, ſaltem implicitè, fuerit ſic comparatus, ut etiam occidiſſet Titium, ſi ſciviſſet adeſſe, confusè cognovit Titium, adeoque fuit ei injurius, & tenetur de damnis.

202. §. 3. Si Cajus veneno infecerit vinum, illudque poſuerit ante Sempronium, volens hunc è medio tollere, Titius autem id neſciens præripiat illud, & Cajus, ne ſcelus ſuum erumpat, id fieri permittat, Cajus in effectu non eſt homicida, nec tenetur compenſare damna ex morte Titii ſecuta, quia occiſio illa Titii non fuit voluntaria Cajo, qui caſum illum prævidere non potuit, nec cum tanto ſuo periculo tenebatur illum impedire.

203. §. 4. Si Cajus videns Titium, & putans eſſe Sempronium, ex odio in Sempronium dicat, iſte homo eſt adulter, ſi Titius ſit audientibus notus, qui ideo putetur adulter, Cajus tenetur reſtituere Titio damna, ſi quæ ſequantur ex iſta infamia: Sempronio autem non fecit injuriam externam, ſi ejus nomen non expreſſit.

204. Q. 47. *Quid notandum ſit circa reſtitutionem rei & fructuum, item circa deductionem melioramentorum & expenſarum.* R. Seqq. §. 1. Pro his ſunt ſequentes Regulæ: 1. Poſſeſſor bonæ fidei tenetur reſtituere rem & fructus, vel quo factus eſt ditior ex re aut fructibus. 2. Poſſeſſor malæ fidei tenetur reſtituere rem & fructus, ſi habet, vel ſi non habet, valorem, licèt non ſit factus ditior: item

item tenetur compensare damnum emergens & lucrum cessans. 3. Possessor tam bonæ quàm malæ fidei potest deducere æstimationem aliquam melioramentorum & expensarum suarum: quæ omnia jam magis explicabuntur.

§. 2. Fructus rei sunt, vel naturales vel industriales vel mixti: *naturales* sunt, qui ex re ipsa proveniunt absque ullo ferè labore aut industria cujusquam, utì fœtus animalium, lana ovium, fructus arborum, herbæ pratorum, silvæ cæduæ, pretium quod quis accipit pro instrumento alieno alteri elocato, item pretium seu valor rei, qui dici solet fructus rei mediatus, & reipsa est æquivalenter res. *Industriales* sunt, quos ipsa rei natura de se ipsa non producit, sed qui præcipuè proveniunt ab industria hominis utentis tali re velut instrumento, utì stipendium, quod quis accipit, dum ipsemet utitur falce vel alio instrumento alieno, item artefactum, quod per instrumenta elaboratur, item lucrum, quod quis reportat ex rebus tam mobilibus quam immobilibus emptis & venditis, item lucrum ex pecunia ad censum vel negotiationem posita. *Mixti* sunt, ad quorum productionem notabiliter concurrunt tam natura quàm industria, utì segetes ex agro, vinum ex vineis, quia hæc producit quidem natura, attamen debet industria notabiliter conferre, utì pluribus ista explicant *Molin.* t. 3. d. 719. & *Dicast.* de Rest. d. 2. d. 5., qui rectè addit d. 5. n. 30. denominationem fructûs naturalis aut industrialis sæpe desumi ab illo, quod prævalet, si nempe natura prævaleat, dici naturalem, si industria, industrialem, quamvis reipsa 205.

ipsa sit mixtus: In dubio autem, quid prævaleat, standum est sententiâ judicis vel arbitrio prudentum; quòd si nec Judex nec ullus prudens possit discernere, præsumitur potiùs naturalis, quia natura censetur semper plùs operari, cùm sit fundamentum industriæ.

206. §. 3. Aliqui fructus dicuntur civiles, quia in foro civili habentur velúti fructus, utì sunt pretia rerum elocatarum, usuræ, pensiones, mercedes, salaria &c., utì habetur in jure apud *Haun.* t. 3. à n. 361.; & hi fructus civiles reducuntur ad fructus vel naturales, vel industriales, vel mixtos, secundùm antè dicta.

207. §. 4. Fructus alii dicuntur pendentes, alii percepti, alii percipiendi: pendentes sunt, qui nondum sunt collecti, sed in rebus, è quibus nascuntur, adhuc existunt: percepti dicuntur, qui separati sunt à re, è qua proveniunt, quamvìs fortè adhuc ibi jaceant, ubi creverunt: percipiendi dicuntur, qui percepti non sunt, sed percipi potuerunt.

208. §. 5. Melioramenta rei alia dicuntur intrinseca, alia extrinseca; intrinseca dicuntur, quæ quasi transeunt in rem, quam meliorem efficiunt, ideoque dominus rei acquirit illorum dominium per accessionem seu adjectionem, secundùm dicta n. 126.; talia sunt stercoratio agri, implantatio arborum, si radices egerint. Extrinseca dicuntur, quæ tantùm extrinsecè adhærent, & salvâ re separari possunt, ideoque illorum dominium non necessariò acquiritur domino rei; talia sunt picturæ, januæ, fenestræ, domuncula mobilis, quæ solo alieno imponitur.

§. 6.

§. 6. A possessore rei alienæ sæpe fiunt expen- 209.
sæ pro re vel pro fructibus ex re habendis, aut pro
melioramentis: tales autem expensæ sunt, vel ne-
cessariæ, vel utiles, vel voluptuo-
sæ. Necessariæ sunt, sine quibus res periret vel
fieret deterior, vel nullos aut non ordinarios
fructus afferret. Utiles sunt, quæ faciunt, ut res
utilior sit, sive ut plures fructus afferat, v. g. si
ager cum necessariis expensis de more afferat 10.
modia tritici, & cum aliis afferat 12. modia, hæ
expensæ sunt utiles. Voluntariæ sunt, quæ tantùm
conferunt ad ornamentum vel ad delicias, utì
hoc, quod impenditur ad picturas, statuas, arti-
ficiosos fontes &c., quibus quamvis res reddatur
pretiosior & æstimabilior, tamen non ideo affert
majores fructus: ex quo patet non omnes expen-
sas esse utiles, quæ faciunt rem pretiosiorem, imò
expensæ voluntariæ sæpe sunt damnosæ, si impe-
diant utilitatem, item si dominus sit pauper,
ideoque ut rem suam recipiat, cogatur cum de-
trimento eas solvere, utì rectè *Sanch.* l. 2. c. 23. &
145. His suppositis,

§. 7. Possessor bonæ & malæ fidei tenetur ex 210.
re accepta restituere rem, si adhuc exstat, aut
quantùm ex illa factus est ditior, secundùm dicta
hactenus. Item possessor tam bonæ quàm malæ
fidei tenetur restituere fructus naturales rei,
saltem, si exstent adhuc in se, ita communiter
omnes cum *Dicast.* d. 5. à. n. 28. *Ratio* est, quia res
manet domini, ergo ubicumque est, fructificat
domino suo. *Nec obstat*, quòd fortè non fuisset
fructificatura, si apud dominum mansisset, *nam*
hoc non obstante, si apud alium fructificet, do-
mino

mino suo fructificat, unde talis, etiam bonæ fidei possessor, non acquirit dominium illorum fructuum, per se loquendo, nisi ad summum revocabile, uti pluribus ostendit *Haun.* à n. 266.

211. §. 8. Si hi fructus non extent ampliùs in se, sed possessor bonæ fidei eos consumpserit, sitque inde factus ditior, non ita certum est, an teneatur semper restituere: quòd attinet ad possessorem alienæ hæreditatis, satis certum videtur hunc teneri, nam ita habetur multis locis in jure apud *Haun.* n. 276., similiter possessorem alterius rei alienæ teneri restituere fructus consumptos post litis contestationem, habetur L. 22. Cod. *De rei vindicatione.*, quod affirmat cum communiore *Ilf.* t. 4. d. 3. n. 52. contra *Sanch.*, etiam post evictam litem dicendum esse de fructibus perceptis aut percipiendis tempore motæ litis, quamvis possessor ex illis non sit factus ditior, quia secundùm L. 25. §. 7. ff. *De hæreditatis petitione*, post motam controversiam omnes incipiunt esse tanquam malæ fidei possessores, quia tum quasi suspenditur jus utriusque: an autem teneatur restituere bonâ fide consumptos ante contestationem, ex quibus factus est ditior, controversia est, nam de fructibus mixtis negant moderni Juristæ cum *Haun.* n. 280. & *Ilf.* n. 50., quam sententiam plerique dicunt esse probabilem, fatenturque *Rebell.* & *Sanch.* in foro externo secundùm eam decidi; & ratio est, quia leges potuerunt ita statuere, sicuti statuerunt, ut præscriptione acquiratur dominium sine obligatione compensandi: quod autem de facto ita statuerint circa fructus mixtos, videtur suaderi L. 4. §. 2.

§. 2. ff. *Finium regundorum*, item §. 35. *Si quis à non domino.* Instit. *De rerum divis.* E contrà *Inn. Covarr. Panorm.* & TT. communissimè, atque etiam cum illis *Bart. Wormserus, Pistorius* aliique Juristæ innumeri, teste *Dicast.* n. 64., probabiliùs affirmant esse restituendos, non tantùm naturales, sed etiam mixtos, secundùm hoc, quod naturales sunt, *quia locupletari non debet aliquis cum alterius jactura*, utì habetur Reg. 48. juris in 6. & L. 10. ff. *Mandati. Bonæ fidei hoc convenit, ne de alieno lucrum sentiat*: res autem fructificat domino suo, ergo quamdiu fructus tales exstant, saltem æquivalenter, sunt domino restituendi, exstant autem æquivalenter, si possessor sit inde factus ditior. *Neque* juvat dicere, hoc verum esse spectato jure naturæ, sed aliter disponi jure positivo, *nam* hoc efficaciter probari deberet, alioquin standum est jure naturæ, uti rectè *Dicast.* n. 75., hoc autem efficaciter probari non potest, utì fatentur adversarii, dicentes esse tantùm probabile, aut ad summùm probabilius, patetque consideranti leges, quas afferunt, *Less.* enim L. 2. c. 14. n. 10. & *Dicast.* n. 93. dicunt intelligi de fructibus, per quos aliquis non est factus ditior: & *Conf.*, nam §. *Etsi.* Instit. *De off. Judicis*, dicitur eadem intervenire in petitione hæreditatis ac singulorum, sed in petitione hæreditatis debent restitui fructus illi, etiam bonâ fide consumpti, utì dictum est, ergo etiam in aliis casibus. Videri potest *Dicast.* à n. 38., ubi hanc quæstionem accuratè tractat.

§. 9. Nequidem malæ fidei possessor tenetur 212.
restituere fructus industriales, quia sicut fructus

rei rem, ita fructus industriæ industriam sequuntur: neque contrarii sunt Juristæ, quando enim dicunt fructus industriales aliquando restituendos esse, intelligunt mixtos, uti observat *Haun.* n. 265. Consequenter qui, etiam malâ fide, lucratus est pecuniâ alienâ, illam exponendo in lusu, ad negotiationem vel censum &c., non tenetur hoc lucrum restituere, quia pecunia est res de se sterilis, & fructus ejus censetur respondere industriæ: similiter messor malâ fide utens falce alienâ, non tenetur restituere lucrum, sed tantùm compensare, quantùm falcem alienam attrivit; & idem est de aliis instrumentis, quæ usu deteriorantur. Quòd si alienum torquem aureum elocasti ad usum, *Nav.* & *Lop.* dicunt te posse retinere pretium elocationis, sicuti potes retinere, quod instrumento alieno lucratus es, compensando, quod detritum est: *Mol.* d. 719. n. 5. *Laym. Less.* aliique dicunt te teneri restituere pretium, quia torques non habet se veluti instrumentum, per quod operatur industria, sed veluti domus, quæ elocatur, ergo sicuti teneris restituere pretium acceptum pro elocatione domûs alienæ, cùm sit fructus naturalis saltem civiliter, ita & pro elocatione torquis.

213. §. 10. Possessor tam bonæ quàm malæ fidei tenetur restituere fructus mixtos, quantùm respondent naturæ; quantùm autem respondent industriæ, non est obligatio illos restituendi, uti constat ex dictis, nam quantùm à natura proveniunt, sunt fructus rei, quantùm autem proveniunt ab industria, sunt fructus, non rei sed hominis occasione rei vel per rem tanquam instrumentum eos sibi lucrantis: & hoc volunt AA. communiter, quan-

quando dicunt fructus mixtos esse restituendos deducto valore industriæ: & in re etiam hìc consentiunt *Mol.* n. 4. *Dicast.* n. 76. aliique, quamvis quandoque paulò aliter loquantur: consequenter dicendum est, ubi natura plus contulit quàm industria, plus restitui debet; minùs autem, si industria plus contulerit ad fructus producendos quàm natura.

§. 11. Qui seminavit alienum triticum in suo agro, satisfacit, si restituat vel simile vel pretium ejus, quia seges est fructus agri potius quàm seminis, quod mortuum est & ab agro vivificari debet, *Lugo, Dicast. Ills.* n. 47. Similiter qui alienum triticum aliò deportavit, & ideo carius vendidit, satisfacit, si restituat simile vel quanti interest domini suum triticum non esse aliò asportatum, quòd enim carius vendiderit, est fructus industriæ. 214.

§. 12. Bonæ fidei possessor non tenetur compensare fructus, quos etiam per culpam suam non percepit ex re aliena, quamvis dominus percepturus fuisset, non enim tenetur ex re accepta, cùm nihil acceperit, neque ex injusta acceptione, cùm nullam fecerit injuriam domino rei, *Less.* L. 2. c. 14. n. 12. Et notant rectè AA., quamvis possessor bonæ fidei sæpe teneatur restituere rem, v. g. agrum alienum, tamen non semper teneri restituere omnes ejus fructus perceptos, quamvis ex illis sit factus ditior, quia fructus, cùm sint res mobiles, præscribi possunt breviori tempore, quàm ager immobilis. 215.

§. 13. Possessor malæ fidei, quamvis non teneatur compensare fructus, quos non percepit, neque à domino percipiendi fuissent, tenetur tamen compensare, si dominus eos percepturus 216.

fuisset, etiamsi ipse nec perceperit nec percipere potuerit, ita *Sanch. Less. Bonac. Dicast.* d. 2. d. 96. *Lugo* d. 17. à n. 54. *Persch.* p. 221. ; quamvis de ultimo videatur aliter loqui *S. Tho.* opusc. 73. c. 20. *Potest incidere damnum per accidens, quando scili. ex pecunia ablata, lucrum, quod intendebat, non acquisivit, & nihil aliud passus est damnum, dico quòd lucrum tale non est restituendum ei, qui passus esse dicitur hujusmodi damnum.* Ratio nostra est, quia si nec sint percepti, nec dominus fuisset percepturus, non ideo est passus damnum; cum nec amiserit aliquid, nec in aliquo acquirendo sit impeditus, ergo nihil est restituendum, ficuti si differam solvere debitum, & creditor non ideo patiatur damnum, nihil ideo teneor restituere: è contra si dominus percepturus fuisset, etiam per singularem diligentiam, quam adhibuisset, injustè passus est hoc damnum, ergo compensari debet; imò possessor malæ fidei tenetur illos fructus domino compensare, quos per culpam suam non percepit ex re suis expensis intrinsecè meliorata, si dominus percepturus fuisset; uti rectè *Sanch. Bonac. Lugo* n. 57. contra *Sotum & Covarr.*, quorum tamen sententiam *Less.* n. 117. & *Dicast.* n. 57. dicunt esse probabilem: Ratio nostra est, quia illud melioramentum intrinsecum, statim ut positum fuit, acquisitum est domino rei, ergo qui injustè illud retinuit, tenetur compensare omnia damna inde orta, inter quæ est jactura fructuum, quos dominus percepisset; & ob eandem rationem debent restitui fructus percepti ex ejusmodi melioramentis intrinsecis rei alienæ, quamvis dominus hæc melioramenta non fuisset facturus, v. g. fructus percepti ex arboribus,

bus, quas singulari diligentiâ plantavit in fundo alieno, quamvis dominus eas plantaturus non fuisset, ita cum aliis *Bonac* de Rest. d. 1. q. 3. p. 12. §. 2.

§. 14. Nequidem possessor malæ fidei tenetur 217.
compensare fructus, quos dominus illicitè percepisset, v. g. si rapuit servam, non tenetur compensare turpia lucra, quæ accepisset dominus meretriciè exponendo illam; uti habetur L. 34. ff *De rei vindicatione*, & ratio est, quia dominus non habuit jus ad tales fructus: si tamen possessor malæ fidei acceperit tales fructus ex re domini, tenetur hos restituere, uti cum communi *Bonac.* n. 8. & *Petsch* p. 231., habeturque L. 27. ff. *De hæreditatis petitione*, quia res, si fructificet, domino suo fructificat, ergo hic qualiscunque fructus rei, quando existit, est fructus domini rei.

§. 15. Si res vel fructus per culpam injusti de 218.
tentoris perierit, v. g. quia consumpsit aut donavit alteri, tenetur valorem restituere, quamvis non sit factus ditior, & apud dominum etiam casu vel aliter certò peritura fuisset, ita *Molin. Laym.* L. 3. t. 2. c. 4. n. 2. *Lugo* d. 18. n. 76. *Dicast.* d. 1. n. 58. & alii contra *Vasq Less* & *Bonac.* p. 10. à n. 2., qui hoc negant, saltem si eodem tempore & loco erant certo peritura apud dominum, quam sententiam *Laym.* fatetur esse probabilem, uti & *Dicast.* n. 74., dummodo non vendiderit, neque inde sit factus ditior: Ratio nostra est, quia talis res hìc & nunc perit per injuriam detentoris, ergo ex hac est obligatio restituendi: limitat quidem *Laym.*, nisi publicè constitisset rem etiam certò perituram fuisse apud dominum, putat enim tum, moraliter loquendo, nullius, aut saltem minoris fuisse pretii; sed con-

trà est, nam licèt nullius pretii fuisset futura prout existens apud dominum, tamen prout existens apud injustum detentorem jam acquisiverat meliorem statum, qui status rei pertinebat ad rem, & consequenter ad dominum rei, ergo qui rem ex hoc statu iterum dejicit, facit domino damnosam injuriam, utì qui rem ex incendio ereptam iterum injiceret, ergo cujus culpâ tum perit, tenetur damnum inde secutum compensare: quæ omnia magis valent, si res apud dominum erat certò peritura per injuriam alicujus alterius, utì fatetur *Bonac.*, nam qui prævenit in injuria, prævenit in obligatione restituendi: quæ omnia iterum multò magis valent, si res apud dominum peritura erat, non certò, sed contingenter, quia qui tum facit perire, censetur causa efficax damni domino causati, utì notant *Bonac. Dicast.* n. 70. *Petsch.* p. 237. Econtrà si pereant absque culpa injusti detentoris, v. g. in communi periculo, similiter certò peritura apud dominum, injustus detentor non tenetur restituere valorem rei, sed tantùm usuum vel fructuum rei, quos dominus interea habuisset, quia injusta detentio non fuit reipsa causa illius damni, quod independenter ab illa fuisset secutum sine cujusquam culpa: quando autem aliquid perit sine cujusquam culpa, perit domino suo, utì rectè cum aliis *Laym.* suprà; quòd tamen dominus interea caruerit usu rei suæ vel fructibus, quos percepisset, hoc tribui debet injustæ acceptioni, ergo nascitur obligatio compensandi. Videri potest *Dicast.* à n. 52., ubi infert multa corollaria notatu digna; item *Petsch.* à p. 237. usque ad 296. In dubio autem, an res, quæ apud injustum detentorem

rem periit, peritura fuisset apud dominum, censeri debet non fuisse peritura, ideoque tota restituenda est, uti docent *Bonac. Lessius, Tamb.*, quia possessio est pro existentia rei: è contrà in dubio de damnis vel lucris secuturis, restitui debet pro rata dubii, quia lucra ex re nondum existunt, ergo non possident; neque dominus est in possessione respectu eorum, sed injustus detentor est potiùs in possessione rerum suarum: spes tamen lucri & periculum damni est in possessione, ergo secundùm proportionem talis spei & periculi restituendum est, ita *Petsch.* p. 237.

§. 16. Si detentor fuerit in mala fide respectu rei, sed non respectu fructuum, quia v. g. invincibiliter putavit fructus labore suo concurrente partos fieri suos, si hi fructus non ampliùs exstent, nec inde sit factus ditior, neque etiam dominus eos percepturus fuisset, non tenetur compensare, uti rectè *Lugo* n. 53. & *Petsch.* p. 234.: è contrà quamvis illam bonam fidem habuerit, & non sit factus ditior, si tamen dominus eos percepturus fuisset, tenetur compensare, quia hoc damnum est consecutum ex injusta ejus acceptione, ita *Petsch.* p. 229. 219.

§. 17. Si Titius mandavit famulo, ut ferret Cajo donatam à se gemmam, famulus autem per fraudem & ex culpa gravi differat ferre usque ad mortem Titii, & tunc gemmam illam perdat, *Molin.* d. 263. n. 7. *Sanch.* de Matr. L. 1. d. 6. n. 8. *Less* L. 2. c. 18. n. 46. *Dicast.* L. 2. t. 4. n. 166. dicunt teneri valorem gemmæ restituere duobus, inprimis hæredibus Titii, quia cùm donatio non esset perfecta, neque ad piam causam, mandatum 220.

tum exspiravit morte mandantis, ergo gemma mansit hæredum : deinde etiam Cajo, quia per dilationem culpabilem fuit causa damni per carentiam gemmæ causati. *Sa* V. donatio n. 25. *Tamb.* l. 8. t. 4. c. 1. §. 5. n. 11. *Sporer* t. 4. c. 4. n. 21. dicunt satis esse, si restituat Cajo, quia probabile est mandatum favorabile & gratiosum non exspirare morte mandantis, sicuti *Sanch.* l. 8. d. 28. n. 66. docet morte concedentis non exspirare gratias, v. g. concessionem privilegii, dispensationis, indulgentiæ. Prima sententia videtur probabilior.

221. §. 18. Possessor tam bonæ quàm malæ fidei potest in restitutione deducere valorem laboris & aliquarum expensarum circa rem & fructus, ita communiter omnes. De labore probatur, quia sicut per alios potuit laborem illum adhibere, & quod pro eo expendisset, deducere, sic laborando per se ipsum potest deducere laboris pretium, præsumi enim debet voluisse laborare, non gratis, sed pro commodo suo, reipsa autem laboravit pro commodo domini rei, ita *Lugo* n. 65. *Tamb.* n. 11. *Petsch.* p. 518. De expensis saltem necessariis, habetur L. *Domum*, Cod. *De rei vindicatione*. Ratio autem est, tum quia dominus ipse eas facere debuisset, tum quia fructus non habet rationem fructûs, nisi deductis his expensis, L. 36. §. fin. ff. *De hæred. petit.*, tum etiam quia per expensas conservatur res & causantur fructus, adeoque expensæ ingrediuntur quasi rem & fructus, ergo æquum est, ut qui vult rem & fructus, ferat expensas. Idem videtur dicendum de expensis utilibus, uti docent *Covarr. Mol. Sayr. Rebell. Nav. Less. Castrop. Ills.* n. 54., nam quamvis L. *Adeo* 7. §. *Ex diverso*, ff.

De

De acquir. Domin. possessori malæ fidei negetur actio ad illas repetendas, cùm tamen sit lex pœnalis, non obligat in conscientia ante sententiam Judicis, & reipsa rigor illius legis mitigatus est per L. 38. ff. *De hæred. possess.*, hinc etiam L. 51. ff. *Familiæ herciscundæ.* absolutè dicitur, impensarum ratio haberi debet, quia nullus casus inveniri potest, qui hoc genus deductionis impediat; & ratio est, quia etiam hìc utiliter gessit negotium domini, ergo æquum est, ut deducat expensas. Putant quidem aliqui, si res jam redierit ad dominum, non posse possessorem malæ fidei reposcere expensas, quia in foro externo negarentur ipsi, cui dominus rei se potest pro foro interno accommodare, quandocumque enim lex justè negat actionem ad aliquid petendum & debitori concedit repetitionem, si fortè solverit, debitor potest in foro conscientiæ illud retinere, utì probat *Sanch.* de Matr. l. 6. d. 38. n. 35., dicitque *Lugo* dominum posse tutò sequi hanc sententiam, putat tamen cum *Nav.* & *Petsch.* p. 576. oppositam esse probabiliorem, nam spectato jure naturæ potest repetere, lex autem concedens potestatem non solvendi est pœnalis, utì antè dictum est, quæ non obligat ante sententiam Judicis, nec privatâ auctoritate potest executioni mandari, cùm executio sit actus Judicis.

§. 19. *Mol. Less. Sayr.* & alii dicunt in foro 222.
conscientiæ posse deduci etiam voluntarias expensas in ornatum non separabilem, quia res per illas facta est pretiosior potestque pluris vendi, videtur autem iniquum, ut quis ditescat ex damno alterius: *Sanch. Laym. Rebell. Castrop.* & alii dicunt deduci non posse, quia Dominus injustè

cogeretur ornatum illum emere: *Lugo & Haun.* dicunt possessorem bonæ fidei posse deducere partem earum, non autem totas, quia hic ornatus est veluti merx obtrusa, quæ ideo æstimari debet vilior: quod *Illf.* n. 56. permittit etiam possessori malæ fidei.

223. §. 20. Bonæ fidei possessor deducere potest expensas factas in fructus naturales & mixtos naturæ respondentes, si adhuc existent & ad dominum redituri sunt, non autem factas in fructus bonâ fide consumptos, ex quibus non est factus ditior, utì cum *Molin.* notat *Dicast.* n. 70., cùm enim Dominus ex his ultimis nihil recipiat, iniquum foret ex his aliquid deducere: è contrà possessor malæ fidei potest deducere expensas in illos fructus, licèt hos consumpserit, nec sit factus ditior, quia tenetur hos domino restituere: neuter autem potest deducere factas in fructus industriales, quia hos fructus retinent.

224. §. 21. Inter expensas non sunt computandi casus fortuiti, nec damna per accidens causata, v. g. si ob labores immodicos in colendo agro alieno mortui sint equi tui, valor equorum deduci non potest, cùm non sit expensa ordinaria pro cultura agri, sed tantùm æstimatio laboris faciendi ab equis pro excolendo tali agro, utì rectè notant *Bald. & Dicast.* n. 68.; nec plus deduci potest pro expensis, quàm dominus ipse fuisset expensurus, v. g. si dominus pro excolendo agro suo tantùm expendisset tres aureos, tu autem, quia non habes proprios equos & famulos, expendere debuisti sex, probabilius est cum *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 4. §. 5. n. 15. & *Petsch.* p. 575. te non posse deducere nisi tres aureos, quamvis fuisses bonæ

bonæ fidei possessor, quia plùs non cessit in utilitatem domini, quod autem tu sic patiaris damnum, imputare debes casui: & *Conf.*, nam alteruter vestrûm debet ferre illud damnum, ergo cùm expensæ illæ sint magis tibi quàm domino voluntariæ, potiùs tu quàm dominus ferre debes: videtur tamen etiam esse aliqua æquitas, ut uterque partem talis damni ferat, præsertim accedente sententiâ Judicis.

§. 22. Malæ fidei possessor non potest deducere expensas necessariò factas in rem ratione suæ injuriæ, sed tantùm illas, quæ independenter ab injuria fuissent faciendæ, v. g. si abstulit servum alienum, qui occasione fugæ incidit in morbum, expensæ factæ pro eo sanando, non possunt domino detrahi, quia secutæ sunt ex injuria, si enim servus non fuisset sublatus, non fuissent necessariæ, quia servus non ægrotâsset. 225.

§. 23. Melioramenta, si sint extrinseca, spectant ad possessorem, sive sit bonæ sive malæ fidei, uterque enim manet eorum dominus potestque auferre, *Laym. Bonac.* p. 12. §. 2. n. 5. *Lugo* n. 62. E contrà si sint intrinseca, *Rebell.* & alii cum *Sanch.* in Dec. l. 2. c. 23. n. 193. dicunt possessori bonæ fidei tantùm esse aliquid compensandum, nam possessor malæ fidei debet suæ injuriæ hoc damnum imputare: *Tamb.* n. 14. putat nequidem possessori bonæ fidei esse de jure aliquid compensandum, quia iniquum videtur cogere dominum ad illa emenda: *Less.* n. 113. *Lugo* n. 63. & alii dicunt etiam possessori malæ fidei aliquid compensandum arbitrio boni viri, quantùm nempe res facta est utilior, secundùm dicta n. 221. & 222., quia melioramenta ordinariè 226.

nariè sunt expensæ utiles, quæ refundendæ sunt, cùm enim possessor teneatur tantùm compensare damnum per injuriam suam causatum, his compensatis æquum est ipsi cætera reddi Hanc sententiam dicit esse sine dubio probabilem *Petsch.* p. 579., mihi videtur probabilior.

227. §. 25. Plùs deduci non potest pro melioramentis, quàm quantus est & manet auctus valor rei, quando ad dominum redit, utì rectè *Mol.* t. 2. d. 463. col. 936. *Sanch.* n. 147. *Lugo* n. 52. *Dicast.* d. 5. n. 71. *Rebell. Castrop. Illsf.* n. 55. & constat ex L. *In fundo*, ff. *De rei vindicatione.* Ratio autem est, quia tantùm hoc emolumentum habet dominus ex melioramentis vel expensis alterius, ergo non tenetur illi plùs compensare: hinc si expendisti 30. aureos, cui etiam initio respondebat melioramentum agri tantundem æstimabile, postea autem, dum ager ad dominum redit, valor melioramenti æstimabilis non est nisi decem aureis, non potes deducere nisi decem: quòd si valor rei, quando ad dominum redit, sit major, attamen creverit sine tuis expensis, nihil ideo poteris deducere, quia res & valor rei crescit suo domino, hinc si plantando silvam in sterili fundo alieno insumpsisti tantùm 10. aureos, quamvis fundus & silva, dum ad dominum redit, valeat mille aureis, tantùm deducere poteris decem, quia arbores increscentes fundo statim acquisitæ sunt domino, hinc valor auctus ex crescentia arborum accrevit domino.

228. §. 25. Si malæ fidei possessor ideo fecit melioramenta, ut dominus non potens refundere expensas cogeretur eam ipsi relinquere, dominus potest repetere rem non refundendo expensas,

sas, tum quia dolus non debet illi patrocinari, tum etiam quia sic meliorando fecit injuriam damnosam, quam non potest reparare, nisi restituendo rem non deductis expensis, ergo ad hoc tenetur: putatque *Sanch.* n. 145., quamvis dominus postea sit solvendo, tamen non teneri refundere expensas, sed oppositum videtur probabilius cum *Navarr.* & *Petsch.* p. 577., quia compensatum est illi totum damnum, uti suppono, videtur autem iniquum, ut melioramentum habeat gratis & cum damno alterius, uti n. 226. dictum est.

§. 26. Compensatio pro expensis deduci debet ex fructibus perceptis, quamvis hi consumpti sint, & possessor, etiam bonæ fidei non sit ex his factus ditior, quia quò plures fructus percepit, eò minùs censetur de suo expendisse pro re domini, recepit enim fructus perceptos, non aliter ac si dominus aliunde dedisset illi æquivalens pro his expensis, quod ipse dilapidasset, alioquin non dilapidaturus, nisi recepisset, unde quòd ex illis non sit factus ditior, sibi imputet, reipsa enim accepit fructus, qui erant compensatio pro expensis, ita *Petsch.* suprà. 229.

Q. 48. *Si valor rei vel fructuum fuerit varius intra tempus, quo sunt erepta & consumpta, secundum quem valorem sit restituendum.* Rz. Non debet attendi præcisè ad valorem, qui fuit, sed ad damnum, quod domino illatum est & compensari debet: ut autem hoc damnum taxari possit, probabilius est attendi debere ad tempus, quo iniquus detentor rem consumpsit, & quo à domino fuisset consumenda vel distrahenda, ita *Med. Vasq. Mol. Rebell. Turr.* aliique cum *Lugo* d. 18. n. 121.; 230.

&

& in re consentit *Dicast.* de Restit d. 2. n. 29. Ratio est, quia si reparetur damnum, quod domino causatum est, redit æqualitas, & tantundem est, ac si nihil fuisset ereptum vel detentum, ergo satisfit sic restituendo: ut tamen hoc melius intelligatur, addenda sunt aliqua: quod autem dicam de re, intelligendum est etiam de fructibus, quando hi restitui debent.

231. §. 1. Valor rei potest variari, vel intrinsecè vel extrinsecè: intrinsecè variatur, si res in se fiat vilior aut melior, sic pullus equinus, dum est juvenis, est in se vilior; cùm adolevit, est in se melior; cùm senescit, iterum fit in se vilior. Extrinsecè variatur, si res in se manens eadem, jam pluris jam minoris æstimetur, v. g. propter copiam vel raritatem ejusmodi rerum, propter multitudinem vel paucitatem emptorum, & sic fieri potest, ut idem triticum, quòd in Januario valuit tribus, valeat in Augusto quatuor, in Octobri duobus aureis.

231. §. 2. Non semper sufficit restituere valorem, quem res habebat eo tempore, quo dominus eam consumpsisset vel alienâsset, est communis cum *Ill.* t. 4. d. 3. n. 159. contra *Bonac.* de Restit. d. 1. q. 3. p. 11. n. 9., cujus sententiam *Rebell.* & *Dian.* vocant probabilem, *Lugo* autem n. 119. negat esse probabilem: Ratio est, quia aliàs furatus pullum equinum, quem postea factum equum vendidit 40. aureis, satisfaceret restituendo 10. aureos, si dominus eum pullum adhuc juvenem fuisset venditurus 10. aureis, hoc autem dici non potest, nam postea factus equus valuit 40. aureis, & fur tum injustè detinuit & vendidit, ergo ex hac injusta usurpatione tenebatur hunc valorem

rem restituere, quàm primùm habuit, ergo etiam tenetur postea. Nec *obstat*, quòd dominus pro illo tantùm habuisset 10. aureos, adeoque videatur passus damnum tantùm 10. aureorum, *nam* contrà est, quòd quando equus creverat ad valorem 40. aureorum, equus erat res domini, ergo 40. aurei spectabant ad dominum, quibus cùm privetur dominus, utique damnificatur in toto illo valore rei suæ. Admittunt hæc nobiscum *Laym.* l. 3. t. 2. c. 4. n. 6. *Less.* l. 2. c. 12. n. 105. & *Dicast.* n. 37. in rebus, quarum valor intrinsecè creverat; sed si tantùm extrinsecè crevisset, v. g. si fur in Augusto consumpsisset triticum, cujus valor tum creverat ad 4. aureos, & dominus non fuisset consumpturus nisi in Octobri, quo valor decrevisset usque ad 2. aureos, putant non teneri restituere nisi 2., quia incrementum extrinsecum non erat aliquid domini, nec propriè spectans ad rem, sed consistebat in extrinseca æstimatione hominum, quæ postea periit sinè culpa furis, ergo dominus non patitur damnum ratione rei suæ, neque habet jus ad pretium rei suæ, nisi quatenus opus est ad resarciendum damnum, nec fur ex culpa sua reportat commodum, sed ex diverso eventu rerum. Hanc sententiam dicit *Petsch.* p. 223. esse valde probabilem & in praxi tutam, tenet tamen oppositam cum *Lugo*, quam *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 2. §. 7. n. 13. vocat verissimam, ratio est, quia etiam extrinsecus valor spectabat ad dominum, & licèt esset physicè extrinsecus rei, erat tamen moraliter intrinsecus, cùm faceret pluris vendibilem, ergo damnum est domino, quòd per injuriam furis hoc valore privatus sit.

§. 3.

233. §. 3. Non est semper obligatio restituendi summum valorem, quem res habuit intermedio tempore, quo erepta & à fure est consumpta, v. g. si pullus equinus tempore, quo fur eripuit, valebat 10.; factus equus, 40.; postmodum, cùm senuerat, à fure venditus sit 10. aureis, fieri potest, ut fur non teneatur restituere nisi 10. aureos, ita Lug. n. 120. Ilsf. n. 160. contra Nav. Gabr. Silv. Angel. Malder. & alios, quorum sententiam Laym. & Lug. vocant probabilem. Ratio nostra est, quia si Dominus etiam fuisset conservaturus illum equum usque ad illud senium, ita ut postea non valuisset ipsi nisi 10. aureis, non videtur ipsi causatum damnum nisi 10. aureorum, quamvis enim perierit valor medii temporis, tamen periit sinè culpa furis, eodem modo periturus, si equus apud dominum mansisset, ergo dominus non est à culpa vel dilatione furis passus hoc damnum, ergo satisfacit fur, si restituat equum secundùm hunc ultimum valorem, & compenset damna ac lucra totius temporis.

234. §. 4. Si dominus fuisset rem suam venditurus intermedio tempore, quo summum valorem habebat, aut si ideo tali summo pretio debuerit aliam emere, patet furem teneri restituere summum illum valorem, quia in tantùm damnificavit dominum: quòd si eo tempore intermedio dominus ipsemet fuisset consumpturus aut donaturus amico, adhuc tenetur fur valorem hujus intermedii temporis restituere, quia fuit injusta causa, ne dominus re suâ eo tempore uteretur, ergo debet reddere tantùm, quanti tum valebat ille usus, nec satisfacit reddendo nunc rem similem, ita Lugo n. 123. Tamb. n. 9. Petsch.

Petsch. p. 221. *Ill.* n. 164. contra *Vasq.* & *Turr.* E contrà si dominus eodem tempore rem suam consumpturus vel alienaturus erat, quo fur consumpsit, hic tenetur tantùm restituere, quanti tum valebat, quia dominus plùs non est damnificatus, quàm in valore, qui tum erat. Ad quid teneatur, qui distulit restitutionem ex causa, si interea fuerit varius rei valor, dicetur n. 252.

§. 5. Si dubitetur, quanti res fuisset valitura, an apud furem sit deteriorata, an à domino fuisset ad aliud tempus servanda, &c. Videri possunt dicenda n. 576. 235.

§. 6. Si quis hodie occidat pullum equinum alterius, qui post aliquot annos valuisset 40. aureis, *Arrag. Sotus, Bann.* & *Salon.* dicunt restituendos esse 40. aureos, sed communis & vera sententia est cum *Molin. Less.* d. 19. *Dicast.* n. 117. non esse obligationem restituendi, nisi quantùm pullus judicio prudentum spectatis circumstantiis nunc valebat, quia sic datur æquale, & reparatur damnum: limitat rectè *Lug.* n. 81., si dominus pretio isto potuerit comparare similem, si enim non potuit, injustè patitur damnum, quod ex carentia illius pulli provenit: & idem est de aliis rebus frugiferis, v. g. si tenera arbor præscindatur, nec possit in locum substitui alia, si quis ovem furetur, quæ protulisset multos agnos, nec potuerit alia similis haberi. Et secundùm jam dicta explicari debet *S. Th.* opusc. 73. c. 20. dicens, *si res ablatæ ex sui natura possunt secundum naturam temporis augeri & crescere in pretio, tunc tenetur spoliator restituere pretium ipsarum rerum, quod valituræ erant secundùm naturam rei & temporis, in tem-* 236.

pore, *quo vult restituere eas*: intellige, si dominus aliunde non patiatur ideo damnum.

237. Q. 49. *Ad quid teneatur, qui succedit possessori malæ fidei.* R. §. 1. Si huic succedat tanquam hæres immediatus, & rem ab hoc acceptam consumat, etiam bonâ fide, neque inde sit factus ditior, tenetur restituere ex injusta acceptione, non suâ sed antecessoris, quem repræsentat, & cum quo per fictionem juris facit unam personam, ideoque in ejus obligationem succedit, hinc tenetur restituere rem & fructus, item compensare damna & lucra cessantia ex mala fide antecessoris orta, quantùm vires hæreditatis patiuntur, utì probabiliùs tenet *Lugo* d. 17. n. 79. Quod probabiliter etiam verum est de hæredibus mediatis, utì dicetur n. 490. Si tamen possedissent bonâ fide ortâ ex alio titulo quàm hæreditatis, jam mala fides antecessoris esset purgata, neque ampliùs censeretur causa damnorum consequentium; unde tantùm tenerentur ex re accepta à tempore hujus bonæ fidei.

238. §. 2. Si bonâ fide succedat, non ùt hæres, sed alio nomine, v. g. ùt legatarius, donatarius, emptor, non tenetur ex injusta acceptione, sed tantùm ex re accepta, quia non facit unam cum antecessore personam, neque censetur succedere in vitiis personalibus, quale est mala fides. Idem valet de Superiore Religioso, qui bonâ fide succedit antecessori malæ fidei, non enim succedit propriè ùt hæres, sed uterque est tantùm administrator, & posterior succedit vi electionis vel nominationis, ergo bonæ fidei ipsius non nocet mala fides antecessoris. Vide dicenda n. 490. & 491.

Q. 50.

Q. 50. *Quid dicendum sit de illo, qui partim* 239.
bonâ, partim malâ fide possedit rem alienam. R. Seqq.

§. 1. Si bonâ fide cœpit, sed postea malâ fide superveniente consumptit, tenetur ex re accepta restituere pro tempore bonæ fidei, sed à tempore malæ fidei tenetur etiam ex injusta acceptione ad omnia damna, utì hactenus dictum est, docentque omnes communiter cum *Lugo* d. 17. n. 68., & habetur in Jure Canonico Cap *virgo* 34. q. 2., item in Jure Civili L. 23. ff. *de acq. rer. dominio*. Ratio est, quia in ordine ad mores perinde est, sive accipias sive retineas injustè, cùm utrobique idem jus alienum violes & simile damnum causes, si postmodum consumas. *Nec obstat* L. 25. ff. *de usuris*, ubi dicitur eum, qui cognovit fundum esse alienum, adhuc facere fructus suos, donec evincatur fundus, *nam* hoc dato, non sequitur non esse obligationem restituendi, hoc enim dominium, quod acquirit, est tale, quale acquirit fur miscens cum suis pecunias alienas, quas tamen tenetur restituere.

§. 2. Si priùs malâ fide possedit & consumpsit 240.
partem, sed postea cum titulo apparenter justo bonâ fide consumat reliquum, si reipsa jus non habuit idque postmodum resciat, tenetur ex injusta acceptione pro tempore malæ fidei; nec juvat illum bona fides post consumptionem superveniens: è contrà tenetur ex re accepta tantùm à tempore bonæ fidei, nam mala fides præcedens non fuit causa posterioris damni, quia fuerat purgata per bonam fidem supervenientem, unde in ordine ad sequens tempus erat moraliter, ac si non præcessisset mala fides.

241. §. 3. Si priùs possedisti malâ fide, sed nihil consumpsisti, nisi postquam supervenerat bona fides, non teneris restituere nisi ex re accepta, quantùm factus es ditior, ob rationem jam datam; quod *Lugo* confirmat hoc exemplo, nam si post tempus malæ fidei voluisses domino reddere rem suam, qui tamen dixisset, ut retineres, donec reposceret, si res hoc postremo tempore absque tua culpa periisset, causa hujus damni non esset tua prior injuria, sed hæc justa retentio, ergo idem est in nostro casu.

242. Q. 51. *Qualis sit obligatio restituendi res per parva furta sublatas.* Rz. §. 1. Rem quantumcunque levem ablatam teneris sub veniali restituere; hinc si nulla causa rationabilis te excusset, non potes ab eo peccato absolvi, nisi restituas, secundùm illud S. *August. Non dimittitur peccatum, nisi restituatur ablatum*, ita omnes, & speciatim citati n. 191. cum *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 2. §. 5. n. 2. Ratio est, quia talis nolens restituere vult continuare illud leve furtum, volens autem continuare de illo non dolet, ergo nec potest ab eo absolvi: potest tamen facilè esse justa causa excusans à restitutione, & sæpe potest præsumi consensus domini. Notat autem rectè *Less.* l. 2. c. 12. n. 50. semper expedire, ut Confessarius, etiam pro pœnitentia, injungat restitutionem rei illius levis ablatæ, aut ut tantundem det pauperibus, ne ex suo peccato reportet commodum, utque magis absterreatur, alioquin homines fiunt ad hujusmodi furtula faciliores, & ad majora gradum faciunt: an autem restitutio rei levis possit præcipi sub excommunicatione, videri potest *Dicast.* de Restit. d. 9. à n. 84.

§. 2.

§. 2. Non est obligatio gravis restituendi materiam tantùm levem sublatam cum intentione mortaliter mala, utì dictum est. n. 190. 243.

§. 3. Multi docuerunt, si quis etiam advertenter compleat magnam quantitatem per furta venialia ablatam, non fore mortale, sed oppositum constat ex dictis p. 1. n. 1005. Quòd si illa quantitas gravis per parvas partes & venialia tantùm peccata sublata sit, non esse sub mortali restituendam tenuerunt plures apud *Moyam* t. 6. d. 4. q. 4. n. 4., sed dicendum est absolutè esse obligationem gravem restituendi illa, quæ aliquis per parva furta sustulit, si simul sumpta faciant materiam gravem, ita *Suar. Azor, Valent. Rebell. Sanch.* l. 2. c. 4. n. 10. *Lugo* d. 3. à n. 68. *Haun.* t. 2. n. 198. *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 2. §. 5. n. 6. *Esp.* q. 32. *Moya* n. 5., dicens oppositum nullatenus esse sustinendum, *Carden.* in 2. crisi d. 23. n. 90. aliique communissimè: *Probatur*, quia *Inn.* XI. damnavit hanc 38. prop., *Non tenetur quis sub pœna peccati mortalis restituere, quod ablatum est per pauca furta, quantumcunque sit magna summa totalis*: ubi per To *pauca*, AA. intelligunt parva, utì notat *Pollenter* ad hanc propositionem. Ratio autem est, quia alioqui is, qui singulis diebus totius anni furatus est Titio solidum, in fine non teneretur sub mortali restituere summam 365. solidorum, consequens autem est falsum, quia materiæ illorum parvorum furtorum coalescunt in unum damnum grave Titii, ad similem modum, quo omni die imponens parvum pondus in lancem libræ, tandem hæc parva pondera coalescunt in ordine ad faci- 244.

endum pondus grave, ergo est obligatio gravis reparandi illud damnum: quod verum est, sive damnificatus sit unus homo sive sit communitas una aut plures, cum hoc tamen discrimine, quòd ad damnum grave respectu communitatis plùs requiratur, secundùm dicta p. 1. n. 1012. & 1013. Vide dicenda hìc n. 417.

845. §. 4. *Oviedo* de pec. contr. 3. p. 7. n. 102. putat tum tantùm coalescere materias illas, si in se vel in æquivalente exstent apud furem, non autem si fur consumpserit & non sit inde factus ditior, nec si purè damnificarit: hanc sententiam tenet etiam *Diana* p. 1. t. 6. R. 34., videturque approbare *Petsch.* p. 172. multis eandem firmans: *sed contrà* est, nam ex prima læsione levi nascitur obligatio reparandi illud leve damnum, similis obligatio nascitur ex secunda læsione ad reparandum aliud leve damnum, item ex tertia, quarta & sequentibus, ex hoc enim, quòd accedant plures læsiones, non minuitur sed potiùs augetur prior obligatio, ergo ex omnibus illis parvis læsionibus nunc actu positis nascitur obligatio reparandi totum damnum grave, ergo si non reparetur, peccatur mortaliter, quia continuatur damnificatio gravis. *Conf.* ex *Sanch.* n. 16. nam si singulis diebus anni à me acceperis unum solidum mutuum, in fine anni illæ singulæ acceptiones, quamvis de se leves, coalescunt ratione materiarum, & causant in te obligationem gravem reddendi totam summam illorum solidorum, etiamsi ex his non esses factus ditior, est autem simile in nostro casu, ergo.

§. 5.

§. 5. *Objiciunt* 1. Ex culpa veniali nascitur obligatio tantùm levis ad partem levem, utì dictum est n. 185., sed hìc est culpa tantùm venialis, ergo. *Respondent* 1. *Lugo* n. 69. *Haun.* n. 208. aliique, hanc obligationem gravem non oriri præcisè ex culpa, sed esse veluti pœnam conventionalem, quam fur sibi imponit per singula furta, quasi promittens sæpius restituere, si sæpius furetur: sed hoc meritò rejiciunt *Tamb.* n. 7. & *Petsch.* p. 171., nam inprimis furans potest absolutè nolle restituere quicquam, quantumcumque furetur, ergo gratis dicitur consentire in tale pactum: *Si dicas*, in casu, quo nollet, per legem Dei obligari: *contrà* est, ergo ex lege tantùm positiva tenetur, quod nemo dicet: deinde si ex multis levibus obligationibus ex quasi conventione possit conflari una gravis obligatio ad restituendum totum damnum, etiam poterit conflari ex multis levibus obligationibus provenientibus ex multis culpis venialibus. *Respondet* 2. *Tambur.* furem, si statim restituat, quando advertit fieri materiam gravem, prævenire peccatum, si autem non restituat, incipere injustè detinere, & ex hac detentione obligari: *contrà* est, si graviter peccat detinendo, ergo antecedenter erat obligato gravis illud restituendi: quæro unde? Itaque R. 3. dist. maj., ex culpa veniali nascitur obligatio tantùm levis ad rem levem, si hæc culpa fit unica, vel non tot, ut his causatum fit damnum grave, C, si sint multæ, quibus causatum fit damnum grave, N. maj.; disparitas est, quòd quando per unicam actionem venialem causatum est damnum etiam grave, damnum totum non est voluntarium; è contrà si per plu- 246.

res actiones causetur damnum grave, singulæ habent rationem pleni voluntarii respectu partis suæ, & hæ partes simul sumptæ conflant materiam gravem, ergo totum damnum est plenè voluntarium, ergo meritò ex illis culpis obligatur ad totum damnum reparandum, sic tamen, ut hæc obligatio gravis restituendi totum non fundetur in gravitate injuriæ formaliter sumptæ, sed in gravitate materiæ debitæ propter leves injurias formaliter sumptas.

Instab. 1. Multa venialia nunquam faciunt unum mortale, ergo multæ obligationes leves nunquam faciunt unam gravem. R. Multa venialia nunquam faciunt formaliter unum mortale, c, nunquam faciunt objectivè, n. antec., & simili modo c. vel n. consequ., quamvis enim venialia & obligationes leves nunquam ita uniantur inter se, ut in se fiant mortale vel obligatio gravis, potest tamen ex multis venialibus & ex multis obligationibus levibus consurgere tanta materia, ut fit objectum peccati mortalis & obligationis gravis.

Instab. 2. Si Titius unâ vice absulerit aureum, Cajus autem per multas vices tantùm veniales, & neuter fit inde factus ditior, recta ratio dictat, quòd Cajus non debeat ita graviter obligari ad restituendum totum, sicuti Titius, ergo cum Titius obligetur sub mortali, Cajus tantùm sub veniali obligabitur. R. Recta ratio dictat, quòd Cajus non debeat ita graviter obligari, ex vi injuriæ formalis præcisè, c., ex vi gravis materiæ per injurias formales ablatæ, n. ant. & consequ.

Instab. 3. Qui minùs peccavit, non meretur tantam pœnam, sed Cajus minùs peccavit, & hæc resti-

restitutio est veluti pœna, ergo. Bz. Qui minùs peccavit, non meretur tantam pœnam, præcisè respondentem culpæ, c., respondentem damno per formales culpas causato, n., cùm enim uterque fecerit æquale damnum per formales culpas, damnum autem per singulas culpas factum compensari debeat per singulas restitutiones, utrique resultat pœna totius damni reparandi.

Obji. 2. Si sit obligatio gravis reparandi damnum grave per parva furta causatum, ergo si plures sint aliquid parvum furati Titio, non quidem communi consilio, attamen advertentes inde resultare Titio grave damnum, v. g. si mille homines acceperint singuli unam uvam ex vinea, singuli tenebuntur restituere sub mortali. Bz. Seq. concedunt *Covarr. Med.* P. *Nav. Sayr. Suar. Vasq.* aliique cum *Mol.* T. 3. d. 689. & *Bonac.* de restit. d. 2. q. 8. p. 9. n. 6. sed probabiliter negant ex justitia teneri *Sanch. Less. Esp.* suprà, *Lugo* d. 16. à n. 55. *Dicast.* l. 2. t. 2. d. 9. n. 82. *Oviedo* n. 111. *Petsch.* p. 168. *Tann. Diana* & *Sporer* t. 5. c. 5. n. 47., quia injusta acceptio singulorum est tantùm venialis, uti dictum est p. 1. n. 1010. & partes reliquæ à singulis acceptæ non sunt singulis imputabiles. *Dixi*, ex justitia, nam *Laym.* l. 3. t. 3. p. 1. c. 1. n. 3. & alii cum *Sporer* n. 45. dicunt teneri ex charitate sub mortali compensare pro sua parte, si exemplo suo alios moverit ad furtum, & spes probabilis sit alios etiam compensaturos, si ipse compenset, sed AA. p. 1. n. 1009. relati, qui dicunt talem exemplo suo moventem peccare mortaliter contra justitiam, dicere debent consequenter etiam ex justitia teneri sub mortali suam partem restituere, si alias 247.

reliqui non essent compensaturi: Itaque tum aliquis sub mortali tenebitur tantùm ex charitate, si movit alios, attamen credat futurum, ut restituant, si ipse prior aut simul restituat leve illud, quod abstulit, tum enim sine gravi suo incommodo potest & tenetur avertere grave damnum, quod proximus haberet ex carentia restitutionis, quam facere tenetur.

Instab. Ergo poterit grave damnum causari alicui, ad quod tamen reparandum nemo ex justitia sub mortali teneatur. Rz. C. seq. cum *Less. Salas, Dicast.* n. 80. *Ovied.* n. 118., cùm enim totum damnum non sit datum nisi per injurias veniales diversorum hominum independenter ab invicem operantium, satis est singulos sub obligatione levi teneri restituere partem suam, cui obligationi si satisfaciant, alter recipiet totum. Videri possunt plura circa hanc materiam apud *Oviedo* à n. 110. & *Haun.* à n. 197.

248. Q. 52. *An sit obligatio restituendi totam materiam gravem, quam quis abstulit.* Rz. §. 1. Esse, nam n. 242. diximus esse veniale nolle restituere quamcunque partem levem furto ablatam. Unum *objici* potest, nam supponendo, quòd 4. solidi sint materia gravis respectu pauperis, non autem respectu divitis, si pauper abstulerit diviti 4. solidos, eosque amiserit, pauper tenebitur hos 4. solidos restituere diviti, hoc autem videtur inconveniens, nam pauper subiret damnum grave, cùm tamen dives passus sit tantùm leve damnum, justitia autem non obligat, ut inferens damnum leve, subeat damnum grave. Rz. 1. Si argumentum valet, ergo pauper nunquam tenetur restituere diviti totum, quod abstulit etiam cum

cum culpa mortali, si inde non sit factus ditior, quia pauperi erit gravius damnum, quàm diviti. Ex. 2. Justitia non obligat, ut inferens damnum absolutè leve, subeat damnum ex parte objecti absolutè grave, c., ut inferens damnum comparativè leve respectu damnificati, subeat grave comparativè ad damnificantem, n., nam id per accidens est, & cum pauper non possit aliter reducere æqualitatem jurium, ad hoc tenetur.

§. 2. Probabilius videtur ad evitandum mortale satis esse restituere tam multùm, ut reliquum, quod non restituitur, sit solùm materia levis, v. g. si materia gravis respectu illius, cui furatus es, sint 30. stuferi, & 29. sint materia levis, si furatus sis 30., & restituas unum, quamvis retineas 29., non videris peccare nisi venialiter, ita *Sanch.* l. 7. c. 21. n. 9. *Less. Ovied.* de pec. contr. 3. p. 7. n. 109. *Rebell. Vasq. Bonac.* aliique multi cum *Dicast.* de Rest. d. 9. n. 62. contra *Med. Cordub. Lop.* & alios, quos sequitur *Esp.* q. 36., saltem in casu, quo ex injusta acceptione est obligatio restituendi. *Ratio* nostra est 1. quia si ab initio esses furatus tantùm 29., non peccares mortaliter hos retinendo, utì supponitur, ergo neque nunc, si uno restituto retineas 29., idem enim est jus contra primum furtum & contra hanc retentionem. 2. Qui intulit grave damnum in fama, & illud imminuit ita, ut non maneat grave, ille non ampliùs tenetur sub mortali ad restituendum, utì fatetur *Esp.*, ergo idem dicendum est in aliis rebus restituendis. 3. Si quis vovisset quotidie orare rosarium sub pœna bis orandi sequente die, si hoc die omisisset, cras orans, v. g. tres decades ad supplendum pro hac die, 249.

die, evitaret mortale, utì fatetur Esp., idem autem est in nostro casu, disparitates enim, quas affert, reipsa non videntur facere ad rem.

250. §. 3. *Obj.* 1. Communis & quasi naturalis sensus omnium hominum est, quòd sic restituens non satisfaciat, sed tantùm eludat justitiam, ita Esp. Bz. Communis sensus est, quòd non satisfaciat plenè, sed in re levi eludat justitiam, c., quòd non satisfaciat, quantùm necesse est ad vitandum mortale, aut quòd in re gravi eludat justitiam, n.

251. *Obj.* 2. Qui in materia gravi est læsus, hoc ipso acquisivit jus ad repetendam materiam gravem, ita ut meritò sit graviter invitus, si reddatur tantùm pars levis, nisi fortè fiat sub conditione reliquarum etiam reddendarum, ergo non satisfit reddendo partem tantùm levem. *Prob. ant.*, acquisivit jus ad simultaneam restitutionem omnium partium ablatarum, ergo si non restituatur simultas omnium partium, fit illi injuria, ita Esp. Bz. N. *antec.*, ad prob. *dist. consequens*, ergo si non restituatur simultas, fit illi injuria, gravis, n., saltem levis, c. consequentiam: jus ipsius est divisibile, sicuti etiam partes sunt divisibiles, unde si non retineatur pars gravis, non læditur jus magnum, & consequenter non peccatur mortaliter.

Instab. 1. Ergo erit obligatio gravis restituendi materiam levem. Bz. Erit obligatio gravis restituendi materiam levem, non prout levis est, sed prout retenta cum aliis est constitutiva materiæ gravis, & è contrà prout restituta est sublativa materiæ gravis, unde est obligatio gravis tollendi

di gravitatem materiæ, sive illam gravitatem convertendi in levitatem.

Instab. 2. Obligatio gravis respicit materiam gravem. R. Respicit materiam gravem, quæ tota sub mortali restitui debeat, n., quæ sub mortali eousque restitui debeat, ut non maneat gravis, c., & hoc fiet in nostro casu.

Q. 53. *An sit obligatio compensandi damna orta ex dilatione restitutionis.* R. Culpabiliter differens restitutionem tenetur compensare damna, uti patet: è contrà si dilatio non sit culpabilis sed supervéniat, v. g. ex impotentia restituendi, AA. distinguunt, nam si debitum erat ex delicto, *Molin. Layn. Rebell. Lugo* d. 21. n. 17. *Less.* l. 2. c. 16. n. 32. *Dicast.* de Rest. d. 10. n. 76. *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 2. §. 6. n. 5. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 262. *Petsch.* p. 212. aliique communiùs obligant ad resarcienda damna, quia injusta acceptio, quæ præcessit, adhuc est causa illorum; *Nav.* tamen, *Dian.* p. 11. t. 2. R. 34. *Burgh.* cent. 1. cas. 10. & 24. excusant, nisi prævidens & volens posuisset causam dilationis; quam sententiam *Dicast.* vocat probabilissimam, si causa differendi sit gravis necessitas vel periculum spirituale, quia ultima damna proveniunt ex justa dilatione solutionis, justa autem dilatio purgat moram, estque tum justa, quando in his circumstantiis fieri non potest solutio, tum enim creditor non potest esse rationabiliter invitus circa dilationem; & secundùm hanc sententiam docet contra alios *Lugo* d. 18. n. 43., si materia restituenda valebit 100. aureis, quando debebat restitui, & postea valet tantùm 80., quando post dilationem justam restituitur, satis esse restituere valorem 80., nam quando valebat 252

100.

100., tum non tenebatur ex delicto formali & proximo solvere : Utraque sententia est probabilis, prima tamen probabilior : Notat autem rectè *Illsf.*, si dilatio facta sit propter talem necessitatem, ob quam tum licuisset rem eandem auferre domino, non fore obligationem compensandi damna ex dilatione secuta, quia tum non imputarentur delicto sed necessitati, quæ sicuti excusâsset acceptionem, sic nunc excusat retentionem : E contrà si obligatio restituendi non sit ex delicto, communis & vera sententia est cum *Lug.* d. 18. n. 35. non esse obligationem resarciendi damna orta ex dilatione, nisi fortè expresè contraxissent de his resarciendis, etiam in mora non culpabili ; item nisi dilatio postea cognosceretur esse domino damnosa & voluntariè fieret, tum enim succederet mala fides, & teneretur etiam de casu fortuito, utì colligitur ex L. 18. ff. *commodati*, & cap. *decima.* 16. q. 1. Vide dicenda à n. 357. Item n. 360. An differri possit restitutio, si alioqui damnum domino vel damnificatori causaretur, dicetur à n. 424. Non peccari autem mortaliter, si absque gravi damno domini ad breve tempus differatur restitutio, dictum est p. 1. n. 1002. Denique justas causas differendi restitutionem ad tempus, dabimus hìc n. 360.

253. Q. 54. *Quid addendum sit circa lignantes vel pascentes in fundo alieno.* Bz. Seqq. §. 1. Lignans in sylva spectante ad privatum tenetur reparare totum damnum, sicuti si in alia re damnificâsset, utì tenent omnes communiter, quamvìs videantur dissentire *Sot.* & *Tolet.* apud *Dicast.* de Rest. d. 9. n. 353. Quòd si communitas alicui privato

elo-

elocarit sylvam alioqui communem, qui in ea lignatur, tenetur restituere, non aliter ac si ad personam privatam spectaret, quia communitas transtulit totum jus suum in illum, non aliter ac si pro tempore vendidisset, nam ideo in vicem accipit pretium elocationis, quæ est quasi venditio ad tempus, ita *Vasq. Lug.* d. 6. n. 88. *Ills.* t. 4. d. 2. n. 248., estque hoc conforme illis, quæ diximus p. 1. n. 970.

§. 2. *Dicast.* & alii cum *Burgh.* cent. 3. cas. 254.
77. dicunt lignantem in sylva spectante ad communitatem, cujus ipse non est pars, quamvis ligna multa efferat & successivè vendat, non peccare mortaliter, nec teneri restituere, si non edat magnam stragem: admittit *Ills.*, si faciat in sylva communitatis vicinæ, tum enim talia damna mutuò compensantur, quod non est, si communitates vicinæ non sint; & tantò magis admittit *Lugo* n. 86. & 89., si faciat in sylva communitatis, cujus ipse est pars: addunt *Sanch. Henriq.* & *Mol.* non fore peccatum, indies scindere unam sarcinam ad comburendum, quamvis scindens sit dives, qui possit emere, dummodo non scindat arbores sed ramos; item non fore peccatum scindere singulis septimanis 2. sarcinas ad vendendum; imò *Sanch.* in Cons. L. 1. c. 5. d. 1. n. 21. & 35. dicit, si oppidani soleant adinvicem cædere ligna ex sylva alterius communitatis, nequidem fore veniale, quia videntur ista licere per consuetudinem, aut saltem tantùm sub pœna prohiberi vel per pacta disjunctiva, ut vel non cædant, vel si cædant & deprehendantur, solvant pœnam; quod etiam tenent *Mol.* & *Lug.* n. 91.; sed sententia con-

contraria est probabilior ac communior cum *Bonac.*, quòd in hoc fiat injuria, possitque etiam peccari mortaliter, si attingatur materia gravis, secundùm dicta p. 1. n. 1012. & 1013., nam quævis communitas habet ad suas sylvas jus strictum contra alias communitates, neque scitur, quòd adsit tale mutuum pactum, & capita communitatum procul dubio contradicerent, si interrogarentur: si autem lignans cædat in sylva suæ communitatis, quæ non relinquitur communis, sed solet dividi & assignari singulis pro parte, etiam facit injuriam ob rationem eandem: monent tamen rectè AA. quoad ista attendendum esse ad consuetudines & leges diversis provinciis ac locis proprias.

255. §. 3. Quæ dicta sunt de lignatione & sylvis, intelligenda sunt etiam de pascuis, de quibus omnibus plura videri possunt apud *Lugo* totâ s. 9. & *Dicast.* dub. 13.

256. Q. 55. *Quid circa venationem, piscationem, aucupium, columbas, apes.* Rz. De his multa habentur in Instit. *de rerum divisione, & de acquir. domin.*, ex quibus, utì & ex illis, quæ jam addemus, facilè colligetur, quandonam sit obligatio restituendi.

§. 1. Venatio de jure naturæ permissivo cuilibet concessa est, neque potest privatus eam prohibere in loco ad se spectante, non clauso speciali sepe vel muro, utì rectè *Lugo* d. 6. n. 54., quia feræ passim vagantes nullius sunt, & L. 1. §. 1. ff. *de acqu. possess.*, item §. 14. Inst. *de rer. divis.* dicunt fieri primò occupantis: possunt tamen Principes vel Resp. sub pœna prohibere venationem aut piscationem in locis communibus a

nibus, vel etiam aliis ad privatos spectantibus, quamvis id facerent ob habendam aliquando solam recreationem, uti habet communissima, Less. L. 2. c. 5. n. 33. Castrop. t. 31. p. 13. n. 4. Haun. t. 5. n. 74., & nunc certum esse dicit Ills. t. 4. d. 2. n. 244. contra celebres Juristas, tum quia id non habent per consuetudinem, tum etiam quia servit utilitati communi, ne subditi alias necessarias functiones negligant, ne eâdem occasione ad latrocinia vel rebelliones armentur, ne feras vel pisces exstirpent, capiendo nimis magno numero, vel dum gestant uterum aut semen &c.; putat tamen Lugo n. 61. non posse in universum prohiberi venationem vel piscationem, sed in certis locis vel certorum tantùm animalium, dicit enim in universum prohibere, fore inhumanum, cùm ista sint licita de jura naturæ, quod universalissimum est, quidquid in contrarium pugnet Grotius l. 2. c. 2. n. 5. Deinde pœna, sub qua prohibent, non debet esse capitis, vel mutilationis, vel flagellationis, nisi in raro casu, si quis sæpiùs & contumaciter repeteret, Less. n. 45. Castrop. p. 14. n. 6. Lugo suprà, Haun. n. 80. Similiter prohibere non possunt Principes, ne subditi feras arceant vel abigant à frugibus, uti omnes fatentur cum Haun. n. 76., quòd si aliter arcere non possint, possunt occidere, uti habent Sa & Less. n. 37., cuivis enim licitum est defendere sua contra homines, ergo multò magis contra feras; & tenentur Principes restituere, si vel prohibendo, ne abigant; vel multiplicando feras, inducant rusticos in damna, uti habet communis cum Less. suprà,

Castrop. n. 5. *Dicast.* d. 10. n. 297. Quòd si etiam venando notabiliter proterant sata, excutiant grana, lædant vineas vel sepes, tenentur hæc damna compensare, utì cum *Less.* n. 40. docent omnes, qui hanc rem attingunt, nisì fortè Princeps per liberum populi consensum acquisivisset absolutum jus venandi, ita ut populus censeretur renuntiasse suo juri, & id voluisse permittere, utì notant *Mol.* & *Less.* apud *Laym.* l. 3. t. 1. c. 15. n. 16., sed rectè monet *Ills.* nunquam censeri consensisse in immodica damna.

257. §. 2. Etiamsi aliquis circumducat septo sylvam, aut vallo stagnum suum, si tamen sylva vel stagnum sit ita magnum, ut quando vult, non possit accipere feras vel pisces, sed ibidem nascantur, aut etiam aliunde importentur, dominus talis sylvæ vel stagni non censetur occupasse feras vel pisces, sed manent Juris communis, cùm adhuc habeant naturalem libertatem, hinc ibi capientes acquirunt dominium, non aliter, ac qui venatur in insula trium vel duarum leucarum, *Less.* n. 46. *Laym.* n. 12. *Lug.* n. 72. *Dian.* p. 9. t. 9. R. 39. *Dicast.* n. 312. & alii; probatque ex jure *Haun.* n. 63. 70. & seqq. Notatque *Rebell.* & ex illo *Dicast.* n. 314., si locus sit ita magnus, quantus solet esse cursus feræ ad evadendum per fugam, censeri retinere naturalem libertatem.

258. §. 3. Si fera etiam suâ sponte è loco publico incurrat intra vivarium Caji non ita vastum, è quo exire nequeat, aut si pisces è flumine influ-

influant in piscinam, in qua facilè capi possunt, fiunt Caji, quia talia receptacula sunt ex natura sua ordinata ad talem capturam, & semper adest animus ibi capiendi, si adveniant, *Lug.* suprà, *Haun.* n. 85.

§. 4. Si primus lethaliter tetigisti feram, eamque persequeris, & moraliter non possit effugere manus tuas, fera tua est, quamvis alius superveniens ultimo ictu lethali prosternat, ita *Less.* n. 47. *Dicast. Burgh.* cent. 3. cas. 34. *Haun.* n. 65. In dubio tamen, an tu primò lethaliter tetigeris, vel an esset evasura, spectabit ad posteriorem, quia fera mansit in possessione naturalis libertatis suæ, ergo non fuit à te capta, sed à te posteriore primò occupatur: *Less. Dicast. Tamb.* L. 1. c. 3. v. *Venatio*, *Lug.* n. 83. *Burgh.* suprà contra *Laym*, qui dicit esse dividendam. Quòd si tu, qui lethaliter tetigeras, desinas eam persequi, tum erit primò capientis, *Molin.* & alii cum *Sa* v. *Venatio* n. 2. 259.

§. 5. Si feram persequens eò redegeris, ut te longiùs effugere non possit, attamen non vulneraveris, & alius ipsam in istas angustias redactam ante te apprehendat, est hujus & non tua, uti rectè *Lug.* n. 79. *Haun.* n. 68. contra *Molin.* & alios: E contrà si dederas talem ictum feræ, eamque persequaris, ita ut te effugere non posset, interim illa incidat in laqueum à Titio positum, ex quo etiam evadere non posset, *Lug* suprà dicit totam spectare ad Titium, quia Titius primus reipsa cepit, tu autem priùs eras capturus; *Less.* n. 50. dicit esse vel tuam vel Titii, si tu vel ille primus occupet, tu enim habes jus occupandi, quia sic vulnerasti; habet 260.

etiam Titius, quia sic illaqueavit: *Molin. & Ilf.* n. 241. probabilius dicunt esse tuam, quia per ictum lethalem, ob quem non poterat manus tuas evadere, jam censebaris moraliter occupasse, ergo per accidens se habet laqueus Titii, aut tibi tantùm servire poterat.

261. §. 6. Si fera laqueo à te posito sit capta, secundùm *Covarr.* & *Nav.* est illius, qui eximit, nisi alicubi sit contraria consuetudo: secundùm *Molin. Laym. Less.* n. 49. *Platel.* p. 3. n. 555. *Ilf.* suprà, si ita capta est, ut non posset evadere, est tua, quia per tuum instrumentum ei sufficienter ademisti naturalem libertatem, ergo acquisivisti jus saltem ad illam. Si erat se tandem extricatura ex laqueo, dicunt dividi debere inter te & illum, qui eximit, quia uterque simul cepit, & neuter sine altero cepisset: *Haun.* n. 69. putat sic esse distinguendum, si laqueus positus erat in loco publico vel in loco alieno cum consensu domini, tenet cum *Molin.*; si verò positus erat in alieno loco, invito domino, dicit hunc posse non solùm feram, sed etiam laqueum licitè eripere, & ita habere praxin: *Ilf.* n. 241. dicit, sicut non obligarem venatorem ad reddendam feram domino loci, propter expressè contrariam legem 3. ff. *De acquir. domin.*; sic nec dominum loci obligarem ad reddendam priùs exemptam feram venatori, eò quòd præventio videatur subrogari posse satisfactioni injuriæ pro venatione vel aucupio in loco alieno finè domini consensu. Quòd si laqueus in publico loco positus fuerit, vel cum consensu domini, sed dubium sit, an fera fuisset

set evasura, secundùm *Molin. Less. & Laym.*, est dividenda pro rata dubii, quia videtur habere uterque jus; secundùm *Lugo* n. 83. & *Tamb.* suprà, tota est capientis, quia fera in dubio non præsumitur amisisse libertatem, unde nec pro spe satisfaciendum erit illi, qui posuit laqueum, utì non satisfacio pro spe illi, præ quo in concursu accipio beneficium; satisfieri tamen debebit pro labore positi laquei, quia de illo posito certus est, & hic viam fecit ad prædam, ita *Tamb.*; posluntque etiam hæc applicari ad nassam in flumine positam pro capiendis piscibus, utì notat *Less.* n. 50.

§. 7. Si quis egrediatur limites venationis 262.
suæ, & in alienis limitibus nullo speciali sepimento clausis capiat feras, *Bonac.* citans *Molin. Fill.* & *Sa* dicit eum peccare mortaliter, & teneri restituere, quia læsit jus cum damno: *Laym.* n. 14. dicit peccare posse mortaliter, quia violatio talis juris soli alteri competentis solet magni æstimari, maximè si frequenter fiat; sed non ideo debebitur restitutio ferarum, quia non erant sub dominio alterius, sed adhuc jure Gentium communes: admittunt tamen AA. communiùs contra *Vasq.* & *Lugo* n. 69. esse obligationem reparandi damna, si v. g. captis feris plerisque sylva multùm vilesceret: *Turr. Dicast.* & *Less.* n. 44. putant peccari tantùm venialiter violando tale jus, si feræ non patiantur magnam stragem; imò *Burgh.* cent. 1. cas. 52. valde probabiliter putat ordinariè nequidem venialiter peccari, quia domini passim id sciunt & ipsimet faciunt, videnturque invicem consentire, contenti mulctâ

vel pœnâ, si quis in facto deprehendatur.

263. §. 8. Qui alterum impedit à venatione, piscatione, aucupio, ad quod jus habuit, facit injuriam, & tenetur compensare, quantùm alter deductis expensis putabatur lucraturus, si impeditus non fuisset, *Castrop.* p. 13. n. 7. Similiter si quis aquas, ubi alter jus piscandi habet, inficiat, ita ut pisces moriantur, tenetur restituere, non pisces, ad quos utpote naturali adhuc libertate gaudentes alter necdum habebat jus, sed quantùm per jus piscandi violatum, censetur impeditum esse lucrum, *Less.* n. 43. *Dicast.* tamen n. 308. putat per hoc non fieri injuriam, adeoque non deberi restitutionem, quia necdum erat jus ad illa animalia per venationem capienda, nec jus piscandi est impeditum, sed tantùm pisces sunt prærepti.

264. §. 9. Qui animalia domestica capit, etiamsi extra dominorum potestatem longius evaserint, tenetur restituere, uti habetur §. *Gallinarum*, 7. Instit. *De rerum divis.*, docetque cum communi *Less.* n. 28. Idem est de capiente animalia silvestria, sed usu jam mansuefacta, quæ domum redire solent, quia non ideo libertatem recuperarunt, quòd à domo tempore aliquo aberrent, tum enim tantùm dicuntur eam recuperâsse, si ita evaserint, ut difficulter iterum reduci possint, nec sperentur sponte reditura: si tamen hæc animalia amitterent consuetudinem redeundi, nullius essent, & fierent primò occupantis, essent enim iterum silvestria, *Dicast.* n. 315.

§. 10.

§. 10. Licitum est habere columbas, utì 265.
tenent communiter omnes, probantque *Less.* n. 29. *Lugo* n. 42. *Haun.* n. 81. *Dicast.* n. 319. Rationes præcipuæ sunt, 1. Consuetudo: 2. Permissio Reip.: 3. Major utilitas, si enim manerent silvestres, fugerent manus coquorum & magis multiplicatæ majus damnum inferrent frugibus &c. Hinc illicitum est, per se loquendo, occidere columbas pascentes in agro tuo, quamvis possis abigere: quòd si dominus eas in fame teneret domi, ut egressæ irruant in alienas segetes, putant *Tol.* & *Lugo* n. 48. posse occidi vel capi, quia tum videtur fieri fraus contra jus eorum, ad quos spectant segetes, & præter permissionem ac mentem Reip.; sed in hoc spectanda est consuetudo locorum & communis prudentum sensus.

§. 11. Qui per fraudem vel per inusitatas 266.
illecebras capit alterius columbas, tenetur restituere, nisi fortè alicubi sit consuetudo & tacitus consensus eas quomodocunque sibi mutuò subducendi; quia cùm sint animalia domestica vel saltem mansuefacta, sunt alterius, & tam parùm abduci possunt, quàm gallina aut canis, *Less.* n. 28. *Lugo* n. 43. *Haun.* n. 82. *Ills.* n. 282. *Dicast.* n. 325. Si tamen columbæ alienæ aggregarint se tuis, & deseruerint consuetudinem redeundi ad alterum, fiunt tuæ: dicunt autem multi tum deseruisse consuetudinem redeundi, si bis terve tempore consueto non redeant, sed tuas comitentur, quod non approbat *Ills.*, dicens non

esse attendendum ad emansionem duorum aut trium dierum, sed ad judicium prudentum & consuetudinem provinciarum. Vide *Dicast.* num. 316.

267. §. 12. Examen apum, quamvis evolet, tamdiu manet Titii, quamdiu in ejus conspectu versatur, nec difficilis est ejus prosecutio, uti habetur §. 16. Instit. *De rer. divis.* Quòd si difficile sit Titio illud sequi & recuperare, potest à quolibet capi, etiamsi arbori Caji adhæserit, vel in ejus cavitatem se receperit, sicuti enim avis non ideo est tua, quòd arbori tuæ insideat aut in ea faciat nidum, ita nec apes; idque etiam ex jure probat *Less.* n. 32. *Lugo* n. 73. *Haun.* n. 84., maximè cùm apes sint de genere animalium silvestrium. Addunt tamen *Lugo & Haun.* n. 85., si vidisti apes ingressas esse tuam arborem & ibi possidere voluisti, tuas esse, potes enim velle habere inclusas arbori velut alveari. Econtrà, si alveare tuum posuisti vacuum in aliquo loco, v. g. ut exsiccaretur, & interea peregrinum examen apum in illud involaret, non ideo esset tuum, sed quisque posset eximere, uti etiamsi avis in tuum cubiculum involasset, non ideo esset tua, sed qui primus apprehenderet, ad illum pertineret, quia nempe in utroque casu deficit tibi animus sic apprehendendi, qui animus requiritur ad capiendum dominium: si autem ideo exposuisses alveare, aut aperuisses, & postea clauderes fenestram, apes & avis essent tuæ, quia apprehendisses cum animo possidendi, ita *Lugo* n. 73.

Q. 56. *Quid notandum sit circa tributa, gabellas,* 268.
vectigalia. R. Sequentia. §. 1. Per tributa, gabellas, vectigalia, intelliguntur illa, quæ subditi contribuunt ad communem utilitatem, ad publicas necessitates, ad sustinendos Magistratus vel dignitatem Principum &c., possuntque hìc sumi pro eodem, quamvìs inter ea sit aliqua distinctio, utì rectè notat *Dicast.* l. 2. t. 20. d. 2. à n. 1.; certum est autem, de jure naturæ & positivo, tam divino quàm humano, Principibus aliqua tributa deberi, utì rectè probat *Beja* p. 1. cas. 13., quis autem præterea possit tributa imponere, tradunt *Dicast.* dub 2. & 3. & *Lugo* d. 36. s. 1. & 2., ubi rectè addunt ad justitiam eorum requiri, ut ad illa sit necessitas, & exigantur proportionatè ad illam necessitatem & ad facultates subditorum, secundùm æqualitatem seu proportionem geometricam: quomodo autem in comitiis debeant se habere illi, ad quos spectat consentire in tributa: item quid respondere debeant TT., si circa impositionem illorum interrogentur, quando non omnino patet eorum justitia, fusè exponit *Lugo* s. 3. Unum hìc notandum est, quòd Principes & Magistratus injustè agant, si reddant aliquem immunem ab oneribus communibus, imponendo vel relinquendo aliis tantò gravius onus consuetam summam contributionum pendendi, utì ex Jure & Authoritate probat *Delb.* de Immunit. Ecclesiast. c. 5. d. 26. n. 3.

§. 2. *Nav. Angel. Beja* aliique multi docent 269.
leges de solvendis vectigalibus esse tantùm pœnales, & non obligare in conscientia, quam sen-

tentiam Less. l. 2. c. 33. n. 55. *Bonac.* de Restit. d. 2. q. 9. p. 1. n. 3. aliique dicunt esse probabilem; probabilius tamen est, quòd obligent in conscientia, & quidem ex justitia, uti docent plurimi cum *Sanch.* in Cons. l. 2. c. 4. d. 1. n. 8. *Lug.* s. 4. *Dicast.* d. 3. d. 2. & seqq. *Sporer* t. 5. c. 5. n. 150. *Mendo* d. 6. q. 1. nam Scriptura *ad Rom.* 13. dicit, *Reddite omnibus debita, cui tributum tributum, cui vectigal vectigal*: & *Matt.* 22. *Reddite ergo, quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.* Ratio est, quia tributum non debetur ùt pœna, sed Magistratus vel Principes, cùm serviant Reip., habent jus strictum ad ea exposcenda, quæ sibi necessaria sunt, tam ad sustentationem suam, quàm ad sustinenda onera, ad quæ ratione officii tenentur, ergo qui hoc jus defraudat, facit injuriam; ex quo sequitur nulli licere defraudare, nam si liceat uni, licebit omnibus, & sic destituentur ærara publica, imò ubique dabitur occasio fraudibus, mendaciis, perjuriis.

270. §. 3. Non tantùm subditi, sed etiam exteri tenentur ad gabellas, uti rectè *Medin. Suar. Vasq. Az. Fill.* aliique cum *Sanch.* d. 45. n. 9. & *Bonac.* n. 4., quia etiam respectu exterorum videtur obligatio inducta per consuetudinem, quam rationabilem esse ostendit *Lugo* n. 29. & quidem quoad usum pontium, fontium, viarum, gabella etiam exteris ideo imposita justificatur, quia in illorum etiam utilitatem cedit, uti rectè *Sanch. Lugo* aliique apud ipsos; potestque præterea Rex exigere gabellam ab incolis hujus regni ad defendendum alterum regnum, quia hoc ipsum cedit ad utilitatem hujus regni, ut sic ab altero defen-

defendi possit, vel propter illud magis florere, ita *Vasq* & *Lugo* n. 36.

§. 4. *Ang. Henriq. Fill. Th. Hurt. Moya* t. 1. t. 1. q. 8. n. 6. *Sanch.* d. 10. absolutè dicunt, non esse obligationem sponte suâ offerendi gabellas, nisi petantur, dummodo non abscondantur merces, nec decipiantur quæstores; in quam sententiam multùm inclinat *Lug.* à n. 40., saltem ne pœnitens postea cogatur restituere: additque n. 44. cum *Mol.* & *Sanch.* esse probabile, quòd non teneatur restituere, quamvis occultaverit se & merces, & ideo nihil sit petitum: è contrà *Covar.* & alii cum *Dicast.* n. 55. absolutè dicunt esse obligationem solvendi, quamvis non petantur, saltem si moraliter constet de justitia: *Cajet.* & alii apud *Dicast.* n. 45. dicunt antiquas deberi, licèt non petantur, non autem novas, quia contra has est quædam præsumptio, quòd sint injustæ, utì aliqui tenent n. 277. referendi: *Salon. Salas, Turr. Less.* n. 61. aliique cum *Bonac.* n. 6. meliùs dicunt in hoc servandam esse consuetudinem locorum, videturque probabilius esse solvendas, quamvis non petantur, nam diximus deberi ex justitia, ergo jus Principis reipsa postulat, quod alioqui læderetur; possuntque de hoc plura videri apud *Dicast.* d. 6. In sententia autem illa, quòd gabellæ non obligent, nisi petantur, notat *Lug.* n. 47. non sufficere petitionem generalem, utì si quæstor diceret, solve, si aliquid debes ex mercibus hoc anno transvectis, sed requiri petitionem, quâ in particulari petatur propter talem vel talem causam. 271.

§. 5. Si quis cum quæstore contraxisset de solven- 272.

solvendis, v. g. 50. aureis pro omnibus vectigalibus totius anni, omnes docent fieri injuriam, si de his aliquid fraudet, hos enim debet, non tam ex lege vectigalium, quàm ex contractu, utì rectè notant *Mol.* & *Lugo* n. 48.

273. §. 6. Si gabella imponatur rebus usualibus, id est, quæ quotidie ad usum vitæ humanæ emuntur, v. g. pani, carnibus, butyro, oleo, *Cajet.* aliique duodecim AA. apud *Lugo* n. 24. dicunt non obligare in conscientia, quia videtur injusta propter inæqualitatem, cùm pauperiores non habentes talia ex suis bonis cogantur plura emere quàm divites, adeoque plùs graventur; & hanc sententiam vocant probabilem *Mol.* d. 669. *Bonac.* n. 5. *Diana* p. 2. t. 3. R. 28.; sed alii octodecim cum *Lugo* n. 25. & *Dicast.* dub. 10. meritò contradicunt, servatur enim sufficienter æqualitas per hoc, quòd divites propter majores familias plura emant aut plùs graventur tributis propter plura bona immobilia: quòd si propter solas alias merces exigerentur, hæ cariùs venderentur à mercatoribus, sicque non evitarentur incommoda. *Nec obstat*, quòd L. 5. & 6. Cod. *De vectigalibus*, prohibeantur exigi vectigalia pro usualibus, *nam* leges illas dudum abrogavit consuetudo, quam *Suar.* de Leg. c. 16. bene probat non esse irrationabilem: docet tamen cum aliis *Sanch.* dub. 44. n. 7. non facilè injiciendum esse scrupulum defraudantibus vectigalia quoad res usuales, nisì constet de eorum justitia; quod admittit *Lugo* n. 27. quoad pauperes, qui res communes ad proprium usum emunt vel apportant, utì jam dicetur.

§. 7.

§. 7. Paupertas excusat à gabellis, hinc si quis solvendo eas non posset alere se & suos, vel quia multa debita contraxit, vel propter alias causas, non tenetur in conscientia solvere, quia potest prius necessitati propriæ consulere, Principes enim sunt propter subditos, & non subditi propter principes, ut cum aliis multis dicunt *Sanch.* dub. 15. *Lugo* n. 69. *Silvius* in Resol. p. 2. v. *Restitutio* cas. 4., & addunt, quæstores ideo posse ab eis non petere: hinc *Less.* n. 62. cum aliis docet æquitati consentaneum esse, ut is, qui rem aliquam defert, emit aut vendit ad solatium magnæ necessitatis suæ, in conscientia non teneatur ad vectigal; aliquando tamen teneri putat *Lugo* n. 68., quamvis ad solvenda debita etiam à Judice cogatur vendere bona sua. 274.

§. 8. Putant aliqui gabellam deberi etiam pro mercibus inferri prohibitis, v. g. pro vino gallico, si prohibitum esset in hanc urbem inferre; sed cum aliis probabiliter negant *Sanch.* dub. 16. *Lugo* n. 70., quia Princeps pro tali repetit solam pœnam, pro quo enim introducendo petitur gabella, videtur ejus introductio approbari. 275.

§. 9. Si quis emat ab eo, à quo scit defraudari gabellas alioqui ex justitia solvendas, *Silv.* dicit hunc ementem teneri gabellam solvere pro venditore, quia gabella est onus reale, quod cum merce transit ad ementem, & admittunt communiter omnes, teneri emptorem, si verè cooperetur, quia esset causa damni, ergo tenebitur resarcire in defectu alterius: si autem non cooperetur, sed tantùm permittat, *Mol. Bonac. Less. Dicast.* dub. 9. *Sporer* n. 151. dicunt non teneri, nam 276.

nam gabella non est stricte onus reale gravans mercem, sed merx tantùm est veluti hypotheca obligata pro gabella, si fiat excussio & intentetur actio, unde, inquit *Sanch.* dub. 12., talis emens habet se sicuti suscipiens Sacramentum ab indigno Ministro, ad cujus peccatum habet se permissivè; & quamvis *Lugo* n. 65. inter hæc agnoscat differentiam, eò quòd major causa requiratur, ut quis excusetur à cooperatione etiam materiali in materia injustitiæ, quàm in aliis materiis, tamen in re sentit cum illis.

277. §. 10. Si constet de potestate imponendi tributum, & dubitetur, an tributum sit justum, sitque dubium negativum, id est, si pro neutra parte occurrat ratio positiva, dicendum est debere censeri justum, & esse obligationem solvendi, utì tenent *Suar. Sotus, Vasq. Mald. Less.* & alii cum *Dicast.* n. 62., licèt multi cum *Sanch.* d. 6. n. 5. *Dian.* p. 4. t. 3. R. 39. *Lug.* n. 89. putent non esse obligationem, saltem si tributum vel gabella nova imponatur; his consentit *Sporer* n. 154. dicens veram esse & tutam ob rationes jam dandas pro casu dubii positivi: Ratio nostra est, quia est possessio pro justo præcepto Superioris exigentis tributum, quod etiam exigi non solet sine maturo consilio. Si dubium sit positivum, id est, si sint rationes probabiles pro eo, quòd sit, & etiam pro eo, quòd non sit justum, *Sanch.* & alii sedecim apud *Mendo* d. 6. q. 1. n. 2. dicunt non esse obligationem solvendi, quia possessio videtur esse pro libertate subditorum, præsertim cùm sit præsumptio juris contra tributa ex cap. *Quanquam. De censibus* in 6., ubi expressè dicitur, quòd pedagiorum exactiones tam jure Canonico quàm Civili

Civili regulariter meritò sint damnatæ: deinde quia probabilia neminem cogunt involuntarium, inquit *Caramuel*, maximè cùm tributum sit res odiosa, contra quam in dubio est judicandum: præterea quia sicuti in plerisque aliis materiis, ita in hac videtur esse licitum sequi unam probabilem relictâ aliâ; & hanc sententiam probabilem esse dicunt *Sa*, *Bonac.* *Dian.* *Bosf.* *Tamb.* *Sporer* t. 5. c. 5. n. 154., eamque sequitur *Lug.* n. 91., & probabilem etiam agnoscit *Dicast.* n. 108. Oppositam tenent *Suar.* *Vasq.* *Turr.* *Moya* n. 4. & alii, quæ etiam videtur probabilior, & est conformis dictis L. 1. à n. 432. Ratio est, quia in dubio præsumendum est pro justo præcepto Superioris, cujus auctoritas est in possessione præcipiendi; tum etiam quia alioquin quisque sibi facilè finget probabilitatem, ut se obligatione eximat, atque sic dabitur occasio plurimis malis: neque verum est, quòd semper licitum sit sequi probabilem, non enim licet, si propter eam aliquis alius, qui meritò prævalere debet, cogeretur exui certâ possessione rei suæ, uti hìc fieret, quia propter probabilitatem contrariam Superior privaretur potestate certâ præcipiendi. Quòd ex jure Canonico allatum est contra pedagiorum exactiones, rectè dicit *Dicast.* n. 99. intelligi de casu, quo sine legitima potestate imponuntur: quamvis autem subditi sint in certa possessione rerum suarum, tamen etiam Princeps est in certa possessione juris ad imponenda tributa, ubi autem duo possident, quorum unus jure suo privari debet, melior est ejus conditio, qui habet jus majus, & pro quo magis præsumitur, qualis hìc est Supe-

Superior, ita *Dicast.* n. 100. potestque etiam videri à n. 146.

278. §. 11. Si dubitetur, non tantùm an hoc tributum sit justum, sed etiam an Princeps illud possit imponere, si constet de potestate imponendi tributa, quam Princeps de cætero habeat, probabilius est tributum obligare, quia etiam in dubio de potestate hìc & nunc imponendi, Superior est in possessione præcipiendi hoc, quod non scitur esse injustum, quâ dejici non debet per superveniens dubium, an hìc & nunc possit hoc præcipere: Deinde quia Princeps & Consiliarii præsumuntur melius de hoc judicare posse, quàm alii privati, ita *Mendo* n. 9.

279. §. 12. Ut Princeps possit imponere novum tributum, debet ipsi saltem esse probabiliùs, quòd sit justum, quia hìc agit velut judex, ad quem spectat sequi probabiliora, & ne subditi, qui certò possident res suas, eis spolientur, ita plurimi cum *Mendo* n. 10., potestque videri *Dicast.* dub. 8. & *Moya* n. 6. Vide etiam *Laurent.* t. 2. tr. 1. d. 4. s. 25.

280. §. 13. Clerici non tenentur ad gabellam contractuum, nisi negotientur; nec ad gabellam rerum de patrimonio suo: præterea bona & coloni Religiosorum Mendicantium eximuntur ab omni exactione, utì habet *Sa* v. *Gabella*: & de hac exemptione Clericorum videri possunt *Sanch.* à dub. 49. usque ad 59. *Lugo* s. 7. 8. & 9. *Dicast.* d. 4. dub. 4. 5. & 6. *Dian.* in Compendio v. *Ecclesiastici* à n. 13. Rectè tamen advertunt *Beja* p. 1. cas. 26. *Silvius* in Res. cas. p. 2. v. *Restit.* cas. 4., quamvis usus exigendi non possit præscribere contra Clericos, attamen quædam tributa ob necessi-

necessitates publicas sæpe esse imposita bonis & rebus Clericorum cum auctoritate Ecclesiæ, ideoque debere solvi: in dubio autem, an justa sint, videtur præsumendum pro justitia, uti antè dictum, quamvis alii dicant per certam immunitatem & exemptionem poni Clericos in possessione contraria.

§. 14. Si quis defraudarit justam gabellam, 281.
Molin. dicit eum teneri diminuere pretium mercis, quia pretium commune taxatur simul secundùm gabellam, ergo si gabellam non solverit, non potest postulare pretium commune; & hanc sententiam putat probabiliorem *Dicast.* dub. 10. E contrà *Less.* dicit posse vendere pretio communi, uti alios, hoc enim pretium taxatur communi æstimatione secundùm onera, quæ communiter omnes subeunt, licèt aliquis hìc & nunc non subeat; & hoc videtur probabilius.

§. 15. Ex tanta varietate sententiarum col- 282.
ligit rectè *Dicast.* dub. 7., prudentis Confessarii esse, non semper secundùm rigidissimas obligare ad restitutionem, sic enim non tantùm Sacramentum pœnitentiæ reddetur odiosum, sed sæpe inducentur pœnitentes in gravissima incommoda etiam Conscientiarum; unde sapienter monent *Molin. Lugo* n. 43. *Sporer* n. 546. antequam fiat defraudatio, standum esse potiùs pro eo, quòd subditi teneantur solvere; postquam autem facta est, si pœnitens meritò credat exactionem esse injustam, non facilè damnandum esse ad restitutionem.

Quid agendum sit, si cesset causa tributi, aut si non impendatur ad fines, ad quos exigebatur, videri possunt *Lug.* à n. 51. & *Dicast.* d. 3. dub. 12.

283. Q 57. *An faciat injuriam & teneatur restituere, qui defraudat præmiferum.* R. §. 1. Hic defraudans facit injuriam, quia compositio, quæ pro præmiis instituitur, habet se per modum concursûs, in quo, qui prævalet, acquirit jus strictum ad rem illam, pro qua concurritur, ergo fit injuria, si quis defraudetur, v. g. si alteri dictetur argumentum, corrigatur vitium, aut quomodocunque agendo contra leges talium concursuum, si ille, qui prævaluerat, impediatur à consecutione præmii.

284. §. 2. Hæc injuria videtur esse gravis, vel ratione materialis præmii seu libri, si ejus pretium ascendat ad materiam peccati mortalis, vel saltem ratione formalis præmii sive honoris & testimonii publici de scientia, pendetque sæpe promotio talis adolescentis à commendatione, quòd in studiis retulerit præmia.

285. §. 3. Injustum est aliquem adducere ad solvenda præmia, eâ conditione propositâ, quòd ejus nepoti fit dandum præmium excluso alio, qui mereretur, ob rationem jam datam, essetque hoc Meccenati dare scandalum, quia meritò suspicaretur sæpius contingere ejusmodi fraudes; & si ad homines emanaret tale factum, foret contra existimationem communem, quam habent omnes de æquitate Censorum, ac notabiliter imminueret æmulationem juventutis. *Si dicas*, Meccenatem posse nulli dare præmium, & dare liberaliter omnibus, præterquam illi, cujus loco accipit nepos: R. Posset nulli dare, sed supposito, quòd indicat concursum, tenetur dare prævalenti: sicuti patronus posset ad beneficium nominare, quem vellet, si tamen indicat concursum,

non

non potest dare nisi prævalenti. Nec *obstat*, quòd fundator beneficii statuere possit in limine fundationis, ut aliquid fiat, quod alioqui est contra tenorem fundationis pro reliquis vicibus; *Nam* hoc non obstante, si nunc indicat concursum pro omnibus, tenetur stare concursu, sic enim initur contractus innominatus, *facio, ut des; fisto me, ut conferas, si prævaluero*, ergo similiter in nostro casu: patetque in simili, nam licèt possim non dare tibi aureum, si tamen tibi promiserim, & tu promissionem acceptaris, teneor. Vide dicenda l. 4. n. 628. *Conf.* nam aliàs posset talis Mecœnas quoad omnes ita agere, & attribuere præmia, quibus vellet, si enim possit uni, cur non omnibus? per hoc autem everteretur ratio concursûs, & inducerentur incommoda antè insinuata.

§. 4. Ex his sequitur deberi compensationem dictæ injuriæ, aut saltem per tertium fieri debere transactionem cum defraudato, ut acquiescat, v. g. acceptatâ pecuniâ loco præmii & honoris, qui enim per fraudem impedivit alterum à consecutione boni sibi debiti, tenetur restituere & compensare damna, utì constat ex dictis à n. 69. 286.

§. 5. Occasione dictorum resolvitur hic casus: Titius adolescens sæpe merito suo obtinuit præmia, sed semel obtinuit unum per fraudem, alioqui debitum Cajo: de hoc se Titius accusat in Confessione; *Quæritur* 1. an à Confessario sit obligandus, ut cum suo & familiæ dedecore factum prodat, ut ita Cajo satisfiat: 2. An sufficiat, si Præfectus vel alius publicè edicat per errorem contigisse, quominus Cajus acceperit præmium: 3. Quid tandem facere debeat Titius. 87. ad 1. 287.

Non est ad hoc obligandus, quia hæc infamia positiva esset in æstimatione prudentum major, quàm illa negativa Caji, sive quàm negatio honoris aliàs obtinendi: accedit, quòd Titius per hoc se conjiceret in magnam suspicionem, atque si in aliis etiam præmiis fraudem commisisset, sicque privaret se positivo honore justè obtento; quæ, saltem simul sumpta, longè prævalent negativæ inhonorationi, quam patitur Cajus. *Ad* 2. Non suaderem in præsentia Titii, nequidem de ipsius consensu, hoc dici, quia Titius etiam nolens facilè posset in ruborem agi, & sic venire in suspicionem, ac postea dicere à Confessario impositam sibi esse obligationem hoc permittendi, quod aptum esset reddere Confessionem apud omnes odiosam: Si tamen abesset nunc Titius, nec prudens suspicio posset in ipsum cadere, posset id fieri, & per hoc compensaretur ex parte honor. *Ad* 3. Tenetur inprimis pretium libri solvere Cajo, mittendo per ignotam manum: deinde si adhuc simul studeant, & contingeret eosdem iterum certare de præmio, ac prævaleret Titius, induci posset, ut Cajo relinqueret præmium: posset etiam fortè Cajus privatim induci, saltem pretio, ut omnem obligationem remitteret: si tamen sit aliquod periculum, ne suspicetur de Titio, prærequiretur consensus Titii in hoc, & Cajus indirectè erit à suspicione de Titio abducendus. Denique posset Titius permittere Cajum publicè laudari à scientia, cujus præmio fraudatus est, addendo, quamvis casus fuerint quandoque adversi, non minorem tamen deberi laudem: quod ipsum inscribi posset præmio gratiæ, vel alteri, si posthac reportet.

Q. 58. *Ad quid teneatur fur, qui in extrema ne-* 288.
cessitate consumit rem furto sublatam. Rz. Si res mansit domini, tenetur postea, si possit, compensare sola damna causata domino usque ad tempus necessitatis, quia hæc postea dedit jus consumendi, sicuti dedisset jus auferendi, secundùm dicta p. 1. n. 950., unde damnum rei non imputatur injuriæ sed necessitati: è contrà si rem, antequam consumeret, per commixtionem fecerat suam, post necessitatem tenetur restituere etiam rem, tum enim non ex alieno sed ex proprio subvenit necessitati suæ, ideoque obligatio restituendi contracta per injuriam, quæ antecessit necessitatem, perdurat & urget furem, ita *Lugo* d. 21. n. 3. An autem dives restituere debeat damna secuta ex eo, quòd extremè indigenti non subvenerit, dictum est l. 2. n. 206.

Q. 59. *An turpe lucrum, sive quod per actionem* 289.
peccaminosam acquiritur, sit restituendum. Rz. §. 1. Si actio jam sit posita, & pro ea acceptum pretium, non est, saltem de jure naturæ, obligatio illud restituendi; unde si mulier, etiam uxorata, pro usu sui corporis, aut Titius, ut Cajum occideret, pretium acceperit, potest retinere, ita S. *Thom.* 2. 2. q. 62. art. 5. ad 2. *Azor*, *Rebell. Mol. Vasq.* *Lugo* d. 18. à n. 45. *Less.* l. 2. c. 14. d. 8. *Dicast.* de Restit. d. 6. d. 1. *Burgh.* cent. 3. cas. 33., ita ut omnes ferè TT. & Juristas in hoc convenire dicat *Tann.*, quamvis contradicant *Medin.* & alii apud *Dian.* p. 2. t. 16. R. 38. Ratio est, quia tale pretium est acceptatum sine cujusquam injuria, non enim facta est danti, quia hic sponte dedit pro actione sibi utili vel delectabili; neque ulli alteri, uti suppono, nam si actio fuisset injuriosa

& damnosa alteri, esset restituendum, non ratione turpis lucri, sed quia actio, per quam lucrabatur, inferebat injuriam damnosam. *Dixi*, de jure naturæ, quia aliqui putant jus positivum statuisse, ut ille restituat, qui per actionem turpem lucratus est, sed *Sa v. promissio* n. 2. *Sanch.* de Matr. l. 6. d. 20. n. 7. *Less.* n. 18. *Lugo* n. 57. *Castrop.* de Just. d. 2. p. 9. à n. 5. aliique plurimi cum *Petsch.* p. 154. probabiliter dicunt leges illas, cùm sint pœnales, non obligare ante sententiam Judicis, nisi fortè redderent antecedenter incapaces pretii acquirendi, uti de Judicibus docent aliqui, & examinabitur l. 4. n. 1502., ubi etiam dicetur n. 1498., an accepta pro justa vel injusta sententia teneantur restituere; Item an peccent acceptando munera, ibid. dicetur à n. 1499.

290. §. 2. Si sola actio mala, propter quam erat contractum de pretio, jam posita sit, adhuc est obligatio dandi pretium, nisi leges positivæ aliter statuant; unde qui actionem posuit, justè petit pretium, ita *Sanch. Less Tamb. Lugo* n. 59. *Dicast.* n. 19. & alii contra *Navar.* & alios, qui dicunt ideo non licere petere, quia hoc videtur esse nova approbatio peccati patrati: Sed ratio nostra est, quia implevit ex sua parte conditionem, sub qua contractum erat de pretio: nec ideo approbat peccatum, sed illo supposito, quod jam detestatur, urget, ut impleatur altera pars contractûs conditionati, uti explicabitur à n. 692. *Nec obstat*, quòd præmiari non possit talis actio, ergo nec poterit pro ea accipi pretium, *nam* n. seq., præmium supponit meritum, quod requirit actionem bonam & honestam; pretium est propter

pter debitum, quod potest esse ex contractu quamvis de se non honesto. *Si dicas*, sic foveri scelera, si enim meretrix sciret se nihil accepturam, non prostitueret se. R. Id esse per accidens, & habere se tantùm remotè ac indirectè.

§. 3. Si pretium sit datum pro actione mala 291.
necdum posita, restitui debet, quia actio non debet poni, ergo nec retineri potest pretium pro ea ponenda: si tamen pretium liberaliter donatum esset ad alliciendum animum, posset retineri, sed adhuc omittenda esset actio, utpote de se semper mala, ita *Lug.* n. 49.

Q. 60. *An restitui debeat pecunia à Dæmone ac-* 292.
cepta. R. Si sciatur, quòd Dæmon furatus sit alicui, ut tibi daret, teneris restituere secundùm antè dicta: si autem hoc nesciatur, spectato jure naturæ poteris retinere, quia dæmon potuit accipere ex fundo maris, aut aliunde, ubi erat derelicta, ita *Dian.* p. 10. t. 15. R. 48. De jure positivo post sententiam Judicis debet dari pauperibus vel applicari fisco, quidquid per artem magicam aut prohibitam acquiritur, uti habent leges & AA. communiter cum *Lugo* d. 6. n. 112.

Q. 61. *An restitui debeat, quod est acceptum pro* 293.
re vel actione aliunde debita. R. §. 1. Si ex justitia erat debita illi, qui dat, restitui debet, uti habet communis cum *Less.* L. 2. c. 14. n. 69. *Lugo* d. 18. n. 63. *Dicast.* d. 6. dub. 3. *Tamb.* l. 7. c. 5. §. 3. n. 13. & 21. *Haun.* t. 2. n. 352. *Petsch.* p. 143. contra *Nav. Sotum* & alios. Ratio est, quia dans pretium pro re, ad quam habet jus, æquivalenter emeret rem suam, ut redimeret injustam vexam, ergo pretium injustè acceptaretur, ergo restituendum est. Quòd si pro obtinenda actione tali daretur a-

liquid ex liberalitate, aut tantùm ad animum afliciendum, ut actio poneretur, docent *Nav. Rebell. Tolet.* aliique communiter cum *Dian.* p. 3. t. 6. R. 4. posse retineri, per se loquendo, nam de Judice aliter fortè loquendum est, de quo l. 4. à n. 1499.

394. §. 2. Magis controversum est, quid dicendum sit, si res ex justitia sit debita, non quidem tibi, attamen alteri, v. g. Titio debita est vita sua, adeoque debetur illi omissio occisionis, nunc quæritur, si scias Cajum intendere mortem Titii, & Cajo des pretium, ne eum occidat, an Cajus hoc pretium possit retinere? affirmant *Sotus*, *Bannez* & alii, quia quamvis Titius habeat jus ad illam omissionem, tu tamen non habes jus ad illam, & hoc jus potest tibi esse utile, ergo poteris hoc emere. Hanc sententiam vocat probabilem *Petsch.* p. 144., *Tamb.* n. 14. non improbabilem, quamvis addat timere se, ne in praxi pretium detur nomine Titii ad redimendam injustam illius vexam, in quo casu non posset retineri, quia ex justitia est obligatio omittendi illam vexam: *Beja* p. 1. cas. 31. docet, si solveris Cajo partem pretii, & partem non solveris, Cajum non teneri restituere, quod accepit, quia quamvis LL. videantur obstare, quando aliquid acceptum est turpiter, si turpitudo sit tantùm ex parte recipientis, ideoque eædem Leges dent tibi jus repetendi, tamen non prohibent translationem domini, ergo si tu non repetas, censeris consentire, ut Cajus retineat, quod accepit in pretium occisionis in gratiam tui omissæ. Quoad reliquam partem, putat Cajum non posse quidem de jure exigere, attamen posse ostendere

dere suum desiderium habendi, & vicissim offerre voluntatem tibi semper in omnibus obsequendi. E contrà *Less.* n. 67. aliique communiter cum *Lugo* d. 37. n. 126. probabilius dicunt non posse ideo postulari vel retineri aliquid, (additque *Mol.* t. 1. d. 83. n. 3. oppositam sententiam esse improbabilem, sed immeritò, inquit *Petsch.*) Ratio nostra est, quia sic aperiretur ostium usuris, furtis & rapinis, sic enim posset quis dicere se accipere pretium, non à Titio, cui dat mutuum, nec pro mutuo, sed à Cajo, cui se obligaret ad gratis mutuandum Titio: item posset latro dicere se occisurum Titium, nisi Cajus daret pretium pro illa omissione &c. Et ratio à priori est, quia hoc non potest à Cajo vendi, cujus alius est dominus, sed alius est dominus talis actionis vel omissionis, illi enim alteri debetur, ergo non potest vendi à Cajo.

§. 3. Si actio ex alia tantùm virtute sit debita, non est obligatio restituendi pretium pro ea acceptum, ita *Sotus*, *Bann.* *Dian.* *Lugo* n. 67. *Haun.* n. 353. *Tamb.* n. 21. *Petsch.* p. 148. contra *Medin.* *Covarr.* *Less.* *Molin.* & alios apud *Dicast.* n. 58., quia quando hoc, pro quo datur pretium, non erat debitum ex justitia, v. g. si accipiam pretium, ut deponam odium erga alterum, huic pretio respondet jus, quod acquiritur, & non habebatur, antequam dares pretium. *Nec obstat*, quòd antecedenter tenerer deponere odium, adeoque videatur dari ex metu ad redimendam vexam, *nam* non tenebar ex justitia, nec metus ille tollebat voluntarium, neque etiam metus aut vexa erat contra justitiam, ergo accipiendo pretium pro omissione non peccavi 295.

contra justitiam, ergo inde non oritur obligatio restituendi. Hìc dicta intellige, nisì quis antecedenter sit redditus inhabilis ad acquirendum dominium talis pretii; item intellige, spectato jure naturæ, nam jus positivum obligat ad restitutionem, v. g. simoniacum in materia beneficiorum, in ingressu Religionis & Ordine, secundùm probabilem sententiam multorum; possuntque videri *Lugo* s. 10. & 11. *Dicast.* dub. 3. & 4. *Haun.* à n. 358.

ARTICULUS III.

An, & quid debeat restitui pro injuria illata corpori, v. g. per mutilationem & occasionem &c.

296. "Resp. Injustus occisor, mutilator, in conscientia tenetur tantùm restituere pro damnis "bonorum fortunæ, quæ ex tali occisione, vulnere, &c. directè ab eo causata sunt, juxta prudentis arbitrium: præcisè autem pro vita, membro, vel cicatrice, nihil tenetur restituere secundùm rigorem, cùm sint bona altioris ordinis, "quæ pecuniâ æstimari non possunt. Ita contra "*Sotum, Sylv. &c.* probat *Less. l. 2. c. 9. d. 23. Vide* "*Lay. l. 3. t. 3. p. 3. c. 6. Unde resolves*

" 1. Qui occidit ebrius alium, si ebrietas non "fuit culpabilis & voluntaria, vel licèt fuerit talis, si tamen homicidium vel non prævidit, vel "diligentiam debitam adhibuit ad cavendum, "non tenetur ad restitutionem, tenetur autem, si "prævidit, & non cavit. *Bon. d. 2. q. ult. s. 2. p. 2. ex* "*communi.*

II.

II. Qui occidit Cajum, putans esse Titium, tenetur ad restitutionem; quia actio ista est Cajo injuriosa. *Bon. l. c.*

III. Si læsus ante mortem omnia remisit, ad nihil tenetur occisor, quia filiis non fit injuria in bonis, nisi quatenus læduntur in patre contra ejus voluntatem (volenti enim non fit injuria) ergo sicut per eum jus acquirunt, sic etiam amittunt; etsi non rectè faciat parens, si filii valde egeant. *Less. n. 158. 159.*

IV. Etsi præcisè pro vita, membro, occisione, non fit obligatio restituendi; per sententiam tamen judicis cogitur injurians satisfacere pro injuria.

V. Consilium est, ut Confessarius pro his injungat eleëmosynas, Missas, pro salute occisi.

VI. Si occisus, vel mutilatus fuerit servus, vel animal, tunc etiam pro vita & membris facienda est restitutio; quia horum vita pretio æstimatur; ac proinde tantùm debet restitui, quanti potuisset vendi; & pro mutilatione vel cicatrice, quantò pluris venderetur.

VII. Pro expensis funeris nihil restituitur, quia illæ aliquando faciendæ tamen fuissent, nisi fortè occasione illatæ necis, v. g. extra patriam, majores fieri oportuerit.

VIII. Restitui debent impensæ factæ in curationem & medicamenta vulnerati, vel occisi, *Fill. t. 32. c. 8. n. 198.*

IX. Item lucra, quæ ex mutilatione vel vulneratione cessarunt; non quidem tam in solidum, ac si de facto essent acquisita, sed pro majore aut minore spe, quam læsus habuit illa acquirendi, *v. Trull. l. 7. c. 8. d. 3. n. 6.*

X. Si

» X. Si homicida à Magistratu plectatur, verius »est adhuc teneri ad damna sarcienda, cùm morte »suâ tantùm satisfaciat justitiæ publicæ, non hæ»redibus occisi. Qui tamen, cùm plerumque aliud »non exigant, videntur esse contenti, ac pro»inde hæredes homicidæ ad nihil tunc teneri. *Fill.* »*num.* 214.

» XI. Debet autem restitutio fieri tantùm pa»rentibus interfecti, filius & uxori, quia hi soli di»rectè læduntur; cum moraliter censeantur una »persona cum occiso: Nisi tamen occideris animo »etiam nocendi aliis, nam tunc etiam his resti»tuere teneri dicit *Lugo d.* 11. *num.* 8. ex *Less. v.* »*Trull. d.* 4. *n.* 2.

» XII. Etsi probabile sit, deberi etiam restitu»tionem creditoribus occisi, si quod damnum il»lis ex ea cæde obvenit; contrarium tamen etiam »probabile (saltem secundùm limitationem casûs »præcedentis,) est; cùm occisio illa non sit dire»ctè causativa illius damni. *v. Lay. n.* 4.

» XIII. Non tenetur occisor aliquid eis restitue»re, quos occisus alebat ex liberalitate, quia da»mnum illorum per accidens sequitur, *v. Less. n.* »154. *Trull. l. c.*

» XIV. Nec tenetur ad damna, quæ v. g. prove»nient ex morte alicujus innocentis, qui per erro»rem putaretur homicidium feciſſe, & sic captus »plecteretur, quia hujus mors non directè causa»retur ab ipso, sed per accidens, & ex errore vel »malitia accusatorum, *v. Bon. d.* 2. *q. ult. s.* 2. *p.* 2.

ADDENDA.

297. QUæst. 62. *An impotens restituere in uno genere bonorum*

norum teneatur in alio R. Busenb. negat cum communi, sed res indiget majore explicatione.

§. 1. Quatuor sunt ordines bonorum, uti rectè Beja p. 2. cas. 1.: In primo & supremo ordine sunt bona animæ sive spiritualia, uti gratia, virtus, innocentia. In secundo est vita, quæ est fundamentum cæterorum bonorum, & substantiale bonum naturæ. In tertio est fama, quæ etiam post mortem perdurat; ad quam reducitur honor. In quarto & infimo sunt bona externa fortunarum: Certum est autem, si per injuriam in uno bono causaverim damna in altero, v. g. si detrahendo fui causa, cur Titius privatus sit fortunis; si amputando Titio manum fui causa, cur non potuerit lucrari, me teneri hæc damna vel lucra compensare, uti rectè Lugo d. 11. à n. 1.

§. 2. Etiam certum est, quòd per justitiam 298.
vindicativam possit à Judice vel Superiore imponi, ut quis pro injuria circa unum bonum teneatur præstare aliquid in genere alterius boni, faciendo, ut læsus acquirat jus ad hoc alterum bonum, Superior enim justè punit delicta per pœnam, quam putat convenientem; sic pro mutilatione, etiam præscindendo à damno, potest imponi pœna dandi pecunias, quas dando satisfiet, non juri, quod ratione damni illati habebat mutilatus, sed juri novo per sententiam acquisito, & tales LL. pœnales passim inveniuntur in scriptura & utroque jure: itaque sensus quæstionis est, an de jure naturæ & spectatâ obligatione justitiæ commutativæ teneatur quis pro injuria in uno bono satisfacere per bonum alterius generis, si bonum læsum nequeat in suo genere reparari; estque duplex dubitatio, inprimis

mis an ille, qui abstulit bonum superioris ordinis, v. g. famam, si non possit restituere famam, an teneatur damnum famæ compensare per bonum inferioris ordinis, v. g. per pecuniam: deinde dubitatur, an ille, qui abstulit bonum inferioris ordinis, v. g. pecuniam, si non habeat pecuniam, teneatur, si potest, conciliare famam & honorem, ut sic compenset damnum ablatæ pecuniæ.

299. §. 3. *Gabr. Adr. Maj. Ang. Cajet. Sot. Az. Beja, Mol. Alloz. Tann.* 2. 2. q. 6. n. 150. aliique dicunt, si non possit restitui bonum superioris ordinis, compensandum esse, dando bonum inferioris ordinis, v. g. dandam pecuniam, si restitui non possit fama: quæ sententia est probabilis, uti patet ex his, quæ pro ea affert *Lugo* d. 11. s. 1., & §. seq. referemus: Nihilominus probabilius videtur nunquam esse obligationem restituendi in bono diversi generis, ita *Magister Sent.* in 4. dist. 15. in fine, ubi clarè dicit, v. g. pro oculo vel vita restitui non posse, sed satis est pœnitere cum desiderio satisfaciendi, si posset: sequuntur *Angles* de Restit. bonorum corporis dub. 4. *Vasq.* de Restit. c. 2. n. 17. *Sanch.* in Cons. l. 1. c. 4. d. 1. n. 7. *Less.* l. 2. c. 9. n. 141. *Nav.* in man. c. 15. n. 22. *Navarr.* de Restit. l. 4. c. 1. n. 81. *Merat.* de Just. d. 26. s. 1. *Bonac.* de Rest. d. 2. q. ult. s. 2. p. ult. *Fill.* t. 32. n. 200. & 239. *Laym.* l. 3. t. 3. p. 3. c. 6. n. 2. *Lugo* n. 9. *Regin.* l. 10. n. 318. *Amic.* de Just. d. 36. n. 171. *Diana* p. 5. t. 4. R. 54. *Petr. Marchant.*, ad 5. præcept. Decal. q. 5. concl. 2. *Bonæsp.* de Just. d. 19. n. 114. *Dicast.* de Restit. d. 7. n. 56. & d. 12. dub. 12. & 13. *Palav.* de Just. n. 74. *Esp.* q. 37. *Haun.* t. 2. n. 662. *Steph.* t. 4. d. 5. n. 20.

Tamb.

Tamb. l. 6. c. 4. §. 3. n. 22. *Escob.* in problem. l. 32. n. 236. *Gord.* in Th. Mor. T. 1. l. 5. q. 4. c. 4. n. 16. *Herinx* de Rest. d. 6. q. 6. *Platel* p. 3. n. 760. *Sporer* t. 5. c. 3. n. 221. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 236. *Petsch.* p. 277. vocat utramque probabilem, putatque primam esse conformiorem *S. Thomæ*, sed secundam esse magis fundatam in jure. Pro hac nostra sententia apud relatos Auctores, quos omnes inspexi, etiam referuntur *Glossa*, *Silv. Panorm. Gom. Albericus*, *Covarr. Ledesm. Lop. Hostiens. Bann. Victor. Arrag. Turr. Becan.*, & recentiores innumeri, inquit *Sanch.* suprà, & ideo *Herinx* meritò vocat quasi communem Doctorum, etiam Jurisperitorum, *Tann.* suprà fatetur probabilem. Probatur autem 1. nam *Exodi* 21. v. 19. dicitur percussorem fore innocentem, id est, liberum, si percussus non moriatur, dummodo operas solvat ac expensas in Medicos restituat: sic autem absolutè non pronuntiaretur liber, si de jure & in conscientia, ad quam dirigendam potissimùm est Scriptura, teneretur etiam dare aliquid pro vulnere vel mutilatione: Idem clarissimè habetur L. ult. ff. *De his, qui effuderint*, aliisque locis apud *Lugo* n. 5. Et ratio sæpissime redditur, *quia liberi hominis vita non potest æstimari* &c. 2. Hic est communis sensus omnium, qui nisi ad tales solutiones veluti pœnas condemnentur, non putant se in conscientia obligari, ideoque etiam à Confessariis non obligantur: similiter hæredes occidentis non solvunt, nec hæredes occisi petunt aliquid præcisè pro vita occisi, quod tamen possent, & procul dubio facerent, si esset obligatio restituendi in diverso genere boni, ergo communis sensus est hanc restitutionem

tionem non deberi. 3. Determinati non potest, quantùm arithmeticè restitui deberet, v. g. pro oculo, & cùm oculus sit omni pecuniâ æstimabilior, læsus posset semper plus exigere, nec satisfaceret, qui excussit, nisi dando, quidquid haberet, quod videtur intolerabile. *Nec juvat* recurrere ad arbitrium prudentum, *nam* læsus potest nolle eò recurrere, & petere hoc totum, quod in conscientia debetur, si enim de jure naturæ est ista obligatio, debet ex natura rei, præscindendo ab arbitrio prudentum, aliquid determinatè esse debitum, utì rectè *Vasq.* n. 20. unde, 4. Ratio à priori est, quia non potest per ejusmodi restitutionem obtineri ulla perfecta & arithmetica æqualitas cum ulla parte debiti, ergo justitia commutativa non obligat ad ejusmodi restitutionem. *Conseq. patet*, nam motivum hujus justitiæ est æqualitas arithmetica & perfecta cum aliqua saltem parte debiti. *Anteced. probatur*, bonum, quod redditur, nec in se nec in æquivalente quoad ullam partem est illud bonum, quod ablatum est, ut enim esset in æquivalente quoad aliquam partem, deberet, per se loquendo, per rem restitutam iterum comparari posse res ablata aut saltem aliqua ejus pars, sed nec oculus nec ulla pars oculi potest comparari per ullas pecunias aut per ullas res etiam spirituales, quamvis de se digniores, neque cum illis in humano commercio est ullâ ratione apta substitui vel commutari, hoc ipso enim quòd sint diversi generis, non habent communem mensuram, utì omnes docent, ergo. 4. Ratio alia etiam à priori est, quia finis saltem mediatè à Justitia intentus per restitutio-

tutio-

tutionem, secundùm Adversarios, est tollere radicem dissolutæ amicitiæ & causam doloris orti ex injuria, sed reddendo pecunias pro oculo, quamvis fortè facias redire amicitiam & cessare dolorem, tamen non tollis radicem dissolutæ amicitiæ, nec causam doloris orti ex injuria, ergo. *Prob. min.*, hæc radix & causa est præcisè carentia oculi, sed hanc non tollis, nam carentia illa perdurat ex omni parte, quamvis reddas mille oculos aureos, ergo. *Si dicas*, tales divitias præeligi uni oculo sicque reddi amicitiam & tolli dolorem, adeoque satisfieri; *Contrà est*, nec redditur amicitia, nec tollitur dolor, nec satisfit per hoc, quod hic intenderet justitia & læsus habere deberet, cum non recipiat oculum nec in se nec in æquivalente quoad ullam partem oculi; ex hoc autem, quòd præeligat, nihil sequitur, hæc enim est voluntas hominis, non intentio justitiæ.

§. 4. *Obji.* 1. Auctoritatem *S. Thomæ* 2. 2. q. 62. a. 2. ad 1. & *Scoti* in 4. dist. 15. q. 3. & *S. Thomam* variè explicat *Bann.*, cujus explicationes quamvis rejiciat *Petsch.* p. 274., tamen innuit posse dici, quòd *S. Thom.* non sit assertivè locutus, sed tantùm significarit, si damnum vitæ vel membri compensari deberet, fore compensandum per aliquid aliud. *Scotus* videtur loqui de obligatione restituendi post sententiam, ubique enim comparat leges pœnales veteris testamenti cum legibus novi. Quòd si mens illorum esset explorata, non ita multi Thomistæ & Scotistæ nobiscum tenerent; in dubio autem loquimur cum majore parte. 300.

Obji. 2. Absurdum est pro bove alieno occiso deberi restitutionem, & non deberi pro occiso 301.

homine. R. Est absurdum non intelligenti naturas rerum, inquit Espar., nam bos est bonum fortunæ; item æstimabilis & novo pretio comparabilis, non item vita hominis.

Instab. Si sit obligatio restituendi pro minore injuria, etiam est pro majori, sed occidere hominem est major injuria, ergo. R. Si jus per injuriam majorem læsum sit reparabile, C., si non sit reparabile, N. maj., & patet, alioquin si fraude aliquem induxissem in damnationem æternam, tenerer pecunias restituere hæredibus ad compensandam eam injuriam, quod est contra omnium sensum.

302. *Obj.* 3. Si fama restitui non possit, debet aliquando compensari per honorem, & tamen honor est aliud genus boni, quàm fama, ergo. R. Honor est bonum affine & ita connexum cum fama, ut ad humanos usus pro eodem ferè reputetur, est enim testificatio bonæ famæ de proximo, & ex honore communiter sequitur apud alios bona fama, ergo per honorem rectè censetur fama restitui; in aliis bonis nihil est simile.

303. *Obj.* 4. Libertas & nobilitas sunt bona superiora, & tamen emuntur pecuniis, quæ sunt bonum inferius, ergo bonum superius potest æquivalere & commutari cum inferiore. R. Pecuniis emuntur jura ad multa commoda spectantia ad fortunas, quæ ex libertate & nobilitate proveniunt, v. g. ut homo liber possit lucrari sibi, ut nobilis gaudeat immunitatibus &c., sic etiam datur pretium pro mancipio, non pro homine ipso, sed pro jure ad commoda ex ipso, quæ ad fortunas spectant; & idem est dicendum de similibus bonis altioris ordinis, quæ dicuntur emi pecuniis. Quòd si emens intenderet dare pretiũ directè pro nobilita-

litate sola, non ideo hanc emeret, sed cederet jure ad pretium, & nobilitas ei donaretur, sicuti qui beneficium ecclesiasticum vult emere, potest cedere jure ad pretium, ut obtineat modo, quo potest, reipsa tamen non emit, cùm res spiritualis secundùm omnes sit pretio temporali inemibilis.

Instab. Pecuniæ sunt mensura & pretia rerum omnium, ergo omnia damna compensari possunt per pecunias. R. Sunt mensura & pretia rerum omnium spectantium ad bona fortunæ, C., absolutè omnium, N.

Obj. 5. Mutilans causavit injustè dolorem mutilato, ergo ex justitia tenetur hunc dolorem tollere. R. Ergo tenetur tollere per pecunias vel per bonum alterius generis, N., per petitionem veniæ vel per aliam satisfactionem, quæ sit in eodem genere boni, in quo erat gaudium per dolorem ablatum, transeat; gaudium ablatum erat bonum temporale animæ, quale si iterum procuret per petitionem veniæ vel per aliud solatium temporale, jam reddit aliquid ejusdem generis, negamus autem teneri ex justitia reddere aliquid diversi generis, licèt admittamus cum *Less.* n. 145. & *Dicast.* d. 7. n. 59. ex charitate quadam etiam teneri, si commodè potest, aliis modis hunc dolorem tollere. 304.

Instab. 1. Qui læsit honorem, tenetur ex justitia satisfacere & tollere dolorem, quem injustè causavit inhonorato, ergo idem hic est dicendum. R. Transeat totum, secundùm jam dicta; est tamen adhuc disparitas, nam prior tenetur tollere illum dolorem, quia potest & tenetur tollere ejus radicem, nempe inhonorationem, quæ causa est illius doloris, imò tenetur iterum hono-

rare, quo honore reddito ex radice cessabit dolor: oppositum est in mutilante, qui non potest reddere membrum ablatum, ex cujus carentia nascitur dolor.

Instab. 2. Si quis injustè inhonoravit Clericum, & hunc honorem non possit aliter reparare, quàm ei conferendo Canonicatum, ad hoc tenetur ex justitia, utì fatetur *Haun.* n. 665., ergo similiter mutilans, qui injustè causavit dolorem mutilato, & non potest hunc dolorem aliter tollere, quàm dando pecunias, tenetur has dare. R. N. conseq., ideo debet dare Canonicatum, ut faciat iterum honorari, & sic reddat honorem, quem abstulit, sic autem tollit radicem doloris: mutilans dans pecuniam non redderet membrum ablatum, nec tolleret radicem doloris, ergo ex justitia non tenetur dare pecunias.

Instab. 3. Communis sententia est cum *Lugo* d. 13. n. 45. aliquem teneri pro compensandis damnis fortunarum subire aliquam infamiam, sic enim fur, qui non potest restituere per se, tenetur per alium, quamvis deberet huic manifestare suum furtum, ergo restitutio debet aliquando fieri in bonis alterius generis. R. Dato ant. N. cons., nam ibi non redditur fama pro pecuniis, sed tantùm cum parva jactura famæ restituitur pecunia pro pecunia aut pro alio bono fortunæ, cujus communis mensura est pecunia, quia per hanc comparari potest omne bonum fortunæ. Itaque dato, quòd sit obligatio aliquando restituendi bonum unius generis pro bono ejusdem generis, cum aliquo detrimento boni alterius generis, negamus obligationem restituendi bonum unius generis pro bono alterius generis, & disparitas

ritas est, quia in priore casu obtineri potest æqualitas inter ablatum & redditum, non autem in posteriore. *Dixi*, dato Ant., nam *Beja* suprà docet non esse obligationem restituendi bonum inferioris ordinis cum periculo amittendi bonum superioris ordinis, quia justitia non videtur obligare ad excessum, *sed* id tantùm tenet, si in bono superioris ordinis pateretur damnum notabile; fateturque *Beja* cum *Nav.*, quando dicitur non esse restituenda bona fortunæ cum jactura famæ, intelligi de fama, quæ consequitur bonitatem moralem, si enim sequatur ad talenta naturalia, v. g. ingenii, scientiæ, putant cum hujus jactura restituendum, quia hæc fama non est inæstimabilis, utì prior.

Instab. 4. Quamvis non possit obtineri tota æqualitas, tamen justitia vult poni tantùm, quantùm poni potest. Rz. Si per hoc, quod ponetur, attingatur æqualitas saltem secundùm partem, C., si non attingatur nequidem secundùm partem, N., nullum autem bonum diversi generis est pars aliquota boni alterius generis aut æqualitatis faciendæ, utì dictum est, ergo justitia non obligat ad ponendum quicquam ex bono alterius generis.

Q. 63. *Quid præterea sit notandum circa restitutionem pro injuria corpori illata.* Rz. Seqq. §. 1. Qui occidit injustum invasorem, vel provocantem, vel consentientem in pugnam, non tenetur compensare damna secuta, quia tales renuntiant juri suo, & alter jus habet faciendi, quod in se est, ut se illæsum servet, *Dian. Bonæspei* & alii cum *Steph.* t. 4. d. 5. n. 30. Quòd si quis contra injustum invasorem graviter excedat moderamen inculpatæ 305.

tutelæ, faciendo nempe plùs, quàm necesse est ad proprium periculum vitandum, *Silv. Ang. Sot. Led. Arrag. Salon. Cord. Rosel. Mol.* apud *Lugo* d. 9. n. 51. dicunt nihil teneri compensare de damno, quod *Lamb.* l. 6. c. 4. §. 3. n. 15. vocat probabile, tum quia invadens censetur consentire damnis, scit enim invasum facturum, quod poterit; tum etiam quia *Mol.* putat, si invasus in foro externo opponeret injuriam sibi priùs factam per invasionem, liberandum à restitutione, potest autem exspectare, donec conveniatur, ergo. *Less.* l. 2. c. 9. n. 135. & *Bonac.* de Rest. d. 2. q. ult. s. 2. p. 1. n. 3. dicunt probabile esse, quòd teneatur tantùm ad partem damni, judicio prudentum, quia minùs peccavit, quàm si non fuisset invasus: *Nav. Lop. Vasq. Turr. Sanch.* in Cons. L. 1. c. 4. d. 9. *Lugo* n. 50. *Ills.* t. 4. d. 2. n. 83. aliique communiter & probabiliùs dicunt teneri ad totum damnum, quia causavit totum per gravem injuriam; & licèt invadens per graviorem injuriam voluerit inferre simile, non ideo licebat inferre invadenti, sicuti licèt Cajus velit tibi furari 100., non ideo tibi licet tantundem furari Cajo, si aliter possis ejus injuriam amoliri. Idem dicit *Lugo* n. 55. de illo, qui sine gravi incommodo fugere potuit invasorem, nam licèt *Julius Clarus*, *Mol. Less.* n. 136. *Ills.* n. 86. putent talem peccare tantùm contra charitatem, quod *Persch.* p. 286. putat probabile, eò quòd aliter non videatur habere jus, quo obliget ad fugam, tamen *Silv. Vasq. Rodriq. Bonac.* & alii cum *Lugo* d. 10. n. 170. & d. 11. n. 55. meritò tenent oppositum, quia quisque habet jus, ut non occidatur auctoritate privatâ, nisi in necessaria sui defensione, hìc autem

autem non fuit necessaria, quia aderat facile medium hoc declinandi per fugam, quæ non attulisset grave incommodum, ergo fuga erat in his circumstantiis debita juri alterius: *Tamb.* permissâ hac sententiâ *Lugonis* adhuc putat probabile esse, quòd talis excusetur à restitutione, quia quando alterum invadit, videtur cedere hoc jure suo. Quòd si provocans occideret provocatum, qui metu infamiæ debuit comparere, provocans teneretur compensare damna inde secuta, quia provocatus accessisset involuntariè, *Salon.* aliique cum *Sanch.* dub. 10.

§. 2. Si Cajus det causam rixæ per sola verba 306.
contumelioſa, & postea occidatur à Titio, Titius tenetur restituere, quia verbalis contumelia non potuit dare jus occidendi: si tamen Titius verbis contumeliosis affectus à Cajo, vellet Cajum occidere, Cajus licitè se defenderet, & quamvis in defensione suî occideret Titium, nil teneretur restituere, ob eandem rationem, quia Titius ob verba contumelioſa non habebat jus occidendi, *Tamb.* n. 17.

§. 3. Si Cajo & Titio pugnantibus accesserunt 307.
alii suâ sponte, & horum unus alterum occidit, Cajus aut Titius non tenetur ad aliquid; si autem Cajus excitarit aliquem ad pugnam pro se defendendo, & hic postea occidatur, secundùm *Suarez* & alios Cajus tenetur restituere, quia per suasionem fuit causa occisionis & damni; secundùm *Vasq.* & alios cum *Lugo* d. 12. n. 58. non tenetur, quia licèt hic suadens peccet contra charitatem, tamen cùm nec fraude nec dolo suadeat, non peccat contra justitiam, scienti enim & volenti non fit injuria, secundùm dicta à n. 4., ita *Tamb.* n. 19.

308. §. 4. Qui occidit alterum paulò pòst naturali vel justâ morte occidendum, non tenetur restituere, quia non censetur intulisse grave damnum in bonis fortunæ, utì habent *Nav.* & *Vasq.* cum *Bonac.* n. 13. In dubio tamen, an ita eventurum fuisset, possessio est pro hæredibus occisi, cujus vita etiam in possessione erat. Quòd si occideret alterum paulò pòst injustè occidendum, v. g. à latrone, teneretur restituere, utì constat ex dictis n. 49. quia prior intulisset grave damnum. Si autem Titius mutilâsset Cajum, qui postea alio morbo vel casu obiit, si ante mortem sententia lata est, vel transactum est de certo pretio propterea solvendo, tenetur Titius totum solvere hæredibus, quia fuit obligatio per sententiam vel per contractum inducta cum spe & periculo utrimque lucri & jacturæ: è contrà si nulla fuisset lata sententia vel contractus initus, non teneretur nisì ad damna vivo causata, quia non fuit causa efficax damnorum post mortem obvenientium, ita *Sanch.* dub. 2. n. 12.

309. §. 5. Si occisus nec uxorem nec liberos habeat, neque fuisset habiturus, plures cum *Steph.* n. 54. dicunt restitutionem esse faciendam hæredibus ab intestato, hi enim repræsentant occisum & succedunt in jura ac onera; si autem credatur, quòd fuisset habiturus liberos, dicunt nihil deberi, tum enim hæredes habent potiùs commodum quàm damnum; *Sanch.* tamen dub. 3. n. 3. & *Tamb.* n. 5. rectè dicunt expensas pro curando vulnerato, qui postea moritur, item alia ipsi ideo ante mortem debita, restitui debere hæredibus, quia hi succedunt in jura defuncti, aut si nullus sit hæres, dandum est pauperibus, damna autem alia facta

facta, postquam vulneratus est mortuus, v. g. quòd non possit dare alimenta parentibus, uxori, filiis, dicit restitui non debere hæredibus, quia hæres tantùm acquirit jura, quæ habuit defunctus, non autem alii. Quòd si, v. g. uxor post occisum maritum æquè commodè nupsit, vel possit nubere, aut si aliquis eâ occasione det ipsi alimenta, huic non esset opus aliquid restituere, tum quia reipsa non fuit damnificata, tum etiam quia occisor ideo tenetur, qui succedit in obligationem mariti, qui eam debuisset alere, maritus autem non teneretur alere, si aliunde ei esset provisum, ergo. Pro dubio autem, quantùm teneatur occisor compensare filiis occisi; item quot filios, & quàm diu teneatur alere, videri potest *Beja* p. 1. cas. 43.

§. 6. *Salon. Arrag. Cord. Led. Less. Lug.* aliique communiter cum *Busenb.* dicunt damna secuta ex occisione vel mutilatione Titii esse compensanda solis parentibus, uxori & filiis, eò quòd reliqui censeantur esse velut extranei se remotè habentes, & per accidens patiantur illa damna: *Lop. & Sanch.* dicunt compensanda esse etiam fratribus & sororibus, saltem tum, si occisus eos per sententiam Judicis tenebatur alere, quia jam habebant jus ad illa, quæ accepissent à Titio, ergo qui per vim impedit, tenetur compensare; addunt *Mol. & Haun.* id maximè tenere de creditoribus, si occisor præviderit hoc eorum damnum, imò *Sotus, Nav. Adrian. Panor. Rosel. Vasq. Turr.* aliique apud *Lugo* d. 11. n. 74. dicunt in hoc casu teneri compensare etiam extraneis, quòd *Illsf.* t. 4. d. 2. n. 78. defendit tanquam speculativè probabilius, licèt agnoscat oppositum 310.

esse practicè probabile. Ratio est, quia qui per vim impedit alterum à consecutione boni, tenetur damnum compensare, secundùm æstimationem spei probabilis & proximæ, quam habuit, uti dictum est à n. 69., sed hic occidens illos omnes impedit per vim, ergo. *Conf.* nam si quis per fraudem induxisset Titium ad bona illa non præstanda, teneretur compensare omnibus etiam non habentibus jus sed solam spem illa obtinendi, secundùm dicta n. 69., ergo multò magis qui occidendo, per vim impedit.

§. 7. Quamvis *Busenb.* ex *Less.* resolvat, si læsus ante mortem omnia remittat occisori, hunc ad nihil teneri, quod etiam docent *Molin.* & *Sanch.*, tamen videtur dicendum cum *Lugo* d. 11. n. 63. & *Ills.* n. 88. non posse remittere obligationem restituendi pro damnis, quæ advertenter causavit lædendo jus, quod habebant alii, v. g. ad alimenta, ad spem melioris hæreditatis, ad plenam solutionem debiti &c., hoc enim jus non pertinebat ad occisum, sed immediatè ad hæredes aut creditores, ita etiam *Ills.* d. 3. n. 88.

311. §. 8. In æstimanda spe lucri, possunt deduci expensæ necessariæ ad victum & vitam occisi, non tamen labores, quibus dictum lucrum sibi comparare debuisset, quia quòd hos labores non posuerit, factum est per injuriam occidentis, & alioquin totum ferè lucrum posset detrahi; unde sicuti qui ab opifice abstulit instrumentum, tenetur ad totum lucrum cessans resarciendum, non deductis laboribus, ita & hìc, ita cum communi *Steph* n. 23., quamvis oppositum putent probabile *Maj. Rebell. Molin. Dian.* p. 3. t. 6. R. 53., sed *Bonac.* n. 8. sic explicat, quòd hoc

hoc tantùm possit detrahi, quod occisus vel mutilatus præsumi potest libenter daturus fuisse pro redemptione laboris Ad quid teneatur ille, qui aliquem occidit, prævidens alteri imputandum esse homicidium, qui etiam ideo damnum est passus, satis colligitur ex dictis n. 156. Denique circa casum, quo quis occidit inimicum suum putans esse feram, aut occidit Titium putans esse Sempronium, videri possunt dicta n. 200. & 201.

ARTICULUS IV.

Quid debeat restitui pro illato stupro.

RESP. Qui virginem per injuriam defloravit, 312.
tenetur tantum rependere damnum, quod ei
ex tali injuria est secutum, idque vel Matrimonio, vel damni æstimatione ad arbitrium prudentis, ut talem nimirum maritum inveniat, qualem manens virgo inveniisset. V. *Sanch. l. 7. de Matrim. d. 14. Fill. t. 32. n. 220. Unde resolves,*

I. Præcisè pro sola virginitate non obligat restitutio: Unde si stuprum mansit clam, aut non impedivit, quin æquè lautè nuberet, ad nihil tenetur stuprator. *Less. l. 2. c. 10. n. 15. Bon. q. 4. de Matr. p. 7.*

II. Item ad nihil tenetur, si defloravit consentientem, absque vi & fraude, vel promissione Matrimonii: quia non est facta injuria. *lb. & Trull. l. 7. c. 9. d. 2.*

III. Si virginem importunis precibus flexit, nihil tenetur restituere, quia adhuc consensit li-

»liberè. Nisi fortè preces tales fuerint, ut cum vi &
»coactione æquiparentur; ùt si conjunctæ fuerint
»cum minis, & metu reverentiali, v. g. si fuit illius
»dominus, vel vir sit magnæ auctoritatis. *Trull. n. 4.*
» IV. Si per promissionem veram, vel fictam
»Matrimonii eam flexit, tunc tenetur ducere eam,
»quia in omni contractu, ubi alter ex parte sua
»acceptavit & implevit, tenetur & alter implere,
»etiamsi fictè contraxerit, quia tenebatur ex ju-
»stitia verè contrahere; cùm alioqui omnia hu-
»mana commercia fraudibus paterent. Et id qui-
»dem verum est, etiamsi stuprator Religionem
»vovisset. *Less. d. 3. & 4. Trull. d. 3. n. 1. & 2.*
» V. Non tamen tenetur fictus promissor eam
»ducere, casu quo, 1. Is puellam valde notabi-
»liter conditione excederet, vel verbis usus esset
»fictionem facilè indicantibus, 2. Si ipsa conscia
»esset prædicti voti; quia tunc ipsa contraxisset
»malâ fide. 3. Si ipse putavit esse virginem, cùm
»tamen non esset. 4. Si ex Matrimonio grave da-
»mnum aut scandalum timeretur. 5. Si ipse jam
»sacris initiatus est, aut alteri Matrimonio copu-
»latus: tunc enim his casibus solùm teneretur cu-
»rare, ut æquè commodè nubat, modò antè dicto;
»dando scilicet dotem, vel aliter, V. *Sanch. l. 1. de*
»*Matr. d. 10. n. 1. & seqq. Trull. n. 3.*

ADDENDA.

313. QUæst. 64. *Quid præterea sit notandum circa restitutionem pro stupro vel defloratione.* 1. 2. Seqq. §. 1. Stuprator dicitur, qui invitam; defloratur, qui consentientem virginem corrumpit, ideoque plùs obligationis habet stuprator, nam licèt puella non

non fuerit virgo; si tamen communiter habebatur talis, & ex stupro secuta sit infamia vel difficultas major ad nuptias, stuprator tenetur compensare damna, uti cum communi *Nav. Az. Vasq. Lugo* d. 12. n. 15. Quòd si virgo per stuprum corrupta nolit cum stupratore Matrimonium, hic tenetur dotem dare, quia debet puellæ manere libertas, qualis antea erat, ut nubat, cui volet, *Az. Less. Bonac. Turr. Lugo* n. 12. *Gob.* in Exp. t. 10. n. 217. contra *Covar. Mol.* & alios, qui dicunt eum satisfacere, si offerat se in maritum: si autem ipsa nollet dotem sed peteret eum maritum, *Azor* putat hunc teneri ducere; & *Lugo* n. 14. putat probabile, sed *Less.* l. 2. c. 10. n. 13. id negat, nam relictâ ei tali libertate nubendi, cui volet, quam antea habebat, satis est rem reduci ad æqualitatem, quod fit per assignatam dotem: nec tenetur dare totam dotem, sed solùm addere, quantùm sufficit, ùt æquè bene nubat, sicuti antea nupsisset, uti habet communis cum *Lugo* n. 13. & *Gob.* n. 219. Si tamen non posset alio modo reparare injuriam, quàm ducendo, licèt Matrimonium non promisisset, teneretur ducere, uti habet communis; limitant *Lugo* n. 18. & *Tamb.* l. 7. c. 5. §. 3., nisi esset magnus excessus inter ipsum & ipsam, quia nec alia debita sunt necessariò restituenda, quando longè plus expendere opus est, quàm sit valor ipsius debiti.

§. 2. Si Titius stuprum intulerit Cajæ sibi consanguineæ, nec possit dotare, multi apud *Sanch.* de Matr. l. 5. d. 5. n. 5. dicunt esse liberum, quamvis etiam promisisset Matrimonium, quia hæc promissio erat de re illicita, ratione impedimenti; addunt non teneri petere dispensationem, 314.

quia

quia hoc non fuit adjectum promissioni, quam sententiam *Sanch.* n. 7. dicit esse probabilem, quando enim Cap. 1. *De adulteris* dicitur, ut defloratus ducat defloratam, non est hic casus, ubi impedit consanguinitas, uti notat *Sanch.* ibid. l. 8. d. 36. n. 12., nam sicuti qui obstrictus voto castitatis, de quo defloratæ scivit, non tenetur eam ducere aut petere dispensationem, uti habet sententia probabilis, ita & hic: nihilominus *Lugo* in Resp. mor. l. 6. dub. 19., probabiliùs docet Titium teneri ducere, si aliter non possit compensare damnum, quia damnum, quod Caja patitur, provenit ex injuria Titii, quilibet autem tenetur reparare damnum ex injuria sua proveniens; consequenter tenetur petere dispensationem, quia qui tenetur ad finem, tenetur ad media necessaria, uti fatetur *Sanch.* n. 12.

315. §. 3. Pro defloratæ præsumitur in foro externo, quòd fuerit virgo & quod sit seducta: si tamen non fuisset virgo, & defloror adjudicaretur pœnæ, quia corrupisset virginem, hæc teneretur restituere, quia sciret sententiam niti falsâ præsumptione, *Panorm. Mol. Lugo* n. 3. Similiter si per metum justum inducta est, v. g. si defloror dixit, quòd vellet accusare de aliquo, de quo licitè accusare poterat, non tenetur quicquam restituere, quia ipsa consensit, ut hoc damnum vitaret, *Turr. Lugo* n. 5. Si tamen ipse propalaret defloorationem, teneretur ad damnum ob injuriam famæ læsæ, æquè ac si injustè defloraasset, *Mol. Lugo* n. 6.

316. §. 4. Si puella defloorata est absque promissione Matrimonii, *Less.* in auct. v. *Sponsalia* cas. 3. putat defloratorem posse per Judicem cogi, ut ducat,

ducat, dicitque esse communem, & favet cap. 1. *De adulteris*, sed alii cum *Gob.* à n. 202. probabilius dicunt id intelligi debere tantùm de eo, qui decepit, non autem, qui simplici petitione induxit, volenti enim nulla fit injuria: si tamen dominus vel Superior importunè petivisset, talis metus reverentialis videtur violentiæ æquivalere.

§. 5. Qui datâ spe Matrimonii induxit, tenetur in foro conscientiæ ducere etiam ante omnem sententiam, quia censetur tacitè promisisse, neque licitum est parentibus impedire tale Matrimonium, alioquin impediunt executionem ejus, ad quod filius obligatur; neque puella tenetur exspectare, v. g. ad triennium, donec parentes sponsi consentiant, quia tales promissiones, uti & vota, censentur fieri pro primo tempore commodo: adde talem teneri, etiamsi postmodum se obligasset ad servitium, quia hæc obligatio posterior non potest præjudicare priori, ita *Less.* suprà. Quòd si puella ad copulam tentata petierit, an me duces, si fuero facta gravida? & Titius responderit, non deseram te, sicque defloraverit & imprægnarit, Titius tenebitur ducere, ut damnum reparet, in quod puella non consensit, nisi ex spe Matrimonii facta, *Gob.* n. 80. 222. & seqq. 317.

§. 6. Qui datâ spe Matrimonii ex puella suscepit plures proles, tenetur eam ducere, uti dictum est, neque puella potest eam obligationem remittere, quia vel justitia, vel saltem charitas & pietas in proles obligat, ut legitimentur, ne maneant infames & priventur hæreditate aliisque commodis, *Lugo* in Resp. mor. l. 1. dub. 44. n. 4. 318.

§. 7.

319. §. 7. Si Cajus & Titius separatim promiserint Matrimonium Bertæ sub conditione, si ex ipsis conciperet, & eodem ferè tempore copulam habuerint cum illa, ita ut ipsa nequeat discernere, è quo conceperit, nunc autem, ut honorem salvet, velit nubere uni, meritò dubitatur, an aliquem & quem possit cogere ad Matrimonium secum, nam si cogat Cajum, fortè faciet ei injuriam, & prolem supposititiam è Titio conceptam illi asferet; atque idem est, si Titium cogat. *Si dicas*, posse cogere, quem volet, uterque enim reus est, cùm uterque per suum peccatum sit causa illius dubii: *Contrà* est, nam neuter scivit de altero, è contrà Berta scivit de utroque, quem admisit, ergo potiùs malitia Bertæ est causa illius dubii, unde videtur potiùs Berta amisisse jus cogendi alterutrum, cùm dicere non possit, multò minùs probare se ex hoc vel illo determinatè concepisse: an autem unus illorum teneatur admittere vel alere prolem, dictum est p. 1. n. 704.

320. §. 8. Si votum castitatis vel Religionis fiat post defloration em & promissionem Matrimonii, communis & vera sententia est contra paucos, quòd deflorator teneatur ducere, jam enim antecedenter erat jus strictum puellæ acquisitum, ergo votum superveniens non obstat illi obligationi, sicuti non obstaret, si rem alteri debitam voveres dare pauperibus. Si autem votum præcesserit, *Hurt. Perez & Gob.* n. 100. negant defloratorem teneri ducere, si aliter possit compensare damna & impedire infamiam; idem docent *Nav. Laym. Dian.* & alii apud *Lugo* n. 40., etiamsi non posset aliter compensare damna, quia materia promissionis erat illicita ob votum, ergo promissio

missio illa videtur fuisse invalida : *Vasq. Sanch. Con. Tann. Castrop. Lugo , Tamb. Haun. Ills.* t. 4. d. 3. n. 93. meliùs dicunt defloratorem teneri ducere puellam , si hæc fuerit voti ignara, quia obligatio gratuita ex religione debet cedere obligationi onerosæ ex justitia, & aliàs qui vovisset omnia bona sua dare pauperibus, si postea gravissima damna aliis inferret, satisfaceret dando pauperibus, quod nemo dicet : putant quidem aliqui tale votum ab initio habuisse hanc conditionem implicitam, nisi gravior obligatio supervenerit, ideoque Deum aliter non acceptâsse, sed abstrahendo ab hoc, dicendum est, defloratorem teneri petere dispensationem voti , quia quivis tenetur adhibere media ordinaria ad reparandum jus alienum injustè læsum, sicuti si Religiosus intulerit damnum , & possit illud resarcire petitâ à Prælato veniâ, utique tenetur hanc petere. Quòd si puella fuisset conscia voti, defloratur videtur liber , utì probabiliter tenent *Less.* & *Sanch.* apud *Lugo* n. 50., & deberet puella suæ imprudentiæ imputare, quòd consensisset aut credidisset promittenti ; *Lugo* tamen etiam probabiliter putat adhuc teneri dispensationem petere, quia promittendo Matrimonium credi poterat, quòd se obligaret ad tollenda , si posset, illius impedimenta , quale erat impedimentum voti.

§. 9. Qui datâ fide Matrimonii defloravit 321.
consanguineam conscium impedimenti, in quo non solet dispensari nisì ex gravissimis causis, si hæ absint, ad nihil tenetur ; si autem in eo dispensari soleat ex causa, & hæc causa absit, etiam ad nihil tenetur, quia dispensatio sine causa peti

non potest, nec prodest, si falsa causa afferatur, *Sanch.* de Matrim. l. 5. d. 5. n. 3. Si autem causa illa adsit, & ille sub conditione dispensationis promiserit, multi tam Juristæ quàm Theologi apud *Sanch.* n. 5. adhuc dicunt ad nihil teneri, & hoc probabile agnoscit *Sanch.*, quia talis conditio in jure censetur impossibilis, cùm pendeat à sola voluntate Principis, sitque præterea contra jus ordinarium & legem communem. Alii apud eundem *Sanch.* n. 12. dicunt promissionem esse quidem validam, sed posse ad nutum ab utroque revocari, etiam altero invito, ante & post dispensationem obtentam, nisi hac obtentâ ratificetur consensus, non aliter atque sponsalia impuberum, promissio enim illa non debet esse ita irrevocabilis, uti esset, si fieret à personis non impeditis; *Sanch.* tamen aliique plurimi cum *Lugo* n. 53. probabiliùs dicunt promissionem valere, adeoque defloratorem teneri obtentâ dispensatione, imò obligari petere, quia totum, quod promittitur, est licitum & possibile, quod enim pendet à voluntate Principis, non censetur impossibile, quando concedi solet, uti hìc fit. Quòd si promissio fuisset absoluta sine mentione dispensationis, *Sanch.* n. 26. aliique dicunt esse invalidam, quia quod promittitur, est illicitum, sed *Lugo* n. 54. meritò contradicit, si impedimentum utrique fuerit notum, idemque sentiunt multi apud *Sanch.* n. 25., quia taciti & expressi eadem est vis, & conditio, quæ de jure necessaria est ad valorem actûs promissi, semper intelligitur promissioni inclusa, ergo etiam hic promittens censetur dixisse, si fieri possit, potest autem

autem fieri per dispensationem, sicuti si Religiosus alteri promittat dare aliquid, semper intelligitur, habitâ facultate Prælati, ad quam petendam se obligat, quia sine ea nihil dare potest.

§. 10. Qui defloravit puellam, non tenetur 322.
hujus parentibus ratione infamiæ, nec pro eo, quòd dos ei augeri debeat; utì habent *Mol. Less. Lugo* n. 8. *Gob.* n. 215. *Ills.* n. 90. contra *Az. Nav.* & alios, quia puella tali juri vel debito resignare potest absque consensu parentum, censeturque resignare, liberè consentiendo in copulam, sicuti Ordo religiosus non habet jus, ut Religiosus non peccet, quamvis Ordo inde infametur: habent tamen tam parentes quàm Ordo jus, ut si peccatum sit occultum, non propaletur cum sua infamia, quia hoc non officit libertati peccantium; possuntque etiam puella & Religiosus prævidentes ex peccato suo talem infamiam redundaturam, peccare contra charitatem aut contra pietatem in suos, utì omnes fatentur.

§. 11. Si puella corrupta, quando erat in pe- 323.
riculo non bene nubendi, accepit aliquid à corruptore, aut contraxit de aliquo pretio accipiendo, quamvis postea æquè bene nubat, potest retinere, aut exigere id, de quo contractum est, quia subivit periculum pretio isto justè æstimatum, *Lugo* n. 17. *Ills.* n. 71. Si autem corrupta moriatur, antequam tempus nubendi advenerit, corruptor ad nihil tenetur hæredibus, nisi pactum vel sententia Judicis præcessisset, *Less. Vasq. Turr. Lugo & Ills.* suprà.

§. 12. Si deflorator fictè jurarit inire Matri- 324.
monium, quamvis puella sciverit eum esse conditionis superioris, *Mol.* & alii apud *Sanch.* de

Matr. l. 1. d. 9. n. 8. dicunt obligari, quia sic censetur renuntiâsse juri conditionis suæ; sed negant alii cum *Lugo* n. 22., quia juramentum non obligat ultra intentionem jurantis, secundùm dicta p. 1. n. 321., ergo si non habuit intentionem se obligandi, non obligatur; tenetur tamen de damnis per injustam fictionem datis. Quòd si puella nescit esse superioris conditionis, ideoque suspicari non potuerit, quòd fingeret, multi cum *Vasq.* probabiliter docent debere duci, negant tamen alii cum *Sanch.* & *Lugo* n. 32., quia debitor, etiam ex delicto, non tenetur cum tanto & tam inæquali damno servare promissum, sed sufficiet dotare, vel facere, ut nubat tali, qualem putabat esse corruptorem: si tamen seriò promisisset, tum ratione promissionis deberetur totus ille excessus, ad quem dandum voluisset se obligare conscius suæ conditionis: si autem puella semiplenè tantùm advertere potuit fictionem, aliqui dicunt fingentem teneri tantùm ad partem, sed probabilius est teneri ad totum, quia sicuti semiplena advertentia non sufficit ad valorem contractûs, ita nec ad valorem renuntiationis sui juris, sicuti si debitor semiplenè advertenter remisisset tibi debitum, adhuc tenereris solvere, ita & hìc, *Lugo* n. 30.

325. §. 13. Quando corruptor fictè promisit alicui, quam falsò putabat esse virginem, si ipsa dixit se virginem, fictè promittens ad nihil tenetur, quia fraus fraude compensatur: si autem ipsa non dixit, sed ille ex errore suo putavit esse virginem, adhuc putat *Less.* ad nihil teneri, quia etiamsi seriò promisisset, ad nihil teneretur, quando id deprehenderet: hinc *Henriq.* & *Sanch.* de

de Matr. l. 1. d. 10. n. 24. dicunt, si fictè promiserit viduæ non virgini, & ita adduxit ad copulam, non teneri ducere, nam non tenebatur ex justitia habere verum consensum, quia copula ista non erat digna pretio talis consensûs, nisi mulier illa fuisset valde honesta, & ideo subiret periculum postea non inveniendi alias nuptias, uti notat Lugo n. 34., qui n. 24 cum aliis dicit, licèt mulier talis non dixerit se virginem, attamen corruptorem teneri, non quidem ad tantum, quantùm si esset virgo, attamen ad tantum, quantùm deteriorata est, aut quanti apud improbos valet talis usus corporis, sicuti si à me acceperis vestem putans esse pretiosiorem, ideoque promiseris 20., si postea deprehendas non fuisse tam pretiosam, non teneris quidem ad 20., sed ad hoc, quanti valebat.

§. 14. Si deflorata postea iterum fornicetur cum alio, qui sub ficta promissione defloravit, ad nihil tenetur, quia si seriò promisisset, cessaret obligatio, jam autem tenetur tantùm ratione fictionis, à cujus debito liberatur per sequentem puellæ fornicationem: limitat tamen Lugo n. 26. nisi deflorator procurasset fornicationem cum alio, ut sic ab obligatione liberaretur, tum enim per fraudem fuisset injusta causa illius peccati, ex quo peteret excusationem. 326.

§. 15. Si puella sciverit quidem adesse impedimentum Matrimonii, sed deflorator fictè promittens innuerit de dispensatione, quæ facilè obtineri posset, tenetur procuratâ dispensatione ducere, quia puella prudenter credere potuit esse serium, adeoque quod se obligare voluerit ad dispensationem petendam, secundùm dicta n. 321. 327.

328. §. 16. Si Titius sub promissione Matrimonii defloravit Cajam, & Caja postea nolit Matrimonium, Titius ad nihil tenetur, nisi finxisset se melioris notabiliter conditionis, quàm erat: tum enim ob fraudem meritò repelleretur, & aliter per dotem teneretur compensare damnum: si autem Caja vellet, sed Cajæ parentes impedirent, *Nav. Stiv. Henriq. Vasq.* dicunt defloratorem teneri dotare, ne puella sine culpa sua damnum patiatur, sed *Sanch.* & *Lugo* n. 29. id negant, quia Titius non obligavit se ad conjugium vel dotem pro electione Cajæ, sed determinatè ad conjugium, ergo si per ipsum non stet, quominus ineatur conjugium, satisfecit.

329. §. 17. Qui fictè promisit & ita induxit ad turpes tantùm tactus patiendos, communiter ad nihil tenetur; fieri tamen potest, ut, si innotescat, teneatur ducere, utì rectè *Lugo* n. 27. Imò quamvis nec corrupta nec tacta sit, si tamen ex ficta spe Matrimonii adducta est ad talem familiaritatem, ut sit subitura famæ jacturam & damnum, nisi ducatur, erit obligatio ducendi, utì rectè *Sanch.* & *Lugo* n. 48. Nec satis erit ducere, sed consummari debebit Matrimonium; neque licitum erit in Religionem ingredi, utì tenet *Lugo* n. 49. contra *Pontium* & *Dianam* p. 2. t. 4. R. 203., Ratio est, quia sic non resarciretur damnum, per fraudem ex nimia ista familiaritate causatum, maneret enim prudens suspicio admissæ antehac copulæ.

330. §. 18. Si defloratus neget se habuisse copulam, & defflorata juret ipsum habuisse, nihil potest credi, quia asserenti incumbit probatio, neque hìc in propria causa admittitur juramentum

supple-

suppletorium probationis, quamvis defiorata esset prænobilis & hactenus habita pro honesta, & etiamsi ipse fateretur intercessisse familiaritatem, aut etiam de nocte, dummodo extra lectum, fuisse versatum cum illa, & impudicè attigisse, per hoc enim necdum fit semi-probatio, præsertim cùm sic daretur occasio puellis sibi alligandi alios ditiores vel nobiliores, ita cum aliis *Gobat* n. 10. à n. 186. contra *Fabrum* & alios. Quod si alterutri credendum esset, juramentum masculo potiùs quàm fœminæ esset deferendum, tum quia sexus virilis magis ad veritatem propensus est, tum etiam quia fœmina actrix ob fornicationem incipit esse infamis, *Menoch.* & alii cum *Gob.* n. 189. Quandonam sit violenta aut vehemens præsumptio copulæ habitæ, vide dicenda l. 4. n. 1439. & 1445.

ARTICULUS V.

Quid debeat restitui pro adulterio.

RESP. Cùm ex adulterio damnificari possint conjux alter, & proles legitimæ, circa sustentationem, hæreditatem, &c. patet, quòd uterque adulterans, natâ eis prole, debeant, cùm id damnum causent, eatenus restituere, quatenus possunt sine detrimento altioris boni, & causatione majoris mali. *Est communis. Vid. Lay. l. 3. t. 3. p. 3. c. 14. Unde resolves,* 338.

I. Quod attinet ad ipsam adulteram, ordinariè non tenetur prodere, quòd proles ejus spuria sit: nam viro suo tristitiam, & sui odi-

»um, & discordias domesticas crearet, ac famam »suam prodigeret, quibus damna fortunæ me»ritò cedunt. Accedit, quòd proles matri non te»neatur credere se esse illegitimam. *Fill. t. 32. n.* »225.

» II. Debet tamen, si potest, aliis industriis da»mnum compensare, v. g. 1. diligentiùs adminis»trando rem familiarem; 2. de cultu corporis »detrahendo; 3. si habet bona propria, plus legi»timis, quàm spurio relinquendo; 4. eum indu»cendo, ut relictâ hæreditate, vel ejus parte am»plectatur statum Ecclesiasticum vel Religiosum, »si idoneus sit, &c. *Trull. l. 7. c. 9. d. 4.*

» III. Quod attinet ad ipsum adulterum spu»rii patrem, etiam ipse sæpe excusatur, vel in to»to, vel ex parte; sive quia damnum ab adultera »compensatum fuit, vel compensandum credi»tur; sive quia restitutio non potest fieri sine pe»riculo vitæ, dispendio famæ, turbatione & dis»cordiis familiarum, sive quia non est certus fi»lium esse suum, *v. Less. l. 2. c. 10. d. 6. Bon. de Mat.* »*q. 4. p. 15. Trull. d. 7.*

ADDENDA.

332. *Quæst. 65. Quid præterea sit notandum circa restitutionem pro adulterio.* Rz. Seqq. §. 1. Si adultera non possit sine infamia sua reparare damna, *Adr. Hostien. Palud.* obligant, ut se infamet, quia id debet delicto suo imputare; quod *Sot. Maj.* & alii apud *Azor* T. 3. l. 4. c. 39. dicunt tum saltem esse verum, si ingens patrimonium, v. g. regnum, principatus, comitatus, aliàs transiret ad spurium defraudato legitimo; *Cajet. Med.* aliique communiter

muniter negant teneri se infamare, quia fama est bonum superioris ordinis; & hoc clarè innuitur Cap. *Officii*, De pœnit. & remiss. *Covar. Tol. Mol. Vasq.* aliique cum *Lugo* d. 13. n. 45. meliùs sic distinguunt, si infamia sit tanta, ut judicio prudentum multùm præponderet detrimento ab aliis ferendo, non est obligatio, nemo enim tenetur restituere cum longè majori suo incommodo, neque damnificatus potest obligare damnificantem, ut tale detrimentum sibi inferat, exequendo quasi pœnam in seipsum, quamvìs ipsemet, si sciret injuriam factam, posset exigere debitum, & permittere illud detrimentum per accidens connexum; si autem non sit tanta infamia, tenetur, nam aliud est non esse obligationem restituendi bonum unius ordinis pro bono alterius ordinis, & aliud, non esse obligationem restituendi bonum unius ordinis pro bono ejusdem ordinis, etiam cum aliquo detrimento boni alterius ordinis, utì n. 304. *Inst.* 3. explicatum est; hìc autem obligatio tantùm erit reddendi bona fortunæ pro bonis fortunæ, cum aliquo detrimento famæ: etiam rectè notat *Tamb.* l. 7. c. 3. §. 4., si adultera esset mulier prostitutæ famæ, item si deberet tantùm apud unum vel alterum virum prudentem, aut apud solum filium spurium prodere crimen suum, & sic posset cavere damna, ad hoc teneri: imò v. g. Regina, quamvìs occidenda foret, teneretur sub mortali revelare primogenitum esse spurium, si sit hæreticus, vel aliter gravissimè nociturus Reip., si succedat, nisi fortè primus legitimus sit etiam talis; quia bonum commune prævalet vitæ hominis privati, *Vasq.* aliique communiter cum *Lugo* n. 44.

333. §. 2. *Vasq.* contra communem aliorum sententiam putat adulteram, si absit periculum mortis, scandali vel infamiæ gravioris, teneri manifestare spurio conditionem suam, quamvis sciret illum non crediturum, sicuti si Cajo dedisses rem Titii, tenereris manifestare Cajo, quamvis prævideres Cajum non redditurum, quia licèt nunc non credat, postea fortasse mutabitur & credet: admittit ista *Lugo* n. 31., si uterque teneatur credere, tunc enim, licèt non credat, perget semper obligari ad restitutionem: *Ill.* t. 4. d. 3. n. 98. dicit non teneri manifestare, nisi moraliter certò sciat aliquando crediturum, & sic impedienda damna; sed credo sufficere spem prudentem, nunquam enim potest moraliter certò id præsciri, cùm pendeat à libertate hominis jam valde malè dispositi.

334. §. 3. *Covarr. Gom. Castro* & Canonistæ communiter cum *Mol. Vasq. Less. Ill.* suprà docent filium, quamvis sciret matrem aliquando adulterasse, non teneri ei credere, quamvis juret ipsum esse spurium, nisi convincatur, v.g. per duos testes, qui deponant maritum abfuisse toto tempore, quo concipi potuit, quia possessio est pro honestare, à qua non debet deturbare incertum testimonium matris, præsertim cùm sciatur matres posse in hoc errare, aut etiam quandoque impotentes esse in amore erga unam, & in odio contra alteram prolem; hinc dicunt *Less & Ill.* ab omnibus Canonistis receptum esse, quòd non detur obligatio, nequidem pro foro conscientiæ habendi fidem uni homini etiam omni exceptione majori, si ideo grave damnum esset subeundum, quia sic daretur occasio multis frau-

fraudibus, mendaciis, injustitiis, perjuriis; & hoc conforme est Cap. *Licet universis*, Cap. *Veniens*, Cap. *A nobis*, De testibus & attestationibus: putant tamen *Hostien. Panorm. Med. Adr. Palud. Sot. Vasq. Rebell.*, si mater videatur dignissima fide, & filius non habeat rationem dubitandi, consideratâ matris probitate, Dei timore, ejus amore in filium hactenus constanter probato, hunc in conscientia teneri credere, tum enim aderunt sufficientia motiva, & deerit prudens ratio dubitandi: idem dicunt *Tol.* & *Turr.*, si talis mater id juret in articulo mortis post sumptam Eucharistiam: *Lugo* d. 11. n. 62. dicit non teneri credere in foro interno, nisi talia sint indicia, ut si proponerentur in foro externo, ipse pronuntiaretur esse spurius, quia forum internum conformari potest externo, imò sæpe debet, quando non constat, quòd externum nitatur præsumptione falsâ. Vide *Leur.* p. 1. q. 265. & 266.

§. 4. Si adultera non sit certa, quòd proles sit spuria, uti quandoque incerta esse potest propter vicinitatem copulæ mariti, excusatur ab obligatione restitutionis, quia in dubio præsumitur pro Matrimonio, cui proles tanquam favor adjudicatur, ita cum communi *Tamb.* suprà: si autem adulter causam dubitandi haberet, & tamen simul sint indicia sufficientia, ob quæ coram Deo credere debeat prolem esse suam, v. g. quia tempus partûs correspondet tempori adulterii, & maritus tum aberat, quia maritus antea filios ex uxore non genuerat, quia mater dicit se ex adultero concepisse & non ex marito, putat *Mol.* T. 4. d. 103. n. 3., quamvis fortè in foro externo esset absolvendus, tamen persistente dubio adhuc 335.

in

in conscientia teneri ad partem damnorum pro quantitate dubii, quia non est bonæ fidei, cùm malâ fide apposuerit causam, ex qua damna illa apta sunt sequi, sicuti qui injustè ignem immisisset sylvæ, si inde accenderetur domus vicina, quamvis dubium esset, an igne illo accensa esset, teneretur ad partem damni: communis tamen sententia Auctorum cum *Lugo* d. 13. n. 17. *Haun.* t. 2. n. 700. *Ills.* n. 96. dicit etiam in tali casu prolem præsumendam esse legitimam, & Jura ipsa sic statuunt, probatque ratio, nam cùm proles ratione Matrimonii inveniatur in possessione honestatis, non debet de ea dejici propter solum dubium; consequenter non obligabitur adulter compensare aliquid, est enim eadem ratio pro prole & pro adultero, qui quamvis non habeat bonam fidem respectu adulterii, tamen habet respectu suorum bonorum, quibus non tenetur se privare dubitans de debito: nec exemplum de igne valet, ibi enim non datur præsumptio contraria, quæ elidat probabilitatem de incendio per ignem illum causato, hic autem datur, quia præsumitur pro legitimitate, quam dat Matrimonium, pro quo est possessio.

336. §. 5. Adultera tenetur solvere alimenta prolis spuriæ usque ad annum tertium inclusivè, & adulter solus imposterum, *Less.* l. 2. c. 10. n. 42. *Lugo* n. 9.; unde si spurius maneat inter legitimos filios, his & marito compensari debent hæ expensæ, ad quas injustè & per fraudem inducti sunt. Quòd si adulter suasit adulteræ, vel procuravit, ut prolem marito supponeret, tenetur æquè primò cum matre damna compensare, *Less. Lugo Tamb. Ills.*, quia quando consilium est in com-

commodum consultoris & executoris, uterque tenetur æquè primò, uti dictum est n. 56.; si autem non suasit nec procuravit, *Sot.* & *Henriq.* dicunt solam matrem teneri, quod probabile esse dicunt plures cum *Diana* p. 2. t. 3. R. 55., quia adulter tantùm permittit suppositionem; sicuti si adultera sibi procuraret abortum, ipse permittendo non diceretur causa illius: & ideo *Vasq.* putat hanc sententiam tum sustineri posse, si mater ex se absque necessitate voluit spurium retinere domi inter filios; sed alii omnes, teste *Lugo* n. 11. communiter sententiam illam rejiciunt, ideoque oppositum docet ipse, cum *Dicast. Haun. Illsf.* & aliis, tum quia adulterio suo imponit quandam necessitatem matri, ut ad infamiam vitandam supponat spurium; tum etiam quia mater tantùm permittendo spurium esse domi inter legitimos censetur causa damni, ergo etiam causa erit adulter, si tantùm permittat, quia teneretur impedire & ipsemet alere; denique quia si quis poneret filium alienum in domo Caji loco filii Caji, prævidens Cajum ex errore putaturum esse suum, utique esset injustus, & teneretur compensare damna per fraudem illam causata, ergo & adulter ponens in utero, & consequenter in domo.

§. 6. Si certum sit prolem esse ex adultero, 337.
sed incertum è quo inter plures, singuli secundùm proportionem dubii tenentur ad partialem restitutionem alimentorum & partis hæreditariæ legitimis subtractæ, cujus tamen portionis dimidium restituere debet adultera, ita ut adulteri alterum dimidium loco patris certi restituant; Ratio est, quia licèt is, qui dubitat, an damnum

mnum injustum causarit, ad nihil teneatur, utì dicemus n. 574., tamen hìc singuli communi operâ sunt causa ipsius incertitudinis, quæ injustè impedit, ne ab uno determinato exigi possit debita restitutio, & in hoc damnum singuli consenserunt volendo copulam per se causativam ejusmodi damnorum, utì argumentatur *Ill.* n. 97.; addens adulteros similiter teneri ad alimentationem spurii, de quo videri possunt dicta p. 1. à n. 704.

338. §. 7. Secundùm *Mol.*, adultera tenetur etiam ad alia damna ex illo errore orta, v. g. ad compensandas donationes & munera, si spurio fiant à consanguineis, quia credunt esse legitimum: *Lugo* tamen à n. 39. limitat ad ea damna, quæ per se connexionem habent cum partu adulterino, utì sunt; 1. damna legitimorum circa hæreditatem paternam & maternam. 2. Alimentorum & expensarum in illegitimum. 3. Hæreditatum & legatorum devolutorum ad spurium ab ascendentibus. 4. Hæreditatis conferendæ à consanguineo, qui dedit primogenito, quem putabat legitimum. 5. Fidei-commissorum aliorumque jurium sanguini paterno annexorum: ad hæc enim & superiora determinatè jus habent legitimi. 6. Si spurius ab intestato succederet fratri alterive consanguineo, non successurus, si sciretur esse spurius.

339. §. 8. Si prudenter præsumatur maritum & filios legitimos malle delictum matris suæ occultum esse & damna ista pati, quàm maculam aperiri, vel causari aliud grave incommodum, v. g. mœstitiam, inquietudinem, lites, putat *Haunoldus* matrem, si aliter non possit compensare

sare damna, non teneri procurare restitutionem manifestando: sed de hoc postea, quando de causis excusantibus à restitutione.

§. 9. Adulter non tenetur marito dare pecu- 340.
niam pro compensatione injuriæ vel infamiæ, si facinus fortè eruperit, quia pecunia est bonum alterius ordinis: si tamen hanc occultè dederit, maritus potest retinere, uti habent *Less. Tamb. Ills.* n. 95.; prohibetur autem publicè fieri, L. *Transigere*, 18. Cod. *De transactionibus*, ne maritus cum scandalo putetur corpus suæ conjugis ad quæstum prostituisse: tenetur tamen tam adulter quàm adultera petere veniam & honorare maritum, ut sic pro inhonoratione illa satisfaciant.

§. 10. Hìc ex occasione notari possunt pœnæ 341.
adulterii: *Levit.* 20. v. 10. *Deuter.* 22. v. 22. punitur morte, & quidem lapidatione, uti habetur *Joan.* 8. Jure civili, viris à Justiniano statuta est pœna capitis, à Carolo V. etiam fœminis. Jure canonico auferetur adultero jus exigendi debitum conjugale, & conceditur separatio thori ad instantiam innocentis. Jure Bavarico inter personas vulgares primâ vice punitur per mensem incarceratione in pane & aqua vel æquivalente levi victu; si pinguioris fortunæ sint, pendunt præterea 113. florenos & 26. crucigeros; qui verò tenuioris, mediâ parte, quæ applicatur piis causis & manifestatori: qui autem non est solvendo, post finitum carcerem per tres dies Dominicos continuos stat cum candela ante templi fores, *Haun.* n. 705. Hodie pœna adulterii, inquit *Pirhing* l. 5. t. 16. n. 18. est relegatio sive exilium aut alia pœna arbitraria, etiam pecuniaria: in nostris

nostris partibus (D. lingæ in Germania) stare debent tribus diebus Dominicis, vel festis, quando est concursus populi, ante fores Ecclesiæ cum accensa candela: alibi cum lodice sub cathedra concionatoria; alibi per urbem publicè deducuntur à ministris justitiæ cum vase ligneo humeris injecto instar thoracis, capite per foramen superiùs eminente, vocant, *Spanischer Mantel*, vel *hœltzen Wammes*.

ARTICULUS VI.

Quid debeat restitui pro fama & bonis spiritualibus, ut inductione ad peccatum, avocatione à Religione.

342. »RESP. I. Juxta dicta, si restitui non possunt »bona ablata ex bonis ejusdem ordinis, non »est obligatio faciendi ex bonis diversi ordinis: »*Unde resolves*,

» I. Pro fama, restituenda est fama: cùm id non »potes, non teneris ad pecuniam & bona fortunæ, nisi per sententiam à judice cogaris sic satisfacere. Eadem est ratio de reliquis. Quòd si tamen lædendo famam, in bonis etiam fortunæ »alteri damnum allatum esset, constat ex suprà »dictis, quid faciendum sit. Porrò de læsione famæ, &c. *vid. infrà.*

» II. Si quis alterum induxit ad peccatum suasione vel exemplo suo, tenetur quidem ex charitate, quoad potest, eum revocare ad melio»rem statum; sed non ex justitia. *Less. l. 2. c. 8. n. »10. Laym. l. 3. tr. 2. c. 8. n. 1.*

III.

III. Si quis autem induxit fraude, dolo, injusto metu, &c. tenetur ad id ex justitia: quia quisque habet jus, ne injustè lædatur in bonis spiritualibus: Unde si lædatur, debet id spirituale restitui, si potest. *Ibid.*

IV. Si quis aliquem (etiam Novitium) abduxit ab ingressu Religionis, tamen sine vi & fraude, etsi graviter peccârit id irrationabiliter faciendo, ac proinde teneatur ei rursus suadere ingressum ex charitate; non tamen ex justitia, vel illi, vel Religioni tenetur, quæ nullum adhuc in eum jus acquisivit. *Vid. Lay. n. 2.*

V. Si quis religiosum ad apostasiam induxerit suasione, aliâve cooperatione, obligatur ex justitia Religioni ad restitutionem, non quidem ut ipse (quod aliqui volunt) loco alterius ingrediatur; sed ut suadeat alteri, quoad potest, reditum, & compensat Monasterio commoda, quæ ex hæreditate, bonis vel industria alterius expectabantur.

VI. Si quis veneno, phyltro aliove modo alicui destruxit memoriam, rationem, &c. tenetur eodem modo, quo mutilator aut vulnerans, de quo *supra*, ad restitutionem lucri cessantis, & damni inde secuti in bonis fortunæ.

ADDENDA.

QUæst. 66. *Quanta sit injuria & quæ obligatio illius, qui alium inducit ad peccatum.* R2. §. 1. Si quis vi vel fraude inducat alterum ad mortale, est injuria gravis, quia causantur gravissima damna, nempe privatio gratiæ, vel novum debitum & augmentum pœnæ æternæ, ac etiam major difficultas resurgendi, quò enim magis augentur 343.

mortalia, eò plures, per se loquendo, subtrahuntur gratiæ actuales, magisque crescunt habitus mali, obduratio vel cæcitas mentis: è contrà si quis etiam vi vel fraude inducat ad veniale, ordinariè est injuria tantùm levis, uti dictum est l. 2. à n. 232. An autem sit injuria, si quis solo exemplo inducat alterum ad peccatum, videri possunt dicta p. 1. n. 1009.

344. §. 2. Qui alterum vi vel fraude induxit ad peccatum, tenetur ex justitia, quantùm potest, removere damna inde nata oriri, uti satis constat ex dictis, habentque AA. cum *Busenb.* suprà: deinde etiam ex justitia tenetur removere causas ulterioris lapsûs: probabile tamen est non teneri ex justitia ulteriùs efficere, ut alter convertatur, quia sicuti qui ligavit Cajum, & sic impedivit, quominus iret ad templum, satisfacit, si solvat, nec tenetur orare aut efficere, ut eat ad templum, ita & hìc; cùm enim cesset vis & fraus, & alter sciat se deceptum, potest, si velit, ipsemet se à peccato expedire, sicque censetur alteri remittere obligationem ad se convertendum, & si se ipsemet non convertat, ipsi imputabitur, ita *Sanch.* in Conf. l. 1. c. 3. d. 1. n. 5. contra alios multos, qui etiam valde probabiliter dicunt teneri inducere ad bonum, ut damnum pravæ dispositionis injustè causatum reparet. Addit *Steph.* t. 4. d. 5. n. 33.; si alter adverterit fraudem, deceptorem non teneri ex justitia ulteriùs aliquid facere, quia si tum pergat peccare, non imputabitur decipientis fraudi vel decepti errori, sed malitiæ: talis tamen deceptor secundùm *Nav.* & alios ex charitate tenebitur inducere ad pœnitentiam, sed sub veniali tantùm.

Q. 67. *Quid addendum sit circa illum, qui alterum abstraxit à religioso statu.* Rz. Seqq. §. 1. Qui solo consilio absque vi vel fraude aliquem à Novitiatu detinet vel abducit, proponendo honores, divitias, delectationes honestas in sæculo, & oppositam in Religione vilitatem, pauperiem, molestias &c. secundùm *Fill. Castrop. & Burgh.* cent. 3. cas. 80. non peccat mortaliter nequidem contra charitatem, nec sub mortali tenetur, quantùm potest, reducere: idemque, per se loquendo, dici vult *Suar.* t. 3. de Relig. l. 5. c. 9. n. 9., quamvis per preces & promissiones fieret, ibi enim abest injuria, cùm absit vis & fraus; nec est inductio ad malum, utì patet, cùm vivere in sæculo non sit illicitum, & Religio sit tantùm consilii; nec est aversio à summo bono, sed tantùm abstractio à bono ad salutem non necessario, utì etiam esset, si aliquem abstraheres à Beneficio vel etiam à statu Ecclesiastico: & licèt alter sic abstractus, fortè postea patiatur grave damnum, id per accidens est, & patitur voluntariè, quia liberè consensit. Alii cum *Mol.* t. 4. d. 5. num. 2. probabiliter docent eum, qui absque rationabili causa alterum abducit à Religione, peccare mortaliter, quia retrahere à tanto bono videtur esse grave malum, ideoque, qui retraxit, secundùm ipsos, tenebitur ex charitate iterum suadere contrarium; & hanc sententiam sequitur *Busenb.* suprà, unde *Suar.* & *Less.* de statu vitæ deligendo q. 8. fatentur peccaturum mortaliter, si importunè & sine justa causa ageret, ut Religionem non adiret vel desereret, præsertim si faceret contra vocationem Dei moraliter certam, homo enim sic exponitur magis periculis salutis amittendæ, 345.

estque gravius sic alterum inducere ad positivè resistendum consiliis & inspirationibus divinis, quàm illas in se agnitas reipsa non sequi.

346. §. 2. Causæ rationabiles dissuadendi ingressum in Religionem, secundùm *Mol.* suprà sunt sequentes, 1. Si status ille sit ingredienti futurus noxius: 2. Si in illa Religione vel Monasterio dissolutè vivatur: 3. Si complexio volentis ingredi sit tali instituto inepta. 4. Si mores ejus sint ita pervicaces, ut ipsi vel Religioni meritò timeantur majora mala: 5. Si laboret aliquo impedimento, v. g. ære alieno, promissione Matrimonii, infirmitate corporis &c. 6. Si parentes graviter egeant ejus auxilio. 7. Licitum etiam est parentibus, si prudenter dubitent de viribus vel constantia, ad tempus differre ingressum & probare proles suas; peccant autem gravissimè, si exponant periculis peccandi, alliciant aut faciant allici ad voluptates aliave illicita, ut sic à proposito avocent. In dubio autem, an causa dissuadendi aut impediendi sit justa necne, standum est pro Religione, quæ securior est & perfectior, *Mol.* suprà.

347. §. 3. Qui per vim, fraudem vel metum gravem aliquem à Religione impedit vel abstrahit, peccat graviter contra justitiam, est communis cum *Less.* & *Burgh.* suprà, *Dicast.* t. 2. d. 7. dub. 7. *Steph.* t. 4. d. 5. n. 33. & 35. Probatur, quia per *Trid.* sess. 24. c. 18. *de Regular.* excommunicatur, qui puellam à Religione impedit, est autem æquè grave impedire juvenem. Quòd autem sit contra justitiam, etiam probatur, quia quisque habet jus, ne tali modo impediatur à consecutione boni tanti, secundùm dicta n. 69. Putant quidem

Nav.

Nav. & alii, si ille, qui ita abstraxit aliquem, posset alium in ejus locum adducere ad eandem Religionem, ad hoc teneri, quia sic videtur compensari damnum; sed *Sanch.* in Cons. l. 1. c. 3. d. 2. *Lugo* d. 9. n. 30. aliique probabiliùs id negant, quia hæc non sunt media ordinata ad restitutionem; imò qui occidisset Religiosum, nunquam condemnaretur ad alium inducendum ad tale Monasterium, ergo signum est non deberi ejusmodi restitutionem; tenetur tamen reparare damna, quæ alter sic abstractus ideo patitur, adeoque, inter cætera, etiam tenetur procurare, ut iterum admittatur, si fieri possit, utì cum aliis docent *Sanch.* n. 7. & *Lugo* n. 28. Quòd si post professionem vel vota emissa abduceret, teneretur etiam Monasterio compensare omnia damna temporalia & lucra cessantia, secundùm spem & judicium prudentum, utì omnes notant cum *Lugo* n. 40.; neque potest abductus hanc obligationem remittere abducenti, quia jus Monasterii ipsius immediatè læsum est, abductus enim per votum paupertatis omnia jura sua transtulerat in Monasterium, *Sanch.* n. 17. *Lugo* n. 52. Et idem cum multis aliis dicunt *Less.* & *Lugo* n. 39. esse probabile de eo, qui vi vel fraude retraheret à Novitiatu, vel extraheret aliquem, quia Monasterium habebat jus, ne sic impediretur à consecutione boni, ergo erit obligatio huic compensandi ea, quæ obvenissent & erant per se connexa cum ingressu vel secuturâ professione illius; multò magis ea, quæ jam in animo suo destinarat dare vel promiserat conferre: *Sanch.* tamen n. 22. putat etiam probabile, quòd damna illa

non teneatur resarcire, quia Monasterium non habebat jus ad ea, nisi mediante professione abducti, hic autem necdum professus erat, & est valde contingens nolle profiteri, adeoque etiam valde remotum erat hoc damnum & nimis præter intentionem abducentis.

347. § 4. Qui ita aliquem abduxit per vim vel fraudem, secundùm *Suar.* de Relig. t. 3. l. 5. c. 9. n. 10. *Vasq. Less.* non tenetur saltem ea damna compensare, quæ sequuntur post sublatam vim & fraudem, quia tota injuria consistebat in vi vel fraude, ergo his sublatis damnum imputari debet, non abducenti sed abducto: quod verum est, inquit *Lugo* n. 49., si revera tollatur non tantum vis & fraus, sed etiam eorum efficacia sive causalitas, quod in praxi vix erit, nam vis vel fraus præterita causavit talem statum in abducto, in quo tepidior fit, capitur voluptatibus aut timet pœnitentiam, si redeat, aut saltem habet majorem difficultatem se dandi vel reddendi Religioni; ergo vis vel fraus manet causa damni etiam sequentis; unde sicuti revocans consilium, quo ostenderat motivum utile, ut fieret damnum, quamdiu movet hæc utilitas, manet obligatio restituendi, secundùm dicta n. 28., ita & hìc.

349. §. 5 Qui professum vel votis adstrictum sine vi aut fraude abducit, secundùm *Mol. Vasq. Turr.* & alios adhuc tenetur Monasterio compensare damna temporalia inde secuta, quia Religio jam possidebat Religiosum, ergo si eo spolietur, fit injuria: probabiliùs tamen id negant *Less. Sanch. Tann. Lugo* n. 41. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 59., quia

quia Religio tantùm habebat jus Jurisdictionis non autem proprietatis in ipsum : deinde quia causa principalis, qualis hìc est ipse professus, non peccat contra justitiam, ergo nec consulens, qui tantùm est causa secundaria. *Si dicas* cum *Mol.* professum etiam non peccare contra justitiam, licèt ego vi vel fraude induxero, ut Religionem deserat, & tamen ego pecco contra justitiam; *Contrà* est, nam tum pecco contra justitiam, quia ego tanquam causa principalis violo aliud ius, quod habet professus, ne ita abducatur; & Monasterium, ne per vim vel fraudem impediatur à consecutione sui emolumenti, tale autem jus non violat, nec professus abiens, nec ego sine vi vel fraude consulens.

§. 6. Obligatio restituendi pro abductione à Religione frequenter cessat vel ex toto vel saltem ex parte, quando defectus illius Religiosi abducti facilè suppletur per alium æquè aptum & utilem, tum enim reipsa non sequitur damnum, ita *Vasq. Less. Lugo* n. 52. 350.

Q. 68. *Quid dicendum de illo, qui alterum falsa docuit.* Rz. §. 1. Non censetur gravis injuria alterum etiam per fraudem inducere in errorem intellectualem merè speculativum, quia tale nocumentum communiter non æstimatur : Excipiunt *Sanch.* in Conf. l. 1. c. 3. d. 4. à n. 10. *Lugo* d. 9. n. 4. *Petsch.* p. 241., nisi esset circa materiam notabilem aut Principium universale causativum multorum errorum, tum enim censeretur quid grave in bonis intellectûs : addunt graviter peccaturum Professorem, qui scienter & passim doceret falsa : quid autem censendum 351.

fit, si doceat minùs probabilia, dicetur l. 4. n. 1545.

352. §. 2. Si error sit practicus, id est, inducens aliquod aliud malum præter errorem ipsum, erit injuria gravis vel levis, prout inducet alterum ad malum grave vel leve, utì recè *Lugo* n. 2., & tum sequetur obligatio gravis aut levis mala illa avertendi aut compensandi damna, utì patet ex hactenus dictis.

353. §. 3. Si Confessarius, Medicus, Advocatus, Professor inculpatè consuluit malum vel docuit falsum, ex quo damnum sequitur, secundùm *Arrag.* & *Salon.* compertâ veritate, etiam postquam dimiserit tale officium, tenebitur ex justitia corrigere errorem, & si negligat, compensare damna, quia tacendo esset causa efficax damni: *Nav. Cajet. Sanch.* dub. 5. n. 2. dicunt teneri tantùm ex Charitate, nam non obligat eum justitia ratione rei acceptæ, utì patet; nec ratione injustæ acceptionis seu actionis, quia actio positiva, quâ malum consuluit vel falsum docuit, non fuit formaliter injusta, actio autem negativa, quâ postea docet, etiam non videtur esse contra justitiam, secundùm dicta n. 41., quia jam ex officio vel contractu non tenetur loqui, cùm officium & contractus cessarint, unde sicuti si à fure dono accepissem vas aureum & donassem alteri, postea rescius fuisse furtivum, non tenerer ex justitia id domino dicere, ita nec hìc: *Lugo* d. 8. n. 95. videtur tenere potiùs pro prima sententia, quia quisque, si commodè possit, tenetur ex justitia procurare, ne ex sua operatione lædantur positivè jura aliorum, sicuti si in-

si invincibiliter dedissem testimonium falsum cum damno aut infamia alterius, ex justitia tenerer revocare, si possem absque gravi incommodo; Item si è manu mea casu ceciderit ignis in fœnum alienum, ex justitia teneor extinguere, uti pluribus deducit idem *Lugo* d. 39. à n. 24. Et hæc sententia videtur probabilior.

§. 4. Si quis sine vi vel fraude, attamen ex negligentia vel ignorantia graviter culpabili docuerit falsum, unde secutum sit damnum alteri, si ille malè instructus abductus est à dando, quod ex justitia dare debebat, v. g. persuasus est, ne restitueret, ad quod tamen ex justitia tenebatur, qui sic malè instruxit, tenetur ex justitia compensare damnum illud creditori defraudato, uti habet communis & satis certa sententia; si autem ille malè instructus non debeat ex justitia, sed tantùm ex charitate, v. g. in eleëmosynam erat daturus, *Silvest.* dicit adhuc teneri restituere, quia damnum sequitur ex culpa malè docentis, qui ex justitia vel contractu tenebatur bene docere: *Sanch.* dub. 6. n. 3. negat teneri restituere, quia respectu pauperis non fecit injuriam, quamvis fecerit respectu malè instructi, quem obligabatur bene docere: *Lugo* n. 96. tenet cum *Silv.* ex hac ratione, quia qui agit ex negligentia graviter culpabili, plenè advertit periculum committendi fraudem & causandi damnum, nec tamen sufficienter cavet, ergo committit fraudem & culpabiliter causat damnum, quia peccatum commissum ex culpabili negligentia est ejusdem speciei cum peccato scienter commisso: nihilominus responderi potest pro *Sanch.* id tantùm verùm 354.

esse respectu malè instructi, non autem respectu alterius, cui, malè docendo, non facit injuriam.

De restitutione pro injuria facta per suspicionem aut judicium temerarium, per detractionem aut contumeliam, dicetur postea à n. 1238.

DUBIUM VII.

De circumstantiis restitutionis.

355. Circumstantiæ restitutionis continentur his versibus,

Quis, cui restituet, quid, quantum, quomodo, quando,
Ordine, quove loco; quæ causa excuset iniquum.

De circumstantiis, quis, cui, quid, quantum, jam dictum est: restat agendum de reliquis.

ARTICULUS I.

Quo tempore, loco & modo debeat fieri restitutio.

»RESP. Debet quamprimum, & eo modo ac loco restitui, quo jus & interesse damnificati »requirit, & commodè ac moraliter fieri potest, »sine gravi incommodo quod quis pateretur in re »sua propria, ultra debitum. *V. Lay l. 3. tract. 2. »cap. 10. Fill. t. 32. c. 4 q. 11. Unde resolves,*

« I. Qui non potest commodè restituere apertè, »faciat clam; & qui non potest per se, faciat per »aliam personam interpositam, v. g. Confessariū.

II.

II. Possessor malæ fidei, v. g. fur, debet suis» sumptibus ad eum locum rem deferre, ubi alter» habiturus fuisset, si non fuisset ablata, destructa,» vel iniquè detenta, deductis tamen expensis,» quas alter eam servando, vel deferendo debuis-» set facere. Excipe, nisi transferendo deberet» plus impendere, quàm res valet: tunc enim ple-» rumque ex præsumpta mente Domini posset re-» stituere pauperibus, vel in usus pios. *Bon. to. 2. d. 1.* » *q. un. p. 5.* »

III. Bonæ fidei possessor satisfacit, si restituat» in loco, ubi rem possidet. »

IV. Debita ex contractu, eo loco & tempore» solvi debent, de quo inter partes conventum» fuit expressè, vel tacitè. *v. Less. l. 2. c. 15. n. 53. &* » *Bon. l. c.* »

V. Si quis possit quàmprimùm restituere to-» tum, ad id tenetur: Si tamē alter ex dilatione non» pateretur ulterius damnum, aut non notabile,» non facilè arguendus esset gravis peccati is, qui» cū proposito satisfaciendi differret, aut paulatim» per partes solveret. *V. Bon. de contr. d. 1. q. 6. p. un.* »

VI. Qui scit se teneri ad restitutionem, & cùm» possit in vita, non vult restituere, nisi in articulo» mortis, vel post mortem per hæredes, absolvi» non debet, nec potest: quia semper est in actuali» peccato, & impœnitens. *Sal. Sayr. Bon. Trull. l. 7. c.* » *14. d. 10. n. 12.* »

ADDENDA.

QUæst. 69. *Quid præterea notandum sit circa tempus,* 356.
quo fieri debet restitutio. &c. Seqq. §. 1. Per se lo-
quendo, non esse mortale differre restitutionem ad
breve

breve tempus, dictum est p. 1. n. 1002. Quandonam fit obligatio restituendi, si ex dilatione secuta sint damna, habet *Busenb.* hìc, & aliqua addita sunt suprà n. 252.

357. §. 2. Si debitor, cùm possit, absque justa causa nolit totum restituere, sed per partes, *S. Anton. Nav. Ang.* & alii apud *Castrop.* de Just. d. 1. p. 18. n. 1. dicunt Confessarium posse id permittere & absolvere; *Mol. Sot. Bonac. Castrop.* n. 2. *Dian.* p. 2. t. 6. R. 5. *Lugo* d. 20. n. 214. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 235. rectè dicunt Confessarium posse quidem id permittere, quia est præsumpta voluntas domini, ut, si debitor nolit aliter, saltem sic restituat; sed addunt non debere absolvi, quia vult continuare injuriam quoad partem, ad cujus solutionem differendam dominus manet invitus; & ita innuitur L. *Tutor*, §. *Lucius*, ff. *De usuris*, & L. 3. ff. *Familiæ erciscundæ*, quia certum est, inquit *Lugo* n. 211., debita, præsertim ex delicto, esse statim solvenda, etiamsi per partes sint contracta; accipiendo Tò *statim*, non mathematicè sed moraliter, pro mora tam brevi, ut dominus credatur non fore rationabiliter invitus, est autem rationabiliter invitus, si diu differatur etiam partis solutio, quia posset intervenire casus, impotentia, immutatio voluntatis, vel aliud periculum non recipiendi rem suam: atque ideo notant DD. communiter cum *Mol. Lugo*, *Tamb. Ills.* n. 231., quia hæredes, præsertim Magnatum, negligentes esse solent in restitutione vel indaganda obligatione restituendi, si homines in periculo mortis constituti possint sine incommodo gravi restituere, non esse absolvendos, si obligationem illam velint rejicere in hæredes, sic enim exponunt

nunt creditores periculo proximo injustorum damnorum : si tamen esset periculum scandali vel infamiæ, aut alia gravis causa, differri posset restitutio post mortem facienda per alium, *Nav. Bonac. Lugo* n. 212.

§. 3. *Nav.* & *Sot.* dicunt eum, qui restituere 358.
non potest, teneri elicere propositum restituendi, quando poterit; sed hoc negant *Azor*, *Rebell.* aliique communiùs, quia sufficit non habere voluntatem injustè retinendi; nec præceptum justitiæ obligat ad tale propositum, sed tantùm ad restitutionem, per quam solam positam habetur æqualitas : notat tamen rectè *Lugo* n. 215., ut quis absolvi possit, debere habere tale propositum saltem in confuso, quia debet habere propositum servandi omnia præcepta, inter quæ etiam est præceptum restituendi, quando poterit.

§. 4. Si tempus seu terminus ad solvendum 359.
sit præfixus in favorem debitoris, ut nempe non cogeretur citiùs, potest debitor cedere juri suo & anticipare restitutionem, quam creditor tenebitur acceptare: si autem fuit præfixus in favorem creditoris, debitor non potest anticipare restitutionem, quia ageret contra jus creditori datum, *Bonac.* de restit. d. 1. q. 6. *Lugo* n. 217. aliique: In utroque autem casu, quando debitor semper fuit paratus restituere, aut rem restituendam deposuit in præsentia testium apud Judicem vel alium tutum hominem, non tenetur compensare damna, si quæ ex dilatione sequantur, L. *Si soluturus* 39. ff. *De solutionibus*, & L. *Acceptam*, Cod. *De usuris*.

§. 5. Dilatio restitutionis incipit esse leviter 360.
vel graviter peccaminosa, prout minùs vel magis exten-

extenditur ultra tempus debitum, debentque omnia damna per injustam dilationem causata compensari, non aliter ac si res debita fuisset ex delicto: justæ autem causæ differendi, & excusantes à compensatione damnorum secutorum sunt, 1. Si creditor ipse sit in mora, quia solutionem acceptare noluit aut procul discessit non constituto procuratore, qui solutionem admitteret: 2. Si possit opponi justa exceptio, v. g. quia creditor ipsi vicissim debet & non solvit, L. *Sciendum*, ff. *De usuris*, L. *Quod te mihi* ff. *Si certum petatur*: 3. Si restitui non possit absque scandalo, infamia gravi, damno notabili &c. uti colligetur ex dicendis à n. 409.

361. Q. 70. *Quid addendum sit circa locum, quo fieri debet restitutio.* Rz. Seqq. §. 1. Si dominus migrarit aliò, & plus expendisset rem illam tum deferendo secum, quàm iniquus detentor nunc expendat, ut remittat, *Rebell.* negat hunc posse sibi detrahere hunc excessum, quia non debet ex suo delicto lucrum reportare: *Bonac.* & alii affirmant posse, faventque *Vasq.* & *Dicast.* de restit. d. 11. n. 104., quia lucrum illud non est immediatè ex delicto, sed ex circumstantia loci: *Lugo* d. 20. n. 182. probabiliùs sic distinguit, si diminutio sumptuum proveniat ab industria detentoris, aut quia utitur occasione minus carâ, quam alii communiter non habent, aut quia vicinior est loco, ubi dominus est, potest sibi retinere, quia non tenebatur peculiarem industriam adhibere, nec dominus jus habet lucrandi expensas alioqui faciendas per viam ordinariam: si autem inde est, quia pretium trajectionis rerum, v. g. pretium cambii vel vecturæ decrevit, debitor non

non potest lucrari, sed pretium illud decrescit domino, qui cùm nondum transtulerit rem suam, jam transfert meliori pretio, sicuti si valor rei ab iniquo detentore conservatæ crevisset, domino crevisset, quamvis factum esset occasione iniquæ detentionis.

§. 2. Qui est debitor ex re accepta, vel omnino nescivit rem esse alienam, postea quando id cognoscit & vult restituere, potest expensas necessarias ad dominum monendum, aut priùs necessarias ad rem aliò avehendam secum, ubi custodiretur, repetere à domino, vel ex re ipsa accipere, si dominus eas non solvat, sunt enim factæ in bonum domini, nec detentor sinè sua culpa tenetur hoc damnum propter dominum subire, utì habet communis cum *Illf.* t. 4. d. 3. n. 224. Quòd si expensæ in transferendo valorem rei æquarent, dominus esset de hoc monendus per litteras: si tamen detentor culpabiliter differret restitutionem vel admonitionem domini, qui ideo, vel non absolutè, vel nonnisi difficiliùs rem suam recipere posset, detentor inciperet esse debitor ex delicto, & tum teneretur ferre sumptus, quia facti non fuissent à domino, si fuisset res restituta vel dominus debito tempore admonitus, ita *Lugo* à n. 193. 362.

§. 3. Si debeas aliquid ex re accepta, & remittas, sed pereat apud latorem, si creditor designârat latorem, aut si proprium servum miserat cum literis petitoriis, significabat se velle, ut ei dares, adeoque ad nihil teneberis, sive res, quæ perit, fuerit domini sive tua, utì rectè *Lugo* d. 8. à n. 127., tunc enim censetur acceptâsse per designatum; etiamsi fortè loco designati veniret 363.

alius

alius fingens se designatum, si fraudem advertere non potuisti: si autem tradideras ex te, est distinguendum, nam si res sit domini, sive, si rem eandem in individuo remittas, quam accepisti, & absque tua culpa pereat, perit domino, nec ad aliquis teneris; si pereat cum culpa tua, videndum est, de qua tenearis juxta regulas datas à n. 170. E contrà si res, quam remiseras, non sit eadem numero, sed alia ejusdem valoris, quam tu substitueras, & in via pereat, perit domino, id est, tibi remittenti, quia creditor necdum acquisierat illius dominium, res autem, quæ sine cujusquam culpa perit, domino perit: Si tamen pecuniam depositam per mixtionem feceras tuam, & postea summam creditoris collegeras in sacculum servandam ei & remittendam, sicque tradideris latori, & de via pereat, putat *Lugo* n. 129. perire creditori, quia reducta erat in eum statum, in quo antea erat, quando fuit sub dominio creditoris, ergo & nunc censeri debet sub ejus dominio fuisse.

364. §. 4. Si debeas ex delicto, & remittas per latorem designatum à domino, qui ita velit rem suam recipere, si apud hunc pereat, perit domino, uti constat ex dictis: si autem hunc latorem non designarit, sed tu elegeris, hic autem non restituat, aut etiam sine culpa amittas, adhuc teneberis restituere ex vi injustæ acceptionis præteritæ, non aliter ac si res casu apud te periisset, quia teneris dominum efficaciter reddere indemnem, & hoc ipsius damnum sequeretur ex tua injuria, *Ill.* t. 4. d. 3. n. 305. cum communi.

In quo loco restituendæ sint vel solvendæ res debitæ

debitæ ex contractu, & per quos Judices possit quis ad hoc cogi, præter regulam generalem, quam dat *Busenb.* suprà, videri possunt *Lugo* à n. 196. & *Ills.* à n. 225. Ad quid autem teneatur, qui rem restituendam commiserat Confessario, si hic non restituat, dicetur à n. 420.

Q. 71. *Cum quantis impensis teneatur debitor ex delicto restituere.* R. §. 1. De hoc variæ sunt sententiæ, quas refert *Lugo* d. 20. s. 8. §. 1. *Cajet. Nav. Med. Armil. Covarr. Vasq.* & alii dicunt teneri semper cum quantocumque damno; consentit *Dicast.* de restit. d. 11. nu. 100., si res sit magni momenti, quia creditor habet jus ad rem suam, & debitor debet malitiæ suæ imputare, quòd sine tanto damno nequeat restituere: è contrà non teneri dicunt *Aug.* & *Almain.*; si debitum non sit tanti momenti, & restitui non possit sine magno damno: *Scot. Gabr. Rich.* dicunt non teneri restituere, qualecumque sit debitum, si sumptus fieri deberent majores, quàm sit debitum; id admittunt *Mol. Tamb. Sporer* t. 4. c. 3. num. 162. *Petsch.* pag. 675., si longè majores sumptus essent faciendi; addit *Silvest.* si deberent æquè magni fieri, quod *Petsch.* dicit esse probabile; *Less.*, si res sit parvi momenti & sine sumptu duplo vel triplo majori non possit restitui; consentit *Dicast.* num. 101., si saltem triplo plus deberet impendi; è contrà si sit res magni momenti, *Less.* dicit tum differri posse restitutionem, si sit spes imminuendorum sumptuum: Ratio horum omnium est, quia justitia non adversatur charitati, charitas autem videtur dictare, quòd creditor rationabiliter non postulet restitutionem in tanto rigore & cum damno duplo, triplo, decuplo, 365.

&c., nemo enim vellet hoc sibi fieri. *Haun.* t. 2. n. 392. dicit, si sumptus quadruplo non excedant debitum, illos esse faciendos pro restitutione, quia Jura puniunt furem in quadruplum, ergo non videtur iniquum, si natura tantundem exigat pro indemnitate creditoris innocentis; verum hæc ratio nimium probat, nam Jura etiam morte puniunt furtum, ergo etiam cum jactura vitæ esset obligatio restituendi, quod nemo dicit.

366. §. 2. In hac quæstione rectè statuitur hæc regula generalis: Ut sciri possit, cum quanto damno restituere teneatur debitor ex delicto, perpendi debet, an creditor hìc & nunc sit vel non sit rationabiliter invitus ad omissionem vel dilationem restitutionis: hoc autem colligi debet, partim ex communi sensu hominum, partim etiam inde, si attendatur, quid homines vi voluntatis generalis intendentes bonum commune statuissent ante omnem casum eventualem.

367. §. 3. Secundùm hanc regulam videntur sequentia in particulari dici posse, 1. Si damnum sit causatum per injuriam tantùm venialem, & expensæ necessariæ ad restituendum adæquarent quantitatem requisitam ad mortale, non est obligatio restituendi, id enim videtur irrationabile, tam improportionatam quasi pœnam exigere, *Ilf.* t. 4. d. 3. n. 222.

368. 2. Quamvìs damnum causatum sit per injuriam gravem, tamèn non semper est obligatio restituendi cum quantocumque damno, si enim furatus sim 10. aureos, creditor videtur irrationabiliter velle, ut restituam, etiam cum damno 10000. aureorum, *Haun.* n. 391. cum communi.

3. Si

3. Si damnum sit tantùm semel majus quàm summa restituenda, debitor ex delicto tenetur; v. g. si abstulit 100., tenetur restituere, quamvis ideo deberet impendere alios 100. è suis, æquum enim est, ut ille potiùs, qui injuriam fecit, quàm ut innocens patiatur damnum centenorum, *Vasq. Lugo, Ills.* aliique communiter.

4. Adhuc tenetur, si damnum non sit duplo majus quàm debitum, quia cùm debitor sit nocens & creditor innocens, saltem duplo major causa requiritur ad absolvendum debitorem quàm ad privandum re suâ creditorem, *Lugo* n. 190.

5. Si damnum esset quadruplo majus debito, non videtur teneri, quia licèt jura puniant furtum in quadruplum, & restitutio sit veluti pœna, tamen est pœna mitior, cùm reus debeat illam in se ferre & exequi, utì rectè *Lugo*, ergo si damnum quadruplo superet debitum, non videtur jure naturæ ad illud esse obligatio.

6. Si damnum debitoris esset notabiliter majus, quàm futurum esset commodum creditoris ex restitutione, potest hæc tantisper differri, utì dicetur n. 424. An autem sit obligatio compensandi omne damnum inde creditori ortum, dictum est n. 252. 369.

7. Si res, quæ in se restitui non potest nisi cum maximis sumptibus, (utì si equus deberet ad dominum remitti in Hungariam) possit hìc vendi, & sine magnis sumptibus mitti pretium, prudenter præsumitur, quòd dominus consentiat, ut ita fiat. 370.

8. Si propter nimium damnum nequeat restitui totum, possit autem cum minori damno 371.

restitui pars, hæc est restituenda, nisi expensæ essent etiam proportionatè ad hanc partem nimiæ.

372. 9. Quamvis injustus detentor propter nimium damnum excusetur à restitutione immediata domino facienda, tenetur tamen, etiam de jure naturæ, uti rectè *Lugo* n. 191., rem, lucra & damna mediatè restituere, videlicet dando amicis domini, si prudenter præsumatur esse illius voluntas, uti ex *Less.* notat *Sporer* n. 160., vel saltem pauperibus aut aliis piis causis, quia præsumitur esse voluntas domini, ut sic saltem animæ suæ prosit.

373. 10. Pro definienda magnitudine damni tam creditoris quàm debitoris, damnum utriusque non est pensandum præcisè materialiter & absolutè, sed formaliter & comparativè ad subjectum, uti rectè *Lugo*, *Haun. Ills.* n. 223., fieri enim potest, ut damnum 100. aureorum sit respectu debitoris pauperis longè majus, quàm damnum 1000. aureorum respectu creditoris divitis, & vice versâ, eò quòd unus per jacturam centenorum sit conjiciendus in miseriorem statum, quàm alter per jacturam millenorum: & hoc in omnibus hactenus dictis est observandum.

De damno excusante à restitutione plura addemus à n. 424.

ARTI-

ARTICULUS II.

Quo ordine restitui debeat.

RESP. Certum est, non necessariò ordinem 374.
servari, quando debitor omnibus solvere potest: quando verò tantum non habet aut hæredibus reliquit, sequentes Regulæ servandæ:

I. Si debitor rem alterius apud se habet, quocunque titulo habeat, sive ex furto, sive ex deposito, sive inventione, &c. debet priùs restitui domino suo, vel eo deficiente, pauperibus. Similiter si res empta ad creditum, pretio non soluto adhuc extet, *Nav. man. c. 17. n. 49. Sylv. Bon. q. 8. p. 2.* Hoc tamen *Less. l. 2. c. 15. n. 11.* contra *Bon. &c.* limitat, nisi venditor ab emptore fidejussorem, vel pignus accepit.

II. Si restitutio facienda ratione injustæ actionis, priùs restitui debent certa, hoc est, quorum domini cognoscuntur, quàm incerta. *Bon. Less. ibid. d. 1.* quia illa jure naturæ debentur suis dominis; hæc autem jure solo positivo pauperibus.

III. Priùs facienda est restitutio debitorum licitè contractorum, quàm usurarum, cùm in his dominus non fuerit simpliciter invitus.

IV. Debita ex titulo oneroso priùs solvenda sunt, quàm quæ debentur gratuito, v. g. ex promissione; quia hæc includunt tacitam conditionem, nisi quid obstet. Hinc debita defuncti solvenda sunt ante omnia legata, etiam pia, *Nav. n. 50. Sylv. Bon. l. c.*

» V. In reliquis debitis servandum est jus par-
»ticulare loci, si tale sit, & non repugnet juri na-
»turæ: Si nullum sit, sequendum est jus commu-
»ne, secundum quod 1. Solvenda sunt debita, ad
»quæ bona debitorum expressè fuerunt obligata.
»2. Dos uxoris extradenda est. 3. Debita, ad quæ
»bona debitorum sunt tacitè hypothecata. 4. De-
»posita perdita in potestate debitorum. 5. Debita
»privilegiatorum. 6. Aliorum creditorum: post
»quos omnes sunt hi, à quibus usuræ acceptæ
»sunt; & adhuc post hos restituenda sunt bona in-
»certa. Quando autem multi unius rationis cre-
»ditores inveniuntur, temporis antiquitas inter
»eos servanda est. *V. Laym. l. 3. tr. 2. c. 11.* ubi ad-
»dit, ex bonis debitoris, si is defunctus sit, impri-
»mis solvendas esse impensas funeris, & quæ ad
»confectionem inventarii, apertionem testamen-
»ti; item Medicos & Pharmacopolas pertinent.
»*Vide Fill. t. 32. n. 119.*

» *Quæres.* Utrum prius exigenti non liceat prius
»solvere.

» *Resp.* I. Solvens scienter posteriori, præterito,
»qui habet hypothecam priorem vel privilegia-
»tam, peccat, teneturque priori de damno, qui
»etiam potest recuperare solutum, *Less. d. 5.* ex L.
»*Scimus. §. Etsi præterea. C. De jure delib.*

» II. Si ex pluribus creditoribus personalibus
»æqualibus aliquis exigat (sive in judicio, sive ex-
»tra) tenetur ei integrum solvere; quia diligentia
»fecit eum potiorem. *Nav. man. c. 17. n. 52. Syl. Bon.*
»*l. c. ex L. Pupillus* ff. *Quæ in fraudem.*

» III. Debitor sciens statum suum labentem,
»non potest nihil petenti integrè satisfacere, sed
»debet omnibus personalibus solvere pro rata,

(si

(si tamen iste solutionem accepisset, an posset retinere, controvertitur. *V. Bon. Less. n.* 40. *Trull. l.* 7. *c.* 14. *d.* 12. *num.* 8.) nec potest uni solvere, omissis aliis, nisi secundùm ordinem suprà dictum.

ADDENDA.

Quæst. 72. *An res furtiva propriis immixta, priùs restitui debeat.* R. Affirmant probabiliter *Rebell.* & *Castrop.* tr. 32. d. 1. p. 18. §. 13., quia totus cumulus, ad quem venit res furtiva, ob hanc videtur obligatus domino rei. *Nec obstat*, quòd. v. g. pecuniæ furtivæ meis immixtæ transeant in dominium meum, *nam* manent facilè separabiles, hinc quæcumque pecuniæ è cumulo extrahentur pro restitutione facienda domino, censebuntur esse moraliter pecuniæ domini: favetque huic sententiæ illud, quod n. 363. in fine attulimus ex *Lugone*. 375.

Q. 73. *Si res sit vendita & tradita, an venditor aliis creditoribus sit præferendus quoad rem illam adhuc exstantem.* R. Affirmat *Busenb.* suprà, sed distinguendum est, utì intelligetur ex dicendis n. 974. 376.

Q. 74. *An debita certa semper præferri debeant incertis.* R. Communis sententia affirmat, quam *Azor* l. 4. c. 36. vocat omnium, pro qua *Lugo* d. 20. n. 5. refert multas rationes, sed easdem commodè solvit, dans hanc unicam, quia creditor incertus præsumitur velle, ut potiùs solvatur creditoribus certis, qui debitorem premunt, sicque satisfaciat justitiæ, quàm ut satisfaciat religioni, dando rem incertam pauperibus; Aliam rationem dat *Ill.* t. 4. d. 3. n. 193., quia restitu- 377.

tio debiti certi est certò debita, non autem ita certò debita est restitutio debiti incerti. Oppositum tenent *Mol. & Petsch.* p. 663., quorum sententiam *Lugo* vocat probabilissimam, non enim est sufficiens fundamentum in jure naturæ vel positivo, cur id fieri debeat, & sæpe occurrere possunt circumstantiæ, ob quas creditor incertus præsumatur velle præferri debita incerta, uti ostendit *Lugo* n. 6., v. g. si debitum creditoris certi sit ex contractu gratuito vel illicito, præsumitur creditor incertus velle huic præferri debitum ex contractu oneroso & licito, ut nempe illud applicetur piæ causæ, vel pauperibus, in bonum animæ suæ; & in hoc consentit etiam *Ills.* n. 192.

379. *Q. 75. An unum debitum onerosum possit præferri alteri.* Rz. Probabiliter affirmat *Lugo* d. 20. n. 144., nam si emisti à Cajo, sed ille rem emptam nondum tradidit, illi videris minùs obligari, quàm illi, à quo emisti & qui simul rem tradidit, aut quàm alii cuicumque, qui ex parte sua fecit, quod debuit, hi enim te obligarunt, non tantùm promisso, sed etiam merce vel pretio dato.

379. *Q. 76. An debita ex delicto præferri debeant debitis ex contractu.* Rz. *S. Th. S. Anton. Rebell.* & alii absolutè affirmant, quia creditor in illis est magis invitus, ita quidem, ut debeat priùs solvi debitum ex delicto graviori, & postea debitum ex delicto leviori, v. g. priùs ex rapina, tum ex furto, tum ex usura, tum ex alio injusto contractu: rationem dant, quia priùs recedendum est à graviore delicto quàm à leviore. Consentiunt *J. Med. Ang.* & *Salon.*, si omnia delicta sint personalia

nalia nullam habentia hypothecam realem, quorum sententiam *Less.* l. 2. c. 15. n. 14. dicit non esse improbabilem. E contrà *Caj. B. Med. Arm.* & *Tabien.* dicunt debita ex justo contractu esse præferenda debitis ex delicto, sed hæc sententia non affert rationem magni momenti, utì ostendit *Lugo* d. 20. à n. 34., hinc n. 36. concludit cum *Silvest. P. Nav. Mol. Vasq. Less. Ban. Arrag. Az. Turr. Regin. Bonac. Tann. Castrop. Haun. Herinx* de Just. d. 6. n. 101. *Petsch.* p. 664. *Illsf.* t. 4. d. 3. n. 214. aliisque communiter, non esse necessariò servandum ordinem inter illa debita ex delicto vel contractu, neque inter debita ex delicto majore aut minore, nam licèt dominus in debitis ex delicto fortè sit magìs invitus ex parte subjecti, tamen obligatio justitiæ non oritur ex illa majori vel minori repugnantia, quam dominus ex parte subjecti habet, sed ex illa, quæ in objecto fundatur, ergo si uterque velit retinere totum jus suum, & obligare quantùm potest, omnia debita gravia ex parte objecti sunt æqualia & consistunt in indivisibili, unde quamvìs rapina in fieri sit gravius peccatum quàm furtum, propter majorem injuriam, quæ etiam personæ immediatè infertur, tamen in facto esse, seu post factum, non magìs est contra justitiam retinere acceptum per rapinam quàm acceptum per furtum, si tam rapina quàm furtum non amplius placeat, quia injuria transiit, nec pro ea, prout contradistincta à damno, debet aliquid restitui, postea verò solùm perseverat damnum quoad carentiam rei suæ, quod damnum æquale est in utriusque debiti retentione.

380. Q. 77. *Quis præferri debeat, si debita sint contracta, quando erat impotentia solvendi.* Rz. §. 1. Supponenda sunt aliqua, 1. Est injuria, si quis supra vires suorum bonorum gerat statum, utì insinuatum est n. 17., qui enim bona ita obligata, ut vires eorum adæquentur, ulteriùs obligat, facit in præjudicium priorum creditorum: idem est, si tum, quando est impotens omnibus solvere, bona sua uni certo è creditoribus obliget, utì rectè *Less.* in auct. v. *Mutuum*, cas. 5. & *Lugo* d. 20. n. 106. Si tamen non posset juxta suum statum absque magno dedecore abstinere à talibus sumptibus aut etiam à donationibus gratuitis, *Lugo* dicit licitè ab hoc fieri & ab aliis acceptari: quòd si acceptatio non esset necessaria ad salvandum honorem, sed satìs esset obtulisse; item si quis ab eo petiisset & positâ petitione debitor non posset non donare, putat *Lugo* n. 134. talem acceptantem vel petentem non esse injustum contra creditores, nec teneri restituere, nam creditores in tantùm habent jus contra illos, in quantùm habent jus contra debitorem, & ideo contra acceptantem aut petentem, ne illum à solutione impediant, sed positâ illâ conditione & in illis circumstantiis creditores non habent jus contra debitorem, ne ita expendat, ergo nec contra acceptantem vel petentem, hi enim utuntur jure suo & ponunt casum, in quo debitor non tenetur solvere suis creditoribus; Oppositum videtur probabilius, quia creditores habent jus, ne ponatur talis conditio vel circumstantia, per quam debitor reddatur impotens solvere, hoc autem facit talis acceptans vel petens: unde multò magìs est injuria etiam contra

tra creditores, si debitorem per ruborem vel irrisionem cogas ad donandum tibi, aut ad sumptus faciendos, quia hoc non faciet liberè sed coactè.

2. Si Cajus conscius suæ impotentiæ bona sua necdum obligata obliget vel extradat Titio etiam conscio illius impotentiæ, docent *Sot.* & alii Cajum & Titium peccare contra justitiam, & contractum illum esse invalidum, nec transferri dominium: *Cajet. Mol.* & *Lugo* n. 112. dicunt contractum quidem esse validum & dominium transferri, uti si rem Petro venditam & nondum traditam venderet & traderet Paulo; Titius tamen tenebitur ad restitutionem & ad resarcienda creditoribus damna, si Cajum incitarit ad talem contractum injustum; si autem ad id non incitarit, secundùm *Mol.* & *Less.* non tenetur de jure naturæ, quia tantum usus est peccato alterius ad suum commodum, uti mutuans utitur peccato usurarii; imò putat *Mol.* non peccare contra charitatem, *Lugo* autem, quamvis agnoscat sententiam *Mol.* esse probabilem, tamen putat cum communi probabilius esse, quòd Titius peccarit contra justitiam & teneatur ad restitutionem, quamvis Cajum non induxerit ad dandum vel contrahendum, quia determinatè cooperatur injusto impedimento, quo Cajus reddit solutionem sibi impossibilem, unde damnum creditorum æquè sequitur, atque si induceret, ergo est injustus, non aliter atque ille, qui furi applicat scalas, aut juvat volentem comburere segetes alienas. 381.

3. Si Cajus impotens solvere, jam antecedenter statuisset non solvere, putat *Less.* eum, qui 382.

novam

novam ab eo admittit obligationem, non teneri restituere, quamvis incitasset ad contractum, dummodo retinuerit voluntatem restituendi, si Cajus mutatâ voluntate vellet solvere, sed *Lugo* n. 118. iterum contradicit, quia sic incitans re ipsâ in effectu complet damnificationem, quæ tantùm erat in affectu Caji statuentis non solvere: admittit tamen *Lugo* cum *Lessio* Titium incitantem tum non teneri, si impotentia illa non esset causa defraudationis creditorum, uti v. g. si Cajus laborando facilè posset lucrari, quo solveret, tum enim, si non solvat, non est ideo, quia alienavit sua, sed, quia est negligens, imò de tali potius dicendum est, quòd non sit in impotentia solvendi, uti rectè *Lugo*.

383. 4. Quidquid sit de jure naturæ, tamen de jure positivo, si alienatio est facta in fraudem creditorum, datur actio creditoribus solum intra annum à notitia facti, quâ actione contractus rescinditur, debetque res restitui debitori, etiam non restituto pretio, nisi quatenus exstat, vel debitor ex illo factus est ditior: si tamen res transisset ad tertium possessorem bonæ fidei, contra hunc non datur actio, sed contra priorem, sicuti contra eum daretur actio, quamvis consumpsisset.

384. 5. Qui potest habere, unde solvat, & repudiat acceptare, est injustus, uti dicetur n. 428. Quòd si talis debitor injustè repudiasset, v. g. hæreditatem, quâ admissâ solvere potuisset, succedens in hæreditate illa, si induxerit ad repudiandum, tenebitur restituere creditoribus velut injustus cooperator: si autem non est cooperatus, ad nihil tenetur ex justitia, quia posità repudia-

pudiatione utitur jure suo, ita *Sanch.* de Matr. l. 6. d. 4. n. 9. *Lugo* n. 138., addens n. 139. teneri ex charitate ad impediendam repudiationem, antequam fiat, quia per eam peccat debitor & nocet creditoribus. His suppositis,

§. 2. Si Titius contraxit cum Cajo, quando Cajus erat potens, etiamsi postea ante traditionem fieret impotens, poterit Titius rem, de qua fuerat contractum, ab eo accipere, sicut alii creditores, servato tamen ordine creditorum & proportione quoad solutionem: è contrà si tempore contractûs Cajus erat impotens, sed tempore, quo solvit rem, sit potens; aut si tempore, quo contraxit, & rem tradit, fuit impotens, sed tempore intermedio fuit potens, peccat quidem Cajus sic contrahendo cum cognitione impotentiæ, postea tamen non peccat Titius accipiens rem, nec tenetur restituere, quia quando aderat potentia, justificabatur contractus, ita *Vasq.* *Lugo* num. 120. 385.

§. 3. Secundùm *Vasq.*, illa debita, non tantùm de præsenti, sed etiam postea, ante alia solvi possunt, etiam cum præjudicio priorum creditorum, etiam hypothecatorum & privilegiatorum, quæ sunt facta in tali necessitate, ob quam licitè poterat differri vel omitti restitutio aut solutio aliorum debitorum: Sed *Lugo* n. 122. fusè contradicit, alioquin quisquis alicui supra potentiam gravato mutuasset aut vendidisset necessaria ad vitam & statum, deberet omnibus præferri, & qui ultimus esset, deberet præferri omnibus prioribus, quod est contra praxin, & in nullo foro admittetur: de præsenti autem solvi possunt, quia debitor potest se tum præferre credito- 386.

ditoribus ad occurrendum ei necessitati, si autem de præsenti non solverit, postea non habet jus præferendi hunc creditorem aliis: Vide dicenda n. 407.

387. §. 4. Uxor, filii & famuli necessarii possunt vivere & de præsenti solutionem acceptare ex bonis domini non potentis solvere creditoribus, quia dominus debet illis alimenta, nec aliter subsistere potest, unde creditores essent irrationabiliter inviti quoad dilationem solutionis. Addit *Laym.* l. 3. t. 2. c. 11. n. 3. & 7. item *Ills.* n. 217. mercedes operariorum ad necessarios usus conductorum præferri etiam hypothecatis debitis, quia debita ejusmodi mercedum contrahuntur, non in fraudem, sed ad utilitatem creditorum, ut debitor fiat potens solvere, & alioquin nemo talibus debitoribus ære alieno gravatis serviret: hinc cum communi dicunt etiam rectè præferri solutionem rei emptæ, si debitor non ideo reddatur magis impotens, quia restitutio fieri poterit ex re empta vel ex utilitate majore, quæ debitori inde accesserit.

388. Q. 78. *Quid notandum sit circa debita hypothecata vel privilegiata.* R. Si quoad utraque consulatur Theologus vel Confessarius, non resolvat ex tempore, sed potiùs remittat ad Juristas, aut consulat Auctores, nam plurima hìc pendent à Jure positivo & legibus particularibus vel consuetudine certorum locorum, universaliter tamen notari possunt sequentia:

§. 1. Hypotheca dicitur, quando debitor non solùm suam personam, sed etiam rem aliquam suam immobilem obligat pro debito, (si enim exponat mobilem, vocatur pignus) & tum

tum creditor habet actionem, non tantùm contra personam debitoris, sed etiam in rem sibi obligatam, quæ obligationem illam semper secum defert.

§. 2. Hypotheca variè dividitur, alia enim est 389.
expressa, alia tacita; expressa est, si debitor expressè rem obliget: tacita, quando neutro mentionem faciente res aliqua ex dispositione juris positivi obligatur pro certo debito, utì v.g. pro pecunia mutuò data militi ad arma emenda & similibus, de quibus *Lugo* d. 20. s. 4. §. 1., Item pro dote promissa marito, jus voluit obligari bona militis aut illius, qui dotem promisit, quamvis de eo nihil dixerint. Hypotheca iterum alia est generalis, alia specialis; generalis est, quâ obligantur omnia bona præsentia & futura: specialis, quâ obligatur bonum aliquod particulare, v.g. hoc prædium: & de his possunt plura videri apud *Mol.* d. 536. & *Less.* l. 2. c. 28. à n. 34.

§. 3. Debitum hypothecatum sive reale præ- 390.
fertur personali, quamvis hoc fuisset anterius, L. *Eos qui*, Cod. *Qui potiores in pignore.* Ratio est, 1. quia hypothecæ ideo dantur, ut debita magis assecurentur & solutio sit certior: 2. Quia per hypothecam non solus debitor, sed etiam res est obligata, & quasi inchoativè facta est creditoris, ergo sicuti dominus rei præferendus est aliis creditoribus, ita & creditor cum hypotheca.

§. 4. Inter creditores hypothecarios ii præ- 391.
ferendi sunt, qui sunt priores, hìc enim valet Reg. 54. Juris in 6., *Qui prior est tempore, potior est jure*: Ratio est, quia res jam inchoativè facta est creditoris, ergo sinè ejus voluntate non potest in alterius jus transire: *Nec refert*, quòd fortè tradita

dita sit secundo creditori, *nam* res ad eum transit cum onere seu obligatione ad priorem, uti ex Jure ostendit *Lugo* n. 62.

392. §. 5. Creditores cum antecedente hypotheca tacita præferri debent creditoribus cum posteriore hypotheca, etiam expressa, ita *Mol. Vasq. Lugo* num. 41. *Ilf.* t. 4. d. 3. num. 199. aliique communiùs contra *Nav. Silv. Ang.* Ratio est, quia res non minùs est obligata per legem & ex priore dispositione juris, quàm ex voluntate consentientis aut ex dispositione posteriore: multæ tamen sunt exceptiones, uti si prior fuerit conditionata, posterior absoluta &c., de quibus videri potest *Lugo* §. 2.

393. §. 6. Hypotheca generalis prior præfertur speciali posteriori, nisi prior generalis habuisset adjunctam specialem etiam sufficientem ad debitum, & posterior obligaret aliqua alia bona, tum enim satis innueretur solam obligationem specialem esse potissimùm attendendam.

394. §. 7. Quando bona debitoris auctoritate publicâ distrahuntur, vel res hypothecata cum scitu & consensu prioris creditoris venditur, alienatur, in dotem datur aut alteri obligatur, prior creditor amittit jus prælationis saltem respectu hujus, cui permittit ultimò obligari, nisi moneat de sua prælatione, & protestetur de servando jure suo, uti adductis Legibus latè probat *Mol.* d. 536. & 537. Videri potest etiam *Petsch.* à p. 669.

395. §. 8. Creditor privilegiatus, quamvis sit posterior, præferri debet non privilegiatis, etiam hypothecatis, uti ostendit *Lugo* S. 5., & tenent omnes communiter; unde sequentia debita tanquam privilegiata præferuntur.

1. Hy-

1. Hypotheca fisci respectu bonorum, pro quibus data est, si fuerint acquisita post contractum cum fisco initum, L. *Si qui*, 28. ff. *De jure fisci.* 396.

2. Mutuum ad extructionem aut emptionem rei, si hæc in hypothecam assignetur, L. *Licet*, Cod. *Qui potiores in pignore*: item ad conservationem aut restaurationem rei, sive generaliter sive specialiter hypothecatæ, L. *Interdum*, & L. *Hujus*, ff. *ibid.* Item datum à tutore nomine pupilli seu impuberis ad emptionem prædii, etiamsi non paciscatur in hypothecam, L. *Denique*, ff. *ibid.* Item datum pro causa militiæ, v. g. pro solvendis stipendiis, reservatâ sibi per instrumentum à testibus subscriptum hypothecâ, *Novella* 97. c. 4. 397.

3. Recuperatio dotis pro uxore aut ejus hæredibus necessariis, *Mol.* d. 572. n. 16. *Castrop.* tr. 32. d. 1. p. 17. §. 7. n. 15. *Ills.* à n. 206. & habetur L. *Assiduis*, Cod. *Qui potiores in pignore.* 398.

4. Expensæ ad funus, non tantùm debitoris, sed etiam alterius, cujus funus procurare debet debitor; item pro infirmitate, medicinis, testamento, inventario, solvendæ sunt ante omnia alia debita hypothecata & privilegiata, L. penult. ff. *de Religiosis & sumptibus funerum*, docentque omnes communiter cum *Ills.* n. 198. & 213. Videri potest etiam *Bonac.* de Rest. d. 1. q. 6. 399.

§. 9. Constitutio hypothecæ per publicum instrumentum ob præsumptionem fraudis præfertur factæ sine aut cum instrumento tantùm privato, L. *Scripturas*, Cod. *Qui potiores in pignore*: potestque videri *Castrop.* n. 27. Similiter constitutio hypothecæ in contractu oneroso præfer- 400.

tur hypothecæ in contractu gratuito, quia debita onerosa etiam præferuntur gratuitis.

401. §. 10. Hypothecarii privilegiati habent se ad invicem, sicuti ad invicem se habent non privilegiati, hinc prior tempore est potior jure &c., communis cum *Illsf.* à n. 210., qui n. 211. rectè notat cum *Castrop. Lugo*, *Haun.* & aliis contra *Vasq.*, eum, qui rem à se venditam sibi constituit in hypothecam, respectu illius rei præferri debere absolutè omnibus aliis creditoribus, potuit enim sub tali conditione & reservatione vendere, ut si certo tempore non solveretur pretium, res ad ipsum rediret.

402. §. 11. Post creditores hypothecarios veniunt chirographarii, inter quos, utì refert *Illsf.* n. 213., privilegiati sunt, 1. qui pecunias aut alia deposuit apud aliquem publicâ authoritate constitutum, L. *Si ventri*, §. *In bonis*, ff. *De privilegiis creditorum*, & L. *Si hominem*, §. *Quoties*, ff. *Depositi.* 2. Respublica creditrix, L. *Bonis venditis.* ff. *De privil. credit.* 3. Pupillus contra debitorem ex amicitia gerentem ejus negotia, L. *Si negotium.* ff. *ibidem.* 4. Sponsa repetens æstimationem dotis absumptæ non secuto matrimonio, L. *Quæsitum* ff. *ibid.* 5. Mutuans in solutionem creditoris personalis privilegiati, L. *Si ventri* suprà, §. ult.

403. Q. 79. *An etiam inter creditores merè personales tenenda sit Regula 54. Juris in 6., Qui prior est tempore, potior est jure.* R. Negant *S. Anton. Silv. Ang. Nav. Bann. Arrag. Laym. Mol. Az Vasq. Less. Turr. Regin. Castrop. Bonac. Herinx, Illsf.* t. 4. d. 3. num. 215. & recentiores communiter, teste *Lugo*, d. 20. n. 146., videturque expressè ita definiri in jure civili, quòd passim allegant; unde regulam

gulam illam juris in 6. explicant de habentibus titulum realis obligationis: è contrà *S. Th. Gabr. Med. Maj. Valent. Sa, Suar. Salon. Tolet. Rebell.* & alii affirmant cum *Lugo*, dicente jus civile in hoc esse correctum à Canonico: Ratio est, quia prioritas temporis dat prælationem, non tantùm habenti jus in re, sed etiam tantùm habenti jus personale & ad rem, uti patet, si plures emerint eandem rem, si eadem puella sponsonderit pluribus, nam tempore prior præfertur; cujus ratio est, quia prior tempore obligaverat sibi debitorem ad hoc dandum, idem autem est de debito alio. *Nec refert*, quòd in emptione obligaverit se ad aliquid determinatè, *nam* licèt se obligasset indeterminatè ad hoc vel illud, si hoc periisset, teneretur determinatè illud dare primo emptori, ergo cùm etiam sic obligarit hæc vel illa bona, omnia sub disjunctione sunt obligata priori: & si hoc valet spectato jure naturæ in debitis realibus, valet etiam in personalibus; sic enim si meam personam herì obligarim Cajo & hodie obligem Titio ad cras laborandum, tenebor cras laborare Cajo & non Titio; Ratio à priori est, quia quando se priori obligabat, etiam se simul obligabat ad removenda omnia impedimenta hujus solutionis, inter quæ esset obligatio sequens respectu alterius.

Q. 80. *An inter creditores merè personales possit aliis præferri, qui prius petit, vel qui est amicus debitoris.* 82. §. 1. Totum debere solvi prius petenti docent plures, quos sequitur *Busenb., Laym. Illsf.* t. 4 d. 3. n. 219., quia jura favent vigilantibus; & ita videtur statui L. *Quod autem*, §. *Sciendum*, ff. *Quæ in fraudem*: idque videtur valere pro utroque 404.

troque foro, quia leges id ſtatuentes videntur juſtæ: è contrà *Mol. Vaſq. Caſtrop. Lugo* d. 20. n. 170. dicunt tantùm valere, ſi acceſſerit ſententia Judicis, quia ex eo præcisè, quòd petat, non auget jus ſuum, aut minuit aliorum: ſi tamen creditor bonâ fide acceptarit, admittit *Lugo* n. 179. poſſe retinere ſecundùm dicenda n. 405. & 407.

405. §. 2. Amicitia præcisè non dat jus prælationis: tamen ſecundùm ſententiam probabilem, quòd prior petens præferendus ſit, poterit debitor admonere creditorem ſibi amicum, quòd ipſe priùs petenti poſſit priùs ſolvere, & ſic proculdubio alter movebitur, ut petat, *Lugo* n. 174., qui n. 177. addit, ſi dediſſet non petenti, poſſe repetere, & tum reddere petenti.

406. Q. 81. *An pauper hoc ſolo titulo, quia pauper eſt, præferri debeat diviti, ſi debita perſonalia ſint paria.* R. Affirmant *S. Th. 2. Med. Sa, Silv. Laym. Salon. Rebel.* & alii, quorum ſententiam *Leſſ.* dicit eſſe probabilem, *Illſ.* n. 216. valde probabilem. Ratio eſt, quia pauper, ſi ei non ſolvatur, patitur gravius nocumentum, utì gravius patitur, ſi ei fureris unum, quàm ſi diviti duos ſolidos, priùs autem recedendum eſt à graviori nocumento. Negant *Azor, Vaſq. Leſſ. Turr. Bonac. Caſtrop. Lugo, Illſ.* & alii paſſim, quia nullum jus hoc ſuadet, & dives habet æquè magnum jus ad rem ſuam, quàm pauper ad ſuam, per accidens autem videtur, quòd ex parte unius ſubjecti ſit majus nocumentum: putat quidem *Leſſ.*, ſi pauperi inde ſequatur majus nocumentum, v. g. quia viliori pretio cogetur vendere ſua, ut ſe alat, plus ei eſſe reſtituendum, ſed *Lugo*, d. 20. n. 162. dicit etiam tunc tempore priori eſſe priùs ſol-

ven-

vendum totum, non habito respectu ad paupertatem, negatque plus restitui posse, etiam in illa sententia, quæ satis communiter & probabiliter dicit in debitis personalibus non esse attendendam prioritatem temporis, nam si pauperi & diviti debeat 100., singulis autem reddat 50., sicuti 100. debita pauperi sunt illi nocumentum, quale essent diviti, si 200 deberentur, ita etiam 50 restituta pauperi sunt illi tantundem, atque si diviti restituerentur 100, ergo si utrique reddantur 50, attingetur æqualitas.

Q. 82. *Quid observandum sit, si nullus creditorum habeat jus prælationis.* R. Debet singulis solvi secundum partes proportionales, ita ut cui plus debetur, plus attribuatur, quia æquitas postulat, ut ille majorem partem accipiat, qui majorem partem debet perdere, & ut majori juri activo, cui respondet majus jus passivum, etiam respondeat major solutio: Si tamen debitor Titio creditori non petenti solvisset totum debitum, quamvis reliquis creditoribus feciſſet injuriam, tamen P. *Nav. Mol. Less. Laym.* apud *Ill.* t. 4. d. 3. n. 220. dicunt Titium posse retinere, quia permissivè se habet, & res soluta, uti supponitur, non erat obnoxia reliquis creditoribus, sed sola persona debitoris, ergo Titius potuit & re ipsâ acquisivit dominium rei solutæ, sicuti mutuatarius acquirit dominium rei sub usuris mutuatæ, licèt mutuans sic dando peccet contra justitiam: ita illi. Quid autem dicant AA., si ego creditor apud me habeam rem debitoris non potentis satisfacere omnibus, insinuatum est p. 1. n. 969. Denique notat *Mol.* T. 2. d. 161. n. 11., si debitor sit omnibus solvendo, quamvis possit 407.

uni priùs solvere quàm alteri, tamen non licere ideo aliquid accipere à creditore, cui solvit.

408. Q. 83. *An in conscientia sit obligatio observandi talem ordinem* R. *Machad & Gabr.* in 4. dist. 15. q. 2. dub. ult. negant, putantes obligare tantùm pro foro externo, quorum sententiam *Serra & Diana* p. 11. t. 3. R. 13. dicunt probabilem, sed tenendum est oppositum cum communissima, quam docet *Busenb. Herinx* de rest. d. 8. n. 98. *Petsch.* p. 667., quia leges illum statuentes latæ sunt ex æquitate justitiæ, neque nituntur præsumptione sed jure naturæ, v. g. prior creditor acquisivit jus, quo excludat alios, ergo si alter fiat illi æqualis in prætensione, fit injuria.

ARTICULUS III.

Quæ à restitutione excusent.

409. »RESP. I Ex parte debitoris excusant ea, quæ »faciunt, ut creditor rationabiliter debeat esse contentus; etsi de facto non sit contentus. *Ita »commun. Doct. Unde resolvuntur Casus sequentes:*

» I. Excusaris in foro conscientiæ (juxta sententiam probabilem) à compensatione damni, »si illud datum sit sine tua culpa Theologica gravi, hoc est, mortali peccato; nisi aliud cum altero pactus sis, vel inde sis factus ditior: Unde excusaris, si v. g. aliquem occidisti ex subita ira, ut »fuerit motus tantùm primò primus, vel secundò primus; vel si ex oblivione non extinxeris »candelam, & hinc ortum sit incendium, &c.

»Quòd si autem advertens periculum in actionibus periculosis, omittas eam diligentiam præcavendi, quam homines ejusdem conditionis com-

communiter præstare solent, graviter peccat, &» teneris restituere damna secuta. Porrò in foro» externo proceditur secundùm culpam juridi-» cam, quæ sæpe non est peccatum, & dividitur in» latam, levem, & leviſſimam. »

II. Excusaris à restitutione incertorum, si feci-» sti compositionem cum Episcopo, vel Papa. *Less.*» *l. 2. c. 6. d. 11. Bon. q. ult. p. 2.* »

III. Item si in Casu, quo teneris rem restituere» pauperibus, tibi ipsi revera indigenti eam des;» & tunc quidem postea factus ditior adhuc non» teneris restituere. *V. Laym. l. 3 t. 2. c. 12.* »

IV. Si non possis restituere, nisi notabiliter» cum graviore damno, tibi, vel tuis, vel Reipub.» inferendo, quàm æstimari debeat commodum» ex restitutione creditori obventurum, tunc e-» nim differre potes, dum cesset ista impotentia,» *Lay. l. c.* ex *Syl. Navar. man. c. 17 n. 87. & seqq.* Idque» verum est, etsi debitur i sit ex delicto, uti & in se-» quentibus Casibus: »

V. Si ad restituendum sis impotens, ùt si vivere» non possis secundùm decentiam tui statûs, justè» à te acquisiti: Unde si nobilis v. g. non potest» statim solvere, nisi se privet famulis, equis, armis,» &c. vel civis primarius, nisi obeat artem mecha-» nicam sibi insuetam; vel mechanicus, nisi ven-» dat instrumenta sua, quibus vivit, aut magnum» damnum subeat, potest differre, & paulatim re-» stituere sine jactura sui statûs. *Lay. l. c. Bon.* »

VI. Quòd si tamen tuâ culpâ in illas angustias» delapsus sis, v. g. luxuriâ, ludis, superfluis» expensis vestium, tibi imputare debes, quòd jam» sine statûs tui amissione non possis satisfacere» *Ibid.* »

» VII. Quòd item creditor ex dilatione æquale »damnum subire debet, tu potiùs, quàm is, susti»nere debes; cùm ejus conditio sit melior. Exci»pitur extrema necessitas, in qua quoad usum, »sunt omnia communia. *Ibid.*

» VIII. Quòd si item damnum, quod timetur ex »restitutione, non esset propriorum bonorum, »sed in hoc præcisè tantùm, quòd spoliet se rebus »debitis, non potest ideo differre restitutionem: »quia hoc non est pati in suis rebus, neque suum »statum amittere, sed est dimittere alienum & »reverti ad statum proprium, *Sayr. clav. reg l.10.tr. »5.c.6.n.39 Bon.*

» IX. Item excusaris à restitutione, si fieri ne»quit absque periculo salutis animæ tuæ vel tuo»rum; v.g. si non possis absque peccato; ùt si sit »periculum, ne uxor aut filiæ se prostituant, ne fi»lii se dent latrociniis, ne ipse per impatientiam »incidas in desperationem, *Bon. ex Less. Mol. Fill.*

» X. Item si non possis restituere absque pericu»lo vitæ, vel notabili detrimento famæ: cùm aliàs »plus damni sustineres, quàm intulisti. *Bon. d. 1. »q. ult. p. 1.*

» XI. Item, si cedas bonis: quia leges concesse»runt, ut qui contraxit multa debita, nec habet »unde solvat, possit cedere bonis, ea relinquen»do in manibus creditorum, & tunc maneat li»ber, ita enim in conscientia sit tutus, retentis in»strumentis artis, & quæ ad sustentationem sunt »necessaria. Quòd si tamen postea redeat ad pin»guiorem fortunam, tenetur adhuc restituere, »ex L. *Cùm & filii-fam. C. qui bon. Nav. man. c. 17. n. »86. Bon. Less. d. 3.* Ex quo *Trull. to. 2. l. 7. ca 15. d 5. n.* »4. sic limitat: si acquirat plus, quàm ad decen-

tiam

tiam statûs est necessarium, ex dicta L. Nisi tamen» debita proveniant ex delicto, v. g. furto; eo enim» Casu tantùm posse retinere, quæ simpliciter ne-» cessaria sunt ad victum, docet *Nav. Salon Less. l. c.*, » etsi hic concedat ea, quæ post concessionem justè» acquiruntur, licitè retineri, si ad statum sint ne-» cessaria. *Vid Tol. Lay. cap. 12. Less. n. 48. Bon. Trull l. c.*» Porrò etsi cessionem dictam non habere locum» in bonis ex delicto provenientibus, communi-» ter teneant DD. cum *Lay. l. c.*, contrarium ta-» men ex *Less. Dian. &c.* docet *Trull. l. c.* Denique» etsi debitor principalis cesserit, non ideo liberan-» tur fidejussores. *Lugo d. 21. n. 39. Dia. p. 7. t. 8. R.*» *18. & alii 8.* »

Resp. II. Ex parte creditoris excusat, 1. Si is,» cui debet restitui, semel remiserit, expressè vel» tacitè, v. g. si laceravit tuum chirographum, vel» tibi reddidit. Remissio autem hæc debet esse li-» bera, non metu, fraude, vel mendacio extorta.» *Fill. tr. 32. cap. 5. q. 9. Less. n. 35. 2.* Excusat in fo-» ro conscientiæ, si solvisti ei, cui debebat tuus» creditor. *Less. d. 5. Bon. t. 2. de restit. in gen d. 1. q 4.*» *p. 3.* 3. Si compensatio facta est creditori per» commodum æquivalens, v. g. per procuratio» nem officii non gratis factam. 4. Omitti, aut sal-» tem differri potest restitutio, imò aliquando» debet, si creditor sit abusurus; v. g. si quis pe-» cunias tibi mutuò datas repetat ad fornican-» dum, vel aliter peccandum. Item si eas repetat» ad peccandum contra justitiam, sive inferendum» damnum injustum tertiæ personæ; nisi tamen» ex negatione restitutionis timeretur majus ma-» lum. »

ADDENDA.

410. *Quæst.* 84. *Quid notandum sit circa excusationem ex eo, quòd damnum causatum sit sine culpa.* R. Videri debent dicta à n. 170.

Q. 85. *Quid circa excusationem propter compositionem cum Papa vel Episcopo.* R. Seqq §. 1. Compositio illa est conventio, in qua Papa debitori indulget, ut major quantitas debiti incerti, id est, cujus Dominus nescitur, mutetur in minorem, v. g. ut pro viginti aureis dentur viginti solidi ad usum pium, reliquum autem sibi retineat debitor: soletque hoc concedi per Bullam Cruciatæ, sic dictam, quia data est in favorem militiæ cruciatæ, id est, rubrâ cruce in dextera scapula infignitæ, quam Rex Hispaniæ educit contra infideles: & tum portio illa minor assignatur isti bello. Papam autem justè & licitè id facere posse, adeoque debitorem, etiam ex delicto, esse in conscientia tutum, probat post *Mol.* & alios *Lugo* D. 6. n. 150. & 21. à n. 91., quia Papa habet jus indirectè in res temporales, quando id necesse est ad bonum spirituale, uti fusè demonstrant *Diana* T. 1. post p. 10 R. 5. & seqq & *Moya* T. 1. T. 6. D. 3. Q. 3., ex quibus infert *Lugo* n. 96., tenentque etiam alii multi cum *Dicast* D. 10. n. 175., quamvis Papa nunquam sic disponat circa debita certa, posse tamen causam esse, ob quam id licitè & validè faceret; maximè autem tenent hæc circa debita formalibus hæreticis restituenda, quorum bona vel Ecclesiis Catholicis erepta sunt, vel saltem applicari deberent fisco, licèt nunc ob impotentiam non applicentur.

411. §. 2. Si causa, ob quam Papa facit compositionem,

tionem, non fit sufficiens, *Cord. Turr.* & alii adhuc affirmant compositionem esse validam, & debitorem esse in conscientia tutum, quia Papa habet potestatem disponendi de iis bonis: è contra negant *Covarr. Sot. Nav. Med. Mol.* & alii, quia Papa non potest sine causa rem alienam invito domino applicare alteri: *Lugo* D. 21. n. 95. sic distinguit, si restitutio debeat fieri ex Lege Ecclesiæ, valet sine causa sufficiente, quia Papa potest dispensare in lege Ecclesiastica: si autem aliunde fieri debeat, requiritur causa sufficiens, quia Papa non est dominus sed tantum administrator talium bonorum, ergo non potest alienare, nisi secundùm voluntatem præsumptam domini.

§. 3. Si post compositionem & persolutam partem designatam compareat dominus, *Cord. Covarr. Turr. Mol. Villal. Rodriq.* & alii putant debitorem teneri ad residuum ei dandum, quia Papa non intendit nec potest extinguere jus creditorum, si compareant: è contrà *Bann. Sot. Henriq. Acost. Trull. Diana* P. 4. T. 4. R. 112. dicunt non teneri, quia hæc compositio æquivalet præscriptioni, ergo per illam ex voluntate supremi Principis transfertur dominium: *Lugo* n. 98. sic distinguit, si compositio facta est in iis circumstantiis, in quibus ob præsumptam domini voluntatem debitor dare potuisset pauperibus vel causis piis, ad nihil ultrà tenetur, etiam pro foro externo, uti docent *Rodriq. Lugo* n. 105. & *Castrop.* apud *Dian.* P. 11. T. 8. R. 11., quia Papa tum, ex præsumpta etiam voluntate domini, habet jus disponendi, idque utile est domino, quia intentione bonâ fit, & Papa supplet ex thesauris Ecclesiæ pro anima ipsius: è contrà si compositio 412.

positio facta sit prius, quàm diligentia requisita sit præmissa pro inveniendo domino, debitor tenetur ad totum, sicuti si pauperibus sine prævia circumspectione dedisset, secundùm dicta n. 96., & in hanc sententiam magis propendet *Illsf.* T. 4. D. 3. n. 300., licèt utramque dicat probabilem.

413. §. 4. *Henriq. Villal. Trull. & Diana* P. 4. T. 4. R. 112. putant etiam Episcopum pro sua Diœcesi posse sic componere, quia hoc nullo jure est reservatum Papæ; & id videtur esse juxta voluntatem creditorum pro utilitate animæ: è contrà *Silv. Cord. Rodriq. Mol. Turr. Lugo* n. 107. *Illsf.* n. 297. dicunt posse, uti & praxis ostendit, quia Episcopus nec habet jus altum in res temporales, nec potestatem illam indirectè disponendi de rebus temporalibus subditorum, quam soli Papæ concedunt Authores.

414. §. 5. *Sot. & Henriq.* putant id posse Principem temporalem, quia hæc bona subsunt alto ipsius dominio, quod probabile esse dicit *Illsf.*, si debitum incertum non sit ex delicto, testaturque *Leff.* L. 2. C. 14. n. 36. in diversis regnis hæreditates incertas & bona inventa assignari fisco vel magnatibus: Consentiunt *Hurt. & Castrop.*, si Papa sibi hoc non reservarit: *Turr.* putat posse circa inventa, non autem circa debita incerta, horum enim compositionem dicit Papam sibi reservasse: *Lugo* n. 109. putat Principes sæculares ob jus gubernandi temporalia, quod habent, posse, quando adhuc spes est inveniendi dominum, designare personam, quæ bona inventa & incerta retineat ac procuret, cum jure acquirendi ea, si dominus non compareat, id enim est ratio-

rationabile & in utilitatem creditoris: si autem non sit spes reperiendi dominum, non potest componere, quia voluntas domini tum est, ut in utilitatem suam spiritualem expendatur, dispositiones autem circa bona destinata ad usus pios reservavit sibi Ecclesia: & in hoc consentiunt etiam *Cord. Mol. Ilff.*, quia praxis non habet, ut de talibus bonis disponant sæculares, nisi ubi id habet consuetudo cum ratificatione Papæ.

§. 6. Si quis diu differat applicare bona incerta pauperibus vel piis causis, spe obtinendæ interim compositionis, peccat, quia agit contra voluntatem & utilitatem domini, *Mol. Lugo* n. 110., obtentâ tamen compositione postea liberatur ab omni restitutione. 415.

§. 7. Compositio hæc conceditur, 1. pro fructibus Ecclesiasticis malè perceptis, quamvis sciatur, cui Ecclesiæ debeantur: 2. Pro medietate legatorum, si nesciantur legatarii: 3. Pro acquisitis ex contractu injusto ex utraque parte: 4. Pro acquisitis illicitè ex una parte: 5. Pro aliis bonis incertis etiam licitè acquisitis, de quibus plura habet *Lugo* à n. 111., ubi etiam bene explicat, in quibus casibus & pro quibus summis fieri non possit talis compositio. 416.

§. 8. *Lop.* aliique apud *Dian.* p. 4. t. 4. R. 46. docent mercatores, pistores &c., qui per parva furta defraudarunt ementes ex eadem communitate, qui nunc ignorantur, posse petere compositionem cum Papa, idemque tenent illi, qui cum *S. Th.* putant pauperibus dari posse, sed opposita sententia est communior, quam tenendam esse censet *Diana*, & tenuimus num. 244., nem- 417.

nempe restituendum esse hominibus illius communitatis, quæ defraudata est, uti habet etiam *Busenb.* relatus n. 201.

418. §. 9. Si creditor sit notus, sed ita longè absit, ut ex præsumpta ejus voluntate debitum dari posset pauperibus, tum putant *Sot.* & *Henriq.* non licere compositionem, quia tantùm conceditur, quando creditor est incertus; sed *Covarr. Rodriq.* & *Turr.* tenent tum etiam licere, idemque probabile putat *Lugo* n. 139., quia in Bulla dicitur, *dum sciri non possunt ij, quibus legitimè debebat & posset fieri restitutio*, in tali autem casu non scitur dominus, cui debeat & possit fieri restitutio, ergo.

419. §. 10. Quod retinetur ex compositione, debet expendi pro solutione aliorum debitorum certorum: si tamen Cajus habens potestatem componendi mortuus esset, & hæres loco ejus composuisset, quod eum facere posse docet *Lugo* n. 143., putat idem *Lugo* d. 20. n. 12. hæredem non teneri hoc expendere ad alia debita certa testatoris, quia hæc debita debent solvi ex hæreditate: è contrà *Mol.* tenet oppositum, quia agit negotium & partes alterius: sed videtur posse conciliari hoc modo; si hanc compositionem petiit hæres specialiter pro se, & non agat ut hæres, potest sibi retinere, quia gratia illa ipsius personæ conceditur, non aliter atque si ea bona ab alio erepta essent & ipsi redonata: si autem composuit ex vi potestatis & Bullæ, quam testator habuit, debet expendere in alia certa debita defuncti, quia tum non agit causam suam sed defuncti vel hæreditatis, & quod retinet, habet veluti persona civiliter eadem cum defuncto, ergo tene-

tenetur expendere ad extinguenda debita defuncti.

De privilegio, quod Cæsar vel Rex Hispaniæ quibusdam confert, ut non possint conveniri de debito, nisi quantùm commodè possunt, videri possunt *Dicast.* à n. 68. & *Haun.* n. 433.

Q. 86. *An Titius iniquus detentor excusetur, si suadente vel jubente Confessario rem alienam dederit pauperibus, aut eam commendarit Confessario, ut restitueret, qui tamen hoc negligat.* Rz. §. 1. Si Confessarius suaserit absque præmissa sufficiente diligentia in inveniendo domino, dictum est n. 96., per se loquendo, non excusari, saltem in defectu Confessarii; & idem est à potiori, si Confessarius, quando dominus sciebatur, temerè suaserit dari pauperibus, quod domino restitui debebat & poterat. 420.

§. 2. Si Confessarius etiam ita imprudenter obligarit pœnitentem ad dandum pauperibus, pœnitens videtur liber, quia in illis circumstantiis ex præcepto Confessarii tenebatur dare pauperibus, ergo prudenter præsumitur creditor consensisse, ut id fieret. In oppositum occurrit, quòd creditor non censeatur consentire, nisi res prudenter sit assignata pauperibus, ergo licèt Titius non peccarit sequendo Confessarium, imò obligatus fuerit sequi, cùm tamen hoc præceptum fuerit imprudens, & ejus causa fuerit præterita injuria à Titio commissa, ratione hujus manet obligatio restituendi; quod jam magis confirmabitur. 421.

§. 3. Si Titius rem alienam commiserit Confessario, ut restituat, & hic sibi retineat vel perdat, etiam sine culpa, aliqui dicunt Titium, qui 422.

fuerat

fuerat iniquus detentor, esse liberum, quam sententiam dicit *Less.* non omnino esse improbabilem, *Rodriq. Fill.* & alii probabilem, *Cenedo* amplectitur, *Diana* P. 2. T. 17. R. 2. dicit se practicasse, *Tamb.* & *Sporer* T. 4. C. 4. N. 19. dicunt se non audere damnare: Rationem dant, quia fecit, quod potuit & debuit, ac præsumitur voluntas creditoris fuisse, ut ita fieret. Contraria sententia est communis & probabilior cum S. *Anton. Nav. Less. Rebell. Mol. Laym. Lugo* D. 21. N. 59. *Dicast.* D. 3. N. 113. *Herinx* D. 8. N. 109. *Illsf.* t. 4. d. 3. n. 305. *Sporer* N. 15. Ratio est, quia debitor ex delicto tenetur dominum efficaciter reddere indemnem; estque hæc sententia conformior dictis n. 252. & 364. Quòd si ratio opposita teneret, sequeretur eum, qui etiam per nuncium à domino non designatum mitteret, fore liberum, si casu periret, quod tamen adversarii non concedunt: itaque faciendo quod potuit, fecit quidem satis ad vitandum nunc peccatum, sed non ad extinguendum debitum, & quamvis præsumeretur creditor consensisse, ut sic fieret, tamen permittebat tantùm, & non ideo resignabat juri adhuc repetendi, si fortè modus ille non succederet.

423. *Objici* potest: Si pecuniam ex voto vel juramento debitam mittas Ecclesiæ, & in via pereat, probabile est te non teneri aliam mittere, quamvis negligentiam aliquam commiseris tradendo tali, qui sciebatur non adeo esse cautus, ergo similiter hìc. R. N. seq., nam liberè promittens non censetur se voluisse obligare ad ejusmodi duplicem solutionem, quod enim ex liberalitate debetur, non est tam amarè exigendum, uti rectè

rectè *Tancr.* & *Dian.* P. 10. T. 16. R. 97., item *Tamb.* & *Sporer* N. 13.

Q. 87. *Quid addendum sit circa excusationem* 424.
quia damnum causaretur debitori vel creditori. Rx. Seqq.

§. 1. Si damnum debitoris esset notabiliter majus, quàm futurum esset commodum creditoris ex restitutione, potest hæc tantisper differri, etiamsi debeatur ex delicto, quia est quædam æquitas, ut creditor, quando sine magno incommodo potest, saltem ex charitate permittat tum differri, ut caveatur grave damnum proximi, ita *Scot. Gabr. Med. Nav. Less. Dicast.* d. 10. à n. 38. contra alios: hinc universaliter infert *Beja* p. 1. cas. 36., si creditor per dilationem nullum damnum patiatur, & tu debitor possis inde habere lucrum, quamvis ille sit invitus, te posse differre, quia est irrationabiliter invitus, uti ibidem pluribus probat.

§. 2. Si non sit spes, quòd unquam cum mi- 425.
nore damno debitoris fieri possit restitutio, quàm tali, propter quod potest differri, *Mol.* d. 754. dicit esse restituendum: *Rebell.* dicit perseverante eâdem causâ & ratione posse in perpetuum differri seu absolutè omitti, si debita non sint ex delicto; consentiunt plures, si damnum debitori subeundum sit superioris ordinis, quamvis sit ex delicto; imò *Bonac.* de Rest. d. 1. q. ult. n. 29. & alii dicunt posse in perpetuum omitti restitutionem, quamvis damnum sit ejusdem ordinis: consentit *Lugo* d. 21. n. 20., sed requirit majus damnum debitoris, quàm quòd præcisè sufficit ad differendam restitutionem, gravius enim est in perpetuum carere quàm ad tempus: addit n. 22. non esse idem de debitis ex delicto &

aliis, tamen si ad omittendam omnino solutionem debiti, quod non est ex delicto, sufficeret damnum duplo excedens quantitatem debiti, putat ad omittendam debiti ex delicto sufficere, si damnum quadruplo excedat tum quantitatem debiti, tum etiam damnum emergens creditori ex lucro cessante ob omissionem illam. Videri possunt dicta q. 71., ubi n. 372. notavimus, si res domino restitui non possit, debere restitui saltem pauperibus: quòd si nec hoc possit, notat *Lugo* n. 22. debitorem teneri orare pro domino vel facere orari & offerri bona opera pro eo.

426. §. 3. Si restitutio sit creditori allatura damnum, v. g. quia abutetur ad peccandum, non est tum obligatio restituendi, quia charitas obligat ad impediendum damnum spirituale proximi, quando facilè possum; neque creditor habet tunc jus proximum petendi rem suam, neque rationabiliter est invitus, ut retineam, *Nav. Sot. Mol. Regin Less. Lugo* n. 26. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 256. contra *Az. Sanch. Bonac.* & alios. Excipiuntur sequentes casus, 1. si ex dilatione solutionis non impedietur peccatum, quia creditor cras recipere debebit, & sic dupliciter peccabit, *Mol. Lugo* n. 28. Si dilatio parum prodesset, quia per Judicem cogeris reddere, aut aliunde habebit rem similem, *Less. Lugo.* 3. Si damnum ipsi secuturum sit merè temporale, quod ipse licitè possit subire, utì si pecuniis suis vellet instituere convivia, *Lugo* n. 27. Quòd si restitutionem differas ad impediendum temporale damnum creditoris, non teneris compensare minora damna illi ex dilatione secuta, quia rem ejus bene gessisti, *Mol. Lugo* n. 31.

§. 4.

§. 4. Si creditor est re suâ abusurus in injuriam alterius, & tu sine gravi incommodo possis negare, reddendo peccas, non tantùm contra charitatem, utì putant *Mol. & Dicast.* n. 98., sed etiam contra justitiam, ita *Sot. Less. Castrop. Bonac. Lugo* n. 29. *Ills.* n. 259. aliique communiter, quia restitutio est hìc & nunc indebita creditori, proximus autem habet jus, ne creditori subministres materiam ipsi nocendi, v. g. gladium, & subministrando sive tuam sive ipsiusmet creditoris rem, cooperaris damnificationi injustæ. 427.

Q. 88. *Quid addendum sit circa excusationem propter impotentiam vel indigentiam debitoris.* Rz. Seqq. 428.

§. 1. Peccat contra justitiam, qui potest & non vult tollere impotentiam, v. g. si Cajus non velit admittere donationes vel hæreditatem sibi oblatam, quâ habitâ restituere posset; sicuti ille peccaret contra charitatem, qui admittere nollet pecuniam, quâ succurreret extremè indigenti. Ratio est, quia qui tenetur ad finem, etiam tenetur ad media ordinaria vel sine gravi incommodo ponibilia, sed Cajus ex justitia tenetur restituere, ergo etiam ad admittenda illa, quibus solvere possit, ita *Mol. Castrop. Bonac. Sanch.* de Matr. l. 6. d. 4. à n. 8. *Lugo* d. 20. n. 137. *Haun.* t. 2. n. 497. *Ills.* t. 4. d. 3. n. 191. & 281. Vide dicta n. 384.

§. 2. Si debitor & creditor sint in æquali necessitate extrema, debitor excusatur à restitutione rei, si hæc sub ejus dominio sit, quia in pari causa & periculo melior est conditio domini possidentis; putantque *Sot. Lop.* aliique multi apud *Dicast.* d. 10. n. 28. contra *Led. Tabie. Az. Covarr.* debitorem talem posse creditori præferre 429.

etiam parentes suos, uxorem, liberos simili necessitate extremâ laborantes; fortè etiam fratres, utì docent *Tol. Less. Bonac.*, quia illos omnes censent esse unam personam cum debitore. Si autem res restituenda manserit sub dominio creditoris, utì si debitor habeat per contractum depositi aut commodati, adhuc putant *Vasq. Bonac. Dicast.* n. 27. debitorem excusari à restitutione, quia rem justè possidet, & per extremam necessitatem fit communis, videturque jam priùs occupando acquirere ejus dominium: sed probabiliter contradicunt *Scot. Rich. Palud. Lugo* d. 21. n. 4., quorum sententiam esse probabilem fatetur *Dicast.* d. 9. n. 284., quia necessitas extrema non dat jus appropriandi sibi rem alterius in æquali necessitate constituti, neque possides, ut consumas, sed ut serves ac restituas, quando contractum finiet justa causa, qualis videtur esse extrema indigentia domini.

430. §. 3. Si debitor & creditor sint in æquali aut ferme æquali necessitate tantùm gravi, debitor tenetur restituere, utì habet communis cum *Az. Laym. Less. Dicast.* d. 10. n. 30., & ita sentire omnes dicit *Molina*: *Lessius* tamen & *Ills.* t. 4. d. 3. n. 246. insinuant hoc tantùm verum esse, si vel res restituenda manserit sub dominio creditoris, quia tum in pari causâ melior est conditio domini; vel si obligatio restituendi sit ex delicto, iniquum enim videtur, ut debitor ex sua injuria reportet commodum contra innocentem pari necessitate gravatum. Addunt communiter omnes cum *Laym.* & *Ills.* n. 248., si debitor per luxum vel prodigalitatem dederit causam suæ necessitati gravi, neque spes sit, quòd

quòd per modicam dilationem vel successivam solutionem creditori satisfieri possit absque tanto damno creditoris, esse obligationem statim restituendi. Quòd si solus debitor sit in gravi necessitate, & debitum non sit ex delicto, etiam fatentur omnes differri posse restitutionem, creditor enim tum esset irrationabiliter invitus; si autem debitum sit ex delicto, negant differri posse *Sot. Med. Mol.* aliique gravissimi AA. apud *Az.* p. 3. L. 4. c. 39., sed adhuc differri posse dicunt *Scot. Ang. Rosel. Gabr. Nav. Palud.* cum *Az.* suprà, item *S. Anton. Silv. P. Nav. Tol. Laym. Castrop. Lugo* aliique communiter cum *Ills.* n. 246., quæ sententia vera est, si res restituenda, sit sub dominio debitoris, excusat enim illum necessitas præsens, ne re suâ teneatur se spoliare: hinc *Burgh.* cent. 2. cas. 78. docet posse aliquem in gravi necessitate retinere Decimas alioqui solvendas, etiam non datâ Paroecho causâ; sed plerique AA. citati id absolutè dicunt, adeoque videntur intelligere, etiamsi res restituenda, sit adhuc sub dominio creditoris; Ratio tamen, quam dat *Less.* l. 2. c. 16. n. 16., nempe quòd licitum sit in gravi necessitate surripere rem alienam, & consequenter etiam retinere, falsa est, utì constat ex dictis p. 1. n. 955., neque enim verum est, quòd causa, quæ excusat à restitutione, etiam excuset à furto, utì in q. seq. dicetur; itaque hanc rationem dare debent, quòd creditor in illis circumstantiis sit irrationabiliter invitus, ut retineatur res sua, cùm enim sit obligatio dandi eleëmosynam proximo in gravi necessitate constituto, secundùm dicta l. 2.

n. 200., multò magis videtur esse obligatio rem suam tantisper accommodandi, permittendo aliquam dilationem restitutionis.

431. §. 4. Si talis necessitas aut impedimentum grave restitutionis futurum esset perpetuum, certum est debitorem teneri quàm parcissimè vivere, ut saltem per vices restituat partes debiti: fatetur tamen *Lugo* d. 21. à n. 19., & idem videntur insinuare alii apud *Laym.* l. 3. t. 2. c. 12. n. 1., agnoscitque probabile *Ilf.* n. 249., etiam in perpetuum excusandum, si damnum à debitore subeundum esset notabiliter majus damno creditoris; sed de hoc videri possunt sententiæ relatæ n. 365. & à n. 424.

432. §. 5. Licitum est uxori retinere necessaria ad sustentationem suam & prolium ex bonis mariti debitis onerati & impotentis omnia solvere, alimentatio enim horum est privilegiata ante reliquos creditores; & sicuti talis necessitas debitorem excusabat, ita & hæredes excusat à restitutione.

433. §. 6. Si rem mutuò acceptam & alteri venditam sed nondum traditam in extrema necessitate consumpsisti, postea restitutus meliori statui teneris satisfacere, inprimis mutuanti, quia res erat tua, nec alius tenetur solvere id, quod tu ex bonis tuis consumpsisti; deinde etiam emptori, quia tua obligatio tradendi non tollebatur sed tantùm suspendebatur per incidentem necessitatem, ergo teneris postea ei tradere similem vel aliter satisfacere, ita cum aliis *Lugo* n. 1.

434. §. 7. Si rem alienam dedisti pauperi extremè indigenti, quia carebas propriâ, quam dares, non

non teneris restituere; quia pauper jus habebat ad illam accipiendam, *Bonac. Lugo* n. 5. Si tamen rem propriam habebas, quam dare posses, & dedisti alienam, videris teneri restituere, quia tenebaris pauperi illi subvenire, nec poteras arripere aut determinare rem alienam, quamdiu tibi propria suppetebat. An fur, qui rem alienam in extrema necessitate consumpsit, teneatur restituere, dictum est n. 288.

Q. 89. *An causa excusans à restitutione, etiam excuset à furto.* Bz. Negativè, nam imprimis si res restituenda sit sub dominio tuo, patet ex dictis n. 330. te in gravi necessitate posse eam retinere, neque tamen in tali necessitate liceret tibi simile rem alienam surripere, uti dictum est p. 1, n. 955. Deinde etiamsi res restituenda sit aliena, adhuc docent authores n. 430. citati licitè eam ad tempus teneri à debitore in gravi necessitate constituto, & tamen certum est ex dictis p. 1. n. 955. non licere eam in gravi necessitate surripere: similiter si gravem infamiam deberes subire, excusaris à restitutione rei alienæ, neque tamen potes surripere, ut gravem infamiam caveas, ita *Lugo* D. 13. N. 49. *Nec obstat*, quòd retentio seu non restitutio videatur esse continuata surreptio, *nam* superveniente rationabili causâ non censetur moraliter continuari surreptio, nec præceptum restituendi ita obligat, uti præceptum non surripiendi: Ratio disparitatis est, 1. quia præceptum restituendi videtur imitari præcepta affirmativa, & saltem requirit positionem actionis moraliter, præceptum autem non surripiendi est negativum; jam autem præcepta negativa 435.

obligant, non tantùm semper pro semper, sed etiam magis, quàm affirmativa, uti per exempla ostendit *Lugo* N. 51., quia nempe negativa, cùm solùm prohibeant actionem, minùs exigunt, ergo non tam facilè est excusatio contra illa; affirmativa autem exigunt poni aliquid, quod sit saltem moraliter positiva actio, quod plus est, ideoque faciliùs excusatur quis à transgressione, quia difficilius est ponere aliquid, quàm nihil ponere, & ita etiam hìc est, nam furando spolias dominum re, quam possidet, sed restituendo spolias te re, quam habes, faciliùs autem est non spoliare alterum, quam spoliare se ipsum, ideoque dominus non ita est invitus, si non restituas, quàm si surripias, ergo causa excusans à restitutione non ideo excusat à surreptione. 2. Ille plùs influit, qui primò & positivè causat damnum, quàm qui illud jam positum permittit seu non impedit, surripiens autem primò & positivè influit; non restituens, tantùm negativè, non tollendo, ergo hic faciliùs excusatur quàm ille.

436. Q. 90. *Quid addendum sit circa cessionem fori sive bonorum.* R. Seqq. §. 1. Qui cedit bonis, liberatur quidem à carcere, nec ampliùs potest molestari in foro externo, attamen probabilius est cum *Covar. Nav. Mol. Less. Castrop. Lugo, Ills.* T. 4. D. 3. N. 266. & aliis contra aliquos, si ad meliorem fortunam redeat, in conscientia teneri satisfacere creditoribus, etiamsi Judex illi cessioni addiderit solennitatem ignominiosam, hæc enim adhibetur in pœnam præsumpti criminis, ut homines deterreantur à contrahendis debitis suâ substantiâ majoribus: notat tamen *Dicast.* D.

20. à N. 81. non teneri postea restituere, nisi in quantùm id commodè potest, hoc est congruâ sustentatione retentâ.

§. 2. Cessio fori non est necessaria illis debitoribus, qui propter debita civilia in carcerem mitti non possunt, quales sunt mulieres honestè viventes, milites actu bellantes, in quibusdam provinciis Nobiles & Doctores, item Clerici gaudentes privilegio canonis & fori, nisi fugere meditarentur, de quibus omnibus videri possunt leges & authores apud *Illsf.* N. 268. 437.

§. 3. *Mol.* & alii docent contrahentem non posse se obligare ad debita solvenda, renuntiando jus ad cessionem bonorum, quia in commune bonum conceditur, communi autem privilegio nemo privatus validè renuntiat: Oppositum tenent alii cum *Castrop.* tr. 32. d. 1. p. 17. §. 7. n. 12., quia hoc privilegium videtur immediatè concessum personis privatis, & primariò ac directè in harum utilitatem, secundariò autem & indirectè tantùm in utilitatem communitatis: saltem rectè notat *Lugo* d. 21. n. 45. posse aliquem se obligare ad non retinenda necessaria pro statu ex acquirendis post cessionem, ad hoc enim potest se obligare, quod facere potest licitè & sine præjudicio juris alieni. Quòd si promiserit uni debitori tradere vel contrahere de tradendo pignore, potest id facere, si promissio fuerit acceptata, & hic creditor ideo præferetur reliquis, *Less.* in auct. V. *Restit* Cas. 3. 438.

§. 4. Cedens foro potest reservare necessaria sustentationi, etiam suorum, convenienter ad statum, *L.* 4. & 6. ff. *De cess bonor.* & § ult. Inst. *De actionibus*; si tamen aliquis ex industria dissipas- 439.

set alia sua bona, non gauderet privilegio cessionis, uti habetur in Jure apud *Lugo* s. 3., tali autem non gaudenti privilegio cessionis nihil relinquitur, nisi vestes viles & communiter ab ipso gestari solitæ, non autem alimentatio, uti contra *Less.* ostendit *Lugo* n. 37., docetque etiam *Ills.* suprà: humanitas tamen Judicum in Germania vel consuetudo concedit modica alimenta, uti testatur *Manzius* apud *Haun.* n. 445. An autem usurarius gaudeat beneficio cessionis, non conveniunt AA., ideoque alii affirmant, alii negant apud *Pirh.* l. 5. t. 19. n. 53.

440. §. 5. Si quis debeat illi, qui cessit foro, tenetur suum debitum manifestare & solvere ministris justitiæ, ut extradatur creditoribus secundùm æquitatem, *Sylvius* in Res. Cas. p. 2. V. *Restit.* cas. 3.

441. Q. 91. *An ingressus in Religionem excuset à restitutione.* Rz. §. 1. Si debitor non poterit in Religione, sed manens in sæculo speret se posse solvere, *Gers. Gabr. Maj. Med. Angles, Mol. Castrop.* t. 16. d. 1. p. 7. §. 4. & alii absolutè negant licere Religionem ingredi: è contrà S. *Th.* 2. 2. q. 189. a. 6. ad 3. S. *Anton. Silv. Palud. Caj. Ang. Arrag. Sa*, aliique apud *Sanch.* in Dec. l. 4. c. 19. n. 7. absolutè dicunt licere: Lop. uterque *Nav. Az. Sanch. Dian. Less. Lugo, Haun.* & alii cum *Dicast*, d. 10. à n. 129. probabiliùs sic distinguunt, si brevi tempore manendo in sæculo speret se posse absque notabili difficultate solvere ex toto vel magna ex parte, tenetur differre ingressum, secus autem, si necesse esset per longum tempus differre: per breve autem tempus intelligunt *Nav. Sanch.* & *Lugo* duos annos, *Castrop.* tres, *Maj.* duos, vel tres.

tres. *Ill.* t. 4. d. 3. n. 272. paulò aliter sic distinguit, etiam valde probabiliter: si debitum sit exiguum, aut spes solvendi exigua, aut damnum spirituale valde grave, quia nempe interea imminet magnum periculum vel committendi peccata, quæ inhabilitare poterunt ad Religionem, vel amittendæ occasionis, ut admittatur, tenendum est cum secunda sententia, 1. Quia debitor non tenetur restituere cum damno suo, præsertim in bonis altioris ordinis, longè majore, quàm sit commodum creditoris, uti dictum est n. 424., creditor enim irrationabiliter tum urget solutionem debiti, sed in nostro casu debitor pateretur notabiliter majus damnum spirituale, quàm sit commodum creditoris, ergo. 2. Si debita sint gratuita, non censetur voluisse se obligare tam strictè, quin includeretur hæc conditio, nisi Deus me vocarit ad statum perfectum cum solutione talis debiti incompossibilem, sicuti in contractu sponsalium includitur hæc, nisi ad Religionem transiero, ita multi cum *Dicast.* N. 134., Si autem debita sint ex delicto, adhuc non obligatur ad procurandam solutionem cum tanto onere nunquam amplectendi statum perfectiorem, extra quem salus subiret periculum. 3. Debitor non tenetur dimittere statum justè acquisitum, item conjugatus non tenetur abstinere à generatione prolium, si autem conjugatus non est & patiatur periculum incontinentiæ, non tenetur abstinere à Matrimonio, licèt prævideat inde secuturam impotentiam solvendi debita, quia nempe ista censentur moraliter impossibilia vel nimis onerosa, ergo multò minùs tenetur aliquis negligere vel abstinere ab ingressu

su Religionis ita conducentis ad salutem. E contrà si debitum & spes aliquando solvendi debitum notabiliter superent damnum spirituale, tenendum est cum tertia sententia, quia sic sinè notabili damno satisfieri potest juri creditoris, ergo ad hoc est obligatio; & ob hanc rationem docet *Lugo* D. 21. à N. 70., si vellet ingredi Religionem laxam, vel ob finem tantùm temporalem, non excusandum, quia tum deficiunt rationes antè datæ; & idem dicit N. 74. de illo, qui promisisset aliquid facere, & intra breve tempus posset commodè explere. Et quæ dicta sunt de debito reali, valent de debito seu obsequio personali incompossibili cum statu Religioso, utì rectè *Ill.* N. 274.

442. §. 2. Contra antè dicta objici possunt sequentia, 1. Obligatio solvendi debitum est juris naturalis, ergo prævalet intentioni ingrediendi Religionem, quæ tantùm est consilii. 2. Non est licitum se addicere servitio pauperum in hospitali, si per hoc impediaris à solvendis debitis, ergo similiter hìc. 3. Filius non potest ingredi Religionem, si obstet pietas erga pauperes parentes alendos, sed justitia erga creditores æquè graviter obligat, ergo. 4. Non est licitum surripere alienum propter acquirendum bonum tuum spirituale, ergo nec est licitum non restituere, quia non restitutio est continuata surreptio. 5. Qui corrupit virginem sub spe Matrimonii, non potest eâ relictâ ingredi Religionem, utì docent *Sanch.* de Matr. l. 1. d. 44. *Less.* l. 2. c. 10. d. 4. *Lugo* n. 78., & colligitur ex dictis hìc n. 320., ergo similiter, qui lædit jus alienum. R. *Ad* 1. Est juris naturalis absoluti, n., conditionati, si nempe solvi

solvi possit sine notabiliore damno in bonis alterius ordinis, c. ant. & conseq. *Ad* 2. N. conseq., quia utilitas hujus servitii facilè compensari potest per alia opera, imò per ipsum laborem pro solvendis debitis; non ita utilitas Religionis. *Ad* 3. N. min., nam necessitas alendi parentes etiam excusat à solutione debitorum ex justitia. *Ad* 4. N. conseq., cujus falsitas patet ex dictis n. 435. *Ad* 5. N. conseq., disparitas est, imprimis quia persona deflorantis ejusmodi magis in se & immediatè obligatur defloratæ, creditori autem potiùs obligantur bona debitoris, ergo si bona dimittat, debet personæ manere libertas vacandi saluti in statu ita perfecto: deinde talis defloror implicitè promisit abstinere à statu religioso, si concederetur usus corporis, quia promissio Matrimonii intenti per interpositam copulam imbibit exclusionem statûs religiosi, ergo usu illo concesso promissio absolutè obligat; è contrà debitor non promisit solvere postpositâ Religione, utì suppono: quòd si promisisset (utì aliquis promittere potest) non ingredi Religionem, priusquam solvisset debitum, & alter hanc promissionem acceptâsset, teneretur non ingredi, quia promissio debet servari, quando sine peccato servari potest, *Sanch.* n. 38. *Lugo* n. 67. *Ill.* n. 279.

§. 3. Si dubites, v. g. an intra triennium pos- 443.
sis solvere debita, *Ill.* n. 272. dicit favendum debitori, quia quamvis debitum sit certum, tamen etiam certum est jus assecurandi suam salutem in statu ducente ad perfectionem, ergo cùm hoc sit juxta finem ultimum hominis & longè præstantius, censetur prævalere: è contrà *Sanch.* n. 9. &

9. & *Dicast.* n. 132. dicunt favendum creditori, adeoque debitorem teneri expectare: *Lugo* dicit expectandum, sed breviori tempore; Ratio est, quia jus creditoris est certum, uti supponitur, & excusatio debitoris dubia, quia nemo dicit certum esse, quòd Religionem statim ingredi possit: fatentur tamen *Sanch. Lug. & Dicast.*, si debitor habeat rationes utrimque probabiles, posse sequi partem, quam volet.

444. §. 4. Hactenus dicta tenent spectato jure naturæ, nam *Sixtus V.* per Bullam anno 1587. datam, bonorum decoctores post dilapidatam suam rem familiarem; itemque illos, qui habent rationes deponendas, reddit inhabiles ad Religionem, antequam debita solverint vel rationes deposuerint; Circa quam Constitutionem notanda sunt sequentia: 1. Sixtus reddidit quidem tales inhabiles, sed *Clemens* VIII. hanc inhabilitatem sustulit, relictâ tamen prohibitione & pœnis; consequenter, quamvis illicitè, tamen validè profitebuntur, *Nav. Sanch.* n. 19. *Dicast.* n. 139. *Ilss.* n. 275. 2. Prohibitio in illa facta est unicè in favorem creditorum, adeoque ligat tantùm illos, qui magna habent debita superantia vires facultatum, dicitur enim aliquoties, *ingenti ære alieno gravati*, & qui aliter satisfacere non possunt, & à quibus sperari potest solutio, si in sæculo maneant, *Sanch. Dicast.* n. 144. *Ilss.* suprà. 3. Constitutio illa in sequentibus non habet locum, inprimis in Monialibus, circa quas procedendum secundùm jus commune, *Sanch. Dicast.* n. 140. Deinde nec in Equitibus Ordinum militarium, quia in odiosis non comprehenduntur nomine Religiosorum, *Az. Sanch. Dicast.* n. 141.

141., valere tamen in Clericis horum Ordinum docent *Sanch.* n. 23. & *Lugo* n. 87. contra *Azor.* Nec in illis, qui tantùm gravantur debitis incertis, *Sanch. Dicast.* n. 145., potest enim Confessarius illis tanquam pauperibus, aut saltem Monasterio applicare summam restituendam, *Sanch. Ills.* n. 270. Nec in illis, qui absque culpa gravi inciderunt in impotentiam, nam lata est contra decoctores, dilapidatores &c. *Dicast.* n. 147. Nec in illis, qui in pœnam delicti, v. g. ob defloration-nem virginis, damnati sunt ad aliquid solvendum, vel ex promissione liberali debent, *Sanch.* n. 28. Nec in illis, quibus creditores id permittunt, vel pro quibus Monasterium aut quivis alius cavet, quia *Sixtus* videtur tantùm agere de debitoribus, qui *ære alieno*, id est, de bonis alienis gravati, in præjudicium creditorum Religionem ingrediuntur. 4. Præceptum de reddendis priùs rationibus intelligitur de rationibus valde litigiosis, intricatis, fraudulentis, daturis causam litium, *Dicast.* n. 153. *Ills.* n. 280.

§. 5. Si te addixeras Magistro, v. g. Chirurgo ad tres annos, & primo anno Religionem ingrediaris, nec per te nec per alium teneris compensare lucrum cessans vel damnum emergens ex tuo abitu; sed tantùm æstimationem expensarum & instructionis pro isto anno, deducto tamen valore laboris à te impensi in utilitatem Magistri, ita S. *Anton Sanch. Ills.* n. 274. *Lugo* n. 73., qui n. 85. rectè limitat, nisi damna causâsses citiùs abeundo, quando de jure tenebaris differre abitum. 445.

§. 6. Si promiseras aliquid explere, quod præstare non potuisti in sæculo, potes autem in Religione, 446.

ligione ; *Sanch.* n. 35. dicit te non teneri præstare in Religione, quia conditio illa, nisi Religionem iniero, te eximit : Sed *Lugo* n. 75. cum communi contradicit, quando enim promissum expleri potest in Religione, non censetur includi illa conditio, quia tale opus non impedit ingressum.

447. §. 7. Monasterium non tenetur solvere debita Religiosi è bonis Monasterii, tenetur tamen è bonis Religiosi ; item ex eis, quæ per legatum, donationem vel hæreditatem accipit ; item ex eis, quæ Religiosus Monasterio acquirit, v. g. docendo, laborando, deductis tamen expensis, *Sanch.* l. 7. c. 31. n. 4. *Lugo* n. 79. Ratio est, quia bona Religiosi, vel jus ad ea, quæ obveniunt, ita transit in Monasterium mediâ personâ Religiosi, ut transeat cum onere, quo ea habuisset Religiosus, habuissent autem annexum onus restituendi, si mansissent in potestate & dispositione Religiosi, ergo.

448. §. 8. Religiosus debitor tenetur ad opera statui & conditioni præsenti convenientia, quibus lucrari possit & solvere, *Med. Nav. Maj. Lugo* n. 80. contra S. *Anton. Palud. Rosel. Ang. Silv. Tabie. Arrag.*, Ratio est, quia ideo Religio liberat à solutione, quia impedit modum solvendi, ergo si hunc non impedit, non magis liberat, quam status Ecclesiasticus ; quòd enim bonis cesserit, non juvat, quin adhuc debeat modo communi & ordinario procurare integram solutionem debitorum : non tenetur tamen ad extraordinaria & indecentia statui, quamvis Prælatus permitteret, *Sanch.* l. 4. c. 19. n. 16., sicuti si quis è rustico factus nobilis haberet debita, non tene-

retur

retur laborare instar rustici, sed tantùm proportionatè ad præsentem statum.

§. 9. Religiosus excusatur, si Prælatus neget ei licentiam laborandi, nec ideo tenetur egredi, est communior cum *Mol.* & *Lugo* n. 81. contra *Angl.* & *Mol.*, Ratio est, quia statui illi non convenit nolle esse subjectum Prælato, esseque planè extraordinarium ideo velle egredi, aut mutato habitu se miscere sæcularibus. 449.

§. 10. Prælatus non tenetur ex justitia Religioso debitori dare licentiam laborandi, *Nav. Lugo* n. 82. & alii, quia Prælatus nihil debet creditoribus, & per professionem habet jus ad gubernandum Religiosum, longè fortius, quàm creditores, ipse enim habet traditionem Religiosi: videtur tamen ex charitate teneri dare licentiam talem, si nihil sit inconvenientiæ, ne creditor careat suo debito. Ad quid teneatur filius jam Religiosus, si parentes egeant, dictum est p. 1. n. 694. 450.

Q. 92. *An auctoritas Judicis vel lex excuset à restitutione.* R. Excusare in his casibus: 1. Si Judex in pœnam delicti & ex præsumptione vera imponat mulctam Cajo solvendam mihi, potero non solvere tantundem, quod aliunde debeo Cajo. 2. Si Titius per sententiam cogatur Sempronio resarcire damnum sinè culpa gravi Theologica datum, Sempronius potest acceptare & retinere, quia auctoritate legis & Judicis ob commune bonum transferri potest dominium unius in alterum. 3. Si Cajus justè secundùm allegata & probata, sed reipsa injustè privatus sit beneficio vel officio, & ego illud bonâ fide acceperim, quamvis postea resciam injustè privatum 451.

fuisse, non teneor dimittere vel aliquid restituere, *Less. Dicast.* d. 10. n. 173. 4. Si Minor acceperit pecuniam mutuam, quam totam in luxum & lasciviam profuderit, nil tenetur restituere, beneficio L. 2. Cod. *De filio-familias*, *Less.* in auct. v. *Sponsalia* cas. 2. Quod etiam aliàs tenet, utì dicemus à n. 666. De excusatione per juramentum decisorium, videri potest *Ills.* t. 4. d. 3. n. 301.

452. Q. 93. *An ille excusetur, qui creditori donavit aliquid, immemor debiti*, v. g. si Cajus debuerit Titio 100. aureos, & postea debiti immemor totidem donaverit Titio, an censeri debeat liber debito. R. Negant *Salas*, *Lop. Bonac. Sanch.* l. 1. c. 13. n. 11. item *Ills.* n. 304., nisi ex manifestis conjecturis colligatur voluisse habere pro soluto. E contrà affirmant *Rebell.* & *Diana* p. 5. t. 13. R. 94., idemque defendit *Carden.* in 1. crisi d. 64. à n. 24., quia Cajus præsumitur voluisse extinguere obligationem graviorem, sicuti qui ex justitia tenetur orare Horas, si oret ex mera devotione, censetur satisfeciisse. Sed videtur sic distinguendum, si ita fuit comparatus, ut quamvis fuisset memor debiti, nihilominus donare voluisset hoc, & postea solvere alterum, tenendum est cum prima sententia; si autem tum non donasset, sed dedisset pro soluto, tenendum est cum secunda; id autem colligendum est ex circumstantiis, consideratâ causâ nunc tradendi. *Si dicas*, debito certo non satisfieri solutione tantùm probabili, qualis hæc est: *Respondet Carden.*, debito certo satisfieri posse solutione tantùm probabili probabilitate juris, licèt non probabili tantùm probabilitate facti; tum autem solutio

est

est probabilis probabilitate facti, quando non est certum, sed tantùm probabile, id esse præstitum, quod secundùm se est æquale debito; è contrà tum solutio est probabilis probabilitate juris, quando certum est hoc esse præstitum, quod secundùm se est æquale debito, sed tantùm probabile est præstationem illam esse veram solutionem debiti: per hanc solutionem probabilem docet *Carden.* satisfieri debito certo, non autem per illam, si enim probabilitas cadat supra speculationem facti, sive supra traditionem 100 aureorum, cùm hoc factum traditionis sit incertum, non potest extinguere debitum certum, è contrà si traditio sit certa, & probabilitas tantùm cadat supra æqualitatem reparatam vi istius traditionis, cùm jam probabile sit per traditionem illam haberi æqualitatem justitiæ, hoc videtur satis esse ad delendum debitum certum: & hæc videntur conformiter dici ad illa, quæ retulimus l. 1. à n. 600. Vide tamen dicenda n. 571.

Q. 94. *An excusetur, qui solvit creditori creditoris.* R. §. 1. *Med. Silv. Ang. Valent. Less. Dicast.* d. 10. n. 120. absolutè dicunt me pro foro conscientiæ liberari, si solvam creditori mei creditoris: quod verum est, si debita sint ejusdem rationis, nec sit alius creditor præferendus, quia tum solvendo creditori tuo acquiro jus, quod habet creditor tuus contra te, atqui hoc jus, & illud, quod tu contra me habes, sunt æqualia, ut suppono, ergo jam inter jura illa est posita compensatio sive æqualitas: *Bartolus* tamen dicit pro foro externo non valere, nisi vel res, quam solvo, sit aliquo modo obligata creditori tuo, uti si conduxi à te domum, quam tu conduxisti ab illo, res 458.

enim meæ sunt pro locatione hypothecatæ domino domûs; vel nisi propter me, v. g. gerens mea negotia, factus sis debitor illi, hinc *Mol.* T. 3. d. 743. n. 2. universaliter dicit pro foro etiam externo valere, quando eram aliquo modo obligatus creditori tuo, quoad id, quod solvo.

454. §. 2. Etiam liber sum solvendo creditori mei creditoris, si ille, cui solvo, licitè posset facere compensationem occultam in bonis mei creditoris, ita *Ang. Silv. Med. Mol. Rebell. Less.* quod *Lugo* d. 21. n. 146. docet valere etiam pro foro externo, quia tantùm cooperor ad justam compensationem, quæ etiam in foro externo reprobari non potest, secundùm dicta p. 1. à n. 959. Videri potest *Ill.* t. 4. d. 4. à n. 288.

455. Q. 95. *An per compensationem extinguatur obligatio restituendi.* Rz. §. 1. Compensatio hìc definitur, *debiti & crediti inter se contributio*, L. 1. ff. *De compens.*, estque tum, si duo sint sibi mutuò debitores, utì si tibi debeam 10. aureos propter emptum pannum, & tu totidem mihi debeas, quia injustè causasti damnum.

§. 2. Extra casus in Jure exceptos, si debitum sit utrimque æquale, per compensationem extinguitur obligatio restituendi, ita ut nec Judicis, nec oppositæ partis consensus requiratur, L. *Si ambo*, ff. suprà, L. ult. Cod. *De compens.* Idem dicit *Dicast.* d. 9. à n. 120., si duo similibus damnis aut convitiis se affecerint, si enim Cajus restituere nolit Titio, nec tenebitur Titius restituere Cajo, sed illa debita se mutuò compensabunt. Excipiuntur autem in Jure, 1. Debita Regi vel Reip. titulo pensionis in publicam utilitatem, L. *In ea*, Cod. suprà. 2. Debita titulo depositi, L. ult. Cod. suprà,

suprà, L. *Si quis vel pecunias* 11. Cod. *Depositi.* Cap. *Bona fides. De deposito.* 3. Debita titulo commodati, L. fin. Cod. *De commodato*: circa ista tamen vide dicta p. 1. n. 964. 4. Res aliena, debita ex furto, L. fin. Cod. *De compens.* 5. Debita diversæ rationis, si enim uni sit res in certa specie debita, non satisfit solutione pretii vel alterius rei, quia injustè cogeretur permutare rem suam; licebit tamen per retorsionem non solvere, donec ipse vicissim solvat, L. *Si non sortem.* §. *Si centum*, ff. *De condict. indebiti.* Videri possunt *Mol.* d. 560. *Castrop.* d. 1. p. 16. §. 2. & 3. *Dicast.* d. 10. à n. 117. *Ills.* t. 4. d. 3. à n. 290.

Q. 96. *Quid notandum sit circa remissionem creditoris, assignationem debiti & transactionem.* Rr. §. 1. 456.

Si creditor remittat, debitor liberatur, quamvis debitor esset in ea dispositione animi, quòd nollet solvere, si non remitteret, *Med. Mol. Less. Lugo* d. 21. n. 48. *Dicast.* n. 108. Quod valet, etiamsi fingeret animum restituendi, quem tamen non haberet, quia hæc fraus non est causa remissionis, nec facit actum creditoris involuntarium, *Lugo, Sanch.* de Matr. l. 4. d. 9. n. 17.

§. 2. Si creditor compositionem iniit cum debitore, qui cedit foro, ut parte remissâ aliquid accipiat, talis remissio censetur coacta & conditionalis, unde debitor meliori fortunæ redditus tenebitur reliquum dare, poteritque creditor id exigere, *Less.* in auct. v. *Restit.* cas. 4. Idem est dicendum, si partem remisit, quia cogebatur subire multas molestias in petendo, sollicitando, sæpe frustra veniendo, diu expectando, item si per fraudem inductus est ad remittendum, uti si debitor finxit se pauperiorem, aut alia falsa 457.

motiva attulit, aut aliter coëgit, *Dicast.* d. 10. n. 103.; quod tenet, quamvis per tertium aliquem esset ejusmodi metus vel fraus facta, quia creditor non consensit liberè, *Dicast.* n. 107. contra *Silv.* & *Sayrum.*

458. §. 3. Si debitor nunc offerat partem, ut sic adducat creditorem ad reliquum remittendum, *Bonac.* dicit in conscientia liberari, sed distinguendum est cum *Sanch.* suprà & *Lugo* n. 49., si enim tota illa pars sit tum debita, & creditor ideo consentiat remissioni, ut saltem illam partem accipiat, alioquin non consensurus, non liberatur debitor, inprimis quia remissio non est creditori voluntaria & juridicè libera, deinde quia partem sine onere debitam cogitur acceptare cum onere: si autem offeratur pars major, quàm nunc sit debita, aut creditor ex affectu erga debitorem reliquum remittat, aut ideo remittat, quia debitor nunc pauper est, liberatur, nec tenetur supplere, etiamsi postea redeat ad meliorem fortunam, *Nav. Silv. Sayr. Dicast.* n. 110. contra alios.

459. §. 4. Quando sunt multi creditores debitoris defuncti, & pars eorum major, spectatâ quantitate debiti, vel si debita sint æqualia, spectato numero creditorum, remittat hæredi partem debiti, ut reliquum solvat, reliqui creditores, qui non habent pignus vel hypothecam in bonis defuncti, etiam consentiunt in eam remissionem, *Lugo* n. 50.

460. §. 5. Creditor pro foro externo præsumitur remisisse debitum, si illud in suis libris cancellarit, aut instrumentum debiti lacerarit: semper tamen quoad hactenus dicta supponendum est, quòd

quòd remittere possit, & alteri viciſſim possit remitti, nam qui donare non potest v.g. 500. aureos, etiam illos remittere non potest, L. penult. Cod. *De donationibus*: item quamvis pupillus tibi remittat debitum, non ideo deobligaris, quia remittere non potest, *Lugo* à n. 49. Similiter cui nihil donari potest, etiam nihil potest remitti.

§. 6. Si Episcopus visitans Ecclesias, ab eis aliquid accipiat præter sumptus tum necessarios ad victum, tenetur ad duplum intra mensem: item si Judex delegatus accipiat aliquid à partibus præter victualia, quæ paucis diebus possunt consumi; aut quando aliò proficiscitur, si accipiat aliquid præter moderatas expensas pro via; aut si accipiat à partibus notabiliter pauperibus: item si Canonicus absens ab Horis accipit distributiones, omnes illi tenentur restituere, non obstante qualibet remissione eorum, à quibus acceperunt, vel quibus talis pecunia accresceret, uti habent Jura apud *Lugo* n. 51. 461.

§. 7. Quando quis putat, si per se vel per alium manifestaret suum debitum, vel rogaret, quòd dominus liberaliter condonaret vel nollet obligare ad restitutionem, non tenetur restituere, *Regin. Sa. Less. Lugo* à n. 53. *Burgh.* cent. 3. cas. 85. *Dicast.* n. 113., qui addit non teneri restituere, qui aliquid accepit, quod si petiisset, ei datum fuisset; Ratio est, quia tum adest voluntas præsumpta domini, sufficiens ut retentio non fiat illo quoad substantiam invito: quòd si revera esset invitus, & id postea resciretur, esset restituendum, sed non esset obligatio resarciendi damna ex dilatione restitutionis orta, *Mol.* t. 3. d. 68. n. 3. Si tamen dubitetur, an dominus, si 462.

sciret, esset remissurus, est obligatio petendi, ut remittatur, vel restituendi, quia dominus est in possessione.

463. §. 8. Assignatio debiti in Jure vocatur delegatio; delegare autem est, vice suâ alium dare reum creditori, vel cui jusserit, L. *Delegare.* ff. *De novationibus*, & ad delegationem sufficit, si quis ex quacunque causâ etiam erronea in se recipiat veram alterius obligationem, utì pluribus probant *Mol. Castrop. Haun. Illf.* t. 4. d. 3. n. 286., potestque videri etiam *Onnate* de contract. d. 21. sect. 10.

464. §. 9. Transactio definitur, pactio non gratuita, de re dubia, lite aut controversiâ jam motâ: liberat ab ulteriore restitutione, sed transigens non debet esse certus rem alteri esse debitam aut adjudicatam per sententiam, à qua non detur justa appellatio, L. *In summa*, 65., ff. *De conditione indebiti*, L. *Sub prætextu*, 29. Cod. *De transactionibus*: Quòd si unus sine onere cedat prætensione suâ, non erit transactio sed amicabilis compositio. Videri possunt Auctores citati, *Illf.* n. 284. Item dicenda n. 629. & 759.

465. Q. 97. *Si debitor morte plectatur, an hæredes excusentur à restitutione damni causati per delictum, ob quod plectitur.* R. Affirmant *Scot. Salon.* & alii, si morte plectatur ad instantiam partis læsæ, quia tum videntur voluisse illam esse pro omni compensatione injuriæ: sed oppositum est tenendum, per se loquendo, utì habet communis cum *Sporer* t. 5. c. 3. n. 236. & *Illf.* t. 4. d. 3. n. 82. Ratio est, quia Resp., per justitiam vindicativam tantùm, punit illud delictum, neque ideo præjudicat juri stricto, quod ex justitia commutativa

tativa habent damnificati aut alii creditores: si tamen non exigatur compensatio horum damnorum, propter quæ punitur, probabile est posse omitti, quia illi, quibus facta est injuria, tum censentur acquiescere & condonare, uti docent *Sot. March. Bonæsp. Less.* l. 2. c. 9. d. 22. *Steph.* t. 4. d. 5. n. 28. *Fill. & Busenb.* relatus n. 296. Item plurimi alii apud *Lugo* d. 9. n. 49., nisi adhuc exstarent, v. g. res furto ablatæ, vel hæredes essent per illas ditiores facti, tum enim foret obligatio eas restituendi, uti rectè *Sporer*. Addit *Lugo* etiam tum fore, si summa restituenda esset valde gravis, vel pars læsa restitutione valde indigeret, aut ob defectum ætatis aliamve causam non posset à creditore debitum remitti.

Q. 98. *An excommunicatio creditoris vel debitoris excuset.* 466.

R. Aliqui apud *Lugo* d. 21. n. 150. & apud *Ills.* t. 4. d. 3. n. 282. affirmant, quia non est licitum agere cum excommunicato, nec excommunicatus ipse licitè agit cum aliis: & quoad creditorem excommunicatum, dicunt *Mol.* & *Dicast.* d. 10. n. 159. sententiam esse probabilem, sed *Castrop.* tr. 32. d. 1. p. 7. §. 5. dicit oppositum esse certum; Hinc cum communi dicendum est neutrum per excommunicationem excusari, non creditorem, quia licèt negetur actio judicialiter petendi, Cap. *Pia*, De exceptionibus in 6., tamen permittitur privatim petere; nec prohibetur communicare cum aliis, si id exigat necessitas vel magna utilitas, uti colligitur ex Cap. *Quoniam multos*, 11. q. 3. iterumque ex §. fin. Addit hanc rationem *Dicast.* n. 164., quia sicuti liberum est ipsi communicare cum domesticis suis, Cap. *Quoniam* 11. q. 3. Cap. *Inser alia*; De sent.

excomm., ita etiam cum suis debitoribus; & ideo etiam Cap. *Si verè*, ibid. permittitur ipsi absolvere contractus inchoatos. Quòd debitorem attinet, videtur esse certum eum non excusari, hinc *Less.* & *Lugo* meritò dicunt oppositum esse omnino improbabile, nam ita definitur Cap. *Si verè*, suprà; & ratio est manifesta, quia debitor potest per excommunicationem cogi ad solvendum, ergo excommunicatio eum non liberat: ideoque etiam Cap. *Intelleximus*, De judiciis, dicitur, quòd excommunicatus in judicio conventus teneatur comparere per procuratorem, ergo saltem per talem etiam tenebitur debitis suis satisfacere.

467. Q. 99. *An mors creditoris excuset debitorem à restitutione.* R. Si hæredem habeat, non excusat, quia hic succedit in omnia jura: si autem hæredem non habeat nec dispoſuerit de debito, dandum est pauperibus vel loco pio, quia jus non amisit, & censetur velle, ut, sicuti optimè potest, ei profit. Quòd si antè mortuus, postea resurgeret, & necdum esset datum pauperibus, esset ei solvendum, quia retinuit jus: imò quamvis per ultimam voluntatem dedisset tibi aliquid, tenereris reposcenti restituere, quia subintelligebatur conditio, si moriar & maneam mortuus, *Steph.* t. 4. d. 4. n. 4. Nec *obstat*, quòd Religiosus vel maritus reviviscens non teneretur votis aut Matrimonio, *quia* hic non tradidit corpus, neque ille vovit, nisi usque ad mortem.

468. Q. 100. *An & quomodo præscriptio excuset à restitutione.* R. Præscriptio quandoque idem significat, quod exceptio in contrarium, seu exclusio actionis sibi intentatæ, utì videri potest apud

pud *Dicast.* de Just. t. 2. t. 1. d. 1. dub. 12., sed non quæritur de illa in isto sensu, verùm de præscriptione, prout significat certum quendam modum acquirendi dominium, de qua dicemus sequentia, 1 Quid sit. 2. An pro foro conscientiæ valeat. 3. An per eam acquiratur plenum dominium. 4. Quas conditiones requirat speciatim. 5. Qualem bonam fidem. 6. Qualem titulum. 7. Qualem materiam. 8. Qualem possessionem. 9. Qualem continuationem temporis in possessione. 10. Quandonam præscriptio dicatur currere, interrumpi, dormire. 11. Quibus detur restitutio in integrum contra præscriptionem: Atque ex illis sufficienter constabit, an & qualis præscriptio excuset à restitutione.

§. 1. Præscriptio est *acquisitio juris vel dominii per possessionem bonâ fide cum titulo & tempore debito continuatam*, ita quoad rem omnes: alio nomine dicitur usucapio; & quamvis Auctores apud *Haun.* t. 1. t. 5. à n. 155. per usucapionem aliquando intelligant acquisitionem rei mobilis vel rei corporalis, aut præcisè acquisitionem rei; è contrà per præscriptionem, acquisitionem rei immobilis etiam incorporalis, aut etiam exceptionem legitimam fundatam in usucapione, uti habet *Mol.* t. 2. d. 60., tamen sæpè confunduntur. 469.

§. 2. Per præscriptionem acquiritur etiam pro foro conscientiæ dominium. Est communis omnium ferè Jurisconsultorum, inquit *Dicast.* n. 167., & eam nunc tenent omnes Theologi, teste *Haun.* n. 164., dicitque certam *Ill.* t. 4. d. 2. n. 274.; est autem contra varios apud *Mol.* d. 61. 1. contra *Rosel.* & *Hugonem*, qui dicunt tantùm valere 470.

valere pro foro externo, in quo priori domino negetur actio, eò quòd nemo debeat cum alterius jactura locupletari, utì habet Reg. 48. Juris in 6. 2. Contra alios, qui dicunt tum tantùm valere pro foro conscientiæ, si res fuerit possessa titulo oneroso, non autem si gratuito, quia gratia non videtur debere nocere domino. 3. Contra *Adrian.* & *Med.* quibus favet *Scot.* in 4. dist. 15. q. 2., qui dicunt tantùm valere pro foro conscientiæ, si dominus negligens fuerit in recuperanda re sua, quia si culpa nulla præcesserit, videtur injustè sequi pœna privationis. Sed probatur universaliter, quia leges humanæ potuerunt per dominium altum transferre jus unius in alterum accedente præscriptione, sic enim postulat bonum commune, partim ne dominia rerum sint incerta, L. 1. ff. *De usucap.*, partim ut vitentur innumeræ lites pro repetendis tuendisque dominiis, L. ult. ff. *Pro suo*; partim ut consulatur quietandis conscientiis eorum, qui diu possedissent, L. *Cùm notissimi.* Cod. *De præscript.* 30. *vel* 40. *ann.*, ne scilicet possessores propè immortali timore teneantur; partim ne homines in conservandis juribus suis negligentes fierent, *Ut perfectius.* Cod. *De annali except.* & Cap. *Vigilanti*, De præscript., ergo cùm leges velint per præscriptionem acquiri dominium, & sufficienter significent se illud transferre, dicendum est velle acquiri etiam pro foro conscientiæ. Atque ex his facilè respondetur ad fundamenta opposita: *Ad* 1. Præscribens locupletatur ex re aliena & cum jactura alterius per accidens, cùm non intenderit: favet autem lex justa, quæ dominium dedit. *Ad* 2. Quamvis titulus gratuitus præcesserit, tamen

men adhuc manent rationes justæ legis. *Ad 3.* Licèt inadæquata causa ejusmodi legum fuerit punire negligentiam in tuendis suis juribus, tamen adæquata aut principalis causa non est, uti patet ex dictis, unde ejusmodi leges non sunt simpliciter pœnales sed auctoritativæ & dispositivæ. Videri possunt plura apud *Lugo* d. 7. s. 1.

Objicitur adhuc, 1. Novellâ 9. dicitur, quòd præscriptio sit impium præsidium, ergo non valet pro foro conscientiæ. R. Multi apud *Haun.* n. 166. dicunt Novellam illam esse supposititiciam, sed dato esse genuinam, dicendum est loqui de illis temporibus, quibus præscriptio currebat etiam cum mala fide, cum qua pro foro conscientiæ non acquiritur dominium, uti dicetur n. 480. 471.

Inst. Absurdum est dicere cognitionem, quam cras habebo de eo, quòd res sit aliena, non impedire me in conscientia, quominus rem illam retineam, & tamen me herì impediviſſe, si hodie priùs compleam tempus præscriptionis, ergo. R. N. anteced., nam tempore præscriptionis completo in bona fide, putando rem esse meam, hoc ipso res per dispositionem legum facta est mea, ergo retinere possum; si autem herì cognoviſſem esse alienam, malâ fide perrexiſſem eam velle usque hodie habere tanquam meam, ergo non compleviſſem tempus præscriptionis cum bona fide, ergo leges, quæ bonam fidem supponunt per totum tempus, quo currit præscriptio, non transtuliſſent in me dominium.

Obj. 2. Si Judex tulerit sententiam materialiter injustam, is, in cujus favorem tulit, tenetur restituere, quando deprehendit fuiſſe injustam, ergo 472.

ergo etiam is, qui præscripsit, cùm deprehendet rem fuisse alienam. R. N. conseq., Judex non confert jus, sed tantùm declarat, quis videatur habere jus; leges præscriptionum conferunt jus.

Instab. Qui emit rem infra justum pretium, non tamen ultra dimidium, per leges est securus in foro externo, non tamen in conscientia, nec acquirit jus, sed tenetur restituere, ergo etiam, qui secundum leges præscripsit. R. N. conseq., leges conferunt jus tali præscribenti, non autem tali ementi.

473. *Obj.* 3. *Trident.* sess. 25. c. 19. De Regul. statuit, ut elapso quinquennio præscriptum sit contra Religiosum dicentem se professum esse propter vim vel metum, aut cum defectu ætatis, neque tamen Religiosus tenetur in conscientia remanere, si certus sit se vi vel metu coactum, ergo similiter hìc. R. N. cons., disparitas est, quòd lex humana possit transferre dominium ab uno in alterum, è contrà non potest facere aliquem de non Religioso Religiosum, cùm ad hoc requiratur consensus proprius & liber Religiosi ipsius, quem Ecclesia supplere non potest: hinc

474. *Inferes*, Si rem legitimè præscriptam restituerem alteri, eò quòd rescirem fuisse ipsius, ideoque putarem me debere restituere, hoc non obstante possem illam iterum repetere, quia fuit mea, neque volui abdicare à me, nisi quia putavi esse alienam, ergo cùm aliena non esset, adeóque error dederit causam redditionis, reipsa nolui abdicare à me dominium, ergo mansit mea, ita AA. communiter cum *Dicast.* à n. 273. contra *Tholosanum.* Atque idem est, si solvissem aliquid putans me debere, cùm tamen non deberem, uti

recte

rectè *Haun.* n. 176. - *Nec obstat*, quòd ignorantia juris non juvet, *nam* hoc verum est, quando agitur de acquirendo dominio, non autem quando de conservando, sic enim dicitur L. 7. ff. *De juris & facti ignor.*, *Juris ignorantia non prodest acquirere volentibus, suum verò petentibus non nocet.* Vide dicenda n. 484. Item *Gormaz* à n. 668.

§. 3. Per præscriptionem acquiritur plenum 475.
rei præscriptæ dominium, ita cum communi *Covarr.* Reg. possess. p. 3. à n. 2. contra multos Juristas, qui dicunt saltem quoad res immobiles priùs præscribi dominium utile, quàm directum, ideoque initio non acquiri dominium plenum; sed oppositum probat *Lugo* n. 11. hoc argumento, quia tale dominium directum esset inutile: hanc rationem rejicit *Haun.* à n. 172. dicens posse in multis prodesse, v. g. ut si reliqua bona confiscarentur ob crimen, hæc res, in qua retinuisset dominium directum, non caderet sub confiscationem; item ut prior dominus rem contra se præscriptam iterum præscriberet, bonâ fide possidendo ut suam vi dominii directi &c. Itaque probatur aliter, 1. Quia leges absolutè dicunt per præscriptionem transferri dominium, ita ut præscribens acquirat pleniſſimam securitatem circa dominium, L. 4. Cod. *De præscript. 30. vel 40. ann.*, atqui hoc non esset, si prior dominus retineret dominium directum, ergo. 2. Quia sic non obtineretur finis intentus à legibus, nam adhuc incerta manerent dominia directa, nec vitarentur lites, nec quietæ redderentur conscientiæ.

Objici potest 1. quòd L. 13. ff. *De jurejurando* 476.
dicatur, eum, qui juravit, debere post præscriptionem, habere etiam utilem actionem, &c. Lex

non

non favet adversariis, nam cùm dicat non nudè utilem, sed, *etiam utilem actionem*, potiùs supponeret dominium directum jam antè esse acquisitum, quod tamen adversarii negant: itaque per actionem utilem intelligitur actio efficax, quâ rem efficaciter sibi vendicet, in quo sensu etiam sumitur Tò *utilis actio* L. 1. §. ult. ff *De aqua pluvia arcenda*, & L. 10. ff. *Si servitus vendicetur.*

477. *Obji.* 2. Priori domino adhuc convenit exceptio, id est, exclusio actionis contra præscribentem, ergo retinet aliquod dominium. R. N antec., nam si agat, semper succumbit, ergo ei non convenit vera actio sed tantùm apparens.

478. §. 4. Ad præscribendum requiruntur hæ quatuor conditiones, 1. Bona fides. 2. Titulus. 3. Res apta præscribi. 4. Possessio continuata per tempus statutum, utì his verbis significatur, *Non usucapies, quatuor nisi talia subsint; æqua fides, justus titulus, res non vitiosa, tempore præscripto possessio continuetur.* Contendunt quidem aliqui Juristæ requiri etiam traditionem, sed contrà est, quia hæc non requiritur ratione sui, sed quia sine illa non esset vel bona fides, vel titulus, vel possessio, utì rectè *Haun* n. 176. Nunc quatuor illæ conditiones sunt ordine explicandæ.

479. §. 5. Circa bonam fidem notanda sunt sequentia, 1. Bona fides hìc, est conscientia bona vel judicium practicum saltem probabile, quòd res, quam incipis possidere, sit tua, seu quòd hìc & nunc alteri non facis injuriam rem talem tenendo vel tale quid permittendo: hinc si res apud te fuisset depositа, & tu factus hæres deponentis, nescires esse tuam, quamvìs longissimo tempore apud te esset, non præscriberes, quia non

non haberes veluti tuam ; ideóque etiam licèt ignoranti possit acquiri possessio , tamen non ideo curreret præscriptio , quia ad hanc requiritur scientia & voluntas habendi rem tanquam suam seu habendi jus aliquod in ea , utì clarè innuitur L. 1. Cod *De acquir. possess.* his verbis , *Per liberam personam ignoranti quóque acquiri possessionem , & postquam scientia intervenerit , usucapionis conditionem inchoari posse , tam ratione utilitatis quàm juris , prudentiâ receptum est* ; atque ita etiam cum aliis docet *Haun.* t. 3. n. 238.

2. Cùm mala fide nunquam præscribitur , nequidem per tempus immemoriale , unde ut præscriptio incipiat currere , præire debet bona fides & continuari. *Nec obstat* , quòd jus civile apud *Haun.* t. 5. n. 182. ad præscriptionem ordinarii temporis requirat bonam fidem tantùm ab initio , quamvis postea superveniat mala ; ad præscriptionem autem longissimi temporis nequidem ab initio requirat bonam fidem , *nam* in hoc correctum est à jure Canonico , utì constat ex *Conc. Lateran.* , cujus hæc verba referuntur Cap. fin. *De præscript. Quoniam omne , quod non est ex fide , peccatum est , Synodali judicio definimus , ut nulla valeat absque bona fide præscriptio tam canonica quàm civilis , cum generaliter sit omni constitutioni & consuetudini derogandum , quæ absque peccato mortali non potest observari , unde oportet , ut qui præscribit , in nulla temporis parte habeat rei alienæ conscientiam.* Idem habetur in hac Reg. 2. Juris in 6. , *Possessor malæ fidei ullo tempore non præscribit.* Quæ omnia valent pro toto orbe & pro omni genere præscriptionum , utì pluribus ostendit *Haun.* à n. 188. 480.

3. Si ab initio dubites negativè , id est , non habens 481.

bens rationem positivam saltem probabilem judicandi, quòd res sit tua, non habebis bonam fidem pro inchoanda possessione, quia exponeres te periculo faciendi injuriam: poteris tamen velle possidere animo conditionato, si nempe non sit res aliena, nec ab alio possideatur, *Lugo* n. 20.; sed hæc possessio non sufficiet ad præscribendum, quia si res fuit aliena, noluisti possidere, ergo non possedisti; si autem fuit tua, non indigebas præscriptione, *Covar. Med. Molin. Less. Laym. Castrop. Lugo* n. 22. *Ills.* n. 297., possuntque videri dicenda n. 562.

482. 4. Si bonâ fide incepisti possessionem, & superveniat dubium, an res sit tua, teneris inquirere; quòd si non comperias esse alienam, potes insistere possessioni, uti dicetur n. 563. sicque præscribes, *Molin. Less. Lugo* n. 17. *Dicast.* n. 197. *Ills.* n. 298. contra *Adrian.* & alios: Ratio est, quia cùm melior sit conditio possidentis, potes habere ùt tuam: favetque huic sententiæ Cap. *Si Virgo*, 34. q. 1. & Cap. fin. *De præscript.* uti videri potest apud *Ills.* à n. 298. Notat autem *Dicast.* n. 195. præsumi aliquem incepisse bonâ fide, quia delicta non præsumuntur: excipit tamen, nisi contra jus commune acquisiverit possessionem, vel possessionis suæ titulum non possit afferre alium, quàm longo tempore pacificè possedisse, pro quo remittit ad *Abb.* in Cap. *Si diligenti.* n. 15. *De præscript.* Vide dicenda n. 567.

483. 5. Si prior possessor, à quo rem accepisti per donationem, emptionem &c., bonâ fide possederit, tu autem ab initio dubites, an sit aliena, teneris inquirere; si post inquisitionem non possis deponere dubium, potes pergere possidere, quia acqui-

acquisivisti jus, quod habuit prior possessor, sed hic suborto dubio potuisset pergere possidere, ergo & tu poteris, nam non incipis simpliciter possessionem, sed continuas bonâ fide inceptam, *Lugo* n. 64.

6. Si bona fides tua sit orta ex invincibili ignorantia facti vel juris non manifesti, sufficiet ad præscribendum; si sit ex ignorantia juris manifesti, communior sententia est cum *Molin.* d. 64. non sufficere, saltem in illis personis, in quibus non toleratur ignorantia juris manifesti (tolerari solet in milite & minorenni, quandoque etiam in muliere & rustico, *Dicast.* n. 203. *Haun.* n. 197.) Ratio est, quia leges, à quibus est tota vis acquirendi Dominium per præscriptionem, absolutè dicunt ignorantiam juris non juvare, utì constat ex L. 4. 7. 8. & 9. ff. *De juris & facti ignor.* ac clarissimè L. 31. ff. *De usucap.*, ubi sic dicitur; *Nunquam in usucapionibus juris error possessoribus prodest*: & hæc sententia est longè probabilior: oppositam tamen velut probabilem defendit *Lugo* n. 33., ac probabilem esse fatentur *Less. Castrop. Haun.* n. 195., nempe adhuc sufficere ad præscribendum pro foro interno, quia talis procedit cum bona fide, cùm non peccet; deinde quia ideo tantùm videntur leges dicere non præscribi cum ignorantia juris, quia præsumunt malam fidem, ergo si constet non adfuisse malam fidem, videtur præscribi posse, ita *Med.* quod tanquam verum tenent *Covar. Nav. Less. & Platel.* n. 566. saltem in præscriptione fructuum, nam in his videtur esse error facti potiùs quàm juris, error autem facti non impedit bonam fidem, utì habetur l. 4. & 8. ff. *De juris & facti ignor.* Sed ad 484.

rationes illas facilè respondetur dicendo, ad præscriptionem requiri fidem non tantùm theologicè sed etiam civiliter bonam, utì rectè *Dicast.* n. 198., qualis non est, si sit contra leges manifestas, tum enim est civiliter mala, & hoc valet tam de fructibus quàm aliis rebus præscribendis, *Dicast.* n. 205. Vide n. 498.

485. 7. Si mala fides tua sit orta ex errore, v.g. quia putabas te furari, inchoando possessionem rei inventæ, quam tamen possessionem licitè poteras inchoare, non præscribes, utì habetur L. 32. §. 1. ff. *De usucap.* docentque *Less. Castrop. Lugo* n. 23. *Ills.* n. 31., & ratio est, quia leges absolutè requirunt bonam fidem: similiter si putasti rem esse Titii, cùm tamen esset Caji, sic possidendo non præscribes contra Cajum, quia licèt Cajo non facias formalem injuriam, tamen simpliciter es malæ fidei possessor, *Haun.* n. 180. contra *Felin.* & alios. E contrà tamen si una eademque res tua, sit ob diversos titulos obligata Titio & Cajo, quamvis malâ fide intendas elidere jus Titii, si bonâ fide procedas circa Cajum, præscribes contra Cajum, quia sunt duæ diversæ actiones, & circa illam, quæ spectat Cajum, es simpliciter bonæ fidei possessor, *Haun.* n. 181.

486. 8. Si possessio tua sit mala, non ratione injustitiæ, sed aliunde, v. g. quia est graviter contra charitatem vel votum, non impediet præscriptionem, quia leges per possessionem malæ fidei intelligunt detentionem rei contra justitiam, *Lugo* n. 26.

487. 9. Si habeas malam fidem, v. g. respectu proprietatis fundi, sed bonam respectu ususfructûs, poteris præscribere usumfructum, quia sufficit bonæ

bona fides respectu illius juris, quod præscribis, ita cum communi *Mol.* *Lugo* n. 28. *Haun.* n. 181. *Ill.* n. 32.

10. Si agnoveris rem esse alienam, & inculpabiliter omittas restituere, v. g. nihil ulteriùs cogitans, sed relinquens in cista tua & pergens tenere ùt tuam, *Lugo* n. 43. putat præscriptionem currere, quia pergis possidere sine peccato, ergo bonâ fide: sed vix fiet, quin habeas animum, vel restituendi, & tum desines possidere, vel non restituendi, & tum incipies possidere malâ fide, unde sententia *Lugonis* vix habebit locum in praxi. 488.

11. Si fides tua ob inadvertentiam non sit nisi venialiter mala, *Lugo* à n. 37. dicit sufficere ad præscribendum, quia qui non peccat mortaliter, simpliciter dicitur adhuc habere bonam fidem, & *Conc.* *Latera.* suprà loquitur de solo peccato mortali, quando agit de mala fide; si autem sit ab initio graviter mala, & postea bona fides superveniat per oblivionem vel alium titulum, cujus causa sit illa prior possessio malæ fidei, non præscribes, vel saltem manebis obligatus ad compensanda omnia damna inde secuta, quia cùm prior illa possessio fuerit injuria, induxit obligationem reparandi omnia damna ex illa consecuta, inter quæ esset amissio rei, quâ privaretur dominus per tuam præscriptionem: si autem aliunde superveniret bona fides, valeret præscriptio, tum enim damnum non causabitur à mala fide, quam bona fides superveniens purgâsset; & satis colligitur ex hac 36. Reg. juris in 6. *Pro possessore habetur, qui dolo desiit possidere.* 489.

490. 12. Hæres immediatè succedens possessori malæ fidei, sive sit persona singularis, sive communitas integra, non præscribit, quantumcunque diu cum bona fide rem illam possideat, utì cum probabiliore docent *Mol.* d. 65. *Dicast.* à n. 212. *Haun.* n. 208. & 219., videturque ita statui §. *Diutina.* Inst. *De usucap.* L. 3. Cod. *Communia de usucap.* L. 11. Cod. *De acquir. possess.* L. 11. ff. *De diversis temporal. præscript.* Ratio est, quia hæres per fictionem juris est una persona cum defuncto, succeditque, utì in omnia jura, ita etiam in omnes ejus obligationes, inter quas est obligatio compensandi damnum ex mala fide secutum, quod damnum afferret illa præscriptio: si tamen rem à defuncto malâ fide possessam incipiat alio titulo bonâ fide possidere, v. g. per emptionem, tenent omnes cum *Haun.* n. 213. præscribere posse, quia mala fides defuncti habet se per accidens. Similiter mala fides Prælati non impedit præscriptionem Ecclesiæ postea possidentis, utì nec mala fides Tutoris impedit postea præscriptionem pupilli, secundùm dicta n. 238., quia Prælatus & Tutor sunt tantùm administratores. *Haun.* n. 220. Quòd si hæres sit mediatus tantùm, sive hæres hæredis, & hic uterque hæres possederit bonâ fide, *Accurs. Crotius*, *Covarr. Mol. Less. Castrop. Haun* n. 209. *Platel.* n. 567. *Ills.* n. 307. dicunt præscribere, quia hic secundus hæres non repræsentat primum possessorem malæ fidei, sed tantùm immediatam personam, cujus est hæres, à cujus tamen obligatione, quam ei reliquerat primus possessor, videtur eximi per præscriptionem bonæ fidei: quidquid sit de præscriptione, *Fachin.* aliique cum *Lugo* n. 61. probabi-

babiliùs dicunt saltem manere obligatum, quia secundus hæres tenetur ad omnes obligationes primi hæredis, cujus personam repræsentat, ergo etiam ad hanc obligationem, quæ erat compensare damna per malam fidem defuncti causata, neque ibi est fictio fictionis, sed duplex fictio, quarum una sequitur alteram secundùm dispositionem legum.

13. Qui possessori malæ fidei succedit, non 491.
tanquam hæres, sed velut legatarius, donatarius, emptor &c., potest cum bona fide præscribere, quia non facit unam cum illo personam, & censetur succedere tantùm in juribus realibus, non autem in vitiis personalibus: si tamen esset res immobilis, quæ alioqui ad præscribendum requireret 10. vel 20. annos, & dominus nesciat rem illam ab altero possideri, ad præscribendum requirentur 30. anni, utì habetur Authent. *Malæ fidei*, Cod. *De longi temporis præscriptione.*

14. Ad præscribendam libertatem à servitute 492.
rustica non requiritur ignorantia juris alieni, hinc si sciam me teneri ad permittendam Titio viam per meum pratum, & Titius hoc ignorans non utatur illo jure suo, tacere possum & suo tempore præscribere, L. 10. & 13. Cod. *De servit. & aquæ*: ac pluribus explicat *Lugo* à num. 51., cùm enim non utatur illo jure suo, censetur habere pro derelicto. E contrà, ut præscribam libertatem à servitute urbana, debet intervenire actus, quo agam contra jus alterius, L. 6. ff. *De servit. prædior. urban.*, ideoque requiritur invincibilis ignorantia juris alieni, nam si sciens agerem contra jus ipsius, facerem injuriam &

procederem malâ fide, ergo præscribere non possem.

493. 15. Ad præscribendam libertatem à solvendo debito requiritur bona fides, quâ credas te nihil debere, vel quâ invincibiliter ignores debitum, utì rectè *Lugo* n. 49., nam si scias debitum, quamvis inculpabiliter differas solutionem, non præscribes libertatem à debito, cùm habeas animum solvendi, & tempus ex contractu vel consuetudine constitutum sufficienter interpellet; tu autem præterea tenearis sponte tuâ solvere. Videri potest *Haun.* n. 193.

494. 16. Præscribi potest libertas à pœna vel mulcta solvenda, si intra certum tempus non exigatur, quamvis scias te debere, quia non teneris tuâ sponte solvere, si non exigatur, utì habet praxis, ergo poteris habere animum retinendi, ùt rem tuam, quamdiu non petitur, *Covar. Mol. Haun.* n. 183. *Ill.* n. 296. Excipitur pœna privationis bonorum ob hæresin, contra quam non præscribitur, utì ex jure refert *Lugo* n. 50.

495. §. 6. Circa titulum, notanda sunt sequentia: 1. Per titulum intelligitur causa ex se habilis ad transferendum dominium, utì est solutio, emptio, donatio, permutatio, hæreditas, legatum, fideicommissum, prima occupatio, adjudicatio per sententiam &c., & in jure vocantur pro soluto, pro emptore, pro donato, pro hærede, pro legato &c. Similes tituli sunt, pro derelicto, pro dote, pro suo &c. de quibus plura habent *Haunold.* à N. 233. & *Ill.* N. 283. Ad præscriptionem autem requiri titulum, patet ex Cap. *Si diligenti*, De præscript. & ex L. 38. ff. *De usucap.*, ratio autem est, quia alioqui non adesset bona fides.

2. Ti-

2. Titulus est vel verus vel coloratus vel apparens vel præsumptus: *Verus*, tum est, si reipsa existat, uti si res sit reipsa empta; Tum est *coloratus*, quando intervenit talis titulus, sed ob ignoratam causam fuit invalidus, uti si res sit empta; sed quia empta est infra dimidium justi pretii, emptio fuit invalida; Tum est *apparens* seu existimatus, si reipsa non existit, attamen bonâ fide putatur existere, uti si quis prudenter judicet rem à patre suo esse emptam, quæ tamen ab eo empta non est, nequidem per invalidam emptionem; Tum est *præsumptus*, quando non scitur de ullo certo titulo, quo res incœpta sit possideri, nihilominus prudenter præsumitur aliquis adfuisse. 496.

3. Ad præscribendum non requiritur verus titulus, si enim hìc adsit, jam antecedenter ad præscriptionem habetur dominium, neque aliquis potest suam rem præscribere. 497.

4. Ad præscribendum sufficit titulus coloratus, uti cum communi docent & ex legibus probant *Haun.* à n. 224. & *Ill.* N. 287. Excipe, nisi fundetur in ignorantia juris manifesti, quæ in tali persona à jure non toleretur, secundùm dicta n. 484., & pluribus exponit *Less.* L. 2. C. 6. à n. 14. *Haun.* à n. 206. *Ill.* à n. 288., qui n. 291. tenet cum aliis titulum ex tali ignorantia probabiliter sufficere ad præscriptionem extraordinariam, v. longissimi temporis, quia non impedit bonam fidem; sed de hoc dictum est cit. n. 484. 498.

5. Etiam sufficit titulus existimatus, dummodo non sit titulus pro emptore, *Haun.* suprà. *Ill.* n. 293. & habetur L. 48. ff. *De usucap*; Si 499.

existimaris debere tibi, tradam, ita demum usucapio sequitur, si & tu putes debitum esse: aliud, si putem me ex causa venditi teneri & ideo tradam, hic enim, nisi actio præcedat pro emptore, usucapio locum non habet. Aliæ leges, quæ ad præscribendum videntur requirere existentiam tituli, explicandæ sunt de existentia intentionali sive bonâ fide existimata.

500. 6. Quando est possessio longissimi temporis, communiter præsumitur adfuisse titulus, sufficitque ad præscriptionem, utì habetur L. 4. Cod. *De præscript. 30. vel 40. annor.* & Cap. *Ad aures*, De præscript. Quòd si res præscribenda esset servitus realis & continua, utì est v. g. aquæductus, sufficit tempus ordinarium cum titulo præsumpto, ubi enim adest scientia & patientia domini, præsumitur consensus, L. 10. ff. *Si servitus vendicetur*: In certis tamen casibus Jus non vult hoc præsumi, nisi absit præsumptio malæ fidei, utì notat *Haun.* à n. 230., & accedat possessio immemorialis, utì habetur cap. 1. *De præscript.* in 6. Attamen ex possessione longissimi temporis præsumuntur omnia solenniter interveniisse, nisi requisita esset scriptura, *Barb.* in collect. ad 3. decret. tit. 17. Cap. *Pervenit* 4. n. 3. & 4. *Pirh.* l. 3. t. 13. n. 34.

501. §. 7. Circa res vitiosas seu non aptas præscribi, notanda sunt sequentia: 1. Res aliquæ sunt non aptæ præscribi, vel ex natura sua, vel tantùm ex dispositione Juris: sic ex natura sua præscribi non possunt res ad cultum Dei consecratæ, utì calices, templa, Monasteria, cùm sint Dei, qui censetur semper possidere per suos ministros, §. 1. Inst. *De usucap.* & L. 9. ff. eodem tit. Item res publicæ, quales sunt viæ, plateæ, fora,

fora, pontes; & generatim, quæ debent esse communia, L. 9. ff. suprà; L. Præscriptio, Cod. *De operibus publicis.* Ratio autem est, quia nemo seorsim potest eorum esse dominus, imo nec seorsim possidere, quia sunt omnium. Ob eandem rationem non potest res indivisa, communis pluribus, ab uno eorum præscribi, quia semper possidetur nomine communi omnium.

2. Ad res ex natura sua non aptas præscribi re- 502.
ducunt *Haun.* n. 355. & *Ills.* n. 276. servitutem hominis liberi, ex L. 9. ff. *De usucap.* & Inst. §. 1. tit. eodem: Ratio est, quia ad illam non videtur Reip. competere dominium altum: eò etiam reducitur jus primigenium seu fundamentale ad decimas, quod, utpote spirituale, à laico præscribi non potest, uti habetur Cap. *Causam.* 7. *De præscript.* & Cap. 15., *De Decimis*: Imo post decretum *Conc. Lateran.* neque à laico contra Ecclesiam præscribi potest jus quasi feudale Decimarum dependens à primigenio, possunt tamen laici præscribere immunitatem à solvendis Decimis, cum titulo, tempore 40. annorum, sine titulo autem, immemoriali tempore, uti ex Cap. 4. *De præscript.* colligit *Ills* n. 276.. potestque de his etiam videri *Delbene* de Immun. Eccles. c. 8. d. 29. sect. 2. & seqq., item *Engel* in Manuali paroch. p. 3. C 1. §. 2., ubi à n. 16. docet posse jus utile decimandi etiam nunc post *Conc. Lateran.* præscribi à laico contra alium laicum, qui illud ante Concilium obtinuerat.

3 Etiam ex natura rei præscribi non potest, v. 503.
g à simplici Sacerdote potestas delegata conferendi Ordines, tum enim per præscriptionem fieret propria, cùm è contrà semper exigat respectu illius esse delegata.

4. Ex

504. 4. Ex dispositione juris nunquam præscribi possunt res pupillorum, L. 3. Cod. *De præscrip. 30. vel 40. annorum*: item limites provinciarum, Episcopatuum, parochiarum, si constet aliquando fuisse alios, Cap. *Inter memoratos*, 16. q. 4. Cap. *Super eo*, de parochiis: aliud est, si id non constet; specialiter tamen permittitur Cap. 1. *De præscript.*, ut Episcopus post triennium partem alienæ diœcesis, cujus incolas à proprio Episcopo neglectos ad fidem converterit, in præmium suæ diligentiæ & in pœnam incuriæ alterius Episcopi, suæ diœcesi adjungat, & sic censeatur quasi præscripsisse. Videri potest *Barb.* de Jure Eccles. l. 1. c. 20. à n. 28., ubi rectè notat, quamvis fines Episcopatûs aut parochiæ nunquam præscribantur, tamen posse acquiri jurisdictionem spiritualem in subditos, juxta Cap. *Ad aures*, De præscript.

505. 5. Etiam ex dispositione juris, aut potiùs ex natura rei, præscribi non potest immunitas ab iis, quæ quis ùt subditus debet Principi in recognitionem potestatis ipsius & suæ subjectionis, utì sunt tributa, correctio, appellatio ad ipsum; potest tamen subditus præscribere libertatem à gabellis, vectigalibus, contributionibus, quæ pro alia necessitate solvuntur; item à potestate temporali Principis, ut nempe desinat esse ejus subditus; & hæc quidem cum titulo, spatio 50. annorum; sine titulo, tempore immemoriali: à Papæ tamen potestate spirituali, quæ est juris divini, nemo potest unquam præscribere exemptionem. Videri potest *Dicast.* à n. 175. & 209., qui à n. 49. examinat, an ab aliquo præscribi possit potestas imponendi tributa.

6. Alia

6. Alia etiam sunt, quæ ex dispositione Juris dicuntur non apta præscribi, quia tempore ordinario non præscribuntur, sed tantùm extraordinario, utì cum aliis notat *Illsf.* n. 277.; talia sunt fundus dotalis, res immobiles minorennium, res furtivæ &c., de quibus paulò pòst dicetur. Et ad res nonnisi tempore immemoriali aptas præscribi reducit *Castrop.* Majoratus, feuda & fidei-commissa, saltem in Hispania, sed probabiliter contradicunt *Less. Haun.* aliique cum *Illsf.* à n. 278. 506.

§. 8. Circa possessionem debito tempore continuandam, notanda sunt sequentia: 1. Possessio dicitur à *pedum positione* in aliqua re, vel à *positione sedis* in re, vel à *pos*, potens, & *sessio*, quasi cum potestate sessio, *Lugo* d. 2. s. 4. Sumitur quandoque objectivè pro re possessa, & ita dicimus divitem habere multas possessiones; quandoque formaliter pro hoc, à quo veluti forma aliquis denominatur possidens & res denominatur possessa, & eo modo hìc sumitur: neque verò per possessionem intelligi debet sola detentio rei, utì baculus tenet rem, quam portat, hæc enim à Juristis vocatur asinina possessio, sed detentio habens speciales effectus in jure, de quibus dicetur à n. 909.: soletque ejusmodi possessio in genere duplex distingui, nempe facti & juris; possessio facti est actus possidendi, abstrahendo an justè an injustè, secundùm L. 3. §. 5. ff. *De acquir. possess.* Juris, est jus possidendi; sic enim communiùs sumitur, quamvis aliqui dicant possessionem facti esse possessionem sine jure possidendi, è contra possessionem juris esse possessionem cum jure possidendi. 507.

2. Pos-

508. 2. Possessio facti est apprehensio rei corporalis, corporis, animi & juris adminiculo, uti habet communis cum *Mol.* t. 1. tr. 2. d. 12. Per *apprehensionem*, intelligo veram vel fictam; vera est, si apprehendam pede vel manu; ficta, quæ ex juris dispositione vel consuetudine sufficit, ut quis dicatur apprehendisse. Dicitur autem *rei corporalis*, quia rerum incorporearum, v. g. beneficii, non dicitur propriè sed quasi possessio, eò quòd non per se, sed per aliquid aliunde corporeum apprehendantur: fieri autem debet *corporis* adminiculo, quia non sufficit animus habendi, alioquin venans feram, jam possideret; accedere tamen debet etiam *animus* habendi ùt suam, alioquin esset nuda detentio, per hoc autem vult ùt suam, quòd velit haberi pro domino & de re disponere, ac si esset dominus, quamvis fortè non sit: assistere debet etiam *jus*, non quòd apprehensio illa debeat semper esse justa, sed quòd jus non debeat impedire, ne tali apprehensione corporis & animi habeatur possessio, uti impedit, si laicus velit rem sacram possidere; ideo autem favet etiam injustæ apprehensioni, quia sæpe nescitur, an non sit justa.

509. 3. Ad veram possessionem totius, satis est apprehendi partem, L. 3. §. 1. ff. *De acq. possess.*; imò in quibusdam acquiritur possessio, apprehendendo, non partem rei, sed aliquid aliud, sic enim possides equum apprehendendo frœnum; bona mobilia defuncti apprehensâ parte domûs in qua sunt, cum animo apprehendendi etiam contenta: si tamen plura non faciant unum, uti si sint plura prædia vicina, requiretur in singulis apprehensio; item requiritur apprehensio per totum

totum, quando capitur possessio in aliqua tantùm ejus parte, utì si velis possidere servitutem viæ per fundum alienum, debes actum exercere per totam illam partem, in qua erit via, *Mol.* d. 13. adducens Jura & AA.

4. Apprehensio vera requiritur, ut acquiratur possessio rerum, quæ antea nullius erant, utì ferarum, thesaurorum §. 13. Instit. *De rerum divis.* Item rerum vi aut clam possidendarum, v. g. rei depositæ, L. 3. ff. 18. ff. *De acq. possess.* Item rerum ab aliis possessarum, si horum consensus desit, etiamsi fiat auctoritate Judicis. Excipe, nisi vi impedireris ab altero, vel ob justum impedimentum non posses verè apprehendere, tum enim sufficeret apprehendere visu, aut si non posses visu, saltem verbo, *Gom.* & alii cum *Mol.* suprà: & similem casum ex Jure Canonico affert *Haun.* n. 220. 510.

5. Apprehensiones fictæ, per quas prior possessor tradere potest possessionem, fiunt, inprimis visu, utì si ex turre etiam distante ostendam arcem, volens alterum ita in possessionem ejus immittere: deinde traditione scripturæ, quam prior possessor habuit, ex qua constet de titulo & jure: præterea traditione clavium in præsentia horrei vel alterius rei, in qua res aliæ continentur: Item si prior possessor per quemcumque contractum transtulerit dominium in alterum, reservando sibi usumfructum, aut constituendo se conductorem in ea, sive res præsens sit sive absens: Item, si rem meam apud te existentem in te transferam per quemcumque contractum, neque sit alius, qui civiliter eam possideat. Item, si ille, ad quem res per quemcum- 511.

cumque contractum translata est, apposuerit custodiam apud illam: Item, si ille, qui rem acquirit, eam cum consensu prioris possessoris signet, seu ei certam notam imprimat: Item, si possessor in publico instrumento dicat se possidere nomine alterius, qui hoc ratum habeat, tum enim possessio dicitur tradi per clausulam *Constituti*, hoc est, per clausulam, quâ constituit se possessorem nomine alterius: Denique per solam dispositionem legis, quæ erit loco apprehensionis; & hæc possessio à Juristis vocatur civilissima.

512. 6. Possessio servitutum, si adsit verus titulus, v.g. emptionis, acquiritur per usum, quo quis putat se uti jure suo, accedente scientiâ & patientiâ ejus, ad quem spectat eam servitutem dare vel impedire; item per solam immissionem in fundum, in quo est servitus, factam à domino, cum animo tradendi possessionem, nisi alius esset possessor fundi, tum enim accedere deberet etiam hujus scientia & patientia. Quòd si alius, quàm legitimus dominus, possideat fundum, tunc ad acquirendam possessionem servitutis vel juris alterius incorporalis in eo satis est usus ejus servitutis vel juris cum ea persuasione, quòd utens utatur jure suo, accedente simul scientiâ & patientiâ possessoris. Item satis est immissio in fundum per possessorem facta animo concedendi possessionem, licèt in neutro casu adsit scientia aut patientia veri domini. Similiter si quis cum scientia & patientia illius, ad quem spectat possessionem dare vel impedire, utatur jure aliquo, v. g. eligendi aut præsentandi, comparat ejus possessionem, quamvis careat titulo, dummodo

modo faciat credens se uti jure suo: in hoc autem & superioribus casibus non debet ex circumstantiis innotescere, quòd hoc permittatur fieri pro tunc ex gratia, sed debet videri fieri ex jure, *Dicast.* l. 2. t. 1. d. 1. à n. 291. Ut autem hoc innotescat, quandoque sufficiet unus actus, quandoque plures requirentur, quod arbitrio prudentis Judicis est relinquendum, sic enim ut acquiratur possessio juris ad eligendum Episcopum, satis erit Titium Capitularem semel esse admissum, è contrà ut acquiratur possessio servitutis ad habendam viam per pratum, non sufficiet semel, nec iterum permisisse transitum, sed longè plures actus requirentur. v. g. ut per annum saltem 30. vicibus transierit: In dubio autem, an talis actio sit facta ex jure, an ex gratuita permissione, putant *Faber & Dicast.* nu. 292. censeri debere factam ex jure. Denique certum est apud omnes, quòd usus immemorialis faciat certam juris possessionem, uti n. 543. dicetur. Hactenus allata deducit fusè *Mol.* d. 14. adductis legibus & AA.

7. Possessio facti, ex parte modi possidendi, 513.
alia est justa, alia injusta, uti antè dictum est; injusta, alia est bonæ fidei, si possidens putet se habere jus & tamen non habeat; alia malæ fidei, si sciat se non habere jus: deinde ex parte tituli alia dicitur colorata, pro qua est titulus aliquis saltem verisimilis & non apertè nullus; alia non colorata, cujus titulus est apertè nullus. Colorata, pro varietate titulorum subdividitur in varias species, v. g. in possessionem pro empto, pro hærede &c., si nempe acquisita sit titulo emptionis vel hæreditatis: potestque eadem res pluri-

bus titulis possideri, uti si possideas ut hæres illius, qui emerat, L. 3. §. 4. ff. *De acquir. possess.*

514. 8. Possessio facti alia est naturalis, alia civilis; naturalis est, quâ quis corpore & animo insistit rei, sive justè sive injustè; civilis, quâ quis possessionem naturalem adeptus, quamvis actu non corpore, tamen animo, saltem habitualiter insistit rei, L. 6. ff. *De acquir. possess.*, v. g. Titius possidebat domum, sed relinquens vacuam abiit Romam animo revertendi in illam; interim Cajus ingreditur in eam animo habendi ut suam, hìc Cajus acquirit possessionem naturalem, quam Titius amisit, licèt retinuerit civilem, quousque revertens non admittatur iterum ad possessionem naturalem, vel suspicans se non admittendum desinat velle iterum occupare, & tum Cajus incipiet possidere etiam civiliter. Sola autem civilis possessio dicitur simpliciter possessio, unde intermedio tempore solus Titius erat simpliciter possessor, Cajus tantùm cùm addito, naturalis: potest tamen aliquis per se civiliter possidere aliquid, per alium naturaliter, uti dominus per se civiliter possidet prædium, per villicum naturaliter, & tum etiam dicitur perfectè possessor; perfectissimè autem, si ipsemet & civiliter & naturaliter possideat, nimirum cum adminiculo animi & juris etiam actu corporeo detinendo rem velut suam. Ex his patet idem posse possideri ab uno naturaliter ab altero civiliter, L. 3. ff. *Uti possidetis*, probatque pluribus, *Haun.* à n. 213. *Nec obstat*, quòd L. 3. §. 5. *De acquir. poss.* dicatur plures non posse possidere idem in solidum; *nam* lex illa tantùm loquitur de possessione ejusdem generis, & reipsa tantùm negat

apud

apud duos posse esse in solidum possessionem naturalem.

9. Possessio juris in communiore acceptione sumpta, est jus insistendi rei tanquam suæ, non prohibitæ possideri, *Bartol.* aliique communiter. Dicitur *jus*, per quod differt à mera possessione facti, quæ abstrahit, an fiat cum, an sine jure. *Insistendi rei*, id est, tenendi rem & utendi remediis juris contra volentem impedire. *Rei tanquam suæ*, id est, nomine proprio, ita ut tenere possit & velit tanquam ad se pertinentem. *Non prohibitæ possideri*, id est, quam nulla lex prohibeat teneri & defendi tanquam suam; quod additur claritatis causâ, nam hoc sufficienter includebatur in Tò jus, cùm non sit jus ad aliquid lege prohibitum. *Dixi*, in communiore acceptione sumpta, nam si sumatur pro ipsa possessione, quæ postea jure habetur, eò quòd præcesserit possessio facti, rectè ex *Mol.* d. 17. definiunt eam *Dicast.* n. 62. & *Maurus* de Just. q. 172., *insistentia actualis aut quasi habitualis in re aliqua proveniens ex apprehensione corporis animi & juris adminiculo*; unde possessio facti rectè dicitur causalis, è contrà possessio juris est veluti formalis, quia apprehensio rei causat jus ei insistendi, & est via, quâ venitur ad justam possessionem, ideoque etiam qui ita apprehendit rem, dicitur capere possessionem, & postea, si adsit bona fides, resultat jus illam retinendi, si autem absit bona fides, non est propriè jus, sed tantùm quædam potestas detinendi, non positivè firmata, sed tantùm non irritata per leges, estque tantùm quædam possessio habitualis facti, *Palaw.* de Just. n. 114. Quòd si quis per possessionem juris intelligeret 515.

possessionem per leges non irritatam, abstrahendo an sit justa an injusta, potest definire, quòd sit *potestas insistendi rei tanquam suæ vi interdictorum possessoriorum*, de quibus dicetur n. 711. Advertit tamen *Platel.* num. 533. possessionem de se injustam, v. g. quam habet fur respectu rei furtivæ, dici posse jus insistendi, non contra dominum, sed alios, contra quos jus habet eam tenendi, ne si hi alii rem destruant, ipse patiatur damnum valoris. Porrò hæc possessio juris per hoc distinguitur à dominio, quòd dominium sit potestas absolutè disponendi de re, possessio autem juris tantùm dicat potestatem tenendi rem & se tuendi contra volentes invadere.

§16. 10. Quivis ratione utens potest acquirere possessionem per seipsum vel per alium, quamvis de hoc non sciat, L. 3. §. 12. L. 4. L. 9. ff. & L. 1. Cod. *De acq poss.* Ratione non utens etiam potest per alium nomine ipsius agentem, *Haun.* à n. 234. Quòd si ille alius non possit sibi sed alteri tantùm acquirere, uti servus tantùm potest domino, quamvis vellet, non acquiret sibi sed domino, L. 15. ff. ibid.; Posset tamen, si ita vellet, acquirere alicui tertio, L. 1. §. 19. ibid. Qui autem potest sibi, ut acquirat alteri, debet hoc velle, ibid. § 20., sed ut quis, qui non potest sibi, acquirat alteri possessionem, debet hæc esse justa, Instit., *Per quas personas*, L. 24. ff. *De acqu. poss.* De emolumentis possessionis, vide *Haun.* num. 201.

§17. 11. Possessio amittitur solo animo non possidendi; si tamen possidens esset pupillus vel furiosus, requireretur consensus tutoris aut curatoris: quòd si quis ideo possessionem dimittat, ut

alius

alius habeat, si hic non acquirat, prior retinet, quia inerat conditio, si alter acquirat, L. 34. ff. suprà: debet autem animus externè manifestari, nam licèt L. 3. & L. 17. ibidem dicatur possessionem solo animo amitti, intelligitur, manifestato, uti rectè *Suar. Lugo* d. 23. n. 59. *Dicast.* l. 2. t. 4. n. 72.; hinc L. 8. ibidem dicitur, *Quemadmodum nulla possessio acquiri nisi animo & corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est*; Ratio est, quia cum consistat in facto seu intentione externa, debet externè supervenire aliquid, ratione cujus dicatur non amplius tenere. Deinde si res immobilis absente priore possessore ab alio fuerit naturaliter possessa, & prior iterum volens ingredi possessionem repellatur aut urgere desistat, hic amittit possessionem: item si res immobilis à mari vel flumine ad longum tempus occupetur, illius possessio amittitur: item si res mobilis ab alio apprehendatur, v.g. à fure, animo possidendi, licèt dominus ignoret, amittit possessionem; si tamen quis rem apud se depositam sic furetur, qui deposuit, prius non amittit possessionem, quàm depositarius eam loco moveat, animo sibi usurpandi: quòd si res mobilis perdatur, licèt à nemine sit occupata, perditur ejus possessio, excepto servo, cujus possessio civilis non amittitur, quamvis aufugiat, donec ab alio occupetur vel diu se gerat pro libero, nisi esset captivitate servus: si tamen res alia mobilis adhuc reipsa sit in nostra custodia, sed non occurrat, quia indiget diligentiori inquisitione, v. g. est in quodam angulo domûs, ita ut non statim videatur, retinetur possessio. Præterea possessio animalium, v.g. bovis, amittitur

titur, quando custodiam nostam evaserunt, & diligenter perquisita non reperiuntur, etiamsi nemo occupaverit: similiter possessio piscium, avium & ferarum, quæ à nobis captæ sunt & fuerunt possessæ, amittitur, quando manus & custodiam nostram effugiunt, & suæ libertati sunt redditæ, nec habent consuetudinem redeundi, secundùm dicta n. 264. Pro his omnibus citant leges & AA. *Mol.* d. 15. & *Haun.* à n. 245.

518. 12. Non ideo amittitur possessio, quòd quis habens possessionem exerceat aliquem actum precariò, v.g. si petat veniam transeundi per pratum, per quod habet transeundi possessionem, quia non ideo vult se abdicare possessione, sed potest hìc & nunc petere veniam ex alio fine, *Haun.* n. 225. Similiter possessio, quæ per Cajum capta est pro Titio ignorante, non ideo amittitur, quòd Cajus fortè moriatur, etiam antequam Titius resciat possessionem sibi esse captam, L. 12. Cod. *De acq. poss.* Quòd si Titius per seipsum naturaliter possidens fundum ita discedat ab eo, ut nequidem sit vicinus illi, nec in conspectu habeat, amittit naturalem possessionem & retinet solam civilem; è contrà si naturaliter possideat per alium, v.g. per colonum, servum, procuratorem, quamvis hic ita discedat, ut nec maneat vicinus nec in conspectu habeat, Titius retinet possessionem civilem & naturalem, L. 31. 40. 44. ff. *De acquir. possess.* Rationem disparitatis dat *Haun.* n. 244., quia si, v.g. colonus ita discedens amitteret naturalem possessionem, cùm civilem non habeat, hocipso nihil competeret illi contra injustum invasorem, adeoque nec interdictum, *unde vi*, de quo dicetur

tur n. 711., hoc enim favet possessioni saltem civili, ut recuperetur etiam naturalis.

§. 9. Circa continuationem temporis ad præscribendum requisiti notanda sunt sequentia, 1. Tempus in Jure aliud dicitur *breve*, quod est infra 10. annos; aliud *longum*, quod inter præsentes est saltem 10., inter absentes saltem 20. annorum; aliud *longissimum*, quod est saltem 30. annorum. 519.

2. Præsentes in hac materia dicuntur, qui habitant in eodem territorio; absentes, qui in diverso, uti probabilius dicunt *Mol. Less. Lugo* n. 67., quamvis *Patel.* n. 563. dicat secundum jus commune præsentes censeri, qui sunt in eadem provincia, absentes qui in diversa, & ita habetur L. ult. Cod. *De longi temp. præscript.*, docetque etiam *Dicast.* n. 227., etiamsi res, inquit, quæ usucapiuntur, sint alibi, uti expressè habetur L. 12. suprà.

3. Tempus *immemoriale* dicitur, cujus nesciatur initium, sive, *cujus origo memoriam excesserit*, uti habetur L. 3. §. *Ductus aquæ*, Cod. *De aqua quotid. & æstiv.*; hinc secundum *Dicast.* n. 245. *Ill.* n. 329. & alios, non dicitur tempus immemoriale, si initium possessionis possit cognosci per instrumenta authentica aut ex continua traditione hominum; non obstat tamen, quòd contrarium possessionis possit probari, dummodo hujus ultimæ possessionis non possit ostendi initium, hinc *Nav. Mol. Engel* n. 11. *Laym.* l. 3. t. 1. c. 8. n. 15. *Dicast.* n. 246. rectè dicunt non obstare possessioni immemoriali, si constet alium ante annos 200. aut 300. possedisse, dummodo nesciatur initium præsentis possessionis; 520.

nesciri autem hoc initium, probatur per testes senes, seu annorum saltem 48., uti volunt *Mol. & Castrop.*, quamvis *Vasq.* & alii cum *Dicast.* putent satis esse, si sint majores 40. annis, qui deponant de 40. annis, & dicant se semper vidisse & audivisse rem ita esse, quòdque fuerit communis semper opinio & fama de hoc, ita ut non exstet memoria contrarii: & quamvis *Covarr. Mol. Engel* n. 12. aliique multi dicant ad possessionem immemorialem non requiri certum numerum annorum, tamen putant requiri plures quàm 100., quia Cap. *Si diligenti, De præscript.* dicitur, quòd centenaria possessio requirat titulum, ex quo videtur colligi, quòd possessio immemoralis, quæ titulum non requirit, postulet plures annos quam 100. Nihilominus 100. anni habentur veluti tempus immemoriale, quia ordinariè sunt summum vitæ humanæ, adeoque videntur superare hominum memoriam, *Lorr.* de re benef. l. 2. q. 7. n. 59., ubi notat n. 62. respectu centenariæ possessionis decem vel undecim menses, qui fortè deficiunt, censeri dies paucissimos, ideoque non obstare tantillum defectum.

§21. 4. Si certum tempus requiratur ad alias præscriptiones v. g. 10. annorum, putat *Sanch.* in Consil. L. 2. C. 1. D. 28. numerari debere a momento ad momentum, & non tantùm à die ad diem inceptum: è contrà *Dicast.* & *Haun.* T. 3. n. 266. cum communiore tenent oppositum, probatque *Haun* ex variis legibus, quarum alias in speciem contrarias explicat; sic autem habetur in Codice l. 7. tit 39. L. 7. §. 6. *In his etiam promissionibus vel legatis vel aliis obligationibus, quæ dationem*

tionem per singulos annos vel menses aut aliquod singulare tempus continent, tempora memoratarum præscriptionum, non ab exordio talis obligationis, sed ab initio cujusque anni vel mensis vel alterius singularis temporis computari manifestum est.

5. Res præscribendæ sunt, vel mobiles, id est 522.
quæ aut se ipsas movent, uti animalia, aut loco moveri possunt, uti pecuniæ; vel sunt immobiles, uti agri. Ad mobiles reducuntur debita & actiones ex rebus mobilibus competentes, quia accessorium sequitur principale, docerque *Dicast.* cum aliis multis fructus etiam esse res mobiles, quod cum *Molin.* & *Sanch.* asserit etiam de fructibus beneficiorum, quia etiamsi ex re immobili proveniant, sunt tamen in se quid mobile. Ad immobiles reducuntur census, annui reditus, usus-fructus, beneficia, jus-patronatûs, servitus &c. item debita & actiones ex rebus immobilibus competentes aliaque jura ad illas spectantia.

6. Ad præscriptionem cujuscunque rei requiritur possessio juris, uti constat ex Reg. 3. juris in 6., & L. 25. ff. *De usucap.*, requiritur autem & sufficit sola civilis, hinc ti naturaliter possideas rem, quam alius adhuc civiliter possidet, non præscribes, uti habet communis cum *Dicast.* n. 872. & *Ills.* à n. 309. contra *Vasq.* 523.

7. Ut præscribas, debes rem possidere nomine tuo, hinc non potest feudum præscribi à Vasallo, nec Emphyteusis ab Emphyteuta, etiamsi per 30. aut 40. annos non præstiterint obsequium personale vel reale, uti probabiliùs docent *Silv. Mol. Fill. Less. Bonac. Dicast.* nu. 188. *Ills.* suprà contra *Bart.* & alios apud *Dian.* p. 8. T. 7. R. 524.

36., quia Vasallus & Emphyteuta non possident dominium directum nomine proprio, uti nec tutor bona pupilli, nec commodatarius, locatarius, depositatarius rem commodatam, locatam, depositam; & hæc habentur L. 13. ff. *De usucap.*

525. 8. Nemo plùs potest præscribere, quàm possideat, uti optimè explicat *Dicast.* à n. 183., unde si quis debeat pensionem, v. g. 100. aureorum quot annis, & diu solvat annuatim tantùm 60., agnoscat tamen se obligatum aut communiter habeatur pro obligato ad totum, non præscribet immunitatem à solvendo toto. Et universaliter loquendo, immunitas ab actione præstanda non præscribitur, nisi adsit talis possessio, quâ quis verbo vel facto negaverit se obligari ad præstandum, nam si agnoscat se obligatum, vel communiter habeatur pro tali, non possidet immunitatem, quamvis act o non exigatur, quia per actus liberos non inducitur præscriptio, uti habet reg. communis juris; hinc *Covarr.* & alii cum *Hermx* de Just. D. 4. n. 188. dicunt, in rebus meræ gratiæ seu facultatis non datur præscriptio: sæpe tamen præsumi potest, quòd alter renuntiarit juri suo, si, quando erat opportunitas, non exegerit, aut exegerit ab aliis & non ab hoc.

526. 9. Ad probandam possessionem continuatam, plerumque sufficit ostendere principium possessionis & possessionem pro præsenti, quia tum etiam præsumitur pro tempore intermedio, uti rectè *Dicast.* n. 260. & habetur L. 16. Cod. *De probat.*

527. 10. Legitima possessio Auctoris, id est, illius, qui

qui priùs possedit, uniturcum possessione successoris, facitque unum tempus per accessionem, L. un. Cod. *De usucap transformanda*, L. *Dolia.* §. *Eum qui* ff. *De contrah. empt.* L. 11. Cod. *De præscript. longi temp.* Cap. *Cum de benef. 5. De præbendis* in 6. Unde si ad præscribendum requirebantur 10. anni, & antecessor meus bonâ fide possederit per 6. & ego per 4. annos, jam præscripsi. Vide tamen, quæ dicenda sunt l. 4. n. 685.

11. Quia quandoque plùs temporis requiritur ad præscribendum contra unam, quàm contra aliam personam, si fiat mutatio personarum, contra quas præscribitur, tempus computari debet respectivè ad utramque illam personam, utì colligitur ex L. 6. ff. *De jure fisci*, docentque Auctores communiter cum *Dicast.* n. 264., hinc si res immobilis, quæ contra privatum præscriberetur 10. annis, transeat ad Ecclesiam, postquam alius jam 5. annis possederat, sicque absolverat mediam præscriptionem, ut jam præscribatur contra Ecclesiam, opus erit aliis 20. annis tanquam alterâ medietate 40. annorum, qui requiruntur ad præscribendum contra Ecclesiam; ita cum aliis *Haun.* n. 302. 528.

12. Ad præscriptionem mobilium spectantium ad privatos, requiruntur & sufficiunt cum certo titulo 3. anni, utì habetur §. 1. Inst. *De usucap.* & L. un. Cod. *De usucap. transform.*, contra jus antiquum, requirens tantùm unum annum. Valet hoc etiam de rebus ad Ecclesiam spectantibus, auth. *Quas actiones.* Cod. *De SS. Eccl.*, Cap. *Placuit.* 16. q. 5. Neque Romana Ecclesia in mobilibus habet speciale privilegium præ aliis, utì tenent *Gloss. Mol. Laym. Sanch. Castrop. Lugo, Haun.* 529.

T. 5. n. 271. contra Silv. Covarr. Panorm. Felin. Bald. Less. & alios. Quòd si desit titulus, requiruntur 30. anni, quia hi requiruntur ad præsumptionem tituli, L. *Sicut in rem.* L. *Si quis emptionis*, §. *Quòd si quis*, Cod. *De præscript.* 30. annorum.

530. 13. Ad præscriptionem immobilium spectantium ad privatos, cum titulo requiruntur inter præsentes 10 anni, inter absentes 20., § 1. Inst. *De usucap.* & L ult. Cod. *De præscript. longi temp.* Si autem dominus fuit partim præsens partim absens, tot anni sunt adjiciendi, quot abfuit, auth. *Quod si quibusdam.* Cod. *De præscript. longi temp.* ita ut duo anni absentiæ computentur pro uno anno præsentiæ, v.g. si ad præscribendum requirebantur 10. anni, & adfuerit tantùm 4. annis, antequam præscribatur, debet abesse aliis 12. annis, hi enim 12. anni absentiæ sunt veluti 6. anni præsentiæ; & ita de cæteris.

531. 14. Res furtiva vel vi possessa, si priùs non redierit ad dominum, vel nisi fur rapiens sit factus hæres domini, non præscribitur ordinario tempore, nequidem à mediato possessore bonæ fidei, §. *Furtive.* Instit. *De usucap.*, L. *Si aliena.* ff. *De usucap.*, unde ut præscribatur domino ignorante, requiruntur 30. anni, Novel. 119. c. 7. Si autem dominus sciat & negligat contestari, sufficiunt 10. inter præsentes & 20. inter absentes, uti habetur in cit. Novel.; putatque probabiliter Lugo D. 7. n. 151. ex L. *Sicut in rem*, Cod. *De præscript.* 30. *vel* 40. *annorum*, etiam à fure præscribi per 30. annos, si ei supervenerit bona fides, v.g. quia à Confessario ei dictum est licitè potuisse tunc accipi vel nunc retineri: Per rem autem furtivam hìc communiter intelligitur res

exter-

externa & mobilis injustè accepta; quòd si tantùm injustè retenta esset, aut acquisita dolo malo dante causam contractui, non esset propriè furtiva, utì cum *Mol.* notant *Lugo* num. 141. & *Haun.* n. 370., adeoque ordinario tempore posset præscribi. Per, vi possessa, intelliguntur etiam immobilia.

15. Res quæcunque minorennium non præscribuntur nisi 30. annis. 532.

16. Ad immobilia Ecclesiæ Romanæ (id est, Ecclesiæ Lateranensis, & Romani Pontificis bona ac patrimonium) requiruntur 100 anni, auth. *Quoad actionem.* Cod. *de SS. Eccl* Cap. *Ad audientiam*, 13. & seqq. *De præscript.* Cap. *Nemo.* 16. q. 3. Cap. 2. *De præscript.* in 6. Excipiunt Doctores apud *Mol.* D. 73. §. ult. & apud *Ill.* nu. 329. bona in pœnam hæresis ad Romanam Ecclesiam devoluta, quæ 40. annis post mortem hæretici præscribuntur, Cap fin. *De præscript.* in 6.; & idem dicunt aliqui ex L. 23. §. *Sive itaque.* Cod. *De sacros. Eccl.*, de omnibus bonis per ultimam voluntatem, donationem, emptionem, fideicommissum translatis ad civitatem vel coronam Regiam, & nondum traditis, utì videri potest apud *Haun.* n. 303. 533.

17. Ad immobilia præscribenda contra inferiores Ecclesias & pia loca requiruntur 40. anni. Contra Ordinem S. Benedicti & S. Salvatoris, 60. anni. Contra Ordinem Cistercienſem S. Bernardi in Germania, teste *Haun.* n. 30., item Mendicantium & cum eis participantium privilegia, 100. anni. 534.

18. Bona, quæ Principi ùt privato competunt; item bona patrimonialia Clericorum, secundùm 535.

omnes

omnes præscribuntur uti alia privatorum bona, *Bald. Covarr. Mol. Leſſ. Caſtrop. Illſ.* n. 325.; bona autem etiam mobilia fiſco sæculari propter delictum addicta & per ſententiam Judicis incorporata præſcribuntur 40. annis, *Bart. Panorm. Silv. Covarr. Mol. Laym. Lugo, Illſ.* nu. 326. ex L. *Comperit*; Cod. *De præſcriptione 30. annorum*, & L. *Omnis*, ibidem. *Nec obſtat* § *Res Fiſci*, Inſtit. *De uſucap. nam* tantùm vult non præſcribi præſcriptione ordinariâ, de qua ibi agitur, ſicuti dum dicitur aliquid non præſcribi 100. annis, non negatur præſcribi tempore immemoriali. Quòd ſi fiſco necdum ſint incorporata, præſcribuntur 5. annis, L. 2. Cod. *De Vectig. & commiſſ.* Si autem bona, etiam immobilia, vacant per mortem defuncti ſine hærede, quamvis ſint fiſco denuntiata, ſi incorporata non ſint, præſcribuntur 4. annis.

536. 19. Fundus dotalis, res primogenituræ vel fidei commiſſo alligatæ, legatum rei certæ, bona adventitia filii-familias, non præſcribuntur niſi longiſſimo tempore, ita quidem, ut præſcriptio contra filium familias non incipiat currere, niſi quando egreditur patriam poteſtatẽ, *Lugo* n. 148.

537. 20. Servitutes & jura (quale ſecundùm *Trid. ſeſſ.* 25. C. 9. *de Reform.*, eſt jus patronatus contra Eccleſiam) ſi habeant actus diſcontinuos & raros, non præſcribuntur niſi tempore immemoriali, *Laym. Silv. Leſſ. Haun.* num. 311. *Burgh.* Cent. 2. Caſ. 16. Putant tamen *Lugo* à n. 75. & *Haun.* n. 305. ſervitutes continuas vel quaſi continuas, v. g. tranſeundi per agrum alienum, immittendi tignum &c., præſcribi 10. annis contra præſentes, 20. contra abſentes, probatque ex

jure

jure *Dicast.* L. 2. T. 1. D. 1. n. 291. Si autem esset ad utendum raro, v. g. ad aquæductum per singulos menses semel, requirunt aliqui inter præsentes 20. annos. Addit cum aliis *Lugo* nu. 90. jus patronatûs Ecclesiæ non liberæ præscribi ab uno patrono contra alium tempore ordinario, quod sufficit ad alias res immobiles contra privatos, quia non præscribitur contra Ecclesiam, sed contra alterum patronum, qui nullum habet speciale privilegium, & hoc videtur probabilius contra *Dicast.*, qui requirit 30. annos. De præscriptione circa jus patronatûs dicetur l. 4. n. 354.

21. Servitus personalis extinguitur per præ- 538.
scriptionem, si quis bonâ fide, etiam sine titulo, per 20. annos gesserit se ùt liberum, utì colligitur ex L. 2. Cod. *De præscript. longi temporis*: servitus autem realis extinguitur per præscriptionem 10. annorum inter præsentes, & 20. inter absentes, utì colligitur ex L. 12. ibidem, itemque ex aliis legibus apud *Lugo* à nu. 77.; tempus autem hoc præscriptionis in servitutibus rusticis incipit currere, quando alter incipit non uti jure suo; in urbanis verò, quando bonâ fide exercuisti primum actum contra jus alterius, utì insinuatum est n. 512.

22. Debita quæcunque & actiones, quibus il- 539.
la exigi poterant, regulariter non præscribuntur nisi 30. annis, L. 3. Cod. *De præscript. 30. ann.* & L. 1. §. *Ad hæc*, Cod. *De ann. except.*, docentque *Mol. Lugo*, n. 80. *Castrop.* tr. 32. d. 6. p. 33. *Haun.* n. 313. *Iust.* n. 333. Notat etiam *Less.* l. 2. c. 6. nu. 29., ut præscribam contra debitum vel contra actionem ad debitum, non sufficere, quòd creditor

ditor toto tempore non exigat aut non meminerit, sed requiri, ut ego bonâ fide existimem me nihil debere, quia v. g. puto condonatum vel solutum esse; vel ut omnino memoriâ exciderit, alioquin non censebor bonâ fide possidere jus non solvendi, etsi enim creditor me non interpellet, tamen terminus elapsus ipsaque dies interpellat. Quòd si actio sit Hypothecaria, sive res à creditore sive à debitore possideatur, requiruntur 40. anni; si tamen possideretur à tertio, præscribi posset eo tempore, quo res præscriberetur, *L. Cùm notissimi*, Cod. *De præscript. 30. annorum.* Similiter contra Ecclesiam & loca pia, ad præscribendum debita & actiones requiruntur 40. anni, utì probat *Lugo* num. 80.; quanto autem tempore præscribantur actiones Fisci tam civilis quàm Ecclesiastici, videri potest apud *Dicast.* à n. 229.; communiter censetur præscribi, si intra quinquennium non exigat.

§40. 23. Actio *redhibitoria*, quâ emptor intra 6. menses rescisâ emptione reddere potest rem propter vitium, quod si sciviſſet, non fuisset empturus, præscribitur intra 6. menses, utì habetur L. 19. §. 6. ff. *De ædilitio edicto*: actio autem, *quanti minoris*, competens intra annum illi, qui cognito rei vitio empturus quidem fuisset, sed non tanti, præscribitur per annum, utì ex eadem lege docent *Haun.* nu. 185. & *Onnate* de contract. D. 10. n. 295.; notat tamen rectè *Platel.* n. 574. venditorem in conscientia non liberari, si dolosè processerit.

§41. 24. Omnis accusatio criminalis, quæ scilicet ordinatur ad punitionem delicti, præscribitur spatio 20. annorum, ita ut sublatum sit jus inquirendi,

quirendi, etiam ratione delicti notorii vel confessarii, & nequidem Minoribus vel Fisco conceditur restitutio in integrum; accusatio tamen Apostasiæ & Parricidi perpetuò durat: Addunt Auctores Crimen læsæ majestatis, hæresis, assassini, falsæ monetæ, simoniæ, abortûs, suppositi partûs aliaque similia, utì cum aliis docet *Haun.* n. 327., reliquorum criminum minùs enormium, utì adulterii, stupri, incestûs, item peculatûs, communiter præscribuntur per quinquennium, utì habent *Dicast.* n. 258. & *Haun.* à n. 324. Præterea actio ad pœnam sive civilem sive criminalem pro injuria præcisè, præscribitur per annum, ab eo tempore, quo injuriatus potuit actionem intentare; & habentur hæc in legibus apud *Ilsf.* à n. 331. potestque etiam videri *Lugo* n. 101., qui n. 102. cum *Haun.* n. 327. notat in his omnibus exceptiones istarum actionum nunquam præscribi, id est, si alter similem actionem intendat tibi, quovis tempore poteris pari jure contra ipsum iterum excipere, quia quæ sunt temporalia ad agendum, sunt perpetua ad excipiendum, utì habet regula communis. Denique actiones civiles ex criminibus vel injuriis descendentes, v. g. pro damno, non hoc ipso præscribuntur, sed indigent tempore illis constituto.

25. Ad præscribendum aut quasi præscriben- 542.
dum contra legem civilem, sufficiunt 10. anni; contra canonicam, requiruntur 40., utì habet communior & probabilior, quamvìs *Sa*, *Less. Castrop.* & *Lugo* n. 94. dicant sufficere etiam 10., eò quòd sit longum tempus. Ut autem præscribatur contra legem, non est opus, ut incipientes contrariam consuetudinem habuerint bonam fi-

dem, utì docent *Suar. Bonac. Castrop. Lugo* n. 96. aliique cum *Dian.* p. 8. T. 7. Res. 37. contra *Silv. Less.* & alios, cùm non fit propriè præscriptio, sed per consuetudinem contrariam tollatur lex, secundùm dicta L. 1. n. 572., Si tamen simul præscribatur jus aliquod contra Ecclesiam, requiritur bona fides & anni 40., vel 100., si esset Ecclesia Romana aut corona Regni; si autem jus adhuc resisteret, requireretur tempus immemoriale, Cap. 1. *De præscriptionibus* in 6.

543. 26. Quamvis res aliqua sit ex dispositione juris, aut etiam ex natura sua non apta præscribi, tamen *Mol.* D. 707. n. 8. aliique docent, si fuerit possessio immemorialis, v. g. viæ publicæ, præsumi titulum, & sic censeri acquisitum illius dominium, non quidem vi præscriptionis, sed quia ex possessione illa præsumitur titulus translativus dominii, utì habetur L. 3. §. *Ductus*, ff. *De aqua quotid.* Itaque in tali casu præsumitur Principem vel Remp. sciviſſe & consensisse: unde universaliter tradunt cum communi *Tusch.* V. *tempus immemoriale*, n. 1. 2. 5. 6. & 41. *Laym.* L. 3. T. 1. C. 8. à n. 14. *Mol.* d. 75. n. 8. *Haun.* n. 319. *Pirh.* L. 3. tit. 4. n. 14. hoc posse tempus immemoriale, quod potest potestas Principis, ideoque operari quemcunque titulum; unde infert *Dicast.* n. 243., quando generalibus verbis dicitur acquiri non posse dominium, non obstante quacunque præscriptione, per hoc non excludi immemorialem, quæ ob specialem favorem speciali derogatione indiget. Et quamvis notet *Dicast.* n. 181. personam, quæ præscripsisse dicitur, debuisse esse capacem possessionis, cui jura non resistant, hinc quia jura resistunt possessioni, v. g.

laici

laici respectu rei sacræ, eum non videri præscribere, quantumcunque diu tenuerit, rectè tamen addit, quando adest tempus immemoriale cum bona fide, prudenter præsumi titulum, ideoque possessorem in utroque foro reddi tutum, donec contrarium innotescat: & ideo etiam docent *Haun.* n. 357. *Ills.* n. 275. ex tempore immemoriali nasci præsumptionem Juris, v. g. præsumi concessionem Ecclesiæ ad jus decimandi, ideoque allegari posse titulum privilegii, uti ex jure probat *Lotter.* De re benef. l. 2. q. 7. n. 34., notatque etiam *Leuren.* p. 2. q. 47. n. 3. Quòd si constaret non esse datam eam concessionem vel privilegium, tempus immemoriale non juvaret ob defectum possessionis, cujus per se loquendo, incapax est laicus; uti dictum est, docetque pluribus *Engel* in Man. paroch. p. 3. c. 1. §. 2. à n. 7., ubi etiam ex Juristis notat contra probatum immemoriale tempus posse valere probationes vitiosi initii. Putat etiam cum *Felm. Tusch.* n. 157. contra *Cravett.*, non sufficere consuetudinem immemorialem in iis, quæ sunt magni præjudicii.

544. 27. Si quis absque simoniaco ingressu & non intrusus, per triennium pacificè possederit beneficium Ecclesiasticum cum titulo, præscripsit jus in illo, etiam pro foro conscientiæ, uti pluribus explicabitur l. 4. n. 716., ubi etiam n. 694. dicetur de præscriptione fructuum ex beneficiis perceptorum.

545. §. 10. Præscriptio dicitur procedere vel currere, si incipiat, vel cœpta pergat; è contrà dicitur non procedere vel non currere, si non incipiat, vel cœpta cesset. Si autem ita cesset, ut totum tempus præcedens omnino extinguatur,

atque si non præcessisset, tum dicitur interrumpi; è contrà si ita cesset ob aliquod impedimentum, ut tamen postea sublato impedimento tempus subsequens continuetur cum præcedente, tum dicitur dormire, hinc,

546. 1. Præscriptio naturaliter interrumpitur, si desinat aliquid ad essentiam illius requisitum, uti si desinat bona fides, vel titulus, vel possessio civilis, vel capacitas personæ; item si res domino rei detur pignori, vel elocetur, vel precariò concedatur, uti habetur L. 33 § 5. & l. 25. ff. *De usucap.*, tum enim definit possessio civilis. Quòd si postea bona fides rediret, *Felin.* & alii dicunt interea dormire: sed *Covarr. Mol.* aliique communiter cum *Lugo* n. 130. & *Illsf.* n. 316. consideratis legibus & ratione probabiliùs dicunt interrumpi, quia lex non favet detentori malæ fidei. Quòd si dubium tantùm superveniat, & adhibeatur requisita diligentia, dubium excludi potest ob possessionem, nec possessio tunc interrumpitur aut dormit, sed pergit currere.

547. 2. Præscriptio habens omnia ex natura rei requisita, quandoque interrumpitur civiliter, id est, auctoritate juris; v. g. præscriptio triennali major, nempe longi temporis cum titulo, vel longissimi temporis sine titulo, interrumpitur per contestationem litis, id est, per litem jam formatam contra possidentem, L. 26. Cod. *De rei vindicatione*; non tamen interrumpitur per solam citationem, uti notant *Mol.* D. 76. & *Lugo* n. 152.

548. 3. Triennalis præscriptio non interrumpitur litis contestatione, sed hac durante currit; si tamen præscribens caderet causâ, teneretur restituere,

tuere, utì statuitur variis legibus apud *Mol.* & *Lugo* suprà.

4. Si possessor absit, vel ob alias causas ejus 546.
præscriptio interrumpi non possit per contestationem litis, v. g. quia furiosus est vel nimis potens, L. 2. Cod. *De annali exceptione* statuitur, interruptionem fieri posse per libellum supplicem porrectum Principi, aut in hujus defectu, Episcopo, aut in horum defectu, per protestationem factam in loco publico, ubi possessor domicilium habet, de qua tabellio, aut in hujus defectu tres alii testentur, *Haun.* n. 339. *Ill.* n. 318.

5. Sola citatio interrumpit præscriptiones il- 550.
las, quæ fiunt cum cognitione juris alieni, v. g. per quas præscribitur immunitas à servitute rustica viæ, quam scio deberi alteri, hoc ipso enim quòd alter me citet petatque viam, non silet amplius, quod ipsius silentium erat fundamentum meæ præscriptionis.

6. Si contestatio litis fieret, non animo pro- 551.
sequendi litem, sed tantùm interrumpendi præscriptionem, aliqui negant, alii affirmant adhuc interrumpi; *Mol.* distinguit, & negat interrumpi, si ex circumstantiis sit vehemens præsumptio, quòd ideo tantùm litem moverit, ut præscriptionem interrumperet; & hoc videtur colligi ex L. ult. Cod. *De præscript. 30. annorum*; de cætero dicit interrumpi.

7. Præscriptio civiliter interrumpitur tan- 552.
tùm respectu actoris, id est, illius, qui litem intentavit, hinc si bonâ fide possideam rem Titii, & solus Cajus mihi litem super ea moveat, pergo præscribere contra Titium.

8. Si actor succumbat, vel pacto aut transa- 553.

ctione cesset à lite, censetur præscriptio non fuisse interrupta, & est, ac si lis mota non esset, pactum enim facit, ut quivis in eo jure sit, in quo fuisset sinè lite; si tamen bonâ fide à lite tantisper cesset, quamvis jus iterum instandi tollatur per lapsum triennii, tamen ille, contra quem mota erat lis, nunquam præscribet, nisi ex nunc pergat possidere per annos 40., utì habetur L. 9. Cod. *De præscript. 30. annorum*: si tamen rem bonâ fide venderet aut aliter transferret in alium, hic novus possessor posset præscribere ordinario tempore, quia sicuti ei non prodest possessio prioris possessoris, sic illius inquietatio ipsi obesse non debet, L. 1. Cod. *De præscript. longi temporis.*

554. 9. Quamvis singulis annis promulgetur Bulla cœnæ, per quam fertur excommunicatio contra detinentes bona Ecclesiæ Romanæ, non ideo tamen interrumpitur præscriptio illius, qui bonâ fide talia bona possidet, quia excommunicantur soli possessores malæ fidei, ergo possessores bonæ fidei non inquietantur, *Covar. Mol. Lugo* n. 153. *Haun.* n. 343. contra *Felin.*

555. 10. Præscriptio contra quamcunque Ecclesiam dormit, quamdiu Ecclesia caret Prælato; item quamdiu Prælatus vivit, à quo læsa est Ecclesia; item quamdiu Prælatus agere non potest, quia excommunicatione, suspensione, captivitate aut alio impedimento tenetur, C. 14. & 15. *De præscript.* Can. 10. 16. q. 3. Et ratio generalis est, quia actore impedito non currit præscriptio, utì ex jure, Auctoribus & ratione probat *Stryck.* de præscript. s. 3. membro 1. Axiom. 2.

556. 11. Dormit præscriptio contra Ecclesiam Roma-

Romanam, si Sedes vacet, vel sit schisma, Cap. 4. *De præscript.* & Cap. *Cum nobis, De rescript.* Similiter contra Imperium, si vacet thronus, utì habent *Bart.* & *Panorm.*, quod *Mol.* & *Lugo* n 149. extendunt ad tempus vacantis throni in Regno. Item contra pupillum durante pupillari ætate, Auth. *Nisi triennali*, Cod. *De bonis maternis*, & L. 3. *De præscript. 30. ann.* Addunt *Laym.* & *Less.* contra filium-familias quoad bona adventitia, item contra uxorem quoad fundum dotalem vivente marito, sed citatis legibus probabiliter contradicunt *Mol.* & *Illf.*, qui videri potest à n. 312. Dormit tamen contra quemcunque tempore hostilitatis vel pestis, si ideo cessent judicia, utì pluribus *Mol.* & *Gob.* in Exp. T. 2. n. 516., & habetur Cap. *Primâ actione*, 16. q. 3. & Cap. 10. *De præscript.*; item quamdiu alter possessori rem precariò concedit, L. 13. §. 7. ff. *De acquirend. poss.*

12. Quidquid sufficit, ut præscriptio cesset ac 557.
interrumpatur vel dormiat, etiam sufficit, ne incipiat currere, *Mol.* D. 78.; è contrà non quidquid impedit, ne incipiat currere, impedit, ne continuetur, sic enim non incipit præscriptio bonorum adventitiorum filii, quamdiu filius est sub patria potestate, L. 1. § ult. Cod. *De ann. except.* & L. 1. Cod. *De bonis Maternis*, si tamen præscriptio incepisset, antequam bona spectarent ad talem filium, non cessat nec dormit ex eo, quòd ad hunc pertinere incipiant; & idem est in aliis pluribus casibus, de quibus *Mol.* suprà, ubi hactenus allata etiam pluribus legibus firmat fusiúsque explicat.

§. 11. Restitutio in integrum, est remedium, 558.

juris, quo jus vel dominium per præscriptionem amissum recuperatur; conceditur autem, 1. minorennibus per 4. annos post tempus minorennitatis, id est, post completum annum 25. usque ad 29. completum, L. un. Cod. *Si adversus usucap.* L. ult. Cod. *De temporibus in integrum.* L. ult. Cod. *In quibus causis restit. in integ.* 2. Ecclesiis per 4. annos post expletam præscriptionem, utì cum communi *Mol.* D. 80.; quod *Dicast.* n. 269. *Illf.* n. 319. aliique extendunt ad alia loca pia, quamvìs præscriptio esset longissimi temporis, Cap. 1. & 2. *De restit. in integ* 3. Quandoque etiam majorennibus ad 4. annos, postquam impedimentum cessavit, v. g. si in captivitate, si Reip. aut studiorum causâ, si in publica expeditione abfuerint, secundùm prudentiam Judicis vel Principis, L. 1. ff. *Ex quibus causis majores;* quamvìs in Instit. tit. *De actionibus* §. 5. dicatur tantùm intra annum. Aliæ etiam justæ causæ sufficiunt, utì statim dicetur. 4. Conceditur etiam mulieribus & rudibus secundùm *Rosmer*, quod probabile censent *Mol. Less. Castrop.* tr. 32. D. 1. P. 19. §. 1. n. 13., dummodo illi omnes ante completum tempus præscriptionis debito modo non potuerint eam interrumpere. 5. Conceditur etiam conjugibus quoad bona dotalia, quia censentur privilegiata, *Pinell. Rebell. Castrop.*
559. *Illf.* n. 321. 6. Si ille, contra quem est præscriptum, probet se non interrupisse præscriptionem ideo, quia invincibiliter ignoravit, v. g. rem suam ab alio possideri, *Covar. Mol.* & alii dicunt illum gaudere beneficio restitutionis in integrum, quia L. 1. Cod. *Ex quibus majores.* dicitur, *si qua alia justa mihi causa esse videbitur, in integrum restituam,*

restituam, ergo etiam sufficit causa invincibilis ignorantiæ: consentit *Andreas Gaill*, si præscriptio non sit longissimi temporis, sed meritò dubitat *Dicast.* n. 170., ideoque cum *Fachinæo* absolutè negant *Haun.* n. 345. & *Illsf.* suprà hanc esse sufficientem causam, quia alioquin continuæ essent causæ litium, quisque enim dicet se ignorâsse, & hoc ipsum videtur innui L. fin. Cod. *De præscript. longi temporis*, ubi dicitur, *Nulla scientia vel ignorantia exspectanda, ne altera inextricabilis oriatur occasio.* 7. Libro 2. feudorum tit. 4. statuitur, ut dominus directus fundi possit alienationem sine consensu suo à Vasallo bonâ fide factam revocare, non obstante præscriptione longi temporis; putat tamen *Dicast.* n. 236. non posse post præscriptionem longissimi temporis, & ita habetur in Glossa ibidem. 560.

Q. 101. *Quid dicendum sit in variis dubiis vel opinionibus circa obligationem aut excusationem ab obligatione restituendi.* R. Jam resolvimus, quid tenendum sit in sequentibus dubiis, n. 183. in dubio, an res perierit casu an ex culpa conductoris. N. 186. an intervenerit culpa gravis. N. 205. an in fructibus prævaleat natura vel industria. N. 218. an res, quæ perit apud iniquum detentorem, peritura fuisset apud Dominum. N. 277. an tributum sit justum. N. 278. an Princeps possit tributum imponere. N. 462. an Dominus, si sciret debitum, aut si rogaretur, esset illud remissurus. N. 346. an causa abstrahendi à Religione sit justa. Possunt addi sequentia. 561.

§. 1. Si accipiens rem à Titio, aut primus eam occupans, dubites, an non spectet ad aliquem tertium vel ad aliquos in particulari, teneris pro 562.

quantitate dubii restituere, neque enim tibi favet possessio, uti dictum est n. 481., cum necdum bonâ fide habueris, ita *Mol.* & alii cum *Dicast.* de Restit. D. 5. n. 205. & 210. Si tamen accepisses à possessore bonæ fidei, & nihilominus dubitâsses, sed postmodum adhibuisses diligentiam, postea manente dubio posses retinere, secundùm dicta n. 483., quia venisses in locum illius, qui bonâ fide possedit, possesque ejus juri insistere, *Vasq. Mol. Sanch. Castrop. Laym. Dian.* p. 4. T. 4. R. 27. *Dicast.* n. 206. *Petsch.* pag. 582. Quòd si dubitans accepisti, & factâ inquisitione dubium manet, an res spectet ad aliquem alium, sed in communi tantùm, & nescias ad quem, *Vasq.* & *Turr.* putant te posse incipere possessionem bonâ fide, quia neminem nôsti, cui faceres injuriam; quod *Lugo* D. 18. n. 4. admittit velut probabile, sed *Petsch.* p. 583. meliùs dicit pro quantitate dubii esse restituendum pauperibus, uti n. 94. dictum est de debitis incertis ex delicto.

563. §. 2. Si quis rem à se bonâ fide possessam probabiliter putet esse alienam, *Schild.* de Consc. t. 2. n. 91. dicit teneri restituere, si non habeat opinionem etiam probabilem, quòd sit sua, quia sicuti probabilis opinio sufficit pro excusatione, ita etiam pro obligatione restituendi, & quando deest ratio pro possessore, non potest sibi formare conscientiam, quòd res de jure sit sua, licèt de facto possideat, ergo retinere non potest. *Valent. Con.* & alii cum *Sanch.* de Matr. L. 2. D. 4. n. 14. dicunt, si post inquisitionem sint majores rationes, quòd spectet ad alterum, tum teneri restituere, quia non est æquale dubium, putant autem tum tantùm esse meliorem conditionem possi-

possidentis, quando est æquale dubium, *Vasq. Tamb.* L. 1. C. 3. §. 7. v. *Restitutio*, *Diana* suprà, *Lugo* d. 17. n. 88. & 94. *Castrop.* t. 1. d. 3. p. 2. n. 11. *Laym.* l. 1. t. 1. c. 5. n. 21. *Dicast.* à n. 199. *Burgh.* cent. 1. cas. 51. & 84. *Rosner* cum *Petsch.* p. 586. dicunt, quamvis post inquisitionem ipsi probabilius sit, quòd res sit aliena, nihilominus posse retinere, quia titulus possessionis præponderat omnibus aliis rationibus non certò convincentibus; & idem pluribus confirmat *Carden.* in 1. crisi d. 16. c. 8. a. 3. & seqq. Item d. 64. c. 3., quia in possessione bonæ fidei est verum ac certum jus, nam possessio definitur à Juristis, jus insistendi rei non prohibitæ possideri, ergo quamvis circa dominium sit dubium, tamen possidens habet jus certum insistendi rei, donec sit moraliter certus rem non esse suam, consequenter poterit incipere præscriptionem, & elapso tempore absolutè retinere. Et propter hanc rationem *Sanch.* in Dec. L. 1. C. 10. n. 9. mutavit sententiam, tenetque cum posterioribus: Etiam Cardin. *Sfondratus* in Reg. Sacerd. L. 1. §. 20. n. 11. dicit contra possessionem non esse procedendum nisi ex certitudine.

§. 3. Si post possessionem bonæ fidei superveniat dubium, & negligas inquirere, ideoque postea non possis veritatem comperire, teneberis restituere pro qualitate dubii, quia omissio inquisitionis fuit injuriosa illi, de quo dubitabas, an esset forsan dominus, ergo teneris compensare injuriam secundùm proportionem spei, quam habere poterat, ut agnosceretur dominus; nec postmodum in te manet bona fides, & possessio desinit tibi favere, ita *Mol. Lugo* D. 17. n. 84. 564.

n. 84. *Sanch.* L. 2. C. 23. n. 183. *Ilff.* t. 4. D. 3. n. 46. aliique apud *Dicaſt.* n. 197. Defendunt tamen etiam oppoſitum velut probabile *Rebell. Bonac. Caſtrop.* & *Diana* R. 29., quia adhuc favet poſſeſſio certa, & poſt inquiſitionem nunc, prout fieri potuit, factam, redire videre bona fides, quod *Lugo* n. 85. & *Tamb.* n. 6. putant non eſſe omnino improbabile, quando in genere dubium erat, an res eſſet aliena, & non dubitabatur de jure alicujus in particulari, ſecundùm dicta n. 562.

565. §. 4. Si bonâ fide poſſederis, & poſt inquiſitionem non potens deponere dubium rem conſumpſeris, poſtea autem compareat dominus, teneberis reſtituere, ſaltem ex re accepta, quantùm eris factus ditior, potuiſti enim conſumere, utì communiùs tenent AA. cum *Dicaſt.* n. 215. contra *Cord.*, quia quamvìs permaneret dubium ſpeculativum, poteras tamen practicè deponere, eò quòd dubio prævaleret poſſeſſio, *Sanch.* n. 187. *Rebell. Leſſ. Dian. Tamb.* n. 10. *Poſmer*, *Petſch.* p. 584. Hoc ipſum dicunt valde probabiliter multi cum *Laym.* L. 1. t. 1. c. 5. n. 21., quamvìs vendideris, ſive enim conſumas ſive vendas, videtur eſſe par ratio, cùm pretium ſuccedat loco rei; contradicit tamen cum aliis *Lugo* n. 90., dicitque, ſi vendas, te debere eſſe paratum ad reſtituendum totum pretium domino comparenti, ſive inde factus fueris ditior ſive non, quia cùm necdum ceſſaſſet dubium, tenebaris non impedire, quominus dominus, ſi compareret, rem ſuam reciperet, impedis autem, ſi non ſis paratus ejus valorem reſtituere. Similiter docet *Dicaſt.* n. 211. citans *Rebell.* & *Sanch.*

Sanch., quamvis consumpseris, te tamen teneri restituere rem & fructus perceptos, licèt non sis inde factus ditior, quia jus ita dubium non faciebat tibi potestatem aliquid ex re consequendi; non teneris tamen restituere, quod non percepisti, neque quod casu apud te perit.

§. 5. Quando nullus eorum, de quibus dubitatur, an sint domini rei, rem possidet, si dubium est æquale, est æqualiter dividenda; si inæquale, inæqualiter secundùm proportionem dubii. Quòd si dividi non possit, sorte est agendum, aut ex consensu partium res uni est applicanda & aliis aliquid refundendum; *Dicast.* n. 207. *Tamb.* n. 8. & alii. 566.

§. 6. In dubio, an aliquis possessionem inceperit bonâ an malâ fide, præsumendum est, quòd bonâ, quia delicta non præsumuntur, *Lugo* D. 18. n. 16. Si tamen in aliquo sit actu mala fides, & non sciat, quando inceperit, præsumi debet ab initio fuisse mala, quia *semel malus semper præsumitur esse malus*, secundùm Reg. 8. juris in 6. 567.

§. 7. Qui bonâ fide rem consumpsit, & cessante bonâ fide dubitat, an ex illa re sit factus ditior, ad nihil tenetur, quia cùm debeat esse obligatio ex re accepta, tamdiu est possessio pro libertate, donec constet rem alienam esse æquivalenter apud me, *Sanch.* n. 36. *Tamb.* n. 10. *Rosmer* & *Petsch.* p. 585. Similiter dubius, an debeat restituere plùs an minùs, tenetur tantùm ad minùs, quia possessio est pro illo; & in dubiis minimum est amplectendum, utì ex utroque jure probant *Dicast.* n. 209. & *Bardi* de Consc. disc. 6. c. 9. §. 19. & etiam diximus l. 1. n. 596. 568.

§. 8. Si res ab altero bonâ fide possideatur, quam- 569.

quamvis probabiliter aut etiam probabiliùs opineris esse tuam, non potes eam eripere, quia alteri favet certa possessio, ita *Suar. Sanch. Dian. Dicast.* n. 203. *Schild.* n. 89. & alii contra *Sanch.* Si tamen certus sis rem esse tuam, nec aliter possis recipere, poteris occultè eripere possessori bonæ fidei; *Sanch.* & *Schild.* n. 90. Quod si putans te teneri ex voto dubiè valido solveris aliquid, non poteris tibi compensare, quamvis postea rescias te potuisse non solvere, quia illi, quibus solvisti, jam habent possessionem, & jus probabile favet illis, pro te autem nulla est certitudo, *Sanch.* & *Dicast.* n. 204.

570. §. 9. Opinans probabiliter rem ad se spectare, si nequit per judicem, potest pro foro interno eripere possessori malæ fidei, quia nullum huic jus favet neque possessio, sed ex justitia tenetur extradere; ergo eripiendo illi non facio injuriam sed justitiæ cooperor, *Schild.* suprà.

571. §. 10. Si quis opinetur probabiliter se restituisse vel solvisse debitum, *Schild.* n. 92. citans *Boss.* dicit ad nihil teneri, quia sicuti in aliis similibus dubiis juris & facti licitum est sequi opinionem probabilem, ita & in quæstione de restitutione vel solutione facta; & hanc sententiam admittit *Tann.* 1. 2. d. 2. q. 6. dub. 4. n. 49., si uterque dubitet, tam creditor quàm debitor, in quo casu *Laym.* n. 42. *Dian.* R. 32. *Tamb.* n. 1. aliique obligant tantùm ad partem pro qualitate dubii: è contrà *Sanch. Vasq. Rebell. Bardi* §. 16. *Lugo* D. 18. nu. 12. *Dicast.* n. 202. dicunt teneri ad restituendum vel solvendum totum; 1. Quia, uti rectè probat *Laym.* n. 30., factum in dubio non præsumitur: 2. Quia debito certo non satisfit

tisfit per solutionem incertam, non enim ponitur æqualitas. 3. Quia ex parte creditoris est certa possessio pro obligatione restitutionis vel solutionis ab altero faciendæ, possessio autem prævalet omni probabilitati in oppositum. 4. Quia talis dubitans vel opinans in foro externo condemnaretur, ergo etiam sic fieri debet in interno, quia forum internum non debet recedere à sententia fori externi, nisi appareat falsitas præsumptionis, in qua se fundet externum. Conantur quidem adversarii ad hæc respondere. *Ad* 1. dicunt id valere tantùm de facto negativè dubio, pro quo non est positiva ratio, quòd sit positum, non autem de illo, pro cujus positione habetur prudens judicium. *Ad* 2. Relata est responsio n. 452. *Ad* 3. dicunt, quòd sicuti possessio pro obligatione solutionis est apud creditorem; ita possessio rei solvendæ sit apud debitorem, ergo non apparet, cur debitor in eo casu debeat se spoliare certâ possessione rei suæ. *Ad* 4. putant satis esse, quòd probabiliter appareat falsitas. Sed hæc non omnino satisfaciunt, unde in rigore juris videtur præferenda tertia sententia. Circa dubium, an solveris pensiones annuas, vide dicenda n. 1056.

§. 11. Si Titius à Cajo acceperit 100. mutuos, dato Chirographo in testimonium obligationis, utroque autem mortuo hæredes Titii inveniant in libro Titii scriptum, quòd refusi sint illi 100., hæredes autem Caji adhuc reperiant Chirographum Titii, & debitum necdum in libris extinctum, *Less.* in auct. V. *Contractus.* Cas. 8. putat hæredes Titii non teneri solvere, nisi compellantur in judicio: admittit tamen hæredes 572.

Caji

Casi posse petere in judicio; sed probabilius videtur, vel teneri hæredes Titii, cùm debitum sit certum, solutio autem incerta; vel debere petere compositionem judicio viri prudentis; neutri tamen parti unquam licebit occulta compensatio, quia pro neutra est jus certum.

573. §. 12. In dubio, an res tibi commodata, locata, apud te deposita, perierit tuâ culpâ, *Merolla* & alii dicunt te teneri restituere, quia in dubio debet ille potiùs ferre damnum, qui beneficium accepit, quàm qui contulit: è contrà *Lugo* d. 18. n. 14. & alii cum *Bardi* §. 10. & 11. probabiliùs dicunt, spectato jure naturæ te non teneri aliquid restituere, quia in dubio delicta non præsumuntur, & tu es in possessione tuæ innocentiæ; Ad quid autem in tali casu tenearis ratione contractûs & legum pro foro externo, dictum est n. 183.

574. §. 13. In dubio, an sis cooperatus alterius damno, non teneris, quia etiam hìc melior est conditio possidentis libertatem & rem suam; ex quo sequitur eum etiam excusari, qui scit quidem se dedisse consilium furti, sed dubitat, an alter reipsa furatus sit: si tamen sciret eum, cui consilium dedit, esse furatum, dubitaret autem, an fur isto consilio efficaciter motus esset ad furtum, an verò ex propria malitia vel aliunde, putant *Regin. Less.* aliique cum *Dian.* p. 3. T. 5. R. 84. non teneri restituere, quia adhuc videtur esse possessio pro illo, sed *Mol. Sanch.* L. 1. c. 10. n. 44 *Lugo* d. 19. n. 21. probabiliùs dicunt teneri ad totum, vel saltem, ùt aliqui dicunt, ad partem pro qualitate dubii, quia delictum alterius non debet præsumi, ergo nec præsumi debet da-

tu-

turus fuisse damnum, nisi ego promovissem; deinde ex facto secuto est præsumptio pro efficacia consilii, ideoque in foro externo condemnarer ad restitutionem in defectu furis, ergo etiam damnatus sum in interno, cùm non constet veritas contraria præsumptioni juris.

§. 14. Si dubium sit, an res aliena, quam quis tenetur restituere, sit materia peccati gravis an levis, peccat graviter, si non restituat, quia sic retinens exponit se periculo continuandi vel inchoandi injuriam gravem, quam non minuet ipsius error, ita *Carden.* in 2. crisi d. 23. n. 116. *Nec obstant* dicta l. 1. n. 596., quòd in dubiis minimum sit sequendum; *nam* hìc prævalet possessio domini, qui rem suam, utì in se est, jure repetit; aliud esset, si dubitares, an grave an leve damnum intulisset, sic enim satisfaceres compensando leve, secundùm dicta n. 568., quia haberes jus certum rei tuæ, quo non tenereris te exuere propter dubium jus alterius. 575.

§. 15. Si dubitetur, quanti res fuisset valitura, an apud furem sit deteriorata, an à domino fuisset servanda ad tempus, quo pluris vel minoris fuisset valitura, *Az. Rebell. Vasq.* & alii putant judicandum esse in favorem domini, quia videtur possessio esse pro ipso, sed *Lugo* d. 18. n. 133. *Less.* n. 109. *Dicast.* d. 2. n. 47. *Tambur.* n. 7. *Petsch.* p. 227. *Ills.* n. 165. probabiliùs dicunt pro ratione dubii esse restituendum, secundùm judicium prudentum, quia domino nulla favet possessio, cùm necdum exstiterit major valor, dubietas autem imminuit æstimationem lucri & damni. *Conf.* nam si certum esset, dominum fuisse venditurum summo pretio, fur non teneretur nisi 576.

ad totum valorem, ergo nunc, quando est dubium, non debet teneri ad totum: hinc etiam quando agitur de compensatione damni emergentis & lucri cessantis, generaliter dicitur, quòd juxta certitudinem vel incertitudinem utriusque taxanda sit restitutio. *Nec obstat*, quòd in dubio inclinandum sit in favorem innocentis, *nam* hoc tantùm verum est, quando est possessio pro innocente, vel quando res dividi non potest, nec utrique parti satisfieri. Addunt rectè *Dian. Less. Lugo, Turr. Tamb. Petsch.* te non teneri credere domino dicenti se rem hoc vel illo tempore fuisse venditurum aut servaturum, nisi accedant aliæ conjecturæ, hinc persistente dubio restituendum erit secundùm proportionem compertæ veritatis aut remanentis dubii. Ex dictis,

§77. *Infertur* 1. Quomodo limitanda sit doctrina *De Graffis, Polanc. Lohn. Gob.* & aliorum, qui dicunt in dubiis hìc Confessarium stare debere pro benigniore parte non restituendi, nam dicimus semper standum esse pro illo, pro quo est possessio. 2. Universaliter concluditur, possessorem bonæ fidei teneri restituere rem, & quantùm ex ea factus est ditior, possessorem autem malæ fidei teneri compensare omne damnum secutum domino rei.

CAPUT

CAPUT III.

De Contractibus

DUBIUM I.

Quid in genere sit Contractus.

RESP. Est pactum sive consensus duorum, quo scienter, liberè, & legitimè uterque se vicissim, vel minimùm saltem una pars se alteri acceptanti obligat, quocunque signo externo id fiat: ùt v. g. in contractu mutui, ex una parte mutuans se obligat non repetere mutuum ante certum tempus; ex altera parte mutuatarius se obligat tunc illud reddere, & sic de aliis. In promissione autem vel donatione absoluta, una pars tantùm obligatur post alterius acceptationem. 578.

Unde resolvuntur Casus sequentes:

I. Si alteri promisisti aut donasti interiùs tantùm; aut si externo signo quidem, alter autem non acceptavit, non fuit contractus, nec obligaris.

II. Invalidus est contractus, si contrahentes sint inhabiles ad contrahendum, vel si jus positivum resistat. V. *Less. l. 2. c. 17. d. 8.*

III. Item si materia contractûs sit illicita, ùt si sit peccatum; vel illegitima, ùt si fur vendat rem alienam.

IV. Item si contractus sit factus vi, dolo, vel errore versante circa rei substantiam; v. g. acetum pro vino, vitrum pro gemma vendidisti.

» V. Non est invalidus contractus, (etsi aliquando ob injuriam possit rescindi) si error, vel dolus interveniat circa qualitatem, aut circumstantiam accidentalem; v. g. emisti vinum Mosellanum, putans esse Rhenanum; nisi fortè intentio contrahentis fuerit conditionata, non obligandi se, nisi existente tali qualitate, aut circumstantiâ: Qualis virtualiter fuisse censeri potest, si error versetur circa circumstantiam valde immutantem objectum, & nimis excederet ejus existimationem, ùt notat *Laym. l. 3. t. 4. c. 5.*

» VI. Nec est invalidus contractus, sive onerosus, sive gratuitus, ex metu licèt gravi injustè incusso, cùm adhuc simpliciter sit liber & voluntarius; licèt possit à judice rescindi, pro arbitrio metum passi. Ita communiter apud *Sanch. d. 8. n. 4. C. Lugo d. 22. Laym. c. 6.*

» Excipiuntur tamen aliqui contractus, qui ipso facto sunt irriti (saltem ex jure positivo) si ex metu gravi fiant: talis est, 1. Contractus Matrimonii, etiamsi juramentum accesserit, *ex c. Cùm locum*, Et c. *Veniens*, de Sponsal. 2. Professio religiosa, ex c. 1. *De his, quæ vi metûsve.* 3. In aliis quibuscumque votis. 4. Contractus dotis promissæ vel solutæ, qui in hoc sequitur naturam Matrimonii, cui accessorius est, L. 21. §. 3. ff. *Quod metûs causa.* 5. Promissio vel traditio in rebus Ecclesiasticis, Cap. *Si quandoque*, 15. q. 6. 6. Auctoritas tutoris per metum extorta, *Leg. 1. §. ult. ff. De auct. tutor.* His addunt alii plures, ùt promissionem, & donationem gratuitam, renuntiationem beneficii, jurisdictionem per metum

metum extortam, Verùm hi controvertuntur, ut v. Lugo d. 22. n. 115. & seqq.

VII. Non possunt contrahere, qui bonorum suorum administrationem non habent: quales ferè sunt prodigi, furiosi, filii-familias, uxores, Religiosi, pupilli, Minores; exceptis quibusdam casibus, de quibus v. Less. d. 8. & infrà hìc c. 4. d. 1.

ADDENDA.

Quæst. 102. *Quomodo dividatur contractus.* R. Variè dividi, nam, §. 1. Latissimè sumptus significat conventionem, quam duo vel plures ineunt aut dissolvunt, unde contractus in hac latissima significatione acceptus dividitur in contractum strictè, quasi contractum & distractum. *Contractus* strictè, est conventio facta voluntate propriâ eorum, qui postea obligantur, & definitur ab *Onnate* De contract. d. 1. n. 26. pactum obligans ex justitia commutativa. *Quasi contractus* est conventio facta voluntate alterius, qui supplet pro voluntate illius, qui postea obligabitur, utì si tutor contrahat pro pupillo, procurator pro principali suo &c. de quibus habetur in Instit. tit. *De obligationibus, quæ quasi ex contractu. Distractus* est conventio, quâ dissolvitur alia obligatio prioris contractûs, estque nova conventio; quia ad voluntates, quibus factus erat contractus, debet advenire saltem unius voluntas, per quam dissolvatur contractus. Hìc agimus præcipuè de contractu strictè sumpto. 579.

§. 2. Contractus alius est implicitus, alius explicitus: implicitus est quævis actio habens annexam obligationem justitiæ, utì acceptatio officii 580.

Tutoris, Judicis, Medici, cui annexa est obligatio curandi negotia, judicandi secundùm leges, adhibendi securiora medicamenta; explicitus, est expressa conventio ex justitia faciendi vel omittendi aliquid.

581. §. 3. Alius est onerosus, alius lucrativus: onerosus est, per quem utrique contrahenti imponitur onus, dicturque etiam mutuus, reciprocus, respectivus. Lucrativus est, per quem solummodo uni contrahentium imponitur onus, uti est donatio acceptata, quæ solum donatorem obligat ad extradendum, donatario autem nullum imponit onus: soletque poni donatio pro regula contractuum lucrativorum, quia in omni contractu lucrativo est donatio vel quasi donatio; è contrà emptio ponitur pro regula onerosorum, quia in omni contractu oneroso est emptio vel quasi emptio, uti rectè *Ornate* d. 24. n. 29., ubi à n. 13. fusè probat contractus lucrativos esse strictè contractus, quia verè pariunt obligationem justitiæ commutativæ, quod etiam nudæ promissioni convenit, nam saltem causat exceptionem, quæ est exclusio actionis & quasi actio in foro externo, deinde saltem si vestiatur, causat veram actionem, uti statim dicetur.

582. §. 4. Alius fit in gratiam solius recipientis, uti mutuum; alius in gratiam solius dantis, uti depositum; alius in gratiam utriusque contrahentis, uti emptio.

583. §. 5. Alius dicitur bonæ fidei, alius stricti juris: bonæ fidei est, in quo, si oriatur dubium, judicatur non secundùm verba expressa & ex rigore justitiæ, sed ex æquo & bono secundùm præsum-

sumptam mentem contrahentium, quia nempe præsumuntur voluisse hoc, quòd homines æqui & boni in eisdem velle solent secundùm leges taliter contrahentium: tales contractus sunt emptio, venditio & alii, quos recenset *Justinianus* Inst. tit. *De actionibus*, & ad hos refertur permutatio; item contractus à Principe initi, juxta *Gl.* in L. *Princeps*, ff. *De verb. signif.* Atque de omnibus illis intelligitur Regula Juris, quòd *in contractibus bonæ fidei sit lata interpretatio, in testamentis latior, in privilegiis latissima.*

§. 6. Alius dicitur nudus, qui consistit in nuda conventione seu pacto, utì promissio, emptio, venditio, census, cambium, locatio, conductio, sponsio, ludus, societas, assecuratio, fidejussio: alius vestitus, qui præter pactum habet aliquid, quo firmatur aut perficitur: potest autem contractus vestiri, quandoque juramento, & hoc omni contractui convenit; quandoque certis verbis, utì stipulationes, de quibus dicetur à n. 664.; quandoque scripturâ, utì emphyteusis, feudum, libellus, superficies, qui fiunt per scriptum instrumentum coram Notario, L. *Contractus*, Cod. *De fide instrum.*; quandoque vestiuntur ipsâ re, quia ad valorem vel complementum suî, requirunt traditionem rei, utì donatio, permutatio, commodatum, precarium, depositum, pignus, hypotheca: Denique quandoque vestiuntur adhæsione ad alium contractum, quia nempe adjiciuntur alteri contractui vestito: & de his omnibus agemus postea, potestque etiam videri *Onn.* d. 2. s. 5. In hoc autem præcipuè differunt hi contractus, quòd vestiti pariant actionem in foro externo, id est, jus in judicio persequendi 584.

quendi hoc, quod sibi debetur, Instit. tit. De *actionibus*: contractus autem nudi communiter gaudent solâ exceptione sive potestate se tuendi in possessione per actionem, quæ vocatur, *præscriptis verbis*, L. *Juris gentium* §. *Sed cum nulla*. ff. De *pactis*. Dixi, communiter, nam in quibusdam locis etiam pariunt pro foro externo actionem, utì cum aliis notat *Illf.* t. 4. d. 2. n. 341. Potestque videri etiam *Onn.* à n. 143.

585. §. 7. Contractus, alius dicitur purus, qui fit absolutè, alius non purus, qui fit sub aliquo modo, v. g. sub conditione, utì in quæstione seq. explicabitur.

586. §. 8. Celeberrima divisio contractûs est, in nominatum & innominatum. Nominatus est, qui habet proprium nomen, utì venditio, emptio, depositum. Innominatus, qui non habet proprium nomen; sed venit nomine generali conventionis, pacti, commutationis &c. Possunt autem contractus innominati fieri variis modis, utì, *do, ut des*; *do, ut facias*; *facio, ut des*; *facio, ut facias*; L. *Naturalis*. ff. De *præscriptis verbis*. Fieri etiam possunt oppositis modis, *do, ut non facias*; *non facio, ut facias*; *facio, ut non facias* &c. do munus, ut non exigas debitum; non exigo debitum, ut des munus; non exigo debitum, ut pro me labores; laboro, ut non exigas debitum. Possunt quòque contractus nominati misceri cum innominatis, do tibi mille & hunc pannum, ut mihi des illam domum, tumque censetur contractus nominatus venditionis, quia ratio pretii superat; è contrà si superaret res, quæ non est strictè pretium, censeretur innominatus: Si pretium & res videantur æqualia, censebitur partim nomi-

nominatus, partim innominatus, utì ex *Laym.* & *Tamb.* notat *Sporer* T. 6. c. 5. n. 6. Ad contractus innominatos ab aliquibus reducitur permutatio ex L. 1. ff. *De rerum permut.*; nam etiam venit nomine communi, cum omnis contractus, saltem onerosus, sit quædam permutatio unius juris vel rei cum altera: illuc reducitur etiam promissio, utì docet *Onn.* d. 2. n. 97., nam etiam venit nomine communi, cùm in omni contractu sit aliqua promissio: Differentiæ autem inter contractus innominatos & nominatos præcipuè sunt sequentes, de quibus fusè *Onn.* s. 1. 1. Quòd nominati, quamvìs aliter vestiti non sint, causent actionem in foro externo; sunt enim nomine suo sufficienter vestiti, utì probat *Onn.* à n. 148. è contrà innominati, si non vestiantur, causant tantùm exceptionem & obligationem naturalem; permutatio tamen etiam causat actionem, quia est contractus vestitus traditione: Similiter donatio fistens in terminis promissionis donandi, quamvìs fortè sit contractus nudus & innominatus, tamen parit actionem; similiter promissio dotis & promissio solvendi debitum alienum, quæ omnia ex jure probat *Onn.* à n. 149. 2. Nominati plerumque sunt bonæ fidei, innominati autem stricti juris, hinc 3. Nominati habent latam interpretationem, innominati strictam. 4. Nominati non admittunt pœnitentiam, hinc si una pars suum præstitit, potest per actionem in foro externo cogere alteram, ut etiam præstet suum: è contrà in innominatis datur pœnitentia, saltem spectato jure civili, L. 36. ff. *De pactis*, & alibi apud *Onn.* n. 107., v. g. si contraxi pretio, ut me comita-

reris Romam, si ire nolim, possum retinere pretium. Quòd si pretium tradidissem, *Lugo* d. 22. n. 51. dicit me non posse primum resilire aut repetere pretium, quia pactum esset positione rei vestitum, ideoque pareret actionem civilem, postea tamen n. 60., videtur concedere, quòd possit repetere pretium, qui non petit dissolvi contractum, sed reddi pretium, quod non debebat, nisi positâ conditione viæ. *Dixi*, spectato jure civili, nam *Bald. Mol. Onn.* n. 109. *Lugo* n. 55. *Dicast* L. 2. T. 3. n. 48. aliique multi contra *Rebell.* dicunt libertatem illam resiliendi esse sublatam per jus Canonicum, tanquam contrariam obligationi secundùm legem naturæ consequenti ad contractum, unde dicendum est posse resilire tantùm de jure civili permissivo, quatenus lex non dat actionem, nec cogit implere, licèt positivè non approbet, nec illam fidei fractionem faciat licitam; rectè tamen notat *Dicast.* n. 53. in contractibus, qui scripturâ perficiuntur, contrahentes non censeri communiter velle se obligare, donec scriptura sit facta & subscripta, utì statuitur L. *Contractus*, 17. Cod. *De fide instrum.* 5. Metus dans causam contractui potest annullare nominatum ipso facto, saltem quandoque, utì n. 837. dicetur: contrà innominatus venit tantùm annullandus per exceptionem, utì habetur passim in ff. & Cod., *Quod metûs causâ.* 6. Nominati habent actionem nominatam, v. g. actionem ex empto, ex vendito; locati, conducti, &c. innominati, licèt illis, quando vestiuntur, competat actio, hæc tamen generali nomine dicitur, *actio præscriptis verbis*, ff. tot. tit. *De præscriptis verbis.*

Q. 103.

Q. 103. *Quid notandum sit circa modos, quibus* 587.
fiunt contractus : itemque circa obligationem consequentem ex illis. R. Universaliter loquendo, contractus censetur fieri eo modo, quem requirunt leges & consuetudo loci, in quo fiunt, uti innuitur L. *Quòd si nolit*, 31. §. *Quin assidua*, 20. ff. *De ædilitio edicto*, & docent omnes communiter cum *Mol. Sanch. Lugo* D. 22. n. 358. *Dicast.* L. 2. T. 3. d. 1. n. 480. Circa speciales autem modos, quibus fieri possunt, & obligationem eis respondentem, notanda sunt sequentia.

§. 1. Contractus aliquando fit absolutè sinè 588.
ulla qualitate adjecta, & dicitur purus; aliquando fit aliquâ qualitate adjectâ, nempe sub aliquo modo vel conditione : hæc autem est distinctio inter modum & conditionem, quòd per modum intelligatur limitatio apposita, quæ non suspendit contractum, sed tantùm addit aliquid pro onere vel favore unius è contrahentibus; per conditionem autem strictè dictam intelligatur circumstantia, per quam contractus suspenditur, donec illa impleatur, & quamvis conditio fortè existat, uti si dicam, emo equum, si sit trium annorum, tamen non est obligatio standi contractu, priusquam de existentia conditionis constet. *Dixi*, per conditionem strictè dictam, nam conditiones aliæ sunt suspensivæ, aliæ resolutivæ; suspensivæ sunt, quas ita intendunt contrahentes, ut nolint esse contractum, saltem absolutè, nisi conditiones existant, ideoque in jure dicuntur conditiones ante contractum, & ab his contractus dicitur propriè conditionalis: sunt tamen adhuc duplices, nam aliquæ afficiunt contractum ipsum, & suspendunt, ne existat nequi-

nequidem conditionatè, utì si dicam, contraham tecum, si pater moriatur; aliæ tantùm afficiunt executionem, & suspendunt obligationem absolutam, interim relinquunt contractum conditionatum, utì, obligo me ad dandum, si pater per annum supervivat. Resolutivæ sunt, quas ita intendunt contrahentes, ut velint ex nunc valere contractum, simul tamen velint illa servata, ita ut si non serventur, velint contractum resolvi seu nullum fieri, ideoque dicuntur conditiones post contractum, utì, dono mille, si inde ædifices templum; sed talis conditio potiùs est modus, & talis contractus potiùs dicendus est modalis quàm conditionalis. Ad dignoscendum autem an conditio absoluta sit suspensiva an resolutiva vel non, dat varias regulas *Onn.* D. 14. à n. 8. Vide *Sanch.* in Decal. l. 7. c. 5. n. 59.

589. §. 2. Modalis contractus est, vel in diem, utì vendo equum, sed post annum priùs tradendum: vel causalis, utì dono equum, quia es nepos meus; dono mille, ut ædifices templum: vel demonstrativus, utì vendo ex equis meis album: vel disjunctivus seu alternativus, utì dono equum vel bovem: vel conjunctivus, utì dono equum & bovem: vel pœnalis, utì faciam, aut pendam 100. aureos.

590. §. 3. Contractus purus statim obligat ex nunc pro nunc, *quoties enim in obligationibus dies non ponitur, præsenti die debetur, nisi locus adjectus spatium temporis inducat*, L. 41. ff. *De verb. oblig.* & Reg. 14. ff. *De Reg. Juris*, quod Juristæ solent his verbis significare, quòd in contractu puro dies statim cedat & statim veniat, utì habetur L. 213. ff. *De verb.*

verb. sign., nam cedere diem significat adesse diem, quo obligatio incipit; venire autem diem significat adesse diem, quo facienda est executio contractûs, v. g. quo solvendum est, hinc si aliquis purè contraxerit, hoc ipso cessit & venit dies; si contraxerit in diem, cessit dies, sed nondum venit; si contraxerit sub conditione, neque cessit neque venit dies: quando tamen dicitur statim solvendum esse, intelligi debet moraliter, nam spatium permittitur ad minimùm 10. dierum, si solvenda sit pecunia, utì cum communi Onn. d. 12. n. 23., ubi à n. 38. multa disputat de tempore per contractum statuto: notatque Ilf. t. 4. d. 2. n. 363. plerumque remitti arbitrio Judicis consideratâ qualitate debiti & debitoris aliisque circumstantiis, utì habetur L. *Quod dicimus.* ff. *De solutionibus*, & §. fin. Instit. *De inutil. stipul.* Præsumitur autem creditor consentire dilationi, si, quando postulare posset, sponte taceat.

§. 4. Si apponatur modus vel conditio repu- 591.
gnans contractui, contractus est irritus, utì, dono tibi 1000., ut illis mihi emas domum; duco te in uxorem, si sequenti anno solvi possim vinculo; nam iste modus repugnat donationi, quæ debet transferre dominium in commodum donatarii, ideoque erit tantùm contractus mandati; illa autem conditio repugnat essentiæ Matrimonii, quod est vinculum ex natura sua perpetuum. Quòd si eidem contractui inserantur modi vel conditiones quasi oppositæ, quæ non videantur conciliari posse, oportet consideratis omnibus judicare secundùm præsumptionem, quænam voluntas prævaluerit, censetur autem contra-

contrahens semper magis voluisse pro se vel pro conjunctis, quàm pro extraneis contrahere, Lugo n. 347. Quòd si addatur unicus modus, sed impossibilis, v. g. dono equum, ut illo hodie sis Romæ, contractus valet, quia modus non suspendit contractum, ergo valet ante positionem modi; postea autem non potest poni modus, ergo nec est obligatio ponendi, sed censetur non appositus, *Mol.* d. 208. *Sanch.* de Matr. L. 5. d. 19. *Onn.* d. 14. n. 26. *Dicast.* n. 185.; valetque idem, si modus, qui apponitur, sit turpis, uti dono gladium, ut illo occidas meum hostem, modi enim illi adveniunt contractui jam perfecto & valido: hæc tamen intellige, nisi voluntas contrahentis esset restricta ad illos modos tanquam ad causas finales vel conditiones, uti paulò pòst dicetur.

592. §. 5. Causa, à qua contractus dicitur causalis, vel est motiva seu finalis, vel tantùm impulsiva: motiva est, ob quam ponitur, & sine qua hìc & nunc non poneretur consensus voluntatis, ideoque si hæc non subsistat, contractus est nullus: impulsiva est, quæ de se non erat hìc & nunc sufficiens ad obtinendum consensum, attamen voluntatem aliunde motam magis impellebat, & licèt hæc non subsistat, adhuc valet contractus. An autem causa, quæ additur contractui, fuerit motiva an impulsiva, sciet solus contrahens; leges autem decernentes aliqua circa hæc, sunt tantùm præsumptivæ, & in foro interno cedunt veritati, *Nav. Sanch.* aliique cum *Onn.* n. 38.; potestque etiam videri *Dicast.* à n. 188. Generalis regula est, quòd in dubio, an causa apposita fuerit motiva an tantùm impulsiva, censeri debeat

fuisse

fuisse tantùm impulsiva, quia standum est pro valore actûs, & omnis dispositio interpretanda est potiùs ut valeat, quàm ut pereat, *Menoch.* de præsumpt. l. 6. præsumpt. 4. *Tuschus* v. *Præsumptio.* concl. 620. Addit *Dicast.* àn. 185. in dubio etiam præsumi causam fuisse tantùm impulsivam, quando mens disponentis respiciebat favorem vel commodum illius solius, pro quo disponebat, hinc plerumque valere dispositionem factam pro Monasterio sub aliquo onere, quamvis Monasterium onus non impleat; item valere donationem factam Titio, ut emat vestem, quamvis vestem non emat &c. Ex simili præsumptione dicitur §. *longè.* 31. Inst. *De legatis*, item L. *Demonstratio falsa*, ff. *De condit. & demonstr.* & L. *Si sic*, 75. ff. *De legatis & fideicom.*, si Testator disposuerit ex causa falsa, legatum valere, quia præsumitur tantùm fuisse impulsiva, utì si Cajus dicat, se Titio legare aliquid, quia negotia ejus bene gessit, legatum valet, quamvis Titius negotia Caji nunquam gessisset; addunt tamen leges, aliud esse dicendum, si legasset cum conditione, si gesserit. Notat etiam rectè *Molina* D. 209. quamvis aliæ causæ adsint, quas si disponens sciviset, non ita disposuisset, non ideo invalidari dispositionem, quia hoc non attento disponit nunc secundùm causas cognitas; & idem est, quamvis non ita disposuisset, si sciviset causam impulsivam esse falsam, non enim ideo defecit præsens consensus.

§. 6. Demonstratio falsa non irritat dispositio- 593.
nes ultimæ voluntatis, nec contractus gratuitos, hinc si dicam, lego tibi hanc catenam inauratam, hunc agrum, qui est 100. jugerum, quamvis ca-

tena

tena foret aurea, aut ager 200. jugerum, valerent dispositiones, præsumitur enim non voluisse consensum suum ad hæc alligare, cùm rem ipsam designaret, & ita habetur L. *Falsa 33. & L. Quibus diebus*, §. *Qui dotalem*, ff. *De condit. & demon.*, docentque Juristæ & Theologi communiter cum *Onn.* n. 65. Aliud est, si contractus esset onerosus, tum enim error transiret ad substantiam ob notabilem inæqualitatem pretii.

594. §. 7. Ordinariè loquendo in alternativis electio est debitoris, & satisfacit, si alterutram partem impleat, Reg. 70. *de Reg. juris* in 6., quia jura in dubio favent reis tanquam pressis obligatione, & reipsa præsumitur esse talis voluntas contrahentium, unde si sic dicatur, solve 100. vel 80., debentur tantùm 80., quia in dubiis minus est sequendum. Si tamen contractus dirigatur ad creditorem, aut colligatur esse factus in favorem ejus, optio ad hunc spectabit, utì si testator dixerit, lego Titio domum vel agrum, hæres tenetur dare, quod Titius prælegerit, jus enim disponit, ut favores amplientur, quæ omnia etiam multis legibus probat *Onn.* à n. 80. Quòd si deficiat una pars disjunctionis, manet obligatio determinatè ad alteram; L. 16. & 63. ff. *De verb. oblig.* Similiter si ille, qui jus habet eligendi, alterutrum elegerit, non potest variare, L. *Si is, cui*, 19. ff. *De legatis.*

595. §. 8. Circa contractus copulativos notandum, quòd omnes dispositiones pluralis numeri ad minùs debeant impleri in duobus, hinc si contractum sit, ut unus solvat alteri aliquot aureos, ad minùs solvere debet duos, *Tusch.* v. *Copulativa.* concl. 1035. n. 2. Quòd si dispositio habeat

habeat, lego Cajo, Titio & Sempronio 100. aureos, dubium est, an singulis distributivè debeantur 100., ita ut hæres solvere debeat ter centenos, an tantùm 100. dividendos inter illos tres: Simile dubium est, si dicatur: ego, Titius & Cajus emimus à te 100. oves, nescitur enim, an singuli seorsim emant 100. an simul, pro quibus ambiguitatibus tollendis, si aliunde non possit haberi certitudo vel prudens conjectura, procedendum est secundùm has regulas: in dubiis minimum est sequendum; in dubiis est magis reo quàm actori favendum; item magis debitori quàm creditori, ratio est, quia leges miserantur vicem illorum, qui obligatione premuntur.

§. 9. Contractus conditionalis communiter 596.
effertur per unam ex his particulis, si, nisi, si non, sinè hoc, casu quo, cùm, dummodo, nec aliàs, nec aliter, quando, &c., item per Ablativum absolutè positum, v. g. mortuâ conjuge Titius sit hæres &c., quamdiu autem non impletur conditio, quamvis non possit revocari talis dispositio, sed exspectari debeat tempus conditionis ponendæ, sitque ad hoc non conditionalis sed absoluta obligatio, utì AA. communiter tenent cum *Lugo* n. 383. *Dicast.* n. 233. *Onn.* d. 13. n. 174., tamen ante conditionem impletam contractus simpliciter non est, sed ad minimùm suspenditur, & sicuti est obligatio sub conditione, ita etiam contractus, utì habetur §. *Sub conditione*, Instit. *De verb. oblig.*; Notatque *Illsf.* T. 4. d. 2. n. 367., ut obliget contractus, conditionem impleri debere in specifica forma, & non sufficere, ut æquivalenter impleatur, secundùm L. *Qui hæredi*, & L. *Mevius.* ff. *De condit. & demonstr.*

597. §. 10. Si conditio sit necessaria, vel cognoscatur certò eventura, uti, dono, si sol cras orietur, si anti-Christus nascetur, non suspendit contractum, sed præsumitur frustra adjecta, nisi contrahens dubitasset de eventu, uti tenent omnes cum *Lugo* n. 336. & *Dicast.* à n. 215. ex L. *Si pupillus*, 9. §. 1. ff. *De novat.* L. *Impossibilis.* 7. ff. *De verb. oblig.* L. *In illa stipul. si Kalendis.* ff. ibidem, §. Conditiones, Instit. eod. tit.

598. §. 11. Si conditio sit impossibilis, id est, talis, cui natura impedimento est, quominus existat, uti, do equum, si sol cras non oriatur, contractus est nullus, §. *Impossibilis.* 11. Instit. *De inutil. stipul.*, L. *Non solum.* 31. ff. *De oblig. & action.* L. 7. 30. & 97. ff. *De verb. oblig.* Ratio est, quia voluntas non potest efficaciter tendere in obligationem sub conditione, quæ apprehenditur esse impossibilis: Quando autem dicitur, quòd conditio impossibilis, si non sit contra substantiam contractûs, habeatur pro non adjecta, hoc tantùm valet de dispositionibus, in quibus jus positivum expressè ita statuit, uti circa Matrimonia Cap. ult. *De condit appositi.*, & circa omnes ultimas voluntates, L. *Si Mevia*, 45. ff. *De hæred. instit.* L. *Si quis.* 9. ff. *De condit. institutionum*, de quibus intelligitur Lex 1. ibidem, ubi *Ulp.* ait, sub *impossibili conditione factam institutionem placet non vitiari*; quod extendit *Onn.* n. 134. etiam ad professionem religiosam.

599. §. 12. Si conditio sit turpis, id est, inducens ad peccatum, Jus plurimis locis apud *Onn.* n. 132. reddit contractum irritum; intellige, quando conditio intenditur, nam sicuti possum vovere confiteri statim, si iterum peccavero, ita possum

possum hoc per contractum promittere alteri; item possum sic contrahere, si fur te spoliaverit, compensabo damnum &c. ideo autem contractus est irritus, si intendatur conditio turpis, quia non potest esse obligatio ad aliquid illicitum. Jura autem extenduntur ad conditiones etiam tantùm civiliter & politicè turpes, utì, si manseris innupta, si non feceris vel si revocaveris testamentum, hæ enim conditiones in foro civili dicuntur esse contra bonos mores; utì & illa, si parens fuerit mortuus, quia continet votum captandæ mortis, utì patet ex ff. tit. *Ad Senatûs Cons. Maced.* Jus tamen Canonicum & Civile statuit, ut conditiones turpes adjectæ Matrimonio vel ultimis voluntatibus, censeantur non adjectæ, ideoque valeant Matrimonium & ejusmodi dispositiones mortis causâ, utì & professio religiosa; quod ita intelligendum est, non quòd leges suppleant consensum, hoc enim n. 609. & 614. dicemus esse impossibile, sed quòd vel præsumant tales conditiones his dispositionibus seriò non adjici, eò quòd rigidè prohibeantur adjici ob gravissima incommoda inde oritura, utì notat *Lugo* n. 343.; vel quòd irritent talem voluntatem adjiciendi, & approbent solam voluntatem principalem se obligandi; quod saltem valere potest in dispositionibus mortis causâ: vel quòd præsumant disponentem putâsse esse possibilem, & sic fuisse constitutum, ut si sciviſſet impossibilem, non adjeciſſet, eò quòd vellet contrahere secundùm leges, ideoque hanc voluntatem principalem prævalere: de quibus videri possunt plura apud *Haun.* T. 8. C. 4. cont. 2. *Sanch.* de Matr. L. 5. D. 3. *Lugo* à n. 340. *Onn.*

à n. 135. & specialiter iterum à n. 348.

600. §. 13. Si quis pro puella sic disponat, hoc tibi relinquo, si nupseris, valet contractus, si Religionem ingrediatur, quia Religio æquivalet aliis nuptiis; neque debuit excludi, alioquin fuisset conditio turpis, quod non præsumitur, utì ex jure probat *Dicast.* n. 230., docentque etiam cum aliis plurimis *Barb.* de Off. Episc. alleg. 83. n. 27. *Beja* p. 1. cas. 44. *Onn.* à n. 170. aliique cum *Deibene* de Imm. Eccl. c. 8. d. 21. s. 2. Addit *Dicast.* n. 193. valere, quamvis non nubat sed maneat celebs, quia censetur voluisse, ut posset nubere, si vellet, sed quoad hoc judicari debet ex circumstantiis. Quòd si addidisset, si nubas meo consanguineo, rectè dicit cum *Delb.* s. 4. n. 2. & aliis non valere, si non nubat, tum enim nuptiæ cum consanguineo fuissent causa motiva. Quòd si dixerit, si non nubat, valet dispositio, si erat vidua, non enim censetur turpe, si vidua iterum non nubat, unde si nubat, non gaudebit dispositione; si autem nunquam nupserat, conditio illa, si non nubat, in jure est turpis, & cùm impediat Matrimonium, censetur non apposita, secundùm antè dicta, unde valet contractus, & ipsa gaudet dispositione, quamvis nubat, quæ omnia citatis legibus probat *Dicast.* n. 229. Quòd si relinquantur 200. aurei, si nubat, & centum, si ingrediatur Religionem, de hoc dicetur à n. 1140. Plura de ejusmodi conditionibus hæreditati vel legato adjectis, vide apud *Delbene* totâ sect. 4. & seqq.

601. §. 14. Si condititio sit negativa, utì dono Titio villam, si non iverit Romam, distingui debet, nam si sit dispositio per ultimam voluntatem,

tem, *Auth.* , *cui relictum*, Cod. *De indicta viduitate* : L. *Mutiane* 7., & L. *Hæres meus* 79. ff. *De condit. & demonst.* statuitur, ut statim valeat, atque si impleta esset conditio, attamen præstitâ cautione de restituendis omnibus, si conditio non observetur ; & idem rectè censet *Ill.* n. 367. de aliis contractibus circa res, quæ ad hæredes non transferuntur, ne talis dispositio sit inutilis : è contrà si sit dispositio non ultimæ voluntatis , exspectanda est mors ejus, qui impleturus est conditionem, quâ positâ hæredes ejus rem obtinebunt, utì cum communi *Onn.* n. 158. *Lugo* n. 376. & colligitur ex §. *Sub condit.* 4. & §. *Si quis* Instit. *De verb. oblig.* Posset tamen etiam mens disponentis esse, ut tamdiu habeat, quamdiu v. g. non ibit Romam, quod aliunde debebit colligi.

§. 15. Si ille, qui conditionem debuit implere, 602.
nescivit eam fuisse appositam, & juret se impleturum fuisse, si sciviſſet, habetur pro impleta , utì cum aliis docent *Tusch.* v. *conditio*, Concl. 581. n. 7. & *Onn.* n. 159., qui cum *Mol. Sa*, *Rebell.* & *Dicast.* n. 194. idem dicunt, si conditio impleri non possit & sit dispositio ultimæ voluntatis aut alius contractus gratuitus, sic enim piè interpretamur mentem disponentis : atque idem est, si sit contractus ultimæ voluntatis vel gratuitus, & per tertium stet, quominus impleatur conditio, utì habet *Onn.* n. 163. & iterum D. 14. n. 87.; aliud tamen censet *Onn.* D. 13. n. 162. in contractibus onerosis, in quibus quisque suum commodum quærit, hinc conditione quomodocunque deficiente censetur nolle obligationem contractûs.

603. §. 16. Si Titio promiseras villam sub conditione, & postea eandem promittas Cajo sub alia conditione, quæ prius impleatur, spectato jure naturæ dicit *Dicast.* n. 236. primam promissionem prævalere, quamvis enim posterior prius purificetur, tamen non tollitur jus prioris antecedenter acquisitum, potestque adhuc impleri prior conditio, ergo non ideo prior contractus definit.

604. §. 17. Si Titius Cajo legârit aliquid, eâ lege, ut castè vivat, & Cajus vel semel etiam occultè fornicetur, *Sanch.* de Matr. L. 7. d. 91. n. 4. dicit teneri in conscientia reddere hæredibus, quia deficiente conditione deficit voluntas testatoris: sed inquirendum est in hanc voluntatem, quæ potuit esse, ut ita viveret, ne pro non casto haberetur, unde putat *Lugo* n. 414., si maneat occultum, non ideo privandum, quia non præsumitur, quòd testator voluerit obligare ad se prodendum, quod nimis difficile esset: & idem in simili casu docet *Mol.* d. 614. n. 4. Hinc docet etiam *Delbene* s. 8., si quid sit relictum pro virgine, posse habere illam, quæ corrupta est & habetur pro virgine. Addit s. 22. si conditio fuerit, *si castè vixerit*, satis esse, si per decennium castè vixerit, quamvis postea fornicetur. An autem obligatio ex contractu conditionali transeat ad hæredes creditoris, & maneat contra hæredes debitoris, si post mortem ejus impleatur conditio, videri possunt *Lugo* à n. 376. *Dicast.* à n. 237. *Ills.* num. 366.

605. §. 18. Contractus conditionales, qui solo consensu perficiuntur, uti emptio, promissio, fiunt absoluti adveniente conditione, quamvis con-

consensus interim fortè revocetur, L. *Hæc venditio*, 7. ff. *De contrah. empt.*, patetque à simili in voto conditionali, quod fit absolutum & obligat adveniente conditione, licèt interim revocetur consensus: Matrimonium tamen factum sub conditione, non tenet adveniente conditione, si revocatus sit consensus, utì omnes tenent cum *Sanch.* de Matr. L. 5. D. 8. Et idem videtur dicendum de aliis contractibus, qui traditione perfici debent, *Dicast.* n. 352., *Lugo* n. 385. quia nempe requirunt traditionem, quæ sine consensu nulla est; probabilius tamen videtur cum *Sanch. Lugo*, *Dicast.* aliisque plurimis, omnes contractus conditionatos, etiam matrimonialem, fieri absolutos & perfici sine novo consensu, si conditio adveniat, & consensus prior revocatus non sit, sic enim Matrimonium perficitur inter absentes, quando unus consensit sub conditione, si alter ejus Procuratori suum consensum vicissim manifestaret, in hoc enim & aliis contractibus sufficit consensus virtualiter perseverans, ex vi cujus postea fiat traditio; & de his plura videri possunt apud AA. citatos. Notat tamen *Lugo* de Sacr. D. 8. n. 98., si primus consensus fuisset nullus, v. g. quia positus erat, cùm adesset impedimentum dirimens, quamvis positus fuisset sub conditione, si dispensetur, postea non valere pro Matrimonio, nisi renovetur, quia ab initio erat nullus, ergo nequidem habitualiter perdurare poterat; sed contradicit *Dicast.* de Sacr. d. 3. à n. 137., quamvis enim fuerit nullus pro tempore inhabilitatis, tamen non fuit nullus pro tempore habili. Videri potest *Illf.* n. 368.

§. 19. Pœna potest apponi ex consensu con- 606.

trahentium, quæ ideo dicitur conventionalis, & solvi debet ab illo, qui culpabiliter non servat contractum, utì cum communi *Lugo* de Just. d. 22. s. 15.; videndum tamen, ne addatur mutuo, & sic pallientur usuræ, de quo dicetur n. 897.; deinde ut sit moderata, utì rectè *Bonac.* & *Onn.* d. 8. n. 121. Præterea secundùm multos AA. apponi non potest contractui sponsalium, licèt permittantur arrhæ, sed de hoc dicetur l. 6. De arrhis, tamen circa alios contractus statuitur L. *Contractus*, 17. Cod. *De fide instrum.*, ut qui arrham dat, eam amittat, si contractu stare nolit; qui verò accipit, duplum solvat si resiliat, nempe reddat, quod accipit, & tantundem adjiciat: notatque *Lugo* d. 26. n. 15., arrhas communiter dari ad roborandam obligationem, ita ut non sit liberum recedere cum jactura arrhæ, nisi alia sit consuetudo. Quòd si imponatur pœna propter moram, non poterit ordinariè esse pœna notabilis, si fiat mora tantùm unius vel alterius diei: addunt *Less.* L. 2. c. 20. n. 134. & *Lugo* n. 399. etiam unius septimanæ, nisi aliud postularet qualitas negotii, indigentia alterius contrahentis, vel mos patriæ; videturque probabilius, quòd ad incurrendum debitum pœnæ conventionalis pro foro conscientiæ non prærequiratur sententia Judicis, utì cum communiore *Less.* n. 135. *Lugo* n. 406. *Onn.* n. 126. contra multos alios. Quòd si imposita esset ratione damni emergentis vel lucri cessantis, foret in conscientia obligatio solvendi, etiamsi alter non peteret; contrà si sit purè conventionalis, non est obligatio eam solvendi, nisi alter exigat, utì habet communis contra *Navarr.* & alios, quia nimis durum vide-

videtur tales pœnas in se exequi, & si alter non exigat, censetur remittere, *Mol. Bonac.* aliique plurimi cum *Onn.* n. 127. Est autem etiam probabilius, quòd satis sit exigi extrajudicialiter, nam non præsumuntur se voluisse obligare ad molestam implorationem Judicis, utì docent cum communiore *Suar. Mol. Lugo, Onn.* n. 128. contra *Sanch.* d. 37. & *Castrop.* de leg. D. 2. p. 3., qui putant alterum contrahentem tantùm intendisse dare alteri jus ad se cogendum per Judicem pro solvenda pœna: sed rectè monet *Less.* n. 137. attendendam esse consuetudinem, quæ videtur esse, ut solvatur, si tantùm extrajudicialiter petatur. Quòd si tenebaris hoc mense solvere 4000. sub pœna centum, & non solvisti nisi 2000. teneberis in pœnam dare 50. *Mol. Onn.* n. 129.; sicuti enim divisa est quodammodo culpa, ita & dividi debet pœna. Denique circa pœnas in testamento additas, putat *Suar.* de Leg. L. 5. c. 6. n. 10. eas non esse propriè pœnas, sed conditiones, quibus non positis vitietur dispositio, fatenturque *Mol.* d. 615. & *Lugo* n. 409. saltem has pœnas obligare, etiam antequam quisquam exigat vel moneat, quia illi, in quorum gratiam sunt appositæ, communiter de illis nesciunt; quòd si de illis sciant & taceant, quandoque præsumi poterunt remittere: Quid autem dicendum sit, si jurâsti te soluturum, videri possunt dicenda nu. 727.

Q. 104. *Quid notandum sit circa consensum ad valorem contractûs requisitum.* R. Circa hunc consensum dubitatur, 1. An debeat esse internus 2. An in obligationem gravem. 3. An liber ab inadvertentia, ignorantia & errore circa substantiam. 4. An liber ab errore circa qualitatem. 5. 607.

An liber à dolo. 6. An liber à metu. 7. An debeat esse plenè deliberatus. 8. An externè manifestatus. 9. An utrimque acceptatus. Et de his jam ordine dicemus.

608. §. 1. Ad valorem contractûs requiritur verus consensus internus, sive animus se obligandi, saltem implicitus, ex parte utriusque contrahentis; neque sufficit voluisse ponere verba vel signa externa, per quæ contractus fieri solet, ita *Mol. Sanch Lugo* d. 22. n. 45. *Onn* d. 1. n. 62. contra *Vasq. Turr. Bas Pontium, Palav.* de Sacr. à. n. 90. & alios, quos sequitur *Dicast.* De Just. L. 2. T. 3. d. 1. n 461. & iterum T. 4. dub 4., *Probatur* ex L. 1. §. *Conventiones*, ff. *De pactis*, ubi sic habetur, *dixit Pedius nullum esse pactum, nullam obligationem, quæ non habeat in se consensionem, nam & stipulatio, quæ verbis fit si non habeat consensum, nulla est.* Idem in terminis habetur L. 3. ff. *De oblig. & action* aliisque locis apud *Onn* suprà. Ratio autem est, 1. Quia obligatio, quæ est ex contractu, nascitur à voluntate se obligantis, ergo ubi non est voluntas se obligandi, non est obligatio, ergo cùm contractus essentialiter debeat causare obligationem, si desit voluntas se obligandi, deerit essentia contractûs. 2. Ut per meipsum acquiratur dominium, requiritur voluntas acquirendi, ergo ut per meipsum dimittatur, requiretur voluntas dimittendi, & sic omnis contractus requiret voluntatem internam. 3. Si dicam me emere librum pro me, & reipsa in animo velim emere pro Petro, non emo mihi sed Petro, hinc si sim Religiosus, mentior quidem, sed non pecco contra paupertatem, neque ad hoc indigeo veniâ Superioris, ergo signum est obligationem con-

contractûs pendere à volitione interna. 4. Si ad valorem contractûs sufficeret exteriùs fingere consensum, etiam hoc sufficeret ad valorem Matrimonii & voti, item ad confectionem Sacramentorum, quæ dici non possunt, utì dicetur suis locis; & *Dicast.* n. 472. fatetur contractum fictè celebratum ex metu injusto non esse validum, ergo idem est de aliis fictè celebratis, quòd enim consensus in uno casu poni deberet & non in alio, inde non sequitur reipsa poni consensum, ergo nec sequi obligationem. *Dixi* 1. requiri animum se obligandi, nam non requiritur animus implendi obligationem, stant enim simul, se velle obligare ad aliquid, & tamen non velle præstare illud, ad quod quis se obligat, v. g. potest quis velle statum religiosum vel sacerdotalem, & tamen nolle servare castitatem aut legere Horas. *Dixi* 2. requiri animum se obligandi, saltem implicitum, explicitus enim non requiritur, sed sufficit deliberatè & directè inire contractum, qualem communiter ineunt homines, ex quo contrahens antehac sufficienter sciverit & nunc virtualiter adhuc sciat oriri talem obligationem, hæc enim virtualis intentio sufficit ad Sacramenta & vota, ergo etiam ad contractus. *Dixi* 3. ex parte utriusque contrahentis, nam contractus debet esse conventio duarum voluntatum in aliquid; quod etiam promissioni convenit, quæ non obligat, nisi promissarius acceptet.

Objicies. Contractus sinè consensu interno, ex- 609.
ternè tantùm initi, habentur in foro externo pro validis, ergo lex supplet consensum internum. *Conf.*, quia qui ita contraxit, ex justitia tenetur

netur præstare rem, de qua contraxit, ergo signum est validè contraxisse. R. N. conseq., forum externum præsumit adfuisse consensum, quia cùm delicta non præsumantur, quisque censetur loqui, utì sentit; quòd si Judex rem adjudicet alteri, non facit supplendo consensum internum, neque hoc dominium transfertur ex vi contractûs, sed per dispositionem juris, in pœnam fictionis aut per dominium altum, quod habet Resp. in bona privatorum, quando sic exigit bonum commune, sic autem exigit in ejusmodi casibus, ne omnia commercia humana fraudibus & litibus pateant *Ad Conf.* dist. antec. ex justitia tenetur tradere, si causarit damnum alteri, quod aliter reparari non possit. C., si nullum damnum causarit, aut hoc damnum aliter possit reparari, N. antec. & conseq., tum enim tenetur tradere tantùm ex quadam fidelitate obligante ad conformanda facta verbis; ex justitia tamen tenetur deponere fictionem, quia quisque habet jus, ut qui secum contrahit, seriò contrahat, non fictè, & sic mediatè tantùm dici potest teneri ex justitia tradere, nempe priùs ponendo consensum internum, ex quo orietur obligatio justitiæ.

610. *Inst.* Saltem qui habet animum contrahendi, quamvis habeat expressum animum se non obligandi, validè contrahet, qui enim vult causam, vult effectum, qui vult antecedens, vult consequens, qui vult formam, vult consequentia ad formam, ita *Sotus*, *Lop. Rodriq* aliique. R. Volens contractum & nolens obligationem, potest ex modo tendendi suæ voluntatis se habere diversimodè, 1. ita, ut primariò nolit obligationem,

nem, ideoque etiam nolit contractum; & tum non contrahitur obligatio, cùm enim hanc expresè excludat, hæc volitio prævalet; & consequenter non ponitur contractus, qui essentialiter est causa obligationis: Ratio à priori est, quia quando duæ voluntates sibi oppositæ concurrunt, illa prævalet, quæ se reflectit supra alteram, & ex modo tendendi est restrictiva illius, tum enim prior volitio non admittitur, nisi sub modificatione, quam reflexa superaddit, ergo si hæc addat aliquid excludens hoc, quod essentialiter convenit priori, hæc prior est nulla. 2. Potest ita se habere, ut hìc & nunc nollet obligationem, adhuc tamen velit contrahere, quamvis inducatur obligatio; & in hoc casu prævalet volitio contrahendi, adeoque inducitur obligatio. 3. Potest ita se habere, ut æqualiter tendat in contractum & non obligationem, in quo casu nec fit contractus, nec inducitur obligatio, quia voluntas tendit in aliquid impossibile, quod est contractus sinè obligatione. An autem promissio externa sine animo se obligandi obliget saltem ex fidelitate, dicetur n. 777.

§. 2. Probabilius videtur, quòd ad contractum simpliciter, de quo jura loquuntur, requiratur consensus in obligationem gravem, sive intentio se obligandi graviter, quando materia est gravis, ita *Lugo*, n. 40. contra *Sanch. Henriq.* & alios. *Probatur*, nam inprimis certum est contractum Matrimonii fore invalidum, si quis se tantùm leviter vellet obligare, ergo idem dicendum est de contractu sponsalium. Similiter certum videtur, quòd contractus donationis, & mutui obliget graviter, quando res donata vel 611.

mutuata

mutuata est gravis, nam per illos contractus translatum est dominium rei gravis, ergo esset gravis injuria hanc retrahere domino invito; ergo idem videtur dicendum de aliis contractibus. *Dixi*, ad contractum simpliciter, quia sicuti aliquis potest vovere Deo rem gravem sub obligatione levi, sic etiam poterit promittere homini; imò etiam sic posset aliquis tantùm sub veniali se velle obligare per sponsalia vel per alios contractus, sed tum non essent simpliciter contractus, de quibus Jura loquuntur, quando de ejusmodi contractibus agunt, si enim quis vocatus in Judicium prætenderet se noluisse contrahere obligationem nisi levem, diceretque hìc & nunc esse causam etiam levem, quæ excusaret ab ejus impletione, utique repelleretur, ergo signum est, quòd ubi materia est gravis, jura velint contrahi obligationem gravem.

612. §. 3. Consensus ad valorem contractûs requisitus debet esse liber ab inadvertentia, ignorantia & errore circa substantiam contractûs; est communis & habetur L. 15. ff. *De Juriſd.* L. 11. & 41. ff. *De contrah. empt.* aliisque apud *Onn.* d. 3. n. 84. & 102. *Nec objtat*, quòd L. 14. ff. *De contrah. empt.* dicatur emptionem rei inauratæ pro aurea esse validam, *nam* sententia illa Ulpiani satìs eliditur per alias leges; neque mirum est in jure civili inveniri sententias contrarias, cùm à diversis diverso tempore sint compilatæ, nec omnes approbentur, utì patet ex correctione, quam sæpe adhibet jus Canonicum, & quandoque ipsummet Jus Civile expresè reprobat. Ratio assertionis est, quia cùm nullus sit errantis consensus, utì habetur L. 9. Cod. *De juris & facti ignor.*

ignor., deest consensus in obligationem, quæ nasci debet ex contractu circa tale objectum, voluntas enim non potest ferri in objectum incognitum, ergo non contrahitur obligatio ad tale objectum, ergo consensus talis erit nullus. Atque ex his colliguntur sequentia.

1. Si emeris vitrum pro gemma, acetum pro vino &c. contractus est jure naturæ nullus, quia deest consensus in hanc substantiam. 613.

2. Hic consensus non potest suppleri à Repub., imò nequidem à Deo, qui si imponat obligationem, non erit ex contractu, sed ex præcepto; & dominium transferetur per potestatem altiorem. 614.

3. Infantes, dementes, ebrii, dormientes non possunt contrahere, quia libertatem talem non habent.

4. Contractus est nullus, sive ignorantia vel error fuerit vincibilis & crassus, sive invincibilis; sive juris sive facti; sive antecedens, qui dederit causam contractui, sive concomitans, incidens aut consequens, qui non dederit causam contractui; sive sit causatus ab altero contrahente, sive à quocunque alio, quia per omnes has ignorantias vel errores æqualiter fit, ut non cognoscatur substantia hujus contractûs, ergo ut non sit volita hæc obligatio. 615.

5. Si putarem tibi vendere agrum, & tu putes tibi donari, venditio & donatio est irrita, uti habetur L. *In vendit.* 9 ff. *De contrah. empt.*, & L. *Si ego*, 18. ff. *De reb. credit.*, quia nempe erratur in specie contractûs, quod pertinet ab substantiam: Si tamen putem me ex testamento debere tibi agrum, tu autem putes tibi deberi ex venditione, & ego agrum tradam, acquiris dominium, 616.

nium, quia virtualiter consentimus in titulo, cùm uterque agnoscat justitiam causæ, sive hæc sive illa fuerit, & ita habetur L. *Cum in corpus*, 36. ff. *De acqu. rer. domin.*

6. Si quid emerim 20. ducatis in auro, qui hoc tempore longè plùs faciant, quàm putaverim, emptio est nulla, quia non consensi in hoc pretium, & error in pretio est in substantia, utì habetur L. *In vendit.* 9. ff. *De contrah. empt.*

617. 7. Si emam vas vini putans esse vas olei, quamvis æquè libenter & eodem pretio emissem vinum, emptio est nulla, quia non habui consensum circa vinum; consensus autem conditionatus, quem habuissem, si sciviſſem esse vinum, non sufficit ad emptionem absolutam. *Nec juvat* consensus interpretativus, utì vult *Vasq*, cui favet *Dicast.* L. 2. t. 3. d. 1. n. 72., *nam* nisi adsit signum ejusmodi dispositionis animi, quòd vellet, si sciret esse oleum, talis consensus interpretativus non videtur sufficere ad contractum de oleo more humano faciendum. Quòd si vinum solummodo acescceret, valeret emptio, quia non esset error in substantia, utì habetur in eadem L. aliisque apud *Onn.* n. 108.

618. 8. Si emam 100. oves, quarum 60. sint vendentis, 40. sint alienæ, emptio valet tantùm de 60., quia erat emptio ad mensuram, id est, ad partes, cùm autem circa 40. sit error in substantia, emptio respectu harum est nulla, L. *Sed si*, 18. ff. *De contrah. empt.* E contrà si intentio mea iret in omnes simul partes alicujus totius, v. g. in 4. equos rhedarios, si unicus sit alienus vel inutilis, tota emptio est nulla, quia erat emptio ab corpus, id est, ad totum; & non volebam nisi qua-

quadrijugum, L. Si *duos*, 44. ff. *De contrah. empt.* fit tamen etiam quandoque, ut si error circa substantiam sit in minore parte, valeat contractus, sed imminuatur pretium; si autem sit error in majore vel media parte, communiter non valet contractus, uti si statuam argenteis laminis coopertam emerem putans esse totam argenteam, L. *Cum ab eo.* 41. ibidem, quidquid in contrarium dicat *Ulpianus* antè cit., uti etiam notant *Mol. & Onn.* n. 114., qui tamen rectè addit in ejusmodi contractibus attendi debere ad mentem contrahentis. Quomodo autem validè emi possit statua habens in se aurum, quæ tamen in communi æstimatione hominum putabatur esse tota cuprea, dicetur n. 952.

Objicies. Ignorantia vincibilis non excusat à peccato, ergo nec ab obligatione in contractu. 619.
2. Leges sæpe dicunt ignorantiam juris non juvare, sed facti. 3. Sic dabitur occasio innumeris mendaciis & litibus, nam quisque asseret se ignorâsse vel errâsse circa substantiam contractûs. R. ad 1. Ignorantiam etiam vincibilem excusare ab illo peccato, quod committeretur, si cognosceretur ejus malitia, quamvis non excuset à peccato affectatæ aut neglectæ ignorantiæ, hujus enim peccati malitia erat satis cognita: peccatum tamen ignorantiæ est ejusdem speciei cum peccato ignorato, quia peccatur contra idem præceptum, & contra eandem virtutem, quæ obligant ad rem præceptam & ad non exponendum se periculo omissionis illius per ignorantiam. *Ad* 2. Facti ignorantia juvare potest ad excusanda delicta, etiam ad impediendas obligationes contractuum; juris autem ignorantia plerum-

rumque non excusat apud homines, quia non præsumitur, reipsa autem excusat apud Deum & in foro conscientiæ. *Ad 2.*, Tale assertum non admittetur in foro externo, sed quamdiu non probabitur oppositum, possessio erit pro valore contractûs, utpote initi secundùm usum communem hominum vel dispositionem legum.

620. §. 4. Si inadvertentia, ignorantia vel error sit tantùm circa qualitatem, non impedit consensum ad valorem contractûs requisitum, L. *Aliter*, 10. & L. *Alioquin*, 11. *De contrah. empt.*, docentque communiter omnes cum *Onn.* d. 3. n. 124. Ratio est, quia secundùm substantiam nullum est involuntarium, sed habetur consensus jure naturæ requisitus, nec leges positivæ talem contractum irritant. *Nec obstat*, quòd adsit involuntarium circa qualitatem, *quia* accessorium
621. debet sequi principale. Tota difficultas hìc est in discernendo, quid hìc & nunc sit de substantia contractûs, & quid qualitas seu tantùm accidens, v. g. in contractu Matrimonii, sponsalium, item in emptione servi, persona est de substantia contractûs, unde si Matrimonium vel sponsalia contraxi cum Titia putans esse Cajam, aut si in servum emi Titium putans esse Cajum, contractus est nullus, L. *Alioquin*, 11. ff. *De contrah. empt.* docentque *Mol.* & alii cum *Onn.* n. 117. Idem est plerumque in contractibus gratuitis, si enim donavi Petro putans esse Paulum, donatio est nulla, nisi donassem, quia pauper esset, & uterque esset pauper, tum enim persona esset tantùm accidens: in aliis autem contractibus onerosis persona communiter etiam est tantùm accidens, si enim vendam Petro putans me vendere Paulo,

venditio

venditio est valida. Quòd si conduxerim Advocatum pro lite mea, quem putavi peritum, est autem imperitus, *Onn.* n. 118. rectè dicit esse errorem in substantia, adeoque contractum esse nullum, quia licèt non errarim in persona physicè, erravi tamen in ea moraliter, quia contraxeram propter operam, ad quam est inhabilis, & sic persona habilis transit in objectum, in quo est error, ergo erratum est in substantia. Similiter si absens emi pannum, volens me Sacerdotem vestire, si pannus est ruber, erit error in substantia &c. Itaque universaliter loquendo, hoc debet censeri de substantia contractûs, ad quod se restringit voluntas contrahentis; è contrà hoc erit tantùm qualitas vel accidens, ad quod voluntas contrahentis se non restringit, sed absolutè censetur procedere hoc non obstante, uti rectè cum communi *Ill.* t. 4. d. 2. n. 354. In dubio autem, an voluntas se ad hoc vel illud restrinxerit necne, præsumendum est ex communi usu aliorum hominum vel ex dispositione legum circa tales contractus.

Objicies. Sæpe fit, ut si qualitas fuisset cognita, 622.
contractus non fuisset initus, ergo talis antecedens ignorantia qualitatis impediet obligationem contractûs. R. N. conseq., inde enim tantùm sequitur, quòd positâ cognitione qualitatis futura fuisset volitio, quæ impediviſſet obligationem, non autem, quòd nunc fuerit aut nunc impediat.

Instab. 1. Sponsalia rescindi possunt propter talem errorem circa qualitatem, quâ cognitâ non fuissent inita, ergo & reliqui contractus. R. Dato anteced. n. conseq; sponsalia enim requirunt

majorem libertatem, quia post se trahunt contractum indissolubilem & difficillimum Matrimonii. *Dixi*, dato ant., nam quòd respectu alterius contractûs esset qualitas, dici potest esse de substantia sponsalium, quia ex usu vel saltem ex dispositione juris censetur voluntas contrahentium ad tale aliquid esse restricta, eò quòd aliàs ipsis causaretur grave & perpetuum præjudicium.

Inst. 2. Si superveniret talis qualitas, non esset obligatio servandi etiam alium contractum, quia status esset mutatus, ergo etiam non est obligatio, si præcesserit & postea detegatur. R. N. ant., nam si sit mera qualitas, status substantialis erit idem, contrahens autem consensit in substantiam, non restringens ad mutationes accidentales, ergo manet consensus ad valorem requisitus; quòd à posteriori probat *Lugo* n. 92., quia aliàs nunquam posset esse securitas de valore quotidianorum contractuum, sed semper essent pericula rescindendi & litigandi, ergo necesse fuit, ut ad perpetuum valorem contractûs sufficeret consensus absolutus in substantiam; contrahentium autem est priùs bene considerare id, de quo contrahunt.

623. §. 5. Quamvis error circa qualitatem sit per dolum causatus à simul contrahente, non ideo vitiatur consensus ad valorem contractûs requisitus: est communis cum *Dicast.* n. 68. & *Ills.* n. 355. ex L. *Si dolo*, Cod. *De rescind. vend.* & ex L. *Dolo* 5. Cod. *De inutil. stipulat.*, quæ leges dant jus rescindendi talem contractum ex dolo factum, ergo supponunt esse validum.

624. Circa hoc tamen notandæ sunt variæ sententiæ, quas cum Auctoribus suis fusè refert *Lugo* à n.

à n. 70. & *Onn.* à n. 153., nam plerique dicunt talem contractum manere validum jure non tantùm naturæ sed etiam positivo, oppositum autem tenent de contractibus bonæ fidei, licèt admittant de contractibus stricti juris, si nempe illi contractus bonæ fidei ex voluntate contrahentium solvi possint, utì habet *Onn.* D. 2. n. 124. & pluribus d. 3. à n. 167. Putant alii cum *Lugo* de omnibus esse dicendum, quòd tantùm claudicent seu irritari possint propriâ etiam auctoritate & arbitrio decepti, quamvis *Sanch.* aliique cum *Dicast.* n. 85. dicant etiam rescindi posse pro arbitrio deceptoris, eò quòd contractus ex utraque aut ex neutra parte videatur debere esse validus; sed sententia *Lugonis* est probabilior, quia decepto facta est injuria per auctorem doli, quamvis fuisset dolus parvus, inquit *Lugo* n. 142. si reipsa dederit causam contractui, ergo deceptor tenetur causata incommoda auferre, quorum unum est, si deceptus nolens obligaretur contractu, ad hunc enim obligare, esset reipsa continuare injuriam: deceptor tamen non videtur saltem sub mortali obligandus ad monendum deceptum, ut, si velit, contractum rescindat, si enim alter compenset damnum, videtur satisfacere pro injuria, & hoc videtur velle *Lugo* à n. 108. Ratio est, quia verè adfuit consensus mutuus & absolutus, estque utilius decepto contractum valere in favorem suum & posse pro libitu rescindi, quàm ex neutra parte esse firmum; imò *Less.* ex Cap. *Dilecti, De empt. & vendit.*, item ex L. 2. Cod. *De rescind. Vendit.* docet, licèt per dolum vel errorem concomitantem esset facta deceptio in pretio ultra dimidium, valere con-

tractum nec posse rescindi, sed tantùm concedi actionem, *quanto minoris*. Videri possunt dicenda n. 993. Item *Illf.* à n. 355. Quòd si non sit deceptio ultra dimidium, dicemus postea n. 715. & 726., quid agendum sit.

625. *Obji.* 1. L. *Eleganter*, 7. *De dolo*, dicitur, quòd venditio servi ab eo dolosè obtenta sit nulla. Similiter L. 1. Cod. *De rescind. vendit.* dicitur, quòd emptio malæ fidei sit irrita, & L. 3. ff. *Pro socio*, dicitur, quòd societas, si dolo malo aut fraudandi causâ coita sit, ipso jure sit nullius momenti. R. Sæpe in jure voces illæ, *nullus & nullius momenti*, idem significant quòd annullandus seu annullabilis; vox autem *irritus*, idem quod irritandus seu irritabilis, uti rectè probat *Onn.* d. 3. à n. 167. hinc per leges illas plus non probatur, quàm contractus dolosos esse annullabiles & irritabiles. Addit *Lugo* n. 128. etiam ideo dici irritos & nullius momenti, quia dant debilissimum jus, utpote statim revocabile ab injuriam passo.

626. *Obji.* 2. Dolus facit contractum rescindibilem, ergo vitiat, quia si est rescindibilis à decepto, ergo ex parte decepti non obligat ex justitia commutativa, nam ex hac obligari, est obligari utrimque irrevocabiliter, saltem in contractibus onerosis, cùm utrimque debeat causari jus, jus autem est potestas inimpedibilis. R. Etiam ex parte decepti, per se loquendo, obligat irrevocabiliter, sed per accidens nunc non ita obligat propter injuriam factam, manetque utrimque æqualitas intrinseca & substantialis, quamvis non extrinseca & accidentalis, scilicet quoad revocabilitatem & alia accidentia, quia obstitit malitia decipientis.

Obji.

Obji. 3. Si contractus possit rescindi propter injuriam, quam dat dolus antecedens, ergo etiam poterit rescindi, quamvis dolus sit tantùm concomitans, tum enim adhuc esset injuria, & consequenter si vendens tibi vinum dixissem esse vetus, quod tamen eodem pretio emisses, quamvis scivisses esse novum, si fuit novum, posses rescindere emptionem. R. Seq concedunt *Sylv.* & *Ang.* apud *Dicast.* n. 93., qui tamen cum *Sanch.* & aliis putat esse negandam, quia respectu mentis, moraliter loquendo, nulla censetur esse mutatio, cum ipse tempore contractûs nihil de illa curaret, adeoque nec censebitur injuria, aut saltem, inquit *Lugo* n. 140., non erit efficaciter damnosa.

Inst. Ergo si dolus etiam ab aliquo tertio esset 628.
factus, adhuc posset contractus rescindi. R. Seq. concedunt *Med* & *Dicast.* n. 91., sed melius negant alii, cùm enim jus rescindendi tantùm proveniat ab injuria, si contrahens injuriam non fecerit, nec poterit contractus cum ipso initus rescindi, sed decepto manebit actio, *quanto minoris*, contra alterum contrahentem, L. 13. ff. *De action. empti.*, & contra deceptorem dab tur actio ad id, quod interest, *Ills.* n. 358. & habetur L. 2. *De proxenetis.* Ex dictis,

Resolvitur hic casus. Post longam litem, an 629.
certus fundus Titii esset collectabilis, fit transactio cum communitate, ut censeatur non collectabilis: Titius postmodum reperit certa documenta, per quæ convincitur fundum fuisse collectabilem. *Quæritur*, an Titius in conscientia teneatur hoc aperire, & fundum subjicere communibus oneribus. R. Si fuit vera transactio, id

est, pactio onerosa circa rem tum dubiam, vi cujus pactionis communitas prætendens collectibilitatem accepit à Titio, quanti in istis circumstantiis judicio prudentum æstimabile erat jus illud dubium, transactio tenet, nec ideo potest rescindi. L. *Sub prætextu*, 19. Cod. *De transact.* tenentque Theologi cum *Mol.* t. 2. d. 556., qui de eo casu fusè discurrit; breviùs *Laym.* l. 3. t. 4. c. 31. Ratio est, quia expediebat ad bonum commune, ut interveniente ejusmodi transactione per jus altum sopirentur tales controversiæ, ne relinqueretur occasio continuarum litium. Duo tamen videntur addenda, 1. si communitas nudè destiterit urgere, quia probare non poterat collectibilitatem, & nihil acceperit pro prætenso jure, quamvis erexerit quasi contractum non exigendi imposterum, Titius non est in conscientia liber, quia huic cessioni & contractui causam dederit error vel ignorantia circa substantiam, quæ hìc erat obligatio vel immunitas à collectibilitate, ad quam præsumi debet fuisse restricta voluntas communitatis; neque jus positivum se interponit per jus altum, nisi adsuerit transactio prout contradistincta à pactione gratuita, utì notat *Laym.*, & clariùs *Mol.* §. *Præterea* 2. Si immunitas Titii redundaret in præjudicium tertii, qui non transegisset cum Titio, & cujus fundi ideo gravandi essent majoribus oneribus, quia partem totalis oneris nunc non ferret fundus Titii, Titius teneretur huic dare satisfactionem. De transactione diximus n. 464. & n. 759. pauca addemus.

630. §. 6. Vis & metus quandoque impediunt, quandoque relinquunt libertatem consensûs requisi-

tam

tim ad valorem contractûs, utì jam explicabitur.

1. Vis, inquit *Ulp.* L. 2. ff. *Quòd metûs causâ*, est majoris rei impetus, qui repelli non potest, & reipsa hìc idem significat, quod violentia; violentum autem dicitur, quòd est à principio extrinseco, passo non conferente vim, id est, passo renitente: & quamvìs voluntas non possit pati vim quoad actus elicitos, tamen dicitur pati vim, quando adducitur ad consensum per aliquid, cui ipsa valde renititur, cùm autem non renitatur, nisi illi, quod ipsa fugit & metuit, utì habetur L. 1. ibidem, hinc per vim hìc intelligitur metus, ideoque ad parendum vocibus utemur solo nomine *metûs*, & quod de hoc dicemus, intelligendum est de vi.

2. Metus ab eodem *Ulp.* L. 1. ibidem, definitur, instantis vel futuri periculi causâ, mentis trepidatio, id est, actus voluntatis fugiens malum imminens: est autem metus gravis vel levis; gravis, qui vehementer conturbat, nec facilè potest superari; levis, qui non ita conturbat & faciliùs potest excuti. Gravis, alius est absolutè, alius respectivè talis; absolutè gravis est, qui est, non præcisè de perdendo magno lucro, utì rectè notat *Lugo* d. 22. nu. 144., sed de incurrendo gravi malo, instante illi, qui timet, vel aliis ipsi proximè sanguine aut arctissimâ amicitiâ conjunctis, ita ut horum mala reputentur propria, v. g. de morte, mutilatione, longo carcere, diuturno exilio, atroci cruciatu, stupro sibi inferendo, servitute, quæ omnia habentur ff *Quod metûs causâ* & Cod. *De his quæ vi metûsve causâ, item* in primo Decretalium tit. 40. Ad metum gravem 631.

reducitur metus de amissione majoris partis bonorum, de gravi infamia, injusta excommunicatione; dicunturque hi metus cadere in constantem virum, quia nemo censetur amittere nomen viri fortis, licèt tum timeat; à juristis autem metus talis dicitur justus seu probabilis, quia aliquis justè, id est, meritò tum timet, & nemo improbare potest, quòd quis tunc timeat. Metus respectivè gravis est, qui est de malo, propter quod non trepidaret quidem vir fortis, tamen judicio prudentum meritò trepidat hic homo, v. g. hic senex, hæc mulier, hic puer; unde in ordine ad contractum habetur quasi metus absolutè gravis. Nec refert, quòd alter non cogitarit seriò inferre malum, dummodo metuens seriò apprehenderit, *Less.* L. 2. C. 17. n. 45. *Dicast.* L. 2. t. 3. d. 1. n. 115.

632. 3. Metui gravi communiter æquivalet metus reverentialis, quo uxor timet gravem offensam mariti, filius parentum, pupillus tutorum, subditus Principis, Clericus sui Episcopi, Monachus Abbatis, &c. tum autem censetur gravis offensa, si putetur fore diuturna cum asperitate vultûs vel verborum, vel cum alia dura tractatione. Quòd si tantum fierent preces importunæ, vehementes & sæpius repetitæ, hæ junctæ ad reverentiam, quam hæ personæ inferiores debent Superioribus, censebuntur facere metum reverentialem; ut tamen tam metus reverentialis quàm preces etiam importunissimæ simpliciter æquivaleant metui gravi in ordine ad materias contractuum, putat *Onn.* debere adjunctas esse minas aliquas, *Lugo* dicit debere simul adesse metum mali alterius gravis secuturi, possuntque de his

his omnibus videri *Sanch.* de Matr. L. 4. d. 4. & seqq., *Less.* à n. 35. *Onn.* d. 3. S. 10. 11. & 14. *Lugo* à n. 110.

633. 4. Metus ab intrinseco, id est, vel provenies ab intrinseca complexione hominis, vel incussus à causa naturali, v. g. morbo, tempestate, belluis &c. quantùm est de se, non impedit valorem contractûs, utì si ex metu mortis Medico promittas aurum; ratio est, quia homo tum non impellitur ab alio, sed ipse se in eum contractum liberè inducit, utì habetur L. *Si mulier*, 21. ff. *Quod metûs causâ. Dixi*, quantùm est de se, nam si metus omnino turbaret rationem, contractus non valeret defectu advertentiæ vel deliberationis plenæ.

634. 5. Metus justè, etiam ab extrinseco, id est, ab alia causa libera incussus, non impedit valorem contractûs, L. 3. & 21. ff. *Quod metûs causâ*, tenentque AA. communissimè cum *Onn.* n. 217. Quod etiam valere de Matrimonio ac professione religiosa docent *Sanch. Castrop. Lugo* n. 159. & 165. *Ilss.* t. 4. d. 2. n. 352. contra alios, nam cap. *Ex litteris 2. De sponsal.* deciditur eum validè contrahere Matrimonium, qui post inita sponsalia metu excommunicationis cogitur ad Matrimonium: & de professione religiosa Cap. *De regularibus* 25. *De Simonia*, ubi de aliquo, qui deliquerat, dicitur debere cogi ad strictiorem Ordinem: Ratio autem est, quia metus relinquit simpliciter voluntarium; quòd enim metus injustè incussus irritet contractum, non est ratione involuntarii sed injuriæ, quæ in metu justo non est: & quamvis injustè incussus dici possit causare involuntarium secundùm quid, tamen *Less.* n. 43.

43. notat justè incussum non debere dici causare ullo modo involuntarium, moraliter loquendo, quia ipsemet dedit justam causam, ut incuti posset metus, ergo metus ille est illi voluntarius in causa & veluti ab intrinseco, adeoque nullo modo involuntarius moraliter loquendo.

635. 6. Si incutiens tantùm simulet, v. g. si Titius sciens Cajum deliquisse, & potens justè, attamen nolens accusare, minetur se accusaturum, nisi det aureum, *Mol. Bonac.* aliique cum *Lugo* n. 167. dicunt Titium non posse retinere, quia dolus dedit causam contractui, sed *Sanch. Castrop. Dian.* aliique cum *Less.* n. 42. & *Dicast.* n. 119. probabilius dicunt posse retinere, quia habuit jus ad accusandum, quo se privat, hoc autem est pretio æstimabile, unde aureus datur, ne habeatur animus accusandi, qui haberi poterat: quod autem non minetur seriò, est quidem dolus, sed non injustus: nam justè potest minari, sive habeat serium animum sive non; & ita concedit *Lugo* n. 170., si quis justè, quamvis dolo, terreat peccatorem, qui ideo ingrediatur Religionem, professionem utique fore validam; & sic dicebat *Paulus*, 1. Corinth. 12. v. 16. *Cum essem astutus, dolo vos cepi.*

636. 7. Metus etiam ab altero contrahente injustè, & in ordine ad extorquendum consensum incussus, spectato jure naturæ non invalidat contractum, ita *Henriq. Bonac. Regin. Less.* aliique prope innumeri, præsertim Canonistæ, cum *Sanch.* suprà d. 8. n. 4. *Ill.* n. 349., quos sequitur *Lugo* n. 115., & quoad contractus onerosos, *Dicast.* n. 98. contra *Mol. Rebell. Valent. Onn.* num. 235. & alios, qui dicunt omnes ejus-

ejusmodi contractus esse jure naturæ irritos, item contra *Turr.*, *Sotum*, *Azor*, *B. Pontium*, *Dicast.* L. 3. T. 4. dub. 3., qui dicunt saltem contractus gratuitos esse jure naturæ irritos, sed assertio probatur, quia in ff. & Cod. hoc tit., in singulis pene legibus dicitur tales contractus esse annullandos seu rescindendos, esse omnia restituenda in integrum &c., ergo signum est leges non agnoscere, quòd sint antecedenter irriti, neque rem esse integram independenter à dispositione juris positivi: Ratio autem est, quia vel ideo sunt irriti, quòd desit libertas, vel quòd fiat injuria; non ideo, quòd desit libertas, nam metus non tollit libertatem nec voluntarium, uti patet in contractibus, qui fiunt ex metu gravi proveniente ab intrinseco aut justè incusso. Neque ideo, quòd fiat injuria, quamvis enim ideo sint illiciti, tamen non ideo sunt irriti, uti patet in contractibus, qui causantur ex dolo aut ex metu levi injustè incusso, qui utique jure naturæ valent, item in Matrimonio, nam si Titius priùs contraxerit sponsalia cum Caja, & postea contrahat Matrimonium cum Sempronia, hoc Matrimonium est validum, quamvis sit injuriosum, imprimis Cajæ, uti patet; deinde etiam Semproniæ, quam decipit.

8. Contractus aliqui, nempe Matrimonium & Professio Religiosa, promissio vel traditio ex rebus Ecclesiæ, promissio vel solutio dotis, sunt jure positivo irriti, si fiant ex metu gravi injustè incusso: idem dicunt aliqui de sponsalibus, renunciatione beneficii Ecclesiastici, jurisdictione extorta, absolutione à censuris & aliis, de quibus videri possunt *Less.* n. 37. *Sanch.* de Matr. l. 4. d. 8. *Lugo* à n. 120. *Onn.* n. 230. Idem etiam dicunt 637.

eunt AA. citati apud *Ill.* n. 350. de votis simplicibus, ex Cap. *Sicut qui Monasteria*, 20. q. 1. & Cap. *Præsens* 20. q. 3., quamvis *Suar. B. Pontius & Castrop.* dicant tantùm esse irritanda.

638. 9. Reliqui contractus per talem injustum metum extorti non sunt jure positivo irriti, sed tantùm irritandi, ita *Sanch. Less. Dicast.* n. 99. dicens teneri ab innumeris, *Onn.* n. 239. dicens esse omnium, sed pro contraria sententia citant multos *Dicast. & Lugo* n. 118. Ratio nostra est, quia jura manifestè id asserunt §. *Verbi* 1. Inst. *De Except.* L. 1. ff. *Quod metûs causâ*, L. *Dolo vel metu*, Cod. *De mut. stipul.* aliisque plurimis locis apud *Lugo & Onn.*, & causa harum legum fuit, partim ne lites & jurgia multiplicarentur, si unicuique absque sententia Judicis liceret res suas repetere, partim quia injectio metûs injusti est delictum, delicta autem non præsumuntur, hinc jus statuit non dari actionem, nec rescindi contractum, antequam delictum probetur.

639. 10. Si metus non incutiatur ad contractum extorquendum, ex illo tamen fiat contractus, v. g. si alicui, quem in flagitio deprehendis, mineris injustè mortem, & hic, ut periculum evadat, aliquid tibi promittat vel donet, *Angel. Sotus* & alii dicunt contractus hos esse saltem irritabiles, quia revera fiunt ex metu injustè incusso; *Sanch. Bonac.* & alii cum *De Luca* de benef. d. 78. à n. 8. dicunt non esse irritabiles, quia hic consensus est veluti ab intrinseco, cùm ipsemet præeligat contractum, ut evadat mortem, neque metus propriè est causa contractûs, cum non incutiatur metus ex intentione contractûs, sed tantùm est occasio, inquit *Less.* n. 40. Consentiunt

alii

alii cum Lugo n. 175., si metus principalis justè incutiatur, si autem injustè, uti in casu allato videtur fieri, probabilius dicunt esse irritabiles, & videtur colligi ex L. 7. ff. *Quod metûs causâ*, ubi dicitur deprehensum in flagitio, qui jure non poterat occidi, si quid promiserit propter metum, posse per hoc edictum juvari; ratio autem est, quia metùm injustè incutiens tenetur ratione injuriæ ad tollenda omnia incommoda inde provenientia, inter quæ esset tali contractu obligari.

11. Si metus sit ab aliquo tertio & non ab altero contrahente incussus, adhuc potest contractus jure positivo rescindi, nam ita statuitur L. *Item*, 14. §. 3. ff. *Quod metûs causâ*, & docent *Mol. Sanch. Less.* n. 39. Lugo n. 172. *Dicast.* n. 111. aliique communiter. Nec *obstat*, quòd n. 628. dixerimus contractum non esse irritabilem, si dolus ab aliquo tertio sit factus, *nam* legum non est petenda ratio, uti habetur L. 20. & 21. ff. *De legibus*, ratio tamen congruentiæ est, tùm quia per metum minuitur voluntareitas consensûs, tum etiam quia dolus per diligentiam & circumspectionem faciliùs caveri poterat, ergo fuit ratio, cur lex concederet rescindibilitatem ob metum, licèt non concedat ob dolum à tertio factum. 640.

12. Contractus non possunt rescindi, nisi ad arbitrium injuriam passi, quia potestas rescindendi inducta est in favorem metum passi & in odium inferentis, ergo inferens resilire non potest altero invito, *Navar. Mol. Less. Onn.* n. 243. aliique communiter. 641.

13. Levis metus etiam injustè incussus & dans causam contractui non impedit ejus valorem, nec 642.

nec facit rescindibilem jure positivo, facit tamen rescindibilem jure naturæ, & pro foro conscientiæ, si de se rescindi possit. Probatur, nam imprimis contractum non ideo esse irritum jure naturæ, est communis contra *Onn.* n. 237., & patet ex dictis n. 636. Deinde nec esse rescissum aut rescindibilem jure positivo, etiam est communissima, & habetur L. 5. 6. & 7. ff. *Quod metûs causâ*, item Reg. 184. ff. *De div. reg. juris*, ubi dicitur, quòd metus levis pro nihilo reputetur, item quòd vani timoris justa excusatio non fit: Denique pro foro conscientiæ posse rescindi à metum passo, docent *Sanch. Castrop. Less.* n. 46. contra *Med. B. Pontium*, *Ills.* n. 353., & ratio est, quia metus ille est injuria, ergo inferens tenetur eam depellere & injuriatum restituere in priorem statum libertatis, ad quem recuperandum jus habet. Nec *obstat*, quòd in ratione metûs dicatur levis, *nam* hoc non obstante potest in ratione damni & injuriæ esse peccatum grave, uti si levi verbere frangas pretiosum vitrum aut percutias matrem tuam. *Dixi*, si de se rescindi possit, nam in sententia, quòd Matrimonium ex metu levi initum valeat, rescindi non poterit, quia semel validum ex natura sua est indissolubile; an autem reipsa tum valeat, dicetur L. 6.

643. *Obji.* 1. Jus non potest nasci ex injuria, sed si contractus causati ex metu injustè incusso essent validi, jus nasceretur ex injuria, ergo. R. Jus non potest immediatè nasci ex injuria, transeat, mediatè, N., nam si filius occidat patrem, filius per successionem ab intestato immediatè acquirit jus ad hæreditatem, per injuriam, quâ occidit patrem, mediatè: similiter si ex dolo vel metu levi,

levi, attamen injusto, ineatur contractus, jus mediatè nascetur ex injuria, immediatè ex consensu contrahentis, quem causabit injuria, & ita etiam fit in nostro casu. *Dixi*, transf., nam si fur pecuniam alienam misceat suæ, acquirit dominium pecuniæ alienæ per mixtionem, quæ tamen mixtio est vero domino injuriosa, quamvis etiam hìc dici possit acquirere dominium immediatè per dispositionem juris positivi, mediatè per mixtionem.

Inst. Jus naturæ non potest favere injuriæ, ergo contractus injuriosus non potest jure naturæ esse validus, ita *Onn.* R. Jus naturæ non potest favere injuriæ, approbando illam, C., non irritando, N. ant. & conseq., quamvis enim prohibeat talem injuriam, tamen non tollit ejus existentiam & effectum.

Obj. 2. Ad valorem contractûs requiritur consensus ita liber, ut nequidem secundùm quid sit involuntarius, sed consensus procedens ex metu gravi non est ita plenè liber, ergo. Ita *Onn.* R. Ad valorem contractûs, si non fit rescindibilis, requiritur consensus ita plenè liber, transf., si maneat rescindibilis, N. Maj & Conseq. 644.

Inst. Cap. *Cum locum. De sponsi* dicitur, ibi locum non habet consensus, ubi metus & coactio intercedit; item Reg. 116. ff. *De div. reg. juris* dicitur, nihil consensui tam contrarium, quàm vis & metus. R. Primus textus intelligitur de consensu absolutè libero, firmo & non revocabili. Ex 2. plus inferri non potest, quàm consensum debere manere revocabilem, ubi contractus est irritabilis.

645. *Obji.* 3. Si valet contractus metu extortus, v. g promissio auri facta latroni volenti occidere, ergo metum passus tenebitur hoc aurum tradere, adeoque latro habebit jus ad obtinendum aurum per injuriam, quod etiam statim tenebitur restituere, ita *B. Pont.* &. N. Seq., nam metum passus potest, quandocunque vult, eum contractum rescindere, ita *Lugo* n. 116.

Inst. 1. Non datur jus ad injuriam neque ad actionem illicitam, sed latro habebit jus ad injuriam, nempe ad obtentionem auri promissi, quamdiu contractus non rescinditur. &. Habet tantùm jus ad dationem ab altero faciendam, quæ danti nec illicita est nec injuriosa, cùm cedere possit juri suo, & nemo sibi faciat injuriam; sola coactio furis est injuriosa, sed ad hanc fur non habet jus.

Inst. 2. Habet jus ad petendum, & tamen petitio est injuriosa. &. Habet jus absolutum, vel jus ad petitionem simpliciter, N., habet jus conditionatum, si nempe læsus non opponat exceptionem injuriæ; item habet jus tantùm ex suppositâ promissione ac etiam sub obligatione statim restituendi, C., hæc autem petitio non est iniuriosa nec illicita, quia si læsus non opponat exceptionem, censetur consentire in talem dationem & petitionem.

Inst. 3. Si latroni tradidisset illud aurum, latro non acquisivisset ejus dominium, ergo signum est, quòd promissio fuerit irrita. *Prob ant.*, quia L. *Metum*, 9. § *Volenti*, & §. *licèt*, ff. *Quod metûs causâ*, metum passo conceditur, actio, non solùm in personam, sed etiam in rem, ubicunque existat,

stat, ergo signum est, quòd hic retinuerit ejus dominium. R. N. ant., dicitur enim habere actionem in rem, non quòd maneat dominus rei, sed quia rescindendo contractum potest facere suam, & conceditur ipsi restitutio in integrum, hinc res debet ipsi restitui cum fructibus, nemo autem dicitur excluſus à re, ad quam ita plenè recuperandam, actio ipsi conceditur, utì habetur L. *Nemo*, 5. ff. *De in integ. restit.* & quia qui actionem habet ad rem, rem ipsam habere videtur, inquit Reg. 15. ff. *De diver. reg. juris*:, hinc metum passus dicitur quasi adhuc habere rem; atque etiam ideo debet respectu illius rei præferri omnibus aliis creditoribus, nam rescindendo contractum tollit omne jus, quod habebat inferens injuriam, ergo etiam tollit jus aliorum creditorum, quod fundabatur in jure inferentis injuriam, *Lugo* n. 119. & *Ill.* n. 250., qui videri potest. Ex his

Inferuntur seqq. 1. Qui rem per ejusmodi con- 646.
tractum extortum est consecutus, tenetur eam restituere, sive ipse sive alius metum gravem injustè incusserit, quia jus positivum dat jus in rem ipsam, apud quemcunque existat, utì jam dictum est, probatque pluribus *Onn.* à n. 220.; quod tenet, licèt ille, qui nunc habet, bonâ fide acceperit à primo, utì notant *Silv. Garz. Sanch. Lugo* n. 186.

2. Si metus, ex quo causatus est contractus, fuisset 647.
ita levis, ut se solo non causâsset, causaverit tamen, prout conjunctus aliis motivis, esset obligatio compensandi tantùm partem damni, utì docet *Lugo* n. 138.; videri tamen debent dicta n. 53. Quid autem faciendum sit in dubio, an metus fuerit causa partialis necne, etiam n. 574. est dictum.

648 ctum. 3. Excusaberis à restitutione, si ille, cui metus injustus est incussus, prudenter putaretur non velle sibi restitui, fit enim, inquit *Less* n 48., ut multi, quamvis inviti consentiant, si tamen semel consenserint, vel non cupiant restitui, vel facillimè condonent; in puro tamen dubio, an censendus sit condonare, tenenda sunt, quæ n.
649. 462. diximus. 4. Blanditiæ, per se loquendo, non vitiant consensum, cùm potiùs augeant voluntarium: debet tamen abesse mendacium & dolus, item tacitæ minæ, quales adessent, si ille, qui allicitur, sciret blandientem solere sævire, quando non fit, quod ipse vult. Videri possunt *Lugo* n. 149. & *Onn* à n. 256.

650. §. 7. Consensus ad valorem contractûs requisitus debet respectu contractûs esse plenè deliberatus, qualis requiritur ad peccandum mortaliter. Est communis cum Juristis & Theologis plurimis, quos citant & sequuntur *Lugo* d. 23. n. 17. *Onn.* d. 3. n. 95.; ratio est, quia ad negotia, quæ censentur esse majoris momenti, requiritur plena deliberatio circa illa, sive circa obligationem & damna, quæ ex illis oriri possunt, sed omnes contractus, etiam illi, qui sunt circa materiam levem, censentur ex forma & modo, quo fiunt, esse negotia majoris momenti, ideo enim in Rep. tam multæ leges circa illos latæ sunt, ergo. *Conf* nam per contractum quasi alienatur propria libertas, ad quod requiritur, ut totus homo consentiat, alioquin non amittet suarum actionum dominium, in cujus possessione est, est enim in homine talis comparatio habitualis, ut nolit per contractus privari libertate suâ, nisi seipso solo mediante; si autem ex semideliberatione agens obligaret

se,

se, non ipse solus se privaret libertate, sed simul ista semideliberatio, ergo.

Obj. Præceptum semiplenè deliberatè cogni- 651.
tum obligat hominem sub veniali, ergo contractus semiplenè deliberatè initus etiam obligabit, saltem sub veniali. R. N. Conseq, præcepta, ut obligent, debent poni cum plena deliberatione, & in hoc paritas est cum contractibus, sed ut peccètur contra præcepta semel posita, aut etiam contra obligationem jam causatam per contractum, sufficit semiplena deliberatio, quia reipsa fit violatio, si obligatio cognoscatur etiam semiplenè tantùm, & non curetur; Ratio disparitatis jam data est, quia obligatio contractûs est à voluntate hominis, quisque autem censetur esse in ea voluntate, ut obligari nolit, nisi totus consentiat, sicuti enim est plenus dominus rei suæ, ita non vult eam à se abdicare, nisi agat ùt plenus dominus suæ libertatis: è contrà turpitudo & ratio peccati non est à voluntate hominis, sed sequitur naturaliter ad positionem actûs prohibiti, licèt quis nollet eam sequi, ergo ad hanc non requiritur ea libertas vel deliberatio. Ex dictis,

Inferuntur seqq. 1. Si quis, dum est sobrius, non 652.
posset se resolvere ad contractum, & ideo largiter biberet, ut ferme ebrius, in semideliberatione contraheret, contractus in hac initus non obligaret, ob rationem jam datam: similiter non obligat, si fiat ab homine semidormiente utì certum esse docet *Onn.* d. 4. n. 32. *Si dicas*, valere contractum factum per procuratorem illius, qui mandatum dedit, & postea, dum fit contractus, ebrius est vel dormit, ergo similiter factus ab ebrio vel semidormiente, qui antea hoc intendebat.

debat. R. Disparitatem esse, quòd actus procuratoris sit humanus, & fiat humano modo ex vi mandati adhuc moraliter existentis, ideoque est moraliter actus mandantis: è contrà contractus factus à semiebrio vel dormiente non est plenè humanus, nec fit humano modo contrahendi, neque censetur prior volitio moraliter permanere in ordine ad contractum humano modo
653. causandum 2. Quamvis contractus fiat cum passione, si tamen non impediatur deliberatio sufficiens ad mortale, contractum valere, alioquin innumeri contractus forent invalidi, v. g. sponsalia ex passione amoris, emptio ex passione invidiæ; & ita videtur asseri L. 9. ff. *De publicanis*, ubi dicitur licitationi ex calore factæ jungendam esse cautionem fidejussionis, ergo talis licitatio à jure agnoscitur esse valida. *Nec obstat* L. 3. ff. *De divortio*, ubi sic habetur, *Quidquid in calore iracundiæ, vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quàm si perseverantiâ apparuit judicium animi fuisse*: quod repetitur Reg. 49. ff. *De div. reg. Juris*: item Cap. *Divortium. De pœnitentia*, dist. 1. *nam* hi textus tantùm loquuntur de divortio, & dicunt non debere judicari esse factum ex animo, si conjuges ex subita ira ab invicem divulsi, statim redeant; de aliis autem contractibus nihil disponunt jura.
654. § 8. Consensus ad contractum requisitus debet esse externè manifestatus, ita *Lugo* d. 22. n. 102., & pluribus d. 23. s. 2. *Dicast.* l. 2. t. 4. n. 454. aliique communiter; Ratio est, quia contractus est actus humani commercii, ergo ut valeat & obligationem inducat, debet fieri humano modo, ergo debet in sensum aliquem cadere. *Nec obstat*, quòd promissio interna juramento firmata

firmata obliget, *nam* obligatio oritur vi religionis ex juramento, quod habet se per modum Voti Deo facti; de cætero rectè notat *Onn.* d. 29. n. 21. nequidem esse obligationem manifestandi nudam promissionem, quam quis internè concipit, habuit enim tantùm hanc mentem, volo obligari, si promissario manifestavero hanc meam volitionem, & ipse acceptârit, ubi non promittit se manifestaturum; & quamvis hoc intendisset, adhuc non esset acquisitum jus alteri, nisi hanc ipsam intentionem manifestatam acceptâsset; atque ita docent AA. communiter cum *Dicast.* dub. 7. Addit *Lugo* d. 23. n. 2., si quis nollet illam suam voluntatem internam manifestare, & tamen illam præter intentionem manifestaret, non obligandum, quia illa manifestatio non fuisset actio humana. Quæri autem solet, an hæc manifestatio externa requiratur de jure naturæ vel positivo; *Led. Palat. & Mendoz.* dicunt requiri tantùm de jure positivo, alii communiùs & meliùs cum *Lugo* n. 29. dicunt requiri de jure naturæ, ob rationem antè datam, quia deesset volitio obligationis. Speciatim autem circa acceptationem promissionis & donationis dicetur à n. 765.

Obji. Quando ex præsumpta voluntate domini rem accipio, acquiro dominium vi voluntatis internæ, quam ipse habet, licèt exteriùs non manifestatæ. 82. N. ass., nam acquiro per occupationem animo possidendi, volitio autem domini tollit impedimentum seu repugnantiam, quâ sublatâ nunc ita occupo, ac si nullius esset, *Lugo* n. 33. 655.

§. 9. Ad contractum oneroſum requiritur 656.

acceptatio mutua consensûs, & manifestatio illius mutuæ acceptationis, ita *Lugo* d. 23. à n. 26. *Dicast.* n. 455. *Onn.* d. 29. s. 4. alique. Probatur, nam requiri acceptationem consensuum, patet, alioquin duæ voluntates non convenirent humano modo in unum: deinde cùm uterque contrahens det alteri jus contra se, ut hic habeat jus contra illum, & ille contra hunc, debet in utroque esse acceptatio illius juris, hæc autem duplex acceptatio, cum debeat constituere contractum humanum, debet esse humana & sensibilis, ergo utraque illa acceptatio debet utrique manifestari, sicuti enim duo consensus non sunt humani nec inducunt obligationem utrimque, nisi invicém manifestentur, ita nec acceptationes: Oppositum est in contractibus gratuitis, quia cùm obligationem inducant ex una tantùm parte, satis est esse acceptationem ex parte illius, qui alterum sibi obligat. Ex dictis

657. *Sequitur* 1. Si offeram tibi domum mille aureis venalem, & tu acceptes, offeraſque 1000. aureos, venditionem non perfici, quando tu acceptas & promittis 1000. aureos, sed quando tua acceptatio mihi manifestatur, mea enim acceptatio, quâ obligationem accepto, si consentias, est tibi sufficienter manifestata per hoc, quod offeram domum isto pretio venalem, ergo si mihi vicissim manifestetur tua acceptatio, hoc ipso perficietur contractus, neque opus erit tibi vel mihi ulteriùs manifestari aliam acceptationem.

658. 2. Si mecum onerosè contrahas per procuratorem, tum perfici contractum, quando tuus procurator acceptat, & ego id rescio, licèt tu necdum

necdum acceptaris, quia cùm agat nomine tuo & gerat tuam personam, acceptatio illius est moraliter tua. 3. Si contraham onerosè tecum per literas, hunc contractum priùs tùm perfici, quando mihi per responsum innotescit tua acceptatio. 4. Si donum mihi mittas, donatio completur, dum accepto, etiamsi nihil rescias de mea acceptatione. 659.

Obj. Ad remittendum jus, quod habeo contra Petrum, non requiritur acceptatio Petri, possum enim illi inscio condonare debitum, uti Deus mihi inscio condonare potest peccatum, ergo ad acquirendum jus contra Petrum non requiretur acceptatio mea, sed fieri poterit solâ voluntate Petri. R. Ad remittendum irrevocabiliter jus, quod habeo contra Petrum, non requiritur acceptatio Petri, N., ad remittendum revocabiliter, C. ant. & N. conseq., si enim remittam revocabiliter, Petrus nullum acquirit jus contra me, ad hoc, ut sit liber debito, sed si velim, potero semper exigere debitum, sub illa enim conditione remitto, nisi aliter voluero, priusquam Petrus meam remissionem acceptârit, *Lugo* n. 54. Vide dicenda à n. 778. 660.

Inst. Si acceptatio requiratur ad obligationem, vel ergo erit tantùm conditio, vel partialiter causa obligationis. R. *Less* L. 2. C. 18. n. 41. dicit esse tantùm conditionem, quâ positâ obligatio causetur à voluntate contrahentium; *Lugo* n. 40. dicit esse causam partialem, cùm sit pars juris, quo unus ligat & alter ligatur, quod videtur esse probabilius, nam illâ solâ sublatâ non esset obligatio.

Q. 105. *Quid dicendum sit in variis dubiis circa* 661.

hactenus allata. Bz. AA. notant seqq. 1. Si dolo inductus es ad contractum, & dubites, an dolus dederit causam contractui, v. g. emisti novum vinum putans esse vetus, & dubitas, an fuisses empturus, si sciviſſes esse novum, hoc dubium resolvendum est consideratis causis & circumstantiis, quibus inductus es ad emendum, an nempe per hoc notabiliter impediatur finis vel usus, quem intendebas. Quòd si his consideratis adhuc non possis resolvere, decidendum est secundùm commune judicium aliorum, unde si qualitas ignorata ex se magnam mutationem faciat, præsumere poteris te non fuisse contracturum, si sciviſſes, quia ita contingere solet apud alios homines, ita *Sanch.* de Matr. L. 1. d. 65. n. 4. *Lugo* d. 22. n. 100.

662. 2. In dubio, an talis mutatio rerum sit subsecuta, ut ad eam te nolueris obligare, vel an erraveris notabiliter in re promissa, vel an causa cessârit, vel an causa, quæ nunc cessat, fuerit finalis & principaliter motiva tui consensûs, præsumendum videtur pro valore contractûs, quia jura dicunt, ut actus potiùs valeat, quàm ut pereat, videturque etiam pro illo esse possessio, quia scitur esse factus, & ignoratur invaliditas, *Sanch.* in Decal. l. 4. c. 2. n. 13. 34. 52. *Lugo* n. 91.

663. 3. Universaliter loquendo, si dubites, an volueris te obligare, attendenda sunt verba, quæ si significent animum se obligandi, præsumendum est, quòd animus ille adfuerit, quia nemo præsumitur aliter sentire quàm loquatur, ergo est possessio pro valore actûs, *Sanch.* de Matr. L. 1. d. 9. n. 13. *Castrop.* t. 1. d. 3. p. 10. n. 4. aliique communiter. E contrà si verba sint indifferentia

ad

ad significandum animum se nunc obligandi vel propositum postea priùs se obligandi, non teneberis per illa te obligare, sed standum erit pro libertate, quæ est in possessione contra obligationem, *Lugo* n. 63. *Dicast.* L. 2. t. 3. n. 51. Denique si verba sint ambigua, & tenebaris hìc & nunc habere animum te obligandi per illa, præsumendum est quòd volueris te obligare, alioquin peccâsses, delicta autem non præsumuntur, *Lugo* n. 65. Quid dicendum sit in variis dubiis circa juramenta, quibus firmantur contractus, colligi potest ex dictis hìc p. 1. à n. 307.

Q. 106. *Quid notandum circa stipulationes.* Rz. 664
seqq. §. 1. Stipulatio est contractus, qui perficitur certâ Interrogatione & Responsione, cùm enim omnis contractus debeat parere obligationem Justitiæ, verba autem, quibus significatur consensus, de se sint indifferentia ad talem obligationem significandam, jus statuit, ut censerentur prolata ex intentione se obligandi ex justitia, etiam civiliter, si consensus significaretur conceptis & à lege præscriptis verbis per certam interrogationem & responsionem, nempe spondes? spondeo: promittis? promitto: fide promittis? fide promitto: fidejubes? fidejubeo: dabis? dabo: facies? faciam &c. è contrà quando ita non fiebat, jus non præsumebat, saltem in contractibus innominatis & pactis nudis fuisse intentionem se ex justitia civiliter obligandi, utì habetur Instit. & ff. *De verb. oblig.*

§. 2. Quamvìs stipulatio certis verbis concepta in contractibus adhiberi possit, nunc tamen necessaria non est, sed usu & jure novo est antiquata, ita cum aliis *Onn.* d. 2. n. 137. Ratio est, 665.

quia

quia modus ille contrahendi videbatur esse nimis superstitiosus, cum per quæcunque verba vel signa sufficienter significari possit animus se obligandi ex justitia.

666. Q. 107. *Quinam possint contrahere.* R. Possunt omnes, qui habent plenum usum rationis, & materiam, de qua contrahant, neque jure prohibentur; ita quoad rem omnes, & habetur L. 5. Cod. *De oblig.*, quæ jam explicabuntur.

§. 1. Cùm contractus sit actio humana inducens obligationem in conscientia, ebrii, dormientes, furiosi, fatui, cùm non habeant usum rationis, non possunt contrahere, nisi tempore lucidi intervalli, in quo si contractus fiat, prout decet hominem sanæ mentis, admitti debet tanquam validus, *Onn.* d. 4. n. 27. Quamvis autem hi non possint contrahere sive obligare & obligari ex contractu, possunt tamen obligare & obligari, si ad hoc non requiratur ipsorum consensus, L. *Si à furioso*, 24. ff. *De oblig.* docentque *Glossa*, *Bartol.* & alii cum *Onn.* n. 34. sic enim si fatui fiant legatarii, obligant sibi hæredem ad solvendum legatum; si fiant hæredes, obligantur legata solvere: hæ tamen obligationes sunt minùs strictæ, cùm non fundentur in potentia proximè libera, hinc jus providit, ut alii, nempe tutores, curatores, administratores vel Resp. ipsa personas eorum repræsentent & suppleant.

667. §. 2. Infantes non possunt facere contractus, qui inducant obligationem saltem civilem, quia non præsumuntur habere plenum usum rationis, & ita habent leges plurimæ apud *Onn* n. 17. In jure autem tam masculi quàm fœmellæ usque ad annum 7. completum dicuntur infantes; ab

abhinc masculi ad 14., fœmellæ usque ad 12. completum dicuntur impuberes: quòd si morte patris vel emancipatione desierint esse in patria potestate, dicuntur pupilli; si patre & matre careant, sunt Orphani. Deinde masculi ante completum annum 10. cum dimidio, & fœmellæ ante completum 9. cum dimidio, dicuntur infantiæ proximi: ab hinc masculi usque ad annum 16. cum dimidio, fœmellæ usque ad 14. cum dimidio dicuntur pubertati proximi; sed masculi completo anno 14., fœmellæ completo 12. dicuntur puberes: abhinc usque ad 25. completum dicuntur Minores seu Minorennes, quandoque etiam vocantur adulti. Vide p. 1. n. 1026.

§. 3. Pupillis, etiam invitis, datur tutor, mi- 668.
noribus autem volentibus datur curator; quandoque etiam nolentibus in ordine ad lites, qui curator semel acceptatus repudiari non potest usque ad annum ætatis 25. completum. Etiam prodigo invito imponitur curator, quia præsumitur non posse solus sua administrare, nisi de prodigalitate accusatus se sufficienter purget: dicitur autem prodigus, qui profusè dat, id est, *qui neque tempus neque finem expensarum habet, sed bona sua dilacerando & dissipando profundit*, uti ait *Ulp.* L. 5. ff. *De curat furios.*, habenturque hactenus dicta in jure apud *Onn* n. 17. 36. 57. 64. 86.

§. 4. Si infantiæ proximus contrahat, non 669.
obligatur civiliter, §. 10. Instit. *De inutil stipul.*, docentque AA. cum *Onn.* n. 18., quia habentur tanquam non utentes ratione: imò secundùm *Onn* n. 46. nequidem naturaliter obligantur, quia contractibus illis resistit jus positivum irritans consensum. Excipit *Angel.*, nisi malitia supe-

superaret intellectum, sed *Sanch.* de Matr. L. 6. d. 38. n. 24. & *Lugo* d. 22. n. 283. rejiciunt exceptionem, quamvis enim in uno vel altero particulari non teneat ratio legis, non ideo definit etiam hos obligare, secundum dicta L. 1. q. 141.

670. §. 5. Pupillus non potest ullos contractus civiliter obligantes celebrare sine auctoritate tutoris, L. 1. Cod. *De mutil. stipul.* & alibi sæpe, tenentque AA. communiter cum *Mol.* d. 224. & *Onn.* n. 37. Excipe, nisi ex contractu factus sit locupletior, tum enim obligatur naturaliter & civiliter, uti ex legibus & citatis AA. docet *Sanch.* n. 7. & 22.

671. §. 6. Si pupillus saltem pubertati proximus contrahat sine auctoritate tutoris, probabilius videtur contractus illos jure naturæ valere & inducere obligationem pro foro conscientiæ, quibusdam exceptis, de quibus paulò post, ita *Barzol. Azor, Mol. Nav. Less. Bonac. Regin. Rebell. Sanch. Fill.*, quos citat & sequitur *Onn.* n. 42. Item *Laym. Tann.* & *Lugo* n. 288. contra *Alciat. Covar.* & alios apud *Sanch.* n. 20., quorum sententiam *Dicast.* L. 2. t. 3. n. 283. vocat satis probabilem, *Less.* & *Sanch.* valde probabilem, *Platel.* n. 593. valde probabilem & in praxi tutam. Ratio nostra est, quia nihil deest de jure naturæ requisitum ad valorem talium contractuum, adeoque nec ad obligationem naturalem, quæ ex consensu sequitur; sed nec jus positivum illos contractus irritat pro foro conscientiæ, nam L. *Marcellus* 25 ff. *De fidejussoribus*, expressè dicitur pupillum sine auctoritate tutoris contrahentem obligari, non obligatur autem civiliter, ergo natu-

naturaliter: item L. 25. §. 1. ff. *Quando dies legati*, & L. 1 ff. *De novat.* clarissimè dicitur pupillum sine auctoritate tutoris contrahentem obligari naturaliter. Similiter L. *Si pupillus*, 21. ff. *Ad L. falcidiam.* dicitur pupillum mutuam pecuniam reddendo liberari à naturali obligatione, ergo supponitur fuisse. *Nec obstat*, quòd L. 59. ff. *De oblig.* dicatur pupillum mutuam pecuniam accipiendo nequidem jure naturali obligari, *nam* sensus est jure naturali non obligari stare contractu, cùm rescindere possit, utì paulò pòst dicetur.

§. 7. Si pupillus contrahat cum ipso tutore, v. g. si tutori vendat prædium, non obligatur nequidem naturaliter, §. 7. L. 34. ff. *De contrah. empt.* Limitat *Sanch.* n. 25., nisi fortè alter tutor consentiret, vel pupillus per hoc fieret locupletior, vel dolum committeret, in his enim casibus putat pupillum cum tutore contrahentem obligari. 672.

§. 8. Si pupillus alienet immobilia vel mobilia pretiosa, quæ servando servari possunt, id est, quæ possunt servari saltem per triennium, utì habent *Glossa & Dicast.* n. 286., contractus non obligat nequidem naturaliter, utì cum communi *Sanch.* n. 26. *Lugo* n. 294. *Onn.* n. 50., in his enim contractibus majoris momenti, jus positivum irritat consensum, non solùm pupilli sed etiam tutoris, si consentiat, L. 22. Cod. *De admnist. tutorum.* Unde ut ejusmodi alienationes valeant, debet præter auctoritatem tutoris adesse causa legitima, quæ in scripto apud Judicem probetur esse utilis pupillo, utì ibidem statuitur. 673.

§. 9.

674. §. 9. Si Judex ex speciali causa interdixisset absolutè omnem administrationem pupillo circa res suas, tum non obligaretur nequidem naturaliter per contractus, *Sanch.* n. 27., qui consensus illius esset jure irritus; sed hoc non est ordinariè, cùm ipsi addatur tutor pro adjutorio, utì rectè *Lugo* n. 289., ergo ipsius consensus non habetur ordinariè pro nullo.

675. §. 10. Pupillus contrahens sine auctoritate tutoris obligat sibi civiliter alterum contrahentem, (nisi hic etiam esset pupillus, unde contrahere potest validè civiliter in commodum suum, sed non in incommodum; atque ita statuit jus positivum in favorem pupilli & in odium sic contrahentis cum illo, Instit. *De auctor Tutoris & De inutil. stipul* § *Pupillus*, Item L *Julianus*, 13. ff. *De action. empt.* L. *Contra Juris*, 28. ff. *De pactis*, tenentque Juristæ & Theologi communissimè cum *Molina* d. 224. & *Onn.* n. 48. Nec *obstat*, quòd alter non velit obligari, nisi etiam obligetur pupillus, secundùm dicenda n. 709. *nam* dici potest cum *Onn.* n. 54., etiam vi contractûs obligari pupillum, sed obligationem ex hac parte mox irritari à jure positivo, quod favorem legis alteri subtrahit & relinquit pupillo, ideoque obligationem postea manere ex parte solius alterius.

676. §. 11. Impuberes non obligantur civiliter ullo contractu circa quæcunque bona, quam vìs contrahant ex consensu patris, §. *Sed quod*, 10. Instit. *De inutil. stipul.* Pupillus tamen auctoritate tutoris contrahens obligatur civiliter, ibidem, §. 9., sed attendenda est limitatio n. 673. data: Ratio harum legum est, quia pupillo datur actio contra tutorem, si malè suaserit, qualem actionem non habet filius contra patrem. §. 12.

§. 12. Pupilli, si læsi sint per contractum vel passi incommodum, gaudent beneficio restitutionis in integrum intra 4. annos à completo anno 25., possuntque repetere rem vel pretium, de quo contraxerunt, cum fructibus, damnis & lucro cessante L. 7. Cod *De tempor., in integ. restit.* Quòd si veniam ætatis obtinuerint, gaudent illo beneficio per 4. annos à die veniæ obtentæ, *Mol.* & *Lugo* n. 315.; si autem dolo vel justo impedimento fuerint impediti, potest hoc tempus supplerì postea; atque hoc beneficio uti possunt, sive tutorem habeant sive non, sive contraxerint cum auctoritate tutoris sive non; imò quamvis intervenerit judicis decretum, L. 3. & seqq. *De in integ. restit.* L. 1. Cod. *De auctor. præstanda*, L. 1. & seqq. Cod *Si tutor intervenerit*, aliisque locis apud *Ornate* n. 53. & *Lugo* n. 310., neque nocent eis, quæ in incommodum suum in judicio egerint; è contrà prosunt quæ egerint in suum commodum. *Dixi*, si læsi sint &c. nam si læsi non sint, tenebuntur ad ccontractum obligatione naturali, non tantùm ipsi, sed etiam tutores, *Onn.* n. 56. Quòd si rem, de qua extradenda contraxerunt; necdum extradiderint, v. g. si promiserint, vel ad creditum ludentes lusu extraordinario perdiderint pecuniam, possunt retinere, quia quando lex permittit repeti, tacitè permittit retineri, secundùm dicenda n. 1087., & universaliter lex negans actionem ad aliquid petendum, simulque concedens possessori actionem ad repetendum, postquam solverit, dat facultatem possessori in utroque foro rem illam retinendi, nisi fortè juramentum accesserit, *Sanch* n. 34. *Dicast.* L. 2. t. 3. n. 384. secundum reg. 71. juris 677.

in 6., *Qui ad agendum admittitur, est ad excipiendum*, seu retinendum, *multò magis admittendus*: quod *Lugo* n. 302. dicit verum esse, quamvis pupillus ex pudore non fuisset repetiturus in judicio, quia utitur jure sibi concesso ad non solvendum. Vide dicenda etiam n. 1087. Plura de restitutione in integrum & rescissione contractûs videri possunt apud *Dicast.* dub. 16. & 17. *Lugo* d. 22. s. 12. *Onn.* totâ disp. 22. per 6. sect. De Exceptione plura dicentur n. 704.

678. §. 13. Qui fecit contractum onerosum cum pupillo circa rem non immobilem & non pretiosam servari aptam, neque commisit dolum vel aliam injustitiam, potest stare contractu, quamdiu pupillus vel ejus tutor non rescindit, si enim non velint uti suo privilegio, jus naturale assistit ejusmodi contractibus, *Less. Laym. Tann. Mol.* d. 224. in fine, *Sanch.* n. 30. & 31. *Onn.* d. 4. n. 54 *Lugo* n. 295. Quòd si pupillus habens tutorem, contrahat de rebus mobilibus, quæ sunt in quotidiano usu, v. g. aliqua donet, vel in recreationes expendat juxta conditionem suam, *Lugo* n. 303. & *Onn.* n. 55. rectè dicunt tales contractus etiam jure civili validos esse, nec posse nequidem per sententiam judicis rescindi, quia prudenter præsumitur tacita licentia, vel saltem consuetudo derogavit legibus ejusmodi rescissionem permittentibus, eratque hoc utile pupillis, quibus aliâs in nulla re fidere potuissent homines.

679. §. 14. Quidquid à §. 5. hucusque dictum est de pupillis, valet etiam de minorennibus, qui curatores habent, de utrisque enim est eadem ratio, L. 3. Cod. *De in integ. restit.*, docetque cum aliis *Sanch.* n. 19. & probat specialibus legibus

Onn.

Onn. d. 4. f. 4., sed sufficiunt dicta, si nomen pupilli & tutoris mutetur in nomen minorennis & curatoris. Excipit Onn. d. 19. 303., si minorennis sua bona, etiam immobilia, necessariò distrahere debeat, ut solvat debitum, ad quod in conscientia obligatur; item si alicui in dotem aliquid donaverit; item si servum libertate donaverit &c. probatque hæc per leges.

§. 15. Si minorennis non habens curatorem 680.
contrahat de rebus mobilibus etiam aliquantùm pretiosis & non occurrentibus in quotidiano usu, obligatur naturaliter & civiliter, L. *Puberes*, 101. ff. *De verb. oblig.* L. *Si curatorem*, 3. Cod. *De in integ. restit.* tenentque communiter AA. cum *Sanch.* n. 30. *Onn.* d. 4. n. 66. & 81.

§. 16. Minorennis potest à principe obtinere 681.
veniam ætatis, id est, facultatem liberè administrandi res suas non obstante minore ætate, illâ tamen obtentâ adhuc non poterit alienare immobilia, aut constituere in hypothecam, & facultas illa concedi potest masculis priùs post 20, fœmellis post 18. annum expletum, si judicio, & moribus valeant; neque gaudent beneficio restitutionis in integrum circa ea, quæ postmodum disponunt: quæ omnia habentur L. 1. & seqq. Cod. *De his, qui veniam ætatis impetrárunt.*

§. 17. Prodigus non habens curatorem con- 682.
trahit validè naturaliter & civiliter, etiamsi foret notoriè prodigus, uti habet communis cum *Sanch.* num. 20. & 27.; habens autem curatorem, & absque illius authoritate contrahens facit contractus irritos, neque transfert dominium, uti habetur in pluribus legibus apud *Sanch.* suprà & *Onn.* à n. 89. Quòd si administra-

tio bonorum specialiter sit ei interdicta à judice, utì ordinariè interdicta censetur, teste *Lugo* n. 289. in fine, nequidem naturaliter obligabitur, L. *Is cui bonis*, ff. *De verb. oblig.*; hinc qui contraxit cum tali prodigo, tenetur restituere ante sententiam judicis, etiamsi prodigus non repetat, neque potest secum contrahentem cogere ad servandum contractum, quia in odium prodigi irritatur.

683. §. 18. Servi, Religiosi, Clerici, filii-familias, uxores possunt contrahere circa materias, quarum habent dominium & administrationem, & de his ultimis videri possunt dicta p. 1. q. 217. & 218.; qui autem plura volet, consulat *Onn.* d. 3., & quidem de servis s. 7., de Religiosis, s. 8., de filio-familias, s. 11., de uxoribus, s. 12., & de his omnibus iterum plura affert d. 19. s. 3. Quoad Religiosos videri potest etiam *Castrop.* tr. 16. d. 3. pu. 15 & 16. Quoad omnes verò supradictos, vide etiam *Strycktum* de cautela contract sect 1. c. 2.

684. §. 19. An & quomodo contractus celebrare possint illi, quorum bona sunt confiscata vel confiscanda, optimè resolvit *Sanch.* in Dec L. 2. C. 21.; videri possunt etiam *Mol.* d. 95. *Onn.* s. 9. An autem usurarius celebrare possit contractus, examinat *Onn* sect. 10., sed cùm rarò serviant ad praxin, omitto.

685. Q 108. *Qualis debeat esse materia, de qua contrahitur.* R. Debet esse possibilis, saltem in spe existens, honesta, propria, certa, non prohibita, quæ omnia jam explicabuntur: & potest de eis videri *Stryck.* de caut. contr. s. 1. c. 3.

§. 1. Contractus circa rem impossibilem est jure naturæ irritus, L. 35. ff. *De verb. oblig.* L. 31. ff.

De

De Reg. juris, & alibi apud Onn. d. 5. n. 232. Ratio est, quia si contrahentes sciant esse impossibilem, non possunt seriò & efficaciter habere consensum; quamvis autem intendere vellent se obligare, tamen inutilis esset illa voluntas, cui per nullam legem assisteretur: si autem nesciant esse impossibilem, est error in substantia. *Nec obstat*, quòd conditio impossibilis adjecta non vitiet aliquos contractus; *nam* stando in jure naturæ vitiaret omnes, contractus enim conditionatus non obligat, nisi positâ conditione, quæ hìc nunquam poni posset, nihilominus jus positivum voluit, ut in quibusdam contractibus, v. g. Matrimonio, institutione hæredis, fidei commisso, donatione mortis causâ, conditio impossibilis adjecta habeatur pro non adjecta, tum quia præsumitur non fuisse seriò adjectam; tum etiam quia in contrahentibus præsumitur fuisse voluntatem universalem contrahendi secundùm leges, quæ cùm disponant, ut talis conditio habeatur pro non adjecta, etiam volunt habere pro non adjecta, & hæc voluntas universalis prævalet; jus autem positivum sic non disponit in aliis contractibus, ergo in his non potest præsumi adesse voluntatem sufficientem ad contractum, Mol. d. 206. Adde, quòd licèt per conditionem impossibilem non vitiaretur contractus, attamen vitiaretur per materiam impossibilem, sicuti quamvis non vitietur per errorem in qualitate, vitiatur tamen per errorem in substantia.

§. 2. Materia contractûs debet esse moraliter possibilis, id est, talis, ut non tantùm absolutè fieri possit per vires naturæ, sed etiam ut 686.

consideratâ imbecillitate humanâ non censeatur superare vires nostras, quia nemo censetur in aliam obligationem consentire, cùm nec leges positivæ ordinariè obligent ad aliquid moraliter impossibile, secundùm dicta L. 1. n. 781.; hinc si quis contraheret de capiendis omnibus piscibus maris, contractus esset irritus.

687. §. 3. Quando materia contractûs est partim possibilis partim impossibilis, valet contractus, si materia sit divisibilis, & consensus feratur divisibiliter, utì si contraxeris de tradendis 100. modiis tritici, & non possis habere nisi 50., contractus valet de 50., è contrà si materia sit indivisibilis, vel consensus feratur indivisibiliter, contractus est irritus, hinc si emeris duos equos pro rheda, & venditor tradere non possit utrumque, contractus de altero est irritus.

688. §. 4. Contractus de aliquo, quod non est nec in re, nec in spe, est irritus, quia vel non est serius consensus, vel est error in substantia, utì §. 1. dictum est, & clarè habetur §. 1. Instit. *De inutil. stipul.* L. 1. §. *De oblig.* L. 8. ff. *De rescind. vendit.* aliisque apud *Onn.* n. 246. Quòd si res partim sit, partim non sit, spectanda est intentio contrahentium, & loquendum secundùm dicta §. 3., ubi tamen jus positivum, L. *Domum*, 57. ff. *De contrah. empt.* statuit, ut si res, quæ intendebatur, existat saltem ex medietate, v. g. si domus vendita ex media tantùm parte comburatur, valeat contractus, sed diminuatur pretium; si non existat nequidem ex medietate, contractus sit irritus.

§. 5.

§. 5. Si contraham de re, quæ est in spe, v. g. si vendam poma, quæ colligam in autumno, singula maldera ad unum aureum, si hæc poma suo tempore non existant, patet contractum esse nullum, quia materia illius erant ipsamet poma, quæ nunquam sunt: è contrà si vendam spem, quæ & qualis nunc est, ad omnia poma meæ arboris, quamvis nullum crescat pomum, venditio valet. L. *Nec emptio*, §. ff. *De Contrah. empt.* aliisque apud *Onn.* n. 252. & sic venditur spes per jactum retis, per casum aleæ &c. Excipitur emptio hæreditatis in spe, quæ, antequam moriatur testator, irrita est, ne detur votum captandæ mortis, L. fin. ff. *De pactis*: & eadem est ratio de contractibus ad succedendum viventi, *Onn.* n. 258., item emptio hominis liberi, pro tempore, quo erit servus, est irrita, quia non est fas hujusmodi casus exspectare, §. 5. L. 83. & L. 103. ff. *De verb. oblig.* item §. 2. L. 34. ff. *De contrah. empt.* Vide hìc n. 940. 689.

§ 6. Contractus de re illicita est omni jure irritus, & quidem jure naturæ, quia non potest dari obligatio ad peccandum, neque ad illud, ad quod omittendum antecedenter est obligatio, contractus enim non debet esse vinculum iniquitatis, utì nec votum vel jurameutum, quæ tamen de se sunt magis obligativa quàm contractus. Similiter jure Canonico & Civili apud *Onn.* n. 268., hinc quidquid prohibitum est lege naturali, divinâ vel humanâ obligante in conscientia, de illo non valet contractus: Quòd si aliquid lege tantùm pœnali sit prohibitum, poterit de illo fieri contractus, est enim 690.

res de se licita, quam potest quis etiam per leges facere, si se ad pœnam resolvat, leges enim pœnales non prohibent determinatè talem actionem, sed sub disjunctione volunt vel omitti actionem, vel subiri pœnam, *Onn.* n. 266.

691. § 7. Quamvis contractus de re illicita sit invalidus, potest tamen contractus illicitus esse validus, uti si quis emat gladium ad occidendum alterum: deinde si in se sit prohibitus fieri, & tamen supposito quòd fiat, non irritetur, secundùm regulam juris, multa fieri prohibentur, quæ tamen facta tenent, & talis est venditio armorum facta hosti patriæ. Ratio horum est, quia materia talium contractuum illicitorum non est res illicita, materia enim illorum sunt gladius & arma, quæ non sunt res illicitæ, è contrà si paciscerer & vellem me obligare ad sic vendendum gladium aut arma, hoc pactum esset irritum, quia pro materia haberet venditionem illicitam.

692. §. 8. Quamvis contractus de re illicita sit irritus, tamen supposito quòd unus partem suam expleverit, quæ illicita erat, est, de jure naturæ saltem, obligatio, ut etiam alter suam expleat, si licita sit, v. g. conductio ad injustum homicidium est irrita, attamen si conductus patrârit homicidium, conductor tenetur ei dare pretium, de quo contraxit; & idem est de contractu cum meretrice, item cum Judice, ut ferat injustam sententiam. Ratio est, quia in his intervenit duplex contractus, unus absolutus faciendi rem illicitam, & hic nunquam valet nec obli-

obligat, neque ex hoc oritur obligatio postea dandi pretium, imò est obligatio reddendi pretium, antequam res condicta sit posita: alter contractus est conditionalis & dicit, si hic suam partem impleverit, alter etiam tenebitur implere suam, sicuti possum vovere aut etiam per contractum promittere, si iterum peccavero, dabo tibi eleemosynam: talis autem contractus priùs perficitur positâ conditione turpi, & hac suppositâ licitum est dare pretium pro actu, qui ob molestiam, detrimentum vel periculum facientis, aut ob delectationem vel aliud commodum illius, in cujus gratiam fiebat, erat pretio isto æstimabilis, orituque obligatio ex vi consensûs ùt sequentis, & non ùt antecedentis conditionem illicitam, *Mol.* d. 94. aliique communiter cum *Onn.* n. 276. *Dixi*, saltem de jure naturæ, nam licèt jure positivo etiam valeat in contractu, quo meretrix dedit usum sui corporis, utì habetur L. *Idem*, 4. ff. *De condit. ob turpem causam*, tamen in aliis materiis non est ita certum, unde licèt communiter omnes contra *Medin.* fateantur, post opus turpe expletum oriri obligationem illam ex jure naturæ, tamen *Covar. Amic. & Platel.* num. 589. dicunt jus positivum resistere, ne oriatur, quia L. *Si flagitii*, 123. ff. *De verb. oblig.* negat actionem, etiamsi opus turpe sit expletum. Vide dicenda n. 794.

Obj. Promissio, *si occideris Titium, dabo tibi aureum*, est contractus sub conditione turpi, qui nunquam obligat, nequidem prout est conditionalis, ergo similiter de aliis. R. Si fiat sub conditione ponenda c. si fiat ex suppositione 693.

conditionis positæ, n: Itaque si promissio sit intentiva occisionis, nunquam valet, si sit suppositiva, valet, præsumitur autem esse suppositivam, quia standum est pro valore actûs: è contrà tamen in hoc, *ducam te, si pater meus fuerit mortuus*, jus præsumit conditionem esse intentivam mortis paternæ, hinc absolutè irritat.

Inst. Obligatio dandi aureum deberet esse ex contractu, sed non potest esse ex contractu, quia hoc non potest esse valide contractum, quod nunquam potest valide contrahi, sicuti hoc non potest esse validè venditum, quod nunquam potest validè vendi, tale autem pretium nunquam potest validè contrahi, & talis actio occisiva nunquam potest validè vendi, ergo nunquam potest esse validè empta aut vendita, ergo nunquam ex emptione potest esse obligatio solvendi. *Conf.* Qui illicitè accipit pretium, illicitè retinet, sed talis illicitè accipit pretium ante opus expletum, ergo & illicitè retinet. R. Est valdè contractum ex suppositione operis, & de hoc erat contractus conditionalis. Ad *Conf.* Ergo & illicitè retinet, ante opus expletum, C. post opus expletum N. Conseq.

694. §. 9. Materia contractûs debet esse propria illius, qui per contractum transferre debet aliquod jus in alterum, quia nemo plûs juris transferre potest, quàm ipse habeat, Reg. 79 ff. *De reg. juris* in 6, Reg. 54. ff *Eod. tit.*, item, *Id, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest*, Reg. 11. ibid. Attamen si emptor malâ fide emat rem alienam, & venditor nesciat esse alienam,

nam, L. 28. ff. *De contrah. empt.* ſtatuitur, ut dominium pretii tranſeat ad vendentem, & in tantùm validus ſit ipſe contractus, idque in favorem veri domini, ut magis habeat, unde rem ſuam vel ejus pretium recuperare poſſit, dominium tamen rei non tranſit ad ementem, nam lex addit rem emptori auferri poſſe. Quòd ſi uterque ſciret rem eſſe alienam, contractus eſt nullus, §. 3. l. 34. *ibid.* Denique ſi neuter, aut ſolus vendens hoc ſciret, etiam nullus foret contractus, emens enim non vult transferre dominium pretii, niſi obtineat dominium mercis, quod in his caſibus non fieret.

§. 10. Quamvis res nunc non ſit propria, poteſt tamen, per ſe loquendo, de ea contrahi pro tempore, quo erit propria, L. *Si rem meam*, 31. ff. *De verb. oblig.*, ſic equus, quem emi priùs in annum ſequentem, poteſt jam vendi alteri, quia hæc venditio reſpicit equum pro tempore, quo erit meus; ſimiliter poteſt quis contrahere de actione aliena, v. g. faciam, ut Titius te inſtruat in medicina, obligando ad pœnam, vel quanti æſtimaretur illa inſtructio, ſi non fiat, §. 2. i. 38. *ibid.* 695.

§. 11. Si vendam rem mihi communem cum aliis, v. g. gregem ovium indiviſum ſpectantem ad me & duos fratres meos, valet venditio pro tertia parte, quæ mea eſt, L. *Sed ſi communis*, 18. ff. *De contrah. empt.* 696.

§. 12. Materia contractûs debet eſſe aliena reſpectu illius, qui eam per contractum debet acquirere, §. 2. & 21. *Inſtit. De inutil. ſtipul* L. 82. ff. *De verb. oblig* & Reg. 45. ff. *De reg. juris.* Ratio 697.

eſt,

est, tum quia venditio rei alienæ est nulla, uti dictum est, ergo & emptio rei suæ; tum etiam quia finis contractûs est acquirere aliquid, quod non habes, ergo si jam habes, cessat finis contractûs: possum tamen contrahere pro accipiendo, v. g. usufructu rei meæ, si sim tantùm dominus directus, item pro recipienda possessione, item pro recipienda re mea, quam alter detinet, uti expressè habent Leges apud *Onn.* num. 315.

698. §. 13. Materia contractûs tum dicitur certa, quando ex actis, vel dictis, vel lege, vel saltem ex circumstantiis constat, quid, qualis & quanta sit, L. *Stipulationem*, 74. ff. *De verb. oblig.*, è contrà tum est incerta, si hoc non constet, sed tantùm in genere dicatur, v. g. vendo fundum, emo vinum, promitto, non determinando, nec qualem fundum, nec quantùm vini, nec quid promittat; item materia incerta est, si duo, v. g. servi, quorum unus venditur, sint ejusdem nominis, & neuter determinetur; item si contrahatur sub disjunctione, vendo bovem vel equum: item si significatio sit æquivoca, uti vendo mulum, & nesciatur, an mulum piscem, an mulum quadrupedem; item si non addatur vel determinetur pretium.

699. §. 14. Contractus de materia incerta est nullus, si reduci non possit ad certitudinem, L. 74. & 75. ff. *De verb. oblig.*, Ratio est, quia finis contractûs est, ut voluntate contrahentis transferatur dominium rei conventæ, sed si de hac non constet per externa signa, non poterit transferri dominium secundùm dicta n. 654. ergo nec valebit

lebit contractus. Potest autem materia incerta reduci ad certitudinem, v. g. si tibi promissum sub disjunctione, relinquens tibi electionem, tu eligens, materiam reddes certam, L. 75. §. 8. & L. 76. *supra*; Item si per eventum conditionis res fiat certa, vel per declarationem aut arbitrium tertii, cui partes committunt &c. Attamen ille, cujus arbitrio interpretatio committitur, non debet promissorem gravare ultra verba, unde electio potiùs relinquenda est promittenti, & eligendum, quod minùs gravat possessorem sive debitorem: deinde debet arbiter præsumere, quòd rationi & menti contrahentis videtur conformius. Possunt de hactenus dictis videri plura apud *Onn.* d. 5. s. 6.

§. 15. Specialiter per jus prohibentur & irritantur alienationes bonorum Ecclesiasticorum immobilium & mobilium pretiosorum, quæ servando servari possunt, nisi fiant cum consensu Papæ & sub certis conditionibus, uti habetur in Extrav. *Ambitiosæ*, inter communes L. 3. tit. 4., potestque videri *Dicast.* L. 2. t. 3. dub. 15. & iterum pluribus t. 15. d. 1. dub. 6. & addemus aliqua L. 4. à n. 1363. Quæri posset hìc, an & quomodo fieri possit contractus circa res spirituales, sed hoc intelligitur ex dictis de simonia hic p. 1. q. 15. & *seqq.* 700.

Q. 109. *Quinam sint effectus contractuum.* Rp. Præcipui sunt hi 17., obligatio, actio, exceptio, periculi & commodi translatio, damnum moræ, compensatio, traditio rei conventæ, translatio dominii vel partis dominii, possessio juridica, solutio, potestas præscribendi, interdicta posses- 701.

possessoria, vendicatio rei, restitutio, evictio, ædilitiæ actiones, restitutio in integrum, de quibus fusissimè agit *Onn.* à d. 7. usque ad 11., ex quibus breviter colligam ea, quæ ad institutum nostrum serviunt.

702. §. 1. Obligatio, est juris vinculum, quo necessitate constringimur alicujus rei solvendæ seu præstandæ, Instit. *De oblig.* initio, & L. 3. ff. *Eod. tit.* Obligatio naturalis est, quâ constringimur secundum jus naturale; civilis, quâ secundùm jus civile; mixta, quâ secundùm jus utrumque constringimur: & universaliter, qui obligatur ad aliquid, dicitur debitor, qui autem alterum sibi obligat, dicitur creditor, L. 10. & 11. *De verb. signf.* Et quamvis obligatio in fieri pendeat ab utriusque voluntate, tamen in conservari, seu ut permaneat, dependet à voluntate, non obligati sed obligantis; unde si quis contrahat sub hac conditione, *si volam*, contractus est nullus, L. 8. ff. *De oblig.*, L. 17. ff. *De verb. oblig.* Similiter si acceptatio fiat sub hac conditione, *accepto, si volueris*, non fit contractus, quia nulla oritur obligatio in altero; aliud est, si diceret, *accepto, si velis me acceptare*, quia tum purificatur conditio de præsenti, qui enim contractum offert, ille vult seu permittit ab altero acceptari, *Lugo* d. 23. n. 61.

703. §. 2. Actio, est jus persequendi in judicio, quod sibi debetur, Instit. *De actionibus*, & L. 51. ff. *De oblig.*; actualis autem petitio, apud Juristas non dicitur actio, sed processus judicialis vel instantia. Actio, alia est bonæ fidei; alia stricti juris: bonæ fidei sunt, quæ fundantur in contractibus

ctibus bonæ fidei, de quibus dictum est n. 583., & sunt septendecim enumeratæ in Instit. *De act.* §. *Actionem*, in quibus nempe Judex ex æquo & bono æstimare debet, quid fieri debeat. Stricti juris sunt reliquæ, in quibus Judex procedere debet secundùm verba & rigorem. Præterea alia actio est realis, alia personalis: realis est, quâ rem ipsam convenimus, ubicumque illa sit, quia nemde jus in ea habemus, ideoque dicitur vindicatio rei; personalis est, quâ convenimus personam, eò quòd habeamus tantùm jus ad rem, quam alter detinet, & ideo dicitur condictio personæ; & hæc divisio actionis fusè traditur Instit. à §. *Namque*. 4. Quinam autem contractus specialiter caulent actionem pro foro externo, dictum est n. 584. & 582.

§. 3. Exceptio, est exclusio intentionis agentis, inquit *Ulp.* L. 2. ff. *De excepr.* id est, exceptio est jus ad excludendam actionem & ad se tuendum in possessione rei contra oppugnantem; unde sicuti actiones sunt arma offensiva oppugnantium, ita exceptiones sunt arma defensiva repugnantium; & quia actio plerumque fundatur in regula aliqua generali juris, hinc qui se defendit, dicitur opponere exceptionem illius regulæ, v. g. hic petit solutionem per actionem, *Ex vendito*, ille exclud t ipsum per exceptionem, *De soluto pretio*, quod probare debet, unde reus in exceptione est actor: Quòd si primus actor instet contra hanc exceptionem, erit exceptio exceptionis, & in jure dicitur replicatio; si reus iterum contra hanc instet, dicitur triplicatio; si actor iterum, dicitur quadruplicatio, & 704.

& ita deinceps, utì habetur L. citatâ. Aliæ exceptiones dicuntur dilatoriæ seu temporales, quæ non planè tollunt sed differunt actionem, utì si Clericus postulatus de debito excipiat contra actorem, qui se vocat ad forum sæculare; debentque hæc opponi ad initium litis, alioquin postea non audiuntur, L. 13. Cod. *De except.* & L. 19. Cod. *De probation.* Aliæ exceptiones dicuntur peremptoriæ seu perpetuæ, quæ semper locum habent, utì si probet se nihil debuisse, vel se solvisse, quæ aliaque habentur L. 3. & *seqq.* ff. *De except.*, item Instit. *Eod. hoc tit.*, ubi etiam varia genera exceptionum recensentur: admitti tamen non debent post latam sententiam, ne lites in immensum protrahantur, nisi sit exceptio falsi, id est, nisi probetur falsum esse allegatum, cui innititur sententia, quæ exceptio semper auditur: An autem ille, qui potest excipere & repetere debitum solutum, etiam possit non solvere, vide dicta n. 677. & dicenda n. 1087.

705. §. 4. Periculum & commodum pertinent ad dominum rei, res enim perit vel fructificat domino suo, hinc per quos contractus transfertur dominium, per eosdem transfertur periculum & commodum: speciale tamen aliquid est in emptione & venditione, nam quamvis dominium non transferatur in emptorem, sed maneat apud venditorem, donec res empta sit tradita, tamen emptione perfectâ periculum & commodum rei transit ad emptorem, nisi aliter convenissent, §. *Cum autem*, 3., Instit. *De empt. & vendit.* L. *Id quod*, 7. ff. *De periculo & commodo*, L. *Post perfectam*, 1. Cod. *Eod. tit*, Excipe, nisi venditor esset in mora tradendi, tum enim ad ipsum pertinet

pertinet periculum, L. 17. ff. *De periculo & commodo*, & L. 4. Con. *hoc tit*, item nisi venditoris culpâ res periisset, vel esset deteriorata, cùm enim emptor rem in potestate sua non habeat, æquum fuit obligari venditorem ad custodiam majorem quàm ipse rebus suis præstet, L. 2. & 3. ff. *Eod. tit.*, hinc *Onn.* d. 7. n. 183. putat teneri compensare damnum causatum ex culpa levissima, ne aliàs detur occasio fraudibus: expensas tamen interim factas pro custodia solvere debet emptor, uti ex jure probat *Onn.* n. 186. *Dixi*, emptione perfectâ, nam si emptio necdum sit perfecta, periculum & commodum pertinet ad venditorem, uti quando venditio fit ad mensuram, & mensuratio necdum est facta, L. 1. ff. & L. 2. Cod. *eod. tit.* Item si res vendatur ad degustationem, & degustatio necdum sit facta, v. g. in vino; L. 1. & 4. ff *eod. tit.* Vide dicenda n. 983.

§. 5. Mora, est transgressio culpabilis diei in contractibus statuti pro executione, quam moram quis committit, si nempe sit verum debitum, quod non ignoretur, pro quo in talem diem facta sit interpellatio, nec possit interpellanti legitima exceptio opponi: de quibus tamen conditionibus, præsertim de interpellatione, videri potest *Onn.* d. 8. à n. 14. Quòd si quis commiserit ejusmodi moram, tenetur adhuc implere contractum, compensare damnum emergens & lucrum cessans, suscipere in se periculum rei, denique pœnas lege vel ex mutua conventione statutas solvere. 706.

§. 6. De compensatione dictum est à n. 455. Quæ autem conditiones adesse debeant pro occulta compensatione, dictum est p. 1. à n. 959. 707.

708. §. 7. Traditio, est rei vel juris vel possessionis de persona ad personam translatio, *Tusch.* V. *Traditio* Concl. 341. n. 1. Differt à datione, quòd hæc transferat dominium, non item traditio, nam possum aliquid alteri tradere tantùm ad usum vel in depositum &c., qui non ideo acquirit dominium; neque traditio est jus; sed factum externum & conditio requisita ad translationem alicujus juris vel possessionis: Est autem traditio alia vera, alia ficta, utì & apprehensio possessionis, secundùm dicta n. 508; nam traditioni respondet apprehensio, & quæ ibi de hac dicta sunt, debent cum proportione applicari traditioni, potestque videri etiam *Onn.* d. 9. à n. 198. Ordinariè autem necessaria est traditio aliqua ad translationem dominii, L. *Traditionibus*, 20. Cod. *De pactis*, si enim res nullo modo sit tradita, non est potestas ad usus rei, ergo nec dominium. *Dixi*, ordinariè, quia quædam dominia acquiruntur ex dispositione juris sine ulla traditione, de quibus videri potest *Onn.* n. 201. & iterum à n. 230.

709. §. 8. De translatione dominii sufficiunt dicta sparsim à q. 22., item q. 32. & 55.; hìc addendum, quatuor requiri ad translationem dominii per contractum, nempe traditionem aliquam, ordinariè loquendo, utì jam dictum est, deinde voluntatem in uno conferendi, in altero acquirendi dominium; præterea titulum, v. g. donationem, emptionem &c. denique ut alter ex sua parte contractum etiam impleat, v. g. solvendo pretium, aut sufficienter cavendo pro illo, nam contractus onerosus quasi imbibit hanc conditionem, volo, si tu tuum vicissim præstiteris.

§. 9.

§. 9. De possessione juridica, sufficiunt dicta n 507. & 508. : De solutione dicetur n 756. De præscribendi potestate dictum est q. 100. 710.

§. 10. Interdictum possessorium est adjumentum adipiscendæ, retinendæ aut recuperandæ possessionis : dicitur interdictum, non quòd per illud semper aliquid prohibeatur, sed quia *dicebatur* ad *interim*, usquedum innotesceret dominus rei, uti vult *Haun.* n. 310.; vel potiùs, uti vult *Mol.*, quia à Prætoribus *inter* duos litigantes *dicebatur* : Est autem multiplex, 1. *Quorum bonorum*, per quod hæres adiens hæreditatem obtinet primam possessionem hæreditatis contra quemcunque alium possessorem in iis, quæ defunctus tempore mortis possidebat : putat quidem *Haun.* à n. 229. illum indigere novâ corporali apprehensione, eò quòd possessio sit aliquid distinctum ab hæreditate, sed contradicunt alii. Quòd si hæreditas fuisset antea naturaliter possessa per alium, v. g. colonum, qui permaneat in ea hæreditate, non indigebit novâ apprehensione, uti fatetur *Haun.* n. 241. 2. *Quorum legatorum*, per quod hæres obtinet possessionem omnium legatorum, à quibus fortè esset detrahenda falcidia, id est, 4. pars hæreditatis per L. falcidiam hæredi attributa. 3. *Salvianum*, per quod dominus fundi obtinet possessionem eorum, quæ conductor in fundum infert, quia eoipso fiunt ipsi tacitè obligata pro pensionibus. 4. *Uti possidetis & utrobi.* Per, *uti possidetis*, conservatur ille in possessione rei immobilis, qui tempore litis verisimiliùs invenitur possidere, dummodo non possideat vi, clam aut precario. Per *utrobi*, conservatur talis in possessione rei mobilis. 5. *Unde vi aut clam & precariò*, 711.

per quæ quis restabilitur in possessionem, si probet alterum, qui possessionem invasit, vi accepisse, vel clam, vel tantùm per preces obtinuisse ad tempus. De his omnibus adducit leges & fusiorem explicationem *Mol.* d. 16., adhuc autem fusiùs de illis disputant *Onn.* d. 10. §. 1. & 2. & *Haun.* à n. 310., ubi à n. 363. fusè discutit, an interdictum, *Unde vi*, faveat notorio prædoni, qui notorium dominum fundi vi è possessione excluserat, putatque favere, licèt alii plures negent.

712. §. 11. Vindicatio, est actio realis ad persequendum in judicio rem suam quoad dominium & possessionem, sive est actio, quâ quis rem suam liberat de potestate alterius, apud quem est, unde ad hanc rationem requiritur, ut actor sit dominus rei, habeatque possessionem civilem, & ut is, contra quem agit, detineat rem corporaliter. Ad vindicationem reducitur *publiciana actio*, sic dicta à *Publicio* prætore, qui hanc instituit L. 9. ff. *De publiciana in rem actione*, ut nempe qui bonâ fide cum titulo aliquo possedit rem alienam, non acceptam ab ipso domino sed ab alio, putavitque esse suam, si hæc ipsi erepta sit, possit in judicio reposcere ab alio, qui eam possidet sine titulo.

713. §. 12. De restitutione ratione injuriæ vel damni per contractum causati, dictum est q. 1. & *seqq.*

714. §. 13. Evictio est actio, quâ reditur ad auctorem contractûs pro interesse rei ab alio evictæ, v. g. emi à te agrum, qui tamen non erat tuus sed Titii, & quia Titius per sententiam Judicis sibi iterum evincit hunc agrum, tu teneris de illa evi-

evictione, id est, quamvis contractus fuerit invalidus respectu translationis dominii, tamen fuit validus hoc sensu, quòd ex illo obligeris ad reddendum mihi pretium, compensando simul damna emergentia & lucra cessantia: & talis evictio sequitur etiam ad permutationem, cambium, mutuum, pignus, societatem, locationem aliosque similes contractus onerosos, de quibus habentur leges ff. & Cod. *hoc tit.*

§. 14. Ædilitiæ actiones sunt, quæ dantur, 715.
quando res, de qua fuit contractum, est vitiosa. Dicuntur ædilitiæ, quia leges pro illis primò latæ sunt Romæ ab ædilibus, id est, conservatoribus sacrarum ædium, qui etiam vocabantur Curules, quia pro majori majestate sui muneris gestabantur curru vel sede eburneâ. Tres autem sunt ejusmodi actiones, 1. dicitur *Redhibitoria*, per quam fit, ut qui rem vitiosam tradidit, illam totam rehabeat, id est, iterum habeat, & alter similiter pretium. 2. dicitur *Quanti minoris*, per quam fit, ut si ille, qui tradidit, nolit recipere rem vitiosam, tantum subtrahatur de pretio, quanti minoris res erat æstimanda. 3. dicitur *In factum*, per quam ille, qui rem vitiosam tradidit, si utrumque detrectet, ad alterutrum compellatur, de quibus omnibus habentur multæ leges ff. *De ædilitio edicto*, & Cod. *De ædilitiis actionibus*, habentque hæ actiones locum, non tantùm in emptione & venditione, sed etiam in permutatione, locatione aliisq; commutationibus. Quòd si læsio non sit facta ultra medietatem justi pretii; L. 2. Cod. *De rescind. vendit.* statuitur, ut locus non detur redhibitoriæ, nec rescindatur contractus, manet tamen actio quanti minoris, seu ob-

ligatio minuendi pretium: ad hanc autem actionem, utì & ad 3. requiritur, ut vitium sit alicujus momenti, & adfuerit, quando res erat apud illum, qui transtulit, fueritque latens, quod transferens manifestare debuerit, quæ omnia habentur ff. & Cod. suprà; neque juvat, si dicat, vendo tibi rem vitiosam sicuti est, nam etiam his verbis subesse potest dolus, vel si fiat bonâ fide, subesse potest saltem error in substantia dans causam contractui: si autem fuerit læsio ultra dimidium, de hoc diximus n. 624. in fine, & dicetur n. 993. Quandonam & quibus specialiter detur restitutio in integrum, aut potestas resiliendi à contractu, insinuatum est n. 677. & videri possunt AA. ibi notati.

716. Q. 110. *Quid dicendum sit de contractibus, in quibus omittitur solennitas aliqua requisita.* R. Si lex adhuc vigens ad contractum vel dispositionem aliquam requirat certam solennitatem, formulam vel modum contrahendi, & hic omittatur, certum est ejusmodi contractum vel dispositionem esse irritam, nec parere actionem pro foro externo: solùm dubium est, an, quando aliunde constat de voluntate contrahentis vel disponentis, valeat de jure naturæ, & pariat obligationem pro foro conscientiæ? pro quo resolvendo sit,

§. 1. Plures de hoc sunt sententiæ, nam 1. *Bald. Covar. Bonac. Vasq. Ledesm. Beja* p. 1. Cas. 53. *Dicast.* L. 2. T. 2. dub. 8. *Haun.* T. 8. n. 18., & alii 20. apud *Lugo* d. 22. n. 250. absolutè negant, quibus *Lugo* à n. 257. multùm favet. 2. *Inn. Adr. Bart. S. Anton. Panorm. Regin. Fill.* aliique plurimi

mi apud Lugo n. 249. absolutè affirmant. 3. Sotus, Bann. Lop. Henriq. Laym. Tann. Sanch. in Consil. L. 4. c. 1. dub. 14. aliique multi dicunt in tantùm valere, quòd possessor possit retinere, donec per sententiam condemnetur; post sententiam dicunt teneri extradere. 4. Clarus, Molin. Sa. Wading. Less. L. 2. C. 19. dub. 3. aliique valde multi dicunt testamenta & alias ultimas voluntates obligare in conscientia, quamvis fiant sine solennitatibus, non item reliquos contractus. 5. Ilsf. t. 4. d. 2. n. 482. & alii, quos citat, putant testamenta ad causas profanas sine solennitatibus esse invalida; codicillos autem, legata & fideicommissa dicunt esse valida, etiam pro foro externo.

§. 2. Valde probabile est, quòd ultimæ volun- 717
tates obligent saltem in Conscientia, quamvis fiant omissis solemnitatibus, quas jus civile requirit. Probatur, nam de dispositionibus defuncti pro suis prolibus ita statuitur L. 21. §. Ex imperfecto, Cod. De testamentis. De fideicommissis hæredi impositis habetur § ult. Instit. De fideicomm. hæredit., item L. 2. & 32. Cod. De fideicomm. De relictis ad pias causas sive per testamentum sive per legata, uti notat Dicast. n. 146. & 151., habetur Cap. Relatum, 1. De testam. Idem statuitur universaliter de legatis L. 16. Cod. De testam. Idem fatetur Lugo n. 259. de donationibus mortis causâ: denique Cap. Cum esses. De testamentis decernit Pontifex absolutè, quamvis desit subscriptio 7. vel 5. testium, uti requirit jus Civile, attamen debere censeri valida, si constet de voluntate testatoris, v. g per Parochum & tres vel duos testes, ideoque prohibet, ne quis audeat

hujusmodi testamenta rescindere. Ratio esse potuit, quia cùm ultima voluntas sit maximè seria, & reipsa nunquam mutanda, meritò leges voluerunt permanere illi obligationem saltem naturalem. Videri potest *Less.* suprà, ubi plures rationes affert.

718. *Obj.* 1. Si ex legibus civilibus rectè probetur omnes ultimas voluntates obligare in conscientia, ergo omnes obligabunt etiam pro foro civili, ita *Lugo* n. 258. B. N. seq., quia leges civiles quandoque tantùm innuunt esse obligationem in conscientia, & superaddi etiam obligationem pro foro civili, si aliquid aliud accedat, v. g. si hæres fateatur talem fuisse voluntatem defuncti, aut si sciens talem fuisse nolit jurare se nescire, quòd fuerit talis, utì rectè advertunt *Mol. Less.* & *Dicast.* n. 137.

719. *Obj.* 2. Si testamentum non solenne obligaret in conscientia, ergo quod ex illo solutum esset, repeti non posset, est enim regula communissima juris, id repeti non posse, quod ex obligatione naturali solutum est, atqui per leges datur actio repetendi ejusmodi solutum, ergo. B. Repeti non posset, vi juris canonici aut naturalis C., vi juris civilis, N., quamvis autem vi juris civilis possit repeti, quia jus civile supponit repetentem nescire de voluntate testatoris, tamen si aliunde constet de illa, manet obligatio in conscientia iterum solvendi, sicuti fur vi juris civilis potest equum furtivum vi possessionis naturalis, quam habuit, etiam à domino equi repetere, quàmdiu dominus non probavit esse suum, quamvis semper in conscientia

scientia maneat obligatus ad restituendum domino equum.

Obji. 3. L. 21. §. *Ex imperfecto*, Cod. *De test.* dicitur, quòd testamentum sine scriptura & solennitate factum à parentibus in favorem prolium & personæ extrancæ, non valeat respectu personæ extraneæ, sed quòd huic relictum est, accrescat prolibus, ergo proles salvâ conscientiâ retinere possunt hoc, quod relictum erat personæ extraneæ. R. Dicitur, quòd accrescat prolibus, spectato jure civili, C., spectato jure Canonico & naturali, N. antec. & conseq.; unde à potiori dicendum est cum *Covar. Mol. Sanch. Less. Dicast.* n. 150. contra *Lugo* n. 274., si quis sine solennitate, per testamentum disponat principaliter ad causam piam & minùs principaliter ad profanam, valere etiam quoad profanam, saltem spectato foro conscientiæ. 720.

§. 3. Reliqui contractus facti sine solennitate videntur esse irriti vel saltem irritabiles: Probatur, quia jus potuit tales contractus ita antecedenter irritare, ut nequidem pro foro conscientiæ tenerent, sic enim *Trid.* sess. 24. C. 1. *de Reform.* irritat contractum Matrimonii factum sine solennitate testium; ergo cùm absolutè dicat se irritare, & alibi non significet se relinquere obligationem pro foro conscientiæ, melius dicitur irritari pro utroque foro, nisi tamen solennitas omissa esset omnino levis, uti cum aliis notant *Bartolus* & *Lugo* n. 279., nam hìc datur etiam parvitas materiæ. *Dixi*, aut saltem irritabiles, nam leges sæpe faciunt, ut, contractus sint tantùm irritabiles ad arbitrium illius, 721.

qui damnum passus est, uti contractus pupillorum, si fiant sine auctoritate tutoris, quorum obligationem naturalem jus non tollit, attamen relinquit potestatem eam tollendi, uti dictum est n. 675.

722. *Obj.* 1. Jus irritans contractum sine solennitate factum fundatur in præsumptione fraudis, ergo ubi constat nullam fraudem subesse sed verè adfuisse voluntatem contrahentis, erit semper obligatio, saltem pro foro conscientiæ. R. Fundatur in præsumptione particulari fraudis in hoc vel illo contractu, N., in præsumptione generali, seu in periculo fraudis, quæ communiter solet subesse, aut cui datur occasio per ejusmodi contractus, C. ant. & N. conseq., hæc enim præsumptio semper est vera & semper manet.

723. *Obj.* 2. Dictum est n. 671., quòd contractus, v. g. pupillorum initi sine auctoritate tutoris obligent in conscientia, ergo etiam dicendum esset, quòd omnes contractus initi sine solennitatibus obligent in conscientia. R. N. conseq., pro prioribus contractibus attulimus fundamenta ex ipsis legibus, tale nihil dicunt de plerisque aliis contractibus initis sine alia solennitate, sed dicunt absolutè esse irritos, neque alibi concedunt illis rescindibilitatem, nec inquirendum est, cur lex hoc & non illud voluerit, nam l. 20. & 21 ff *De legibus* sic habetur, *non omnium, quæ à Majoribus constituta sunt, ratio reddi debet: & ideo rationes eorum, quæ constituuntur, inquiri non oportet, alioquin multæ*

ex

ex his, quæ certa sunt, subvertuntur. Hoc itaque unum sufficit dicere, quia sic placuit legislatoribus, qui non tenentur semper placiti sui causas reddere.

Obj. 3. In dubio melior est conditio possidentis, ergo cùm tot sint Auctores & rationes probabiles pro relatis sententiis, ille, qui possidet, potest retinere, donec condemnetur, ita *Sanch.* R. Potest retinere vi judicii directi, quod fertur de re seu objecto secundùm se, N., vi dictaminis reflexi, quod sibi format ex suppositâ certa probabilitate talis opinionis, C., Non licere tamen in ejusmodi casu compensationem occultam, dictum est p. 1. n. 962. 724.

Q. 111. *Quomodo contractus firmentur.* R. Præcipuè 4. modis, promissione, juramento, fidejussione, hypothecâ vel pignore, quæ apud Juristas dicuntur cautiones, nempe promissoria, juratoria, fidejussoria, hypothecaria. De promissione, fidejussione, hypotheca & pignore, agemus postea, sunt enim speciales contractus, qui alteri contractui firmando adjiciuntur: hìc tantùm dicemus de cautione juratoria. 725.

§. 1. Certum est licere juramento firmare contractum, uti patet ex diplomate *Martini V.* in Conc. Constant., ubi damnatur hæc *Wicleffi* propositio 43. *Juramenta illicita sunt, quæ fiunt ad corroborandum humanos contractus & commercia civilia.* Juramentum autem est quadruplex, delatorium, assertorium, promissorium, confirmatorium. Delatorium dicitur, quod ex conventione partium vel auctoritate judicis defertur

tur alicui ad terminandam litem, uti habetur L. 1. & seqq. ff. *De jurejur.*, & de hoc non agimus in præsenti, sed pertinet ad materiam de judiciis, potestque de hoc videri Cap. *Juramentum.* 36. *De jurejur.* & AA. passim. Assertorium est, quo affirmatur vel negatur aliquid de præsenti aut præterito; potest tamen nudè asseri aliquid circa futurum, nam potest quis jurare solem cras oriturum; item se nunc habere voluntatem cras dandi aureum, vel faciendi, ut detur, quamvis non juret se daturum aut dandum esse; & de juramento assertorio in hac latitudine sumpto etiam non agitur hìc, possunt tamen circa illud videri dicta hìc p. 1. q. 67. & 80. Promissorium est, quo aliquid promittitur in futurum, seu quo quis se obligat ad aliquid præstandum. Confirmatorium dicitur, vi cujus pactum aliquod vel contractus alioqui nullus quasi ad vitam venit & acquirit vim obligandi ex justitia, quam alioqui non habuisset, ita ut vi appositi juramenti habeat etiam in foro externo omnes effectus tali contractui proprios.

726. §. 2. Si juramentum cadat super contractum licitum, validum & de se vestitum, v. g. si quis juret se servaturum emptionem, quam fecit, hoc juramentum est promissorium, & obligat, uti per se patet; attamen non est strictè confirmatorium, cùm illi contractui non afferat vim obligandi ex justitia, nec vim ad effectus civiles, hæc enim antecedenter habuit; potest tamen hoc sensu dici confirmatorium, quòd addat robur aliquod seu obligationem

tionem novam ex virtute religionis; tale tamen robur non addit, quin maneat potestas contractum reducendi ad æqualitatem, si fortè notabilis inæqualitas intervenerit, hinc docent *Less.* in auct. v. *Juramentum*, Cas. 4. & *Burghab.* cent. 3. Cas. 82., qui post contractum etiam juratum advertit se deceptum esse plùs quàm dimidio, eum privari posse & debere reducendo contractum ad æqualitatem, quia fuit error in substantia, neque consensit in talem eventum.

§. 3. Juramentum, etiamsi cadat super contractum planè irritum eumque non confirmet, 727.
tamen obligat in conscientia, si servari possit sinè peccato, *Suar.* de juram. L. 2. C. 22. *Sanch.* L. 3. c. 9. nu. 19. *Mol.* d. 149. *Bonac.* de contract. d. 3. q. 1. p. 1. n. 7. *Less.* L. 2. c. 17. n. 40. *Onn.* d. 11. n. 55. Et habetur expressè Cap. *Quamvis, de pactis* in 6. item C. 6. *Debitores.* C. 18. *Quanto* C. 28. *Cum contingat. De jurej.* ubi semper redditur ratio, quia ejusmodi juramenta non vergunt in æternæ salutis dispendium. Idem habetur L. 1. & auth. Cod. *Si adversus venditionem.* Ratio autem est, quia sic postulat reverentia debita Deo, qui vocatur in testem ac veluti fidejussorem ejusmodi contractûs servandi. *Si dicas*, quòd accessorium sequi debeat principale, & consequenter si contractus sit irritus, etiam juramentum illi adjectum fore irritum; *Respondet Suar.* C. 9. nu. 6. non jurari contractum sed solutionem seu expletionem contractûs, & quidem principaliter, adeoque juramentum in ordine ad inducendam obligationem religionis circa objectum con-

contractûs non esse accessorium, sed principale. Sed dato, quòd etiam juretur contractus, verum non est, quòd accessorium semper sequatur principale secundùm vim obligandi, utì dictum est p. 1. n. 315.; & ratio est, quia accessorium potest addere novam obligationem, quæ non tollatur, licèt irritetur contractus, irritatio enim potest cadere super solum contractum & non super juramentum, quod accessorium erat, utì rectè *Dicast.* à nu. 227., v.g si contractus sit irritus propter vim injustè illatam, hoc ideo est, quia intervenit turpitudo inferentis vim, qualis turpitudo non est, si juramentum sponte adjiciatur; Similiter docet *Ilss.* t. 4. d. 3. n. 233. juramentum sequi naturam actûs, tantùm in iis, quæ spectant ad naturam actûs, non verò in iis, quæ sunt extra; sic si juraris te soluturum debitum ex contractu, licèt absente juramento non tenereris solvere, si non exigeretur, oppositum tamen est, si juraris, quia addidisti juramentum ad urgendam solutionem ex parte tua, licèt creditor non urgeat. Ita ille.

728. §. 4. Si tale juramentum sit vi, metu aut dolo extortum, *Sylv.* aliique 8. cum *Dian.* p. 4. t. 4. R. 28. & p. 8. t. 7. R. 57. dicunt non obligare, quia leges Canonicæ suprà citatæ addunt hanc exceptionem, nisi vi, metu aut dolo sit factum; quam sententiam *Sanch.* C. 2. n. 8. & C. 11. n. 19. *Less.* C. 42. n. 19. *Castrop.* d. 2. p. 7. §. 3. n. 3. dicunt esse probabilem, sed probabiliius videtur adhuc obligare, quia C. 8. *Si verò. De jurej. Alex.* III. interrogatus de juramento per gravissimum metum extorto, adhuc

huc dicit esse servandum, hinc per exceptionem illam, nisi factum sit vi, metu aut dolo, videtur tantùm significari, quòd in his Casibus non sit constans obligatio, eò quòd sit justa causa petendi relaxationem, aut repetendi hoc, quod per momentaneam solutionem fuerit datum; & ita Cap. 6. *De jurej.* dicitur esse obligationem solvendi usuras, si quis juraverit se soluturum, quod *Dicast* de juram. d. 3. n. 216. citans plurimos alios dicit esse certissimum; in jure tamen Canonico additur posse repetere, quamprimum solverit, & usurarium teneri restituere: atque idem est, si jurasti te aliquid daturum latroni, uti etiam docet *Less.* n. 51. *Mol.* d. 149. *Lugo* d. 22. n. 195. *Onn.* n. 74.

§. 5. Juramentum cadens supra contractum 729.
contra bonos mores, qui nempe sine peccato observari non potest, non obligat, quia nemo potest ad peccatum obligari, nec juramentum est vinculum iniquitatis, hinc Reg. juris 58. in 6. dicit, *Non est obligatorium contra bonos mores præstitum juramentum*: Unde non obligat juramentum factum contra aliud prius juramentum, si materia secundi juramenti sit per primum facta illicita, uti cum communi *Onn.* n. 62.; juramentum tamen illicitum potest aliquando obligare, uti dictum est p. 1. à n. 316.

§. 6. Quinam & quomodo contractus per 730.
juramentum confirmentur, diversæ sunt opiniones, quas referunt *Lugo* à n. 205. & *Onn.* à n. 85., nam *Jason* & alii negant ullos contractus confirmari juramento: *Bartol.* & alii dicunt confirmari solos contractus validos: *Less.*

L. 2.

L. 2. C. 17. n. 56. dicit confirmari solos contractus jure naturali validos, si vi, metu aut dolo facti non sint, quæ sententia est valde probabilis: Addunt *Suar.* C. 29. n. 9. & *Mol.* d. 159. tantum æquivalenter confirmari, quia reipsa non convalescunt, sed per obligationem ex virtute religionis accipiunt omnes effectus, quos haberent, si obligarent ex justitia. *Azor*, L. 11. C. 7. q. 1. dicit confirmari contractus jure civili, non tamen jure Canonico irritos: *Panorm. Sanch. Sa, Lugo* n. 206. aliique plurimi cum *Onn.* n. 96. dicunt, quod contractus non tantùm jure positivo, sed etiam naturali irriti propriè confirmentur & in se fiant validi, non tamen omnes, uti paulò pòst dicetur.

731. §. 7. Juramentum non habet ex se, sed tantùm ex dispositione juris positivi, quòd aliquando confirmet contractus, *Bald. Suar. Sanch. Onn.* n. 84. & alii; ratio est, quia juramentum tantùm potest inducere obligationem ex virtute religionis, ergo quòd accedente juramento accedat obligatio justitiæ, & quòd talis contractus in foro externo habeat omnes effectus tali contractui proprios, sicque quasi ad vitam veniat, fit per jus positivum, quod propter reverentiam Dei invocati vult hoc restitui & competere contractui, quod propter rationabiles vel politicas causas illi sustulerat per leges suas, atque ita ostendit jus positivum, quòd Dei reverentiam legibus suis anteponat, uti notat *Onn.* nu. 58.

732. §. 8. Probabilius videtur omnes illos contractus confirmari per juramentum, qui ex jure positivo habent, quòd sint nulli, & servari possunt abs-

absque peccato tam jurantis quàm illius, qui exigit juramentum. Probatur, quia ejusmodi contractus transferunt dominium, alioquin alter non haberet justum titulum retinendi; deinde causant omnes effectus etiam civiles, qui proprii sunt ejusmodi contractibus, ergo cùm possint confirmari à jure positivo, convenientiùs dicitur, quod confirmentur, præsertim cùm hoc etiam dicat major pars Juristarum & Theologorum, teste *Lugo*, quorum plurimos citat *Onn.* n. 98. *Dixi*, qui ex jure positivo habent, quòd sint nulli, nam si ex jure naturæ hoc habeant, uti contractus ebriorum aut simulatè facti, hi non confirmantur per juramentum, quia vi juris positivi suppleri non potest consensus; & de his verum est, quòd juramentum sequatur naturam actûs cui apponitur, quia actus ratione juramenti non immutatur, sed manet qualis fuit. Similiter si contractus erat injustus, quamvis juretur, manet in illo, qui injuriam fecit, obligatio rescindendi contractum & remittendi juramentum. E contrà si contractus tantùm ex dispositione juris positivi erat nullus, & accedat juramentum, jus disponit, ut non maneat, qualis fuit, sed ut juramentum afficiat contractum jam immutatum & validatum; hinc confirmatur contractus, quo pupillus addito juramento immobilia alienat sine auctoritate Tutoris, licèt n. 673. dixerimus, si absit juramentum, contractum nequidem naturaliter obligare, quia nempe jus positivum vult consensum pupilli haberi tanquam nullum; si tamen accedat juramentum, idem jus in reverentiam juramenti revocat hanc suam dispositionem,

tionem, & vult, ut consensus illius maneat, qualis secundùm se est, adeoque ut sit validus, & idem est de aliis ejusmodi contractibus, quos fusè recensèt *Onn* à. n. 130. & *Lugo* n. 229. breviter adducit pleroſque.

733. §. 9. Illa juramenta non confirmant contractus, neque obligant, quæ servari non possunt sine peccato jurantis; hinc non tenent juramenta, quæ sunt contra leges naturales, Canonicas vel civiles obligantes in conscientia, item quæ sunt in præjudicium tertii; sic non valet, licèt jurata à Clerico renunciatio fori Ecclesiastici aut privilegii Canonis, quia cedit in injuriam totius ordinis clericalis; utì nec renunciatio privilegii nobilitatis, quia est in injuriam familiæ & prolium; similiter non valent donationes inofficiosæ & prodigæ, licèt jurentur, si absque peccato executioni dari non possint; nec valet quicunque contractus posterior contra fidem prioris, quamvis posteriori addatur juramentum, nisi hic posterior traditione esset firmatus, aut esset de alio objecto honesto; possuntque ista videri legibus firmata apud *Onn.* à n. 62. iterumque longo ordine deducta à n. 125. Econtrà si contractus juratus non sit contra bonos mores naturales, sed tantùm civiles, id est, tantùm contra legem civilem non obligantem in conscientia, tum obligat, quia res manet licita, & jus voluit reverentiam Dei per juramentum invocati præferri legi suæ, utì habet communis cum *Onn* n. 76. *Nec obstat*, quòd L. 7. §. 16 ff. *De pactis* dicatur, neque pactum à jure communi remotum, neque juramentum de

hoc

hoc servari oportere, *nam* sermo est de juramento rei prohibitæ per jus in conscientia obligans, dari autem contractus prohibitos tantùm civiliter & non naturaliter pro foro conscientiæ, patet, ejusmodi enim contractus sunt, si uxor fidejubeat pro marito, si quis per testamentum sine solennitatibus constituat hæredem &c.

§. 10. Si pupillus, qui per jus positivum impotens est contrahere, etiam jurarit se non contracturum, & nihilominus postmodum contrahat ac juret se non contraventurum huic contractui, *Azor*, *Sanch.* *Less.* *Bonac.* *Castrop.* dicunt contractum primum non confirmari, quia materia hujus secundi juramenti videtur esse illicita, cùm hoc juramentum opponatur priori: sed *Suar.* C. 30. n. 16. *Haun.* *Gom.* *Fill.* *Lugo*, *Ills.* t. 4. d. 2. n. 362. meliùs dicunt confirmari, nam non juraverat se non staturum contractu perjurè inito, sed tantùm juraverat non contrahere, ergo stare contractu perjurè inito (quod solùm jurat per secundum juramentum) manet objectum ipsi licitum & honestum; ergo licèt contractus ipsumque secundum juramentum fuerit illicitum, hoc tamen secundum juramentum est validum, & consequenter retinet vim firmandi contractum. Ad rationem in contrarium. R. Secundum juramentum non opponi priori in materia jurata, sed tantùm in actu jurandi, nam non habet pro objecto contractum ponendum, quem per prius juramentum reddiderat sibi illicitum, sed non revocationem contractûs, quæ licita manet. 734.

§. 11. Contractus, qui primariò prohiben- 735.

tur propter publicam utilitatem, non confirmantur juramento, quia non possunt servari sine peccato: è contrà qui primariò prohibentur tantùm propter privatam contrahentis utilitatem, sæpe confirmantur, quia contrahens sæpe potest sine peccato hunc favorem negligere, *Lugo* à n. 227. Limitat *Castrop.* de juram. d. 2. p. 13. §. 6., nisi hoc redundaret in damnum publicum.

736. §. 12. Contractus, qui servari non possunt sine turpitudine obligantis, id est, sine peccato illius, qui juramentum exigit, non confirmantur per juramentum, tum quia jus non vult favere turpitudini exigentis, ne det occasionem peccandi, tum maximè quia exigens tenetur ex justitia non exigere tale juramentum, & si exigat, compensare damna, ergo non acquirit jus per talem contractum, *Lugo* n. 230. *Onn.* n. 129. Et de hac turpitudine exigentis, item de ingratitudine illius, in cujus favorem juramentum esset factum, plura videri possunt apud *Lugo* à n. 231. *Nec obstat*, quòd latro possit remittere vel non remittere obligationem illam jurantis, *nam* non ideo dici debet acquisivisse jus, utì dicetur n. 744.

737. §. 13. Ut juramentum confirmet contractum, debet fieri homini, & ab eo acceptari veluti pro securitate contractûs, alioquin semper revocari poterit pro arbitrio jurantis, *Sanch.* de Matr. l. 1. d. 7. n. 24. *Lugo* num. 196. item d. 23. nu. 50. & 86. *Less.* n. 52. *Onn.* n. 53. dans rationem d. 29. n. 48., quia tale juramentum imbibit hanc conditionem, si alter acceptârit. E contrà si juramentum factum esset Deo, utì

si

si Deo jurâsses te daturum Petro 100., obligareris ex religione, quamvis Petrus nihil sciret de tuo juramento: idem tenet *Dicast.* de just. l. 2. t. 4. n. 79. si juramentum fiat homini de re pia in honorem Dei, dicit enim tum habere rationem voti: addit n. 107. quando dubitatur, an voluerit promittere homini an Deo, præsumendum esse, quòd voluerit Deo, quia communiter accidit, ut promittens causæ piæ, dirigat intentionem ad Deum: estque hæc differentia inter promissionem vel juramentum Deo & homini factum, quòd Deo factum imitetur naturam voti, hinc si sit de re indifferente, vel de re bona sed ob finem indifferentem, non obligat, Deus enim non curat indifferentia sed tantùm honesta; è contrà factum homini obligat, quamvis sit de re indifferente & minùs bona, quia homo non semper vult meliora, sed sibi utilia vel commoda; inde etiam sequitur, quòd juramentum Deo factum possit in melius mutari, non item factum homini, quia homo, cui juratum est, potest velle hoc in specie, quod juratum est, quamvis non sit quid melius, & juramentum obligat secundùm voluntatem illius, in cujus gratiam juratur.

§. 14. Illa juramenta obligant jurantem, sed non firmant contractum, quæ sinè peccato impleri possunt à jurante, ex parte tamen exigentis continent turpitudinem, uti constat ex dictis: tales contractus sunt de solvendis usuris, de pecuniis dandis latroni, de solvendo debito injustè petito, &c. de quibus plura *Onn.* à n. 129. 738.

§. 15. Quamvis contractus nudi nullam pariant 739.

riant obligationem civilem, tamen si jurentur, vestiuntur, & pariunt etiam pro foro externo obligationem, utì cum communiore *Covar. Panorm. Lugo* D. 22. n. 204. aliique contra *Bart.* & multos Juristas; similiter quamvis in contractibus innominatis detur pœnitentia saltem pro foro externo, hæc tamen non datur, si juramento firmentur, &c. quæ omnia legibus & Auctoribus firmat *Onn.* n. 39. & iterum à n. 130. Deinde quamvis promissio rei incertæ de se non valeat, utì dictum est n. 699., tamen si sit jurata, valet, & jus vult propter reverentiam juramenti, ut materia incerta arbitrio boni viri determinetur, utì post *Gutt.* & alios *Onn.* n. 118. Præterea quamvis contractui de jure communi non debeatur executio parata, hæc tamen debetur, si additum sit juramentum, *Bart. Gutt. Onn.* n. 120. Denique quamvis secundùm regulam communem juris, *pacta novissima prævaleant prioribus*, L. 12. Cod. *De pactis* L. 27. §. 2. ff. *De pactis*, si tamen pactum aliquòd priùs fuerit juratum, prævalet posteriori, *Onn.* n. 121. & alii.

740. §. 16. Si jurans sit impubes, obligatur juramento, sed non confirmatur contractus, utì probabiliùs tenent *Bald.* aliique cum *Sanch.* & *Lugo* n. 214., jus enim positivum agens de confirmatione per juramentum, tantùm loquitur de juramentis puberum, utì patet ex legibus hactenus citatis: si tamen impubes fecit contractum, & pubes factus illum juret, confirmatur juramento, utì eidem AA. tenent.

741. §. 17. Quando contractùs juramento non confirmatur, etiamsi juramentum obliget, justè peri-

petitur ejus relaxatio, uti habetur Cap. 1. 6. & 8. *De jurej.* tum enim ex parte exigentis est turpitudo, quia v. g. exigit usuras, hinc est justa causa relaxandi, ne vel ipse ex sua malitia habeat commodum, aut innocens incommodum, *Mol.* d. 49. *Suar.* de juram. L. 2. C. 25. *Sanch.* L. 3. C. 12. n. 59. *Lugo* n. 192. *Onn.* n. 139.

§. 18. Episcopus potest relaxare juramentum, 742.
quod non firmat contractum, quia habet jurisdictionem ordinariam in omnia, quæ non sunt propria Papæ: neque tum est in præjudicium tertii, cùm alter nullum jus acquisiverit, sed est favor juranti; imò sæpe etiam exigenti juramentum, ut ulteriùs exigendo non peccet, *Less.* n. 51. *Onn.* n. 148. Addunt cum aliis *Mol.* d. 149. & *Tamb.* in Dec. L. 3. C. 3. § 5. n. 3. etiam potestate sæculari posse relaxari juramenta per injuriam extorta, si bono civili præjudicent, quam opinionem *Onn.* n. 153. vocat probabilem, quamvis n. 154. teneat oppositam, eò quòd relaxatio juramenti spectet ad materiam religionis, in quam sæculares se ingerere non possunt: *Lugo* tamen nu. 238. rectè docet potestatem sæcularem id posse indirectè, sicuti enim privatus, cui jurasti, potest te liberare juramento, nolendo à te impleri, ita poterit Superior habens potestatem in voluntatem talis privati, nomine hujus remittere tibi eam obligationem.

§. 19. Relaxatio hujus juramenti spectat ad 743.
Episcopum jurantis, quando petitur pro foro conscientiæ, vel solùm ad aliquid, ad quod non requiritur citatio alterius partis: è contrà si petatur ad aliquid, ad quod requiritur citatio alte-

rius partis, relaxatio ejus spectat ad Episcopum illius, cui juratum est, qui solus potest hunc citare, ita cum aliis *Lugo* à n. 241.

744. §. 20. Juramentum potest relaxari à creditore, sive justè sive injustè illud exegerit, uti dictum est p. 1. n. 358., est enim, factum & Deus acceptavit tantùm in favorem ipsius, & quasi sub conditione, si ipse voluerit, ergo si hic cedat favore suo, cessat consequenter obligatio juramenti, quæ erat veluti accessoria, *Onn.* n. 60. & iterum à n. 149. Quòd si aliquis principaliter ob honorem Dei jurârit alicui Monasterio dare, v. g. 100. aureos, *Suar.* C. 39. n. 8. dicit monasterium non posse remittere juramentum, quamvis posset aureos solutos statim reddere, quia Deo est jus acquisitum, & hoc est conformius dictis n. 737. E contrà *Sanch.* de Matr. L. 1. d. 52. & in Dec. l. 3. c. 20. n. 7. *Tamb.* C. 7. §. 2. dicunt posse remittere, quod *Gob.* T. 11. n. 50. dicit esse practicè tutum, quia licèt principaliter factum sit ad honorem Dei, tamen videtur habuisse respectum ad voluntatem Monasterii, à quo si recusaretur, censetur noluisse se obligare.

745. §. 21. Si juramentum non confirmaverit contractum, obtentâ relaxatione juramenti cessat omnis obligatio, quia non erat nisi solius religionis, ergo hac sublatâ, nulla manet, *Lugo* n. 189. *Onn.* n. 40. cum communi.

746. §. 22. Si contractus confirmetur juramento, relaxatio juramenti peti non debet, quia est jus acquisitum alteri; & quamvis obtineretur talis relaxatio, probabilius est mansuram obligationem justitiæ ad servandum contractum,

Less.

Less. n. 50, Lugo n. 190. Ratio est, quia contractus per juramentum est validatus, ergo vi contractûs sic jurati est jam tertio acquisitum jus strictum, quod non extinguitur, licèt fortè tollatur vinculum religionis, utì etiam cum communi Onn. n. 40.; imò verius est, quòd quando altera pars est invita, etiam injustè tollatur hoc vinculum religionis, qu a ex consensu partium est inductum, & majorem securitatem addebat contractui; neque Superiores Ecclesiastici habent potestatem relaxandi talia vincula in præjudicium vel damnum tertii, utì cum communi Onn. n. 41.; & in certis tantùm casibus extraordinariis, inquit Lugo d. 23 n. 94., habet Papa potestatem cogendi fideles ad cedendum jure suo. *Nec obstat*, quòd confirmatio contractûs in fieri pendeat à juramento: *nam* non ideo pendet in conservari, utì patet etiam in causis physicis, à quibus pendet effectus in fieri, non tamen in conservari; & idem est in moralibus, sic enim obligatio contractûs onerosi pendet in fieri à consensu utriusque, non tamen in conservari, licèt enim unum pœniteat, manet tamen obligatio, quod etiam videtur innuere Reg. 73. *De reg. juris* in 6. *Factum legitimè retractari non debet, licèt casus postea veniat, à quo non potuit inchoari*: Et ita docent *Suar. Mol. Less* aliique cum Onn. n. 64. & iterum n. 142., quamvis *Suar.* & Onn. n. 42. fateantur opinionem contrariam esse probabilem, nempe sublato juramento talem contractum manere irritum, eò quòd res per easdem causas dissolvatur, per quas nascitur; opinio tamen altera manet probabilior, ex qua duo sequuntur, inprimis, repeti non posse hoc, quod solutum est ex contractu per juramentum

confirmato, utì cum communi *Suar.* c. 25. n. 9. *Sanch* c. 12. n. 61. aliique plurimi cum *Onn* n. 43. Deinde sequitur jus & obligationem, quæ oriuntur ex contractu per juramentum confirmato, transire ad hæredes, utì cum S. *Th.* & aliis tenent *Lugo* n. 193. & *Onn.* n. 46. è contrà jus vel obligatio, quæ præcisè ex juramento nascitur, non transit ad hæredes, sed est personalis, & obligat illam tantùm personam, quæ juravit. Vide *Lugo* d. 23. n. 98.

747. §. 23. Jus Canonicum potest antecedenter irritare juramentum, sic enim *Trid.* sess. 25. C. 16. *De Regul.* statuit, ut nulla renuntiatio vel obligatio etiam jurata valeat, nisi facta cum licentia Episcopi aut ejus Vicarii intra duos menses proximos ante professionem, quamvis professurus etiam addito juramento huic favori renuntiâsset: & patet, quòd tum per tale juramentum nec confirmari possit contractus nec ulla obligatio induci. Solùm dubitatur, an jus civile vel Princeps sæcularis etiam hoc possit, antecedenter irritando actum jurantis; & aliqui apud *Lugo* d. 22. à n. 243. universaliter id negant, quia juramentum est vinculum spirituale spectans ad religionem: Alii universaliter affirmant, quia voluntates subditorum sunt subjectæ potestati etiam sæculari, ubi bonum commune ita postulat; *Sanch.* dicit hoc posse indirectè, nempe antecedenter irritando contractum, super quem caderet juramentum, ita ut non fit nascitura obligatio neque justitiæ neque religionis: è contrà *Suar. Barb.* aliique probabilius dicunt, quamvis in hoc casu non nasceretur obligatio justitiæ, tamen nasciturum obligationem religionis, utì fit, quando juratur

juratur contractus, qui ab initio est & manet irritus, potest tamen licitè impleri. Addit rectè Lugo n. 246. potestatem sæcularem etiam sic posse impedire, si antecedenter sub culpa prohibeat contractum, quia nempe communiter nocet bono publico, sic enim materia juramenti fiet illicita, ergo nequidem ex religione poterit esse obligatio implendi juramentum de illâ. Denique putat *Castrop.* de juram. D. 2. p. 13. n. 2. etiam hoc posse, si jurantem reddat incapacem juramenti, sed non apparet, quomodo possit reddere incapacem, cùm hoc spectet ad forum spirituale animæ.

§. 24. Juramentum posset esse, vel de implendo, vel de perseverando in contractu, vel de non petenda relaxatione juramenti: Juramentum de implendo contractu includit juramentum de perseverando in contractu, qui enim sincerè jurat implere, jurat implere in tempore, pro quo jurat, ergo jurat non revocare sed perseverare in contractu pro eo tempore. Addit *Onn.* n 34. eum, qui jurat implere, etiam videri saltem communiter jurare, quòd nolit petere relaxationem juramenti, eâ enim intentione petitur vel acceptatur juramentum ab altero, ut jurans astringatur ad implendum, ergo ut non possit declinare obligationem adimplendi, & consequenter etiam ut non possit petere relaxationem; hoc tamen pendet ab intentione jurantis & à circumstantia causarum, quæ supervenire possunt, utì jam dicetur. 748.

§. 25. Juramentum de non petenda relaxatione obligat, quia potest servari sine peccato, ergo debet: valetque hoc secundùm *Suar.* c. 25. n. 11. 749.

n. 11. & C. 29. *Sanch.* c. 9. n. 20. 21. 65. *Less.* c. 26. n. 27. *Onn.* n. 156., quamvis alter per injuriam extorsisset, quia reverentia juramenti principaliter respicit Deum, qui injuriam non intulit; hoc tamen juramentum meritò relaxari potest à Superiore, etiam non petente illo, qui juravit, utì deciditur Cap. *Pervenit 2. De jurej.* Quòd si etiam justa causa esset petendi relaxationem, eò quòd in detrimentum vergeret obligari juramento, utique peti posset; & hoc est quod vult communis sententia cum *Sanch.* in Dec. l. 4. c. 8. n. 21. & *Dian.* p. 11. t. 2. R. 35., quæ dicit juramentum de non petenda relaxatione juramenti non obligare.

750. §. 26. Si contractus juramento non confirmetur, utì fit dum quis jurat se soluturum usuras, si mens jurantis fuerit, quòd nollet repetere usuras nec relaxationem juramenti, stare debet contractu & sibi imputare, quòd laqueum sibi injecerit; aliud est si tantùm intenderit satisfacere momentaneâ solutione, reservato sibi jure repetendi usuras, vel saltem petendi relaxationem à juramento, quod præsumendum est, nisi aliud constet, *Onn.* n. 45.

751. Quid dicendum sit in variis dubiis circa juramenta, videri possunt dicta p. 1. à n. 37.

Obj. Reg. 18. juris in 6 sic habet, *Non firmatur tractu temporis, quod de jure ab initio non subsistit.* Item Reg. 29. ff. *De Reg. juris* dicitur, *Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere,* probatque hoc multis *Onn.* d. 19. §. 5., ergo contractus, qui nulli sunt, nunquam possunt per juramentum confirmari. R. Sensus legum istarum est, quòd dispositio, quæ ab initio est irrita, solo tractu

tractu temporis non fiat valida, nisi aliquid aliunde accedat, quo convalescat, v. g. renovatio consensûs: in nostra autem materia N. suppositum consequentis, nempe quòd contractus, qui per juramentum confirmantur, unquam fuerint irriti, nam juramentum non tollit nullitatem sed eam antevertit, impediens ne oriatur, utì dictum est n. 732.

Inst. 1. L. *Non dubium.* Cod. *De Legibus.* Imperator dicit contractus à lege irritos, neque juramenti accessione convalescere. ℟. *Ant. Perez* aliique dicunt legem illam esse correctam per Authent. Friderici, *Sacramenta puberum.* Potest etiam dici cum *Sanch.* L. 3. C. 12. n. 30. intelligi de illis contractibus, qui principaliter ob bonum commune prohibentur, adeoque sunt illiciti, utì est Matrimonium non servatis à jure requisitis. 752.

Inst. 2. Sic eluditur intentio & finis legum, nam contractus, quos leges faciunt irritos, poterit quisque statim facere validos, addendo juramentum, sicque non erit provisum, v. g. pupillis, facilè enim poterunt adduci, ut adjiciant juramentum. ℟. Hoc non obstante jus vult valere ob reverentiam Dei invocati; quòd si quis patiatur damnum, sibi imputet. Deinde sæpe non confirmantur contractus, quia communiter est turpitudo saltem ex parte exigentis: præterea per relaxationem & restitutionem in integrum adhuc datur locus obviandi incommodis. 753.

Inst. 3. Ergo contractus per legem irritus etiam per hoc fiet firmus, quòd quis superaddat promissionem non contraveniendi illi contractui. ℟. N. seq., quia hæc reflexa promissio non adde- 754.

adderet obligationem nisi justitiæ per ipsum contractum intentæ, hanc autem irritabat lex, & quandocunq; lex irritat aliquem contractum, hoc ipso irritat reflexam promissionem non contraveniendi illi, uti rectè *Illsf.* T. 4. d. 2. n. 262.; è contrà si addatur juramentum, accedit alia insuper obligatio religionis, quam lex non irritat sed reveretur.

755. Q. 112. *Quomodo finiantur contractus.* R. Generaliter finiuntur sublato saltem uno contrahentium & non succedente alio: item interitu rei, de qua erat conventum, de quibus videri potest *Onn.* D. 21. S. 11. Specialiter autem *Justinianus* Instit. *Quibus modis tollitur obligatio*, dicit obligationem, adeoque & contractum finiri 4. præcipuè modis, solutione, acceptilatione, novatione & consensu partium; qui modi dici possunt distractus seu dissolutiones contractûs. Addit multos alios modos *Onn.* n. 7., qui tamen ad hos facilè revocantur, nam ad interitum rei revocatur præscriptio, de qua diximus à n. 468., cùm enim transferat dominium in alterum, facit rem moraliter interire domino. Similiter quia per confusionem vel mixtionem amittitur rei dominium, uti dictum est à n. 234.; res etiam censetur moraliter perire, quamvis suboriri possit nova obligatio, unde confusio etiam reduci posset ad novationem. De quatuor modis finiendi contractum à *Justiniano* assignatis notanda sunt *seqq.*

756. §. 1. Solutio est extinctio obligationis per impletionem debiti in specie, debitum enim potest extingui diversimodè, v. g. condonatione partis, permutatione in aliud debitum, sed non

non est solutio, nisi præstetur in specie hoc, de quo contractum est, hinc si debeas 100. aureos, & fluxu temporis contra hoc debitum præscribas, extinguis debitum, non est tamen solutio. Porrò de solutione hæc sunt jure recepta, 1. Eam non valere, nisi fiat creditori vel personæ ab illo aut à jure loco ipsius assignatæ. An autem valeat facta creditori creditoris, dictum est à n. 453. 2. Censetur solvisse, qui solutionem nolenti creditori obtulit & deposuit. 3. Ordinariè potest anticipari solutio, quando enim terminus est appositus, & dubitatur in cujus favorem, in dubio præsumitur pro debitore, L. 70. ff. *De solutionibus*. 4. Si plura sint debita, debitoris est determinare, pro quo extinguendo sit hæc solutio; quòd si non determinet ipse, poterit determinare creditor, sed semper censebitur facta ad extinguendam obligationem duriorem, id est, illam, quæ magis onerosa est. 5. Creditor cogi non potest ad mutandam speciem, quia hoc esset cogere ad novum contractum permutationis, hinc si debeam 100. aureos & tria maldera tritici, non possum cogere creditorem, ut admittat triticum pro debito aureorum, sed per triticum satisfacere debeo debito tritici, per aureos debito aureorum; de quibus omnibus videri potest *Onn.* d. 9. à n. 320. & pluribus d. 21. s. 2. & seqq. Si autem aliquid indebitum sit solutum, quomodo competat repetitio, examinat s. 6. Et circa hoc habetur in ff. & Cod. titulus *De condictione indebiti*.

§. 2. Acceptilatio est imaginaria solutio, in- 757.
quit *Justinianus* Instit. suprà, est enim acceptatio non soluti quasi pro soluto, sive est voluntas habendi

bendi pro accepto, quod tamen non est acceptum, utì si tibi debeam 100. & dicam, visne illos 100., quos tibi debeo, habere acceptos, id est, quasi illos accepisses? & tu dicas, volo, habeo acceptos; hoc ipso implevi obligationem, & finitus est contractus. Videri potest tit. ff. *De acceptilatione*, & *Onn.* d. 21. §. 7.

758. § 3. Novatio est prioris debiti in aliam obligationem vel civilem vel naturalem transfusio atque translatio, L. 1. ff. *De novationibus*, sic si debitum solvendi pretium pro frumento empto permutes in debitum laborandi pro venditore, est novatio, quâ finitur prior contractus emptionis, & succedit nova obligatio laboris conducti, de quo videri potest *Onn.* §. 9. Huc reducuntur Compensatio, de qua dictum est n. 455., item Delegatio, quæ est translatio debiti in aliam personam, de qua etiam diximus n. 463.

759. §. 4. Quomodo consensu partium finiatur contractus, intelligitur ex dictis à n. 607. ubi egimus de consensu ad contractum requisito. Ad hunc modum finiendi contractum spectant revocatio, condonatio, sententia Judicis, compromissum, transactio. De revocatione consensûs fusè agit *Onn.* totâ d. 20., possuntque etiam videri *Sanch.* de Matr. l. 2. d. 37. n. 7. & *Lugo* in resp. mor. l. 3. d. 16. sed nihil specialiter notandum occurrit, quæ enim spectant ad revocationem promissionis vel donationis, dicentur ad dub. sequens; quæ autem spectant ad jus rescindendi contractum, satis intelliguntur ex hactenus dictis, & specialiter an rescindi possit, si fuerit deceptio ad dimidium, dictum est n. 624. & 726. De condonatione actum est à n. 455. Tum autem

autem finitur contractus per sententiam Judicis, si per aliquem, non electum à contrahentibus, sed potestate publicâ constitutum, in quem ideo consentire tenentur, imponatur finis contractui: quòd si finiatur judicio arbitri, quem ipsimet contrahentes elegerint, erit compromissum: si extrajudiciali conventione ipsorummet contrahentium, erit transactio, de qua n. 469. & 629. aliqua sunt dicta, pluribus enim de his agere spectat ad materiam de judiciis.

§. 5. Rectè notat *Dicast.* de just. l. 2. t. 3. n. 379. sæpe, dum contractus prior finitur, fieri novum similem contractum, v. g. si tibi vendidi modium salis & tu mihi persolvisti pretium, non potest hic contractus dissolvi nisi per novam venditionem, quâ mihi tradas salem & ego tibi pretium; quod notari debet propter gabellas sæpe toties solvendas, quoties tale aliquid venditur aut emitur. 760.

§. 6. Denique notandum, si contractus finiatur sententiâ Judicis, hunc debere esse talem, qui habeat potestatem in voluntatem utriusque contrahentis, qui citet partes & utriusque jura exquirat, uti omnes notant. 761.

DUBIUM II.

Quid in specie de Promissione & donatione.

RESP. Quæ huc spectant, facilè colliguntur ex dictis suprà *de Voto lib. 3. Tract. 2. cap. 3.* Ex quibus, & doctrina præcedentis dubii resolvitur: 762.

I. Promissio acceptata à promissario, si ma-

»teria sit notabilis, an sub mortali obliget secun-
»dùm se spectata, non convenit inter Doctores,
»Cajet. negat, quem sequitur Merat tom. 2. de just.
»d. 19. §. 10. Alii (fortè probabiliùs) affirmant cum
»Vasq. 1. p. d. 85. c. 6. n. 4. Fill. Mald. &c. Dixi secun-
»dum se, quia certum est, quòd per accidens possit
»obligare sub mortali, v. g. ratione gravis damni,
»quod aliàs promissarius pateretur: ùt si promi-
»sisses ei dare mutuum, & ille tibi confisus, aliunde
»sibi non prospexisset. Vide Less. l. 2. c. 18. n. 59.
» II. Tota hæc obligatio communiter dependet
»ab intentione promittentis: Circa quod notat
»Sa, vix quemquam promittentium intendere se
»obligare, aut alteri dare jus exigendi, nisi addat
»juramentum aut faciat instrumentum; sed
»plerumque tantùm intendere declarare suum
»propositum. V. Escob. t. 3. E. 5. cap. 6. & Mol. to. 2. d.
»262. n. 8. Hinc ut in foro externo censeatur va-
»lida promissio, requiritur præter acceptationem,
»ut exprimatur causa, propter quam promittitur;
»alioqui præsumitur errore vel joco facta, Trull. to.
»2. l. 7. c. 16. d. 6. ex Cov. & Vill.
» III. Donare non possunt, 1. carentes usu ratio-
»nis. 2. Muti & surdi nati: secus, si tantùm sint
»surdi, vel muti; vel licèt utrumque, si nôrint
»scribere. 3. Senes delirî, sive bis pueri; secus si
»sint judicio vegeto. 4. Pupilli vel impuberes, (nisi
»ad pias causas) donationes tamen eorum in foro
»conscientiæ sunt validæ. vid. infrà ca. 4. d. 1. 5.
»Damnatus criminis capitalis. V. Dia. p. 8. t. 6. R. 3.
» IV. Qui præsunt civitatibus, Universitatibus,
»Rebuspub. &c. non possunt facere donationes,
»nisi remuneratorias, vel in eleemosynas. Sanch.
Dia.

Dia. R. 16. Imò si Reges & Principes nimis sint profusi in donationibus, in præjudicium regni, vel statûs, (præsertim si debitis gravati, iis satisfacere non possint, vel subditi nimiùm gravantur exactionibus) possunt eæ revocari à successore, Bart. Lugo disp. 23. n. 148. &c. cum Dian. R. 18. & 123.

V. Donatio patris filio facta studiorum causâ est valida, neque filius tenetur computare in legitimam, tum quia fuit loco alimentorum; tum quia si detrahatur, jam non fuit donatio, contra hypothesin, Wading. & 6. alii cum Dia. R. 23. & 92. Sed Trull. limitat; nisi constet contrariam intentionem patris fuisse: Quòd si tamen de ea non constet, præsumendum esse de pietate patris; ideoque tales expensas ordinariè post mortem patris non venire in collationem bonorum, nec debere conferri in commune, nisi pater protestatus fuerit se velle in legitimam computari. Ita etiam Wading. ex L. Si pater 2. ff. familiæ erciscæ.

VI. Si pater officium filio emit, debet pretium computari in divisione cum fratribus; non autem si illud gratis à Principe obtinuit, utì nec, quæ filio intuitu meritorum patris sunt donata, quia sunt quasi castrensia. Mol. t. 1. tr. 2. d. 238. & to. 2. d. 291. n. 2. Fag. Dia. R. 127. 128.

VII. Donatio ante acceptationem, non parit obligationem, ne quidem naturalem: potestque revocari, etiamsi voluerit se absolutè obligare: præsenti autem & tacenti facta, censetur ab eo acceptata; quia in favorabilibus habetur pro consensu. Mol. to. 2. d. 263. & 264. n. 4. & seqq. & alii 18. Dia. p. 8. t. 7. R. 98. & 108. & p. 3. tr. 5. R. 116.

»pro altero verò nemo potest acceptare sine spe-
»ciali commissione, nisi donatio fiat Ecclesiæ,
»vel causæ piæ; nam hanc sine acceptatione va-
»lere, & irrevocabilem esse, est probabile, *Lay.*
»*Dia.* R. 106. & *p.* 3. *t.* 5. R. 107. Multis tamen casi-
»bus, dummodo verba dirigantur in præsentem,
»potest pater, vel mater pro filio, etiam emanci-
»pato, tutor pro pupillo, curator pro Minore,
»filius-familias pro patre, servus pro domino,
»monachus pro monasterio; imò etiam secun-
»dùm multos, quicunq; alterius curam gerit, ùt
»Prælatus pro Religioso, maritus pro uxore, do-
»minus pro servo, &c. stipulari. Denique idem
»jura permittunt Judicibus & Notariis publicis,
»*Sanch. Mol. l. c. Trul. &c. Dia. p.* 8. *t.* 6. R 97.

» VIII. Etsi acceptes donationem verbalem,
»quâ tibi Cajus v. g. dat equum absentem, non
»acquiris jus in re & dominium equi ante tradi-
»tionem: Unde si interea Cajus det aut vendat
»eum alteri, eique tradat, is dominium acquirit;
»tu autem habes actionem in Cajum pro injuria
»ratione juris, quod habebas ad rem: Ac sic dona-
»tio purè verbalis ante realem, hoc est, rei tradi-
»tionem, vix differt à promissione, ùt *Less. l.* 2.
»*c.* 18. *n.* 11. & 12.

» IX. Donatio, utì & remissio debitorum liqui-
»dorum, unâ vice, & uno animi motu, uni aut
»pluribus facta, ultra summam 500. solidorum;
»(quæ summa hodie ad 700. vel secundùm quos-
»dam ad 800. aureos Italicos excurrit, ùt ex *Claro*
»*&c.* notat *Lay. l.* 3. *t.* 4. *c.* 12. *n* 15) non tenet quo ad
»hunc excessum, sed lege ita statuente ob com-
»mune bonum, potest à donatore pro arbitrio
»repeti. Excipe, nisi Judici donatio ea insinuata
sit,

sit, aut juramento firmata, aut facta ad pias causas, aut ad redemptionem captivorum, aut ad reparationem ædium incendio vel ruinâ destructarum, aut sit remuneratoria beneficiorum, aut fiat in remunerationem jurium, saltem speratorum; vel denique fiat militibus à bellidice, ex bonis propriis mobilibus, vel hostium spoliis. *V. Less. n. 102. Lay. n. 15. Tann. d. 6. de just. q. 2. dub. 2. n. 15. ex Mol. to 2. d. 279 Claro, Rebello, &c.* Quare si tunc repetatur, quod absque iis conditionibus, vel ultra dictam summam datum est, tenetur donatarius reddere ipsi, aut hæredibus repetentibus: si non repetatur, potest retinere. *Vid Auth. cit.*

X Si donationi apponatur modus, tacitè vel expressè, non quidem obligando, sed tantùm desiderando, sperando, &c. aliquid alterum facturum, vel animo eum ad hoc inflectendi, valet donatio, etsi finis non sequatur: ut v. g. dat aliquis puellæ ad ejus consensum eliciendum, si postea non consentiat, non tenetur datum reddere: nam etsi non dedisset, si sciviset eam sibi non consensuram, tamen dedit absolutè sine obligatione alia, ùt ponitur: secus esset, si verè intendisset eam obligare, & hac conditione dedisset. *Less. d. 16. & 17.*

XI. In similibus donationibus allectivis, potest aliquis, v g prædicta puella acceptare, etsi non intendat præstare, quod donator sperat; cùm donatio sit absoluta, animo alliciendi, non obligandi: Unde, si spe frustratus repetat, dicens se non dedisse, nisi sub tali obligatione, non tenetur puella credere, quia eo ipso, quòd donator non expressit conditionem, præsumi-

»tur sine ea dedisse; & repetere, vel animo vin»dictæ, vel ut consensum extorqueat. *Less. l.c. Dia.* »*p. 1. t. 2. misc.* R. 48.

» XIII. Non tenet donatio ob causam præteri»tam, vel præsentem, quæ verè non est, ut v.g. si »dem tibi aliquid, quia apud Principem meam »causam transegisti; vel quia pauper es, & revera »non ita est, teneris restituere, cùm sit error in »formali causa, & principali. Unde qui mentiun»tur se pauperes, cùm non sint, debent aliis pau»peribus eleëmosynas restituere. Aliud est, si er»ror sit tantùm in causa secundaria, ut v. g. si verè »sint pauperes, & simulent insuper sanctitatem, »ad hominum misericordiam provocandam: »quia tunc primaria intentio dantium est, dare »pauperi. *Bon. Less. d. 17. Dian. p. 8. t. 6. R. 89.*

ADDENDA.

763. QUæst. 113. *Quid sit promissio.* Ex S. Th. 2. 2. q 88. a. 1. definitur, propositum voluntatis, quo quis se alteri obligat ad aliquid faciendum vel non faciendum: sive est contractus gratuitus, quo homo se homini ex justitia obligat ad aliquid. Dicitur 1. *Contractus gratuitus*, quia si fieret cum onere vicissim præstando ab altero, acciperet rationem alterius contractûs utrimque onerosi, v.g. venditionis, locationis, aut saltem innominati, & sic non esset specialis contractus, similis enim promissio includitur in omni contractu. 2. *Quo homo se homini* &c. nam loquimur de promissionibus inter homines: Quòd si homo promittat Deo, erit votum, quo obligabitur ex Religione. 3. *Ex justitia*, quia omnis contractus causat obligationem justitiæ, sine qua erit tantùm

tantùm propositum vel pactum. Videri potest *Carden.* in 1. Crisi d. 69 c. 2., ubi rectè ostendit ad promissionem requiri aliquam obligationem.

764. Q. 114. *Quænam sit distinctio inter propositum, pactum & promissionem, prout contractus. est.* 82. De distinctione propositi à promissione, dictum est p. 1. n. 362., sed omnia magis patebunt in hoc exemplo. Si quis dicat, *dabo tibi cras equum*, potest diversimodè se habere, nam 1. potest tantùm velle affirmare id, quod ipse putat cras esse futurum, nempe cras futurum esse, ut det equum, sive nunc habeat voluntatem dandi sive non; & sic nequidem est propositum, quia non est actus voluntatis disponentis, sed solius intellectûs enuntiantis, estque tantùm propositio de futuro contingente. 2. Potest velle indicare, se nunc habere voluntatem cras dandi, sive cras in ea voluntate sit perseveraturus sive non, quorum neutrum determinatè intendat; & sic necdum est promissio, neque perfectum propositum, sed tantùm simplex affirmatio præsentis intentionis dandi. 3. Potest velle indicare se non tantùm habere nunc voluntatem cras dandi, sed etiam se velle perseverare in illa, & sic est propositum, necdum tamen est pactum, quia deest alterius consensus seu acceptatio; talisque promissio ante acceptationem vocatur à Juristis Pollicitatio. 4. Potest insuper velle se ad hoc obligare ex honestate sive decentia alicujus virtutis ad alterum, v. g. fidelitatis amicitiæ, liberalitatis, non tamen ex justitia; quam voluntatem si alter acceptârit, erit pactum, *quasi ex pace factum*, inquit *Isidor.* cap. 11. *De verbor. signif.* 5. Denique potest simul velle se obligare ex justitia, &

sic post acceptationem erit contractus promissionis. Quòd si addatur certa interrogatio & responsio, erit stipulatio secundùm dicta n. 664., ita *Mol. Sanch. Less. Fill. Bonac.* cùm *Onn.* d. 29. s. 1. Pendet autem à voluntate hominis, an & quomodo velit se obligare, & communiter non præsumitur velle se obligare ex justitia, nisi addat juramentum, aut faciat instrumentum, aut det aliquid in pignus vel assecurationem, sed censebitur se solùm obligâsse ex alia virtute, quia in dubiis minimum est sequendum, secundùm dicta l. 1. n. 590., cùm possessio sit pro libertate, *Lugo* d. 23. n. 93. aliique communiter: adfertque *Onn.* à n. 100. multas conjecturas, unde colligi possit, fueritne animus obligandi se ex justitia, an ex alia virtute, v. g. si promisit in circumstantiis, in quibus alii solent donare; item si quando promittebat, erat ita dispositus, ut rem donâsset, si habuisset ad manum, præsumitur animum habuisse se obligandi ex justitia.

765. Q. 115. *An propositum obliget.* Rz. Dictum est p. 1. à n. 361.

Q. 116. *An pollicitatio sive promissio ante acceptationem obliget.* Rz. §. 1. Quamvis obligare possit ex honestate constantiæ, utì l. c. dictum est, attamen non obligat ex justitia, utì constat ex dictis n. 656., probantque fusè *Lug.* s. 3. & *Onn.* s. 3. & 4., Ratio est, quia licèt aliquis possit suâ solius voluntate dimittere dominium rei suæ, habendo pro derelicta, tamen suâ solius voluntate facere non potest alterum dominum rei suæ, cùm ad acquirendum dominium requiratur in altero acceptatio legis sibi faventis contra alios; & licèt fortè sufficiat tacita, utì si quis rem producat,

ducat, v. g actum suum vel opus artefactum, tamen id non tenet in aliis : disparitatem dat Lugo n. 39., quòd effectus naturales vel artefacta seipsis sufficienter connexa sint cum suis principiis, & hoc ipso quòd producantur, censeantur fieri ùt sua, adeóque acceptari, id autem non est in rebus ab extrinseco acquirendis.

§. 2. Promissio nequidem ex fidelitate obligat ante acceptationem, utì rectè *Vasq.* & *Turr.*, quia fidelitas æquè est virtus ad alterum quàm justitia, neque mens promittentis est sibi imponere obligationem respectu alterius, nisi hic alter velit. De promissione jurata, vide dicta p. 1. àn. 321. 766.

Obj. 1. Cap. *Si tibi absenti*, De præbendis in 6., dicitur collationem beneficii non posse revocari ab Episcopo, quamvis ille, cui collatum est, necdum acceptaverit, ergo etiam promissio necdum acceptata revocari non potest. R. N. conseq., Episcopi non sunt domini beneficiorum, quæ solus Papa principaliter confert per Episcopos, qui etiam non possunt illa sibi retinere; noluit autem Papa mutare voluntatem suam, nisi ille, cui collatum est, renuntiet; è contrà promittens est & manet dominus rei suæ, ergo si velit, potest promissionem necdum acceptatam revocare. 767.

Obj. 2. Videtur asseri l. 4. & 7. ff. *De pollicitat.*, quòd promissio facta Reipublicæ vel communitati ad reparandum aliquod damnum, vel ob gratitudinem : item l. 5. Cod. *De emancipationibus*, quòd facta infanti : item L. *Illud* Cod. *De sacrosanct. Ecclesiis*, quòd facta ad causam piam obliget, quamvis nemo acceptet; & de dona- 768.

tione facta Reipublicæ aut communitati pro reparando damno vel ob gratitudinem, ita tenent etiam *Mol.* d. 263. & *Onn.* n. 40. Idem docent *Bartolus*, *Felin. Silv. Panorm. Leff.* L. 2. C. 13. n. 36. *Sanch.* de Matr. l. 1. d. 6. n. 15. *Mol.* suprà aliique de donatione ad piam causam. ℟. Aliqui cum *Onn.* n. 67. dicunt, quòd lex acceptet pro communitate, Respublica pro infante, Deus pro causa pia: *Leff.* c. 18. n. 40. dicit, tantùm prohiberi revocationem ejusmodi promissionum, ut semper acceptari possint, negat tamen obligationem implendi aut etiam manifestandi, nisi petatur; & consentit *Dicast.* l. 2. t. 4. n. 110., hinc etiam *Onn.* n. 41. cum plurimis aliis docet, donationem ad pias causas non obligare ante acceptationem: *Lugo* à n. 42. docet omnes ejusmodi promissiones non tantùm non obligare ante acceptationem, sed etiam posse revocari, putat enim leges adductas loqui de promissionibus acceptatis, sed sine stipulatione & per modum pacti nudi factis. Hinc etiam *Castrop.* tr. 32. d. 2. p. 2. n. 5. docet in promissione ad piam causam requiri alicujus acceptationem.

769. *Obj.* 3. Legatarius acquirit dominium rei legatæ in puncto, quo hæres adit hæreditatem, quamvis de hoc nihil sciat, ergo etiam poterit absque ulla acceptatione acquiri jus ad rem promissam. ℟. Legatarius acquirit de facto tum, quando de hoc nihil scit, N., acquirit per retrotractionem & fictionem juris, C.. quia nempe, si postea acceptet, jura disponunt, ut censeatur acceptâsse in puncto aditæ hæreditatis, *Lugo* n. 69. An sit obligatio manifestandi promissionem internam, dixi n. 654.

Q. 117. *An & quam graviter obliget promissio acceptata.* Rz. §. 1. Jure civili ordinariè non obligat, nisi fuerit vestita per scripturam, stipulationem, juramentum, testes, aut alio simili modo, contractus enim nudi non pariunt obligationem vel actionem pro foro civili, uti n. 586. dictum est. *Dixi*, ordinariè, nam promissio, quæ simul est donatio, item promissio dotis & solvendi debitum alienum, pariunt obligationem civilem, uti ex jure & AA. probat *Onn.* d. 2. à n. 149., Et universaliter, ut promissio in foro externo pariat actionem, debet causa illius esse expressa, alioquin præsumetur facta ex errore vel non seriò: si tamen constaret de oppositio, *Sanch.* de Matr. l. 1. d. 5. n. 22. aliique dicunt non requiri causam esse expressam. 770.

§. 2. Jure Canonico obligat paritque actionem in hoc foro, Cap. 1. *De pactis*, *Mol.* d. 262. *Onn.* d. 29. n. 77. Item obligat jure naturali, hinc L. 1. ff. *De pactis* sic habetur; *hujus edicti æquitas naturalis est, quid enim tam congruum fidei humanæ, quàm ea, quæ inter eos placuerunt, servare?* atque ita docent communissimè AA. cum *Onn.* à n. 74. 771.

§. 3. Certum videtur, quòd promissio ex fidelitate obliget in conscientia, saltem sub veniali, uti cùm *S. Tho* 2. 2. q. 110. a. 3. ad 5. docent omnes, teste *Carden.* in 1. crisi d. 69. c. 4., est enim dissonum à recta ratione, ideóque inhonestum, non stare promissis; quod à potiori sequitur ex dictis p. 1. à n. 361. *Dixi*, saltem sub veniali, nam fidelitatem secundùm se non obligare sub mortali, docet cum communi *Gormaz* de Just. n. 648., in hoc enim est similis veracitati, 772.

quæ

quæ secundùm se etiam tantùm sub veniali obligat.

773. §. 4. Promissio potest obligare ex justitia, si promittens eam in se obligationem suscipiat, & promissarius acceptet, *Mol. Less. Lug. Carden* c. 6. Probatur, nam sicut quivis potest per donationem dominium rei suæ transferre in alterum, ita potest transferre jus ad rem donandam.

774. §. 5. Si promittens voluerit se obligare ex justitia, obligatio est sub mortali ex genere suo, id est, manendo in ejus materia peccari potest mortaliter, si nempe materia sit gravis. Putant tamen *Less.* L. 2. c. 18. n. 56. *Sanch.* n. 24. *Onn.* n. 150. alique apud *Pasq.* de sacrif. q. 864. ad materiam gravem respectu promissionis gratuitæ requiri quadruplo majorem, quàm quæ requiritur ad materiam furti gravis, quia aliquis videtur magis rationab liter esse invitus, si non restituatur sibi unus aureus aliunde proprius, quàm si non dentur quatuor liberaliter promissi: Econtrà *Dicast.* l. 2. t. 4. n. 95. putat materiam de se respectu furti gravem posse etiam hìc esse gravem, est enim jus ipsi per promissionem æquè acquisitum ac per alium titulum: *Castrop* d. 2. p. 8. n. 6. melius dicit relinquendum esse arbitrio prudentis, consideratâ causâ promittendi & qualitate promittentis; ac promissarii.

775. §. 6. Ut res spiritualis promissa censeatur esse materia gravis, debet in ordine spiritualium esse notabilis, attentâ communi æstimatione hominum, hinc una Missa audienda non censetur materia gravis: An autem Missa legenda sit materia gravis, dubium est; affirmant *Nav. Suar. Bonac.* &

& alii cum *Dicast.* n. 96., quia Missa est maximi valoris, causatque fructum maximum ex opere operato : Econtrà negant *Sanch. Fagund. Portell, Mald. F. Lugo Dian.* aliique cum *Pasq.* suprà, quorum aliqui dant rationem, quòd pro una Missa detur stipendium parvum, quod non est materia furti gravis : hæc tamen ratio nulla est, nam stipendium non datur velut pretium æquale Missæ, sed tantùm pro sustentatione Sacerdotis; itaque ratio debet esse, quòd negatio unius Missæ liberaliter promissæ non videatur in communi apud homines rationabiliter dissolvere amicitiam vel graviter lædere charitatem, ergo non censetur res simpliciter notabilis, secundùm dicta n. 2. Vide dicenda l. 5. n. 327. Etiam videri potest *Pasq.* q. 865 & seqq., ubi q. 869. adducit multos, qui cum *Burgh.* cent. 3. cas. 39. docent eum, qui gratuitò promisit integram Missam pluribus, posse unicâ Missa lectâ satisfacere, sed id meritò negant *Suar. Bonac. Dian. Dicast.* aliique multi, quamvis *Tambur.* & *Gob.* t. 3. num. 158. dicant in raro casu sententiam primam sustistineri posse, v. g. si quis Missam promisisset Titio, ut gratias ageret Deo pro beneficio illi concesso; Cajo autem, ut Deum exoraret pro remittendis ei peccatorum pœnis; & Sempronio, pro impetranda illi à Deo virtute Castitatis, putant enim unâ Missâ posse satisfacere, attribuendo singulis fructum suum, Titio eucharisticum, Cajo satisfactorium, Sempronio impetratorium.

§. 7. Si promittens se voluerit obligare tantùm ex fidelitate vel gratitudine aliave simili virtute, non autem ex justitia, *Mol. Nav. Regin. Rebel.* 776.

Rebell. Lugo d. 23. à n. 92. *Dicast.* n. 92. aliique cum *Onn.* n. 92. probabiliter dicunt non obligare sub mortali, quamvis materia sit gravis, quia tantùm peccat contra hoc, quòd facta non conformet verbis, in quo non videtur esse gravis inhonestas, utì nec in eo est, quod quis mentiendo verba non conformet menti: Oppositum tamen etiam probabiliter tenent *Sanch.* aliique cum *Less.* n. 55., quia licèt hìc non sit strictè justitia, tamen est plus quàm obligatio veracitatis, & homines apprehendunt aliquid valde affine justitiæ, cujus violatio sit valde inhonesta, reddatque hominem odiosum & valde contemptibilem, cùm dici possit perfidus, ita ut videatur esse materia peccati mortalis, sicuti votum Deo factum in materia gravi obligat graviter, quamvis non ex justitia stricta.

777. §. 8. Si promissio fiat tantùm externè sine intentione se obligandi, non obligat ex justitia, utì dictum est à n. 608.; putant tamen *Vasq. Turr. Lug.* à n. 11. *Carden.* c. 8., quòd obliget ex fidelitate, quia sicuti obligat veracitas, ut exteriùs non proferas verba affirmationis, nisi verba sint conformia menti, ita videtur obligare fidelitas, ut exteriùs non proferas verba promissionis, nisi velis conformare facta verbis. *Si dicas*, votum exterius sine intentione se obligandi non obligat nequidem ex fidelitate: *Respondet Lugo*, votum fieri Deo, quem scimus interna conspicere, hinc non exigimus à Deo, ut fidat nostræ promissioni tantùm externæ: è contrà si externè promittam homini, exigo, ut homo mihi fidat, ergo me obligo ad facta conformanda verbis, hoc enim necesse est, ut mihi fidere possit, & ita exigit humanum

num commercium. Alii contradicunt, quia omnis obligatio etiam fidelitatis videtur esse debere à promittente, ergo si absit ejus consensus, non erit obligatio. De veracitate videtur esse disparitas, nam externè affirmans sine animo affirmandi exercitè dicit se affirmare, & habet intentionem hoc dicendi, cùm tamen non affirmet, ergo mentitur; nihil tale est de fidelitate respectu obligationis aut facti præstandi.

Q. 118. *Quid reipsa sit acceptatio promissionis, & quandonam poni debeat.* Rz. §. 1. Acceptatio est actus, quo promissarius admittit voluntatem promittentis, & ideo vult jus contra eum: Malè autem explicatur à *Caramuele* per illa verba, recipiam cras equum, si dederis, nam hæc tantùm est affirmatio donationis cras futuræ & non obligationis dandi, quam tamen promittens assumit, alioquin etiam dicam ex promissione sponsi acceptata non resultare obligationem, quia sponsa tantùm dicet, accipiam dominium tui corporis, si dederis, sic autem dominium corporis semper maneret sub libera potestate sponsi, quod est contra naturam promissionis Matrimonii. Videri potest *Carden.* in 1. crisi d. 69. c. 3. 778.

§. 2. Acceptatio promissionis poni debet post notitiam factæ ab altero promissionis, si enim sufficeret præcedere aut poni sine notitia promissionis, jam vi voluntatis, quâ nunc vellem acquirere, quidquid mihi offeretur, sufficienter acceptarem quidquid mihi aliquis unquam promittet, adeoque licèt nihil rescirem de promissione, nemo posset eam revocare, quia sufficienter acceptassem. Rationem à priori dat *Lugo* d. 23. n. 67. 779.

n. 67., quia quamdiu tibi non manifestatur promissio, est respectu tui veluti non facta, cùm respectu tui necdum in actu secundo significet voluntatem alterius, ergo per eam non fistitur tibi res, ad quam acquireres jus, debet autem tibi fisti saltem intentionaliter, alioquin non poteris eam ullo modo apprehendere & incipere facere tuam.

780. Q. 119. *An acceptatio promissionis debeat esse externa.* R. Negat *Lugo* n. 64. eo quòd possit absens, dum solus est, acceptare promissionem, utì & rem donatam ad se missam, hinc videtur frustra requiri, ut externè significet se acceptare. Rationem dat à priori, quia si promissio sit externè manifestata, jam habetur titulus sensibilis sufficiens pro acquirendo dominio, & acceptatio tantùm requiritur, quia nemo cogendus est, ut invitus aliquid acquirat, ad hoc autem ut acquirat non invitus, sufficit acceptatio interna. Econtrà affirmat *Haun.* t. 9. n. 25., quia aliter non censebuntur duæ illæ voluntates humano modo in unum contractum concurrere, secundùm dicta n. 656.; imò *Dicast.* n. 155. & *Platel.* n. 600. dicunt requiri, ut quando promissarius aberat, acceptet promissionem coram nuntio, vel per epistolam directam ad promittentem, fateturque *Lugo* n. 82. promissionem revocari posse, quamdiu ejus acceptatio non manifestatur, licèt non sit opus hanc iterum manifestari promittenti, secundùm dicta n. 659., nam hìc tantùm dicimus debere saltem externè manifestari, aliàs non cadet sub commercium humanum, quod requiritur, ut contractum constituat.

Q. 120.

Q. 120. *An sufficiat æquivocatio tacita, æquivoca,* 781.
diù post secuta. &. §. 1. Tacitam sufficere negant *Tiraq. Rodrig. Turr.* & alii, *quia is, qui tacet, non fatetur*, utì habetur Reg. 44. Juris in 6., ergo ex hoc, quòd aliquis taceat, non præsumitur consentire. Econtrà sufficere affirmant *Mol. Sanch.* & alii cum *Dicast.* l. 2. t. 4. n. 112. quia quando agitur de commodo tacentis, *qui tacet, consentire videtur*, utì habet Reg. 43. Juris in 6. Limitat *Lugo* n. 82., nisi res oblata non esset adeo grata illi, cui offertur, ita ut ex circumstantiis posset colligi, quòd eam non curaret, tum enim ex hoc, quòd taceret, non posset colligi consensus, quamvis res de cætero illi foret utilis; altera verò regula, *qui tacet, non fatetur*, habet locum, quando agitur de incommodo tacentis, utì Auctores communiter explicant; regula autem sic habet: *Is, qui tacet, non fatetur, sed nec utique negare videtur*, unde quamvis contractus sit onerosus, ex aliis conjecturis conjiciendum est, an tacens videatur consentire, nec ne.

§. 2. Si acceptatio sit æquivoca, v. g. si fiat 782.
his verbis, *habeo gratias pro optimo erga me affectu*, sufficit, si reipsa subsit animus acceptandi, quia verba æquivoca determinantur per intentionem loquentis.

§. 3. Si promissio fiat præsenti, acceptari de- 783.
bet in continenti, vel quasi in continenti, moraliter loquendo, L. 137. ff. *De verb. oblig.*, Promissor enim censetur nolle diu suspendere consensum suum, nisi aliud constaret, *Platel.* num. 600. Quando autem *Az. Regin.* & *Dicast.* n. 112. dicunt promissionem semel factam, cùm non revocatur, durare, ideóque post multum temporis

posse à promissario acceptari, intelligendi sunt; quando ex circumstantiis colligi potest adhuc durare illam intentionem in promittente.

784. Q. 121. *Quomodo promissio absenti facta valeat vel acceptari possit* R. Colligi poterit ex seqq. §. 1. Si promissio fiat absenti per verba directa ad absentem, alius, qui præsens est, non potest validè acceptare, *Dicast.* l. 2. t. 4. n. 132. & alii. Econtrà si fiat absenti per verba directa ad alium præsentem, poterit hìc præsens quandoque acceptare nomine absentis, v. g. si dicas coram me, promitto Titio, qui nunc Romæ est, 100., non possum acceptare pro Titio, sed si dicas, promitto tibi, quòd Titio velim dare 100., fieri potest, ut quandoque validè acceptem secundùm dicenda n. 789.

785. §. 2. Promittens ordinariè non vult obligari absenti, nisi promissionem ipsemet per epistolam vel nuntium manifestet, hinc promissarius aliunde rescíens invalidè acceptaret, utì cum communi *Dicast.* n. 159. & *Haun.* t. 9. n. 26. Quòd si putares promissarium abesse, & diceres te ei promittere, quamvìs ipse præsens audiret & acceptaret, non obligareris, utì rectè *Lugo* d. 23. n. 73. Ratio utriusque est, quia ut promissio validè acceptetur, debet promittens illam offerre, sed non offert, quamdiu ipse non dirigit voluntatem suam ad promissarium, ergo. *Dixi*, ordinariè, nam si promittens publicè manifestaret promissionem, eo animo, ut notitia hoc modo ad promissarium perveniret, satìs esset per quemcunque deferri.

786. §. 3. Quando promissio commissa fuit nuntio, qui eam offerret, ut alter, si vellet, acceptaret,

ret, si interea promissio revocetur, & nuntius re-
revocationis ignarus eam offerat, acceptatio vale-
bit, & promittens tenebitur (excepto tamen Ma-
trimonio) quia mandans tenetur ratum habere
illud, quod mandatarius bonâ fide facit ex com-
missione illius, L. 15. ff. *mandati*, docentque AA.
communiter cum *Dicast.* n. 158., qui tamen ad-
dunt id intelligi de nuntio mandatario, qui simul
esset veluti Procurator. Quòd si noluisset nun-
tium esse commissarium suum, sed tantùm mani-
festare promissionem, quam interim revocaret,
promittens non obligaretur, L. 12. §. 16. ff. *Man-
dati*, docentque *Gomez*, *Sanch.* I *ess.* aliique cum *Di-
cast.* n. 157., nuntius enim defert voluntatem,
quæ amplius nequidem moraliter existit, cùm
promittens non censeatur extendisse ad illum ca-
sum, si revocaret.

§. 4. Si nuntius sit missus, ut indicet promis- 787.
sionem factam, & promittens interim moria-
tur, potest adhuc acceptari, & hæredes promit-
tentis tenebuntur, utì contra *Covarr. Lop. Laym.*
& *Platel.* n. 601. probabiliter tenent *Sanch. Less.
Turr. Lugo* n. 75. *Dicast.* n. 62., & videtur habe-
ri L. 26. ff. *Mandati.* Quòd autem adversarii
opponunt ex L. 2. §. 6. ff. *De donationibus*, non
urget, nam videtur loqui de casu, quo nuntius
moreretur, antequam promissionem perferret.
Ratio nostra est, quia promissio facta & non
revocata sed nuntio vel literis mandata censetur
moraliter adhuc esse, estque gratia, gratia autem
morte concedentis non revocatur, utì cum
communi *Suar. Sanch. Less.* & *Dicast.* n. 163. E-
contrà si interim moriatur promissarius, *Covarr.
Mol. Sanch.* & alii cum *Dicast.* n. 165. dicunt hæ-

redes promissarii posse acceptare, quia repræsentant personam defuncti, cui gratia facta est, sed probabiliùs negant *Less. Castrop. & Haun.* n. 27., quia intentio promittentis ferebatur ad personam promissarii in se, quæ non amplius est.

788. §. 5. Si promittens mittat nuntium, non ut indicet promissionem à se factam, sed ut nomine suo promittat, si promittens moriatur ante acceptationem, communior sententia est promissionem non tenere, quia mandatum gratiæ faciendæ, re integrâ, exspirat morte mandantis, L. 26. ff. & L. 15. Cod. *Mandati.* Excipiunt AA. communiter cum *Lugo* n. 75. & 80. & *Dicast.* n. 167., nisi factum esset ad causam piam, in cujus præjudicium leges civiles nihil disponunt, utì rectè probat *Carden.* in 1. crisi. d. 21. c. 8., & colligitur ex L. 4. ff. *De manumiss. vindicta*, quia prudenter præsumitur, quòd promittens voluerit hanc voluntatem suam, etiam post mortem manere, cùm maximè sit profutura animæ: item excipiuntur plures casus relati l. 1. n. 566., possuntque videri etiam ibidem dicta n. 816. & 876. Quòd si nuntius esset verus procurator, & promitteret ante cognitam mortem principalis mandantis, putat *Dicast.* n. 161. promissionem tenere, hanc enim disparitatem agnoscunt AA. apud *Dicast.* n. 158. inter simplicem mandatarium & verum procuratorem, quòd mandatum exspiret morte mandantis, acta autem per verum procuratorem, antequam constet de revocatione potestatis, valida sint, excepto tamen Matrimonio, utì habetur L. 12. ff. *De solutionibus*, ubi dicitur, quòd verus procurator sit, cui mandatum est specialiter, vel cui omnium negotiorum admi-

administratio mandata est. De donationibus per litteras vel nuntium, videri possunt multa apud *Onn.* d. 30. s. 10.

§. 6. Sufficit promissionem pro absente acceptari ab aliquo, quem promissarius deputarit saltem specialiter; imò *Less.* l. 2. c. 18. dub. 7. *Platel.* aliique dicunt etiam generaliter, sed repugnant alii cum *Dicast.* n. 148. Item sufficit acceptari ab aliquo, qui est sub potestate illius, & non est sui juris, v. g. à servo pro domino, à filio-familias pro Patre; à Religioso pro Prælato vel Monasterio, §. *Si quis* 4. *Inst. De inutil. stipul.*, & ratio est, quia cum his censentur esse una persona. Item sufficit acceptari à gerente curam promissarii, v. g. à Parocho pro Ecclesia; à Patre (imò & Matre secundùm *Sanch.* & *Dicast.* n. 130.) pro filio aut filia; à Tutore vel Curatore pro pupillo aut minorenni; à Principe, Republica aut alio ab his constituto, pro quocumque subdito; denique à quocunque, qui ex acceptatione refert commodum, sicque acceptando agit negotium alterius & suum, v. g. à Creditore, à Socio, à Patre pro filio, è cujus rebus habet usumfructum, ab Uxore pro Marito, si inde participabit Uxor &c. Item à Cajo, si Sempronius promittat Titio, sub conditione, ut Titius partem det Cajo, quæ omnia adductis legibus probat *Onn.* d. 4. à n. 204. & d. 29. à n. 55. item *Dicast.* dub. 9. & 10.: Unusquisque etiam pupillus validè acceptat promissionem sine authoritate Tutoris, cùm id fiat in ejus commodum, L. 9. ff. *De auct. Tutor.* aliique apud *Onn.* d. 29. n. 52., non potest tamen acceptare famulus pro domino, discipulus pro Magistro, Filius emancipatus pro Patre, quia nec 789.

censentur ad hoc esse deputati, nec sunt una cum eis persona, nec faciunt simul in suum commodum, *Sanch.* & *Dicast.* n. 142.

790. § 7. Si Titius promittat Cajo fundum sub hac conditione, ut post mortem Caji spectet ad Sempronium, si Cajus hanc promissionem acceptârit, aliqui docent etiam censeri acceptatam respectu Sempronii, ita ut etiam respectu hujus sit irrevocabilis, sed *Sanch.* & *Lugo* n. 85. probabilius dicunt manere revocabilem respectu Sempronii, quia neque ipse acceptavit, neque Cajus potuit acceptare pro illo, si enim potuisset, foret ideo, quòd simul redundaret in utilitatem Caji, sed hoc dici non potest, nam sunt duæ promissiones una in favorem Caji, altera in favorem Sempronii, hæc autem altera non redundat in utilitatem sed potiùs in detrimentum Caji, cùm per hanc prohibeatur distrahere aut transmittere ad suos hæredes.

791. §. 8. Quivis, etiam privatus, validè acceptat promissionem ad piam causam, utì cum communi *Sanch.* de Matrim. l. 1. d. 7. n. 10. *Less.* n. 48. *Dicast.* n. 146., quod enim fieri potest in favorem dotis, L. 45 ff. *Soluto Matrim.*, hoc meritò extenditur ad causam piam: & ita etiam pluribus relatis habet *Castrop.* t. 32. d. 2. p. 5. n. 11. Vide tamen etiam *Onnate* n. 66.

792. §. 9. Acceptatio, quæ ab alio fit, imbibit hanc conditionem, si promissarius approbet, unde quamdiu hic non approbat, promittens non tenetur, L. 10. ff. *De donationibus*, docentque cum communi *Mol.* d. 264. *Sanch.* n. 3. *Dicast.* n. 151. *Onn.* n. 68.

§. 10.

§. 10. Qui pro alio acceptavit promissionem, 793.
non potest eam acceptationem revocare, *Covarr. Less. Sanch.* aliq; cõmuniter cum *Onn.* n. 69 ex Reg. 33. juris in 6., *Mutare consilium quis non potest in alterius detrimentum*; unde Reg 35. ff. *De Reg. Juris*, dicens *nihil tam naturale esse, quàm eo genere quidque dissolvere, quo colligatum est*, intelligitur, nili jus tertio sit acquisitum, *Dicast.* n. 150. *Castrop.* p. 6. n. 7. limitat, si promissio esset facta in gratiam acceptantis seu stipulantis, non autem in gratiam tertii, cui nullum jus esset acquisitum.

Q. 122. *Quandonam cesset obligatio promissionis.* 794.
R. Cessat 1. ex consensu partium, secundùm Reg. Juris paulò ante citatam. 2. Si res promissa fiat impossibilis: quòd si postea iterum fiat possibilis, redit obligatio, non enim erat sublata sed suspensa, uti rectè *Dicast.* n. 175. cum aliis. 3. Si fiat pernitiosa vel inutilis promissario, *Cajet. Mol. Less. Onn.* d. 29. n. 154. & alii. 4. Si fiat illicita, hinc si promisisti Titio equum, & postea cum juramento eundem promittas Cajo, secunda promissio & juramentum non obligant, quia materia ejus est ratione primæ promissionis facta illicita saltem sub veniali, *Lugo* d. 23. n. 106. *Dicast.* n. 130. Quòd si Titius cedat jure suo, non ideo convalescet secunda promissio, si fuit absoluta, quia quod initio invalidum est, tempore non convalescit, *Sanch. Turr. Lugo* n. 107. contra *Covarr.* Econtrà tamen si ex suppositione facti illiciti materia promissionis sit licita, & accesserit promissio conditionata, v.g. si per unum contractum promisisti absolutè meretrici aureum pro usu corporis, & simul per alium conditiona-

tum, si nempe dedisset usum corporis, teneberis promisso vi contractûs conditionati, secundùm dicta n. 692., quia hic contractus conditionatus supposito peccato habet objectum licitum, *Mol. Less. Sanch.* aliique plurimi cum *Dicast.* n. 168. 5. Si causa illius finalis non subsistat vel cesset, *Decius* cons. 86. n. 5. *Castrop.* p. 12. n. 6. cum communi. 6. Si promissarius ex culpa sua non stet promissioni reciprocæ, etiamsi promissiones non habuerint inter se connexionem, quia frangens fidem dignus est, ut frangatur eidem, talisque censetur fuisse voluntas promittentis, *Nav. Less. Bonac. Onn.* n. 185. cum commun. 7. Si res non maneant in eodem statu, quia omnis promissio censetur fieri sub hac conditione tacita, nisi status & circumstantiæ notabiliter mutentur, aut saltem per epiikiam sic interpretanda est, *Less. Mol. Fill. Castrop.* n. 2. *Onn.* n. 153., hinc non teneris, si post promissionem pecuniæ ante traditionem casu incidas in magnam paupertatem, uti omnes notant; item si promisisti amico, & graves inimicitiæ supervenerunt, *Dicast.* n. 120. *Onn.* n. 156. Item si promisisti comitari alterum, & sine gravi tuo damno non possis. Non sufficit tamen qualiscunque non notabilis mutatio, alioquin vix ulla promissio diu obligabit: Nec sufficit nunc animadverti in re difficultatem, quâ prævisâ vel meliùs consideratâ non promisisset, cùm enim talis difficultas per se inesset rei, tibi imputa, quòd non perpenderis meliùs, *Mol.* d. 272. *Dicast.* n. 119. Itaque requiritur talis status alius, aut talis nunc ab extrinseco superveniens difficultas, ut intentio promittentis secundùm judicium prudentum

tum non videatur se eò extendisse, promissio enim non obligat ultra intentionem promittentis, & sicuti in generali concessione non comprehenduntur ea, quæ quis non concederet, si in speciali peterentur, ita nec in gratuita promissione comprehenduntur illi eventus, qui prudentis viri judicio exciperentur, si promittenti occurrissent. Et hactenus dicta vera esse dicunt Less. n. 48. & Dicast. n. 117., quamvis additum esset juramentum, hoc enim non extendebat se longiùs, neque ad aliud, quàm ad quod obligabat promissio.

Q. 123. *An obliget promissio prodiga.* R. Obligat, si solutio rei promissæ non sit peccaminosa, quia quamvis promissio fuerit prodigalitas, executio tamen erit solutio justitiæ; aliud enim est esse promissionem illicitam & promissionem illiciti, uti dictum est n. 691. notatque Dicast. l. 2 t. 4. dub. 5.; sic si nobilis puella cum familiæ offensa, & justè invitis Parentibus promittat Matrimonium impari, peccat promittendo, sed quia non peccat ineundo, postquam promisit, tenetur inire, Less. l. 2. c. 18. n. 9. Dicast. suprà, Vide dicta p. 1. n. 320. 795.

Q. 124. *Quænam promissiones sint jure irritæ.* R. Omnes, quæ dant occasionem peccandi, Dicast. à n. 170. cum aliis. Hinc irrita est promissio, si quis promittat alteri remittere obligationem de dolo, de furto, de injuria, L. 27. §. 4. ff. *De pactis*, & Reg. 23. ff. *De Reg. juris.* Item si uxor illi, cum quo adulteratur vivente marito, promittat Matrimonium, Cap. *Si quis.* 8. *De eo, qui duxit Matrim.* Item si quis promittat beneficium Ecclesiasticum necdum vacans, Cap. *Ex tenore*, 13. 796.

De conceſſ. præb., in his enim datur occaſio machinandi vel optandi mortem. Item quibus aufertur poteſtas diſponendi de rebus ſuis, v. g. quâ quis promittit non condere aut non revocare teſtamentum, non inſtituere alium hæredem niſi inſtitutum, L. 6. Cod. *De pactis.*, docentque *Mol.* d. 271. *Leſſ.* n. 24. *Dicaſt.* n. 173.

727. Q. 125. *Quid circa contractum donationis ſit addendum.* R. Notandum eſt, quòd pleraque dicta de promiſſione, etiam intelligi debeant de donatione: Definitur autem donatio, quòd ſit contractus, quo plenum rei donatæ dominium gratis ſtatim transfertur in alium, *Lugo* d. 23. n. 128. Dicitur 1., *Quo plenum dominium transfertur*, per hoc enim diſtinguitur ab emphyteuſi, commodato, precario, depoſito, pignore &c. quibus vel non transfertur dominium, vel transfertur tantum dominium utile, uſûsfructûs vel uſûs. 2. *Gratis*, per quod diſtinguitur ab emptione & cæteris, ad donationem enim propriè dictam requiritur datio planè liberalis: hinc L. 1. ff. De *donat.* dicitur, donationem propriè eſſe, quam donator propter nullam aliam cauſam facit, quam ut liberalitatem & munificentiam exerceat; hinc datio mutui non eſt donatio, quia ſors repetitur. 3. *Statim transfertur*, per quod diſtinguitur à promiſſione gratuita, quæ tendit in donationem pro futuro faciendam, unde ex promiſſione oritur obligatio donandi, ex donatione obligatio tradendi, & traditio eſt veluti executio donationis. Videri poteſt *Onn.* d. 30. ſ. 1. & ſeqq. Quamvis autem donatio regulariter in dubio non præſumatur, ex L. *Cum de indebito*, ff. *De probat.*, ex cauſa tamen remunerationis, & quan-

quando merita præcesserunt, præsumitur, ex L. *Si verò non remunerandi*, §. *Papinianus*. ff. *Mandati*, *Menoch. Mantica*, *Lugo* in Resp. mor. l. 5. d. 1. Circa donationes sub conditione vel modo aliquo factas, vid: *Delbene* de Immun. Eccl. c. 17. d. 5.

DUBIUM III.

Quibus Casibus donatio possit revocari.

RESP. I. Donatio inter vivos, hoc est, quâ» quis vult se vivo rem absolutè alterius esse,» potest revocari (etsi res jam tradita sit) tribus» Casibus; nisi tamen donatio fuerit remuneratoria, aut facta sit Ecclesiæ, vel Monasterio. Sunt» autem hi Casus: » 798.

I. Si donatarius enormiter ingratus sit: ùt si» donanti atroces injurias inferat; si inopiâ pressum non alat, &c. Quod notandum pro filiis,» quibus parentes omnia donârunt, & eos postea» negligunt, *Sylv. Less. l. 2. c. 18. d. 14. Bon. Trull. c. 17. d.* 12. Neque valet pactum, ut donatio non possit» ob ingratitudinem revocari. *Bart. & alii* 8. *Lugo d.* 23. *n.* 174. *Dia. p.* 8. *t.* 6. R. 57. Debet tamen ingratitudo coram judice probari, ante cujus sententiam donatarius non tenetur restituere. *Mol. to.* 2. *tr.* 2. *d.* 281. *n* 5. *Lugo n.* 172. *& alii* 4. *Dian* R. 58. Post eam verò, etiam fructus perceptos, post litem» contestatam, *Mol. n.* 6. *Dicastill. Dia.* R. 58. Hæredes autem non possunt revocare ob eas causas,» ob quas donator ipse potuisset, si eas ipse scivit,» & tacuit; secus si ignoravit, *Gomez, Hurt, Wadmg.* Lugo *n.* 169. *Dian.* R. 54. »

II.

» II. Et quidem hæc revocatio etiam habet »locum in legato, respectu legatarii, si defunctum »testatorem gravi injuria afficiat, v. g. uxorem »ejus carnaliter cognoscat. *Molin. Dicast. Dian.* »R. 58.

» III. Non habet autem locum, 1. in donatio»nibus factis Ecclesiæ, tametsi Prælatus vel Cle»rus fuerit ingratus; quia facta est ob bonum a»nimæ testatoris, & principaliter Deo, qui ingra»tus esse non potest. *Less. n.* 105. *Lugo n.* 175. *Hurt.* »*Hun. Wading. Dia.* R. 65. In donatione remune»ratoria (v. g. pro beneficiis aliàs non debitis, & »aliquo modo æquivalentibus) quia potiùs est re»muneratio, quàm donatio: remuneratoria au»tem censetur, 1. Si donator in ipsa donatione »expressè meminerit meritorum, vel 2. Si de me»ritis constet. 3. In dubio, *Dia.* R. 115. 116. 17. 19. 20. »*ex Barb. &c.*

» IV. Si quis prole carens magnam partem bo»norum donaverit, & postea nascatur proles; »quia ex juris dispositione inest donationi hæc »tacita conditio, nisi nascantur mihi liberi. Et »quidem si facta sit extraneo, revocari potest to»ta; si alicui ascendentium, ut patri vel avo; vel si »Ecclesiæ, aut causis piis, tantùm revocari potest, »quantum necessarium est, ut filii habeant legiti»mam: Quanquam rectè notat *Lessius*, ad ædifica»tionem expedire, ut quod Ecclesiæ vel Monaste»rio datum est, Prælatus totum restituat. Por»rò etsi juraverit se non revocaturum donatio»nem, adhuc potest liberis natis revocare; quia »hoc juramentum non excludit tacitam condi»tionem dictam. Excipe, nisi expressè etiam hanc »conditionem excluserit; tunc enim ipse revoca-

re

re non posset; possent tamen ejus liberi, post mortem patris. *Bon. Less. c. 18. d. 14.* An autem hæc revocatio locum habeat, si filii nascantur illegitimi, qui postea legitimentur, *v. Dia.* R. 63. & 64. Item an in donatione remuneratoria, R. 65. Ubi cum *Molin. disp. 282. n. 9. & 11. & aliis* 6. negat, nisi excedat causam.

V. Si donatio fuerit inofficiosa, contrà officium paternæ pietatis; ùt si pater tantùm donet, ut filii priventur suâ portione legitimâ; tunc enim post mortem patris possunt filii revocare. *Nav. c. 16. Less. n.* 12. Licèt donatio fuerit juramento confirmata. *Megal. & alii* 5. *Dian. p. 8. t. 6.* R. 66. Imò etiam vivente patre, licèt enim ante mortem patris non debeatur legitima, ùt tradenda, debetur tamen ùt conservanda. Hinc si pater bona dissipet, potest à filio per judicem cogi, ut servet legitimam, ne is post mortem patris careat alimentis. Ita probabiliter *Dian. l. c.* ex *aliis* 6. contra *Less. l. c. &c.* An autem & quando donatio rescindenda in totum, *vid. Dian. l. c.*

VI. Per supervenientiam liberorum; ùt probabiliùs affirmat *Dian.* R. 78. ex *aliis* 4. contra quosdam. Si tamen pater non revocaverit, non potest à filiis postea natis revocari, nisi pro ratione falcidiæ, sive ex testamento, sive ab intestato successerint. *Ibid.*

ADDENDA.

QUæst. 126. *Quid præterea notandum circa revocationem donationis ob ingratitudinem.* 82. Seqq. §. 1. *Dicast.* negat opus esse sententiâ Judicis, quâ declaretur ingratitudo, eò quòd donatio non subsistat 799.

fistat defectu intentionis, unde secundùm hunc donatori licebit occulta compensatio; sed opposita sententia est communior & tenenda, quàm ex Jure probat. *Haun.* t. 9. n. 260.

800. §. 2. Donatio facta ingrato revocari potest, etiamsi fuerit jurata, quia ex dispositione juris imbibebat hanc conditionem, si non fueris ingratus, ergo juramentum etiam erat conditionatum: si tamen donator insuper jurâsset se non revocaturum donationem, etiamsi donatarius esset ingratus, teneretur servare juramentum, secundùm dicta n. 727. Putant tamen *Mol. Lay. Haun.* n. 265. Judicem etiam sæcularem posse relaxare hoc juramentum in pœnam ingratitudinis. Vide dicta n. 742.

801. §. 3. Hæredes donatoris etiam tum possunt revocare donationem, si donator sciens & volens revocare non potuit morte præventus, aut vi, metu, aliterve impeditus: Item si donatarius non expleat gravamen impositum, *Haun.* n. 264. De cætero *actio revocatoria donationis non datur hæredi*, utì in his terminis docent *Glossa* & alii ad L. *Generaliter*, Cod. de Revoc. Donat., & exprimitur his verbis, *Nulla licentia concedenda donatoris successoribus hujusmodi querimoniarum primordium instituere*, Layn. l. 3. t. 4. c. 12. n. 17. Et idem est de legato, quod *est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda*, Instit. *De legatis*, §. 1. *Nec refert*, quòd non legasset, si hoc vel illud prævidisset, *nam* hoc non obstante legavit absolutè, nec voluntas illa nunc revocari potest: quando autem est locus revocationi secundùm Legem, *Generaliter*, adhuc requiritur sententia Judicis, nam Lex dicit, *Ex his enim tantummodo causis*,

causis, *si fuerint in judicium dilucidis argumentis cognitionaliter approbatæ, etiam donationes in eos factas everti concedimus.*

§. 4. Si donatarius, qui fuit ingratus, obierit 802.
ante revocationem, hæredes ingrati non tenentur restituere rem donatam, quia jus repetendi oritur ex crimine donatarii velut in pœnam contra personam ipsam ingrati, *Castrop.* t. 32. d. 2. p. 31. §. 4. n. 6. *Haun.* n. 265. contra *Mol.*, si tamen res necdum esset tradita, posset excipi contra hæredes ingrati donatarii, *Castrop.* n. 7. cum aliis.

§. 5. *Quamvis res bonâ fide fuerit consumpta, do-* 803.
natarius ingratus tenebitur restituere, quantum ex illa factus fuerit ditior, *Haun.* n. 269.

§. 6. Donatio non potest revocari, nequidem 804.
ob graviores causas, quàm quæ exprimuntur in jure, *Mol. Lug. Onn.* d. 30. n. 174. & alii cum *Haun.* n. 264. contra *Gomez*, *Clarum* & multos Juristas. Ratio est, quia cùm lex sit positiva ac pœnalis, & tantùm dicat in his casibus concedi revocationem, extendi non debet ad alios, secundùm regulam communem, quòd in pœnalibus non valeat extensio ad casus similes. Causæ autem in jure expressæ sunt hæ, 1. Si donatorem atroci injuriâ seu verbali seu reali affecerit. 2. Si manus impias intulerit donatori. 3. Si notabile damnum in bonis fortunæ illi fecerit. 4. Si vitæ periculum causaverit, etiamsi mors non sequatur. 5. Si nolit implere gravamina imposita in donatione sub tali modo adjecto facta; hinc quamvis donatarius negaret alimenta donatori inopi, *Haun.* n. 268. putat non posse revocari. Vide *Onn.* totâ §. 11.

§. 7. Mater jure novo tantùm potest in his 805.
casi-

casibus revocare donationem filio ingrato factam, 1. Si filius vitæ Matris insidietur 2. Si manus impias in eam intulerit. 3. Si totius substantiæ molitus sit jacturam, *Novell.* 22. cap. 35. De revocatione donationis. Videri possunt plura apud *Onn.*, S. 12. ob supernascentiam liberorum: S. 13. ob inofficiositatem ratione legitimæ: S. 14. ob defraudationem creditorum.

806. Q. 127. *Quid præterea statuant jura circa donationes.* Rz. Seqq. §. 1. Donatio inter Conjuges vivos pura & merè liberalis, aut inter sponsos, & relata ad tempus Matrimonii; item donatio Patris facta filio legitimo non emancipato, regulariter non statim firma est, sed ad donantis arbitrium revocabilis, nisi firmetur juramento aut morte donantis, ita cum aliis *Haun.* t. 9. à n. 175. & à n. 233. Si tamen donarentur reciprocè æquivalentia, valerent illæ donationes, *Haun.* à n. 198. Item valet, si sit remuneratoria, *Haun.* à n. 201. Qualis censetur, si maritus senex donet uxori, aut ignobilis nobili, *Haun.* n. 207. Idem est de donatione, quæ fit ob causam, tum enim non est pura; item de donatione relata ad tempus soluti Matrimonii, *Haun.* n. 212. Imò quamvis esset pura, si tamen ex revocatione sequerentur discordiæ conjugum vel amicorum, *Dian. Caram. & Burgh.* cent. 3. cas. 90. dicunt esse irrevocabilem; debet autem in omnibus his casibus res aliquo modo fuisse tradita, ut donatio valeat secutâ morte donantis, *Haun.* n. 221. Quòd si sint donationes Matris, Avi & Aviæ maternæ, jura eas non irritant, utì nec Patris factas illegitimo, *Tamb.* l. 5. c. 4 §. 2. n. 2.

807. §. 2. Donatio Patris facta filio in causa necessa-

cessaria præterquam ad alimenta censetur coacta, nisi Pater aliter expresserit, utì si Pater dedit aliquid filio, ut à carcere liberaretur, in quem ob delictum conjectus erat, hinc mortuo Patre tenebitur filius hoc donatum conferre cum cæteris ad divisionem: non tenetur tamen, si Pater expresserit nolle conferri; aut si prudenter possit judicari dedisse liberaliter, *Tamb.* nu. 4. inferens ea, quæ Pater dat in dotem, ob nuptias, ob Ordines, pro ingressu in Religionem, esse mortuo Patre conferenda in divisionem cum fratribus; non item quæ dat pro solenni convivio in nuptiis, in prima Missa, in ingressu Religionis; *Barb.* tamen aliique apud *Dian.* p. 9. t. 8. R. 24. dicunt data ob Matrimonium vel ad Ordines referri ad alimenta, & non esse conferenda in divisionem.

§. 3. Non obstante Bullâ *Clementis* VIII. confirmata ab *Urbano* VIII., prohibente donationes fieri à Religiosis, possunt tam Superiores quàm subditi cum Superiorum venia ex justa causa, ob solam utilitatem Ordinis, aut ne incurratur aliqua offensa vel aversio, aut si ita deceat & conveniat, facere donationes moderatas aut convivia, *Mol. Wad. Less.* in auct. v. *Religiosus* cas. 5. *Haun.* à num. 254. Ratio est, quia causa finalis prohibitionis fuit impedire dissipationem bonorum, & ambitionem in casibus particularibus, ergo si largiendo non dissipentur bona Religionis, nec fit occasio ambitionis per tale donum, nil agitur contra Bullas: Hinc maximè licerent, si fierent titulo gratitudinis aut remunerationis, cùm hæ non sint propriæ donationes, *Lugo* d. 23. n. 141. Addit *Less.* suprà, si quis edat librum, posse aliqua exemplaria donare amicis, 808.

alioquin habebitur rusticus vel sordidus vel superbus: Item licere donare ad conciliandos Monasterio vel Ordini animos: Item ad pertrahendum aliquem ad fidem vel ad avertendum à flagitiis: Item quantumcunque multùm in eleëmosynam, quia eleëmosynæ non veniunt hìc nomine munerum; utì nec quæ dantur Officialibus aut Quæstoribus quasi ad redimendam vexam, *Less.* suprà: item licitum est dare ex sola benevolentia res non excedentes pretium duorum aureorum. Quòd si Religiosus dissipans vel ambitiosus donaret duos aureos vel aliquid æquivalens, etiam sine venia Superioris, peccaret quidem graviter contra paupertatem, sed non incideret in pœnas Bullæ, utì respondit *Clemens* VIII. teste *Haun.* n. 249., duo enim aurei in Jure censentur quid modicum in ordine ad tales pœnas incurrendas. De conviviis autem specialiter videri potest *Gob.* in Quin. t. 5. c. 26. n. 42. De cætero etiam Abbates donare prohibentur, etiam ex reditibus mensalibus, industrialibus aut deputatis pro recreatione: neque in lusum exponere possunt magnas summas, cùm sint Religiosi paupertatem professi, non Domini talium pecuniarum, quæ manent sub dominio Ordinis vel Monasterii. Etiam falsa est persuasio, quòd Rectores in Societate JESU possint donare summam 10. Imperialium. Quantùm autem sine peccato liceat huic aut isti Superiori vel subdito, pendet à consuetudine approbata, & modo, quo in quovis Ordine receptæ sunt Bullæ *Clem.* & *Urban.*

809. §. 4. Quid in jure intelligatur nomine solidi, variæ sunt sententiæ apud *Haun.* nu. 192. *Wesemb.*

semb. putat singulos solidos facere ducatum hungaricum, in Camera autem imperiali, adeoque nunc in Germania 500. solidi faciunt 1200. Imperiales, supra quos si quis liberaliter unâ vice donet, donatio est invalida, ùt habet *Busemb.* suprà: multas tamen exceptiones affert *Onn.* d. 30. §. 6., addens valere jure naturali, adeoque firmari juramento.

§. 5. Circa donationem coloratam, quâ quis vendit debitum minori pretio, v. g. debitum 1000. pro 500., vide, quæ addemus n. 990. §10.

Q. 128. Quid addendum sit circa donationes factas Ecclesiæ vel ad pias causas. Bz. Seqq. § 1. Docent AA. communiter, inter quos *Mol. Covarr. Panorm. Bald. Jas. Bartol. Less. Fagund. Lugo, Onn.* n. 84. aliique cum *Carden.* in 1. crit. d. 21. n. 5. donationem omnium bonorum factam Ecclesiæ vel causæ piæ esse licitam & validam, quamvis jus civile resistat, eò quòd talis donatio reddat impotentem testamenti, quod jus civile reprobat, L. *Stipulatio hoc modo*, ff. *De verb. oblig.*, sed hoc jus non potest disponere in præjudicium causæ piæ, uti latè probat *Carden.* à n. 49. & pluribus à n. 159., Juri autem naturali non repugnat talis donatio, imò maximè est conformis consilio Christi. §11.

§. 2. Non obstat jus ullum civile, quominus Pater possit etiam in præjudicium legitimæ filiorum facere eleëmosynas vel sumptus in favorem causæ piæ, & quamvis Juristæ communiter cum *Gutt. Baeza, Sanch.* & aliis probabiliter dicant Patrem non posse insumere ultra quintam partem bonorum in præjudicium legitimæ filiorum; item quamvis *Mol. Less. Sanch.* & alii 42. §12.

AA. apud *Carden.* nu. 57. etiam probabiliter dicant, filium profitentem in Religione non posse relinquere bona sua Monasterio in præjudicium legitimæ Parentum, sed debere hanc ipsis competentem relinquere, tamen *Lop. Rodrig. Nav. Vega, Cord.* aliique cum *Carden.* putant sententias oppositas esse probabiliores, dicuntque Patrem insumere posse magnas quantitates in eleëmosynas & opera pia etiam in præjudicium legitimæ filiorum, in quantùm hæc dicit excessum supra alimenta jure naturæ debita; quòd magis valet de legitima à filiis relinquenda Parentibus, probatque hæc susè *Carden.* à n. 80. 1. Authoritate SS. PP. 2. Ex lege & consiliis Evangelicis. 3. Ex eo, quia sic non minuitur legitima, quia ad legitimam non spectant, nisi necessaria ad alimenta, & relicta post prudentem dispositionem factam. 4 Quia jus civile nil disponit aut disponere potest in præjudicium causæ piæ; confirmatque pluribus argumentis à n. 185., & objectionibus respondet à n. 201.

813. §. 3. Pro dispositionibus quibuscunque ad pias causas, ut nempe ampla sit earum interpretatio, & sine diminutione persolvantur, videri potest *Tiraq.* de privilegiis piæ causæ, ubi inter cætera, citatis legibus & Authoribus, docet sequentia, 1. Privilegia piæ causæ latissimè sunt exponenda, & tanquam favorabilia extenduntur, privil. 162. 2. In dispositis ad pias causas servandum est jus Canonicum, ita statuente etiam civili jure, privil. 163., unde in piis causis habenda est ratio naturalis tantùm & divini Juris, privil. 164., sic licèt feudum de jure civili alienari non possit, tamen hoc non procedit de jure Cano-

Canonico, sed alienari potest in piam causam, privil. 104. 3. In dubiis semper favendum est piæ causæ, nam licèt alias, quando jura partium sunt obscura, favendum sit reo potiùs quàm actori, fallit tamen in pia causa, in qua, si æquales sint utrimque probationes, semper pro pia causa judicandum est, etiamsi sustineat partes actoris, privil. 146. Vide plura toto illo tractatu. Item dicenda à n. 1130. Circa acceptationem autem dispositionis ad piam causam, videri potest idem *Tiraq.* privil. 115. & quæ diximus nu. 788. & 791.

DUBIUM IV.

Quid sit Donatio mortis causâ, & an possit revocari; quomodo, & quibus competat.

RESP. I. Donatio mortis causâ, quâ quis sic donat, ut velit rem esse alterius primùm post suam mortem; ùt si dicas, do tibi hoc post mortem meam, vel cùm moriar, vel quia timeo me nunc moriturum; revocari potest etiam tribus casibus his: 814.

I. Si donatorem pœniteat, sive expressè, sive implicitè; ùt si rem illam donet alteri. *Less. l. 2. c. 28. d. 14.*

II. Si dedit intuitu alicujus instantis periculi, ex quo metuit mortem, hoc ipso, quo periculum evasit, censetur tacitè revocata donatio; ùt si quis det in gravi morbo, vel instante prælio, *Bon. to. 2. de contr. d. 3. q. 13. p. ult. n. 20.*

III. Si donatarius moriatur ante donatorem, ipso jure revocata est: ùt etiam accidit in testamentis & legatis: secus est in promissione & donatione inter vivos, quæ transit ad hæredes.

»Quòd si autem donator promiserit, se non re-
»vocaturum, transit in donationem inter vivos.
»*V. Less n. 116. Molin to. 2. tr. 2. d. 287. nu. 9. & 16.*
»*Azor l. 11. cap. 11. q. 4. Bon. l. c.*

» Resp. II. Hæc donatio fieri debet in præsen-
»tem, *Dian. p. 8. t. 6. R. 67. & alii 5.* nec valet in
»absentem sine nuntio ad hoc destinato vel epi-
»stola; licèt valeat ùt fidei commissum, si fuerint
»adhibiti testes, *Dian. &c. l. c.* Valet autem pro-
»babiliter, etsi donatarius præsens tacuerit.

» Resp. III. Donare mortis causâ possunt o-
»mnes & soli, qui possunt testari, excepto filio-
»familias, qui licèt testamentum condere nullo
»modo possit, cùm hoc sit juris publici; donare
»tamen mortis causâ, cùm id sit juris privati, po-
»test, si adsit patris consensus expressus: imò sine
»hoc donare eum posse, non tantùm de castren-
»sibus, sed etiam adventitiis, probabile censet
»*Dian. R. 68. & 69.* Hinc donare sic possunt Mi-
»nores 25 annis, etiam sine consensu sui Cura-
»toris. *Dian. R. 71.* ex *Molin. d. 288. n 27. & aliis 9.*
»Non autem usurarius; nisi priùs usuris satisfe-
»cerit, vel cautionem præstiterit (potest ta-
»men ad causas pias, *Ibid. R. 73.* ex *Fagund. & aliis*
»*6.*) Nec surdus & mutus à natura, secus si à ca-
»su superveniente; vel si surdus sit, aut mutus
»tantùm: licèt donare inter vivos possit secun-
»dùm quosdam. *Azor, Dian. p. 5. t. 6. R. 12.*

ADDENDA.

815. QUæst. 129. *Quid præterea notandum sit circa dona-*
tionem mortis causâ R. Seq §. 1. Donatio mor-
tis causâ est quid medium inter donationem inter
vivos & inter dispositionem ultimæ voluntatis,
habétque commune cum donatione inter vivos,
quòd

quòd acceptari debeat & non requirat acceſſionem hæreditatis, ſed morte donatoris ſecutâ afferat plenum dominium: è contrà cum diſpoſitione ultimæ voluntatis habet commune, quòd requirat ſolennitatem teſtium, quòd maneat revocabilis &c. De quibus plura videri poſſunt apud *Caſtrop.* t. 32. d. 2. p. 13. n. 5. *Illſ.* t. 4. d. 2. n. 380. *Onn.* d. 31. ſ. 1. 2. & 5.

§. 2. Si donationi factæ mortis causâ adjecceris pactum non revocandi, *Gl. Bald. Decius* aliique dicunt non ideo fieri donationem inter vivos, quia clauſula illa cenſetur fruſtra adjecta, cùm enim contractus ille ſit ex natura ſua revocabilis, etiam revocabilis eſt clauſula, cùm acceſſorium ſequatur principale: E contrà plures alii cum *Gom. Fachin. Mol. Caſtrop.* p. 14. n. 5. *Onn.* ſect. 7. *Illſ.* n. 397. *Buſenb.* ſuprà dicunt fieri donationem inter vivos, & ita videtur haberi L. 27. ff. *De mortis causâ donat.* Unde ad rationem adverſariorum negandum eſt ſuppoſitum, non enim manet mortis causâ, ſed convertitur in donationem inter vivos; *Onn.* ſ. 8. §16.

§. 3. Si donans tantùm promiſiſſet, aut etiam juraſſet non contravenire donationi mortis causâ, *Mol.* putat etiam fieri donationem inter vivos, quia promiſſio non contraveniendi videtur eſſe promiſſio non revocandi: ſed oppoſitum tenent plures cum *Caſtrop.* n. 7., quia contravenire eſt aliquid agere contra donationem perſeverantem, revocare autem hìc non eſt agere aliquid contra donationem mortis causâ, ſed eſt huic maximè conforme, cùm donatio mortis causâ ex natura ſua ſit ſemper revocabilis: Quomodo autem revocetur, vide apud *Onn.* ſ. 6. §17.

18. §. 4. In dubio, an donatio sit facta inter vivos an causâ mortis, *Castrop.* n. 2. aliique cum *Onn.* à n. 84. universaliter dicunt censendam esse veluti inter vivos factam, quia donatio inter vivos præcipuum locum obtinet, uti ex legibus tradunt *Gl.* & alii; hinc inferunt, si donatio absque ulla mentione mortis concepta sit etiam ab infirmo morti proximo, censendam esse inter vivos, quia *L.* 42. ff. *supra*, dicitur eum, qui absolutè donaret, non tam mortis causâ quàm morientem donare, docentque etiam *Lop. Gom. Gutt. Mol.* d. 287. in fine. Et licèt fiat mentio mortis, non ideo semper est mortis causâ, uti si quis dicat, dono Titio 100., quæ ei post mortem meam præstentur; tempus enim mortis non adjicitur donationi sed ejus executioni, ergo non obstat donationi inter vivos, *Mol.. Gutt. Fachin. Castrop.* n. 3. Quòd si aliqua donatio valere non potuit mortis causâ, sed tantùm inter vivos, in dubio dicendum est fuisse inter vivos, quia standum est pro valore actûs. *Menoch. Nald.* & alii cum *Lugo* in Resp. Mor. l. 5. d. 1.

DUBIUM V.

Quid sit Commodatum, Precarium & Depositum.

119. »Resp. Commodatum est contractus, quo res »aliqua mobilis vel immobilis, quoad solum »usum gratuitò conceditur, idque ad aliquod »certum tempus explicitè vel implicitè determinatum: explicitè, ùt si dicas: commodo tibi hunc

hunc librum vel domum ad unum mensem :» implicitè, ùt si dicas, commodo tibi librum, ut» eum describas; quia tunc implicitè tantum» temporis determinatur, quantum necessarium» est ad commodè describendum. »

Precarium est, quo conceditur petenti res u-» tenda, non ad certum tempus (in quo differt à» commodato) sed donec concedens repetat,» sive expressè sive tacitè, ùt si det alteri, aut ven-» dat. *Laym. l. 3. t. 4. c. 14.* »

Depositum est, quo aliquid traditur custodi-» endum, ut integrum reddatur. Et communiter» est res mobilis vel se movens, ùt vestis, equus,» &c. *Unde circa hæc resolvuntur:* »

I. Commodator non potest repetere absque» injustitia ante definitum tempus *Lay. l. c.* »

II. Quòd si tamen commodanti damnum im-» pendeat, potest repetere, licèt simile damnum» impenderet commodatario ex rei ante tempus» repetitione, ùt habet *Less. l. 2. c. 27. d. 5.*, quia, ùt» ait *Nav.*, in commodatione intelligitur tacita» hæc conditio, nisi interea contigerit rem esse» necessariam commodanti. *Lay l. c.* »

III. Si depositarius bonâ fide existimet de-» positori non displiciturum, si re depositâ uta-» tur, licebit uti, aliàs non. *Less. d. 2.* »

IV. Si depositum sit res usu consumptibilis, ùt» triticum, vinum, pecunia, quæ exponendo absu-» mitur, eaque tradita sit certo numero, ponde-» re & mensurâ, non videtur depositarius pecca-» re, saltem graviter, iis utens, si certus sit, se tan-» tundem ejusdem bonitatis habiturum, quando» repetetur, *Less. l. c.* Secus si pecunia tradita fuerit» sacculo vel arcæ inclusa, vel munita sigillo. *Sylv.* »

»*Azor*, *Leſſ. Bon. V. Trull. to. 2 l. 7. c. 25. d. 1. n. 8.*
»Verum ſi is, cui res commodata, locata, depoſi-
»ta, & pignorata eſt, negligenter cuſtodiat, ita ut
»pereat, negligentia autem non ſit Theologica
»culpa mortalis; probabile eſt, quod dixi ex *Soto*,
»*Sa*, non teneri ad reſtitutionem in conſcientia:
»Alii tamen aliter ſentiunt, nimirum teneri reſti-
»tuere, qui juridicam culpam in cuſtodiendo
»contraxerit, ſi ea fuerit lata, & ſubinde ſi levis
»tantùm, imò & aliquando ſi leviſſima, (nimi-
»rum quando depoſitio facta eſt in commodum
»utriuſque, & ſi pretium pro cuſtodia recipiat)
»V. apud *Leſſ. l. 2. cap. 7. d. 8. Lay. cap. 25.* ubi do-
»cet depoſitarium tantùm teneri de dolo, vel
»culpa craſſa, quæ dolo æquiparetur.

» Dicitur autem juridica culpa lata, ſeu craſſa,
»cùm quis facit, aut omittit, quod ùt plurimùm
»non facerent vel omitterent in ea re homines
»ſuæ profeſſionis, ùt v. g. ſi quis rem apud ſe de-
»poſitam relinquit in loco publico, etſi inadver-
»tenter. Levis autem dicitur, cùm quis facit vel
»omittit, quod non facerent vel omitterent ho-
»mines ſuæ profeſſionis diligentes, ùt ſi quis de-
»poſitum relinquit in ſuo cubiculo, ſed negligit
»oſtium claudere. Leviſſima dicitur, cùm facit
»vel omittit, quod non facerent homines dili-
»gentiſſimi, ùt ſi quis oſtium quidem obſerârit,
»ſed neglexerit tentare manu, an eſſet bene
»clauſum.

» V. Sartores, Molitores, & cæteri artifices, qui-
»bus res traditur polienda, vel immutanda: item
»nautæ, aurigæ, caupones, apud quos res depo-
»nuntur, tenentur ex levi culpa; quia depoſitio
»fit etiam in commodum ipſorum; imò *Sylv. V.*
Nauta,

Nauta, vult eos teneri ex leviſſima, ex *l.* 1 *ff. Depoſiti.* Idque cautum eſſe ad vitandas eorum fraudes. Quod etiam *Leſſ. n.* 45. & *Trull. n.* 6. putant eſſe probabile in utroque foro, ſi quis iis rem expreſsè tradiderit cuſtodiendam: ſi autem ipſis tantùm videntibus depoſuerit, v. g. in diverſorio, navi, &c. ne quidem ex lata teneri. *V. Bon. Trull. Dian. p.* 1. *t.* 8. R. 74.

VI. Si depoſitarius (idem eſt de commodatario) dubitet, an depoſitum ſuâ culpâ perierit, non tenetur in conſcientia ad reſtitutionem. *Sanch. de Matr. l.* 2. *d.* 41. *n.* 18. quia in dubio non præſumitur delictum, ex *L. Merito. ff. Pro ſocio. V. Dian. p.* 4. *t.* 3. R. 30. In foro tamen externo, ſi res depoſitarii manſerint incolumes, præſumitur de dolo, niſi depoſitarius probet depoſitum caſu periiſſe, & non potuiſſe ſimul cum rebus ſuis, (imminente v. g. incendio) ſervari; tunc enim non teneretur, quia præſumptio doli ceſſaret. *Vid. Palaum t.* 1. *d.* 3. *p.* 4. *Trull. n.* 9.

VII. Si domino repetenti depoſitum, remiſerit per hominem, qui fidelis habebatur, iſque ſibi retinuerit, vel perdiderit, domino periiſſe dicit *Molina*, citatus ab *Eſcob. Vid. Trull. n.* 8.

VIII. Deponens rem uſu non conſumptibilem, poteſt à depoſitario pro ejus uſu aliquid accipere; quia is eſt pretio æſtimabilis (licèt eo caſu, non depoſiti, ſed locati & conducti contractus ſit dicendus.) Secus ſi ſit uſu conſumptibilis; tunc enim depoſitum, eo ipſo quòd depoſitarius incipit eo uti, induit naturam mutui, ex quo (ſeclusâ ratione lucri ceſſantis, &c.) nihil licet accipere, ùt *vid. dub. ſeq.* & *Bonac. to.* 2. *de contract. d.* 3. *q.* 14. *p.* 3. *Trull. l.* 6.

AD-

ADDENDA.

820. Quæst. 130. *Quid notandum sit præterea circa commodatum.* Rz. Seqq §. 1. Qui habet jus utendi re commodatâ, potest, per se loquendo, etiam alteri commodare, nisi aliter conventum sit, vel sciretur de contraria mente commodantis, potest enim alteri cedere jus suum.

821. §. 2. Commodatarius tenetur ad sumptus ordinarios circa rem commodatam, v. g. tenetur pascere equum commodatum; item soleis ferreis instruere, si deficiant; Ad extraordinarios tamen sumptus non tenetur, v. g. non tenetur ad sumptus pro equo sanando, si ægrotare incipiat; pro redimendo, si ab hoste capiatur; quare poterit tum monere dominum, ut sumptus ministret vel rem recipiat, se enim curam ejus dimittere: si tamen monere non posset dominum, teneretur exponere sumptus, & postea rem detinere, donec refunderentur, *Lugo* d. 8. n. 134.

822. §. 3. Damnum, quod commodatarius patitur à re commodata, debet compensare commodans, si scivit vitium rei, & prævidit damnum inde secuturum, quod impedire poterat & debebat, utì si equus commodatus fuit morbidus & infecit alios: si autem nescivit, damnum spectat ad commodatarium.

823. §. 4. Pupillus, Minor, prodigus, non obligantur, si dent commodato absque authoritate Tutorum vel Curatorum, sed possunt repetere ante tempus designatum; si tamen aliquid commodato acceperint, commodans obligatur illis servare tempus.

824. Q. 131. *Quid circa precarium sit addendum* Rz. Seqq.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0538
DFG

Seqq. §. 1. Hic contractus dicitur precarium, quia ad preces alterius seu petitionem conceditur omnino gratis sine obligatione relinquendi: qui autem precariò dat, non debet sine necessitate statim datum repetere, alioquin videbitur voluisse illudere aut alteri creare damnum, *Abbas* & alii.

§. 2. Precarium revocatur seu finitur, 1. voluntate concedentis expressâ vel tacitâ, uti habet *Busenb.* 2. Morte ejus, cui res est concessa, censetur enim gratia quasi personalis, quæ ad hæredes non transit. 3. Si res fuit absolutè concessa, non finitur morte concedentis, sed si incepit uti, potest pergere, donec hæredes revòcent; si autem est concessa cum addito, quamdiu voluero vel placuerit mihi, secundùm *Abb. Mol. Laym.* & alios communiter finitur morte concedentis, quia tum cessat ejus voluntas & placitum; oppositum tamen tenent *Castrop. Tamb.* l. 9. t. 7. c. 7. n. 9. *Spor.* t. 6. c. 7. num. 161., quia in communi modo loquendi hæ formulæ, donec voluero, ad meum placitum, videntur æquivalere his, donec revocavero, quousque non revocavero, atqui solâ morte concedentis non ponitur revocatio, & si concesserit sub clausula, donec revocavero, secundùm omnes non finitur morte concedentis, ergo nec illo priori modo: Sed tenenda est altera sententia, propter dicta l. 1. n. 836. 825.

Q. 132. *Quid addendum sit circa depositum.* Rr. Seqq. 826.

§. 1. Contractus depositi intervenit, si quis in domo alterius ponat aliquid, & dicat, *tibi trado hanc rem in custodiam*, & ipse consentiat sive acceptet, *Mol.* t. 2. d. 522. *Onn.* d. 54. à nu. 6. aliique

que communiter; Potestque etiam Religiosus esse depositarius, *Mol.* d. 525. *Lugo* d. 33. nu. 6. Est autem in rigore contractus depositi, si quis promittat operam suam ad custodiendam rem alienam sibi traditam, nullo convento pretio aut mercede, sed omnino gratis AA. cum *Onn.* n. 8.

827. §. 2. Qui habet depositum vel pignus, & non utitur, non tenetur nequidem ordinarios sumptus facere necessarios ad rem conservandam vel recuperandam, *Lugo* d. 8. n. 134. Si autem utatur, tenetur ad ordinarios, &, uti aliqui volunt, ad extraordinarios leves, hos enim meretur usus: Quòd si extraordinarios & magnos fecerit, multi cum *Haun.* n. 850. negant, alii cum *Mol. Lugo* & *Onn.* affirmant posse tamdiu retinere depositum, donec refundantur.

828. §. 3. Si deponens repetat rem depositam in suum vel aliorum detrimentum, secundùm dicta à n. 426. non est obligatio reddendi: si autem bona deponentis sunt publicata vel addicta fisco, depositum est fisco tradendum. Quòd si deponens esset furatus rem, communior tenet hanc esse reddendam domino, non furi, sed videri debent dicta à n. 98.

829. §. 4. Si depositarius re depositâ negotietur domino insciо, multi cum *Beja* p. 1. cas. 42. *Roder.* l. 3. q. 11. à n. 10. & *Dian.* p. 2. t. 8. R. 32. dicunt illum posse sibi lucrum illud retinere, quod admittit *Lugo* d. 17. nu. 49. si fiat sine ullo præjudicio aut periculo domini: Idem dicit *Rosmer* facere posse thesaurarium Principis vel Eleëmosynarium; imò quamvis Princeps prohiberet eum ita uti, tamen si utatur, putat non peccare graviter contra justitiam, quia nullum damnum grave

grave infert contra jus proprietatis; poterit tamen peccare leviter contra obedientiam & jus jurisdictionis.

§. 5. Si nihil expressè deductum sit in pactum, 830.
præsumitur depositarius se obligasse ad custodiendum tamdiu depositum, quamdiu à deponente non repetetur, vel non emerserit causa urgens & improvisa restituendi, *Haun.* Quòd si contractui appositum sit certum tempus custodiendi, v. g. per biennium, deponens repetere poterit, quando volet, etiam ante evolutum biennium, quia terminus ille est adjectus, non in præjudicium deponentis, sed ad finiendam obligationem depositarii: Excipe, nisi in utilitatem depositarii concessa fuisset facultas interea utendi re depositâ & de ea ad libitum disponendi, cum obligatione deponentis ad non prævertendum tempus, sed tum non maneret purum depositum, verùm accederet ratio mutui vel alterius contractûs innominati, utì dicetur n. 898.

§. 6. Si creditor deponentis denuntiet depo- 831.
sitario, ne reddat rem depositam, priusquam sibi creditori sit satisfactum, jura statuunt, ne depositarius pareat, alioquin damna & usuras solvere teneatur deponenti, neque enim oppositor impedire potest restitutionem depositi faciendam deponenti, *Onn.* à n. 73. Neque oppositio tertii numeratur inter casus non reddendi depositum, *Lugo* n. 7. *Onn.* à n. 89. Imò licèt deponens esset debitor, depositarius retinere non posset, utì vult *Stryck.* sect. 2. c. 3. §. 5.

§. 7. Quamvis non sit purè depositum, sed 832.
depositum cum facultate utendi, utì si apud Campsorem vel Bancarium deponas pecuniam,

niam, tamen pro hac custodia & obligatione reddendi, quando alter volet, peti posse moderatum stipendium, docent ex communi Mol. & Less. l. 2. c. 23. à nu. 47 qui : sic se obligare ad custodiendum & restituendum videtur esse pretio æstimabile, quæstus autem, qui interim habetur ex usu pecuniæ, non est fructus pecuniæ sed industriæ. Videri potest Roder. à n. 1.

833. §. 8. Contractus depositi est bonæ fidei & non stricti juris, utì tenent omnes cum Onn. n. 24., hinc secundùm dicta n. 583. in illo habet Judex facultatem ex æquo & bono judicandi, quod sibi fuerit visum, etiamsi in conventione id expressum non sit, Mol. d. 259.

834. §. 9. Ad depositum refertur sequestrum: sequestrum autem est contractus, quo res inter plures controversa apud aliquem, qui dicitur sequester, deponitur, eo fine, ut postea ei tradatur, qui causam evicerit: si tamen pro hac re offeratur idonea cautio, per quam abunde cautum sit parti adversæ pro re conservanda & restituenda, jura statuunt, ut res sequestrata parti caventi relaxetur.

Hìc dicta de commodato, precario & deposito, ferè habentur in legibus apud Haun. t. 10. c. 7. & 8. & apud Lugo d. 33. Ex qua autem culpa aliquis teneatur resarcire damna causata rei commodatæ, precariò concessæ vel depositæ, dictum est à n. 170.

DUBIUM VI.

Quid sit mutuum.

835. »RESP. Est contractus, quo res alicujus, numero »pondere vel mensurâ constantis dominium à mu-

à mutuante in mutuatarium transfertur, cum obligatione restituendi eandem, vel similem specie & bonitate. Propriè autem mutuum ferè est in rebus usu consumptibilibus, inter quas etiam est pecunia: quæ licèt non absumatur, nec pereat in se, perit tamen exponenti. Distinguitur à permutatione, quòd in ea reddatur res alterius speciei. Item à pignore, hypotheca, depositò, commodato & locato, quòd dominium in iis non transferatur, sed usus tantùm. *Bon. to. 2. de contr. d. 3. q. 3. p. 1. Unde resolves:*

I. Mutuans obligatur monere de vitio rei, alioqui ad damnum tenetur in conscientia.

II. Item non repetere rem ante tempus, nisi ipse sit in pari necessitate.

III. Item præstare casum fortuitum mutuatarius tenetur, cùm penes hunc rei dominium sit, & rem eâdem quantitate & qualitate reddere suo tempore.

IV. In vero mutuo lucrum aliquod accipere non licet, quia est usura: de quo *dubio sequenti.*

ADDENDA.

Quæst. 133. *Quid præterea sit notandum circa mutuum.* R. Seqq. §. 1. Mutuum inde dicitur, qu a quod mutuo tibi, ex *meo* fit *tuum*, uti habetur §. 1. Inst. *Quibus modis re contrahitur obligatio.* Quando autem dicitur debere esse de re fungibili, per tò *fungibile* intelligitur res talis, ut una in commutationibus & solutionibus possit *fungi* vices seu substitui loco alterius, unde *Haun.* t. 9. n. 313. & *Less.* negant equos, boves &c. esse materiam mutui, affirmant tamen *Mol.* & *Lugo* d. 25. n. 1. 836.

§. 2. De ratione mutui est, ut transferat dominii- 837.

minium, alter enim accipit jus ad omnes illius usus; & quod attinet pecunias aliasque res similes, quæ unico sui usu consumuntur, cuicumque conceditur usus, ex hoc ipso conceditur res, inquit S. Th. 2. 2. q. 78. a. 1. in O., & a. 2. ad 5. absolutè dicit, *Ille, qui mutuat pecuniam, transfert dominium pecuniæ in eum, cui mutuat*: Unde audiendus non est *Caran.* docens mutuantem retinere dominium morale rei mutuatæ, nam si hoc verum est, ergo mutuatarius non potest pro libitu destruere, commutare vel alienare rem mutuatam: Deinde licitè accipiet aliquid ex vi mutui, erit enim reipsa locatum vel commodatum, pro quibus licitè aliquid accipitur.

838. §. 3. Si pecunia furtiva à fure mihi detur cum obligatione reddendi certo tempore, propriè non est mutuum, quia per hoc non transfertur in me dominium, si tamen consumpserim bonâ fide, per consumptionem censetur fieri mutuum & translatum dominium, L. 13. ff. *De rebus creditis.* Si autem consumpserim malâ fide, non est mutuum, sed domino rei datur actio contra me, atque si pecunia illa adhuc extaret, L. 11. §. finali. ff. *ibidem.*

839. §. 4. Jura apud *Laym.* l. 3. t. 4. c. 15. n. 6. statuunt, ut si acceptum sit mutuum pro Ecclesia vel causa pia, pro civitate vel oppido, pro pupillo, prò minorenni, sive per hos ipsos cum Administratorum aut Tutorum consensu, sive per Administratores aut Tutores ipsos, illi, pro quibus acceptum est, non teneantur reddere, nisi mutuans probet in utilitatem illorum esse expensum: datur tamen mutuanti actio in accipientem, & accipienti datur actio in illos, pro quibus

bus accepit, dummodo probet se in utilitatem eorum convertisse; si autem acceperunt sine consensu, tenentur restituere, quantùm facti sunt ditiores, cujus probatio incumbit mutuanti.

§. 5. Si quis fidens alteri scribat obligationem quasi acceperit mutuò, si interim non acceperit, potest intra biennium creditori mutuum repetenti opponere exceptionem non numeratæ pecuniæ, & tum creditor debet positivè probare, quòd pecuniam ipsi dederit, alioquin cadet causâ, licèt alterius exhibeat obligationem: è contrà si creditor fidens debitori ei dederit quitantiam, & nihilominus hic non solvat, potest creditor intra dies 30. excipere, tumque tenebitur debitor probare se solvisse, aliàs iterum cogetur solvere, nec juvabit exhibere quitantiam, ideoque in his meritò adhibendi sunt vel Notarius publicus, vel testes, *Mol. Laym. Lugo* nu. 5. *Haun.* à n. 295. 840.

§. 6. Qui mutuum accepit in auro, satisfacit solvendo æquivalens in argento, nisi aliter conventum sit, *Fachin. Mol. Rebell. Castrop. Tambur. Burgh.* cent. 3. cas. 66. *Ills.* t. 4. d. 2. num. 429. & alii contra *Bartol. Bald. Panorm. Covarr.* & alios. Ratio est, quia in communi commercio aurum & argentum æquata secundùm valorem, censentur idem esse: non potest tamen reddi, v. g. triticum pro pecunia, quia hæc esset permutatio, quam non tenetur facere, qui mutuavit. Vide dictan. 115. 841.

§. 7. Occasione *Macedonii*, qui filiis-familias etiam puberibus dabat mutuum, reddendum post mortem Parentum, sicque illos movebat 842.

vebat ad optandam vel inferendam Parentibus mortem, factum est senatus-consultum, dictum Macedonianum, quo statuitur tali mutuanti reddendam non esse pecuniam mutuatam; quod pro foro externo obligat secundùm omnes, ideoque negatur omnis actio ad repetendum: An autem teneat etiam de jure naturali & pro conscientia, disputant Authores; affirmant *Bartol. Innoc. Panorm. Less. Sanch. Laym. Lugo* s. 1. *Haun.* n. 327. *Spor.* t. 6. c. 4. nu. 24. aliique communiùs, quia leges potuerunt hoc justè statuere in pœnam mutuantis; neque videtur filius-familias posse renuntiare huic exceptioni, quia non est privilegium in favorem ipsius sed Parentum, *Haun.* n. 328. Quòd si jurâsset servare, aliqui affirmant, alii adhuc negant teneri, *Haun.* dicit tantùm teneri, si fieri possit sine præjudicio Parentis: E contrà filios-familias jure naturali & in conscientia manere obligatos docent *Covarr. Fach. Rebell. Ills.* n. 430, quia L. 9. §. ult. ff. *De S. C. Macedon.* dicitur, si filii-familias ultro restituissent mutuum, non posse eos repetere solutum per actionem indebiti, nec legem voluisse eos exonerare; & statim subditur Lib. 10. *Quia naturalis obligatio manet. Conf.*, nam certum est illos naturaliter obligari, si jus non impediat, dubium autem est, an impediat, ergo est possessio pro obligatione; & hæc sententia spectato textu videtur probabilior: Casus tamen, in quibus tale mutuum tenet etiam in prima sententia, sunt sequentes, 1. Si filius peculium castrense vel quasi castrense habeat, aut administrationem peculii adventitii, aut post emancipationem ratificârit. 2. Si miles fuit, quando accepit mutuum. 3. Si publi-

publicè videbatur esse sui juris : addunt *Abb.* & *Lym.* n. 5., si mutuans ob ignorantiam culpâ vacat. 4. Si accepit Patre consentiente aut sciente & non contradicente. 5. Si accepit in tali necessitate, in qua pietas Patris recusare non poterat. 6. Si expendit in rem aut negotiationem Patris. 7. Si accepit mutuum, non in pecunia, sed re alia, quâ uteretur. V. *Omn.* d. 52. à n. 207.

§. 8. Certum est eum, qui scit vel etiam probabiliter credit se non posse solvere, nec accepturum ut possit, non posse pecuniam mutuò vel ad censum accipere, nisi in eo casu, in quo liceret occultè & more furum accipere, uti dictum est p. 1. à n. 950. & colligitur ex dictis hìc n. 17. & 380., alioquin æquivaleret furto, utì rectè *Less.* in *auct.* v. *Mutuum*, cas. 5. Ad quid autem teneatur mutuò accipiens in extrema necessitate, colligitur ex dictis l. 2. n. 207. & ex dicendis n. 894. 843.

§. 9. Si nullum tempus sit designatum, quando nam repeti possit mutuum, inprimis repetendum non est ante usum & expletum finem, ob quem datum est: deinde determinatio temporis facienda est ex circumstantiis, v. g. frumentum agricolæ mutuatum in hyeme, est mutuatum usque ad messem; pecunia mercatori ad nundinas eunti, usque dum vendiderit merces; Opifici, usque dum vendiderit operas; si tempore penuriæ tu pauper mutues alteri modium farinæ, intelligitur una vel altera septimana, sed tempore abundantiæ, etiam mensis: Quòd si fis dives, & mutuatarius sit pauper, intelligitur etiam annus, ita *Tamb.* l. 8. c. 3. c. 8. §. 1. n. 5. & 11. item §. 5. n. 11. *Spor.* n. 6. 844.

DUBIUM VII.

Quid sit Usura.

845. »RESP. Est lucrum immediatè proveniens ex »mutuo, ita ut mutuans supra sortem, id est, »summam capitalem, lucretur aliquid, quod sit »pecuniâ æstimabile; ita ut lucrum tale præcisè »intendatur ratione mutui: Quod planè ini»quum est, & grave peccatum contra jus huma»num & divinum; cùm mutuans acquirat lu»crum ex re jam non amplius sua; quia res mu»tuata jam transiit in dominium mutuatarii, ut »patet ex definitione. Et Regula generalis est, »*Omne pactum, vel gravamen sive onus additum mutuo,* »*præter id, quod est proprium & intrinsecum est, reddit* »*contractum usurarium*, Bon. to. 2. de contr. d. 3 q. 3. p. »2. C. Lugo, *disp. 25. sect. 2. &c. Unde resol.*

» I. Peccat graviter ex genere suo exercens ta»lem usuram, etsi sit mentalis tantùm, absque »externo pacto. Dicitur enim usura mentalis, »cùm quis intentionem habet recipiendi aliquid »ex mutuo ultra sortem, etsi exterius pacto id »non exprimat: sicut realis seu exterior usura di»citur, cùm quis intentionem illam per pactum »aliquod exprimit, quod aliquando tantùm im»plicite fit in aliquo contractu, & vocatur usura »palliata; cùm videlicet contrahentes præten»dunt alium contractum emptionis, locationis, »&c. in quo tamen revera usurarium quid in»tervenit. Vide exempla apud *Toi. l. 5. c. 31.*

» II. Non est usura, si mutuans nihil intendat »ùt pretium, sed tantùm speret aliquid ex grati»tudine, & eâ intentione illi aliquid donetur, licèt

licèt illud ùt finem principalem intendat. *Mol. to. 2. d 305. n. 6. Lugo, s. 4.*

III. Quòd si tamen intelligeret sibi aliquid donatum non gratis, ùt putabat, sed ùt debitum ratione mutui, teneretur restituere, quantùm inde ditior evasisset, ùt habet *Sa, V. Usura. Lugo n. 32.*

IV. Nec est usura dare mutuum alterius amicitiæ captandæ causâ, atque ulteriùs inde sperare officium; quia amicitia non æstimatur pretio, *n. 29.*

V. Pactum tamen de obtinendo mutuatario (vel ejus operâ) officio aliquo, illicitum est, & usurarium, ita commun. *Mol. d. 310. Less. Sal. Lugo n. 41.* contra *Nav.* etsi *Salas de usur. d. 9. n. 4.* eum excuset, qui mutuat aliquid cum pacto, ut statim præstetur aliquod beneficium ex gratitudine, *v. Trull. to. 2. l. 7. c. 19. d. 7.*

VI. Pactum, ut à mutuatario conferatur beneficium Ecclesiasticum, est usura, (& simonia) quia cogitur is subire novum onus.

VII. Non est usura, cùm quis non potens sua recuperare, mutuat, ut sibi reddantur sua, vel ne sibi iniquè noceatur: quia hæc jure jam antè debentur, & sic non facit lucrum, nec imponit novam obligationem. *Bon. q. 1. p. 3. n. 15.* ex *Azor, Regin. &c.*

VIII. Nec est usura exigere aliquid ratione periculi recuperationis, difficultatum vel expensarum, quæ erunt vel metuuntur in recuperanda sorte: quia pretio æstimari potest, quòd quis se in tale periculum & difficultatem conjiciat, *Kon. d. 3. p. 5.* Necesse tamen esse, ut periculum istud, &c. deducatur in pactum ex-

»presiè vel tacitè, docet *Laym. l. 3. t. 4. c. 16. n. 9.* »ex *Medin. Tol. Mol. Less. l. 2. c. 20. d. 13. &c.* Idem »dicit *Lugo n. 80.* Et sic licitè sunt Montes pietatis, ùt vocant, hoc est, thesauri quidam, qui »in refugium pauperum à Repub. vel Principe »reponuntur, ut inde pauperibus gratis mutuetur; ita tamen, ut parum retribuant pro expensis, quæ fiunt in ministros, & conservationem talium Montium. *Vid. Tol. l. 5. c. 38. Bon. l. c. p. 12.* »*Less. d. 23.*

» IX. Nec est usura, si timens difficultatem aut »fraudem mutuatarii in reddendo, tempore »constituto, paciscaris, ut si tunc non solvat, ali»quid det præter capitale loco pœnæ: quæ pœna »licitè exigetur, dummodo non fiat aliâ intention»e, quàm ut mutuatarius sic quasi constrin»gatur, ne suâ culpâ fallat. Unde si mutuatarius »absque sua culpa non possit solvere, non licebit »pœnam exigere, ùt habet *Tol. cap. 32. n. 1.* Qui »ait, manifestum esse argumentum pravæ inten»tionis, si optes non solvi tibi præfixo tempore, »ut pœnam recipias: ac simpliciter usuram fore, »si certò sciens alterum non valiturum solvere, »adhuc tali pœnâ oneres. *Vid. Bon. p. 7. Mol. t. 2. d.* »*317. Less. d. 15.*

» X. Nec est usura, paciscì & accipere aliquid »ratione damni emergentis, (si quidem mutuum »verè illius causa sit) aut lucri cessantis, vel cessa»turi, dummodo de hoc præmoneatur mutuata»rius; ùt si volebas domum reficere, aut poteras »nunc commodo tempore emere triticũ, privan»do autem te tuâ pecuniâ in dando mutuo, cor»ruit domus, & postea cariùs emes triticum: item »non poteris lucrari cum tua pecunia, quod po-

teras

teras & volebas negotiando, ita ut mutuatio sit verè causa lucri cessantis. Ubi notat *Tol. n. 3* supponendum in hoc titulo lucri cessantis, 1. Quòd verè volueris cum ea pecunia negotiari, & non habeas aliam. 2. Quòd malis negotiando aliterve lucrari, quàm sic mutuando, ita ut mutues tantùm in gratiam mutuatarii, 3. Ut minùs exigas quàm lucrari poteras, & deductis expensis, quia lucrum cessans non est actu, sed in potentia & variis adhuc eventibus obnoxium. Unde ad arbitrium viri prudentis, pro majore vel minore ejus certitudine, æstimare id poteris, & sic cum mutuatario de eo pacisci, *S. Thom. a. 1. ad 2. Mol. d. 314. Salas dub. 18. &c. Lugo d. 25. s. 6. Bon. p. 4.* Hinc qui non habuit animum negotiandi, vel si non erant, nec brevi sperabantur merces, vel non erat moraliter certus de loco, nihil potest accipere ultra sortem, quia mutuatio ista verè non fuit causa lucri cessantis. Eadem ex causa usura est, si mercatores credito vendentes, aliquid ultra pretium rigorosum accipiant titulo lucri cessantis: v. g. rem tantùm valentem 100. vendant pro 150. numerandis post annum, quia vendendo ad creditum (quod est virtualis mutuatio) plures habent emptores, plurisque res vendunt, & sic compensatur lucrum cessans, atque adeo illud non cessat ratione hujus venditionis. *Dian. p. 2. t. 8. R. 34. Trull. d. 9. n 3. V. dub. seq.*

XI. Mutuare frumentum vetus cum obligatione, ut restituatur novum, (præsertim certo tempore) est usura, si mutuans sciat novum fore melius, & majoris pretii. *Syl. Nav. Trull. d. 15. num. 11.*

XII. Est usura ex communi sententia, si des mu-

»mutuum, ut postea mutuatarius ex debito civi-
»li obligetur tibi rursus mutuari, aut vendere,
»vel apud te in tua officina emere merces, aut
»operas suas locare: quia talis obligatio est res
»pretio æstimabilis, cum privet mutuatarium
»potestate alibi emendi & locandi operas, *Less. d.*
»8. *Lugo. n.* 46. *v. Lay. l.* 3. *t.* 4. *c.* 16. *n.* 3. *Bon. p.* 3.
» XIII. Usura est mutuare Principi vel Reipub.
»eo pacto, ut interim, dum non solvitur, sis liber
»à tributis vel oneribus justis solvendis. *Salas, Lu-*
»*go n.* 64. *ex commun.*
» XIV. Item mutuare eâ lege, ut mutuatarius
»eam pecuniam exigat à debitore mutuantis, à
»quo non facilè extorquebit. Quod addo, quia
»si sponte onus illud suscipiat, eò quòd facilè
»possit obtinere, non erit usura. *Ibid. & Bon. l. c.*
» XV. Item si frumentum, quod alibi habes,
»des mutuum, obligando, ut tibi reddatur hìc
»vel alibi, (cum majoribus sumptibus, vel labo-
»ribus) ubi plùs valet. *Ibid.*
» XVI. Usura etiam est, obligare mutuata-
»rium, ut partem mutui accipiat in mercibus,
»quibus non indiget. *Ibid.*
» XVII. In mutuo pecuniario, nisi aliter con-
»ventum sit, si quis det mutuos v. g. 100. flore-
»nos, non potest exigere plùs quàm eorum pre-
»tium & valor tunc fuerit: Unde si eorum valor
»tunc augeatur, non potest repetere 100. quia re-
»ciperet aliquid supra fortem. Quòd si valor de-
»crescat, debet mutuatarius reddere plùs quàm
»100. quia aliàs non restitueret ad æqualitatem,
»*v. Less. c.* 22. *d.* 8. *Lay. n.* 15. *Bon. l. c.*
» XVIII. In mutuo tamen aliarum rerum, ùt
»vini, tritici, &c. aliter se res habet, quia si quis

v. g.

v. g. mutuet alteri 10. modios tritici, sive pretium crescat sive non, potest repetere 10. Ratio disparitatis est, quia in pecunia non spectatur ordinariè, (nisi aliter conventum sit ob certas & licitas causas) nisi valor sive pretium; unde non debet restitui, nisi pretium æquale. At verò in frumentis, &c. spectatur ipsa materia, quia non petitur mutuum frumentum propter pretium frumenti, sed propter ipsum corpus & substantiam, ergo si crescat pretium illius, potest repetere tot mensuras, quot dedit mutuò. Interim tamen quidam de his rebus eodem modo loquuntur, quo de moneta. *V. Laym. n.* 14. & *Bon. l. c.*

Quæres. Quæ obligatio & pœna sit usurario rum, & cooperantium.

Resp. I. Usurarius, etiam non manifestus, ac hæredes tenentur restituere, imò etiam omnes ii, qui ex parte usurarii cooperantur efficaciter, v. g. judices, domini temporales, notarii, famuli, advocati, qui quovis modo juvant vel cogunt mutuatarios ad solutionem usurarum. Dixi (*positivè seu efficaciter*) quia habendo se negativè, possunt permittere usurarios, ob justam causam & necessitatem pauperum. Præterea in praxi, ex præsumpta voluntate mutuatariorum, ferè excusantur minùs principales famuli. II. Usurarius publicus sive notorius, non debet admitti ad communionem altaris, nec absolvi, donec restituat usuras, nec sepeliri in loco sacro, & qui scienter sepelit, ipso facto est excommunicatus. III. Addit *Lay. n.* 21. ejus testamentum ipso jure irritum esse, nisi ante mortem restituerit. *Vide Less. Bon. Trull. d.* 12.

AD-

ADDENDA.

846. Quæst. 134. *Quid contractus usuræ, & in quo consistat ejus iniquitas.* Rz. §. 1. Usura sumpta pro lucro rectè definitur à *Busenb.*, sed sumpta pro contractu definitur, contractus mutui, in quo ex stricta obligatione redditur aliquid temporale & pretio æstimabile ultra sortem, præcisè ratione mutui. Prohiberi autem illam jure humano, divino & naturali, probat *Sporer* t. 6. c. 4. à n. 110. Nec posse concedi jure civili, latè ostendit *Gasp. Roder.* de ann. redit. l. 3. q. 4. à n. 71.

847. §. 2. S. *Th.* opusc. 73. c. 7. ait, *Usura in mutuis vitium est, quia corrumpit liberalitatem, cujus est mutuum dare gratis .... Corrumpit etiam debitum finem, quia accipitur ipse lucri.* Iniquitas autem sive injustitia illius in eo consistit, quod mutuans capiat lucrum ex re aliena, nam mutuum est res mutuatarii & non mutuantis, uti n. 837. dictum est, hinc usuram vocat rapinam *S. Ambros.* Cap. *Si quis* 14. Quæst. 4. & *S. Aug.* Cap. *Quid dicam.* ibidem, vocat trucidationem pauperis. *Si dicas*, concedens solum usum rei v. g. elocatæ, potest pro eo aliquid accipere, ergo multò magis concedens etiam dominium. Rz. N. conseq., concedens dominium non potest negare usum, quia res fit alterius, & consequentur etiam omnis ejus usus, ergo mutuans ex vi usûs nihil potest accipere; sed nec pro dominio, quia postea recipiet æquivalens: è contrà elocans, aut per similem contractum concedens solum usum manet dominus rei, & cùm res fructificet domino suo, hæc illi affert tale commodum ex usu: hinc *S. Th.* 2. 2. q. 78. a 1. ad 6. dicit, si quis pecuniam peteret ab altero, non ad expo-

exponendum, sed ad solam ostentationem, aut loco pignoris, non fore usuram pro illo usu aliquid accipere, quia esset veluti locatio vel commodatio, & pecunia haberet se tantùm veluti alia supellex permanens concessa ad ornatum vel securitatem, uti notat *Carden.* in 1. crisi d. 63. num. 117., quamvis adhuc putet *Palav.* l. 4. nu. 144. fore in hoc aliquam injustitiam, quia utilitas, quæ commodatario provenit, non est ex natura pecuniæ, sed ex aliis circumstantiis pertinentibus ad ipsam personam commodatarii, adeóque hæ non erunt pretio vendibiles à commodante; deinde etiam, quia per talem usum nihil decedit de valore vel pretio pecuniæ, nec commodans ideo patitur ullum incommodum, uti supponitur.

Q. 135. *An in usura detur parvitas materiæ.* R. 848. Dubitarunt aliqui apud *Dian.* p. 5. t. 5. R. 30., quia quidquid etiam minutissimum accipitur supra sortem, est usura: sed ratio ista nulla est, sicuti enim quidquid accipitur invito domino, est furtum, sed non ideo grave, ita licèt omne, quod accipitur supra sortem, esset usura, non ideo esset gravis, itáque dicendum cum *Lugo* d. 25. nu. 252. aliisque passim dari in ea parvitatem materiæ, si nempe sit injuria levis seu leviter tantùm damnosa.

Q. 136. *An aliquando sit obligatio gratis dandi mutuum.* R. 849. Affirmativè, & quidem etiam cum periculo sortis, nam Charitas sæpe obligat ad eleëmosynam, quâ res propria donetur sine spe quidquam recuperandi, uti dictum est l. 2. nu. 200. & 207., ergo magis ad mutuum cum spe recuperandi sortem, hoc enim est minus. Et id videtur

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0555
DFG

detur velle *Christus* Luc 6. ℣. 34. *Si mutuum dederitis his, à quibus speratis recipere, quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerantur, ut recipiant æqualia.* Neque dicas, id esse puri consilii, *nam* v. 35. subdit, *veruntamen diligite inimicos vestros, benefacite & mutuum date nihil inde sperantes*, est autem præceptum diligendi inimicos & beneficium præstandi proximo, secundùm dicta l. 2. nu. 182. & à n. 200., Christus autem similiter loquitur de gratis mutuando: & quidem verbis illis Christi contineri præceptum prohibens usuras docent AA. communiter cum *Sal. Lugo* & aliis: atque ideo *Urb. III.* & *Leo* X. apud *Moy.* t. 1. t. 6. d. 6. q. ult. num. 13. ex eodem loco usuras damnant, estque hoc accommodatum præsenti miseriæ proximi, cui in necessitate gravi facilius erit petere mutuum quàm eleëmosynam: Hinc cum *Vasq.* & aliis contra *Bonac.* in Dec. d. 3. q. 4. p. 6. nu. 16. dicendum est, quando ex præcepto Charitatis obligor dare mutuum, me non posse ob lucrum cessans aliquid accipere supra sortem, quia licèt ex justitia non tenear mutuare, tamen absolutè teneor sub peccato, ergo in conscientia non potero petere lucrum ab hoc mutuatario. An autem obliget proximo extremè indigenti donare, vel sufficiat dare mutuum, dictum est l. 2. n. 207.

850. Q. 137. *An aliquando liceat mutuanti accipere aliquid supra sortem.* R. Aliqui absolutè negant, 1. Quia Christus Luc. 6. id improbat. 2. Quia Cap. *Quod autem*, & seqq. 14. q. 3. dicitur, *Si plus, quàm dedisti, exspectes accipere, fœnerator es: Quidquid supra datum exigitur, usura est: Quidquid sorti accedit, usura est: Quidquid ultra sortem exigitur, usu-*

ra

ra est &c. Sed communis sententia est licere aliquid accipere, si accedat justus aliquis titulus, & constabit ex dicendis; Unde Christus, & citatæ leges aliæque similes, aut etiam SS. PP. similia dicentes tantùm loquuntur de eo, quòd per se est, & quando aliquid acciperetur ratione mutui, non autem si per accidens aliunde accederet justus titulus.

Q. 138. *Quid notandum sit circa titulum accipiendi aliquid ob periculum sortis.* R. Seqq. §. 1. Hunc titulum esse justum, docent ferè omnes contra paucos apud *Dian.* p. 1. t. 8. R. 37. Et id verum esse, quando esset periculum tantùm probabile amittendæ sortis, tenent *Sylv. Serra, Moya* suprà à n. 2. aliique cum *Castrop.* d. 4. p. 17. n. 3. Ratio est, quia hìc & nunc non obligor mutuare, utì suppono, nam *dare mutuum non semper tenetur homo*, inquit *S. Th.* 2. 2. q. 78. a. 1. ad 3., ergo nec obligor subire illud periculum, illud autem subire est pretio æstimabile, utì certum est, & manifestè ostendit ex jure & Authoribus *Covarr.* l. 3. variarum c. 2. nu. 5., ergo si subeam in favorem mutuatarii, possum ideo accipere aliquid. 851.

Objicies. Periculum sortis est aliquid intrinsecum mutuo, ergo non potest vendi à mutuante, sicuti qui mutuat alteri equum, non potest ei vendere celeritatem equi, quia hæc celeritas est aliquid ipsius equi mutuati, cujus dominium acquirit mutuatarius. 2. Quod exigitur pro periculo sortis, etiam est expositum periculo, ergo licebit in infinitum plùs & plùs exigere ratione periculi. 3. Petendo aliquid propter periculum, augetur periculum, quia quo plùs debebit, tantò majus erit periculum, ne non satisfaciat, ergo 852.

injustè

injustè petitur. 4. Quantùm quis meretur subiens periculum pro alio, tantum meretur alius liberans eum isto periculo, sed mutuatarius restituens sortem liberat mutuantem isto periculo, ergo ei iterum debebitur hoc, quod dedit. Rz. *Ad* 1. N. antec., nam periculum sortis est aliquid extrinsecum, quod aptum est facere, ut sors perdatur, v. g. socordia, prodigalitas mutuatarii, aut aliud imminens periculum jacturæ, cui periculo alioquin non subeundo mutuans exponit suam sortem. *Ad* 2. N. conseq., sed arbitrio prudentum taxari debet, quantùm ideo posset exigi. *Ad* 3. N. antec., nam quotannis recipiens parum propter periculum, quamvis postea totam sortem amittat, minus damnum patietur, & interea mutuatarius poterit lucrari ex mutuo; ergo non augetur periculum sortis. *Ad* 4. Si hoc faciat antevertendo periculum C., si postquam mutuans jam sustinuit periculum, N., si autem mutuatarius restituat sortem, mutuans jam antecedenter sustinuerat periculum illius perdendæ, quod periculum tum erat tali pretio æstimabile.

Inst. 1. Hoc semper compensatur per curam, quam debet habere mutuatarius, pro reddenda sorte; item per hoc, quòd mutuans interea liber sit aliis periculis amittendi sortem, per fures, raptores, incendia. Rz. N. ass., quia non obstante eâ curâ reddendi & securitate ab illis aliis periculis, supponimus mutuantem esse in vero ac majore periculo amittendi sortem, utì dicetur n. 854.

Inst. 2. S. Th. opusc. 73. c. 6. ait, *Ratio periculi etiam circa sortem non tollit rationem usuræ in mutuo, utì probatur in Cap. Naviganti.* Rz. S. Thom. explican-

dus

dus est, utì num. seqq. Caput illud explicabitur.

§. 2. Multò magis licitum est mutuanti acci- 853.
pere aliquid, si in se suscipiat periculum rei mutuatæ, v. g. si navigaturo in Angliam mutuet pecunias, & in se suscipiat periculum transportationis in Angliam: Ratio patet ex dictis, quia certum est hoc esse pretio æstimabile, probatque latè *Covarr.* suprà, & *Roder.* l. 3. q. 5. à n. 52.

Obj. Cap. *Naviganti*, ult. *De Usuris*, dicitur, *Navigantí vel eunti ad nundinas certam mutuans pecuniæ quantitatem, eò quòd susceperit in se periculum, recepturus aliquid ultra sortem, Usurarius est censendus.* R. Variæ sunt explicationes. *Adr.* dicit loqui de periculo dubio tantùm apprehenso, sed cùm agat de periculo navigantis vel itineraturi, explicatio est difficilis. Aliqui cum *Laym. Castrop. Spor.* t. 6. c. 4. n. 41. *Ills.* t. 4. d. 2. nu. 433. putant particulam, *non*, esse omissam, per typographum, & debere esse, *Usurarius non est censendus*, quia statim additur, *ille quóque*, qui dat decem solidos &c. *Usurarius non debet reputari*, debuisset autem dici, *ille autem, ille è contrà* &c., sed cùm omnes Codices habeant, utì citatum est, plerique non acquiescunt istâ responsione: hinc *Nav.* & alii cum *Roder.* nu. 60. dicunt, cùm dicat, *censendus*, tantùm significari, quòd id præsumi debeat in foro externo, sed non ideo pro interno, si verè adfuit periculum. Alii cum *Caj. Tol. Silv. Maj. Comr. Az. Covarr. Less.* L. 2. c. 2. num. 116. & aliis communiter dicunt textum intelligi de eo, qui cogit mutuatarium ad talem determinatè contractum assecurationis secum ineundum, ita ut tollatur ei libertas aliter compensandi illud periculum; quod maximè valet, si coëgerit ad

quantitatem pro suo libitu, de cætero si mutuatarius sponte contrahat de justo pretio, quod respondeat periculo, juxta prudentum arbitrium, nulla erit usura; hinc concludit *Covarr.* licitum esse pactum suscipiendi periculi ob justum illius pretium, quamvis ille, qui suscipit periculum, nullum alium laborem vel operam impendat pro effugiendo periculo.

854. §. 3. *Silv. Serr.* aliique apud *Mend.* in stat. d. 6. à n. 58. docuerunt semper esse periculum sortis, quando datur mutuum, adeóque ratione periculi semper posse aliquid exigi; sed tenendum est oppositum, si enim mutuatarius sit potens solvere, simulque homo industrius & verax, ideóque præsumatur soluturus, nullum ibi est morale periculum, quamvis autem sit periculum commune, v. g. quia mutuatarius posset depauperari, posset postea non velle solvere, tamen tale periculum non est sufficiens, uti rectè *Palav.* de just. n. 128., tale enim periculum compensatur cum periculo, cui sors subesset apud mutuantem, posset enim perdi vel eripi.

855. §. 4. Si data sint pignora vel fidejussores sufficientes, non est privatis licitum aliquid accipere ratione periculi, nam reipsa tum sublatum est: an autem adhuc in Montibus pietatis tum licitum sit aliquid accipere, dicetur n. 879.

856. §. 5. Quantùm pro periculo accipi possit, taxandum est judicio prudentum, periculum enim potest esse, vel ratione sortis, quæ cum periculo mutuantis aliò est deportanda, vel ratione mutuatarii, qui non est satis notus, vel est decoctor, vel non bonæ fidei, vel prævidetur facturus difficultatem in reddendo, uti notant *Pirh.* l. 5. tit.

19.

19. nu. 45. *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 8. §. 4. nu. 1. *Spor.* t. 6. c. 4. n. 52., & secundùm hæc æstimanda est quantitas periculi; sic dicunt *Nav. Laym. & Pirh.* n. 49., si quis mercatori navigaturo trans mare mutuet 100., cum pacto, ut si navis pereat, nihil reddat, si autem redeat salva, reddat 125., non fore usuram, quia hoc periculum videtur æquale isti pretio. Refert *Daniels* post Epistolam 7. ad *Alexandrum Natalem*, quòd anno 1645. Missionarii è regno Chinensi miserint hunc casum: In præfato regno stabilitum est, ut in mutuo, triginta pro centum accipiantur, absque respectu lucri cessantis aut damni emergentis: *Quæritur*, utrùm Chinensibus sit licitum.... Causa dubitandi est, quia in recuperanda pecunia est aliquod periculum, scilicet quòd qui accipit mutuatam, fugiat, vel quòd tardet in solvendo, vel quòd necessarium sit coram Judice repetere, vel propter alia hujusmodi; Sacra Congregatio de propaganda fide rogata sententiam, & de mandato Innoc. X. convocata in consimili negotio sic respondit: *Censuerunt ratione mutui immediatè & præcisè nihil esse accipiendum ultra sortem principalem, si verò aliquid accipiant ratione periculi probabiliter emergentis, prout in casu, non esse inquietandos, dummodo habeatur ratio qualitatis periculi & probabilitatis ejusdem, ac servatâ proportione inter periculum, & id, quod accipitur.* Universalis regula potest esse, ut vir prudens & probus cogitet, quanti ipse redimeret tale periculum vel timorem, tantundem enim poterit petere, quantùm bonâ fide dare vellet alicui, qui hoc periculum pro se subiret, *Less.* in *auct. v. Mutuum. cas. 3. Steph.* t. 4. d. 9. n. 104.

857. §. 6. Si mutues, v. g. Principi, qui non poterit cogi, & fortè non volet reddere, *Palav.* l. 4. n. 124. dicit non licere ratione istius periculi plus accipere, 1. quia aliàs talis Princeps necessitaretur, vel ad dandum plus, quàm accepit, vel ad lædendam justitiam. 2. Quia finis contractuum est fovere mutuam benevolentiam, ideo enim voluit Deus esse indigentiam inter homines, ut necessariæ essent mutuæ commutationes, & sic foveretur amicitia, quod maximè est in contractu mutui secundùm *S. Thom.* Opusc. 73. c. 7., qui essentialiter est beneficium unius contrahentis erga alterum, ergo ex vi contractûs non potest quis profiteri diffidentiam de altero, ergo nec exigere pretium pro periculo, quod ex malitia ipsius immineret, hoc enim esset ponere fomitem inimicitiarum: aliud tamen est, si mutues pauperi, nam posset contingere, ut pauper proximè ad nihil teneretur, nempe in casu impotentiæ, cujus periculum est. Quidquid sit de illa sententia, rationes allatæ non convincunt, nam dici potest *Ad* 1., quòd talis Princeps per suam malitiam, quæ prudenter prævidetur futura, cogat mutuantem ad ita compensandum periculum. *Ad* 2. Causa illius diffidentiæ non est contractus mutui, sed per accidens oritur ex prudenter prævisa malitia mutuatarii.

858. Q. 139. *Quid circa titulum lucri cessantis.* Bz. Seqq. §. 1. Ut hic titulus sit justus, non sufficit, quòd illis 100., quos do mutuos, lucratus fuissem 10., si illos exposuissem negotiationi, sed requiritur, ut statuerim illos negotiationi exponere, jamque occasio fuerit exponendi, & alia pecunia mihi defuerit, quam exponerem: Putant

tant quidem *Rosm.* & *Lamb.* satis esse, quòd pecunias mutuatas destinâssem ad negotiationem, quamvis per accidens alias haberem, sed standum est in prima sententia, nam alioqui hæc mutuatio non fuisset causa illius lucri cessantis, adeoque ratione lucri cessantis non potero aliquid accipere supra sortem. Non videtur quidem omnino improbabile, quod dicunt *Lugo* & *Rosm.*, si pecunia alia non adfuerit, & hæc mutuata fortè destinata fuisset ad negotiationem, posse aliquid accipi propter spem incertam lucri, ita videtur posse accipi propter spem incertam destinationis futuræ, cùm mutuans se privârit potestate destinandi ad lucrum fortè aliàs habendum; attamen oppositum videtur probabilius cum *S. Th.* 2. 2. q. 78. a. 2. ad 1., ubi ait: *Recompensationem damni, quod consideratur in hoc, quòd pecuniâ non lucratur, non potest in pactum deducere, quia non debet vendere id, quod nondum habet, & potest impediri multipliciter ab habendo*: Nec aliud videtur velle opusc. 73. c. 7., ubi dicit speciem lucri non excusare, licèt excuset interesse sive damni recompensatio.

§. 2. Si conditiones suprà notatæ adsint, est 859.
justus titulus exigendi aliquid, nam, uti suppono, non tenebar hìc & nunc mutuando me privare isto lucro in gratiam alterius, hoc autem est pretio æstimabile: Hinc Cap. *Precariæ*, 1. 10. q. 2. dicitur, *neminem contra utilitatem cogi de proprio facere beneficium.* Deinde pecunia mea in illis circumstantiis & prout substabat illi destinationi, valebat mihi plùs, sicuti semen, quod unicum habeo ad serendum, ars quæstuosa, quam desero, ut tibi serviam, facit semen & servitium

meum pretiosius &c. debebit tamen de his moneri mutuatarius, uti dicetur n. 864.

860. §. 3. Non tantùm debet mutuatum esse causa lucri cessantis, sed etiam hoc lucrum non debet compensari per aliquid aliud, quod habeatur occasione mutui, v.g. si Cajus, quia pecuniam suam mutuavit Titio, cesset quidem à mercatura, quâ lucratus fuisset aliquid, attamen etiam ideo se applicet labori, quo tantundem & æquè facilè lucratur, non potest ratione lucri cessantis aliquid exigere supra sortem, quia revera non cessat ipsi lucrum ratione mutui: quòd si labore lucretur minùs, Titius debet hoc supplere; si æquè multùm sed cum majore labore, debet ipsi Titius æstimationem majoris laboris compensare, *Pirh.* l. 5. tit. 19. n. 39. Notandum etiam est, lucrum, quod cessat, debere fuisse justum, alioqui non fuisset jus ad illud.

861. §. 4. Si quis aliam pecuniam, quam habet, exponere non audeat, sed ex nimia etiam sollicitudine reservet familiæ, poterit petere aliquod lucrum cessans pecuniæ mutuatæ, quia mutuatio reipsa fuit causa lucri cessantis, *Mol. Pirh. Lugo* d. 25. n. 90. Si autem ideo præcisè pecuniam aliam reservavit nolens ad negotiationem exponere, ut semper haberet ad manum pro casu, quo quis mutuum peteret, docent *Mald. Laym. Lugo, Tambur. Haun. Ilf.* n. 438. etiam posse petere lucrum cessans, quia mutuatio partim præterita partim futura videtur fuisse causa, & voluntas præsumpta etiam eorum, qui mutuum sunt petituri, movens ad non exponendum pecunias negotiationi, ex quo cessat lucrum.

862. §. 5. Hoc pactum potest fieri dupliciter, vel con-

conveniendo de certo pretio juxta æstimationem spei de lucro faciendo, vel conveniendo de pretio indeterminato, quantùm deductis deducendis mutuanti decedet de suo lucro, *Mol. Less. Pirh.* n. 41. *Nec obstat*, quòd per Bullam *Pii* V. non videatur licitum taxare certum pretium pro lucro incerto; nam *Nav.* dicit tantùm intelligi de cambiis, & Bullam illam non esse receptam extra ditionem Pontificis; *Valent.* autem & *Lugo* dicunt eam fundari in præsumptione usuræ, hinc si quis certus sit de lucro alioqui futuro, etiam indeterminato, posse pro valore hujus certitudinis vel probabilitatis pacisci; debet tamen simul attendi ad periculum amittendæ sortis, si negotiationi exposuisset. Vide *Roder.* lib. 3. q. 5. à num. 20.

Q. 140. *Quid circa titulum damni emergentis.* Rz. 863. Seqq. §. 1. Titulus hic est justus, v. g. si mutuans prævideat damnum decem aureorum sibi oriturum ex mutuo, potest pro 100. mutuatis repetere 110., quia æquum non est, ut quis ex beneficio mutui damnum reportet; neque hoc est vendere usum pecuniæ, sed damnum vitare, inquit *S. Th.* 2. 2. q. 78. a. 2. ad 1.

§. 2. Quamvis *Less. Lug. Pirh.* n. 34. *Tamb.* §. 3. n. 3. *Rosin.* de usura n. 8. dicant non esse necesse, ut mutuatarius admoneatur de hoc damno aliàs secuturo mutuanti, tamen probabilius est oppositum, nam admonitus posset alibi quærere mutuum sine hoc onere extraordinario, de quo si non resciat, non consentit liberè in illud; & idem est de circumstantiis periculi vel lucri cessantis, si mutuatario sint incognitæ, & propter illas plus exigatur. 864.

865. §. 3. Mutuatarius non tenetur de damno causato ante tempus solutioni præfixum, nisi sit deductum in pactum, imputet enim sibi mutuans, quòd de eo non caverit, *Mol.* Si tamen mutuans cogeretur ad mutuandum, posset exigere interesse damni emergentis, etiamsi in contractu mutui de eo nihil foret conventum, *Lug. Pirh.* suprà.

866. §. 4. Si mutuatarius, vel cum culpa vel etiam sine culpa, ubi talis est consuetudo, fuerit in mora solvendi tempore præfixo, & mutuans inde passus sit damnum, mutuatarius tenetur compensare, licèt expresè de eo conventum non sit; quod etiam aliqui tenent, licèt mutuatarius debitum non exigat, quia ipsa dies interpellat pro homine, *Less.* l. 2. c. 20. n. 69. *Pirh.* n. 33. In hoc tamen ultimo contradicunt *Caj. Ang. Tambur.* n. 9., si enim non repetat, censetur condonare damnum subsequens; neque tempus videtur interpellare pro homine, nisi præcesserit conventio.

867. §. 5. Si titulo periculi sortis, lucri cessantis aut damni emergentis, plus æquo petatur, non est propriè usura, cùm non petatur ratione mutui, est tamen injuria & obligatio restituendi, *Mol. Less. Pirh.* n. 40.

An ideo liceat aliquid exigere, quia certò prævidetur futura molestia & adhibendæ expensæ pro recuperando mutuo, dicetur n. 945. in simili circa emptionem, potestque videri *Castrop.* d. 4. p. 17. n. 3.

868. Q. 141. *An ex aliis etiam titulis licitum sit aliquid accipere vel exigere supra sortem.* R. Colligetur ex seqq. §. 1. Non ideo est licitum aliquid accipere,

pere, quòd mutuans se privet consolatione, quam habebat in possessione suæ pecuniæ, quamvis enim certum sit mundano homini esse recreationem aliquam in videndis & tractandis pecuniis, quandoque non minorem, quàm in videnda comœdia, ideoque dixerint *Caram.* Th. mor. l. 2. d. 14. n. 362. & alii apud *Less.* l. 2. c. 20. dub. 14., sicuti pretio æstimabile est videre comœdiam, ita etiam oblectare se in præsentibus pecuniis, adeoque ratione hujus molestiæ in carendo, posse aliquid accipi supra sortem, tamen *Dicast.* l. 2. t. 10. d. 2. dub. 11. dicit sententiam illam esse in praxi pernitiosissimam, speculativè autem improbabilem, quia carentia illa pecuniæ est intrinseca mutuo, & molestia carendi debet in commercio humano censeri ita levis, ut pretio æstimari non debeat. Quòd si adesset affectus inordinatus ad pecunias, hic est abominatione dignus, non pretio, ita *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 8. §. 6.

§. 2. Nec ideo est licitum, quòd pecunia præ- 869.
sens, quâ se privat mutuans, censeatur melior, quàm pecunia futura, nam *Innoc.* XI. damnavit hanc 41. prop., *Cùm numerata pecunia pretiosior sit numerandâ, & nullus sit, qui non majoris faciat pecuniam præsentem quàm futuram, potest Creditor aliquid supra sortem à mutuatario exigere, & eo titulo ab usura excusari.* Ratio autem est, quia spectato præcisè contractu mutui perinde est, sive pecunia sit numerata sive numeranda, sive præsens sive futura, utì rectè demonstrat *Carden.* in 1. crisi d. 63. c. 4. & in 2. crisi d. 25. c. 2., quia contractus mutui præscindit à periculo, lucro, damno vel utilitate, possetque pecunia esse numerata aut præsens, & tamen non ideo esse utilior,

lior, si nempe mansura fuisset otiosa in cista: Deinde si priùs possidere esset de se æstimabilius quàm possidere postea, ergo possidere 99. uno anno antè, esset melius, quàm possidere 100. uno anno pòst, adeoque semper anticipando fieri posset, ut possidere nummum ante 100. annos esset censendum melius, quàm possidere 100. florenos post 1000. annos, quod patet esse falsum præscindendo à periculo, damno vel lucro, uti antè dictum est, si enim numerata vel præsens pecunia plùs haberet lucri vel utilitatis, aut propter numerandam seu futuram plùs oriretur damni vel periculi, posset propter hæc aliquid plus accipi, uti in qq. præced. dictum est, tum enim non accipitur ratione contractûs mutui, sed ratione aliorum contractuum adjunctorum, per quos mutuans se obligat ad cedendum illi lucro vel utilitati, aut ad subeundum illud damnum vel periculum. Denique si præsens pecunia sit æstimabilior quàm futura, ergo qui hoc anno furatus est 100., non satisfacit anno sequente reddendo 100., licèt domino nullum damnum emerserit vel cessârit lucrum, hoc autem nemo dicet, ergo.

870. §. 3. Nec licitum est ideo, quòd mutuans se obliget ad non repetendam sortem intra certum tempus, nam *Alex.* VII. damnavit hanc 42. prop. *Licitum est mutuanti aliquid ultra sortem exigere, si se obliget ad non repetendam sortem usque ad certum tempus*; si nempe nihil lucri amittat vel patiatur damni aut periculi, tum enim nullum subitur gravamen pretio æstimabile, uti rectè ostendunt *Carden.* in 1. crisi. d. 63. à c. 2. & *du Bois* ad hanc propositionem. Nec *refert*, quòd

12. an-

12. authores apud *Mendo* in stat. d. 6. n. 63. docuerint, posse aliquid ideo accipi; *nam* probabilitas illa, si quæ fuit, nunc est elisa; imò etiam ante hanc damnationem oppositum tenuerunt communiter Authores cum *Mol. Less. Laym. Lugo*, quorum aliqui dixerunt sententiam istam esse periculosam & expositam palliatis usuris, quia obligatio ad carendum pecuniâ est intrinseca mutuo; & quamvis fiat ad longum tempus, hoc tamen aliud non est, quàm mutuum prorogatum, seu extensio beneficii gratuiti: Putat tamen *Steph.* t. 4. d. 9. n. 104.; si mutues cum pacto non repetendi, quamvis gravissimè indigeres, & prudenter dubites de eo, quòd pecuniâ illâ priùs indigebis, te posse aliquid exigere, pro quo etiam rationes multas affert *Tambur.* §. 5., quia quamvis obligatio carendi re suâ ad tempus sit intrinseca mutuo, tamen carere cum tanto onere, ut non repetas, etiamsi gravissimè indigeas, non est mutuo intrinsecum, & est pretio æstimabile, si adsit periculum probabile, quòd interea indigebis.

Obji. Obligatio non repetendi mutuum intra certum tempus est obligatio mutuandi in futurum, nam non repetere est continuare & pergere facere mutuum, atqui licitum est aliquid accipere pro obligatione mutuandi in futurum, utì docent plurimi & gravissimi AA. n. 905. referendi, ergo etiam pro obligatione non repetendi mutuum intra certum tempus. R. AA. n. 905. citandi negant majorem, de qua ibi dicemus. 871.

§. 4. Nec ideo est licitum, quòd mutuans proroget terminum, qui præfixus erat pro restituendo 872.

endo mutuo, ficuti enim nil potuit exigere ratione præcedentis temporis, ita nec sequentis, quia quod petitur ratione temporis præcisè, est usurarium, uti fusè docet S. Th. opusc. 73. c. 8., & tenere debent omnes, Pirh. l. 5. tit. 19. n. 137.

873. §. 5. Nec licitum est aliquid exigere tanquam debitum ex benevolentia vel gratitudine, nam Inn. XI. damnavit hanc 42. prop. *Usura non est, dum ultra sortem aliquid exigitur tanquam ex benevolentia vel gratitudine debitum, sed solum si exigatur tanquam ex justitia debitum*: Ratio dabitur n. 885., & postea n. 908. dicetur, an liceat mutuatarium excitare ad remunerandum.

874. §. 6. Nec licitum est aliquid exigere ab aliquo tertio, v. g. si Titius indigeat mutuo, & Cajus pro Titio petat à me mutuum, non est mihi licitum pro mutuatione aliquid accipere à Cajo, ita Lugo d. 37. n. 176. & Moya T. 1. t. 6. d. 6. q. ult. n. 5. contra Arauxo. Ratio est, quia quod solvet Cajus, censebitur solutum nomine Titii & ratione mutui, neque enim alius titulus intervenit, uti suppono.

875. §. 7. Less. in Auct. V. *Mutuum.* cas. 1. & 4. item Tambur. §. 3. n. 27. aliique dicunt satis esse, quamvis contrahentes nesciant determinatè de ullo justo titulo, si intendant contrahere omni modo optimo, quo justè fieri potest, dummodo non sciant deesse omnem bonum titulum, & voluissent facere contractum justum, si hìc & nunc sciviſſent modum faciendi, hinc docent plurimi, uti notabimus n. 924. & 1024. posse in mutuo ad annum dato fine usura exigi 4. aut 5. in 100., non considerando sed supponendo adesse aliquem justum titulum. Et quia habet praxis com-

communis apud omnes etiam prudentes & timoratos, ut tali modo bonâ fide dent mutuum, debeat tamen adesse justus aliquis titulus, AA. multùm laborant in eo inveniendo & explicando, hinc,

Less. de Just. l. 2. c. 25. n. 31. Spor. t. 6. c. 6. nu. 876. 26. & alii docent excusari tale lucrum per contractum censûs: quod defendi potest, si hic contractus intendatur, & habere possit locum, nam si petens mutuum nec sit persona, quæ lucrari possit, nec habeat bona potentia afferre fructus, vel si hæc bona aliunde sint nimiùm onerata, tum non apparet, quomodo apud talem mutuatarium constitui possit census. Vide dicenda n. 1022. Aliqui per hoc excusant, quòd non ineatur contractus mutui, sed fiant aut saltem sit intentio implicita hìc faciendi tres alios contractus, quorum primus est contractus societatis, in quo Titius dat pecunias, & Cajus appromittit industriam pro reportando lucro, hic autem Titius meritò ex tali contractu sperat lucrum, v. g. 12. florenorum in 100., quo supposito adjicitur secundus contractus, qui est assecuratio sortis, pro qua Titius remittit Cajo 3. ex illis 12., ut sortem suam habeat securam, & vi hujus contractûs reportare posset 9. in 100.; Tertius contractus est assecuratio lucri, pro qua Titius iterum remittit 4. Cajo, ut lucrum suum habeat certum, & sic Titio restant 5. supra 100. solvendi à Cajo; imò aliqui dicunt posse longè plus accipi. Hunc modum assecurandi sortem & lucrum docent posse esse justum plurimi, inter quos *Ang. Gab. Maj. Silv. Fumus, Navarr. Covarr. Valent. Molin. Med. Lop. Tol. Garc.*, quos refert & sequi-

sequitur *Less.* n. 23., item *Laym. Bonac. Dian. Caram. Busenb. Lugo* d. 30. num. 40. referens plures alios. Rationem dant, quia L. 29. ff. *Pro socio.* dicitur, ita coiri societatem posse, ut nullam partem damni alter sentiat, hoc autem non potest fieri, nisi assecurando sortem vel lucrum, ergo. Deinde singuli illi contractus sunt de se liciti, nec apparet, unde haberent inhonestatem, licèt simul fiant etiam cum eodem.

E contrà modum illum assecurandi sortem & lucrum, injustum esse docent, *Caj. Sot. Az. Rebell. Fill. Steph.* n. 112. aliique apud *Lug.* n. 39., qui addunt hoc nihil aliud esse, quam subtiliter palliare usuram; & tum saltem non valere fatentur *Less.* n. 31. *Lugo* n. 45. *Carden.* in 2. crisi d. 25. c. 7., quando pecunia datur alicui non negotiaturo, aut si detur talis pecunia, quæ non fuisset negotiationi exposita. Universaliter autem modum illum contrahendi rejiciunt, 1. quia *Sixtus* V. per Bullam 45. *Detestabilis*, damnat omnes pactiones, quibus cavetur, ut capitale salvum maneat, sive contrahatur ad certum, sive ad incertum lucrum. 2. Quia si Cajus in omni casu debet reddere pecuniam, ergo habet ùt mutuam, ex mutuo autem nihil lucri debet peti. *Nec refert*, quòd Cajo sit utile sic contrahere, nam hæc utilitas est aliquid pertinens ad Cajum, ex qua Titius injustè petit lucrum. 3. Est contra naturam societatis, quòd periculum pertineat ad unum, si enim sit communicatio lucri & non damni, est societas leonina, in qua unus devorat alterum, & re ipsâ est mutuum, quocunque alio nomine pallietur. 4. Sic nunquam committetur usura, omnes enim, quantumcunque exigent, sem-

per

per facient saltem implicitè istos tres contractus.

Hæ rationes non convincunt, *nam Ad* 1. dicit *Less.* n. 33. *Sixtum* tantùm improbare, si ex vi ipsius contractûs societatis exigatur assecuratio : *Toletus* apud *Lugo* num. 37. testatur *Sixtum* interrogatum respondisse, se tantùm voluisse prohibere contractus injustos, quos Doctores classici condemnarent. Addit *Lugo* Rotam censuisse, quòd prohibuerit tantùm casus usurarios de jure communi, additis majoribus pœnis. *Ad* 2. Negant esse mutuum, eò quòd dominium pecuniæ maneat apud Titium, & per contractum societatis concedatur Cajo solus usus. *Ad* 3. Dicunt non convenire quidem hoc contractui societatis ratione sui, attamen posse convenire per alium contractum, sic enim fit etiam in commodato, locato, depositó; nec ideo est societas leonina, si per alium contractum hoc compensetur, tantò plus lucri relinquendo illi, qui in se recepit periculum damni, uti hìc fit: & *Conf.* Nam cum tertio contrahi posset de assecuratione pecuniæ Cajo concessæ ad lusum, ergo etiam cum ipso Cajo : Item si Cajo locâssem domum, possem per contractum assecurationis etiam Cajo relinquere periculum domûs, ergo etiam pecuniæ ei ad negotiandum concessæ : Idem est, si Nautæ tradam merces vehendas, relicto ipsi per contractum assecurationis periculo istarum mercium. *Ad* 4. Idem valet contra contractum censûs, per quem etiam cavetur usura : De cætero absolutè negatur ass., nam ubi non intenditur negotiatio vel census, sed petitur verum mutuum, ibi intervenire potest usura : è

contrà

contrà si intendatur census, vel fiant hi tres contractus, & observetur æqualitas secundùm peritorum æstimationem inter ea, quæ utrimque præstantur & commutantur, non apparet usura. Videri possunt *Less.* & *Lugo*, qui materiam illam optimè explicant.

Tannerus de Just. d. 4. q. 7. dub. 3. putat adhuc aliter justificari posse acceptionem 5. in 100., nempe per hoc, quòd talis contractus sit utilis Reipublicæ, à qua cùm permittatur, censetur validari potestate dominii alti, quod Resp. habet in bona subditorum, qui etiam ad hoc inviti non sunt. Favent huic explicationi *Besoldus* in consid. Polit. vitæ & mortis l. 1. c. 5. à n. 9.; & *Vindex Gobati* ad propos. 18. nu. 25. hunc titulum absolutè defendit pro Germania: impugnat quidem illum *Wading.*, sed hujus argumenta conatur solvere *Haun.* t. 9. n. 421.

877. Q. 142. *Quid circa Montes pietatis, Lombardos & Beursas sit addendum.* R. Seqq. §. 1. Licitos esse Montes pietatis definit Leo X. in Concilio Later. c. 10. his verbis, *Sacro approbante Concilio declaramus & definimus Montes pietatis antedictos per Respublicas institutos & authoritate Sedis Apostolicæ hactenus approbatos & confirmatos, in quibus pro eorum indemnitate aliquid moderatum ob solas Ministrorum impensas .... ultra sortem absque lucro eorundem Montium recipitur, neque speciem mali præ se ferre, neque ullo pacto improbari, quinimo meritorium esse & approbari debere tale mutuum, & minimè usurarium esse.* Dicit quidem *Baronius* apud Moy. T. 1. t. 6. d. 6. q. ult. n. 16. dubium esse, an ultimum Concilium Lateranense fuerit verè œcumenicum, sed hoc graviter censurant alii

apud

apud *Moy.* nu. 17., unde ſtandum eſt illâ definitione.

§. 2. In ejuſmodi Montibus legitimè inſtitutis quandoque exiguntur uſque ad 15. in 100., teſte *Steph.* t. 4. d. 9. n. 124., plus enim exigere licitum eſt illis, quamvis illicitum ſit privatis, quia illi tenentur ad omnes caſus eſſe parati, agunt cauſam omnium, ſubeunt onus conſervandi pignora, & hæc faciunt ex publica authoritate. 879.

§. 3. Etiam Lombardi, id eſt domus, in quibus depoſito aliquo pignore accipi poteſt pecunia mutua ad certum tempus, videntur liciti, ita *Leſſ. Spor.* n. 40. & 104. aliique; obligatio autem eſt, ut mutuatarius ſingulis menſibus aliquid minutum ſolvat, & elapſo anno, ſi non redimat ſuum pignus, publicè venditur ſub haſta, & quod ex pretio illius, detractâ ſorte & menſtruis detrimentis ſupereſt, redditur domino pignoris, aut ſi non compareat, applicatur pauperibus: rationes autem juſtificantes ſunt ferme eædem, poſſuntque videri apud *Steph.* n. 126., qui tamen cum *Bonæſp.* non approbat hos Lombardos, niſi à Principe vel Magiſtratu erigantur, quia ſi lucrum omne connumeretur, accipiunt uſque ad 15. in 100., quod videtur iniquum, niſi accedat authoritas publica, eò quòd non ita cedant in bonum commune, uti Montes pietatis. 880.

§. 4. Aliqui etiam excuſant ab uſura praxin Beurſæ, id eſt, conventionis, in qua Mercatores quotidie congregati ſtatuunt pro varietate circumſtantiarum pretia mutuorum, cambiorum, &c., ita ut ratione talis ſtatuti lucrum in 100., abſque ullo alio titulo quandoque aſcendat ad 10. vel 12., ſed hanc praxin plerique reprobant 881.

cum *Less.* l. 2. c. 20. n. 126., quia non fit authoritate publicâ, & lucrum est ex mutuo saltem virtuali.

882. Q. 143. *An liceat ab initio accipere hoc, quod postea dandum esset pro interesse*, v. g. Titius mutuat 100. Cajo: *Quæritur*, an Titius ab initio possit retinere 5., quos Cajus ex titulo lucri cessantis vel damni emergentis deberet dare post annum. R. §. 1. *Az. Rebell. Salas, Castrop.* d. 5. p. 15. n. 9. *Carden.* in 2. crisi d. 25. n. 27. rectè negant, quia sic non mutuâsses 100. sed 95., ergo injustè acciperes lucrum ex 100., putant tamen cum *Pirh.* l. 5. tit. 19. n. 42. te posse accipere rem infrugiferam distinctam à mutuo & valentem quinque, v. g vinum, tum enim manet tibi integra sors mutuata, sed *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 8. §. 3. n. 20. & *Spor.* t. 6. c. 4. n. 47. negant etiam hoc licere, quia quamvis vinum illud non fit physicè 5. imperiales, est tamen æquivalenter, ergo reipsa non mutuasti 100., ergo injustè petis interesse ex 100. maximè cùm necdum tibi cessârit lucrum aut emerserit damnum, sed hoc priùs futurum sit.

883. §. 2. *Caram.* hoc excusat, si fiat per duos contractus, nempe per mutuationem & venditionem, nam per mutuationem acquirit Titius spem accipiendi 5., quam spem Titius per novum contractum vendit Cajo pro 5., sicuti per legem, *Si jactum.* 12. ff. *De act. empt.*, Piscator licitè vendit pisces, quos jactu retis se capturum sperat. *Lessius* n. 100. excusat, si sic fiat, nempe si Titius det 95. ad interesse, & reliquos quinque mutuet sine interesse, hos quinque, inquit, poterit repetere ab initio, quia lucrum non solvitur ex summa, ob quam debetur interesse;

esse, sed ex alia, quæ nihil debet: *Si dicas*, malè solvi anticipatò, cùm nondum debeat: *Respondeo*, satis esse, quòd sit debiturus postea, onus autem dandi nunc, compensari per hoc, quòd gratis sine interesse mutuentur illi quinque: *Tamb. & Spor.* hos modos referunt & non improbant, sed meritò cavendi sunt, tum quia videntur esse palliata usura, aut saltem continere mentalem, tum etiam quia spes illa *Caramuelis* deberet minoris emi, & suppositum illud *Lessii*, quòd mutuum ab initio repeti possit, est falsum, secundùm dicta n. 842. Denique quia reipsa tantùm 95. darentur mutui.

Q. 144. *Quænam pacta sit usuraria, si mutuo addantur.* R. Hanc regulam universalem dant *Gl. Bartol.* aliique communiter cum *Covarr.* l. 3. Variarum c. 2. n. 5., quoties debitor ratione mutui ultra sortem obligatur ad aliquid, quod agere non tenebatur, usura est; sive, quando pro mutuo, vel pro aliquo, quod mutuo est intrinsecum, exigitur per qualemcunque contractum aliquid pretio æstimabile, quod alioqui est indebitum, committitur usura. Ex hac regula sequitur committi usuram, si mutues cum his aut similibus pactis, 884.

1. Ut plus recipias ex benevolentia vel gratitudine, uti constat ex dictis n. 873. & rationem dat *Laym.* l. 3. t. 4. c. 16. n. 4., quia obligatio ex pacto repugnat gratuitæ remunerationi, cùm ratione pacti quis compelli possit, hinc *S. Th.* 2. 2. q. 78. a. 2. ad 2. debitum ex pacto vocat debitum ex justitia: Quod confirmat *Carden.* in 2. crisi d. 25. n. 51. hoc simili, nam si Titius petat equum valentem 100. emere à viro Nobili, qui dicat, 885.

Nobiles non sunt mercatores, dono equum, sed gratuitò redonabis mihi 100. aureos, quis dicet id fieri ex gratitudine aut non esse pretium equi?

886. 2. Ut mutuatarius tibi solvat aliquid tantùm probabiliter debitum, v. g. Cajus possidet aliquid, ad quod tu etiam prætendis jus probabile, si mutues ei sub pacto, ut hoc tibi extradat, est usura, quia est pactum ad aliquid indebitum, cùm pro ipso sit possessio. E contrà tamen, si pro te esset possessio, utì si certum esset te aliquid deposuisse apud Cajum, & tantùm probabile esset, quòd Cajus tibi reddiderit, mutuare posses cum pacto, ut hoc tibi redderet, quia tenere potes, quod Cajus adhuc debebat tibi, & in foro externo attineretur ad reddendum, neque usura est, si pactum sit ad aliquid antecedenter debitum, utì nu. 894. dicetur, ita *Carden.* in 1. crisi d. 64. c. 4. Quòd si pro neutra parte esset legitima possessio, & pro utraque parte esset probabilitas juris ad rem, foret usura, si mutuares sub pacto, ut Cajus tibi jus illud suum probabile cederet, nam additur obligatio civilis pretio æstimabilis, ad quam Cajus non tenebatur, *Carden.* c. 6. dicens esse certum.

Obji. Si Cajus in 1. & 3. casu, dum reddit sortem, adjiciat illud alterum mihi probabiliter debitum, non tenebor restituere Cajo, ergo signum est non interveniisse usuram, quia hæc inducit obligationem restituendi. R. N. conseq., usura enim in hoc erat, quòd ratione mutui Cajo imponeres obligationem pretio æstimabilem, ad quam non tenebatur, ideoque teneberis compensare Cajo, quantùm in judicio prudentum æstimabilis erat illa obligatio. Vide *Carden.*, qui addit te posse retinere reliquum tibi à Cajo concessum,

cessum, cujus jam possessionem habes cum jure probabili, sed hoc videtur pendere ab eo, an usurarius acquirat dominium usuræ, de quo dicetur n. 919.

3. Ut postea vicissim mutuet, quia secundùm S. Th. n. 905. referendum, talis obligatio pecuniâ est æstimabils. 887.

4. Ut postea aliud reddat, v. g. si mutues pecunias, sub pacto, ut postea reddat vinum æquale valori pecuniæ, *Mol. Salas, Tamb Castrop.* d. 4. p. 13. n. 8. *Spor.* t. 6. c. 4. n. 88., quia hoc onus commutandi pecuniam est novum & mutuo extrinsecum, possetque tibi esse utilius aut gratius retinere vinum, vel vendere alteri. Si tamen mutues pecuniam auream, sub pacto, ut reddat argenteam aut aliam minutam, poteris exigere communem taxam cambii realis, quod hìc accedit, *Nav. Laym. Spor.* n. 42. *Pirh.* l. 5. tit. 19. n. 53. 888.

5. Ut v. g colat agros tuos, etiam pro justo pretio, *Covarr.* suprà, *Tambur.* §. 2. n. 12. contra *Sotum, Nav. Dicast. Caram.* apud *Spor.* n. 87., qui etiam aliis titulis excusare conatur. Ratio nostra est, quia est novum onus extrinsecum & indebitum, pretio æstimabile, cùm privetur libertate aliter ponendi operas; & si talia non essent pretio æstimabilia, non deducerentur in pactum, inquit rectè *Covarr.* 889.

6. Ut pro te in alio negotio fidejubeat, *Molin. Lugo, Pirh.* n. 30., fidejussio enim est pretio æstimabilis; utì habet communis cum *Sot. Mol. Med.* aliisque apud *Moy.* T. 1. t. 6. d. 4. q. 6. n. 8., quia obligare se ad solvendum est onus pretio æstimabile, non minùs, quàm se obligare ad mutuandum, quod verum esse dicunt *Mol. Tamb. Lugo* d. 25. n. 16., quamvis absit omne periculum, 890.

lum, de quo dicetur n. 1106. Imò Lugo n. 62. & Tambur. n. 4. putant, si Titius à te petat mutuum, & tu des mutuum Cajo, petasque ut Cajus mutuet Titio, tu autem te Cajo statuas fidejussorem pro Titio, te posse ideo aliquid accipere à Titio, quia pro illo subis onus, ad quod non tenebaris ex vi mutui Cajo dati, sed hic est saltem periculum usuræ palliatæ, uti per se patet.

891. 7. Ut sortem restituat alio loco, uti docet S. Th. opusc. 73. c. 8. Putat quidem Tambur. l. 9. t. 1. c. 4. §. 4. n. 5., si Cajus existens Monasterii indigeat hodie frumento, tu autem etiam ibi existens habeas Coloniæ frumentum, te posse illud mutuare Cajo, cum pacto, ut tibi simile restituat Hildesii, quia videtur tantundem esse, ac si tu frumentum transportares Coloniam in commodum Caji, & Cajus vicissim transportaret Hildesium in commodum tuum, ubi videtur esse æqualitas, sicuti si debeam tibi ducentos solvendos intra duos annos, & paciscar hoc anno tibi solvere 100., cum pacto, ut pro aliis 100. exspectes in tertium annum, pactum est justum, quia est æqualis commutatio, sed Spor. à n. 90., quamvis admittat hoc ultimum cum pluribus apud Dian. p. 1. t. 8. Resol. 63. contra Bonac., quia reipsa utrimque est verum gravamen, quod æquale videtur, tamen meritò dubitat de priori, quia tuum gravamen est imaginarium, Caji autem gravamen est verum & reale, distinctum à mutuo, ergo ad illud obligare Cajum est usura. Quòd si utrimque imponeretur verum & æquale gravamen, Molin. Less. aliique cum Laym. n. 3. notant non fore usuram, v. g. obligo me ad mutuandum tibi pecunias, si te obliges ad mutuandum

dum mihi viciſſim frumentum, aut etiam ad emendum à me merces, hæc enim reciproca obligatio non imponitur ratione mutuationis, ſed propter obligationem mutuandi, quæ eſt pretio æſtimabilis, ſecundùm dicenda n. 905.

8. Ut tibi remittat injuriam, nam remittere 892.
jus, quod quis habet in alterum ob læſum injuſtè jus ſuum, utique eſt onus novum, & inter homines æſtimabile pretio, *Mol. Leſſ. Lug. Pirh.* n. 19. Rectè tamen notat *Spor.* n. 85. te poſſe mutuare ſub pacto, ut remittat vindictam injuſtam vel odium, petis enim, quod antecedenter tibi debetur.

9. Ut lauderis, commenderis vel honoreris 893.
ab illo, *Spor.* n. 84. *Nec refert*, quòd laus, commendatio & honor non videantur pretio æſtimabilia, *nam* obligatio illa præſtandi eſt pretio æſtimabilis, ac ſæpe emitur ab hominibus, hinc quamvis *S. Th.* 2. 2. q. 78. a. 2. in O. dicat, pro mutuo licere exigere benevolentiam, amorem & alia ejuſmodi, tamen *Valent.* cum aliis docet eſſe uſuram ratione mutui illa exigere tanquam debita ex juſtitia, non enim poteſt vi mutui ſic deberi amor, ſed ad ſummùm ex convenientia vel gratitudine.

Q. 145. *An ſit uſura, ſi mutuem ſub pacto, ut mutua-* 894.
tarius exequatur aliquid aliunde debitum ex juſtitia. R.
Non eſſe, quia non imponitur onus indebitum. Si autem detur, ut exequatur aliquid debitum ex præcepto Charitatis tantùm, *Nav.* & *Salas* dicunt eſſe uſuram, quia ſuperadditur nova obligatio juſtitiæ; *Mol. Caſtrop.* & *Spor.* negant, quia nihil petitur indebitum, & obligatio juſtitiæ, quæ ſuperadditur, moraliter non æſtimatur, imò maximè cedit in utilitatem mutuatarii, quem

obligat, ut contra charitatem non peccet; & hanc utramque sententiam vocat probabilem *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 8. §. 2. n. 9. Quòd si tantùm deberetur ex gratitudine, rectiùs dicunt *S. Th. Mol. Less. Laym.* & alii fore usuram, quia gratitudo non obligat ad aliquid determinatum, sed potest expleri variis modis, v. g. orando pro benefactore.

895. Q. 146. *An sit usura, si quis mutuet sub pacto, ut alter statim in præsenti aliquid vicissim præstet.* R. Si petatur velut conditio aut motivum mutuandi, *Adrianus, Ang. Maj. Mol. Less. Laym.* l. 3. t. 4. c. 16. n. 3. *Lugo* d. 25. n. 52. *Dian.* p. 1. t. 8. R. 60. negant esse usuram, quia posset nolle; ergo justè requirit motivum volendi. Addunt me licitè mutuare sub pacto, ut quamprimum non ampliùs veneris ad meum molendinum, statim reddas mutuum non obligando ex justitia ad accedendum meum molendinum, sed relinquendo liberum, ita tamen, ut si non accedat, non sit accepturus mutuum, vel mutuum sit statim repetendum, est enim liberum statuere terminum mutuo, ita *Salas, Laym. Lugo* n. 53., sed rectè monent *Mol. Spor.* n. 36. & 82. hæc cavenda esse ob manifestum periculum usuræ palliatæ vel mentalis, nam alioqui similiter possem petere, ut in præsenti mihi dares 5. veluti motivum mutandi 100.; nihilominus ob rationem datam, putant iidem AA. cum *Pirh.* l. 5. t. 19. n. 26. non esse usuram mutuare sub pacto, ut alter vicissim aliquid aliud in præsenti mutuet, nam mutuare in præsenti non est pretio æstimabile, ergo non petitur ùt pretium, sed ùt mera conditio, & meritò illi negatur gratia mutui, qui in præsenti non vult dare mutuum: hinc etiam *S. Th.* 2. 2. q. 78.

q. 78. a. 2. ad 4. ait, *Licet simul mutuanti unum aliquid aliud mutuum recipere, non autem licet eum obligare ad mutuum imposterum faciendum.*

Q. 147. *An sit usura, si Cajus det Titio 100. mutuos, cum pacto, ut si Cajus vixerit post 10. annos, Titius reddat 300., si autem non vixerit, nihil reddat.* Bz. 896.

Videtur affirmare S. Th. Opusc. 73. c. 6. his verbis: *Si quis alicui aliquam pecuniam dederit mutuò, v. g. 100. libras ad 10. annos, ita quòd si infra hoc tempus mortuus fuerit alter ipsorum, liberatus sit à debito & à mutuo, qui ipsum acceperit: si verò supervixerint ambo, dabit post 10. annos, qui mutuum accipit, 250. libras ei, qui mutuum dederat, non excusatur propter dubium & periculum ab usura.* E contrà *Dian.* cum aliis, quos citat p. 7. t. 9. R. 71. *Tanbur.* §. 5. n. 6. *Spor.* t. 6. c. 4. n. 42. dicunt in eo nihil usurarium aut illicitum intervenire, eò quòd non sit contractus mutui sed ludi vel sponsionis, & licitum sit deponere parvam summam contra magnam brevi etiam perdendam aut lucrandam, quando utrimque est proportionatum periculum & conditio, uti hìc videtur esse. Similiter si Cajus accipiat à Titio 100. eo pacto, ut teneatur reddere 200., si post duos annos redeat in patriam, alioquin ad nihil teneatur, *Az. Fill. Scaccia, Dian.* R. 72. dicunt hunc contractum esse licitum: Idem dicunt cum *Dian.* R. 73., si Titius det Cajo 100. eo pacto, ut si Titius vixerit post annum, reddat 200., si autem sit mortuus, nihil reddat ipse aut hæredes: Item illum, ut si Titius vixerit, reddat 110., si non vixerit, reddat hæredibus illius 85., & in his duobus ultimis consentit *Bonac.* de Rest. d. 2. q. 3. p. 1. n. 18. ob eandem rationem, quòd non sit contractus mutui sed sponsionis: notant

tamen omnes, inprimis fieri non debere ad palliandam usuram, aut ex intentione lucri ex mutuo; deinde debere fieri secundùm parem, vel proportionatam utrimque conditionem, nam si Titius daret 100. Cajo, eo pacto, ut post annum, si Titius vivat, Cajus restituat 100., si verò Titius obierit, ut tum restituat 90. hic contractus non justificatur eventu fortuito, nam dispar est conditio, quia longè probabilius est eum supervicturum. Putat tamen *Less.* in auct. V. *Mutuum.* cas. 2. talem contractum justificari posse duobus aliis titulis, inprimis si intendant tres contractus, de quibus dictum est n. 876., addito contractu sortium; deinde si intendant emere & vendere censum personalem utrimque redimibilem, & simul adjungant contractum sortium: Sed hæc omnia usuræ palliatæ vel saltem mentali valde obnoxia sunt, cùm semper interveniat virtuale mutuum.

897. Q. 148. *Quomodo pœna imponi possit mutuatario.* R. Licitè fit pactum de pœna à mutuatario solvenda, si præfixo tempore non reddiderit mutuum, dummodo adsint hæ conditiones, 1. Pœna non debet apponi pro pallianda usura, nec tanquam pretium dilationis, utì dictum est n. 872., sed quia reipsa periculum est, ne nimiùm differatur vel omittatur restitutio, & ut mutuatarius per pœnam deterreatur à violanda fide & à dilapidanda sorte. 2. Dilatio vel omissio restitutionis debet esse mutuatario culpabilis, qualis est, si dilapidando sortem aut bona sua prævidit se non fore potentem restituere. 3. Pœna debet esse moderata & proportionata culpæ, alioquin mutuatarius iniquè cogitur in eam consentire.

Quòd

Quòd si partem restituerit, pœna debet respondere soli parti non restitutæ, *Mol.* d. 347. n. 9. & alii. 4. Mora debet esse notabilis, secundùm qualitatem negotii vel morem Patriæ: Debet autem solvi ante sententiam Judicis, uti tenent multi contra *Tambur.* §. 3. n. 10. & alios multos, quos c. 7. §. 7. n. 28. citat: Ratio est, quia debetur ex vi pacti inter partes initi; non est tamen opus solvere ante expressam vel tacitam petitionem mutuantis, nisi esset imposita ratione lucri cessantis vel damni emergentis; & possumus hìc loqui eo modo, quo n. 606. locuti sumus de pœna conventionali, quæ contractibus apponitur: ita quoad omnia *Pirh.* n. 52. *Spor.* n. 57. aliique communiter. Vide *Gasp. Roder.* de ann. redit. l. 3. q. 5. à n. 1., nam multi dicunt pœnam exigi non posse, nisi quatenus interest. Vide etiam, quæ postea habet q. 8.

Q. 149. *Quandonam committatur usura circa varios contractus.* Bz. Colligetur ex seqq.

§. 1. Si Cajus deponat pecuniam apud Titium, datâ ei facultate utendi & de ea ad libitum disponendi, cum pacto, ut Titius pro usu de 100. solvat annuè 10., est usura palliata, videtur enim reipsa esse mutuum, uti habetur *L. Certi* § ult. & LL. seqq. ff. *De rebus creditis*, quia cùm detur jus de ea disponendi, reipsa transfertur dominium, *Laym.* n. 5. *Spor.* n. 96. aliique: hinc *Nav.* apud *Laym.* ait, omnis depositio rei consistentis in numero, pondere vel mensura, concessâ facultate utendi, & adjecto pacto aliquid propterea solvendi deponenti, injusta est. Idem est, si constituam te procuratorem meorum redituum, datâ facultate utendi meis pecuniis, sed cum pacto, ut ideo mihi aliquid solvas. 898.

§. 2.

899. §. 2. Si Cajus Titio petenti 100. mutuos dicat, non mutuo tibi, sed à te emo tuas sex vaccas pro 100., quos trado, easque vaccas tibi iterum eloco pro annua pensione 12. florenorum, excusatur communiter ab usura, si id sincerè fiat, & serventur reliquæ conditiones locationis, inter quas erit, ut periculum vaccarum spectet ad Cajum tanquam emptorem & dominum eas elocantem, est tamen hìc periculum usuræ, saltem mentalis, *Spor.* n. 99.

900. §. 3. Si Cajus Titio petenti mutuum dicat, non mutuo, sed hac pecuniâ conduco operas tuas ad futuram messem, & anticipatò solvo tibi hanc mercedem, excusant *Mol. Laym. Spor.* suprà & alii.

901. §. 4. Contractus antichriseos, vulgò, *Ein Pfandtschafft*, est contractus pignoris vel hypothecæ adjectus mutuo, quo convenitur, ut mutuans tamdiu percipiat fructus rei oppignoratæ vel hypothecatæ, donec sors refundatur: an autem id licitè fiat, dicemus n. 1115. potestque videri *Pirh.* à n. 85. Quandonam autem interveniat usura circa emptiones, venditiones, census, cambia, dicetur, quando de illis contractibus.

902. Q. 150. *An contractus Mohatra sit usurarius.* Bz. §. 1. Contractus *Mohatra* tum est, quando quis vendit rem magno pretio, cum pacto, ut emens ipsi statim revendat pretio minore, v. g. pretium pallii intra justitiæ fines potest esse summum, infimum, medium, nempe 22. daleri ad summùm, ad minimùm 20., & consequenter etiam 21. Itaque si Cajus vendat Titio pallium pro 22. cum pacto, ut Titius statim revendat Cajo pro 20. vel 21., hic contractus Hispanicè dicitur *Mohatra*; Italicè, *Stocco.*

§. 2.

§. 2. *Innoc.* XI. damnavit hanc 40. prop., *Contractus Mohatra licitus est, etiam respectu ejusdem personæ, cum contractu revenditionis prævie inito cum intentione lucri* Ex hac damnatione certum est contractum illum esse illicitum : Est autem etiam sæpe usurarius, v. g. Cajus non vult gratis dare hoc mutuum, & tamen etiam videri non vult usurarius, hinc dicit Titio, dabo tibi 20. Imperiales mutuos, si pallium istud à me emeris pro 22. Imperialibus, quod non est injustum pretium, neque illos petam statim solvi, sed ad integrum annum tibi credam, dummodo mihi statim revendideris illud pallium pro 20. Imperialibus, quos tibi statim numerabo; hæc est palliata usura, nam Cajus mutuans, ex 20. Imperialibus jam datis, intra annum lucrabitur duos, quia Titius tenebitur post annum solvere Cajo 22. ob pallium primo contractu tanti emptum ad creditum, quæ venditio ad creditum erat hic virtuale mutuum. 903.

§. 3. Si Cajus non vellet mutuare Titio, sed illi bonâ fide ad creditum offerret pallium illud 22. Imperialibus, ut illud revenderet, cui placeret, pro numerata pecunia, si tum Titius revenderet Cajo minore pretio, non esset usura, si Cajus sic redimeret, quia nihil exigeretur vi primæ venditionis, sed Titius liberè & sine pacto antecedente illud revenderet Cajo, qui habet jus emendi, non aliter atque alii, ita *Nav. Az. Molin. Less. Bonac. Moy.* T. 1. t. 6. d. 4. q. 6. n. 26. *Carden.* in 2. crisi d. 24. *Spor.* t. 6. c. 4. n. 100. aliique gravissimi AA. apud *Mendo* in stat. d. 6. n. 36. Addunt aliqui apud *Mend.* nu. 37. posse easdem res emi pretio, quo emerentur ultro oblatæ & pro 904.

tertia

tertia parte vilescentes, imò etiam pretio, quo emerentur sub hasta seu auctione, ubi etiam ad dimidium possunt vilescere, sed debet abesse omne pactum etiam implicitum, uti rectè *Mend.* n. 41.; & bene monent *Bonæsp.* & *Steph.* t. 4. d. 8. n. 209. cavendum esse à scandalo & usura saltem mentali. Quomodo autem aliquando uni contractui adjici possit pactum retrovendendi, dicetur n. 992.

905. Q. 151. *An sit licitum aliquid accipere pro obligatione mutuandi in futurum, quandocunque alter exiget mutuum.* R. Negat *Moya* suprà §. 2. 1. quia mutuare statim non est secundùm se pretio æstimabile, uti certum est, ergo nec se obligare ad postea mutuandum, nam plùs est statim mutuare, quàm se obligare ad mutuandum postea, cùm mutuare det jus in re, obligatio autem mutuandi det tantùm jus ad rem. 2. Dato, quòd talis obligatio esset pretio æstimabilis, adhuc non est licitum pro ea aliquid accipere, quia ex parte mutuantis & mutuatarii onera sunt paria, nam sors respondet sorti, obligatio autem mutuantis, ut det sortem, obligationi mutuatarii, ut eam reddat, etiamsi casu pereat, ergo si mutuans plus petat, est inæqualitas. E contrà licitum esse affirmant *Caj. Bann. Covarr. Mol. Laym.* l. 3. t. 4. c. 16. n. 3. aliique plurimi, & ferè omnes fatente *Moya* n. 1.; eandem sententiam tenent *Less. Pirh.* n. 25. & 26., item *Tambur.* c. 8. §. 5. n. 3. dicens esse omnium. Rationem dant, quia obligatio dandi mutuum non est ipsa actio aut continuatio mutui, sed alia antecedens valde onerosa, *& talis obligatio pecuniâ æstimari posset*, inquit *S. Th.* 2. 2. q. 78. a. 2. ad 4.; rectè tamen notat *Spor.* n. 39., si fieret

fieret statim ante contractum mutui, talem contractum fore parùm æstimabilem, & præsumi factum ad palliandam usuram.

Q. 152. *An sit usura, si mutuem Cajo debitum, quod ipsi erit facilis solutionis, mihi autem esset difficilis*, v.g. Rex debet mihi 1000., quos difficulter recipiam, Cajus autem habet facilem modum accipiendi à Rege, an possim Cajo mutuare illos 1000., cum pacto, ut postea etiam 1000. mihi restituat. R. Posse dicunt *Mol.* t. 2. d. 361. n. 10. *Less.* l. 2. c. 21. nu. 76. *Lugo* in resp. mor. l. 6. d. 8., quia tanti valoris in se erat illud debitum. *Nec obstat*, quòd tale debitum acerbum, id est, difficile minoris æstimetur, etiam sæpe infra dimidium, ideoque tu licitè potueris à me emere minori pretio, uti fatentur omnes cum *Less.* n. 74. *Nam* non ideo tenebar ego minoris vendere, & poteram similiter ego pro eo acceptare æquale pretium, utì etiam fatentur communiter AA. cum *Lugo* & *Less.* n. 77. 906.

Q. 153. *Si nullus adsit titulus aliquid accipiendi supra sortem, an sit usura mutuare cum spe aliquid accipiendi.* R. Affirmant *Gabr. Silv. Med. Adr. Covarr.*, quia Luc. 6. dicitur, *date mutuum nihil inde sperantes*, quod non est puri consilii, secundùm dicta n. 849. Deinde cap. *Consuluit*, de usuris additur, *licèt omni conventione cessante hujusmodi homines pro intentione lucri, quam habent, judicandos esse malè agere, & cogendos, ut restituant.* Sed probabiliùs negant S. *Thom.* P. *Navarr. Sotus, Molin. Lessius, Laym.* suprà num. 4., est enim licitum ante mutuum accipere aliquid gratis donatum, ergo etiam post mutuum, utì rectè argumentatur S. *Thom.* 2. 2. q. 78. a. 2. in O., id autem licitè spero, quod 907.

licitè

licitè possum acceptare, ergo. Scriptura & cit. cap. tantùm damnant intentionem accipiendi aliquid supra sortem, tanquam ex justitia debitum ratione mutui, sic enim esset usura mentalis, foretque etiam obligatio restituendi, (: nisi consideratis circumstantiis præsumi posset mutuatarium gratis dedisse, & non tanquam ex justitia debitum :), tum enim non voluisset dare liberaliter, & volens dare tanquam ex justitia debitum erraret in motivo ac substantia, consequenter donatio esset nulla.

908. Q. 154. *An sit usura, si mutuans moneat mutuatarium de gratuita remuneratione.* R. Affirmant *Rich. Sot. Angles* & alii, quia cum rubore necessitet ad remunerandum, est tantumdem ac coactio aut pactum implicitum. Contradicunt *Caj. Mol. Bonac. Salon.* & alii cum *Dian.* p. 1. t. 8. R. 62. *Lugo* d. 25. n. 30. *Sporer* n. 33., quia reipsa non intercedit verum pactum, nec coactio, sed tantùm petitur compensatio antidoralis, ad quam quivis beneficium accipiens ex jure naturæ tenetur, *Videtur enim æquum & justum*, inquit S. *Tho.* Opusc. 73. *de usuris.* c. 4. *ut beneficio exhibito reddatur aliquod emolumentum, quamvis secundum rei veritatem non debeatur tali beneficio aliquid ex justitia, nisi tantùm ex gratia, quod est benevolentia & gratiarum actio.* Dicit quidem *Tambur.* §. 2. n. 7., si sit nimis importunus in admonendo, esse usuram, quia mutuatarius cogitur dare, ut redimat vexam, *Steph.* autem t. 4. d. 9. num. 99. dicit spectandam esse mentem mutuantis, nam si intenderit non aliter mutuare, videtur intendisse causare obligationem in mutuatario, quam postea urget, ergo erit usura saltem mentalis; quod magis tenet, si aliquid

quid determinatum exigat, v. g. pecuniam, nam obligationi antidorali satisfieri potest per quidvis. Quòd si antequam det mutuum, sic excitet mutuatarium ad gratitudinem, rectè notat *Pollenter* super prop. ab *Innoc.* XI. damnatas nu. 1269., frequenter fore pactum tacitum, nam mutuatarius intelliget se postea obligandum, non ex mera liberali gratitudine, sed tacita quadam conventione.

Q. 155. An sit usura, si per legatum sint tibi relicti 909.
1009. *daleri, & interim dum non solvuntur, accipias aliquid pro interesse, postea autem totam summam.* R. Putant aliqui esse usuram, alii negant cum *Castrop.* d. 6. p. 2., sed respiciendum est ad præsumptam saltem voluntatem testatoris, ab ea enim pendet, ut dicatur an habeas vel non habeas jus ad tale interesse, si enim voluit, ut statim fruereris, habes jus; si autem voluit solvi pro commoditate hæredis, non habes jus. Quid autem dicendum sit circa dotem uxori promissam sed non solutam, dicetur n. 1115.

Q. 156. Quid dicendum sit, quando valor rei mu- 910.
tuatæ postea crescit vel decrescit. R. Seqq. §. 1. Quando pecunia mutuata fuerat, v. g. 100. ducati in auro, & postea valor auri crescit, si mutuata fuit in ratione monetæ, id est, secundùm valorem extrinsecum, prout ducatus in commercio humano valet, nunc v. g. duos & medium imperialem, satis est reddere in alia specie, quantùm aurum tum valebat, quia per accidens se habebat species auri, sed mutuabatur tam multùm monetæ: si verò mutuata fuit in ratione mercis, id est secundùm valorem intrinsecum, quia aurum illud erat tantæ perfectionis & ponderis,

deberet mutuatarius reddere tantundem mercis, atque adeò secundùm valorem nunc intrinsecum auri. In dubio autem standum est pro mutuatario, quòd nempe datum sit in ratione monetæ, quia cùm mutuum essentialiter sit beneficium mutuantis erga mutuatarium, explicandum est in favorem mutuatarii, ita *Palav.* l. 4. n 65.

911. §. 2. Licitum est dare mutuum, v. g. in trientibus, quos mutuans prævidet deponendos, quamvis mutuatarius postea debeat reddere in alia moneta ejusdem valoris, quem habent trientes tempore mutuationis, uti probat *S. Thom.* opusc. 73. c. 14., quia mutuans dedit pro usu eo tempore, quo ita valebant trientes, & sic exponi poterant à mutuatario.

912. §. 3. Si in contractu nullum statuatur tempus, quo res reddatur, mutuans non est injustus, si non repetat, nisi quando res pluris venditur, quia sibi imputare debet mutuatarius, quòd non reddat tempore commodiore, *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 8. §. 1. n. 5. *Spor.* t. 6. c. 4. n. 15. Hinc docet etiam *S. Th.* suprà, si dem hodie mutuò mensuram olei, recipiendam, quando pluris valebit, si paratus sim recipere omni tempore, aut si illo alio tempore deberem mihi emere tali cariori pretio, nullum esse vitium, quia non peto nisi æquale, aut tantùm me servo indemnem; si tamen nollem recipere tempore vilioris pretii, essem injustus, quia mutuatarius potest reddere, quando vult.

913. §. 4. Si fuerit pactum de tempore reddendi, & initio æqualiter incertum fuerit, an tempore illo valor esset futurus major vel minor, non est usura pacisci, ut eadem reddatur, v. g. eadem quan-

quantitas mercium, idem numerus pecuniæ, item ut novum vinum reddatur pro antiquo, cujus nescitur pretium nunc esse minùs, quàm futurum sit postea, quamvis hoc sit futurum mutuanti utilius, quia poterit v. g. melius conservare novum, ita *Nav. Mol. Rebell. Less.* & alii cum *Castrop.* p. 13. *Pirh.* l. 5. tit. 19. n. 54. & 56. *Spor.* n. 18. & 22. Ratio est, quia non repetis nisi sortem, & licitum est tibi ex mutuo commodum quærere, quantum absque injuria mutuatarii comparare potes.

§. 5. Si sit probabilius vel ferè certum, quòd postea res pluris sit valitura, adhuc non est usura, si mutuans erat rem suam servaturus usque ad illud tempus, subtrahi tamen debet æstimatio laboris, periculi & sumptuum in re usque ad illud tempus conservanda, uti iidem docent, & Ratio est, quia mutuans non tenetur ratione mutuatarii pati istud damnum; consequenter docet *Less.* l. 2. c. 22. n. 49., si pecunias alioquin asservandas des ad censum redimibilem, addi posse pactum, ut redemptio fiat in eadem specie, etiamsi certum esset valorem esse augendum; contradicunt tamen *Laym.* l. 3. t. 4. c. 16. nu. 15. *Spor.* nu. 20., quia hoc est onus novum, nec excusat ratio lucri cessantis, nam nihilominus lucraris 5. in 100., itaque vel hos vel illud lucrum remitte. 914.

§. 6. Si mutuans contrahat, ut mutuatarius non reddat mutuum ante tempus, quo probabiliter pluris valebit, est usura, uti cum communi *Lugo* in Resp. mor. l. 6. d. 23. n. 1. & de Just. d. 25. n. 118. & 125. Ratio est, quia non posse se, nisi tum liberare à debito, est novum & grave onus mutuo extrinsecum. 915.

916. §. 7. *Salas*, *Castrop.* suprà aliique apud *Steph.* n. 116. rectè dicunt probabile esse, quòd mutuans, si præscivit valorem etiam mercium esse minuendum, possit pacisci, ut ea quantitas mercium reddatur, quæ valore par sit mercibus mutuatis, quia nil petit supra sortem, hinc potest pacisci, ut reddantur plures mensuræ tritici postea minùs valituri, sicuti enim posset vendere pretio nunc currente, sic potest mutuare secundum valorem nunc præsentem, ita *Less. Lug. Pirh.* n. 55. In eo tamen casu, si valor crescceret, deberet consequenter pauciores mensuras recipere.

917. §. 8. Si nihil sit conventum, an reddenda sit eadem mensura vel valor attendendus, neque initio prævidebatur mutatio valoris, præsumitur fuisse mens contrahentium, ut reddatur juxta eandem mensuram rei secundùm eandem speciem, unde si non reddatur tempore debito, æstimari debet ejus valor, non secundùm tempus, quo datum est, sed quo reddi debuit mutuum, ita *Lugo*, *Pirh.* n. 58.; si autem initio prævidebatur mutatio valoris, præsumi debet voluisse eos, ut redderetur secundùm valorem & non mensuram. Excipe, nisi prævidebatur imminutio valoris, tum enim mutuans hoc ipso, quòd non moneret, censeretur remisisse & voluisse facere beneficium, ac mutuare secundùm naturam puri mutui juxta eandem mensuram, uti tenent iidem AA., quod non tenet, si prævidebatur augmentum valoris, nam non debet præsumi delictum, quo mutuans de hoc non contrahens voluisset injustè obligare ad illum excessum.

918. Q. 177. *An sit usura cedere alteri contractum usurarium.* R. *Less.* in auct. V. *Societas officiorum*, sic habet:

bet : *Qui acceptâ pecuniâ ab usurario gravatur usurâ, potest statim cedere contractu in alium id petentem, numeratâ illi sorte acceptâ & translato in illum onere solvendi usuram.* E contrà alii communiter sic limitant, ut tum tantùm licitum sit rem sub usuris acceptam cedere alteri sub onere eodem usurarum, quando hoc secundum mutuum verè esset causa damni emergentis vel lucri cessantis mutuatario, si autem non sit causa, non poteris contractum illum transferre in alterum, ideo præcisè, ut ut te reddas indemnem, alioquin si emisses aliquid suprà justum pretium, etiam posses illud eodem pretio revendere alteri, ut te redderes indemnem, ita *Castrop.* d. 4. p. 12. n. 2. *Tambur.* §. 3. n. 6. *Pirh.* n. 35. *Spor.* n. 51. *Si dicas* cum *Ang. Sa, Mol. Less.* l. 2. de Just. c. 20. n. 28. te non mutuare sub usuris, sed tantùm in alterum consentientem transferre obligationem, quam habes reddendi mutuum sub usuris, *Contrà* est, nam revera tu mutuas, accepisti enim pecuniam, uti suppono, & tu es illius dominus per contractum mutui antecedenter re completum, ergo transferens in alterum reipsa mutuas.

Q. 158. An usurarius acquirat dominium usuræ. R. 919. Si mutuatarius non habeat voluntatem transferendi dominium, quia scit se non obligari, non acquirit. Si autem voluntatem habeat, *Az. Mol. Covarr. Silv. Less. Zoës. Tamb. Spor.* t. 6. c. 4. n. 117., aliique plurimi cum *Laym.* l. 3. t. 4. c. 16. n. 7. adhuc dicunt non acquirere, 1. quia non adest ullus justus titulus transferendi, imò cùm talis contractus sit metu gravi & injusto extortus, videtur etiam jure naturæ esse irritus, cùm justitia non possit nasci ex injuria; & huc facit,

quod dicit S. Th. opusc. 73. c. 4., *Quidquid transfertur ab uno in alium per violentiam, non datur, sed auffertur.* 2. Quia mutuatarius non aliter voluit transferre, quàm teneretur, sed reipsa non tenebatur, ergo nec transtulit. 3. Si transtulisset dominium, mutuans non teneretur restituere fructus rei frugiferæ sibi pro usura traditæ, ad quod tamen tenetur. E contrà *Nav.* & alii cum *Lugo* d. 25. n. 206. dicunt acquirere dominium, quia mutuatarius habet absolutam & efficacem voluntatem illud transferendi, quæ licèt sit secundùm quid involuntaria, est tamen simpliciter voluntaria, uti si quis donet ex metu, qui secundùm dicta n. 636. & 638. non irritat contractum. Dominium tamen illud est revocabile & inefficax, quia ob injuriam illatam tenetur restituere; & ita etiam sentiunt *Spor.* & *Pirh.* n. 20. Denique S. Th. c. 5. videtur distinguere, nam docet dominium usuræ transferri, quantùm est ex vi legis humanæ permittentis usuras, attamen ex vi legis divinæ dicit non transferri, sed debere mutuatario restitui rem, & quidem eandem, quam supra sortem dedit, & hoc est quod prima sententia vult; secunda tamen sententia videtur probabilior, quam etiam videtur admittere S. Th. c. 19. dicens: *Aliter judicandum est de furto & rapina, & aliter de usura, quia in usura aliqualiter transfertur dominium jure fori, licèt non jure poli, sed nullo modo in aliis, unde equus furto ablatus, in cujuscunque manum transierit, semper est restituendus, etiam in jure vero, secundum verò non sic, si est equus per usuram acceptus, quare aliter judicandum est in usura, & dicendum, quòd sufficit, si fiat restitutio pretii.*

320. Q. 159. *An usurarius acquirat dominium eorum, quæ*

quæ ex re per usuram accepta postea lucratur. R. Si res usuraria sit ex natura sua sterilis, uti pecunia, instrumenta artis &c., acquirit dominium rerum, quas re tali lucratur, sunt enim fructus industriæ, uti communiter omnes cum S. Th. *Silv. Covarr. Az. Mol. Less. Pirh.* l. 5. tit. 19. n. 21. *Nec refert*, quòd emptor accipiens pecuniam usurariam videatur esse involuntarius & deceptus, eò quòd tenebitur mutuatario rem illam restituere, *Nam*, si usurarius acquisivit dominium, uti probabilius sit, satis erit ab usurario restitui æquivalens; deinde hic error non est circa substantiam rei, sed ad summùm dabit jus rescindendi, uti rectè *Less.* l. 2. c. 20. n. 163. Si autem res per usuram accepta sit fructifera, fructificat domino suo, ergo cùm dixerimus tanquam probabilius usurarium fieri dominum usuræ, etiam fiet dominus fructuum; semper tamen cum obligatione compensandi damna: Denique sive usurarius fiat dominus usuræ sive non, tamen fit dominus pretii pro re usuraria bonâ fide empta dati, quamvis enim res sit usuraria, non tamen pretium, ita *Less.* n. 162. *Pirh.* n. 23.

Q. 160. *Quandonam restitui debeat, quod acceptum est vi mutui.* R. §. 1. Quamvis abfuerit omne pactum externum, tamen si mutuatarius dederit ob vim mutui, involuntariè dedit, adeoque mutuans tenetur restituere, sive bonâ sive malâ fide acceperit, *Lugo* d. 25. n. 32. *Spor.* t. 6. c. 4. n. 79. Si tamen mutuatarius dederit ex gratitudine vel amicitia, & mutuans hoc sciat, potest retinere, quamvis acceperit animo usurario, quia per donationem acquisivit dominium, licèt enim peteret ùt debitum, tamen voluit acquirere 921.

omni meliori modo, & saltem postea potest acceptare, quando rescit mutuatarium voluisse dare: si tamen id nesciret, teneretur ratione conscientiæ erroneæ sive ignorantiæ restituere, *Spor.* & *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 8. §. 2. n. 14.

922. §. 2. Si dubium sit, an mutuatarius dederit ex vi mutui, an ex liberalitate, mutuans, si possit, tenetur interrogare; si non possit rescire, & persistat dubium, si hoc dubium sit utrimque positivum, potest sibi ob probabilem rationem formare conscientiam & retinere; si est negativum, *Caj. Ang. Pirh.* l. 5. tit. 19. n. 138. aliique apud *Lugo* suprà dicunt præsumi posse esse donatum; signa autem multa talis præsumptionis affert *Tamb.* n. 16. E contrà *Mol. Tamb. Spor.* & alii probabiliùs dicunt esse restituendum, quia mutuans tantùm incipit possessionem naturalem, qualem etiam habet prædo, mutuatarius autem in tali dubio remanet in possessione civili rei, donec constet de vero titulo translationis dominii, ergo melior est conditio mutuatarii, utpote veri possidentis.

923. §. 3. Si mutuatarius dederit usuram ex timore orto ab intrinseco, v. g. ne diceretur ingratus, ne capitale citò repeteretur, ne mutuans alio tempore negaret mutuum, multi dicunt debere restitui, sed multi æquè probabiliter negant cum *Lugo* n. 35. *Spor.* n. 81., quia cùm dederit ex tali timore, non dedit ùt pretium mutui, sed ùt motivum habendi benevolentiam mutuantis: si tamen mutuans illum timorem incussisset, teneretur restituere, quia mutuatarius involuntariè dedisset ex metu injustè incusso.

924. §. 4. Si datum est & acceptum ob vim mutui

&

& malâ fide, potuisset tamen dari & accipi ex alio justo contractu, quem celebrâssent, si scivissent, putat *Verricelli* posse retineri, sed meritò negant *Tambur.* §. 3. n. 23. & *Spor.* n. 106.: Admittunt tamen cum *Sa, Tann. Dian.* p. 1. t. 8. R. 47. *Pirh.* à n. 135. *Steph.* n. 113. & 117. posse retineri, si processerint bonâ fide; maximè si mutuans intenderit & expresserit se velle contrahere omni meliore modo, utì cum multis aliis dicit *Less.* l. 2. c. 20. dub. 12., aut saltem si mutuans sciverit illum alium modum justè contrahendi, inquit *Lugo* s. 9. & mutuatarius etiam censeatur consensisse. Ratio est, quia contrahentes bonâ fide sic sunt dispositi, ut velint contrahere omni meliori modo, ergo habent implicitam voluntatem celebrandi contractum, qui licitè fieri poterat, ergo virtualiter posuerunt illum contractum, perinde enim est, sive titulus sit in specie cognitus & volitus, sive in genere, dummodo saltem virtualiter aut implicitè intendatur, & reipsa existat: aliud est, si mutuatarius censeri non posset consensisse in istum alterum contractum, utì dictum n. 144.

Q. 161. *An usuræ licitè permittantur vel juventur.* 925.

R. §. 1. Peccant Principes, qui Judæis aut aliis usurariis cooperantur, absque alia justa causa dando licentiam, ut usuras exerceant, sub pacto, ut aliquid solvant per modum tributi, nam ut hoc solvere possint, magis exsugunt pauperes, cujus causa sunt, qui sic permittunt usuras. Etiam ipso facto excommunicantur Judices in Clementina, *De usuris*, qui compellunt ad solutionem usurarum, aut impediunt restitutionem solutarum, tenenturque ipsi ad restitutionem de-

ficiente usurario, ita eum communi Pirh. suprà n. 115. Spor. n. 127. Permitti tamen possunt ob justas causas usuræ, *nam usuras lex humana concessit, non quasi æstimans eas esse secundum justitiam, sed ne impedirentur utilitates multorum*, inquit S. Th. 2. 2. q. 78. a. 1. ad 3. In casu autem, quo ita permittuntur, non possunt pœnæ imponi usurariis, potest tamen exigi aliquid pro utilitate communi, quod non facilè quis dixerit esse iniquum, inquit Less. in Auct. V. *Usura*, cas. 6., cùm Principes ferè ubique illud usucapione præscripserint: videndum tamen, ne per hoc usurarius fiat impotens ad solvendum Creditoribus, quibus magis & priùs obligatur.

926. §. 2. Circa cooperationem ad usuram dant sequentem regulam Mol. Az. Less. Pirh. n. 114., omnes eos, qui se tenent ex parte usurarii, & sunt causa efficax, cur usuræ exigantur vel solvantur, peccare, & obligari ad restitutionem, saltem secundo loco, si usurarius non possit aut non velit; illos verò, qui se tenent ex parte mutuatarii, non peccare nec teneri restituere, nisi eo casu & modo, quo ipse mutuatarius aliquando peccat ratione scandali. Lugo. d. 25. n. 214. videtur meliùs loqui, & dicit, omnes eos, sive se teneant ex parte mutuantis sive mutuatarii, peccare contra justitiam & teneri ad restitutionem, qui ita cooperantur, ut circa talem cooperationem mutuatarius sit invitus, hi enim inferunt injuriam damnosam: è contrà illos non peccare contra justitiam nec obligari ad restitutionem, circa quorum cooperationem mutuatarius non est invitus, nam non omnium cooperantium actiones semper displicent mutuatario,

rio, qui potius optat aliquando poni, ut sic obtineat mutuum, attamen semper invitus est in hoc, quòd mutuans sine titulo petat aliquid supra sortem. Ex data regula multa infert *Lugo*, & etiam videri possunt dicta l. 2. à n. 267. An autem licitum sit locare domum suam usurario, dicetur hìc n. 1042.

DUBIUM VIII.

De Emptione & Venditione.

ARTICULUS I.

Quid sit Emptio & Venditio.

RESP. Est contractus, quo pretium pro merce» 927.
» solvitur; completurque mercis traditione:»
Venditio contrà. Justitia ejus in hoc consistit, ut»
» pretium sit justum, sive exæquet valorem rei, &»
» contrà: Aliàs si absque legitimo titulo secus»
» fiat, committetur injustitia gravis, vel levis, pro»
» gravitate excessûs; qui proinde ad restitutio»
» nem in conscientia obligabit: etsi in foro exter»
» no ad restitutionem ferè non cogatur, nisi ul»
» tra dimidium defraudaverit. *v. Lay. l. 3. t. 4. c.*»
» *17. Bon. d. 3. q. 2. p. 1. & 4. Unde resolves.* »

I. Quod spectat ad emptorem, is potest eme»
re vilius, quàm res valeat, si ei non sit commo»
da, vel emat in gratiam venditoris, ac similes»
sint circumstantiæ, quæ rem faciant viliorem.»
Nec obstat, quòd venditor necessitate ductus»
vendat vilius: quia venditio manet voluntaria,»
inquit *Caj. V. Bon. n.* 21. & 23. Potest nihilomi»
nùs

»nus graviter peccari contra charitatem, si quan-
»do pauperculi extremâ inopiâ res suas vendere
»coguntur, nimis viliter ab eis emas. *Laym. n. 10.*
» II. Emptor potest emere minoris, ex eo quòd
»multa simul emat, quia tunc venditorem li-
»berat multis curis, & expeditum facit ad alia
»nova comparanda, unde meritò pretium de-
»crescit. *Bon. p. 4. n. 13.* ex *Less. l. 2. c. 21. d. 4. num.*
»*32. &c.*
» III. Quoad venditorem, is communiter de-
»bet vendere secundùm pretium taxatum à lege,
»vel magistratu: quòd si nullum est, id censebi-
»tur justum, quod morali hominum æstimatio-
»ne imponitur: Quod non consistit in indivisi-
»bili, ut anxiè scrupulari oporteat, sed dividitur
»in infimum, medium, & summum, sive, ùt
»alii vocant, pium, moderatum, & rigorosum;
»ita ut intra latitudinem hujus pretii vendere &
»emere liceat, nunc summo, nunc infimo.
» IV. Si quid emptori valdè utile sit, non licet
»hoc solo nomine rem vendere ultra pretium
»justum; quia utilitas emptoris tota est ipsius,
»non venditoris, *Bon. n. 27.* ex *Less. n. 31. Fill. t. 35.*
»*num. 77.*
» V. Licet autem vendere cariùs, quàm valet,
»pretio currente, si alii boni tituli adsint, & si-
»mul de hoc emptorem moneas, quia tunc illi
»non fit injuria. Tales autem sunt, v. g. lucrum
»cessans, aut damnum emergens aut incommo-
»dum, vel molestia tibi obventura ex rei vendi-
»tione, aut affectus in eam singularis, ùt si acce-
»peris à majoribus, Principe. Item si res sint no-
»væ, raræ, & singulares; ùt v. g. peregrini flores,
»aves, feræ, monumenta antiqua, picturæ, nu-
»mismata. *Lay. §. 1. n. 10. Less. n. 24. Bon.*

VI.

VI. Qui res minutim, & in parva quantitate vendunt, possunt aliquanto cariùs vendere, quàm qui in magnâ quantitate, quia debent majores labores, expensas, &c. impendere ad ea conservanda: & sic quidam excusant caupones & stabularios, qui avenam, fœnum, paleas, &c. cariùs vendunt, quàm alii, dummodo pretium iis non sit taxatum. *Salon. Trull. to. 2. l. 7. c. 20. d. 6. n. 3.*

VII. Non potest cariùs vendere præcisè ob dilatam solutionem, aut viliùs emere, ob præcisè anticipatam solutionem, quia in venditione, quæ fit credito, vel in anticipata solutione, est virtuale mutuum, ideoque usura, si quid supra sortem exigatur. Quod intellige, nisi interveniat alius titulus ex supra enumeratis de usura; vel nisi aliunde crescat pretium, v. g. ex frequentia emptorum, &c. *Bon. l. c. ex Less. Regin. Fill. &c. Vid. superiore dub.*

VIII. Licitum est vendere rem cum pacto de retrovendendo, id est, ut emptor teneatur tibi statuto tempore, vel cùm volueris, eam revendere, modò vera, & non ficta emptio fiat, nec palliata usura intercedat. *Mol. d. 375. Less. dub. 14. &c.* Qui addunt juxta æstimationem illius operis ac pacti, pretium esse imminuendum, *Vid. Lugo d. 26. n. 189.*

IX. Monopolia, id est, cùm unus, vel plures id efficiunt, ut ipsi soli aliquid vendant; vel cùm mercatores conspirant, non minoris vendere, non sunt contra justitiam, modò non conspirent extra justum pretium vendere. Ita contra *Rebell. & Nav. &c.* docent *Mol. Less. d. 21. &c.* Qui tamen concedunt esse contra charitatem. *V. Lugo d. 26. num. 174. & 175.* Porrò Principum vel Magi-

»Magistratûs est, cùm uni, vel paucis tale privi-
»legium conceditur, ut soli aliquid vendant, iis
»etiam pretium taxare, & sic prævidere, ne sub-
»diti graventur. *Vide Less. n. 149. Lugo n. 170. Trull.*
»*d. 18.*, ubi rectè notat ex *Nav. man. c. 23. n. 92. &c.*
»etsi alia monopolia ex justa causa auctoritate
»Principis, vel Reip. concessa, taxato pretio sint
»licita, v. g. bibliopolis, ut nemo alius talem li-
»brum vendat, vel ut tantùm sit unus aut duo
»tabernarii in aliquo loco, nihilominus quan-
»do unus vel pauci propriâ auctoritate ea consti-
»tuunt, v. g. emendo merces certi generis, ut
»frumentum, vinum, oleum, &c. ut ipsi dein-
»de arbitratu suo vendant cariùs, peccare sem-
»per etiam contra justitiam cum obligatione re-
»stituendi.

» X. Venditor debet emptorem præmonere de
»notabili vitio rei, quod ei obesse potest: v. g. si
»equus sit furiosus, domus ruinosa, oves mor-
»bidæ, pannus adustus, &c. alioqui tenetur de
»fraude & damno secuto: saltem si defectus fue-
»rit in substantia vel quantitate, v. g. si deficiat
»in pondere vel mensura, aut vendiderit rem
»unam pro alia. Et sic peccat mortaliter, cum
»obligatione restituendi, 1. qui frumentum ven-
»diturus ponit priùs loco humido, ut intumes-
»cat. 2. Qui vino Rhenano miscet Francicum. 3.
»Qui carnes bubulas vendit pro vervecinis, &c.
»*V. Less. d. 11. Bon. Dian. p. 1. t. 8. R. 51. Trull. d. 11. n.*
»*3. & 5.* Quando autem venditor possit justè ta-
»cere vitia qualitatis rei, quæ venditur, sine
»obligatione restituendi pretium, vel rescin-
»dendi contractum, *vide Lugo d. 26. num. 128. &*
»*Trull. nu. 5. & seqq.* ubi notat, venditionem fa-
»ctam ab ignorante vitium rei, esse validam,
rescin-

rescindendam tamen vel reducendam ad æ-» qualitatem, nisi venditor contra hoc exceperit.»

XI. Si scias occultè debitorem tuum non es-» se solvendo, injustum videtur iis, qui id ne-» sciunt, debitum illud vendere pretio ordina-» rio: tum quia est dolus, tum quia vitium in-» trinsecum crediti non revelatur. *Bon p.10. ex Less.* » *d. 10. Fill. &c.* »

XII. Etsi venditor sciat pretium mercis mox» minuendum, licet tamen vendere pretio cur-» rente, & non dicere emptori (secluso tamen» dolo, fraudibus, & mendaciis, quibus empto-» rem allicere ad emendum ei non licet) quia pre-» tium currens simpliciter adhuc est justum. *Bon.* » *q. 2 p. 5. n. 12. ex Fill. Less. d. 5. &c.* »

XIII. Si cui datum est aliquid vendendum» pretio v. g. infimo vel moderato, & is vendat» rigoroso, probabile est, ut habet *Angel. V. Em-» ptio.* non teneri restituere, sed posse retinere ex-» cessum, cùm suâ industriâ acquisiverit. Aliud» tamen est de famulis mercatorum, quibus in-» determinato pretio traditur meliori modo» vendendum, quo possunt in utilitatem domi-» ni. *V. Less. d. 19. Lug. d. 26. s. 9.* »

XIV. Quando sartoribus, ementibus pan-» num pro iis, quibus vestes conficiunt, minoris» venditur quàm aliis, eò quòd sint Parochiani» mercatorum, vel sæpe ab iis emant, possunt» partem pretii remissam sibi retinere, dum-» modo aliàs fideliter agant, quia nulli fit injuria:» & cùm mercatorum plurimùm interest, ut ta-» les ad ipsorum potiùs quàm aliorum officinas» veniant, censentur in ipsorum gratiam remitte-» re, iisque donare eam partem, *Fill. Dia. p. 1. t. 8.* »

R. 26.

»R. 26. Negat tamen *Salas*, eò quòd mercatores »falsò dicant, se remittere, ut alliciant.

» XV. Cùm res duobus in solidum est vendita, »is dominium acquirit, cui tradita est, dummo»do is pretium solverit. Si neutri tradita sit, de»betur ei, qui priùs tempore emit, & alter habet »actionem in venditorem. Si quid tamen ven»datur aut detur Ecclesiæ, vel aliis piis locis, ac»quiritur dominium ante traditionem. *V. Less. d.* »*20. & Lugo d. 26. s. 11.*

» XVI. Si res pereat ante traditionem, & sit »certa ac determinata, v. g hæc domus, hoc do»lium vini, perit emptori, nisi aliter expressè »conventum sit, aut venditoris culpâ pereat. Si »tamen res sit indeterminata; (ùt si quis emerit »10. modios tritici ex granario, oves ex grege) »vel si emat rem determinatam quidem, sed ad »mensuram, (ùt acervum totum tritici, uno flo»reno in singulas mensuras) tunc ante rei tradi»tionem, aut mensurationem, periculum spectat »ad venditorem. *V. Less. d 12. Lugo, n. 216. Lay.* »*l. 3. t. 4. c. 17. §. 2. Bon. q. 2. p. 9.*

» XVII. Si res vendita pereat, aut deterior fiat »post traditionem, perit emptori, licèt pretium »nondum persolverit; quia res domino perit. »*Laym. Bon. ll. cc.*

» *Quæres.* I. An & quomodo liceat emere chi»rographa seu credita alterius.

» *Resp.* Si credita in posterum exigenda (sive »jus, quod habet alter, ut ipsi in futurum aliquid »solvatur) sint certa, ea minoris emere, solutione »anticipatâ, est usura; secluso tamen lucro cessan»te, & damno emergente, *Bon. to. 2. de contr. l. 3. q.* »*3. p. 10. ex Mol. Less. d. 8. Tol. Fill.* quia accipi-

tur

tur aliquid supra sortem ex mutuo, nam mutuat implicitè minorem pecuniam pro exigenda majore. 2. Dixi *certa*; quia si credita sint incerta, periculosa, & litigiosa, ac cum difficultate exigenda, licitè is, qui non est causa istius difficultatis, minoris emit, prout difficultas, vel incertitudo solutionis minor est vel major: quia cum tali periculo & difficultate minùs valent, *Bon. l. c. Trull. d. 8. Unde resolves*,

I Usuram committunt, 1. Ministri Regum & Principum, &c. qui ut anticipatam faciant solutionem, aliquid recipiunt à creditoribus. 2. Qui aliquid accipiunt à debitoribus concessâ dilatione ad solvendum; quia accipiunt aliquid ultra sortem pro mutuo virtuali. *Bon l. c. Nav. man. c. 17. n. 246. Mol. Salas, &c.*

II. Minoris emi possunt regulariter credita & stipendia, sive salaria debita militibus aut famulis Nobilium, quia habent adjuncta incommoda, pericula & molestias in exigendo. Quam ob causam idem licet, etiamsi credita illa tempore præsenti, vel etiam præterito fuerint solvenda. *Bon. l. c.* ex *Reg. Mol. &c.*

III. Qui ipse est causa difficilis solutionis, peccat contra justitiam emendo minoris, & tenetur ad restitutionem, tum quia ipse est causa damni, cùm ipsius culpâ creditum valeat minùs: tum quia alioqui præmium ex delicto suo reportaret. *Mol. to. 2 d. 313. Fill. Bon. l. c.* Hinc Quæstores Principum, ad quos solutio pertinet, quando ipsi sunt causa difficilis & malignæ solutionis, non possunt chirographa vel credita emere minoris, ùt docent *Auth. cit.* Additque *Salas & Mol. n. 6.* non esse liberum Quæstoribus

»&c., quibus incumbit solvere magnatum debi»ta, uni potiùs solvere quam alteri, (nisi quis »fortè jus præ aliis habeat, ùt *vid. supra de ordine* »*restit.*) sed teneri omnibus solvere pro rata, *Bon.* »*t. c. V. Trull. d.* 10. *n.* 3.

ADDENDA.

928. Quæst. 162. *Quid notandum sit circa doctrinam hujus articuli.* R. Quæ *Busenbaum* habet resol. 8. de contractu revenditionis, intelligenda sunt secundùm dicta hìc à n. 902. & dicenda n. 992. Quæ habet resolut. 13. de vendente rem alienam, intellige secundùm dicta p. 1. n. 1041. Quæ habet resolut. 14. de sartoribus, intellige secundùm ibidem dicta n. 1044. Pro reliquis meliùs explicandis jam addemus aliqua.

929. Q. 163. *An venditio debeat esse de re & pretio determinato.* R. Affirmativè, hinc venditio rei indeterminatæ, aut rei determinatæ, sed facta pro pretio indeterminato, est invalida, utì si dicas, vendo tibi rem aliquam, vendo tibi hoc vinum justo pretio, quanti volueris &c. Ratio est, quia in his casibus non potest resultare obligatio tradendi rem vel pretium, quorum utrumque in se est semper aliquid determinatum, ita *Lugo* in resp. mor. l. 6. d. 18. *Spor.* t. 6. c. 5. n. 7. Valeret tamen, si diceres, emo à te hunc equum, quanti tu emisti, quanti in his nundinis vendentur similes equi; item, emo hac pecuniâ, quanta est in meo marsupio &c. quia hìc à parte rei adest certum & determinatum pretium.

930. Q. 164. *Quid circa rerum pretia sit notandum.* R. Seqq. §. 1. Pretium, est pecunia, quæ pro merce datur: hinc ante inventionem pecuniæ non

non fiebat emptio aut venditio, quia deerat pretium, sed tantum fiebant permutationes rerum per contractus innominatos, uti, *do, ut des*, do vinum, ut des pannum &c.

§. 2. Pretium, aliud est legitimum, quod publicâ lege vel voluntate Superioris taxatur; aliud naturale seu vulgare, quod constituitur ex consensu partium secundùm materiam mercis spectatam secundùm esse usuale & æstimationem hominum. Pretium legitimum consistit in indivisibili, & ex justitia observari debet sub onere restitutionis; desinit tamen obligare taxa, si ab initio sit, vel mutatis circumstantiis fiat injusta, sive infra fines justi pretii, *Ill.* t. 4. d. 2. n. 399. cum communi: aut si res tuæ sint notabiliter meliores, quàm quæ communiter in foro venduntur; aut si Superior permittat vendi extra taxam, quamvis unum vel alterum puniat, volens experiri, an retineatur taxa, *Fagund. Tambur. Spor.* suprà §. 1. Potest autem emptor emere infra taxam, si hæc in ejus favorem sit posita, quia nemo obligatur uti tali favore: E contrà peccat, v. g. lanio, si meliores carnes vendat supra taxam, ossa verò & viliora carnium, secundùm taxam, tenetur enim æqualiter partiri carnes, cum proportione partium meliorum & viliorum. 931.

§. 3. Pretium vulgare est, summum, medium, infimum, v. g. si medium pretium sint decem, infimum erunt octo cum dimidio, summum verò undecim cum dimidio, & ita de aliis, servatâ proportione, semper tamen minuendo, ùt putat *Mol.*, v. g. si pretium medium sint 100., infimum debent esse 95., summum 105. Notat tamen *Spor.* n. 26. pro hoc tempore id dici scrupulosè, 932.

pulosè, ideoque putat ſtandum eſſe judicio prudentum, ſecundùm circumſtantias fori & communem ſenſum negotiatorum.

933. §. 4. Pretium vulgare ſæpe mutatur, prout eſt copia vel penuria tum mercium tum emptorum, non poteſt tamen particularis aliquis ideo augere pretium mercis, quia ipſe circa illam paſſus eſt infortunium, nam res tanti valet, quanti per ſe æſtimatur communiter, non quanti tibi per infortunium vel imprudentiam valuit. Quòd ſi infortunium commune multis mercatoribus induceret penuriam mercium, jam augeri poſſet pretium, etiam pro eo, qui infortunium non eſſet paſſus. Deinde cùm pretium vulgare pendeat ex æſtimatione hominum, res pluris vendi poteſt apud celebrem artificem, quia nobilitas artificis celebrat artefactum, ſupponitur enim eſſe nobilius.

934. §. 5. Non licet augere pretium mercis, ex eo quòd videas emptorem valde indigere illâ, aut erga illam affici, quia indigentia illa vel affectus non eſt res vendentis nec merci intrinſeca, ſed eſt res ementis, ergo ob illam iniquum eſt plùs exigere.

935. §. 6. Merces extra officinam ultro oblatæ emi poſſunt minoris, utì cum communi *Caj. Lop. Leſſ. Lug. Dian.* & alii apud *Moy.* t. 1. t. 6. d. 6. q. ult. n. 8.; imò ſecundùm *Rebell.* & alios vileſcunt uſque ad dimidium, ſignum enim eſt, quòd ſit vel paucitas emptorum, vel modica mercis neceſſitas, aut exigua utilitas. Similiter quæ ſub haſta venduntur, admittunt pretium, quod ſine fraude extorqueri poteſt, hinc vendi poſſunt vel emi pretio parvo aut magno, etiam infra vel ſupra dimi-

dimidium pretii, quo emeres in officina, nam ita usus præscripsit, *Mol. Bonac. Laym.*

§. 7. In alia venditione vel emptione supra vel infra justum pretium, quamvis excessus vel defectus non attingat dimidium justi pretii, si tamen non fit intra illius fines, fit injuria, & est in conscientia obligatio restituendi, est communis & certa cum *Lugo* d. 20. n. 168. *Spor.* n. 27. *Sylvio* in resolut. Cat. p. 1. V. *Contractus*, & quamvis aliqui Juristæ dixerint licitam esse venditionem, dummodo non fiat supra dimidium justi pretii, hos tamen rectè confutant *S. Th.* 2. 2. q. 77. a. 1. in O & ad 1. *Less.* l. 2. c. 21. n. 21. aliique communiter. Quòd si fit læsio ultra dimidium, etiam in foro externo sæpe datur actio contra lædentem, ut vel rescindatur contractus, vel reducatur ad æqualitatem, uti pluribus explicat *Castrop.* d. 5. p. 17. Vide *Less.* t. 4. d. 2. à n. 419. 936.

§. 8. Si supra justum pretium vendidisti Cajo, qui ut se servaret indemnem, eodem pretio injusto revendidit Titio, teneris non Cajo sed Titio restituere, quia hic solus passus est damnum, *Sanch. Lug. Tambur. Spor.* n. 29. contra *Bardi*, cujus probabilem sententiam sequendo, si Cajo restituisses, *Tambur.* & *Spor.* dicunt te satisfeciisse, quia sic Cajum magis obligâsses & reddidisses potentem ad restituendum Titio. 937.

§. 9. Si emptor sciat pretium mercis mox notabiliter augendum, emere potest pretio nunc currente multo minore; item, si sciat mercem aliquam vel monetam prohibendam, potest mercem vendere vel exponere monetam secundùm æstimationem præsentem, quia hoc est justum pretium aut valor publicus pro nunc, neque 938.

que alicui nocere debet privata notitia, quam de re aliqua per accidens habet. *Dico*, privata, nam omnes cum *Lugo* d. 26. n. 140. docent Magistratus ipsos, qui pretia rerum mutant, vel talia vendi aut exponi prohibent, non excusari, si studio id faciant, vel exspectent, v. g. donec ipsi omnia sua vendiderint aut exposuerint, nam ex suo officio tenentur impedire damna communia, & facere, ut ex suis legibus, quantum fieri potest, unus non gravetur plùs altero; rectè tamen addit *Lugo* posse eos non aliter ac alios bonâ fide distrahere sua, non obstante tali notitiâ, quando in eadem quantitate, seclusâ illâ notitiâ, distracturi fuissent: & consentiunt alii cum *Ill.* t. 4 d. 2. n. 403.

939. §. 10. Si Quæstor mandatum accipiat à Principe, ut statim 1000. mensuras vendat pretio currenti, v. g. singulas aureo, si sciat pretium rei augendum intra mensem ad 2. etiam vel 3. aureos in singulas mensuras, licite facit mittendo Principi 1000. aureos, volendo ibi rem emere cum ejus periculo & spe istius lucri post mensem, ita *Spor.* n. 34., & ratio est, quia habebat jus emendi non aliter atque alius.

940. Q. 165. *Quale ergo statui possit pretium rei necdum præsentis.* R. Statui potest, vel quale reipsa erit, quando res existet, & tradetur, vel quale probabiliter putatur futurum, vel si haberi non possit probabilitas futuri pretii, quale omnibus pensatis arbitrio prudentum videtur justum. Notat autem S. *Thom.* opusc. 73. c. 10. non esse vitium minoris emere, v. g. segetes crescentes, quàm valituræ sunt maturæ, quia res imperfecta seu necdum apta ad usum, est minoris valoris, cùm ad usum necdum serviat: quòd si eam ita imper-

imperfectam emeris, jam factus es ejus dominus, & quod ei accrescit, tibi cedit, utpote domino, unde pretio sic constituto standum est, licèt postea tempore traditionis res multò pluris vel minoris valeret, quia utrimque par fuit periculum lucrandi & perdendi, ita cum communi etiam *Spor.* n. 32. Potestque videri etiam *Castrop.* d. 5. p. 13. Item dicta n. 689.

Q. 166. *Quantum pretium liceat accipere pro re rara & peregrina.* Rz. *Sot. Med. Led. Salon. Valent. Sa, P. Nav. Baun.* & alii cum *Spor.* t. 6. c. 5. n. 25. dicunt venditorem licitè accipere, quantum potest, quia talia nec legitimum nec vulgare pretium habent, cum enim necessaria non sint usibus humanis, non veniunt in commercium aut taxationem communem, ergo venditor non videtur teneri ea à se abalienare, nisi persolvatur, quod petit, & ita apud Japones pro vilissima re sæpe accipitur pretium magnum. E contra *Cajet. Nav. Mol. Rebell. Less. Salas, Castrop.* d. 4. p. 3. *Lugo* d. 26. n. 47. *Burgh.* cent. 2. cas. 58. & alii putant non posse accipi nisi pretium, quod prudentis arbitrio spectatis circumstantiis justum censetur, quia in ejusmodi rebus pretium illud censetur justum, quod communiter justum æstimatur, & quod rationabiliter commensuratur valori. Utraque sententia est probabilis, spectatâ tamen ratione videtur secunda esse probabilior. 941.

Q. 167. *Si quis sciat in agro esse thesaurum vel venam auream, an licitè emat agrum communi pretio.* Rz. Utrumque absolutè negant *Vasq. Turr.* & alii cum *Dian.* p. 9. t. 5. R. 17. Rationem dant 1. quia non est æqualitas inter pretium & rem emptam. 2. Quia alioquin etiam posses ignare rustico 942.

rustico dare vile pretium pro pretiosa gemma, quam inveniſſet & cujus pretium non nôſſet. 3. Quia dolus, qui videtur hìc intervenire, nemini favere debet. 4. Quia hoc ipſo, quòd quis invenit theſaurum in fundo alieno, media pars debetur domino fundi, ſecundùm dicta n. 106. Econtrà affirmant de theſauro S. Tho. aliique multi cum Bonac. de Reſtitut. d. 1. q. 3. p. 6. num. 7. Lugo d. 6. num. 128. Burgh cent. 3. caſ. 72., nam hoc ipſum innuit Chriſtus rectè factum eſſe Matth. 13.; deinde fundus non emitur ratione rei latentis, ſed ratione ſuperficiei; denique quia juxta communem hominum æſtimationem illud eſt juſtum pretium talis fundi, ergo emens illo pretio plùs non peccat, quàm emens faſcem herbarum, ſciens unam ibi eſſe pretioſam & ſibi valde utilem. Idem dicunt Lugo, Bonac. & Spor. n. 72. de illo, qui emeret rem mobilem, v. g. piſcem, in quo reperiret gemmam, aut ſaccum lanæ hoſti ereptum, in quo lateret pecunia, quamdiu enim vendens non ſciebat ibi eſſe gemmam aut pecuniam, non acquirebat illius dominium, & ſi à quocunque ibi inventa fuiſſet, media ex parte fuiſſet inventoris, & media illius, cujus tum erat piſcis vel ſaccus. Circa venam auri vel aliud minerale in agro, Turr. & alii dicunt non licitè emi communi pretio, quia cenſetur pars vel ſaltem fructus agri, ergo in emptione debet haberi illius ratio: Econtrà Leſſ. Bonac. & alii cum Spor. n. 70. dicunt non eſſe habendam illorum rationem, quod certum videtur in praxi, ſi emens neſciverit, & bonâ fide emerit, quia nunquam cogetur hoc compenſare: Ratio autem univerſalis eſt, tum quia in ven-

venditione attenditur solus valor & pretium, quo res valet in ordine ad communem usum & in communi æstimatione hominum, non autem in ordine ad peculiarem circumstantiam, quam emptor non tenetur manifestare; tum etiam, quia si talis vena est pars agri, utì probat *Lugo* n. 107., ergo cùm voluerit vendere totum agrum, voluit etiam vendere venam, & quamvis etiam dicatur esse fructus agri, tamen pretio æstimari non solet, nisi communiter cognoscatur saltem à venditore, alioquin habet se, atque si ibi non esset; tum denique quia probabilis est sententia, quòd tales venæ sint primò occupantis, utì cum *Bonac.* n. 12. docent velut probabile *Less. Fill.* & alii, licèt oppositum insinuaverim tanquam probabilius n. 110. *Ad* 1. rationem in oppositum N. deesse æqualitatem, thesaurus enim vel vena ignorata non auget pretium in communi æstimatione hominum. *Ad* 2. N. conseq., quia vile pretium non est pretium gemmæ secundùm communem æstimationem hominum. *Ad* 3. N. hìc esse dolum, utitur enim jure suo, nec tenetur indicare, quòd thesaurus vel vena sit in agro. *Ad* 4. Leges videntur loqui in casu, quo inveniens apprehendit thesaurum, volens facere suum, quando alter adhuc est dominus fundi, posset enim relinquere in agro, quo casu domino nihil obveniret; si autem emerit agrum, jam est dominus fundi, ergo ei debetur etiam altera medietas.

Q. 168. *Quandonam ob lucrum cessans vel alios titulos licitum sit pluris vendere ad creditum.* Rz. §. 1. Licitum est absque alio titulo vendere pluris ad creditum, dummodo fiat intra fines justi pretii, utì rectè *Mendo* in stat. d. 6. nu. 43., quia nunquam 943.

teneris, per se loquendo, vendere infra summum pretium justum, ergo multò minùs teneris vendere ad creditum, cùm hæc venditio plerumque habeat multa pericula & incommoda adjuncta.

944. §. 2. Ut liceat tibi supra justum pretium vendere pluris ad creditum ratione lucri cessantis, debent adesse sequentia, 1. Ut si hanc mercem non vendidisses huic emptori, fuisses venditurus alteri pro numerata pecunia; Ratio est, quia alioquin non habuisses ex hac merce pecuniam, quâ lucrareris, ergo non ideo tibi cessaret lucrum, quia huic ad creditum vendidisses. 2. Ut tu illâ pecuniâ fuisses negotiaturus ante tempus, quo solvetur, si enim mansura erat otiosa, non ideo tibi cessat lucrum, quia ad creditum vendidisti. 3. Ut propter hoc, quòd ad creditum vendas, non ideo habeas plures emptores, alioquin sic compensaretur damnum tuum. 4. De hoc tuo lucro cessante debet admoneri emptor secundùm dicta in simili de mutuo n. 864., alioquin involuntarius est ad excessum pretii. 5. De hoc lucro detrahere debes, quantùm expensæ & periculum novæ negotiationis judicio boni viri æstimantur: ita omnes, teste *Spor.* n. 31., ex quibus patet rarò excusari Mercatores ex hoc titulo vendentes supra justum pretium, nam dilatio solutionis præcisè non est justus titulus accipiendi plus, quia justum pretium rei secundùm se est illud, quo res valet, quando traditur, & per se loquendo solutio futura est æqualis æstimationis cum præsenti, secundùm dicta n. 869.; & ideo *Roder.* l. 3. q. 7. à n. 29. negat licere pluris vendere ad creditum, ob carentiam pecuniæ.

945. §. 3. Licere pluris vendere ad creditum ob peri-

periculum non accipiendi pretium, docent cum aliis *Dian.* p. 1. t. 8. R. 57. *Less.* l. 2. c. 25. n. 33. aliique 20. apud *Moy.* T. 1. t. 6. d. 6. q. ult. n. 6. Item ob periculum sumptuum vel molestiæ, quæ probabiliter timetur futura in obtinendo postea pretio, uti cum communi docent S. *Thom.* opusc. 73. c. 10. *Sot. Bannez, Prado, Moy* nu. 7. *Steph.* t. 4. d. 9. nu. 66.; videri tamen potest *Ilsf.* t. 4. d. 2. n. 402.

Q. 169. *Si nunc bono pretio vendantur, v. g. salpæ,* 946.
& Titius omnes emat, ut facta earum penuria carius vendat, an hoc monopolium sit illicitum. Rr. *Salas* & alii affirmant: & quidem esse contra justitiam docent *Ang. Silv. Nav.* aliique cum *Laym.* l. 3. t. 4. c. 17. n. 41. & *Sporer* n. 103. Rationem dant 1. quia sic injustè compelluntur emptores ad angendum pretium. 2. Injustè subducitur Reip. pretium medium & infimum. 3. Talis potest puniri ob talem suppressionem mercium. E contrà dicunt non esse contra justitiam *Mol. Turr. Bonac. Fill. Less.* l. 2. c. 21. dub. 20. *Castrop.* d. 5. p. 34. n. 6. *Dicast.* l. 2. t. 9 d. 3. num. 164. *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 7. §. 11. n. 11. *Burgh.* cent. 2. cas. 19. *Ilsf.* num. 403.; imò nec esse contra charitatem docent *Mol.* & *Lugo* d. 26. n. 177., dummodo id faciat solus Titius, non inducendo ad hoc etiam alios, & supposito, quòd id lege non prohibeatur, nec ideo notabile damnum causetur Reip. Ratio horum est, quia ita fecit *Joseph* in Ægypto Gen. 41. neque talis impedit alios, quominus etiam emant, si velint; & differendo venditionem in aliud tempus, utitur jure suo. *Ad* 1. rationem in oppositum negant compelli, sed liberè jam emunt cariùs, quod neglexerunt antea emere viliùs.

lius. *Ad 2. & 3. N.* assumpt. Hæc sententia est probabilis, sed prima videtur probabilior, nam sic colligere omnes merces in ordine ad inducendam inopiam & augendum postea pretium, est reipsa facere monopolium auctoritate privatâ, quod jure Gentium videtur esse illicitum.

947. Q. 170. *Quid dicendum sit, si Mercatores conspirent non vendere minoris, attamen adhuc intra limites justi pretii.* Rz. Aliqui dicunt non esse contra justitiam nec contra charitatem, utì refert *Castrop.* n. 3., quia non excedunt pretium justum, nec charitas videtur obligare ad abstinendum à lucro, ne proximus patiatur damnum, alioqui semper vendendum esset minimo pretio: E contrà tamen *Lugo* n. 176. tenet sententiam oppositam, vocatque communem, quia licèt non pecces sic vendendo, tamen peccas suadendo id reliquis, sicuti ordinariè non peccas, si non des eleëmosynam pauperibus, peccas tamen, si suadeas aliis omnibus, ut non dent.

948. Q. 171. *Quomodo venditor teneatur vitium, vel emptor pretium mercis manifestare.* Rz. §. 1. Si vitium sit ita manifestum, ut quivis facilè possit advertere, *S. Tho. Sot. Mol. Laym.* & alii rectè dicunt non esse opus manifestare, dummodo vendatur intra fines justi pretii, etiam considerato illo vitio, sibi enim imputet emptor, quòd non attenderit: si tamen advertere non posset ob imperitiam vel aliam invincibilem ignorantiam, docent AA. communiter cum *Castrop.* d. 5. p. 22. n. 7. *Spor.* n. 67. *Ills.* t. 4. d. 2. nu. 400. fore obligationem manifestandi, quia respectu hujus emptoris est, atque si esset vitium occultum.

949. §. 2. Si vitium occultum grave obstet tantùm

tùm fini intento ab emptore, non autem reddat rem absolutè vitiosam, v. g. Cajus dicit se velle emere bovem ad arandum, tu vendis talem, quem scis esse ineptum ad arandum, scis tamen esse bonum, ut impinguetur pro macello, in hoc casu *S. Anton. Gabr.* & alii putant contractum non posse rescindi, cùm merx sit simpliciter bona & pretio isto digna, sed oppositum probabiliùs tenent *Salon. Sal. Rebell. Castrop. Illf.* suprà & alii, quia decipis in re gravi, & tenebaris te accommodare menti ementis, qui non aliter consentiebat in pretium: E contrà quando vitium occultum non reddit mercem inutilem fini ab emptore intento, sed adhuc habet commodum usum; item quando vitium est tantùm leve, si credas alterum non empturum aut minoris empturum, si manifestares, *Panorm. Rebell.* & alii multi dicunt te teneri manifestare, quia alioquin illa emptio erit ipsi involuntaria. E contrà probabiliùs negant *Sot. Valent.* aliique multi cum *Castrop.* n. 14. & *Spor.* n. 68., quia nec jus naturale nec positivum jubet hoc fieri, cùm res non vendatur pluris, quàm justo pretio, adeoque non fiat ementi injuria, licèt fortè emptio sit secundum quid involuntaria.

§. 3. Si emptor interroget, an vitium insit, 950.
vendens tenetur manifestare etiam occultum, alioquin erit dolus dans causam contractui, ergo invalida erit venditio & emptio: quod putat *Spor.* n. 65. esse verum, etiamsi vitium esset leve, quia emptor satis declaravit se habere voluntatem tantùm conditionatam emendi, si nullum vitium inesset, quod scire voluit: potest tamen tum non manifestato vitio dicere venditor se

se bonâ fide vendere, spondendo indemnitatem, *Tambur.* l. 8. t. 3. c. 7. §. 9. n. 29. *Spor* suprà.

951. §. 4. Emptor tenetur venditori simplici & ignaro manifestare bonitatem vel pretium mercis v. g. gemmæ, quam invenit & vendere vult, nesciens ejus pretium, alioquin emit pretio non justo, quia non tanti, quanti in communi æstimatione valet, ita cum communi *Castrop* n. 2. Quòd si emens dicat, volo tam multùm dare, si rem des & condones; si fortè valet suprà, putant *Caj. Arm.* & alii satis esse, sed meritò cum aliis contradicunt *Mol. Lugo* d. 26. n. 137. *Spor.* n. 69., quia venditor sic non donat liberè sed ex pacto, quia emptor aliter non vult emere, ergo non est condonatio gratuita sed involuntaria.

952. §. 5. Quando res communi æstimatione vilis, priùs post venditionem cognoscitur esse pretiosa, si empta sit isto communi pretio, justè retinetur, uti si vas aliquod communiter putabatur esse æneum, quod postea invenitur fuisse ex parte aureum, emens communi pretio non tenetur postea aliquid superaddere, *Tamb.* §. 11. n. 41. *Spor.* n. 71. Ratio est, quia quamvis fuerit error in substantia physica, tamen non fuit in morali, id est, non fuit error in illa substantia, prout substabat commercio humano, nam communiter putabatur ænea, res autem justè emitur tanti, quanti æstimatur communiter, sicque nunc per emptionem justam transiit in dominium ementis.

953. Q. 172. *Quid dicendum sit de venditione, in qua intervenit fraus vel mendacium.* R. §. 1. Si vendas quid pro quo, v. g. pharmacopola, ne cogatur fateri se non habere certas species petitas, si suppo-

ſupponat alias, injuſtus eſt peccatque graviter vel leviter pro ratione damni vel periculi ægro cauſati.

§. 2. Vendens mercem pretio infimo, ſed tradens minorem menſuram, ita tamen, ut ſpectatâ etiam diminutione menſuræ maneatur intra fines juſti pretii, adhuc eſt injuſtus, inquit *Spor.* num. 75., & tenetur reſtituere, tum emptori, quia non ſtat contractu, quem cum illo iniit de tradenda integra menſura; tum aliis Mercatoribus, qui jus habent, ut ementes per talem fraudem à ſuis officinis non abſtrahantur. 954.

§. 3. Si fraude vel mendacio inducas emptorem ad emendum majori pretio, quàm emturus eſſet, facis injuriam, & teneris reſtituere, quamvis pretium, quod dedit, adhuc fuerit intra fines juſti pretii, ita *Caſtrop.* d. 5. p. 35. Ratio eſt, quia agis contra jus, quod quiſque habet, ut fraude vel mendacio non inducatur in aliquod damnum. Ob eandem rationem es injuſtus & teneris reſtituere, ſi fingas litteras, vel ſpargas falſum rumorem de obſidenda urbe, de navibus ſubmerſis, quæ tales merces advehebant, aliiſque ſimilibus, & ideò cariùs vendas merces tuas, ita *Rebell.* & *Caſtrop.* Si tamen pretium auctum jam ſit falſo rumore non cauſato à te, *Med.* & *Graff.* te excuſant à reſtitutione, ſi fuiſti inſcius fraudis, non excuſant autem, ſi fuiſti conſcius; Conſequentiùs tamen dicerent, inquit *Caſtrop.* n. 5., quòd in utroque vel neutro caſu excuſeris, nam ſuppoſito errore venditur pretio ſecundùm vulgi æſtimationem conſtituto, 955.

tuo, hinc verius putat *Castrop.* cum *Rebell. Sal.* & aliis in utroque casu te teneri restituere, nam idem pretium nequit esse justum & injustum respectu diversorum, sed respectu illorum, qui rumoris sunt causa, est injustum, ergo etiam respectu aliorum: & ratio a priori est, quia pretium, quod fallis & iniquis rumoribus introducitur, non est voluntariè à Rep. constitutum nec approbatum, ergo simpliciter est iniquum.

956. §. 4. Si tantum diceres, aut etiam jurares, rem tibi pluris constare, te pluris vendidisse aliis, te non posse vendere minoris &c., quamvis emens sic inducatur ad plus dandum, non est obligatio restituendi, quia licèt peccent sic mentientes aut jurantes, tamen satis notum est talia solere communiter dici ab illis, quamvis vera non sint, unde sibi imputet, qui credit, ita *Rebell.* & *Castrop.*

957. Q. 173. *An mercator licitè possit merci admiscere substantiam alienam, v. g. piperi juniperos, ceræ puem.* R. Potest, dummodo etiam proportionatè remittat de pretio, & merx idonea maneat ad consuetum usum, nec reddatur deterior quàm illa, quæ simili pretio venditur ab aliis, ita *Mol. Laym Spor.* aliique 12. apud *Mendo* d. 3. n. 17. Addunt *Less.* & *Lop.*, si materia secundùm se deterior ita per industriam admisceatur, ut res melius temperetur, posse vendi consueto pretio: contradicunt tamen rectè pro praxi *Castrop.* d. 5. p. 6. n. 5. & p. 22. n. 4. aliique cum *Mendo* n. 22., quia sic daretur occasio injuriis, quisque enim facilè judicaret rem suam non obstante mixtione manere æquè bonam, aut fieri meliorem; specialiter autem de vino aquâ mixto dicunt

dicunt id absolutè non licere *Tambur.* aliiq; multi cum *Spor.* nu. 80. quia vinum in se semper redditur deterius citiúsque acescit, & admiscere poterit emens, si temperari expediat; itaque non aqua sed vinum vilius erit admiscendum, ut ad commune fori vinum accedat; hoc tamen non obstante docet ex *Rebello Laym.* l. 3. t. 4. c. 17. n. 15. te posse facere admixtionem etiam aquæ ad vinum, si aliter non possis obtinere justum pretium, aut si Magistratus injustè taxârit illius pretium. Addunt, Pistores facere posse panes minoris ponderis, si alioquin justum pretium secundùm Magistratûs taxationem consequi non possint, sed rectè notat *Castrop.* p. 22. nu. 5. non esse facilè præsumendam illam iniquitatem Magistratuum, qui justè taxant pretium, prout communitati expedit, licèt fortè privatus per accidens patiatur damnum, quod aliâ vice facilè compensabitur majore lucro.

Q. 174. *An licitum sit vendere in fraudem Creditorum, quibus re venditâ non poteris solvere, quod debes.* 958.
R. Non est licitum, si retentâ re, quam vendis, poteras lucrari, aut te reddere potentem ad solvendum, uti constat ex dictis num. 428.; imò quamvis talis venditio sit valida, si facta sit nescienti, tamen si scienti sit facta, rescindi potest à Creditoribus, etiam non restituto pretio, uti jura statuunt; si tamen non rescindant intra annum, P. *Nav. Mol.* & *Less.* dicunt ementem etiam in conscientia esse tutum, sed negant communiùs alii cum *Nav.* & *Laym.*, estque sententia utraque probabilis teste *Spor.* n. 88.

Q. 175. *An ille, qui emit rem hypothecatam, id est,* 959.
ad debita obligatam, teneatur hæc debita solvere. R.
Communis sententia affirmat, quia res transit ad

emptorem cum suo onere reali, nec emptor plùs dominii potest acquirere, quàm haberet venditor, hic autem non habebat dominium liberum à debitis. Excipit *Lugo* d. 17. à n. 95., nisi tum sit vendita, quando vendens in extrema necessitate poterat distrahere rem alienam, sicuti enim posset in ea necessitate consumere, ita potest illam vendere tanquam liberam onere, ut sic plenum accipiat illius pretium.

960. Q. 176. *An liceat uti falsâ monetâ* R. Si est falsa tantùm formaliter, id est, si appressa sit forma seu signum Principis sine ulla authoritate, dummodo materia sit bona, licitum est, quamvis enim cudens peccârit, tamen si postea exponatur, habet valorem intrinsecum & communem: è contrà si est materialiter falsa, quia vel deest pondus communiter requisitum, vel deest justa materia saltem ex parte notabili, qui scienter exponit, peccat contra justitiam cum onere restituendi. Quòd si quis ignoranter exposuerit, tenetur recipere & commutare, si resciat, aut probetur exposuisse: Similiter qui acceptavit etiam ignoranter, si postea advertat defectum & nesciat à quo acceperit, tenetur supprimere, aut detecto vitio vendere, quanti potest; neque potest exponere pro pleno valore, ut se reddat indemnem, error enim meus soli mihi debet nocere, & ex eo quòd sim deceptus, non est mihi licitum decipere alterum, sed detrimentum illud assignare debeo meæ improvidentiæ vel casui, *Nav.* aliique, ita ut *Spor.* n. 30. meritò dicat esse omnium: hinc audiendus non est *Dian.* p. 3. t. 6. R. 3. dicens eum probabiliter non obligari ad restitutionem, qui bonâ fide exposuit, uti accepit. De

cusione monetæ videri potest *Th. Hurt.* de Restid. tom. 2. ubi à pag. 495. fusè probat ex *S. Th.* & aliis non esse sine gravissimis cautis immutandum valorem monetarum, sed relinquendum secundùm æstimationem intrinsecam materiæ, uti valet apud illos, cum quibus sunt commercia: sufficere tamen rationem probabilem, quâ Princeps judicat id necessarium esse ad bonum commune, docet contra alios à pag. 498. Denique notat *S. Th.* opusc. 73. c. 9. ex *Arist.*, esse vitium usuræ, si quis cudat monetam, ut seipsum reddat ditiorem, intendendo tantùm ejus multiplicationem sine necessitate Reip.

961. Q. 177. *Quid addendum sit circa emptionem rei furtivæ, vel pro pretio furtivo.* R. Seqq. §. 1. Emptor, quamvis sit bonæ fidei, non fit dominus rei furtivæ sibi venditæ, sed res manet domini, cujus fuit; Venditor tamen etiam malæ fidei fit dominus pretii, sed plerumque cum obligatione restituendi: E contrà si quis pretio furtivo emat merces, vendens ex vi emptionis non fit dominus pretii, sed dominium illius manet apud illum, cujus fuerant pecuniæ; emens tamen fit dominus mercium, & ita habetur ex jure partim naturali partim positivo secundùm dicta n. 694. possuntque videri *Laym.* l. 3. t. 4. c. 17. n. 21. *Spor.* t. 6. c. 5. n. 53. & alii passim. Quòd si venditor & emptor sciverint rem esse alienam, restitui debet pretium emptori, res domino, uti omnes docent, quia contractus ex utraque parte est nullus, & si res absumatur ab emptore, uterque in defectu alterius in solidum tenetur restituere, priùs tamen emptor, quia cùm absumpserit, censetur magis nocuisse domino, ita cum aliis

Tambur. l. 8. t. 2. c. 8. num. 6. *Spor.* n. 59.

962. §. 2. Si vendas equum, quem bonâ fide putas esse tuum, Cajus autem dato pretio emit sciens non esse tuum sed esse Sempronii, tu acquiris dominium pretii, nec teneris quidquam restituere, non Sempronio, utì nu. 966. dicetur; nec Cajo, qui voluntariè in te transtulit dominium pretii, sciebat enim equum esse alienum, & tamen dabat pretium volens se eo abdicare, ut jus quelecunque in equum vel aliquem ejus usum acquireret, *Spor.* n. 58.

963. §. 3. Si bonâ fide mercem propriam vendidisti, sed pro pretio furtivo, (: aut secundùm *Lugo* d. 6. n 171., si pecuniam furtivam accepisti pro debito :) si compareat dominus pretii, teneris restituere, si adhuc exstet; si autem consumpseris, vel per mixtionem feceris tuum, ad nihil teneris, quia non es factus ditior, nam propter illud dedisti mercem tuam, alioquin non daturus, ita P. *Nav. Sanch. Sayr. Vasq. Laym.* n. 23. *Dian* p. 4. t. 4. R. 67. *Dicast.* de Restitut. d. 2. n. 25. & d. 5. n. 190. *Spor.* suprà. Idem est, si bonâ fide emisti triticum alienum, & per mixtionem fecisti tuum; si autem adhuc esset impermixtum, deberes restituere etiam cum jactura tui pretii, *Petsch.* pag. 572. Notat etiam rectè cum aliis *Dicast.* d. 5. à n. 185. & *Petsch.* suprà, si fur pecuniam aut aliud simile jam antecedenter fecisset suum per mixtionem tibique donaret, te posse retinere, quia dat rem suam: limitant *Sanch.* & alii nu. 1078. referendi, nisi sit impotens ex aliis bonis restituere; sed adhuc oppositum velut probabile tenent *Mol.* t. 2. d. 328. *Less.* l. 2. c. 20. n. 168. *Petsch.* suprà, & fusiùs pag. 128., cùm enim acceptans non moverit

ad

ad donationem illam injustam, sed eam supponat, nihil est, quod eum obliget ad negligendum suum commodum, quamvis per accidens inde sequatur incommodum tertii.

§. 4. Etiam bonæ fidei emptor, qui eâdem fide alteri vendidit rem alienam, postquam hoc cognovit, tenetur pretium emptori restituere, si subsit periculum, ne res à domino repetatur, *Valent. Mol. Sanch. Less.* aliique communiter. Ratio est, quia jura disponunt, ut venditor regulariter teneatur emptori de evictione rei, sicuti emptor tenetur venditori de evictione pretii, uterque enim tenetur alterum servare indemnem, si res vel pretium à vero domino evincatur, utì pluribus explicat *Castrop.* t. 32. d. 5. p. 28. 964.

§. 5. Si furatus es Titio equum, & hunc vendas pro 60., ac postea redimas pro 50., satisfacis reddendo equum Titio, & compensando damnum, si aliquod causatum est, lucrum autem illud, quod redimendo fecisti, non est fructus equi sed tuæ industriæ, utì rectè *Mol.* t. 3. d. 721. n. 10. contra *Sanch* Vide dicenda n. 967. 965.

§. 6. Si Cajus bonâ fide emit equum à Titio pro 50., quem equum Titius furatus erat Sempronio, & Cajus eundem equum bonâ fide revendidit Antonio etiam pro 50., *Barm. Sot. Med. Covarr. Arrag. Led. Sayr. P. Nav.* dicunt Cajum teneri hoc pretium restituere Sempronio, quia si equum retinuisset, debuisset hunc illi restituere, pretium autem successit in locum equi: è contrà hoc probabiliùs negant *Caj. Nav. Fill. Laym. Sanch.* l. 2. c. 23. n. 187. *Dian.* p. 2. t. 15. R. 11. *Lugo* d. 17. à n. 105. *Burgh.* cent. 1. cas. 87. *Spor.* n. 57. quia pretium, quod accepit ab Antonio, non est 966.

Sempronii sed erat Antonii, & nunc transiit in dominium Caji, neque Cajus ex illa venditione est factus ditior, unde satis est Sempronio, quòd retineat jus ad equum suum existentem apud Antonium, simulque habeat actionem contra Titium. Nec verum est, quòd pretium succedat in locum rei, nisi ubi leges ita statuunt in certis contractibus, aut saltem nisi quando pretium est debitum pro re, quam debitor habeat, quod hìc non est, cùm equus non sit in Caji potestate.

967. §. 7. Si Cajus in posito casu equum illum revendidisset pro 60., ficque lucratus esset 10., *Bonac.* & alii cum *Fill.* t. 22. n. 84. dicunt Cajum teneri excessum illum dare Sempronio, quia Cajus in hoc est factus ditior ex re Sempronii, res autem domino suo lucratur, quæ sententia vera est, si Titius Cajo vendidisset infra infimum justum pretium, v. g. si equus esset saltem 60. Imperialibus dignus, tum enim excessus iste esset justum pretium equi: si tamen justum pretium equi essent etiam 50., quos dederat Cajus, *Mol. Rebell. Less. Laym. Lugo* n. 19. *Dian.* p. 3. t. 5. R. 41. *Haun.* t. 3. n. 251. *Burgh.* suprà negant teneri ad hunc excessum, quia est fructus industriæ vel fortunæ, si enim esset fructus naturalis, Sempronius posset illud repetere, quamvis equum recepisset, quod dici non debet, quia recepto equo habet, quod suum erat, ergo in nostro casu satis est, si Cajus det Sempronio pretium commune, quo similem equum comparare possit.

968. §. 8. Si Cajus illum equum Sempronii à Titio fure accepisset titulo gratuito, v. g. donationis, & summo pretio revendidisset, *Mol. Less.* aliique communiter cum *Lugo* n. 105. *Petsch.* pag. 560.

Spor.

Spor. nu. 57. rectè dicunt Cajum teneri pretium dare Sempronio, alioquin planè ex re aliena fieret ditior: & certum videtur, quòd non satisfaciat dando pretium infimum, sic enim Sempronius non acciperet rem suam æquivalenter, quia talis equus communiter non potest infimo pretio emi, ergo tenetur dare saltem pretium medium, quia hoc censetur pretium quasi naturale rei; probabiliter tamen docent *Lugo & Haun.* non teneri dare excessum illum usque ad summum pretium, quia cùm res communiter non possint vendi summo pretio, hic excessus censetur fructus industriæ potiùs quàm rei.

§. 9. Si fur rem Caji sublatam furto donaverit Titio, qui eam vendiderit, & acceptum pro ea pretium donaverit Sempronio, potest retinere Sempronius, quia Titius, ex cujus liberalitate Sempronius factus est ditior, fecerat pretium illud suum, utì suppono, *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 3. §. 1. n. 13. *Pezsch.* pag. 561. Si tamen Titius sciviſſet rem esse Caji, in defectu furis teneretur restituere, quia vendendo feciſſet injuriam Cajo. 969.

§. 10. Si equus Sempronii, quem Cajus bonâ fide emit vel accepit à fure, pereat apud Cajum, etiam ex gravi culpa Caji, Cajus ad nihil tenetur secundùm dicta n. 143. non ex re accepta, quia nihil ideo habet; neque ex injusta acceptione, quia culpa Caji non erat formaliter injuriosa Sempronio, cùm de illius jure nihil sciret.

§. 11. Quamvìs scias rem furtivam esse ab aliis emendam vel consumendam, tamen facis injuriam, si emas animo retinendi, utì sequitur ex dictis n. 49., quia quisquis emet, vel consumet, ille cooperando furi faciet injuriam domino, 971.

ergo præveniens in emendo vel consumendo, prævenit in injuria. Quòd si prudenter præsumeres rem à domino jam haberi pro derelicta, posses dare aliquid etiam vilissimum, ut acciperes, & sic faceres tuam, non titulo emptionis sed occupationis; domino tamen postea comparenti deberes reddere, si eam reipsa non habuisset pro derelicta, tum enim se non abdicâsset dominio, *Tambur.* l. 8. t. 2. c. 8. nu. 14. *Dixi*, animo retinendi, quia posses modico pretio emere animo reddendi domino, si datum pretium refundat, sic enim utiliter geris illius negotium, teneris tamen tunc in illum inquirere, *Laym. Spor.* n. 61. Quòd si ex prudentibus argumentis judicâsses dominum voluisse refundere etiam magnum pretium, ideoque tu illud furi dedisses, ut rem domino vendicares, posses hanc tamdiu detinere, donec dominus pretium illud tibi refunderet, utì contra *Lugo* docent multi cum *Less. Tambur.* n. 11. & 15. *Spor.* n. 62. & 68.; ratio est, quia tum bonâ fide egisti ex prudenter præsumpta voluntate ejus, debesque censeri utiliter gessisse negotium illius, ergo non debes inde pati damnum. Ex hac ratione fortè excusari potest, si Magistratus hanc ferat legem, ut Judæis liceat emere res ad se delatas, quas bonâ fide putant non esse furtivas; quòd si deprehendantur fuisse furtivæ, dominus, si recipere velit, teneatur Judæo refundere pretium, id enim aliquibus videtur esse utile publico, 1. quia Judæi communiter dant, ideóque tantùm repetere possunt parvum pretium. 2. Quia alioquin res furtivæ aliò deportantur fine spe recuperandi. 3. Quia si non refundatur pretium, erunt nihi-

lominus

lominus ex Judæis, qui emant, & se emisse negent, sicque majus damnum patientur domini.

§. 12. Licitum est bona fidelium injusto bello 972.
à Piratis capta emere, & in proprios usus convertere sine onere restituendi, uti ex decretis S. Congreg. ab *Urb.* VIII. approbatis docet *Verjuys* in Pastor. Mission. t. 4. a. 13. meritò tamen aliqui in Congreg. addebant requiri animum restituendi sic empta, si domini comparerent, & pretium datum redderent, ratio autem est, quia voluntas dominorum præsumitur esse, ut potiùs fideles in suum commodum habeant quàm infideles. Et ita quóque quamvis *Less.* in auct. V. *Beneficium.* cas. 6. dicat non licere abhæreticis emere bona Ecclesiarum & Monasteriorum, nisi cum animo restituendi ea cum fructibus omnibus, tamen *Verju.* absolutè putat licere Catholicis, etiam sine conventione cum Papa vel Generali Ordinis emere talia bona immobilia, ac retinere, quamdiu à propriis dominis occupari non possunt, nec interea esse obligationem ad interesse aut ad solvendum aliquid pro fructibus, quia etiam hìc est præsumpta voluntas Papæ & dominorum, quòd potiùs velint jura & fructus cedere Catholico quàm manere in manibus acatholicorum sine spe recuperandi: si tamen acatholicus emeret, careret hoc jure, quia Ecclesia illi non favet. Quòd si bona sint mobilia, v. g. Calices, debent restitui, & quando bonâ fide sunt empta, potest repeti pretium; si autem nesciatur ad quam determinatè Ecclesiam spectent, satis est restituere alicui Ecclesiæ ejusdem Diœcesis aut Ordinis cum conditione dandi verò domino, si comparuerit. V. *Arid.* t. 2. p. 2. t. 6. *in Resp. de hæret.* q. 10.

973. §. 13. Si prudenter dubites, an res venalis sit furtiva, quia possessor videtur esse malæ fidei, illicitè emes, quia te expones periculo usurpandi alienum; sine causa tamen dubitare non oportet, quia delicta non præsumuntur. Quòd si tu ipse bonâ fide rem possederis, & superveniat dubium, an sit tua, poteris vendere, si emptori admonito te obliges de sustinendo evictionis periculo, *Laym.* n. 27. *Dicast.* de Rest. d. 5. n. 215. *Petsch.* pag. 584.

974. Q. 178. *Quis sit dominus rei venditæ.* R. Jure civili & Gentium dominium mercis etiam traditæ non antea acquiritur emptori, quàm pretio persoluto vel assecurato per cautionem pignoris vel fidejussoris, aut per fidehabitionem, quam *Stryck* de caut. contr. s. 2, c. 8. l. 24. dicit non esse præsumendam, sed ab emptore probandam; licèt in hoc contradicant *Barb.* & alii. Quando autem venditor principalis est Ecclesia, Fiscus vel Minor, res per venditionem Ministri, Procuratoris vel Curatoris non alienatur ante actualem solutionem, utì ex L. *Si Curator*, 5. *De jure fisci*, & *Gl.* ibid. colligunt *Mol. Less. Laym.* & *Castrop.* apud *Ill.* t. 4. d. 3. n. 190. In dubio autem censetur alius venditor tradens mercem cedere dominium emptori, multò magìs si jam recusèt pretium rei emptæ, vel pro soluto habeat, & contentus sit promissione, utì communiter fit, & tum merx hoc ipso transit in dominium emptoris, vel ex jure positivo, utì vult *Mol.* vel ex jure naturæ & intentione contrahentium, utì vult *Lugo* d. 20. n. 17., nam alioqui censetur venditor tum priùs velle se abdicare dominio, quando præstatur pretium, vel aliquid æquivalens, ideoque

que manet venditoris, & si ablata fuerit, debet huic restitui; si autem sit vendita pretio tantùm assecurato, (*aj. Med. Nav. Rebell. Bonac.* aliiq; apud *Lugo* n. 16. dicunt adhuc debere præferri venditorem, quia res est loco pretii; E contrà *Covarr. Mol. Vasq. Laym. Castrop. Lug. Ulf.* n. 204. & alii æquè probabiliter negant, quam sententiam discussis utrimque rationibus defendit *Petsch.* à p. 657., quia talis merx est sub dominio emptoris, non aliter atque res aliæ; neque verum est, quòd res talis maneat hypothecata seu obligata venditori, nisi expressè sit de hoc conventum, sed transit in dominium emptoris sine reali onere rem afficiente: quod *Conf.* quia si res talis ab emptore vendatur tertio, primus venditor haberet actionem in hunc tertium pro obtinendo pretio, quod primus emptor necdum persolvisset, res enim illa, utpote hypothecata, transiret cum onere, hoc autem negant adversarii, ergo signum est obligationem solvendi non esse realem, quæ mercem ipsam afficiat, sed esse tantùm personalem. Neque universaliter verum est, quòd pretium sit loco rei, uti n. 966. dictum est.

Q. 179. *Quid addendum sit circa rem duobus venditam.* R. Hæc pauca. Si prior emptor solvit pretium, posterior, qui non solvit, licèt rem habeat, non acquirit dominium: Nec posterior tum acquirit, quando cum primo emptore initum est pactum non vendendi alteri, tum enim apponitur clausula *Constituti*, id est, Venditor constituit se possessorem pro emptore, ideóque hic Emptor incipit possidere, & præcessit æquivalenter traditio, hinc posterior venditio est invalida. Quòd si posterior emptor, cui res etiam soluto pretio tradita 975.

tradita est, sciverit priorem venditionem, præsumitur fraus, & prior emptor intra annum à die scientiæ habet jus evincendi rem, si tamen intra annum non repetat, secundus emptor, si non induxit venditorem, etiamsi sciens emerit, in utroque foro est tutus, & solus venditor personaliter obligabitur primo emptori, ac tenebitur de damnis, ita citatis Juribus & Authoribus *Spor.* à n. 86. potéstque videri etiam *Laym.* l. 3. t. 4. c. 17. §. 4.

976. Q. 180. *An facto contractu venditor teneatur mercem tradere.* R. Aliqui negant, & putant satisfacere solvendo interesse, quod saltem pro foro externo videtur probabile; tamen absolutè dicendum est teneri tradere, quia ad hoc determinatè se obligavit per venditionem, utì rectè *Bartol. Covarr. Menoch. Castrop.* d. 5. p. 23. *Illf.* t. 4. d. 2. n. 409.

977. Q. 181. *Ad quem spectent fructus vel alia affixa rei venditæ.* R. §. 1. Si aliud nihil conventum sit, fructus tam maturi quàm immaturi actu pendentes in re determinata vendita, licèt necdum tradita, spectant ad emptorem, utì leges decernunt apud *Less.* l. 2. c. 21. n. 100. *Illf.* n. 401. *Spor.* n. 93. Ratio est, quia sunt velut pars rei, quæ emptori debetur, hinc si vinea habens uvas empta sit ante autumnum, traditio autem fiat, postquam uvæ à venditore collectæ sunt, detrahendum est de pretio, quanti uvæ tempore contractûs pendentes æstimabantur, *Mol. Lug. Less.* suprà. Similiter pensio domûs elocatæ pro tempore post venditionem sequente spectat ad emptorem, quia habet se per modum fructûs pendentis, tunc nondum perceptibilis à venditore. Similiter vendito equo censetur venditum frænum; item venditâ domo, licèt necdum persoluto pretio, ad emptorem

rem spectant seræ, claves, clavi, claviſque affixa.

§. 2. Quoad fructus non pendentes actu, sed futuros seu nascituros ex re, dissentiunt AA. 978.
apud *Ill.* à n. 411., nam Juristæ communiter, ad quos accedunt *Nav. Mol. Rebell. Saa*, *Sanch. Diana* p. 4. t. 4. R. 139. dicunt, si res necdum sit tradita, nec præstitum pretium vel saltem cautio pro illo, fructus manere venditoris, 1. quia cùm hic maneat dominus rei, res domino fructificat. 2. Quia videtur iniquum, ut emptor percipiat fructus ex re, & venditor non possit frui pretio. Econtrà *S. Anton. Silv. Rosell. Arm. Lop. P. Nav. Castrop. Less.* n. 109. *Spor.* n. 94. & Theologi communiter ac probabilius putant eos spectare ad emptorem, si res sit absolutè vendita, etiamsi necdum sit tradita, nec cautum de pretio, quia quandocunque nascentur, sunt connexi cum re de se ferente tales fructus tanquam accessorios, ergo cùm emptori debeatur res, debentur etiam illi fructus. Unde *ad* 1. rationem oppositam dicunt rem fructificare domino, nisi alteri sit debita, nam similiter dicitur perire domino, hoc tamen non obstante sæpe perit emptori, cui debita est, licèt necdum illius sit dominus, utì n. 983. dicetur. *Ad* 2. Id compensatur per hoc, quòd ad emptorem pertineat periculum rei; pretium autem futurum, quod solvetur venditori, est, per se loquendo, æqualis valoris cum pretio præsente jam persoluto, utì n. 869. dictum est.

§. 3. Nomine fructuum hìc non venit thesau- 979.
rus, nihilominus si aliquis tertius thesaurum reperiret in re vendita & tradita, etiam non persoluto pretio, media pars deberetur emptori & non venditori, *Ill.* n. 414.

§. 4.

908. §. 4. Si emptio vel venditio rescindatur ob læsionem supra dimidium, fructus temporis intermedii pertinent ad emptorem, sicut & periculum ejus ad illum pertinebat; *Mol. Saa, Less.* d. 15. *Spor.* n. 28.

981. Q. 182. *An vendens rem frugiferam ad creditum possit contrahere cum emptore, vel de retinendis fructibus rei venditæ, donec persolvatur pretium, vel si emptor velit fructus, de pensione solvenda.* R. Si venditori emergat damnum vel cesset lucrum ex dilatione solutionis, aut si retineat in se periculum rei venditæ, potest repetere fructus saltem ex parte, uti statuit Lex apud *Spor.* n. 96. Quòd si contrahentes velint tamdiu rem non censeri venditam, sed quasi elocatam sub certa pensione, usque dum solvatur pretium, periculo remanente apud venditorem tanquam dominum, etiam licitum erit. Præterea putant *Lugo* d. 25. n. 140. *Spor.* n. 97. *Beja* p. 1. cas. 19. venditorem posse translato rei dominio velle retinere sibi jus ad fructus, donec solvatur pretium, túmque elocatis fructibus exigere aliquam pro his pensionem; imò quamvis venditori nullum emergat damnum nec cesset lucrum, tamen *Covarr. Mol.* & alii putant posse petere pensionem absolutè ob fructus, quos percipiet emptor ex re, donec persolvatur pretium, quia si res non fuisset vendita sed elocata sub pensione annua, liceret hanc accipere, ergo licebit, etiamsi fuerit vendita, quia emens ex venditione nullum habet majus incommodum: sed oppositum tenendum est, nam res vendita transit in dominium emptoris, qui etiam inter incommoda habet, quòd res, si pereat, ipsi pereat, ergo illi debentur fructus rei, ergo tu injustè exigis

exigis pensionem ob fructus, qui nec sunt rei tuæ, nec tibi debiti, ita *Rebell. Less. Laym. Castrop.* d. 5. p. 26. n. 11. & alii communiter.

Q. 183. *An liceat emere ab aliquo rem frugiferam, cum pacto de retrovendendo, ita ut emptor possit cogere venditorem ad rem redimendam, non computatis fructibus interea perceptis.* Rx. Negant *S. Anton. Panorm. Sot. Salas* & alii cum *Castrop.* d. 4. p. 9. n. 7., quia illa non tam esset venditio, quàm oppignoratio, de qua n. 1115. Licebit tamen hoc, dummodo ab initio habeatur ratio majoris pretii pro valore prævisorum fructuum, ob quos res antecedenter est magis æstimabilis. Quòd autem venditioni adjici possit pactum retrovendendi, dicetur n. 992. 982.

Q. 184. *An æquum sit, quòd res absolutè vendita, si pereat ante traditionem, pereat emptori.* Rx. Videtur negari posse, 1. Quia res perit domino, venditor autem manet dominus, quamdiu non tradit. 2. Quia videtur iniquum, si emptor damnum ferat ob rem non suam. Sed tenendum est cum communi id æquum esse, quia jura sic statuunt, utì dictum est n. 705., possuntque videri *Laym.* l. 3. t. 4. c. 17. n. 12. *Castrop.* d. 5. p. 14. *Luss.* t. 4. d. 2. n. 410. *Ad* 1. rationem oppositam, Rx. Res perit domino, abstrahendo à dispositione juris, & quando alteri non est debita, C., si jura aliter disponant, vel res debeatur alteri, N. *Ad* 2. N. esse iniquum, nam venditor vicissim fert incommoda, utì quòd non possit rem vendere alteri, & è contrà emptor commoda, nam percipere potest fructus rei, secundùm dicta n. 977. & 978. *Dixi*, absolutè vendita, si enim tantùm conditionatè sit vendita, & ante conditionem imple- 983.

impletam pereat aut fiat deterior, damnum est venditoris, *Illf.* suprà. Vide dicta n. 705.

984. Q. 185. *Quid addendum sit circa emptionem Chirographorum vel crediti alterius.* Rr. Seqq. §. 1. Quamvis *Caj. Panorm.* aliique apud *Lugo* d. 26. nu. 65., quos sequitur *Dian.* p. 1. t. 8. R. 49. dixerint Chirographa aliaque debita immatura, id est, posthac solvenda, quamvis sint certa, & abfit damnum, nec cesset lucrum, posse minoris emi, eamque sententiam probabilem agnoverint *Less. Mald. Lug. Sanch.* in Conf. l. 1. c. 7. dub. 17 *Laym.* nu. 33. *Burgh.* cent. 1. cas. 45. aliique plures apud *Moy.* T. 1. t. 6. d. 6. q. ult. n. 11. eò quòd jus post annum recipiendi 100. videatur quid minus quoad humanum usum & æstimationem quàm 100. præsentes; tamen absolutè tenendum est oppositum, cum *S. Tho. Sot. Castrop.* p. 13. n. 6. *Mend.* d. 6. n. 74. *Lugo* n. 96. *Loth.* t. 10. a. 2. *Carden.* in 1. crisi d. 63. c. 5. & in 2. crisi d. 25. c. 4. *Spor.* n. 49. aliisque communissimè, atque ideo primam sententiam improbabilem esse dicunt *Mol. Bann. Salas*, uti refert *Moy.* nu. 10. Ratio est, tum quia in hoc committitur usura ob virtuale mutuum, uti rectè *Busenb.*, tum etiam quia pecunia certò futura non est minùs æstimabilis quàm præsens, uti constat ex dictis n. 869. Excipiunt tamen *Nav. Less. Lugo* aliique communiter, nisi ejusmodi Chirographa vel debita obtruderentur, nam n. 935. diximus merces ultroneè oblatas vilescere, & meritò tum præsumitur subesse vitium vel periculum, notatque sapienter *Lugo* suprà, in praxi communiter veram esse primam sententiam, quia vix unquam erunt Chirographa aut debita tam certa, ut abfit omne periculum sortis

sortis, sumptuum aut molestiarum; ut tamen liceat minoris emere, non sufficit, si damnum emergat vel lucrum cesset soli venditori, licèt oppositum insinuet *Carden.* in 2. crisi d. 25. n. 39., nam non ideo est titulus pro emente, alioqui possem etiam in mutuo plus recipere, etiamsi soli mutuatario, nisi mutuarem, emergeret damnum vel cessaret lucrum, quod nemo dicet.

Obji. L *Minus.* ff. *De Reg. Juris* dicitur: *Minus est actionem habere quàm rem.* Rz. Lex tantùm vult jus *ad rem* esse minùs quàm jus *in re*, licèt unum quoad utilitatem possit æquivalere alteri.

§. 2. Si Titius per Chirographum se statuerit debitorem 100. aureorum Cajo, qui solus sciat Titium non esse solvendo, aliqui putant Cajum posse vendere chirographum communi pretio, quia Titius in communi habetur potens, ergo chirographum in communi æstimatione est dignum tanto pretio; sed dicendum est Cajum in hoc peccaturum, 1. contra charitatem, quia proximo dat occasionem damni; 2. contra justitiam, quia chirographum illud est veluti merx habens vitium intrinsecum; *Amic. Silv. Less.* d. 10. *Loth.* t. 10. a. 3. 985.

§. 3. Si Titius debeat 1000. Principi, qui debeat 1000. Hospitali, & Titius obtineat, ut solvendo Hospitali, satisfaciat Principi, *Salas & Mol.* d. 313. dicunt Titium fore injustum, si cum Hospitali contrahat, ut pro debito 1000. acceptet 500.; *Lugo* d. 26. n. 103. nihil in hoc advertit injustitiæ; *Tamb.* l. 8. t. 3. c. 7. § 8. n. 7. *& Spor.* n. 51. probabiliùs sic distinguunt, si Titius antehac tantò minoris emerat jus Hospitalis, nihil fore injustum, quia poterat, ob difficultatem obtinendi, tantò minoris valere; si autem priùs non emerat, 986.

facit injustè, quia Princeps transferebat in Titium onus solvendi Hospitali 1000. debitos à Principe, ergo Titius acceptârat debitum Principis liberum ab omni difficultate, ergo injustè detrahit ob difficultatem.

987. §. 4. Si Titius, quia est in gratia Principis, facilè consequi possit debitum, quod Cajus, cui debetur, difficulter impetraret, plures apud *Lugo* n. 94. & cum *Loth* a. 3. dicunt non licere Titio minoris emere à Cajo; sed *Mol. Less. Bonac. Sylv. Lay.* & *Lugo* suprà, *Dian.* R. 50. *Burgh.* cent. 1. cas. 50. *Spor.* n. 48. *Ills.* n. 401. probabiliùs dicunt licere, quia æstimatio talis debiti non pendet ex commodo vel circumstantia unius aut alterius hominis, sed ex publica æstimatione, quanti nempe æstimaretur, si v. g. sub hasta venderetur, licèt huic vel illi ob singularem circumstantiam sit futurum utilius. V. dicta n. 906.

988. §. 5. In casu, quo debitum periculosum vel difficile potest minoris emi, *Mol.* d. 361. negat debitorem ipsum posse illud emere minoris, vocátque sententiam oppositam omnino improbabilem; sed probabiliùs contradicunt *Nav. Fagund. Tamb. Less.* l. 2. c. 21. n. 70. *Burgh.* cent. 1. cas. 50. *Lugon.* 101. *Spor.* n. 50. aliique apud *Sanch.* dub. 18., dummodo ipse non sit causa minoris æstimationis, quia jus ad tale debitum, minùs valet in communi æstimatione; meritò tamen dicit *Lay.* n. 33. ejusmodi negotiationē periculo non vacare.

989. §. 6. Si Cajus debeat Titio 100., & pro interesse singulis annis quinque, rogétque Sempronium, ut debitum in se suscipiat ad 4. annos, promittens ei post 4. annos satisfacere, Sempronius autem primo anno refundat Titio capitale, sícque se liberet ab interesse solvendo, *Lugo* in Resp. mor.

mor. l. 6. d. 9. & de Just. d. 28. à nu. 134. putat Cajum post 4. annos teneri Sempronio refundere 120., quia hic contractus ab initio fuit justus. Docet autem rectè S. Th. Opusc. 73. c. 9. si Cajus habeat reditum annuum 6. aureorum, & quia jam indiget pecuniâ, Titius eum emat ad annos 3. pro 16. aureis, esse usuram, quia plus acquiritur vel saltem certitudinaliter speratur, quàm detur, estque virtuale mutuum.

§. 7. Si Cajus prætendens sibi deberi 1000. à 990.
Titio, hanc actionem litigiosam vendat Sempronio pro 400., & addat se gratis donare reliquos 600., *Justinianus*, L. *Ab Anastasio*, 23. Cod. *Mandati*, reprobat venditionem, ac statuit Titium satisfacere solvendo Sempronio solos 400., quos Cajo dedit pro cessione illa, eò quòd per tales mercaturas litium, dentur occaliones vexandi proximum. Hanc tamen Constitutionem exoleviss putant aliqui apud *Haun.* t. 10. n. 107., & saltem videntur supponere omnes cum *Haun.* n. 109. esse pœnalem, adeóque in conscientia non obligare, nisi post sententiam Judicis. V. *Stryck.* s. 4. c. 2. §. 9. & seqq.

Q. 186. *An Principi sit licitum vendere officia tempo-* 991.
ralia. 8z. *Adr.* & *Salon.* dicunt de jure naturæ esse illicitum, 1. quia Principes non sunt domini, sed tantùm administratores Reip., & officiorum. 2. Quia sic sæpe excludantur aptiores & digniores, ergo non providetur bono communi, ad quod tamen de jure naturæ tenetur Princeps. 3. Quia talibus emptoribus datur occasio iterum emungendi subditos, ut pretium recuperetur. *Az.* p. 3. l. 8. *de vendit.* c. 7. q. 2. ostendit hoc prohiberi jure positivo, tamen addit passim non observari, etiam in Romana Curia; & licèt *Ilf.* t. 4. d. 2. n. 406.

dicat ex gravibus causis posse id excusari, rarò tamen prævalebunt gravissimis incommodis, quæ enumerat *Az* q. 3. sed *Haun.* t. 10. nu. 110. dicit non esse operæ pretium plura dicere circa hoc, quia quidquid dixeris, consuetudo prævalebit; curandum tamen est, inquit, ut serventur, quæ jure naturæ servanda sunt, nempe ut venditiones moderato pretio fiant, & talibus personis, quæ creduntur officio bene functuræ.

992. Q. 187. *Quænam pacta adjici soleant venditioni.* Rz. sequentia: 1. *Commissorium*, ut si intra certum tempus non solvatur pretium, res censeatur non empta, sicque emptor dicitur cadere *in commissum*. 2. *Adjectionis* in diem, ut si intra certum tempus aliquis alius plus obtulerit, res censeatur non empta, sed vendi possit alteri. 3. *Retrovendendi*; sed necessarium est, inprimis ut absit contractus *Mohatra*, de quo dictum à n. 902.; deinde ut servetur æqualitas, utì pluribus *Mol.* d. 375. *Less.* l. 2. c. 21. d. 14. *Lugo* d. 26. à n. 183. *Spor.* t. 6. c. 5. n. 101.

993. Q. 188. *Quomodo rescindi possit venditio.* Rz. 1. Mutuo consensu; nec emptor tunc tenetur restituere fructus, quia stante contractu cesserunt illi tanquam domino. 2. Si adfuerit pactum commissorium vel addictionis in diem; utì n. 992. dictum; & tum fructus compensari debent venditori. 3. Per actionem redhibitoriam, vel quanti minoris, de qua n. 715. 4. Propter læsionem ultra dimidium; utì habet communior contra *Less.* relatum n. 624. Duratque hæc actio usque ad 30. annos. Quòd si inculpabiliter facta sit talis læsio, potest lædens manere in contractu, supplendo defectum, nec tenetur compensare fructus interea perceptos: hoc autem jus rescindendi quandoque competit læso etiam contra tertium, cui res alie-

alienata est. 5. Per restitutionem in integrum, de qua n. 677. dictum. V. *Ilss.* t. 4. d. 2. à n. 414.

Q. 189. *Quid sit retractus, & quomodo liceat eum impedire.* R. Retractus, est jus, quod habet, v. g. proximior consanguineus, ad rescindendam venditionem rei immobilis, oblato pretio, quo ab extraneo vel remotiore consanguineo emebatur: fit autem communiter intra annum & diem; & retrahens, sibi tantùm potest redimere, non alteri, *Castrop.* p. 5. p. 29., quem vide. Potestque retrahens emptorem in dubio cogere ad jurandum, quanti emerit, utì docent *Tiraq. Reinkinck* & alii. Quomodo autem liceat impedire retractum, docebit casus sequens. Titius emit domum à Cajo & solvit 300., sed timens ne domus retrahatur à consanguineis, ut hos deterreat, cum consensu Caji scribit in instrumento se daturum 500. *Quæritur*, an licitè: *Respondet Less.* in auct. V. *Contractus* cas. 7. hìc committi dolum, qui in jure dicitur *Stellionatus*; addit tamen ex neutra parte esse culpam gravem, nam si quis emens ulnam panni 14. florenis simulet se dare 20., aut si merces vituperet, ut sic deterreat alios, & solus emat, per hoc non facit injuriam aliis emptoribus, tum quia non inducit ipsos, ut pluris emant, tum quia quando agitur de notabili commodo proprio, nemo tenetur alteri veritatem aperire, quâ cognitâ commodum impediretur. Addit Cas. 9., licèt Titius mentiretur, mendacium esse merè officiosũ. Concludit, etiam sic eludi posse retractum, si conveniat inter contrahentes, ut domus ematur 500. sed simul se obliget venditor ad 200., post contractum condonandos. Verùm, inprimis certum est, si alter habens jus retrahendi refudisset Titio 500., teneri Titium hos 200. restituere, quia nul-

994.

995.

lo justo titulo habet: deinde reliqua, quæ addit & concludit *Less.*, etiam videntur difficilia, nam à n. 69. diximus cum communi, si quis alterum impediat à consecutione boni, ad quod habet jus; aut licèt jus non habeat, si tamen impediat dolo vel mendacio, inferri injuriam, quisque enim habet jus, ne fraude vel mendacio impediatur, ergo cùm hi habentes jus retractûs impediantur dolo vel mendacio, fit ipsis injuria, & incurritur obligatio compensandi damna inde secuta, secundùm prudentum æstimationem.

De jure retractûs videri potest etiam *Laym.* l. 3. t. 4. c. 17. §. 6.

ARTICULUS II.

Quid sit Negotiatio, & quibus illicita.

996. »*Resp.* Ea est, cùm quis rem sibi comparat eo »animo, ut integram, & non mutatam, cariùs vendendo vel permutando lucretur. Quod »quia est obnoxium periculo multorum peccatorum, & valde distractivum, ac indecens statui Clericali sic lucris inhiare, severè prohibitum est Clericis constitutis in sacris, & Religiosis omnibus, ita ut mortaliter peccent, si multam negotiationi dent operam, ùt ait *Less.* quem »*V. l. 2. c. 21. n 4. & Laym. l. 3. t. 4. c. 17. §. 7. Bon. de* »*contr. d. 3. q. 1. p. 5. Lug d. 26. n. 23. Unde resolves,*

» I. Si Clericus semel iterumque tantùm negotietur, in materia non gravi, v. g. libros, cruces, &c. emat, ut occultè iterum vendat cariùs, »non est mortale. *Mald. Fill. Dian. Lugo n. 24.*

» II. Non est negotiatio Ecclesiasticis vel Religiosis prohibita, si emant pecora, quæ pascuis »suis saginata vendant, quia vendunt fructus »suorum prædiorum vel agrorum. *Mol. to. 2. disp.*

342.

342. n. 8. Less. n. 5. Lugo n. 29. Utì nec, si greges» alant, ut fœtus, lac, lanam vendant, Lugo l. c.» Ubi tamen negat, licere iis conducere agros, ut» fructus vendant, eò quòd (licèt non sit negotia-» tio propriè dicta) specialiter illis sit prohibi-» tum in Concil. Carthag. V. l. c. »

III. Non peccat Clericus, 1. Si emat agrum» cum fructibus jam maturis, illosque vendat:» quia vendit fructus agri sui, ex Mol. n. 10. Fill.» &c. 2. Si id, quod ad proprios usus emerat, po-» stea, vel quia non indiget, vel mutato consilio,» cariùs vendat. Ibid. »

An verò, & quomodo Clericis liceat negotia-» ri per alios non famulos, præsertim in necessi-» tate, vid. Lugo n. 36. Trull. t. 2. l. 7. c. 20. d. 19. Bar-» bos. de jur. un. l. 1. c. 40. n. 1. »

ADDENDA.

QUæst. 190. *Qualis negotiatio, & quibus Clericis sit prohibita.* R. §. 1. Licitum est omnibus emere cum animo vendendi sine lucro; quia non est prohibita negotiatio, nisi fiat causâ lucri, utì habetur Cap. *Secundum*, Ne Clerici vel Monachi: Unde si Clericus emerit aliquid, ut consumat, & postea pretium illius crescat, vendere potest, sperans se viliùs empturum, est enim actus œconomicæ prudentiæ. S. Th. Mol. Sa, Laym. Castrop. t. 16. d. 4. p. 13. §. 3. n. 3. Lugo d. 26. n. 31. Similiter potest emere plura pro securitate suæ provisionis, & quod superfluet, etiam cariùs vendere, quia emit animo obviandi periculo defectûs, qui sæpe multùm nocet, Lugo n. 32. 997.

§. 2. Licitum est Clerico emere materiam, ex qua conficiat artefactum & vendat, utì fecerunt S. Paulus & antiqui Monachi victitantes labore manuum, Less. l. 2. c. 21. n. 5. Castrop. suprà. Lugo n. 998.

27. Hinc Cap. *Ejiciens*, Dist. 88. dicitur, *Quicunque rem comparat, non ut ita integram & immutatam vendat, sed ut materia sibi sit inde aliquid operandi, ille non est negotiator.* Similiter emi potest equus rudis, ut cultior vendatur, quia potiùs venditur industria quàm res empta, quantùm attinet ad excessum pretii, *Castrop.* suprà.

999. §. 3. Coquere cervisiam ex proprio hordeo eámque vendere, non est negotiatio prohibita Clericis, *Manriq. Lez. Gob.* in Quin. t. 5. c. 11. à n. 11., qui n. 13. addit probabile esse, quòd possint etiam emere hordeum, ut confectam inde cervisiam vendant: Addunt *Manriq. Delbere* & alii, teste *Gob.* n. 14., etiam posse emere uvas & vinum vendere, dummodo ipsimet vel eorum familiares vinum exprimant; Unde quando id negant licere *Mol. Castrop.* n. 4. *Lugo* n. 34., addunt, si fiat per homines conductos; & similiter dicunt illicitum esse emere lanam, ut vendant pannos ab artificibus conductis faciendos. Quamvis autem *Mol.* aliique cum *Castrop.* putent illicitum esse etiam ex lana propriorum animalium conficere pannos per conductos famulos ad vendendum, tamen *Lugo* dubitat de hoc, potest enim Clericus vendere lanam suam & operas suorum Ministrorum, uti ei licitum est vendere vinum ex suis vinetis expressum, uti fatentur *Mol. Marta, Barb. Gob.* n. 12. Notat tamen rectè *Lugo* in ejusmodi moralibus attendendum esse ad communem sensum & æstimationem, quid nempe censeatur esse vel non esse negotiatio.

1000. §. 4. *Gob.* n. 10. putat in Germania licitum esse in Monasteriis per famulos vendere vinum & panem, id enim propriè non esse habere tabernam aut negotiari, sed sua vendere transeuntibus.

§. 5.

§. 5. *Mol. Laym. Castrop.* n. 4. dicunt illicitum esse Clerico emere jumenta, ut ea pro pretio elocet, quia videtur esse quædam negotiatio, sed dubitat *Lugo* n. 34., quia emere potest domum, ut elocet, quando enim emit, fecit sua, nec prohibetur sic empta elocare, ergo. 1001.

§. 6. Dedecet Clericum exercere officium proxenetæ, id est, mediatoris inter vendentes & ementes; non tamen facilè erit mortale, inquit *Castrop.* n. 4. 1002.

§. 7. Quamvis negotiari prohibeatur quivis Religiosus, etiam non Clericus, (exceptis fortè Novitiis, qui in odiosis non veniunt nomine Religiosorum, utì notat *Lugo* n. 25.) tamen *Med. Less.* n. 4. *Laym.* l. 3. t. 4. c. 17. n. 38. *Castrop.* n. 1. & 4. aliiq; communiter dicunt intelligi solos Clericos sacris initiatos; sed *Vega, Tab Saa, Salas* aliique cum *Lugo* suprà putant Clericos etiam in minoribus constitutos, si beneficium habeant ad sustentationem sufficiens, contineri prohibitione, quia hos nulla necessitas excusat, & in ipsis valent omnes rationes prohibitionis, ac leges prohibentes utuntur simpliciter nomine Clerici. 1003.

§. 8. Quamvis *Mol. Rebell.* & alii cum *Castrop.* n. 6. dicant Clericum peccare mortaliter, si per unicum actum negotietur in materia gravi, tamen putant aliqui probabilem esse sententiam *Caj. Salas, Delb.* de Imm. Eccl. c. 5. d. 3. s. 3. & aliorum, qui id negant: Et quoad negotiationem in materia non gravi, consentiunt omnes communiter cum *Busenb.* suprà: item plures apud *Lugo* n. 24. qui assentitur, si negotiatio non sit in maxima summa: Rationem dant, quia negotiari videtur sonare habitum seu frequentiam, quæ non est, si unâ tantùm vel alterâ vice fiat. Vide *Delb.* 1004.

1005. §. 9. Si Clericus negotietur per alium, v.g. si pecuniam exponat, alius autem reddat industriam, multi apud *Lugo* n. 36. dicunt esse illicitum, *Med. Arm. Mol. Rebell.* aliiq; communiter cum *Lay.* n. 40. *Castrop.* n. 7. dicunt non esse saltem mortale, veniale tamen esse docent *Mald.* & *Mol.* quibus consentit *Rebell.* si per seipsum rationes dati & accepti exigat; *Turr.* dicit, per se loquendo, & ratione prohibitionis, nequidem esse veniale, ac consentit *Lugo*, addens tamen posse esse veniale aut etiam mortale, si Clericus se simul parùm aut nimiùm tali negotiationi implicet: *Less.* n. 6 meritò dicit id indecorum esse nec faciendum absque justa causa.

1006. §. 10. Si adsit necessitas propriæ personæ vel familiæ, quæ aliter non haberet commodam sustentationem, cessat prohibitio, quia cùm sit facta ob decentiam illius statûs, non censetur prohibere id, quod necessarium est ad decenter vivendum, *Lay.* n. 39. *Castrop.* n. 8. *Lugo* n. 37. Imò etiam licitum est in necessitate gravi pupilli, viduæ vel personæ miserabilis, uti docent *Mol. Regin.* & alii cum *Castrop.* suprà.

An sit negotiatio, si Clericus suis sumptibus curet imprimi librum à se compositum, ut inde reportet lucrum, videri potest *Gob.* post n. 27. in append. Quid autem licitum sit Religioso Societatis JESU, videri potest *Lugo* n. 35. Vide etiam dicenda l. 4. n. 1374.

DUBIUM IX.

Quid sit contractus Census, & an licitus.

1007. »RESP. Is est, cum certâ summâ pecuniæ v.g. 100. »florenis, emo à te jus percipiendi quot annis »ex bonis tuis, aut certa aliqua re tua utili, sive »fructifera, certam aliquam pensionem seu cen»sum, v.g. florenos 5. annuos vel 6. prout consue-

tudi-

tudine vel lege taxatum erit. Ità ut hìc non sit mutuum & usura, si aliàs pravam intentionem non habeas, sed vera emptio & venditio, quâ emitur, non præcisè ipsa pensio, sed jus eam percipiendi; quòd longè minùs valet, ideoque minoris emitur; licèt post multos annos pretium longè superet. *Mol. to. 2. disp. 381. Less. l. 2 c. 22 d. 1. Lay. l. 3. t. 4. c. 18. & cæteri communiter.* Rectiùs tamen *Lug. d. 27. n. 20.* probat ad excusandum censum ab usura, dicendum esse, non emi pensiones, neque jus ad illas, neque fructus, sed potiùs partem ususfructûs talis prædii, super quo census constituitur; ita ut dominium totum directum prædii maneat apud venditorem; dominium verò utile, seu jus ususfructûs, ex parte vendatur. *Unde resolvuntur sequentes Casus*, qui etiã ex natura emptionis & vẽditionis solvi possunt.

I. Hic contractus est injustus, si non servetur pretium justum à lege, vel consuetudine probatum, quomodo pro Germania constituit Carolus V. ut jus ad 5. tantùm pro 100. ematur.

II. Non solùm licitus est census realis, id est, constitutus super re aliqua, ùt suprà dictum, ex cujus utilitate pensio extrahatur, ita ut ad quemcunque res transeat cum illa obligatione & onere; sed etiam, (saltem ex natura rei, & seclusâ prohibitione legis positivæ) personalis, & constitutus immediatè super persona, quæ suâ operâ & industriâ utilis sit, & fructum aliquem pariat, vel bona in spe vel re habeat, unde pensio duci possit: alioqui enim jus, quod venderet, non esset pretio æstimabile, & sic contractus fictitius: Ita probabiliter *Covarr. Less. dub. 3. & 4. Salas d. 3. n. 2. &c.* contra *Nav. Mol. to. 2. disp. 387. Lug. n. 25.* ubi censum merè personalem illicitum

»esse, docet esse probabilius & prolixè probat.
» III. Iniqui sunt venditores seu censuarii,
»qui emptoribus, sive censualistis obligant rem
»non potentem reddere fructus, saltem tot, quot
»pensio exigit; aut reddentem quidem, sed jam
»aliis censibus venditos. *Bon. to. 2. de contract. d. 3.*
»*q. 4. p. 1. n. 9. & 13.*
» IV. Sicut cùm in emptione res perit, perit
»damno emptoris, sic etiam in censu reali, si res,
»super quam impositus est census, pereat, vel fru-
»ctus ejus absque culpa venditoris, tunc enim
»perit census, ita ut emptor sive censualista non
»possit ampliùs percipere fructus sive censum;
»quia qui emit, suo periculo emit. *Bon. l. c. Fill. t.*
»*35. p. 2. n. 255.* Unde ad hoc incommodum ca-
»vendum, inventus est sequens modus:
» V. Licitum est, ùt probat *Tol. l. 3 c. 46. & Less.*
»*c. 22. d. 11.* contractui censûs adjungere aliud pa-
»ctum assecurationis, ut si res, super qua funda-
»tus est census, pereat, id fiat damno vendito-
»ris, ideoque nihilominus obligatus sit, vel su-
»per aliis bonis suis eum statuere, vel restitutâ
»sorte eodem pretio redimere. Debet tamen hoc
»pactum venditori compensari, augendo pre-
»tium censûs, vel quod eodem recidit, mino-
»rem pensionem designando. *Bon. n. 30.*
» VI. Ex natura rei licitus est, non tantùm census
»irredimibilis, sed etiam redimibilis, cùm ex una
»parte, tum utriusque, ùt patet ex terminorum
»explicatione, quia irredimibilis census dicitur,
»cùm venditor non potest illum pro suo arbitrio
»redimere: redimibilis autem, cùm potest, red-
»dendo emptori eandem summam, quam acce-
»pit; atque ita rursus sibi emendo, quod antè
»vendiderat. Utrimque redimibilis dicitur, cùm
ita

ita conventum est, ut tam emptor, quàm venditor possit emptionem factam resolvere, & summam, quam dedit, repetere; *Lessius d. 10. Dian. p. 2. t. 5. M. R. 76.* Vide dicta *de pacto retrovend. in empt. suprà.*

VII. Nihilominus, quia contractus censûs redimibilis ex parte emptoris est res periculosa, suaderi non facilè debet, nam in *Constit. Martini V. & Calixti* III. PP.; utì & *Caroli* V. *Imper.* usurarius contractus judicatur. Verùm id intelligi debet, secundùm præsumptionem fori externi; præterquam quòd illæ Constitutiones multis locis eatenus non sint receptæ, quatenus prohibent ea, quæ juri naturali non adversantur, ùt notat *Laym. l. 3. t. 4. c. 18.*

VIII. Census vitalitius, quia est virtualis sponsio, & nititur eventu fortuito, licitus est. *Fill. Dian. p. 7. t. 9. R. 70.*

ADDENDA.

QUæst. 191. *Quid præterea notandum sit circa contractum censûs.* R. Seqq §. 1. Definiri potest universaliter, quòd sit contractus, per quem certo pretio emitur jus percipiendi pensionem ex re fructifera alterius, vel ex ipsius persona propter negotiationem, laborem vel industriam utili. Alius est reservativus, si ex re tua alteri transcripta reservâris tibi pensionem: alius consignativus, si alter tibi super bonis suis consignet seu constituat pensionem. Differt à locato & emphyteusi per hoc, quòd in his percipiatur pensio ex re propria & alteri concessa solùm quoad dominium utile, hìc ex re aliena. Qui censum vendit & postea tenetur solvere pensiones, dicitur censuarius, qui autem emit & cui postea solvitur pensio, dicitur censualista seu censualista, *Lugo d. 27. n. 1.* 1008.

1069. §. 2. Si dones prædium alteri eâ conditione, ut annuè præstet 100. ex illius fructibus, non est venditio, nec permutatio, nec locatio, nec in rigore census, sed donatio sub modo & gravamine, adeóque contractus innominatus, *do, ut facias*, vel *do, ut des*, *Castrop.* tr. 32. d. 6. p. 3. n. 3. Neque est census, si Princeps alicui propter obsequia constituat pensionem annuam, cùm non constituatur super re vel persona utili, ideóque illa extinguitur morte Principis aut pensionarii, nec transit ad hæredes, *Lessius* in Auct. V. *Census*, cas. 1.

1070. §. 3. De censibus contractu utrimque oneroso constitutis decrevit *Pius* V. 1. Ut statuantur tantùm super re immobili fructifera, certis finibus designata. 2. Ut fiant non nisi in pecunia numerata præsentibus testibus ac Notario. 3. Ut nullæ anticipatæ solutiones fiant aut in pactum deducantur. 4. Ut censuarius non teneatur solvere pensionem, si casu fortuito non percipiat fructus. 5. Ut censuario liceat vendere rem censui subjectam, Censuistæ tamen priùs offeratur, ut si velit, intra mensem emat. 6. Ut non fiat pactum, quo censuarius propter moram solutionis teneatur ad pœnam, item ut ex pensionibus non solutis non constituatur novus census. 7. Ut censuarius non sustineat onera, quæ ex natura hujus contractûs ad eum non spectant. 8. Ut re pereunte aut redditâ infructuosâ, pereat cum proportione census. 9. Ut census semper maneat eodem pretio redimibilis, censuista tamen admoneatur bimestri ante. 10. Potest cum censuista cogere censuarium ad redimendum intra annum. 11. Ut censuarius non cogatur redimere, si nolit. 12. Census aliter constituendum decla-

declarat esse usurarium. 13. Ut hæc serventur, si census antehac constituti vendantur. 14. Ut pretium censûs semel constitutum non mutetur in gravamen censuarii. Has omnes conditiones late explicant *Lugo* s. 4. & seqq. *Castrop.* de just. d. 6. p. 16. brevius *Pirh.* l. 5. Tit. 19. à nu. 85.; sed *Less.* l. 2. c. 25. n. 33. meritò dicit Decretum illud, utì & alia aliorum Pontificum circa census, non esse recepta in Belgio, *Spor.* t. 6. c. 6. n. 11. dicit certum esse, quòd Bullæ illæ in nostra Germania receptæ non sint in eo rigore, *Ilf.* t. 4. d. 2. n. 447. dicit Decreta *Caroli* V. *Martini* V. *Calixti* III. & *Pii* V. quatenus restringunt jus naturale, pluribus locis, utì & in nostra Germania recepta non esse: idem docent *Tam.* & *Pirh.* n. 84. *Platel.* dicit illam prohibitionem *Pii* V. non esse receptam in Belgio, Germania & Gallia, utì patet ex praxi contraria, nam homines passim non faciunt sibi scrupulum, si contraveniant: itaque hìc videndũ est, quid de jure naturæ sit licitum vel illicitum.

§. 4. Non obstat æquitati contractûs censualis, 1011.
quod pretio finito ematur jus ad pensiones in infinitum, quæ decursu temporis longè superaturæ sunt pretium, ita cum communi *Castrop.* p. 12. Nam similiter pretium agri est finitum, licèt illo ematur jus ad fructus in infinitum percipiendos. Ratio à priori est, quia æstimatio talium pensionum, & multò magis juris ad illas, semper decrescit proportionaliter, quo enim pensiones sunt in spe remotiore, tanto sunt minus æstimabiles, compensatio autem & æqualitas per hoc habetur, quòd periculum amittendi censum aut pensiones, etiam sit perpetuum, utì & carentia pretii, ex qua communiter etiam in perpetuum cessat lucrum vel emergit damnum.

3012. §. 5. Pretium censûs à Censuario irredimibilis debet esse ferè duplo majus quàm redimibilis, utì omnes fatentur, & observatur in praxi, inquit *Lugo num.* 138. unde quò census magìs accedit ad irredimibilem & recedit à redimibili, eò majori pretio emi debet à censuista: è contrà si censuario maneat libertas redimendi, & censuistæ imponatur onus revendendi ad arbitrium Censuarii, hoc onus est pretio æstimabile, ideóque merito minuitur pretium censûs, *Laym. Pirh.* n. 72. Communiter autem in Germania pretium pro censu redimibili ex parte solius censuarii sunt 100. pro 5. quamvis possit plùs aut minùs dari pro varietate circumstantiarum loci & temporis, *Pirh.* n. 79. Addunt *Tambur.* L. 9. T. 2. c. 5. & *Sporer* n. 29. receptissimam esse consuetudinem, ut pro censu reali & personali utrimque redimibili, etiam cum pacto assecurationis justum pretium sint 100. in 5., hinc *inferunt*, si census constituatur sinè pactis censuarium gravantibus, justè minorì pretio emi, vel eodem pretio majorem pensionem constitui, v. g. sex aut etiam plures pro 100.

3013. §. 6. Census emi potest, spectato Jure Naturæ, minori pretio, quàm fuerit ab initio constitutus, ita cum communi *Less.* L. 2. c. 22. n. 47. *Sporer* n. 39., & in re consentit *Castrop.* P. 22. §. 2. quia talis census habet se per modum mercis, quæ vendi potest summo, medio vel infimo pretio: hinc *Dian.* P. 2. T. 8. R. 36. excusat illum, qui valde rogatus emit censum 8. annorum pro 80. quia merces ultroneæ meritò vilescunt, utì *num.* 935. dictum est. Putant quóque *Dian. Tambur.* c. 3. n. 11. aliique etiam posse emi minoris, quamvis pretium à Principe vel à Magistratu fuerit taxatum, quia Lex statuens certum pretium

tium censibus, intelligitur de censu, quando primùm constituitur, non autem de censu constituto, si postea vendatur, dicuntque id ubique ferè in praxi esse receptum.

§. 7. Merces æstimatæ constitui possunt loco pretii, quia æquivalent, & hoc ipso, quòd tradantur pro pensione emenda, licèt priùs æstimatæ fuerint, jam accipiunt determinationem, æstimationem & rationem pretii, *Castrop.* §. 4. N. 2. 1014.

§. 8. *Nav. Mol. Less.* aliique cum *Castrop.* §. 5. N. 4. docent contra *Rebell.* & *alios* ex debito vero ac legitimo creari posse censum, eò quòd videatur perinde esse aliquem liberare obligatione solvendi aut ab ipso solutionem accepisse; imò §. 6. contendit cum *Sot. Mol. Less.* & *aliis* contra *Salon. Rebell. Salas*, & *alios*, etiam ex pecunia credita constitui posse censum, quia tali pecuniâ creditâ emi possent merces à debitore, ergo etiam emi potest census: rectè tamen notat *Castrop.* in foro externo ordinariè præsumendam fraudem vel Usuram. Vide *Casp. Rodericum* de annuis redit. L. 1. q. 13. ubi optimè resolvit: adde tamen, quæ habet L. 2. q. 14. à n. 31. Item vide *Onnate* D. 76. Sect. 5. & D. 77. Sect. 2. 1015.

§. 9. Census constitutus ad longum tempus censetur esse bonum immobile, uti habet communior cum *Lugo* D. 27. N. 8. nisi fortè constituatur in re mobili, v. g. in grege ovium, quod fieri posse docent *Pirh.* n. 78. aliique plures apud *Castrop.* P. 23. §. 1, ubi §§. sequentibus examinat, super quibus constitui possit census. 1016.

§. 10. In dubio, an census constitutus sit redimibilis nec ne, censeri debet irredimibilis, ita *Covarr. Lugo* n. 7. *Spor.* n. 6. Ratio est, quia cùm constet de venditione census, & non constet de pacto retrovendendi appositio, venditio præsumitur absoluta, 1017.

soluta, quia factum illud novi pacti additi non præsumitur, nisi probetur.

1018. §. 11. Si Titius tantùm fingat se velle redimere censum, ut sic inducat Cajum ad minuendam pensionem, peccat contra Justitiam & tenetur restituere, *Lugo* d. 22. n. 177. atque communiter cum *Tamb.* c. 6 §. 9. Ratio est, quia facit dolum, qui dat causam contractui diminutionis, ad quam non habet Jus. *Nec refert*, quòd fingens se velle accusare alterum possit retinere pretium oblatum, secundùm dicenda n. 186. *Nam* hìc justè posset accusare, uti suppono, ergo hic venditur vera potentia accusandi, nec alteri inde sequitur aliud onus vel præjudicium, sed potiùs commodum: ibi autem per talem dolum imponitur Cajo onus diminutionis.

1019. §. 12. *Mol. Less. Sal* atque multi cum *Castrop.* P. 37. §. 1. tenent censualistam non teneri acceptare redemptionem censûs per partes, licèt oppositum teneant alii apud *Lugo* nu. 115. Ratio priorum est, quia videtur onus, debere sic membratim recipere pecunias suas, nec posse iterum simul ad alium finem applicare, in quod onus non censetur consensisse censualista, si nullum initum sit pactum.

1020. §. 13. *Valent Veg. Sal Tann. Castrop.* P. 24. §. 6. n. 7. *Pirh.* n. 81. docent rem censui subjectam non debere inscio censualistâ vendi alicui, à quo difficulter aut minùs securè accipietur pensio, quia censualista habet jus ad rem illam, utpote sibi obligatam, ergo non debet Jus illud per ejusmodi venditionem cum damno fieri ipsi deterius.

1021. §. 14. Si res censui subjecta absque culpa censuarii pereat, vel tota vel ex parte, aut in perpetuum reddatur infructuosa, non debetur pensio, vel de hac detrahendum est pro rata, quia perunte re

perit Jus rei inhærens, *Med. Tol. Rebell. Mol. Less.* quamvis id negent de quibusdam censibus *Covar.* aliique multi cum *Castrop.* P. 31. n. 1. Quòd si res talis uno tantùm vel altero anno non redderet fructus, si aliis annis tantos reddat, ut compensari possit, debebitur pensio, per se loquendo, utì debetur ex agris, licèt tertio aut quarto anno nihil adferant, quia quiescunt, *Less. Tann. Pirh.* nu. 80.

§. 15. Persona, super qua creatur census, debet 1022.
posse & velle suâ industriâ, labore aut negotiatione lucrari pensiones annuas, aut saltem habere proventus ex bonis aliis, alioquin erit purum mutuum & palliatio Usuræ, utì notant communiter omnes cum *Pirh.* n. 78. & *Sporer* n. 24. Vide etiam *Ennate* D. 78. S. 1. Excipiunt cum *Tamb* §. 2. n. 3. censum vitalitium, de quo jam dicetur.

§. 16. Census vitalitius non consistit in eo, quòd 1023.
ematur Jus percipiendi aliquid ex re vel ex persona aliena, sed potiùs in contractu sortis, in quo contrahentes se exponunt æquali periculo lucri & damni, cùm mors sit adeo incerta: hinc *Dian.* P. 7. T. 9. R. 60. sic explicat, quòd censualista per hunc contractum sponsionis dicat censuario non tamdiu victurum, ut recipiendo 10. annuè, recepturus sit successivè totam summam, censuarius autem è contrà quasi spondeat se tamdiu aut etiam diutiùs victurum, ubi adest utrimque incertitudo, spes lucri & periculum damni. Hunc autem censum esse justum docent *S. Th.* Opusc. 72. c. 9. aliique innumeri cum *Castrop.* P. 13. N. 2. Quòd autem attinet ad pretium illius, debet hoc relinqui prudentum arbitrio, habitâ ratione ætatis, complexionis ac modi vivendi illius personæ, ad cujus vitam constituitur, minoris enim emi debet, si constituatur super vita juvenis vel hominis robusti, quàm si senis vel

im-

infirmi, & fieri posset, inquit *Less.* in auct. v. *Societas officiorum*, ut aliquando 16. in 100. constituerentur. Non potest autem huic censui addi pactū, ut si redimatur, refundatur idem pretium à censuario, quo ab initio venditus est, quia quando postea redimeretur, jam transiissent aliquot anni de vita, ergo panciores pensiones restarent solvendæ, quàm ab initio, ergo Jus ad eas non potest tanti revendi, *Tamb.* L. 9. T. 2. c. 3. n. 5. *Spor.* n. 5.

Occurrit hìc dubium: Titius pridie trium Regum anno 1706. dedit Cajo mille ad censum vitalitium, cujus primam pensionem levaret in termino trium Regum anno 1707. moritur autem Titius die Omnium Sanctorum anno 1706. *Quæritur*, an hæredi Titii debeatur pars pensionis pro rata temporis decursi.

Pro parte negante est, 1. Quia Jus ad illam pensionem erat personale, Jus autem personale non transit ad hæredem, ergo cùm ante terminum Regum 1707. non sit obligatio solvendi, & persona Titii tum ampliùs non sit, nemo tum est, cui pensio deberetur. 2. Hic pensionarius est veluti usu-fructuarius, qui, secundùm communem omnium, gaudet solis fructibus actu perceptis seu collectis. 3. Est praxis plurium locorum, ut nequidem pro rata temporis solvatur tali hæredi.

Pro parte affirmante est, 1. Quòd census vitalitius sit ad alimenta & ad sustentationē vitæ, nam collocans vult vivere pensione, ne vivens capitali, tandem consumat: ergo æquum est, ut pensio currat cum proportione & respectu ad vitā, quæ sustentari debet & sustentatur à die constituti census: hinc *Molin.* T. 3. d. 635. n. 8. rectè & universaliter dixit: *Pensio in alimenta pensionario est assignata, eaque*

de

de causa pro rata temporis, quo vixerit, est ea ad eadem alimenta solvenda. 2. Si Titius Festo omnium Sanctorum transtulisset in Cajum Jus ad pensionem, respondens suæ vitæ, Titius fuisset respectu istius Juris mortuus civiliter, & tamen Festo Regum deberetur illi pensio pro rata temporis, uti certum est, ergo etiam tunc debetur, licèt mortuus sit naturaliter, quia in his, & respectu temporis decursi, æquivalent mors civilis & naturalis, uti rectè innuit *Cardinalis de Luca de Benef. Disc.* 100. n. 1. 3. Pensio vitalitia habet se prorsus, uti pensio assignata Clerico pro alimentis & sustentatione vitæ, uti rectè *Garz.* p. 2. c. 1. n. 120., & certum videtur, nam utraque est personalis, est ad sustentationem, finitur morte pensionarii, nec est Jus ad eam nisi anno elapso; atqui pensio Clerica mortuo pensionario debetur hæredi pro rata temporis decursi, uti tenent *Alberic. Gabr. Zech. Peregr.* uterque *Mol. Covarr.* variar. Resol. c. 15. n. 13. *Garz.* suprà, *Tond. Lott. Gall* de Contr. d. 37. n. 8. aliique communiter; ergo. 4. Quando intra annum redimitur ordinarius census, sive realis sive personalis, debet solvi pensio pro rata temporis decursi, uti habet communis cùm *Castrop.* Tract. 32. Disp. 6. Punct. 37. §. 4. & *Haun.* Tom. 4. de contractu census nu. 363., etiamsi nunquam fit obligatio solvendi aliquid ante annum evolutum, ergo similiter, si intra annum desinat census vitalitius. 5. Si censuista ordinarius moriatur intra annum, debetur hæredi census pro rata temporis præteriti, ergo etiamsi moriatur censuista vitalitius, nam hæc tantùm est differentia inter hos census, quòd prior velit suo hæredi manere Jus ad capitale, posterior autem velit secum emori capitale, quod est in favorem hujus

jus censuarii, ergo hic censuista non debet sa-
tem quoad pensionem esse deterioris conditio-
nis, quàm prior. *Rationem* universalem omnium
à priori dant *Castrop. & Haunold.* suprà, quia om-
nis censuarius debet pensionem ob interusurium
pecuniæ à censuista ei traditæ, sed hoc interusu-
rium incipit à die constituti censûs & dividitur
pro divisione temporis, potest enim solus cen-
suarius ab initio uti, & per totum decursum
temporis lucrari illis pecuniis; est autem ini-
quum, ut ex re censuistæ ditescat cum hujus ja-
ctura; quia *Locupletari non debet aliquis cum alterius
jactura*, Regul. 48. Juris in 6. Et L. 10. ff. *Mandati*
dicitur: *Bonæ fidei hoc convenit, ne de alieno lucrum
sentiat* ergo dicendum est, quod pensio habeat
eandem divisionem temporis, ergo currit & ca-
dit censuistæ cum lapsu temporis, & consequen-
ter hæredi Titii debebitur pro rata temporis.

Hæc secunda sententia videtur æquior & pro-
babilior: nec rationes oppositæ urgent; nam *pri-
ma* manifestè retorquetur in pensione Clerici
mortui, quæ etiam personalis est &c., & tamen
pro rata temporis solvenda est hæredi. Itaque
dico cum *Castrop. & Haunoldo, quòd ex conventione
partium solutio actualis non debeatur ante finem anni,
vera tamen debitum solvendi contrahitur secundum la-
psum temporis.* Ad 2. Nego habere se veluti usu-
fructuarium, tum quia alioquin hæres pensio-
narii non gauderet pensione, nequidem totius
anni decursi, si pensionarius eam ante mortem
suam non percepisset vel exegisset; tum maximè,
quia ipse non utitur pecuniâ alienâ, & licèt ute-
retur, id non fieret *salvâ pecuniæ substantiâ*; ergo
non est usu-fructuarius: imò in pecunia (per
se

se loquendo) constitui non potest usu-fructus, cùm pecunia sui usu consumatur, *Less.* Lib. 2. c. 3. n. 17. *Laym.* Lib. 3. Tract. 1. c. 6. nu. 2. *Ad 3.* Abstraho ab alia fortasse alicubi consuetudine; nec inquiro, an hæc sit justa vel injusta, sed tantùm resolvi, quid debeat fieri spectato jure communi & naturâ hujus contractûs; si enim quis sciat aliam esse praxin alicubi, & nihilominus det ad censum vitalitium, resignat suo juri: de cætero etiam sunt, qui contrarium practicant, & interrogati Juris-Consulti in Diœcesi Monasterienſi dixerunt id, quod dixi, & negarunt se scire aliquid de contraria consuetudine. Itaque consultum est, ut dum initur contractus, exprimatur, quid circa hoc fieri debeat post mortem censuistæ, ut sic occurratur huic dubio.

§. 17. Quamvis nescias modum contrahendi per censum vel alium contractum licitum, si tamen videas viros probos & prudentes passim contrahere hoc vel illo modo, & velis, contrahere modo optimo, si modus sit, quo excusantur alii, etiam tu excusaberis, licèt illum explicitè nescias, ita *Valent. Less. Laym. Tambur.* aliique cum *Sporer* n. 27. Ratio est, quia in his intentio implicita idem operatur quod expressa, uti Jura loquuntur debet tamen etiam alter contrahens saltem virtualiter & implicitè consentire in istum alterum modum, uti diximus num. 144. Pro intelligendis melius & explicandis hic dictis de contractu censûs, utile erit legere, quæ habentur in *Vind. Gobat.* P. 2. Prop. 18. 1024

1025. Q. 192. *Quænam pacta licitè adjiciantur contractui censûs.* Bz. Seqq. §. 1. Censui reali licitè adjicitur pactum commissorium, ut scilicet, si censuarius pensionem non solvat intra certos annos, res censui subjecta cadat in commissum, id est, fiat illius, qui emit censum, dummodo tres conditiones adsint, inprimis quòd venditor culpâ suâ non solverit, cùm potuerit: deinde ut pœna illa proportionetur culpæ, nam pro parva pensione non soluta non potest prædium magni valoris cadere in commissum: denique ut pro onere talis pacti augeatur venditori pretium, ita *Tol. Castrop.* d. 6. p. 24 §. 5. *Tamb.* l. 9. T. 2. c. 4. §. 4. n. 1. *Spor.* t. 6. c. 6. n. 15.

1026. §. 2. Licitè additur etiam personali censui pactum rescissorium, ut scilicet venditor, si intra certos annos non solverit pensionem, teneatur emptori, rescisso contractu, totum pretium restituere, neque ob hoc pactum opus est augeri pretium, *Medin. Castrop. Tamb. Sporer.*

1027. §. 3. Etiam licitè additur pactum, ut non possit redimi per partes, sed tantùm totus simul, *Sot. Ban. Tol. Less. Tamb.* §. 6. *Spor. Lugo* d. 27. n. 15. contra alios: nec ideo videtur remittendum de pretio, *Castrop.* §. 2.

1028. §. 4. Etiam licitè additur pactum, ut non possit redimi, nisi in eadem præcisè moneta, quæ data est, sive valor ejus crescat sive decrescat, supposito quòd quando census constituitur, sit æquale periculum incrementi ac decrementi, tum enim accedit novus contractus sortis, ita *Less.* & *Lugo* n. 137. qui à n. 242. dicit etiam in simili casu addi posse pactum de non redimendo, nisi in eadem moneta, sed in majori vel minori summa, juxta majorẽ vel minorem valorem, quem moneta illa tum habuerit. De pactis, quæ censui addi possunt, videri

videri possunt plura apud *Castrop.* toto p. 24. An autem addi possit pactum assecurationis, non tantùm respectu sortis, sed etiam respectu lucri, vide dicta n. 876.

DUBIUM X.

Quid sit Cambium.

Resp. Cambium, quod permutationem significat, hìc accipitur pro sola permutatione pecuniæ: Et est contractus, quo Campsor aliquis Campsario volenti cambire pecunias, cum lucro aliquo præter sortem. Quod si sine intentione usuraria fiat, ob titulos justos tali lucro æstimabiles, patet non esse malum: Unde cùm quatuor sint Cambiorum genera, nimirum, 1. Cambium minutum seu manuale, 2. Cambium per litteras, 3. Cambium reale, 4. Cambium siccum seu fictum, *circa ea resolvuntur:* 1029.

I. Licitum est Cambium minutum, in quo dantur pecuniæ majores pro minoribus, vel contrà, quia hìc sunt justi tituli aliquid lucrandi, nimirum labor Campsoris in numeranda pecunia; item diligentia in pecunia omnis generis conquirenda, ut Campsariis quibusvis sit paratus; item puritas materiæ & commoditas, ùt cùm aurum, vel alia moneta commoda detur pro minuta & incommoda. *Laym. l. 3. t. 4. c. 19. num. 4.*

II. Licitum est item Cambium per litteras, cùm scilicet Campsor hìc v. g. Monasterii, prior accipit pecunias, quas postea litteris datis alibi, v.g. Francofurti, refundit per suos factores: quia hìc etiam sunt justi tituli, scilicet, virtualis trajectio pecuniæ, & ejus assecuratio; tantundem

»dem enim facis, ac si Campsario pecuniam ejus »Francofurtum transferas sine periculo. Minùs »tamen Campsor exigere debet, quàm si realiter »transtulisset. *Lay. l. c. Bonac. d. 3. q. 5. p. un. nu. 7. »Nav. man. c. 17. n. 283 Less. l. 2. c. 23. d. 3. &c.*

» III. Item licitum est Cambium reale, cùm »Campsor hìc Monasterii prior dat pecunias, ut »per suos alibi eas recipiat à Campsario, qui ali- »bi habet pecunias, sed eget nunc eis hìc. Titu- »lus hujus Cambii est item translationis & asse- »curationis; tantundem enim facit Campsor, »ac si pecunias Campsarii absentes sisteret hìc »præsentes, vel ùt alii ajunt, ac si præsenti pecu- »niâ emeret absentem, quæ utique minùs valet. »*Laym. n. 6. & 7. Bon. l. c.*

» IV. Illicitum est Cambium fictum seu sic- »cum; quod nihil aliud est, quàm titulus lu- »crandi; ùt v. g. Titius indigens pecuniis petit à »Campsore sibi dari 100. Campsor autem non »aliter dat, nisi Francofurti. v. g. vel alio loco »distante solvendos, petitque ab eo pretium, »quod solet dari pro locis similibus: Titius ergo »accipit, & tamen verè non cogitat reddere in »istis locis, imò forsan nec habet istic correspon- »dentem, idque constat Campsori: contractus »hic est Cambium fictum, ac revera mutuum, »ideoque palliata usura. Excusabitur tamen »Campsor, si lucrum illud exigat titulo lucri »cessantis. Plura vide apud *Tol. l. 5. cap. 52. Bon. »num. 2.*

» V. Quod attinet ad Cambium Francofurtense, »in quo mercatores dantes Cambium ad proxi- »mas nundinas, quò magìs eæ distant, eò plùs »exigunt, si ideo præcisè plùs exigatur, quia so- »lutio diutiùs differtur, usura est: si autem ra-

tione

tione alterius tituli justi, v. g. lucri cessantis, cùm pecunia mercatorum sit instrumentum lucrandi, quo si diutius carent, carent lucro, & quò longius est tempus, eò plures cambium petunt, ideoque crescit valor pecuniæ, tunc lucrum est justum. *Laym. n. 9. ex Mol. to 2 d. 404. n. 10. & 11. Less. d. 6. &c.*

VI. Qui cambiendo, (vel aliter) pecuniam adulternam accipit, sive ex ignorantia aut inadvertentia, non potest illam expendere, quia res vitiosa non potest tradi alteri, vitio non detecto. *V. supra de vendit.* Neque ex eo, quòd ipse deceptus est, potest decipere alios, cùm actio, quâ deceptus fuit, nullum ad hoc jus tribuat. *Bon. n. 4. ex Azor, Sanch. &c.*

ADDENDA.

Quæst. 183. *Quid circa cambium sit præterea notandum.* Resp. Seqq. §. 1. Cambium est contractus, in quo permutatur pecunia pro pecunia, cum lucro illius, qui in alterius gratiam permutat. 1038.
Differt à mutuo, 1. Quia cambium fit tantùm in pecuniis; mutuum etiam in aliis rebus. 2. Quia in cambio intervenit aliqua diversitas, vel quoad pecuniam, vel quoad locum; in mutuo potest eadem res & eodem loco reddi. 3. Quia cambium non perficitur, nisi factâ utrimque traditione pecuniæ, quæ etiam eodem tempore fieri potest; in mutuo traditur res, alio tempore reddenda. Illud cambium propriè dicitur manuale, quod fit eodem loco & tempore, nempe statim de manu in manum. Ad cambium minutum refertur, si pro pecunia dubia vel non ubique recepta detur certa, vel ubique aut saltem hoc loco recepta. Cambium per litteras aliter vocatur cambium ad locum, quia campsor non dat

pecunias in loco, in quo est, sed per litteras assignat ad alium locum; cambium autem reale dicitur cambium in loco; quia campsor ibi, ubi est, dat pecunias. Si Campsor simul exerceat negotiationem cum suis & alienis pecuniis, quas conservat, dicitur trapezita, nummularius, mensularius vel argentarius.

1031. §. 2. Justum pretium cambii est illud, quod lege vel consuetudine vel communi hominum proborum æstimatione taxatur, spectatâ vilitate monetæ permutandæ, loci distantiâ, periculo viarum, copiâ vel penuriâ pecuniarum aut Mercatorum in aliquo loco. Potest autem pro trajectione pecuniæ accipi pretium communiter taxatum, etiamsi ipsa trajectio sit aliunde utilis Campsori, v. g. quia hìc accipit suam pecuniam loco illius, quam habet Francofurti, nam ad hoc, ut communis aliqua æstimatio imponi possit & pretium accipi, sufficit, quòd talis trajectio pecuniæ sit plerisque incommoda, nunc autem fiat in gratiam Campsarii, ita *Cajet. Mol. Bonac. Less. Spor.* t. 6. c. 6. n. 40. quod his similibus confirmatur, nam si bajulum conduxisses, qui pecunias tuas ferret Francofurtum, si hic aliquem reperiret, qui nomine suo illas tibi solveret Francofurti, posset idem pretium conductionis accipere, ac si reipsa transtulisset, *Less.* l. 2. c. 23. n. 20. Item sicut si conduxisses Titium, ut equum tuum duceret Francofurtum, quamvis ex alia causa eò proficisci vellet, forétque illi nunc commodissimum uti tuo equo, posset acceptare pretium, de quo tecum contraxisset, ita & hìc, *Lajm.* l. 3. t. 4. c. 19. n. 6. *Less.* n. 32. Non posse tamen campsorem tantùm exigere, quantùm exigeret bajulus, reipsa transferens, aut qui trans-

transferendi obligationem susceperisset, probat rectè Less. in auct. V. *Cambium.* cas. 2.

§. 3. Aliqui ad justitiam cambii requirunt omnes conditiones, quas *Pius* V. in Bulla, *In eam*, requirit, nempe 1. Ne concedatur alteri pecunia solvenda in loco, in quo nullam habet aut habere potest, cum præsumptione recipiendi eam in loco, in quo eam concessit. 2. Ne pactum fiat de certo interesse lucri cessantis aut damni emergentis solvendo à Campsario, si non solverit statuto tempore. 3. Ne ob protractum vel remotiorem terminum solvendi liceat plus exigere. 4. Ut in terminis solutionum constituendis habeatur ratio longinquitatis & vicinitatis locorum, ad quos solutio destinatur: sed cùm ea Bulla vix ullibi fit usu recepta, communiter censetur non obligare, utì notant *Salas*, *Lugo* d. 28. n. 107. *Steph.* t. 4. d. 9. n. 133. Hinc DD. non damnant eos, qui non observant, inquit *Less.* l. 2. c. 25. nu. 33., eò quòd Constitutio illa recepta non fuerit: itaque videndum est, quid jus naturæ requirat. 1032.

§. 4. Si Titius Campsor bonâ fide det tibi hìc 100. florenos, & tu spondeas solutionem Francofurti, quia tamen ibi nec pecuniam nec notum habes, Titius pro te agat apud suum Factorem Francofurti, ut ille Titius nomine tuo per cambiales solvat illos 100, hic contractus dicitur cambium cum recambio seu cum recursu; ab aliis vocatur Vesuntinum à VesuntioUrbe in Burgundia; ab aliis Placentinum à Placentia Italiæ Urbe, eò quòd putetur istis locis primò celebratum; in hoc contractu Campsarius patitur onus duplicis cambii, Campsor autem refert duplex lucrum, & 1033.

hunc contractum velut licitum defendunt *Sot. Merend. Comitolus, Mol.* t. 2. d. 404. n. 13. putátque *Haun.* nu. 395. cohoneſtari poſſe, ſi certo modo inſtituatur: ſed pro praxi rejiciendus eſt velut purum mutuum & palliata uſura; utì rectè *Leſſ. Nav. Lugo* num. 98. *Diana* p. 1. t. 8. R. 1. & p. 9. t. 8. R. 67. *Burgh.* cent. 3. caſ. 36. *Spor.* autem n. 44. vocat rem diabolicam, quia reipſa eſt duplex cambium fictum.

1034. §. 5. Cambium Francofurtenſe etiam per hoc excuſatur ab aliquibus, quòd tempore propinquo nundinis fit copia pecuniarum, adeoque multitudo Campſorum facit cambium vilius, è contrà tempore remotiore eſt minor copia, unde cùm talis pecunia habeat ſe per modum mercis, pretium ejus augebitur ex penuria venditorum & minuetur ex copia: ita innuunt *Cajet. Med. Tol. Sa, Salas cum Caſtrop. d.* 7. p. 7. nu. 3 *Laym.* n. 9. *Leſſio* n. 35.

1035. §. 6. Notant *Leſſ.* à n. 34. *Laym.* n. 8. aliique communiter, non eſſe injuſtum, ſi campſor, præter ordinarium pretium cambii, quærat lucrum ratione majoris valoris pecuniæ in uno loco quàm in alio, utì ſi hìc, ubi multùm valent ducati, numeret 94. ducatos, & poſtea in Italia, ubi minùs valent, recipiat 100. quamvìs cum illis ex Italia iterum huc negotiando aliud lucrum reportet, hæc enim ſpectant ad induſtriam.

1036. §. 7. Si Titius det famulo meliores pecunias Creditori ſolvendas, famulus autem commutet illas vilioribus, quibus cum lucro ſuo ſolvat, ſecundùm dicta p. 1. n. 1045. non peccat ſaltem graviter, quamvìs faceret ſine præſumpto conſenſu domini, utì habet communior contra *Caſtrop.*

strop. d. 7. p. 3. Communiter tamen peccabit venialiter contra fidelitatem & observantiam, debitam Domino. Quòd si Titius expressè mandâsset tradi easdem pecunias, aut si poterat plus obtinere à Creditore quàm solutionem debiti, aut si ipse voluisset sibi reservari pretium cambii, si permutarentur &c. posset peccare famulus graviter & teneri restituere, uti cum communi Ill. t. 4. d. 2. num. 452.; similiter si famulus à Titio destinatus fuisset, ut reciperet pecunias ab aliquo nomine ipsius Titii, famulus non posset eas permutare, quia hoc ipso quòd traderentur famulo, Titius acquireret jus ad illas, quale tamen jus non acquisiverat creditor, cui solvendum erat à famulo, Laym. n. 5.

§. 8. Cuivis licitum est cambiare seclusâ pro- 1037.
hibitione Magistratûs: contra quam si quis cambiet, Sot. dicit fore mortale, sed meritò negant Mol. Less. Laym. Tamb. Sporer num. 44. nisi fortè cederet in grave damnum Reip. v. g. si per hoc bonæ monetæ extra Provinciam extraherentur & malæ importarentur, alioquin ad summùm erit inobedientia levis.

DUBIUM XI.

Quid Locatio & Conductio.

RESP. Est contractus, quo quis personam, vel» 1038.
rem aliquam mobilem, vel immobilem al-»
teri ad tempus utendam, vel fruendam conce-»
dit, certo pretio aut mercede, seu pensione con-»
stitutâ. Utenda concedûtur, v. g. elocata domus,»

»equus, servus, &c. Fruenda conceduntur, eloca-
»tæ vaccæ, capra, fundus, pomarium, &c. Unde
»confideratâ hujus contractûs naturâ, & juris di-
»spositione, *resolvuntur sequentes Casus.*

» I. Si res locata ante traditionem pereat, con-
»tractus dissolvitur, & conductor liberatur.

» II. Si absque culpa conductoris, usus vel fru-
»ctus rei cesset, v. g. quia domus ruinam mina-
»tur, infestatur spectris, vel ob periculum pestis
»(nisi tamen quoad hoc consuetudo sit contra-
»ria) aut belli, tutam habitationem non præstat,
»liberatur conductor à solvenda pensione pro
»tempore, quo non potest inhabitare, vel aliâ re
»conductâ uti vel frui, ut *v. apud Lay. l. 3. tr. 4.*
»*l. 22. n. 3. Less. l. 2. c. 24. d. 2.*

» III. Servo, aut laboratori conducto non de-
»betur stipendium temporis notabilis, quo æger
»decubuit; nec ægro nisi expensæ modicæ: nisi
»tamen aliter sit conventum, aut consuetudo fe-
»rat. *V. Sa, V. Conductio.*

» IV. Propter modicum damnum; vel infortu-
»nium, nihil remittitur colono de pensione: se-
»cus, si magna sit clades. Quòd si tamen antece-
»dentium vel sequentium annorum fertilitate
»damnum compensetur, non remittitur, *Lay. n.*
»*7. Less d. 3.*

» V. Si pluribus annis ob cœli clementiam (se-
»cus si ob industriam colentis) uberiores fructus
»ex fundo elocato proveniant, potest colono
»pensio augeri. *Laym. n. 8.*

» VI. Expensas in rem conductam, quæ dura-
»turæ sunt, v. g. conservare sarta tecta, tributa &
»onera publica præstare, ad locatorem seu domi-
»num spectat; nisi aliter conventum sit, aut con-
»suetudo ferat. *Laym. n. 4.*

VII.

VII. Si Conductor in rem conductam neces-» sarias, sive utiles expensas fecerit, potest eas» de pensione detrahere, vel repetere à locatore;» & dum non solvuntur, retinere rem condu-» ctam. *Laym.* loc. cit. *Mol.* Disp. 496. »

VIII. Etsi incendium plerumque accidat» culpâ inhabitantium, & sic in dubio contra il-» los præsumptio sit: quia tamen sæpe id fit culpâ» famulorum, quam Pater-familias præstare» non cogitur, hinc conductor absolvendus est,» nisi locator ostendat culpam. *V. Laym.* suprà *n.*» 6. & *Dian.* P. 9. T. 7. R. 31. ubi ex *Hun.* & *Berl.*» docet, si constet accidisse culpâ certi & determi-» nati alicujus de familia, isque circa officium» suum deliquerit, ùt v. g. stabularii, qui lumen» malè custodiérit in stabulo, teneri patrem fa-» milias (nisi famulus iste pro fideli ac diligenti» fuerit habitus) de damno: secus, si culpâ alteri-» us; vel si non constet, utrùm casu an culpâ cu-» jusquam acciderit. »

IX. Si conductor domus, v. g. ante tempus» velit emigrare, id quidem licet, potéstque alteri» locare; cæteroquin autem de pensione nihil ei» remittitur. »

X. Locator non potest ante tempus præfini-» tum conductorẽ invitum privare re conductâ,» nisi in his casibus, 1. Si pensionem non solvat:» exspectare tamen debet biennium, si ultra bien-» nium res sit conducta. 2. Si casus improvisus» accidat, ob quem domus, v. g. ipsi Domino ne-» cessaria sit. 3. Si rem locatam reficere necesse sit,» nec possit fieri altero inhabitante. 4. Si condu-» ctor in re conducta malè versetur, v. g. destruat,» vel abutatur, ùt alendo ibi meretrices, *Laym.* n. 9.»

» XI. Successor universalis, sive hæres non po-
»test ante completum tempus conductorem ex-
»pellere; partialis autem successor, ùt emptor, do-
»natarius, legatarius &c. non tenetur stare con-
»tractu locationis, utì neque conductor; nisi ta-
»men aliter pactum sit, v. g. ne res locata duran-
»te tempore locationis alienetur. *Vid.* Less. num.
»37. & 38. & Laym. num. 10.

ADDENDA.

1039. QUæst. 194. *Quid præterea sit notandum circa hos contractus.* Ex. Seqq. §. 1. Locatio & conductio habent se ad invicem, utì emptio & venditio, nam utì emens est ille, qui dat pretium & accipit mercem, vendens autem, qui dat mercem & accipit pretium; nec potest esse emens, nisi sit vendens, & vice versâ, imò emptio & venditio faciunt unum contractum, qui sub diverso respectu dicitur emptio aut venditio, ita etiam locator, qui dat utendum pro pretio, conductor, qui dat pretium pro usu, nec potest esse locator, nisi sit conductor & vice versâ, imò locatio & conductio faciunt simili modo unum contractum. Ad locationem & conductionem spectant contractus, per quos Medici, Chirurgi, Magistri, Famuli, Ancillæ, Mercenarii diurni, operas vel labores suos elocant.

1040. §. 2. Pretium propriè datur pro usu rei mobilis, merces pro labore, opera, vel obsequio hominis conducti, pensio pro Jure concesso utendi vel fruendi re immobili: debent autem hæc solvi in pecunia, alioquin erit contractus innominatus, ideóque non potest locator cogi, ut acceptet, vel conductor, ut solvat res alias præterquàm pecuniam, ita cum communi Navarr. Laym. Sporer T. 6. c. 7. n. 27.

§. 3.

§. 3. Jure Cæsareo prohibetur, ne elocetur 1041.
prædium militi vel Curiali vel Clerico negotiandi causâ, quamvis hi possint succedere conductori: item ne domus scholæ vicina elocetur fabro vel alteri, per cujus pulsum aut tumultum impediatur doctio: *Bonacina* tamen dicit Magistrum ipsum debere reclamare: ita citatis Legibus *Sporer* n. 22. Jure Canonico prohibetur, ne prædium elocetur ultra triennium fertile seu utile conductori, uti explicat *Fill.* T. 44. c. 2. n. 8. dicens, si alternis tantùm annis sit fertilis, posse elocari ad annos sex, si tertio anno, ad novem. Praxis tamen in multis locis habet, ut elocetur ad annos duodecim, cum clausula, ut utrique parti liberum sit post lapsum medii temporis à contractu desistere, nemo enim agros fertiles ad tres vel quatuor annos conducet, cùm intra id tempus expensas in meliorando faciendas recipere non possit.

§. 4. Cap. 1. *de Usuris*, in 6. prohibetur, ne do- 1042.
mus locetur publico usurario, sed Textus loquitur de usurario alienigena sive aliunde oriundo, uti cum communi notat etiam *Beja* P. 1. Cas. 27. Similiter *Navarr.* dicit illicitum esse elocare domos meretricibus: alii dicunt saltem illicitum esse elocare in ea parte urbis, in qua non permittuntur habitare, sed *Maj* & *Beja* suprà tenent oppositum, quia illa locatio proximè tendit ad dandam habitationem, remotè autem tantùm dat occasionem peccati.

§. 5. Conductor (nisi aliter sit conventum) 1043.
potest rem sibi locatam alteri elocare, qui primo conductori tenebitur pensionem solvere, primus autem conductor primo locatori, L. *Nemo.* 6. Cod. *De locato.*

§. 6.

1044. §. 6. Si Titius pauper obtinuerit Jus mendicandi in urbe, *Sanch.* in Consil. L. 1. c. 7. dub. 2. dicit eum posse pro certa pensione hoc Jus elocare alteri non pauperi: *Lugo* d. 29. n. 9. negat id licere, quia fieret fraus populo, qui eleëmosynam daret non pauperi: *Sporer* nu. 23. respondet pro *Sanch.* adhuc dari pauperi medietatè, quia datur conductori inde solventi pensionem, nam id secundùm omnes liceret, si pauper æger per alium divitem eleëmosynam peteret: est tamen in hoc aliqua disparitas, nam hic dives petit nomine pauperis, qui etiam fruetur, ergo datur pauperi, conductor autem ille petit nomine suo ex vi Juris sibi empti ad petendum, ergo reipsa videtur dari ipsi conductori, non pauperi, hinc sententia *Lugo*, videtur probabilior.

1045. §. 7. Nuntius mercede conductus à Cajo, ut Coloniam eat, potest re dissimulatâ sinere se ab alio conduci ad eundem locum, acceptâ ab utroque integrâ & sic duplicatâ mercede, *Less.* L. 2. c. 24. n. 28. *Spor.* n. 39., & non improbabile dicunt *Lay.* L. 3. T. 4. c. 19. n. 7. *Castrop* d. 7. p. 4. n. 1. Ratio est, quia opera illa, quam spondet & præstabit secundo, est digna istâ mercede, per accidens autem est, etiam fuisse præstandam priori, nam ita obligat se singulis in solidum, ut quamvis unus deficeret, tamen alteri eam totam esset præstiturus, & ex eo, quòd præstet pluribus, non minùs præstat singulis, ergo etiam ex eo non debet minui æstimatio illius operæ. *Conf.* Nam si propter negotia propria statuisset ire Coloniam, & superveniret, qui conduceret ad tale iter, utique posset re dissimulatâ acceptare mercedem, ergo etiam nunc: consequenter & potiori Jure Auriga Coloniam conductus, quamvis mercedem petierit tanquam

quam rediturus vacuus, tamen si ibi vel in via inveniat revehendos, potest cum priori mercede etiam hæc lucra acceptare, quia illa opera erat digna istâ mercede, maximè cùm adesset periculum redeundi vacuo curru, casui autem vel ejus industriæ assignandum est hoc alterum lucrum.

§. 8. *Pupillus* vel *Minor* tenetur stare locatione 1046.
sui Tutoris vel Curatoris, *Abbas* aut *Beneficiarius* sui Prædecessoris, *Uxor* mariti mortui, *Panormit.* aliique cum *Lugo* à n. 23., quia quilibet tenetur ea rata habere, quæ factâ sunt à suo legitimo administratore. Hinc docet *Castrop.* D. 9. P. 18. N. 7. uxorem etiam teneri stare conductione per maritum factâ & necdum completâ, quia Jura statuunt, ut hæres perficiat negotium à defuncto inchoatum & nondum finitum.

§. 9. *Successor*, etiam particularis, non potest 1047.
expellere conductorem cum gravi ejus incommodo, v. g. ab agro conducto jam seminato, sed exspectare debet, donec fructus collegerit, iniquum enim esset, eum post labores & sumptus adhibitos pati eam jacturam, ita cum aliis *Sporer n.* 34. E contrà tamen potest conductor talis semper renunciare conductioni cum Legatario, cum Donatario, cum Emptore, quia hisce non obligavit, sed antecessori.

§. 10. *Locator* tenetur aperire vitia rei loca- 1048.
tæ, utì à n. 948. dictum est de venditore, alioquin tenetur de damnis secutis, quia obligatur tradere rem utilem ad usus à conductore intentos, ita cum aliis *Bonac.* de Contract. D. 3. Q. 7. P. 7.

§. 11. Spectato Jure Naturæ deberet conductor 1049.
ferre omnes casus fortuitos, etiam sterilitatis, utì notant *Mol. Less. Lugo* n. 36., non aliter ac emptor fert casus mercis, tanti enim valebat spes fructuũ,

cùm

cùm res locaretur; nihilominus ex benignitate Juris introductum est, ut quandoque remittatur aliquid; dubitatur autem, quænam dicatur magna clades, ob quam remitti debet saltem pars pensionis? *Bartol. Covarr. Less.* n. 17. *Lugo* n. 43. dicunt tum esse, si deducto semine aliisque impensis nè dimidium quidem solvendæ pensionis superfit; *Abb. & alii*, si colonus vix colligat tertiam partem soliti, v. g. vix 5., cùm aliàs soleret 15., *Navarr.* & alii, si vix colligat duas tertias, v. g. vix 10., cùm soleret 15.; verùm rectè monent *Laym. & alii* in hoc attendendum esse communem usum cujusvis Patriæ. Duo addit *Lessius* n. 18. & 14. nempe si fructus jam collecti casu pereant, antequam commodè potuerint inveni, remittendum esse de pensione, non aliter ac si fuisset sterilitas, limitant *Mol.* & *Lugo* n. 48., nisi ubertas proximorum annorum id compensset, L. 8. Cod. hoc tit. *Stryck.* S. 2. c. 9. n. 25. Deinde colono partiario, qui aliquotam partem fructuum, v. g. tertiam pendere debet, nihil remitti ob anni sterilitatem, uti habet *Gloss. Abb. Navarr.* aliique cum *Sporer* nu. 53., quia hic tanquam in contractu societatis tenetur damnum & lucrum cum domino fundi dividere. Etiam notant omnes communiter cum *Bart. Less. Lugo* n. 52. *Wsung* T. 4. d. 2. n. 459.; quamvis aliquando sit maxima ubertas fructuum, totam utilitatem esse conductoris, nam L. *Si merces.* ff. *Locati*, dicitur conductori immodicum lucrum non auferri, & ratio est, quia sterilitas fuisset ipsi damnum intolerabile, ubertas autem nemini nocet. Denique notat *Stryck.* §. 20. ob damnum fructibus jam invectis illatum nihil remitti conductori, *Argum.* L. 12. Cod. hoc tit.

§. 12.

§. 12. Si impedimentum utendi re vel personâ conductâ oriatur ex parte conductoris, etiam involuntariè, utì quia est infirmus, vel incarceratus, non potuit colere agrum, aut mercenario conducto laborem assignare, adhuc, per se loquendo, tenetur totam pensionem vel mercedem solvere, quantùm interest locatoris, ita ex Jure *Mol. Navarr. Less. Laym. Lugo* n. 27. Ratio est, quia tum non stat per locatorem vel rem locatam, sed per solum conductorem, quò minùs habeatur usus vel fructus. *Nec refert*, quòd conductor sit sinè culpa: *Nam* æquius fuit, ut hoc in se onus sumeret conductor præ locatore, qui etiam est sinè culpa. Dixi, *quatenus interest*, nam si res vel opera alteri est locata sinè damno locatoris vel conducti, ad nil tenetur, cum nullum damnum sit causatum. Quòd si alteri locata plus lucri attulit, hic excessus spectat ad locatorem, si conductor rem à se abdicaverat, utì communiter fieri solet; si tamen retinuisset animum eâ postea utendi, ad eum spectaret etiám ille excessus, *Lugo* n. 30. *Sporer* n. 49. Addit *Lessius n.* 9. locatorem, quamvis non liceat alteri, debére remittere de pensione, propter libertatem, quam conductor ipsi relinquit locandi alteri; negat tamen hoc *Tamb.* dicens deberi totam, eò quòd libertas ista sit parum utilis, & pensio, per se loquendo, certò debeatur tota; *Mol. & Sporer* suprà meliùs dicunt deberi totam, nisi conductor de aliqua parte ideo remittenda paciscatur. Quòd si famulus conductus ad servitium annuum ægrotet, v. g. trimestri, non tenetur anno evoluto id supplere, utì cum communi *Lugo* n. 61. Nec ideo posse ei aliquid detrahi de stipendio docent *S. Antonin. Innoc. Graff.* aliique multi apud *Lugo* nu. 58. 1050.

Oppo-

Oppositum tamen tenent *Covarr. Silvest. Mol. Laym. Barbos. Lugo* aliique plures; sed spectanda est consuetudo locorum: probabilius autem videtur Dominos non teneri ad speciales sumptus pro curatione, utì rectè *Rebell.* & *Lugo* n. 60.

1051. §. 13. Fructus rei locatæ, v.g. agri, si sint adhuc pendentes, spectant ad dominum rei locatæ, quia sunt adhuc pars rei, aut faciunt quid unum cum ea, hinc si Laicus emat fructus pendentes prædii ecclesiastici vel religiosi, non tenetur pro eis solvere gabellas, *Diana* P. 3. T. 1. R. 19. E contrà, fructus jam separati à fundo & à conductore collecti sunt ipsius, etiamsi is pensionem necdum solverit, *Mol. Lugo* n. 26. *Tamb.* de Contract. L. 9. T. 4. c. 3. n. 5. *Sporer* n. 25. aliique contra *Gloss Bart. Barb* & *alios*. Ratio est, quia quamvis manerent hypothecati aut veluti in pignus tacitè subjecti pro pensione, tamen ex vi contractûs habet conductor Jus fruendi re, ergo faciendi fructus suos etiam ante solutam pensionem, ideóque rectè dicit *Diana* suprà, colonos Ecclesiasticorum vel Religiosorum teneri solvere gabellam ex fructibus collectis, si eos alienent, nam collecti spectabant ad Laicos.

1052. §. 14. Expensæ necessariæ ad conservandam substantiam rei locatæ, nisi pactum vel consuetudo obstet, spectant ad locatorem, v.g. ut reparentur fenestræ, fornax, puteus, ut in agro fiant fossæ, aggeres, ut viæ ante domos pro communi bono sternantur, ut equus instruatur soleis, vel extraordinario medicamento curetur, si sit infirmus. Ratio est, quia locator tenetur rem facere aptã usui conductoris, aut (si aptitudinem amiserit) eandem reddere, nam ad hoc accepit pretiũ, ut ei usum procuret: modicæ tamen & ordinariæ

expensæ

expensæ necessariæ ad hoc, ut res conducta conservetur, v. g. à militibus vel ab incendio, spectant ad conductorem, *Tamb. Spor.* n. 37. ad magnas autem & extra-ordinarias non censetur se obligâsse conductor, unde si has omittat, res Domino perit. Quòd si initio conductionis fecit notabiles expensas in melioramenta, sperans se, v. g. saltem post 4. annos recepturum eorum fructum, & locatio casu citiùs finiatur, æquum est conductori compensari has expensas, utì rectè *Lugo* n. 70.; si autem expensæ fuerint merè voluntariæ vel ad ornatum, has ferre debet conductor, nisi locator in eas saltem tacitè consenserit; si tamen essent multùm utiles locatori, & redderent rem notabiliter melioratam, utì si pro ambulacris plantâsset arbores fructiferas, & expensæ illæ factæ sint de voluntate saltem tacita locatoris, nec nimis graves, docent *Mol.* & *Lugo* n. 68. spectare ad locatorem, & hoc est conforme dictis n. 226.

§. 15. Si locator obliget conductorem ad meliorandam rem conductam, neque ideo ostendat se detrahere de pensione, putat *Molin.* id fieri debere sumptibus locatoris, quia melioratio cedit in perpetuam locatoris utilitatem, qui autem sentit commodum, par est, ut sentiat onus. E contrà *Lugo* num. 69. aliique dicunt, hoc ipso quòd conductor obligaverit se ad melioration-em, etiam suscepisse onus expensarum, si nihil additum sit vel exceptum, sicuti qui obligat se ad pensionem solvendam Francofurti, obligat se ad sumptus ad hoc necessarios. 1053.

§. 16. Potest fieri pactum, sed cum diminutione pensionis, ut conductor omne periculum in se sumat & assecuret locatorẽ de omnibus damnis, 1054.

utì tenent *Nav. Az. Lugo* n. 73. contra *Sot.*; & tum tenebitur conductor de omni etiam fortuito casu, maximè si faciat contra vel præter conditiones pacti, v. g. si additum erat, ut fœnum non inferretur domui, si fœnum illatum est, & domus ob fœnum casu planè fortuito conflagravit, tenetur de hoc damno; item si pactum erat, ut equum haberet usque Coloniam, ipse autem ducit ulteriùs, & ibi planè casu capitur, etiam de hoc damno tenetur, quia egit contra vel ultra pacta, ita ex Juribus *Sporer* n. 42.

1055. §. 17. Si conductor privetur re conductâ, quia non potest solvere pensiones, remitti debet ei pensio sequentis temporis; si autem ideo privetur, quia malè versatur in re conducta, tenetur solvere pensionem temporis sequentis usque ad terminum locationis, *Less.* n. 38. *Sporer* n. 30. Quod tamen limitat *Lugo* n. 15. nisi locatori adhuc fuerit liberum retinere conductorem, quia tum videtur sponte recedere à contractu; tenebitur tamen conductor compensare damna vitio suo secuta, inter quæ erit lucrum pensionis, nisi res statim æquè utiliter locari possit alteri.

1056. §. 18. Quid dicendum sit in dubio, an res perierit casu, an ex culpa conductoris, videri possunt dicta *num.* 183. & 573. In dubio autem, an conductor pensionem solverit, adhuc tenetur secundùm dicta *num.* 571., quia locator est in possessione crediti contra ipsum, attamen Lib. *Quicunque*, Cod. *de Apochis publicis*, expresè statuitur, ut si quis ostendat se tribus annis proximis solvisse, in dubio præsumatur etiam antea semper solvisse, nisi clarè probetur oppositum.

DU-

DUBIUM XII.

De contractu Emphyteusis, Feudi & Libelli.

Resp. 1. Emphyteusis est contractus similis locationi, in quo res immobilis, quæ cultura possit effici melior, conceditur alteri, vel in perpetuum, vel non brevius saltem, quàm ad decennium; ita ut dominium ejus directum, & possessio civilis maneat apud Dominum, qui dat in Emphyteusin; dominium autem utile transferatur in Emphyteutam, cùm hoc onere, ut quotannis certum Canonem, ut vocant, seu pensionem Domino solvat; quam si totam solvere negligat viginti sex annis continuis in Emphyteusi Ecclesiastica, (cùm scilicet res est Ecclesiæ, vel pii loci) vel in sæculari 36. annis, incidit ipso Jure in pœnam commissi, ut dominus eum expellere possit, etsi de solutione interpellatus non fuerit: licèt enim *Bartol. & alii quidam* apud *Dianam* P. 8. T. 7. R. 36. dicant, si per 30. vel 40. annos non solverit, eum præscribere immunitatem in futurum, id tamen *Wesembec. & alii* negant. *Vid. loc. cit.* Porrò quid juris sit in hoc contractu, pendet ex consuetudine locorum, quæ varia est, & ex ipsa conventione contrahentium, quæ scripto instrumento concipi debet, ut valeat. *Vid. Laym.* L. 3. T. 4. c. 23. *Less.* L. 2. c. 24. d. 9. 1057.

Resp. 2. Feudum est contractus similis Emphyteusi, quo res immobilis alicui conceditur, cum translatione dominii utilis, proprietate retentâ, sub onere, non quidem aliquid solvendi,

»sed exhibendi fidelitatem & obsequium perso-
»nale directo Domino. Quod si item non faciat
»Vasallus (sic enim dicitur feudi acceptor) per-
»dit feudum. Interdum etiam in feudo aliquid
»persolvi debet, in recognitionem dominii dire-
»cti, sed tunc ex ea parte deficit à puro feudo, &
»declinat ad Emphyteusin. Porrò quid Juris sit
»circa feuda, pendet item à locorum consuetu-
»dine, quæ Juris communis sunt. *Vid. AA. citatos.*
» *Resp.* 3. Contractus libellaticus, sive datio
»ad libellum, dicitur, cùm Emphyteuta, vel
»feudatarius rem illam, quam in feudum, vel
»Emphyteusin accipit, simili contractu tradit
»tertio, (ad quod tamen, si in decennium fiat,
»requiritur Domini consensus) ita ut sit quasi
»sub-feudum & sub-emphyteusis. *Less.* d. 1. n. 6.

ADDENDA.

3058. QUæst. 195. *Quænam præterea sint hìc notanda.* R. Seqq.

§. 1. Emphyteusis græcè, latinè est implantatio, quia nempe olim terræ incultæ assignabantur colonis, qui implantabant & inserebant, concesso ipsis solo dominio utili, nunc autem sumitur pro concessione rei etiam cultæ. Differt à venditione, quòd per hanc, non autem per emphyteusin, transferatur dominium directum. Differt à locatione, 1. Quia locatio potest esse circa rem mobilem; emphyteusis circa immobilem tantùm culturâ meliorandam. 2. Locatio conceditur etiam infra decennium; non emphyteusis. 3. Locatio nullum confert dominium, sed tantùm Jus ad fructus; emphyteusis dat dominium utile in re. 4. In emphyteusi solet minor pensio exigi quàm in locatione.

§. 2.

§. 2. Emphyteuta non potest rem emphyteu- 1059.
ticam vendere, nisi cum consensu Domini directi, alioquin cadit in pœnam commissi, potestque, si alienatio sit traditione perfecta, spoliari re emphyteuticâ & omnibus melioramentis; titulo tamen gratuito potest transferre, uti notat *Lugo* d. 29. n. 89. v. g. donare, legare; item potest locare infra decennium, servitutem in ea concedere, subjicere hypothecæ &c. Vide *Gasp. Roderic.* de ann. redit. l. 2. q. 32. à n. 51. Quòd si alienetur res emphyteutica, Dominus directus debet novum possessorem investire, pro quo accipit consuetum honorarium, quod dici solet laudemium, eò quòd dominus *laudet* seu approbet translationem factam, quod laudemium de jure non deberet excedere quinquagesimam partem æstimationis rei, sed ex consuetudine potest esse trigesima aut vigesima aut etiam decima, uti habet *Less.* l. 2. c. 24. n. 57.

§. 3. Si vineam accepisti in emphyteusin, *Va-* 1060.
lesc. putat te posse eradicare vites & fundum commutare in agrum, qui utilior sit futurus, habes enim in tuam utilitatem, ergo tibi est permittendum quod tibi utilius est & alteri non nocet: E contrà *Mol.* aliique cum *Castrop.* d. 10. p. 5. probabiliùs id negant, quia sic destrueres hanc emphyteusin tibi concessam, quæ erat in cultura vinearum, & cogeres dominum ad instituendam novam emphyteusin.

§. 4. Quando emphyteuta tenetur ad magnam 1061.
pensionem, debet ei remitti aliquid, si in fructibus accedat grave damnum, uti habet communior cum *Lugo* n. 88. contra *Castrop.* p. 7. n. 5. & *Stryck.* s. 2. c. 9. §. 41. est enim tum eadem ratio, quæ de conductione, de qua dictum est n. 1052. Sed

si pensionem respectu fructuum valde modicam solvat tantùm in recognitionem dominii, nihil remittitur ob quamcunque cladem, *Spor.* t. 6. c. 7. n. 54. Quòd si tota emphyteusis pereat, nulla debetur pensio, utì patet, si pars tantùm pereat, ita ut maneat saltem octava, solvi debet aliquid, secundùm illud apud Julium Clarum, *si perit totum, non debuit emphyteusin; si perit ex parte, nullâ se liberat arte.* Si autem tota emphyteusis occupetur ab hostibus, *Mol.* & alii dicunt isto tempore deberi saltem aliquid, quia tales casus fortuiti spectant ad Emphyteutam, si velit jus retinere ad emphyteusin adhuc existentem: Negant tamen hoc *Clarus*, *Abb. Jas. Fach. Castrop.* nu. 7. quia Emphyteuta tunc non possidet emphyteusin, ergo malè cogeretur pro ea aliquid solvere.

1062. §. 5. Si Emphyteuta laicus ad triennium, vel Ecclesiasticus ad biennium continuum non solvat suum canonem, *Decius*, *Minsing. Mol. Laym. Tann.* aliique multi putant eum ipso facto amittere emphyteusin, quia leges verbis ad Emphyteutam & non ad Judicem directis dicunt, ut cadat jure suo; hinc inferunt multi apud *Castrop.* p. 10. n. 1. dominum posse propriâ authoritate ingredi rem emphyteuticam, maximè cùm sit dominus illius, & eam civiliter possideat; *Castrop.* p. 8. n. 6. dicit ad hoc, ut actu amittat, requiri & satis esse, quòd dominus manifestet se velle eum esse privatum, quia L. 2. Cod. *De jure emphyt.* expressè dicitur, *Cadat à jure suo, si Dominus velit.* E contra *Less.* in Auct. V. *Contractus*, cas. 4 dicit dominium illud utile non posse retrahi, nisi monitus absolutè neget ulteriùs solvere:

Fill.

Fill. & Lugo n. 87. dicunt praxin esse, ut semel admoneatur, & si statim solvat, purgat moram; si non solvat, cadit in commissum; hinc Ang. Fach. Saa, Rebell. Burgh. cent. 2. cas. 67. & Castrop. ipse p. 1. n. 2. cum aliis Juristis, quos ibi, & p. 8. n. 3. citat, fatentur ad hoc, ut Dominus se in emphyteusin immittat, prærequiri authoritatem Judicis, quia debet certum fieri, quòd culpa præcesserit, jam autem multæ causæ excusare possunt & purgare moram, utì ostendit Castrop p. 8. n. 8. & p. 11. Leges autem, quæ videntur contrariæ, cùm sint pœnales, benignè sunt interpretandæ, & rectè intelliguntur de privatione post sententiam saltem declaratoriam Judicis, maximè cum quandoque loquantur in futuro, utì ostendit Castrop. p. 8. n. 3.

§. 6. S. Dominus ab Emphyteuta, qui privandus esset, recipiat aliquam pensionem sequentis temporis, censetur remittere caducitatem, quamvis protestetur se velle retinere jus expellendi, utì habet communis cum Jason, Claro, Mol. Rebell. Fach. tum enim fatetur solventem esse Emphyteutam, ergo vult illi manere jus emphyteusis: si autem recipiat pensionem antecedentis temporis, non ideo censetur remittere caducitatem, utì probabilius contra alios docet Castrop p. 12. n. 6. per hoc enim tantùm agnoscit habuisse jus, ob quod ex contractu manserit solvenda pensio. 1063.

§. 7. Obsequium temporale, quod Vasallus præstare debet, (non sponte, sed si requiratur) dicitur homagium, id est, opus ab homine agendum. Hic Vasallus non potest feudum, nequidem titulo gratuito, alienare, nec inter proles dividere, nec gravare sine consensu Domini directi, 1064.

qui nunquam tenetur consentire, uti Jure Cæsareo cautum est apud *Clarum & Spor.* num. 68. Potest tamen Vasallus relinquere feudum, quando volet, quia in ejus præcipuè favorem erat concessum; non item Emphyteuta, quia stare debet contractu usque ad annos completos. Mortuo Vasallo debet successor Vasalli Domino; & mortuo Domino debet Vasallus successori Domini præstare juramentum, & investiri intra annum & diem, alioquin cadit feudo saltem post sententiam Judicis. Putant autem *Bartol. Jason, Tiraq.* aliique multi Emphyteutam & Vasallum gaudere privilegiis, quæ habet Dominus directus respectu talium bonorum, ideóque si Dominus sit v. g. Ecclesiasticus, non deberi ex illis bonis tributa vel gabellas, etiam quando illa habet Emphyteuta aut Vasallus, quia Dominus ecclesiasticus non teneretur, ergo nec ipse, qui quasi ejus nomine bona ista tenet. E contrà *Mol. Less. Laym.* aliique cum *Castrop.* p. 2. id negant, quia usus fructus & dominum utile, quod habent, non est res Ecclesiæ vel ecclesiastica, sed est res laici & laica, ergo non est, cur debeat frui privilegio ecclesiastico.

1065. §. 8. Si Emphyteuta vel Vasallus reddat rem deteriorem, tenetur compensare; imò graves DD. putant eos teneri rem meliorare, ideóque non posse pretium meliorationis repetere, si rem dimittant: sed *Rebell. Mol. Laym.* aliique cum *Castrop.* p. 5. probabiliùs negant teneri meliorare, nisi accesserit pactum, ideóque si dimittat, posse expensas meliorationis reposcere. An Emphyteuta vel Vasallus possit contra Dominum præscribere, dictum est n. 524.

Post

Post hæc scripta, submissa est mihi quæstio, *An Domini Proprietarii* v. g. *in Diœcesi Monasteriensi possint augere onera vel Canonem à rusticis originariis persolvendum, supra id, quod hactenus rustici illi aut eorum Majores, aliquod prædium insidentes, soliti sunt persolvere.* R. Constabit ex dicendis hoc numero 1066. quem sub-dividam in sequentes paragraphos. 1066.

§. I. Westphali ob rebelliones fuerunt à *Carolo Magno* subjecti absolutè servituti quorundam Dominorum, qui fideles permanserant, ita ut rebelles illi nec suarum rerum nec suî ipsorum essent domini, *Scaten* in Histor. Westphal. Lib. 8. Fol. 522. & L. 10. Fol. 610. *Strangefol* in Opere chronol. Circuli Westph. L. 2. Pag. 66. Et si in tali servitute adhuc essent Westphali, possent Domini ipsis imponere quævis onera, sempérque augere.

§. II. Hodierna servitus Originariorum in Westphalia non est illa, quam induxit *Carolus Magnus*, nam 1. *Carolus*, postquam Westphali susceperunt Baptismum, restituit eos libertati, *Scaten* L. 7. F. 420. L. 8. Fol. 514. 521. & 523. *Adamus Bremensis* Lib. 1. c. 10. *Abb. Stadensis* & *Cranzius* in Metrop. ad ann. 788. *Chytræus* Lib. 3. Saxoniæ fol. 73. 2. A dura exactione Dominorum eos liberavit etiam *Ludovicus Pius Caroli M. Filius*, *Scaten* L. 8. F. 523. L. 10. Fol. 658. *Lezenerus* in vita Ludovici Pii C. 2. P. 5. 3. Servitus Carolina reddebat Westphalos incapaces omnis dominii, hoc autem non facit præsens servitus, nam si Originarii non delinquant, exturbari non possunt prædiis, sed quamdiu supereſt aliquis familiæ, debetur ei prædium. Deinde sunt domini aliquorum mobilium, & maximè eorum, quæ extraordinariè lucrantur. Si quis ob delictum exturbetur,

tenentur Proprietarii providere saltem de habitatione alibi. Itaque Proprietarii sunt nunc domini solius proprietatis, Rustici autem utilitatis.

§. III. Originarii tales non sunt strictè servi, sed tantùm latè, utì cum communissima & cum certa sententia docet *Laym.* L. 3. t. 1. c 5. n. 11. nam ab actibus legitimis non repelluntur, vendi non possunt directè in persona sua, aliqua sibi lucrari possunt; item nomine proprio possidere, donare, permutare, utì dictum est antè, & ex usu quotidiano constat.

§. IV. Servitus Originariorum, quæ nunc est in Westphalia, non potest aliunde provenisse, quàm ex contractu quodam Emphyteutico olim inter Dominos & Majores Originariorum inito, per quem hi, vel certa prædia propria Dominorum acceptârint colenda, vel propria sua prædia suásque etiam & Posterorum personas Dominis transcripserint, simul cum onere certi servitii personalis & canonis suis temporibus præstandi; Domini autem se vicissim obligaverint ad eos regendos, tuendos ac relinquendos in possessione prædiorum, quamdiu supereresset aliquis de familia & manerent fideles, utì notant AA. communiter cum *Laym.* Lib. 3. T. 4. c. 23. n. 1. Ratio est, quia servitus illa non est à *Carolo* M. utì §. 2. ostensum est: nec Domini Christiani suâ authoritate potuerunt imponere absolutam servitutem, utì omnes fatentur: nec probabiliter conjici potest, unde aliàs proveniret.

Si dicas, esse ex contractu aliquo saltem tacito, sed ita, ut Dominis maneat liberum augere Canonem, si prædium melioretur &c. *Contrà est* 1. Nam hoc est in quæstione, & purè dicitur, non probatur. 2. Nec hoc præsumi potest, quia fuisset

quia fuisset deterrere colonos à melioratione. 3. Ab antiquis temporibus non est ita observatum, sed planè oppositum, ergo saltem per cursum immemorialis temporis præscripserunt coloni immunitatem à solvendo plus, quàm antehac soliti sunt solvere. 4. Domini plerique in registris vel instrumentis scriptis inveniunt consignatum, quid coloni, determinatè hi vel illi, ex singulis præstare debeant aut pendere, ergo signum est ab initio esse utrimque conventum de certis semper servitiis vel canonibus. 5. Si licitum fuisset augere onera, antecessores Domini satis attenti ad jura & commoda sua, dudum auxissent, certum est enim esse prædia, quæ decies plus præstare possint, atqui non auxerunt, ergo. Ex dictis.

§. 5. *Sequitur* 1. Proprietarios non posse Originariis plus imponere, quàm hactenus hi soliti sunt præstare aut persolvere: Et ita Monasterii in Judicio aulico sæpius decisum est, adeóque rustici saltem ex sententia Jus habent, à qua non est efficaciter appellatum. Si tamen emoriatur una familia rustica, Domini Proprietarii fiunt absolutè Domini, etiam utilitatis, possúntque elocare, etiam aucto canone, & qui acceptant, sunt tantùm conductores. Item si Dominus Proprietarius suis impensis adjecerit aliquid aut notabiliter melioraverit prædium, utíque poterit exigere plus pensions, secundùm proportionem adjecti quasi novi fundi, sed industria, & quidquid de suo contulit rusticus, non dat Proprietario Jus augendi canonem.

Sequitur 2. Si Titius emat à Cajo Proprietario prædium, illicitè & invalidè init novum contractum cum originario hujus possessore, ut

ut majorem canonem pendat, quia Cajus non potuit vendere Jus, quod non habebat, non habebat autem Jus augendi canonem, ergo. Nec *obstat* 1. Quòd Titius dederit fortè pretium, cui non respondeat interesse ordinarii canonis: *Nam* id imputet suæ ignorantiæ vel errori. Nec *obstat* 2. Quòd cum Originario ineat novum contractum, & hic dicat se consentire: *nam* consentit involuntariè, vel quia ignorat Jus suum, vel quia timet depelli aut vexari, talis autem consensus non impedit, quin fiat injuria, secundùm dicta n. 4. 10. & 615. Imò etiam Posteris fit injuria per talem contractum & per consensum in illum.

Sequitur 3. Proprietarios injustè agere, si tunc, quando mortuo capite prædii agitur de divisione mobilium, vel de laudemio, vel de literis libertatis &c. plùs exigant, quàm ferat consuetudo & usus Patriæ præscriptus in similibus casibus, attentâ ubique proportione.

Sequitur 4 Etiam injustè fieri, si rusticus, qui annuè pro canone debebat 20. & à Proprietario accepit v. g. 300. mutuos sub obligatione dandi annuè 4. pro cento, postea annuè cogatur solvere 32. veluti canonem prædii, nam canon prædii non est redimibilis, census autem de 300. erat redimibilis, fortè etiam refuso per partes capitali, ergo iniquum est per adjectionem ad canonem prædialem reddi perpetuum & irredimibilem. Adhuc major injustitia esset, si canones restantes, quos solvere non potuit rusticus, tanquam novum capitale ita adjicerentur originali canoni prædiali.

§. 6. *Oppon. posset*, quòd Principes possint augere contributiones subditorum, ergo & Proprietarii Originariorum R. N. *conseq.* Id possunt Principes.

ita exigente necessitate communi, Proprietarii facerent ob privatum commodum, quod illicitum est, tum ex se, tum ex vi primi contractûs, utì §. 4. dictum est.

§. 7. De his videtur verum, quod scribit *Innocentius* III. *Papa* Lib. 1. de contemptu mundi. c. 15. *Servus ministrat, Angariis agitatur, plagis affligitur, opibus spoliatur: quod si non habet, habere compellitur; & si habet, cogitur non habere: culpa Domini servi pœna, culpa servi Domini præda, venatio Leonis onager in eremo, sic & pascua divitum, Pauperes.* Adde, quod *Nicolaus Lancicius* Polonus Societatis JESU, vir libris scriptis clarus & cum fama sanctitatis mortuus, inter cetera documenta Comiti cuidam Bohemo anno 1642. data habet, Tom. 2. Opusc. 13. Lib. 3. F. 327. *Diligentissimè caveat, ne subditis ulla prorsus onera imponat, ad quæ ex prima eorum institutione non fuerunt obligati, sive ea sint in suscipiendis itineribus ad vehendas vel ad ferendas res aliquas, sive in laboribus domi vel in agris, sive in alendis canibus vel catulis, sive in contributionibus ad Domini adventum conferri nullo jure solitis, sive aliis modis, quia quodlibet tale onus, ad quod non sunt obligati rustici, ex prima eorum erectione, si sit æstimabile pretio unius ducati aurei, inducit peccatum mortale Domino, eumque obligat ad restitutionem. quam nisi faciat, si scit & potest, (utì potest) damnabitur in æternum.* Hæc dixit Lancicius de Bohemis, apud quos durior est servitus, quàm in aliis partibus. Videri potest *Gasparus Rodericus* de annuis redit. L. 1. q. 15. à nu. 50. Item L. 2. q. 33. à nu. 56. ex quibus colligitur tales rusticos esse Emphyteutas.

DUBIUM

DUBIUM XIII.

Quid sit Sponsio & Ludus.

1067. »RESP Sponsio est contractus, in quo duo de »veritate, aut eventu alicujus rei certantes »sibi invicem aliquid spondent, ut id ejus sit, »qui veritatem assecutus fuerit, v. g. certo tecum »10. Imperialibus, hanc vel istam civitatem ob»sessam; captam, &c. Ut licitè fiat, requiritur, »1. Ut fiat super re dubia. 2. Ut sit æqualitas in »re, quæ spondetur, cum æquali incertitudine. »3. Dubius eventus in utroque. 4. Ut uterque »eodem sensu accipiat id, de quo certatur. *Molin.* »*Tom. 2. Disp. 508. Less.* L. 2. c. 26. d. 1. *Lugo* d. 31. S. 6.

» Ludus verò est contractus, quo ludentes in»ter se paciscuntur, ut victori cedat, quod uter»que deposuit. Hi contractus Jure Naturæ liciti »sunt; modò debitæ conditiones adsint, & aliun»de non interveniat scandalum, aut justa prohi»bitio, aut iniquitas se misceat, nec peccati fit »occasio; quia sicut quivis suæ rei dominus, po»test alteri eam donare absolutè, sic etiam sub »aliqua conditione, sive ea fortuita sit, sive ex »industria pendeat. *Less.* n. 3. *Bonac. de Restit. in* »*particulari D. 2. q. 3. p. 1. Unde resolves:*

». I. Qui rei dominus non est, aut alienare eam »non potest, non potest etiam de ea ludere, aut »deponere. Et sic deberet restituere, qui lucra»tus esset à Religioso & filio-familias, non po»tente alienare. *Laym.* L. 3. T. 4. c. 21. n. 5.

» II. Si tamen filius-familias (& idem de Reli»gioso ait *Nav.* apud *Less.* n. 27) alatur in distanti »loco à Parentibus, poterit ex alimentis modera»tè aliquid insumere in honestum lusum, v. g.

5. ex

5. ex 100. quia talis communiter præſumitur voluntas parentum, ùt habet *Sotus, Leſſ. l. c. Laym. n. 5. &c.* Ac præterea poteſt etiam filius deponere, quidquid lucratus fuerit, cùm ad hoc etiam parens cenſeatur tacitam facultatem dare. *Lay. l. c. Bon. p. 2. n. 10. & ſeq.*

III. Tenetur reſtituere, qui vicit faciendo contra conditiones ludi, & decipiendo; aut fraude, ac per injuriam alterum pertraxit ad ludendum, ùt v. g. ſi ſimularet ſe planè ignarum luſûs, & ſic alterum multò imperitiorem provocaret, qui alioqui ludere noluiſſet; aut ſi convitiis laceſſeret, ad quæ vitanda alter conſenſiſſet in luſum, aliàs non conſenſurus. *Mol. d. 517. Lay. n. 6. Bon. p. 2. n. 3. 6. & 9.*

IV. Si in re, quæ ſpondetur, ſit inæqualitas, & hæc alteri parti (v. g. cujus pecunia major eſt) ſit nota, iſque nihilominus ſpondere velit, valet contractus probabiliter, quia ſcienti & volenti non fit injuria, ut dicit *Nav. man. c. 19. n. 18. Med. Sanch. conſil. l. 1. c. 8. Dub. 13. Dian.* Contrarium tamen probabiliter docet *Lugo n. 81. ex Mol. Leſſ. & Bon p. 1. n. 18.* Si autem ignota ſit, non poteſt alter lucrari, quia non eſt æqualis conditio utriuſque, & alter nulli ſe exponit periculo. *V. Azor p. 3. l. 5. c. 25 q. 7. Bon. l. c. Salas de Ludo dub. 13. n. 3. Eſcob. & Lugo loc. cit.*

V. Per ſe quidem, & jure naturæ licita eſt etiam ſponſio de futuro eventu, qui damnum proximi conjunctum habet, v. g. Petrum intra annum moriturum; (etſi enim detur occaſio optandi, vel machinandi mortem Petro; id eſt per accidens, poteſtque idem periculum eſſe in cenſu vitalitio) jure tamen humano ſæpe prohibetur. *Lugo n. 74.*

VI.

» VI. Etsi sponsio cum conditione illicita, v. g. »plus altero potaturum, sit illicita, quia in»ducit ad peccatum; quod tamen eâ lucratus es, »non teneris restituere. *Sanch. n. 45. Lug. Dian. p. 7. t. 9. R. 69.*

» VII. Probabile est, quod docet *Mol. &c.* dum »quis minis vel convitiis ad lusum inductus est, »& perdit, victorem non teneri restituere, quia »talis absolutè voluntariè lusit. *Bon. l. c. & Garz.* »contra *Azor*, *Less. l. c. Reg. Fill. &c. communiter.*

» VIII. Communior sententia est, teneri re»stituere eum, qui lusit, vel certavit, certò præ»sciens se victurum esse. Contrarium tamen, »nempe non teneri, dummodo dolus abfuerit, »tenet *Tol. l. 5. c. 27. n. 9. & Sa V. Contractus*, quia »non tenetur ex justitia suam peritiam vel scien»tiam adversario declarare, sed is suæ temeritati »imputet, quòd ausus fuerit cum eo deponere, »cujus scientiam non nôrat. *Vid. Bon. nu. 4. Dian.* »R. 62.

» IX. Non tenetur restituere, qui utitur astu»tiis illis, quas regulæ lusûs & consuetudo rece»pta patitur, cùm uterque sciat tales astutias esse »solitas, & sic tacitè in illas liberè consentiat, »*Azor*, *Fill. Less. n. 15. Bon. n. 1. v. g. 1.* Si potiores »chartas habens, & securus de victoria, augeat »sponsionem vel simulet metum, ut adversarius »augeat. 2. Si sciens se inferiores chartas habere, »dissimulet, augeatque sponsionem, ut sic relin»quatur sibi, quod erat appositum *Lug. n. 34. Sanch.* »*Sal Dia. R. 4. 3.* Si inspiciat chartas alterius, ex sola »ipsius negligentia & absque fraude; secus si ita se »collocet, ut possit videre; vel si alium constituat,

à quo

à quo admoneatur. 4. Si chartas à tergo discat nôsse inter ludendum, quas antè non signarat, nec noverat. *Trull. to. 2. l. 7. c. 27. d. 2. n. 4 Sanch dub. 12. n. 9. & 10. Lugo n. 37. & 38. Dian. R. 50. & 52.*

X. Qui verò utitur fraudibus non adhiberi solitis, vel colludenti ignotis; v. g. suffuratur chartas, vel signis à tergo notat, vel utitur notatis, aut iis, quas antè novit, ignorante socio, vel arte quâdam eas componit, &c. tenetur restituere, non tantùm lucrum, sed etiam quantùm alteri valebat spes lucrandi; imò etiam colludenti, *Regin. Amic. Trull. n. 3. Dian. R. 43. Vid. etiam p. 4. t. 3. R. 75. & Bon. n. 6 & 7.*

XI. Si ludens habeat animum non solvendi, vel si perdat, repetendi, non potest lucrari, atque adeo nec retinere, quod est lucratus, quia fraudulenter decipit, nec alter vellet cum eo ludere, si id sciret. *Less. n. 31. Reg. n. 388. Bon. l. c.*

XII. Peccant graviter, & communiter mortaliter, qui totos se lusibus tradunt, cùm sciant in gravia se inde peccata labi, aut impotentes reddi ad solvenda debita, vel alendos liberos & uxorem, &c. *Sanch. Trull. d. 1.*

XIII. Peccat item ludens, si lusus lege positivâ sit prohibitus, ùt lusus alearum, & similes, qui magis in fortuna & casu, quàm industria fundantur. At Laicis ratione circumstantiarum subveniali, Clericis sub mortali prohibentur. *Less. l. 2. c. 26. n. 6.* Intellige si Clericus crebrò, perque longum tempus luserit; non autem, si per breve tempus, & causâ recreationis, & absit scandalū, quia Canones id prohibentes non videntur recepti, nisi quatenus id fieret cum periculo scandali, ùt habet *Less. dub. 1. Laym. l. 3. t. 5. c. 21. n. 1.* No-

»tat autem *Dian. p. 7. t. 9. R. 2. & 3.* ex *Lug. n. 11.* »*Dicast. Amico, Trull. &c.* prædictis legibus per »contrariam consuetudinem ita derogatum es»se, ut non tantùm Laicus, sed etiam Clericus »non peccet, si principaliter pro recreatione, & »simul pro lucro moderato ludat chartis, vel »aleis. In Religiosis tamen (apud quos disciplina regularis viget) utì & Episcopis, à peccato »gravi excusari vix posse, *Ibid.* R. 4. ex *Mol. to. 2.* »*disp. 521. n. 6. Dicast. Lug. n. 12. &c.* etsi *Sanch. dub.* »28. *n. 9.* conetur excusare, si urgeat necessitas v. »g. excitandi, aut recreandi infirmum; vel si pa»rùm ludat ob solam recreationem.

» XIV. Si quis ludo tali vetito lucratus fuerit, »juxta sententiam probabiliorem non tenetur »ad restitutionem ante judicis sententiam: quia »jura non annullant contractum nec impediunt »acquisitionem dominii, sed tantùm conce»dunt, ut possit repeti. An verò qui tali lusu per»didit, teneatur postea adhuc solvere, alii ne»gant, ùt *Less. dub. 4. Mol. disp. 515. Reg. Fill. &c.* alii »affirmant, ùt *Azor, Rebell. Val. &c.* apud *Bon. p. 3.* »*n. 2. V. Dia. p. 2. t. 17.* R. 8. *& p. 7. t. 9.* R. 1.

» XV. Ludere pro psalmo, vel oratione Domini»ca recitanda, non est peccatum, nec irreverentia. »*Nav. man. c. 19. n. 7. Rebell. Sanch. Dia. p. 7. t. 9.* R. 1.

ADDENDA.

1068. QUæst. 196. *Quid præterea circa hos contractus sit notandum.* Rz. Sequentia, §. 1. Eum, qui certus est de re vel eventu, posse sponsionem facere & lucrari, quamvis non dicat se scire, docent *Nav. Covarr. Tol. Hurt. Lay.* & alii multi cum *Dian. p. 7. t. 9.* R. 62. maximè si dicat se scire, aut alter advertere

possit

possit eum scire, & tamen velit certare, quia tum nulla adest fraus, sed alter censetur resignare juri suo, uti cum pluribus tenet *Dian.* R. 63. Nihilominus *Mol. Garz. Lugo* d. 31. n. 81. & alii negant licere, etiam in casu, quo diceret se scire, quia hìc emitur spes lucri pro periculo amittendi, veluti merx pro pretio, ergo si nullum sit periculum amittendi, nihil emitur, ergo contractus est invalidus, sicuti si Cajus sciret gemmam esse falsam, etiamsi Titius eam peteret emere veluti veram, vendi non posset pretio veræ gemmæ; hinc *Fill.* t. 37. n. 24. & *Spor.* t. 6. c. 6. n. 86. dicunt priorem sententiam esse satìs probabilem, sed secundam magìs justam & tutam, puto etiam probabiliorem esse.

§. 2. Si Cajus sit excellenter peritus, & nesciat 1069.
Titium, cum quo ludit, esse ita imperitum, secundùm communem cum *Diana* R. 30. potest Cajus sibi totum lucrum retinere, quia nulla intercessit deceptio. Si Cajus sciat se esse longè peritiorem, & Titius id sciens velit ludere, etiam nihil tenetur restituere Cajus, quia scienti & volenti non fit injuria, ita cum aliis *Sanch.* in Conf. l. 1. c. 8. dub. 13. *Dian.* R. 29. & 31. Si Cajus sciat se esse multò peritiorem, ideóque sit moraliter certus se lucraturum, Titius autem id nesciat, *Tol. Covarr.* aliique apud *Lugo* n. 44. & *Steph.* t. 4. d. 9. à n. 47. dicunt adhuc non teneri lucrum restituere, quod probabile putant *Salas & Dian.* R. 29. & *Steph.* non audet improbabilitatis arguere, quia qui in lusu certus est de victoria, potest augere sponsionem & lucrari, ergo & qui ante lusum est certus, & quando dicitur dedere esse parem conditionē ludentium, intelligi vult *Less.* non de paritate industriæ

dustriæ vel notitiæ, sed partim legum servandarum, partim juris ad lucrandum & perdendum: Communissima tamen est sententia, quòd in hoc casu teneatur restituere, quia ut contractus onerosus esset validus, debuisset ludens spem lucrandi emere periculo perdendi, uti habent *Lug.* n. 81. & *Spor.* n. 67. Et quidem teneri restituere totum, docet *Bonac.* quia est causa injusta totius damni: *Nec obstat* periculum, cui se exposuit, *nam* illud debet sibi imputare. E contrà alii cum *Dian.* R. 30. dicunt ad summùm teneri ad partem majorem vel minorem pro gravitate vel levitate periculi, quod subiit.

1070. §. 3. Si tres sint, qui sperent aliquid, v. g. officium, & Cajus pro 10. Florenis certet seorsim cum singulis, quod non sint obtenturi, in hoc casu Cajus est certus se lucraturum à duobus & uni tantùm esse perditurum, adeóque est certus de lucro 10. Florenorum, posse autem sic certare & sibi retinere hoc lucrum docent cum aliis *Sanch.* dub. 16. & *Lugo* nu. 87. quia cum singulis est dubius de futuro eventu, ergo sicut potest cum quolibet perdere, potest à quolibet lucrari; deinde singuli contractus seorsim essent liciti, ergo & simul, quia unus non impedit æquitatem alterius, neque ostendi potest, cujus è tribus jus læderetur. Agnoscit hanc sententiam esse probabilem *Dian.* R. 64. tenet tamen oppositam cum *Led.* & *Villal.* quia cùm possit tantùm perdere 10. & certò etiam lucretur 10. videtur hìc esse inæqualitas inter periculum sortis & spem lucri; nihilominus prima sententia videtur satis probabilis, quia non est spes lucri tanti apud singulos, inter quos divisum est periculum.

§. 4.

§. 4. Peccat & tenetur ſatisfacere, qui eſt cauſa, cur contractus ſponſionis non compleatur, v. g. Cajus certavit ſe citiùs curſurum quàm Titium, ſi Cajus poſtea nolit currere, tenetur ſatisfacere Titio, ſecundùm ſpem lucri, quam habebat; quia Cajus non ſtat contractu oneroſo, cujus obligationem ſuſcepit, qui enim contraxit curſu vincere, contraxit currere, ita *Az. Bonac. Fill.* n. 28. *Diana.* R. 66. quamvis videatur diſtinguere *Lugo* n. 89. 1071.

§. 5. Si quis ludat principaliter propter lucrum, *Abul. Abb. Gabr. Rich. Vega, Silv. Comit.* damnant peccati mortalis, quia tum principaliter concupiſcitur res proximi & intenditur grave illius damnum: ſed paſſim omnes cum *Diana* R. 1. tenent contrarium, quia licitum eſt concupiſcere & licito modo acquirere rem proximi, quod fit per contractum ludi, qui juſtus eſt; *Nav.* tamen, *Panorm. Beja* p. 1. caſ. 61. *Alloz* V. *Ludus.* S. 2. n. 20. & alii dicunt eſſe veniale, ſed etiam hoc negat *Lugo* n. 4. per ſe loquendo; poſſe tamen eſſe veniale, quia eſt invertere finem ludi, qui eſt recreatio, & adeſt ſpecies aliqua avaritiæ, uti docent nonnulli cum *Steph.* n. 46. Admittunt tamen omnes nullum fore peccatum, ſi quis ludat ad lucrandum, ut alicui neceſſitati ſubveniat. 1072.

§. 6. Secundùm *Dian.* R. 5. & 14. poteſt filiusfamilias exponere luſui, quod parciùs vivendo reſervat ex pecunia ſibi ad victum miſſa: Docent autem aliqui non licere illi totam ſummam, quam poteſt luſu per annum perdere, unâ vice exponere luſui, quamvis nollet toto reliquo anno ludere, ſi eam nunc perderet, ſed probabiliùs putant id eum poſſe *Sanch.* cum *Diana* R. 10. quia 1073.

potest cedere juri aliâ vice ludendi, & nunc illud quasi anticipare. Quòd si aliquis uno tempore lucretur à filio-familias totam illam summam, quam toto anno potest exponere ad lusum, non tenetur inquirere, an jam potuerit illam totam perdere; nisi haberet consuetudinem etiam cum aliis ludendi, tum enim inquirendum esset, *Sanch.* dub. 7. *Lugo* num. 22. *Spor.* num. 73.

1074. §. 7. Si Titius non poterat exponere nisi tres Florenos in lusum, & lusit, ac si posset exponere sex, sícque primo jactu lucretur sex à Cajo, facit injuriam, & tenetur tres restituere. Si tamen ludat cum Cajo & Sempronio, ac singuli exponant tres, Titius suis tribus poterit uno jactu lucrari sex, id est, tres à singulis, quia suos tres etiam exponit duplici periculo jacturæ apud singulos, ergo æquum erat, ut luderet cum spe etiam à singulis lucrandi.

1075. §. 8. Si Cajus ludat pro se & pro Titio contra Sempronium, faciátque hoc pactum, ut si perdat, Titius portet medium damnum, si autem lucretur, Titius habeat tantùm tertiam partem lucri, *Sanch.* dub. 23. damnat hunc contractum, sed *Lugo* n. 52. & *Diana* R. 36. probabiliùs putant non esse universaliter damnandum, quia in contractu societatis, qui dimidium capitalis apponit, prætereáque operam & industriam, potest plùs lucri reportare.

1076. §. 9. Quando neuter habuit animum unquam solvendi, tum decipiendo se mutuò compensant injuriam, ideóque qui vincit, potest retinere lucrum: item si lusor sciverit collusorem non habere animum solvendi, & tamen luserit, collusor

potest

potest lucrari & retinere, quia lusor censetur consensisse ac remittere, ita *Tambur. Sporer* num. 6.

§. 10. Si ludens apponat monetam malam, potest retinere, quod lucratur, si voluerit substituere bonam, in casu quo perderet; aliàs lucrari non posset, *Diana* R. 25. cum aliis. 1077.

§. 11. Si bonâ fide ludas cum fure, & rem furtivam lucreris, teneris restituere Domino: Si autem lucreris pretium rei furtivæ à fure venditæ, potes hoc lucrum retinere, si fur ex aliis adhuc sit potens restituere, quia erat Dominus hujus pretii, secundùm dicta num. 961. si tamen perdito hoc pretio sit impotens restituere, tu videris teneri restituere, quia cùm illud pretium necessariò fuerit à fure restituendum, illud non videtur potuisse ab illo validè exponi ludo; ita cum aliis *Bonac. Tamb. Sporer* n. 76. *Dian.* R. 20., quod videtur etiam dicere debere *Laym.* Lib. 3. T. 4. c. 17. N. 30. si impotentiam illam sciveris, quia (quoad executionem) cooperatus es injusto damno: Oppositum tamen velut probabile tenent alii n. 963. relati. 1078.

§. 12. Quod lucraris pecuniâ furtivâ vel quomodocunque alienâ, est fructus industriæ vel artis, ideóque tuum, suppositio tamen quòd habueris aliquid proprium, quod traderes, si collusor vinceret, alioquin contractus fuisset nullus, quia nihil exposuisses, quod ipse acquirere posset, ita *Mol. Sanch. Lugo* num. 13. *Sporer* num. 79. & *alii* contra *Trull. Villalob. Dian.* Resolut. 19. qui dicunt lucrum nequidem tum fieri tuum. 1079.

§. 13. Qui injustè coactus ludit & lucratur, non tenetur réstituere, quia ludus ex parte ipsius est justus, & omnem inæqualitatem sustulit injuria coactionis, *S. Thom. S. Antonin. Less. Laym. Sanch.* 1080.

D. 11. *Lugo* n. 30. Similiter qui lucratur à collusore fraudes agente, nil tenetur restituere. *S. Th. Dian. Tamb.* n. 6. *Sporer* n. 66. Eum quóque, qui coëgit alterum ad ludendum, non teneri restituere, si lucretur, sustinent *Trull. Dicast. Hurtad. Dian.* R. 32., quia nec coactio illa nec ludus videtur fuisse causa damni, sed vel fortuna vel peritia ludentis, & si cogens perdidisset, debuisset solvere, hinc *inferunt* æquum esse, ut etiam potuerit lucrari; sed probabiliter contradicunt *Maid. Steph.* n. 51. & *alii*, si coactio fuit injuriosa, ex hac enim debebitur compensatio damni secuti; si tamen ad ludendum adduxerit tantùm per importunas preces, ordinariè non tenebitur restituere, quia nec fecit injuriam nec caulavit involuntarium, utì tenent *Lessius* & plerique alii cum *Diana* R. 34. contra *Nav. Silv. Sanch.* Dub. 9. n. 6. qui tamen fatetur oppositam sententiam esse satis probabilem & tutam. Quòd si victus cogat vincentem, ut ulteriùs ludat, & victus receptis amissis alia adhuc à collusore lucretur, *Adr. Tol. Mol. Garz. Alloza* Sect. 2. N. 24. dicunt non teneri restituere, nisi ad summùm hæc postrema, quam sententiam ùt probabilem admittunt *Lessius* & *Diana*, sed resolutio pendet inde, an victus habeat Jus ex more lusûs cogendi vincentem ad ludendum ulteriùs, si enim Jus non habet, videtur feciſſe injuriam cogendo, adeóque teneri de damnis inde secutis.

1081. §. 14. Si ludens fecit fraudem, & in absentia fraudis eventus ludi fuisset dubius, debet restitui lucrum, & quidem solum, utì putant *Lugo* n. 33. & *Steph.* n. 46., quia deceptor est in possessione rei suæ, ad quam nullum certum titulum habet deceptus; *Mol.* tamen dicit etiam aliquid ipsi deberi de

de illo, quod exponebatur ad lusum, si probabilius erat ipsum fuisse lucraturum, quia hæc spes lucri erat æstimabilis, & ipsi per injuriam fuit sublata. Qui autem dubitat, an per fraudem lucratus fuerit, tenetur restituere saltem hoc, quod alter apposuit, quia cùm nesciat de justo titulo illud in se transferendi, alter manet in possessione.

§. 15. Si Cajus per fraudem lucratus erat 10. 1082.
Florenos à Titio, & Titius hos iterum lucretur à Cajo, Cajus tenebitur adhuc illos primos 10. restituere, si Titius lucratus sit aliâ vice ludens cum eo, quia hic secundus ludus est alius contractus, ex vi cujus debetur novum lucrum; è contrà si in eodem ludo iterum perdat, *Armil* putat nil teneri ultrà restituere, quia hoc tantùm dicitur lucrum, quod in fine ludi reportatur, & *Sanch.* Dub. 19. N. 5. aliique dicunt esse probabile: sed oppositum tenendum est cum *Lugo* n. 39. *Dian.* R. 51. aliisque communiter, quia quot novi sunt jactus, tot sunt novi contractus, quibus uterque debet posse perdere & lucrari, Titius autem hìc non posset lucrari alienum, sed tantùm perdere vel recipere suum sibi aliunde debitum. *Confirm.* Nam si Cajus furatus esset Titio, & iterum perdidisset, adhuc teneretur restituere, ergo & nunc, quia quod ita fraudulenter habet, furto habet.

§. 16. Si pactum fuerit, ut qui plùs lucraretur, 1083.
solveret chartas, candelam & haustum, Cajus verò lucretur per fraudem, tenetur totum restituere, nec potest subducere expensas illas, sed sibi imputare debet, aut procurare, ut hoc fiat, quod factum fuisset, si nullus esset lucratus, uti rectè *Lugo num.* 41., licèt aliter sentire videantur *Trull.* & *Diana* Resolut. 54.

1084. §. 17. Licitum est non monere Adversarium de errore, v. g. si non rectè numeret sua puncta, & ideo perdat, qui ludens tenetur ipse attendere ad suum negotium, & Leges lusuum permittunt errores, *Sanch.* Dub. 14. *Dian.* R. 44. Item licitum est non admonere, si concedat primam in ludendo manum; si tamen tu illam tibi non debitam prior quasi de Jure usurpes, & ideo vincas, *Sanch.* dub. 15. *Dian.* R. 45. *Alloza* Sect. 1. N. 21. te obligant ad restituendum, quantùm valebat Jus illud præeundi: Similiter teneris restituere, si dixeris te habere plura puncta, & alter non advertens id crediderit, quia hìc est fraus facta, *Dian.* R. 47. Idem est, si alteri non advertenti minùs solvas, quàm perdideris, *Diana* Resolut. 35. Item si à tergo tui colluforis habeas speculum, in quo chartas ejus videas, quia talis deceptio est etiam insolita. In dubio autem, an aliqua deceptio sit contra Leges lusûs nec ne, standum est judicio viri in tali genere lusûs periti, utì cum communi notant *Sanch.* Dub. 12. *Lugo* n. 33.

1085. §. 18. Si Cajus non ludens inspexerit viles chartas Titii volentis per auctionem deterrere Sempronium à lusu, & Cajus tacitè moneat Sempronium, ut non deterreatur, & Sempronius ludat ac vincat, distinguendum est cum *Bonac.* *Sanch.* Dub. 17. *Diana* Resolut. 42. & aliis communiter, nam 1. Si Sempronius ante monitionem decreverat non ludere, tenetur Sempronius, & in hujus defectu Cajus restituere omnia, quia acquisivit per injuriam. 2. Si Sempronius ante monitionem decreverat ludere, nihil est restituendum, quia monitio Caji se habuit *per accidens* ad damnum. 3. Si Sempronius dubitabat, an vellet ludere nécne, dicunt communiter AA. Sempronium, & in ejus defectu

Cajum

Cajum teneri restituere tantùm partem pro ratione dubii. Alii contradicunt, quia fraus & monitio Caji fuit prior causa injusta & adæquata damni, quia totaliter determinavit Sempronium ad ludendum, ergo videtur saltem Cajus ex hac antecedente injuria obligari restituere totum, utì teneor ad totum, si fraude induxerim Petrum in dubio hærentem, an vellet vel nollet benefacere Paulo, item si Petro prior injustè intulerim damnum, licèt Petrus ipse illud sibi postea fortè intulisset. Videri possunt dicta n. 218., est enim similis ferme ratio. 4. Si post monitionem adhuc fuit dubius eventus ludi, *Sanch.* dicit non esse obligationem restituendi, quia Sempronius per monitionem non fuit constitutus in tuto, sed contradicunt alii, utì antè, nam si Sempronius per monitionem motus est ad ludendum, Cajus fuit causa injusta ludi, ergo manet obligatio compensandi totum damnum ex ludo secutum.

§. 19. Secundùm *Saa* v. *Ludus.* n. 1. non est peccatum ludere ludo prohibito, si fiat moderatè causâ recreationis, aut ex alia causa honesta, putat enim tunc cessare rationem Legis. Et saltem eum, qui ludit ludo per civile solùm Jus prohibito, non peccare, docetur communiter; idem dicit cum aliis *Lugo* n. 9. respectu Laicorũ de lusibus Jure communi Canonico prohibitis, quia Leges hæ apud Laicos per contrariam consuetudinem sunt abrogatæ, *Navarr. Sanch. Less.* n. 6. *Stephan.* n. 49. Talem autem lucrantem ludo per Legem adhuc vigentem prohibito teneri restituere in foro conscientiæ, docent *S. Th. S. Bonav. Silv.* & *alii*, sed communissimè contradicunt alii, inter quos sunt *Alens. Sot. Med. Adr. Covarr. Mol. Trull. Dicast. Sanch.* Dub. 1. *Less.* L. 2. c. 26. N. 17. *Dia.* R. 2. *Tambur.* in Decal. 1086.

Decal. L. 5. c. 4. §. 1. N. 11. *Sporer* n. 81., quia jus positivum præcipit restitutionem tantùm post sententiam Judicis, unde non debetur, licèt petatur extra judicialiter, utì cum aliis notant *Sanch.* & *Diana* R. 22. Potest tamen victus terrere victorem de accusando, & sic pacisci de parte restituenda: Quòd si fictè tantùm minaretur, nolens accusare, *Sal. Mol. Lugo* n. 72. *Alloza* s. 1. n. 9. putant eum non esse tutum, sed *Less. Tambur. Spor.* aliique cum *Dian.* R. 28. dicunt esse tutum, quod probabile esse fatentur *Sanch Castrop. Trull. Dicast.* quia revera habet jus repetendi, quod pretio æstimabile est, illi autem juri cedit pro data parte, ergo dolus videtur justus.

1087. §. 20. Qui credito ludit ludo prohibito & perdit, de jure naturæ obligatur solvere, utì contrà *Dian.* R. 21. & alios docent alii multi apud *Lugo* n. 70. (qui à n. 67. cum aliis multis docet sic lucrantem posse retinere, si ei solvatur, quamvis solvens nesciverit solutionem posse negari, quod etiam fatetur *Dian* R. 14.) Ratio est, quia contractus ille ludi jure naturæ est validus, nec jure positivo irritatur, quamvis victus possit se etiam in Conscientia tueri exceptione legis, quæ non est merè in pœnam victoris, sed etiam in favorem victi, ut solvere non teneatur, ita *Nav. Tol. Mol. Less. Laym. Lugo* n. 70. & pluribus d. 22. à n. 30. & ratio ulterior est, quia secundùm dicta n. 677. cui jus dat actionem repetendi, eidem etiam dat exceptionem, antequam solvat, ad quid enim in hoc casu esset solvere hoc, quod statim potes repetere? unde cùm retinere meam rem & datam recipere æquivaleant, non erit injustitia, inquiunt *Tamb.* n. 11. & *Spor.* n. 83. alterum modum commodiorem absque inutili circulo eligere: hinc L. 2. ff. *De compensa-*

pensatione dicitur, *Interest nostra potiùs non solvere, quàm solutum repetere.*

§. 21. Quando ludis lusu prohibito cum animo reposcendi per Judicem, quod perdes, *Molin. Regin. Dicast. Less.* n. 31. dicunt te teneri restituere si lucreris, quia facis dolum dantem causam ludo, & ponis inæqualitatem, sed *Sanch.* dub. 5. *Lugo* 31. d. n. 53. *Spor.* n. 84. aliique cum *Dian.* R. 25. probabiliùs dicunt ludum esse validum, & retineri posse lucrum, quia intentio adimplendi non est de essentia contractuum, secundùm dicta nu. 608. ergo licèt absit, ludus est validus, in reliquo vult uti jure suo & beneficio legis concedentis exceptionem; alter autem sibi imputet, quòd cum tali ludat. Neque est inæqualitas, quia etiam alteri competit simile beneficium legis, si perdat. 1088.

§. 22. Si victus antecedenter promiserat non repetere per beneficium legis, potest nihilominus postea repetere, uti notant *Rebell. Salas, Less. Dia.* R. 26. *Lugo* n. 65. quia omnis ludens promittit irrevocabiliter solvere, & tamen lex vult, ut non obstante promissione solvendi, possit non solvere; si tamen illa promissio fieret post factam solutionem, teneret, quia esset veluti nova donatio independens à ludo. Quòd si jurârit non repetere, stare debet juramento, secundùm dicta n. 727. Dicunt tamen *Nav. Covar. Tol. Valent. Vega, Henriq. Salas & Diana* suprà posse petere relaxationem juramenti, & hâc obtentâ non solvere, sed meliùs negant *Sot. Mol. Rebell. Less. Lugo* n. 66. quia hoc juramentum confirmat illum contractum, secundùm dicta à n. 732. ergo facit, ut alter acquirat jus strictum ad solutionem. Superior autem non potest relaxare juramentum in præjudicium tertii, uti n. 746. dictum est. 1089.

§. 13.

1090. §. 23. Si victor sine vi vel fraude impediat, ne à Judice condemnetur ad restitutionem, v. g. purè negando se Iusisse, donec probetur, omnes communiter dicunt non peccare : Si tamen de hoc interrogetur à Judice, *Less.* n. 21. & *Lugo* n. 64. dicunt teneri fateri, quia lex non est purè pœnalis sed dispositiva, & Judex habet jus interrogandi, sicque impediendi, ne Cives nimio ludo depauperentur; *Mol. Sanch.* aliique cum *Dian.* R. 27 dicunt non teneri fateri, si probari non possit; sed prima sententia est probabilior.

1091. §. 24. *Az. Mol. Salas, Rebell. Castrop.* aliique cum *Dian.* R. 3. dicunt non prohiberi Clericis unâ aut alterâ vice ludere, sed tantùm consuetudinem, seu ut ne fiat sæpe & diu, utì ex aliis notat *Steph.* n. 49. Imò *Saa* & *Valent.* contra *Salas* & *Castrop.* excusant etiam consuetudinem à mortali, si fiat recreationis causâ : Prohibitio autem extenditur ad solos Clericos in Sacris constitutos vel ratione Beneficii gestantes habitum, utì docent *Caj. Less.* aliique cum *Steph.* Putat quóque *Salas* non extendi ad Religiosos laicos, quia textus habet de Clericis tantùm, communis tamen cum *Nav. Suar. Valent. Castrop.* & aliis habet, quòd etiam ad illos extendatur, & saltem Religiosos in Ordine aliquo ab ejusmodi lusibus abhorrente meritò damnant *Lugo, Dicast.* & alii apud *Dian.* R. 4.

1092. §. 25. Olla fortunæ est jure naturæ licita, nam per dationem certæ pecuniæ emitur spes lucrandi, v. g. scyphum argentum, & periculum cum proportione est utrimque æquale, ita cum aliis *Pirh.* l. 5. tit. 19. nu. 50. Ludum autem agitationis taurorum prohibuit *Pius* V. sub excommunicatione, sed *Greg.* XIII. sustulit excommunicatio-

tionem; & nunc si fiat sine periculo, putant licitum esse *Nav. Saa* n. 3. *Alloza* S. 2. n. 30.

§. 26. Assistere ludo, qui cum peccato mortali sit, per se loquendo, non est peccatum, nisi adsit scandalum, vel assistens cooperetur aut delectetur ipso ùt peccato, non autem si delectetur ipso ùt ludo, ita *Saa* n. 4. *Alloza* nu. 31. Aliqui apud *Dian.* R. 41. excipiunt Clericos & Religiosos, quibus sub excommunicatione dicitur id prohibuisse *Pius* V. 1093.

§. 27. Ludere in Ecclesia ludos, qui speciali- 1094.
ter in ea non sunt prohibiti, per se loquendo, non est peccatum nisi veniale, si fiat sine causa; sufficit tamen honesta recreatio pro illis, qui, v.g. in Ecclesiam confugerunt, *Caj. Nav.* aliique cum *Dian.* R. 38.

§. 28. Si quis teneat domum ludo illicito ex- 1095.
positam, aut instrumenta submministret, peccat mortaliter, utì & Princeps permittens, ita *Dicast.* aliique cum *Dian.* R. 39. & pluribus p. 2. t. 15. R. 65. Ratio est, quia quamvìs ista sint de se indifferentia, tamen sic fit directè & proximè cooperatio ad blasphemias, dilapidationes, rixas aliáque, quæ ibi fiunt, non aliter ac si quis submministraret gladium occisuro. Unde si hìc ludant non potentes ludere, v.g. Filii-familias, vel fraudem agentes, putat cum aliis *Sanch.* dub. 21. hos hospites obligari ad restitutionem tanquam cooperatores ad injuriam.

§. 29. Si Titius ludat cum pacto, ut si vincatur, legat pro victore Missam, si autem vincat, habeat florenum, hoc damnant multi, & *Lugo* n. 5. dicit posse esse periculum simoniæ, sed nec esse simoniam nec illicitum docent *Rodriq. Portel*, *Bonæsp. Dian.* R. 41. *Steph.* nu. 53. nam non ideo 1096.

res

res spiritualis æstimatur temporali, sed offertur executio rei spiritualis loco temporalis alioquin tradendæ, quæ commutatio licita est, si enim tibi debeam 100. aureos, licitè offero 100. Missas pro te legendas, ut sic te moveam ad remittendos centum aureos.

Ad quid teneatur, qui juravit non ampliùs ludere, dictum est P. 1. à n. 452.

De Sponsione doctè agit *Ornate* D. 131. Sect. 3. *De Sortibus*, Sect. 4. *De Ludo*, Sect. 5. & seqq.

DUBIUM XIV.

Quid sit Contractus Societatis.

1097. »RESP. Is est, cùm aliqui inter se conveniunt, »& contributis aliquibus rebus ad lucran»dum idoneis, sive fructiferis, ùt pecuniâ, ani»malibus, industriâ, labore, &c. commune ali»quod lucrum faciunt; quod, utì & damnum, »pro ratione & rata cujusque dividunt inter se. »*V. Less.* L. 2. c. 25. D. 1. *Laym. Lib. 3. Tract. 4. c. 20. »Bonac. Tom. 2. de Contract. Disp. 3. Q. 6. P. 1.* Unde »spectando id, quod ratio & Justitia naturæ hìc »requirit, *resolvuntur hi Casus*:

» I. Plus lucrari debet, qui confert pecuniam »& operam suam, quàm qui vel pecuniam, vel »operam solam confert.

» II. Capitale seu sors, quam quivis contri»buit, si pereat casu, vel culpâ sociorum levissi»mâ, contribuenti perit: ubi discrimen est in»ter hunc contractum & mutuum: quia in mu»tuo sors data alienatur, & dominium ejus »transfertur in mutuatarium, cujus proinde so»lius periculum ac damnum est, si casu pereat:

in

in societate autem, qui sortem confert, tam» non omnino alienat à se, & uti commodum ac» lucrum ad eum spectat, sic etiam periculum &» damnum. *Bonac.* p. 3. n. 3. & 12. »

III. Potest tamen etiam fieri in hoc contractu,» ut quis justè servet sortem suam indemnem, &» insuper certum lucrum percipiat, si nimirum» ad contractum societatis adjungantur duo alii,» assecurationis, & venditionis, cujus tale exem-» plum ponit *Laym.* Inis societatem cum merca-» tore, & contribuis ei 100. Florenos, v. g. spes» est, quòd is quotannis lucraturus sit 300. cujus» lucri dimidium v. g. jure societatis tibi debetur» unà cum sorte; sed quia ad te quóque pertinere» deberet ejusdem sortis periculum, ut ipse id pe-» riculum in se suscipiat, & tibi sortem assecuret,» in hujus oneris compensationem, relinquis ei» majorem partem lucri sperati, ut scilicet duæ» partes lucri ad ipsum, & tertia ad te pertineat.» Et rursus, quia spes lucri hujus incerta est, ideo» adhuc partem hanc lucri sperati, nempe 100.» Florenos in spe, vendis etiam eidem 50. vel 60.» v. g. annuis certis, & in re, & sic tandem id lu-» crum facis, & sortem servas indemnem, *vid.*» *Laym.* & *Bonac. ll. cc.* »

IV. Societas etiam in pecoribus validè & li-» citè instituitur: Et interdum quidem ita, ut» tam pecora ipsa, quæ alteri pascenda & nutrien-» da traduntur, quàm emolumenta & fructus,» ipsáque detrimenta & damna danti & accipi-» enti communia sint; interdum verò ita, ut peco-» rum dominium, ideóque etiam periculum, sive» casus fortuitus, spectet ad solum dantem; emo-» lumenta autem fructuum, nempe fœtûs, lanæ,» lactis, spectent ad utrumque. *Vid. Less.* & *Laym.*»

ADDENDA.

3098. QUæst. 197. *Quid hìc præterea sit notandum.* R. Seqq. §. 1. Ad contractum societatis requiruntur hæ præcipuè conditiones, 1. Ut fiat in negotiatione honesta & licita. 2. Ut singuli aliquid in commune conferant, sive sit pecunia sive opera sive industria. 3. Ut expensæ, lucrum & damna sint communia & æqualia secundùm proportionem illius, quod in commune confertur. Potest tamen societas fieri, non ad lucrum, sed ad solum usum, utì si studiosi in eisdem ædibus habitantes, ad communem usum conferant libros, hic talem, iste alium. Specialia autem circa societatem Officiorum, quæ præsertim in Curiis à quibusdam initur, videri possunt apud *Lugo* d. 30. s. 5. & *Less.* in Auct. V. *Societas Officiorum.*

3099. §. 2. Si Cajus det Titio 10. gallinas, eo pacto, ut singulis diebus reddat unum ovum, & teneatur numerum integrum gallinarum servare, adeóque si una moriatur vel eripiatur, substituere aliam, *Med. Rebell.* & alii cum *Alloza* V. *Societas* n. 43. putant hunc contractum esse injustum, quia Cajus habet lucrum certum, Titius autem totum periculum sortis, & præterea onus alendi gallinas; sed *Laym.* l. 3. t. 4. c. 20. n. 4. *Castrop.* d. 8. p. 6. n. 2. & alii probabiliùs dicunt posse esse justum, quia periculum compensari potest per plures fructus, utì rectè *Covarr.* l. 3. Variarum. c. 2. n. 4. onus autem alendi compensatur per longè plura ova à reliquis gallinis habenda.

3100. §. 3. Expensæ à conferente operam factæ in mercibus deportandis, in itineribus pro societate factis, in ægritudine ex societatis negotio orta; item damna ob ipsam formaliter societatem causata sine culpa, *v. g.* per fures vel latrones, spectant ad omnes, utì habetur lib. 52. §. 4. ff. *Pro socio,*

socio, docéntque communiter AA. cum Lugo nu. 28. & 31. Castrop. p. 7. Et non debere detrahi æstimationem illarum expensarum, quas socius ille domi faceret, docent Nav. Mol. Less. Laym. Saa, Castrop. n. 2. quamvis contradicant Silv. Ang. Arm. Maj. Rebell. Lugo n. 39.

§. 4. Si Cajus contulit pecuniam, Titius verò operam, & valor operæ erat æqualis valori pecuniæ, probabile est etiam pecuniam postmodum debere dividi inter ipsos, alioquin esset inæqualitas, opera enim perdita est in bonum utriusque, ergo videtur æquum, ut & sic perdatur pecunia, Mol. Less. Lugo n. 16. Si autem Titius conferat operam in valore pecuniâ minorem, adhuc putant multi finitâ societate hanc pecuniam esse dividendam; sed etiam probabiliter negant Fach. Rebell. & Castrop. p. 3. qui hoc ipsum videntur dicere, etiamsi valor operæ fuisset æqualis, quia quando contrahentes aliud non exprimunt, censentur velle tantùm communicare usum & commoditatem illorum, quæ conferunt, non autem proprietatem, sicuti qui ad negotiationem confert navim, confert tantùm illius usum, non autem proprietatem, hinc navis post societatem remanet ipsius: aliter autem poterit attingi æqualitas etiam quoad pecunias, uti ostendit ipsemet Lugo suprà. 1101.

§. 5. Si pecunia, quam solus Cajus contulit, pereat, Saliz & alii absolutè dicunt jacturam debere ferri ab utroque æqualiter, alioquin qui industriam affert, minori se periculo exponeret, Maj. & alii dicunt, si pecunia pereat ante operas exhibitas, jacturam debere æqualiter ferri; si autem post, debere ferri à solo Cajo, quia opera jam est impensa loco pecuniæ; Covarr. & alii dicunt jacturam tum esse æqualiter ferendam, 1102.

quando industria æquivalebat usui & proprietati pecuniæ, si autem æquivalebat soli usui, ferendam esse à solo Cajo : denique *Gl. Bart. Bal. Silv. Rebell. Less. Castrop.* p. 4. n. 4. *Alloza* n. 16. *Ills.* t. 4. d. 2. nu. 454. aliique plures probabiliùs dicunt soli Cajo esse ferendam, nisi aliter sit conventum, quia æquum est, per se loquendo, ut illi soli pereat pecunia, qui erat ejus dominus, supponitur enim aliter statuta æqualitas secundùm spem lucri & periculum damni.

1103. §. 6. Si finito negotio nullum sit lucrum, *Fill.* putat ex pecunia capitali debere saltem solvi valorem operæ, sed negant *Mol. Less. Lugo* nu. 24. *Burgh.* cent. 2. cas. 96. quia sicut si pecunia periisset, soli ejus domino periisset, ita opera perit illi soli, qui eam confert, & secundùm hos AA. societas sit solùm ad lucrum.

1104. §. 7. Contractus societatis dissolvitur, 1. Mutuo consensu sociorum. 2. Renuntiatione unius ex illis, non tamen ante tempus in pacto determinatum. 3. Publicatione bonorum alterius socii. 4. Cessione bonorum propter contracta debita. 5. Elapso tempore, pro quo societas constituta. 6. Re, in qua fundabatur societas, integrè vel magna ex parte intereunte. 7. Morte socii: si tamen negotium cœptum nunc finiri posset sine sociorum præjudicio; alioquin hæres teneretur concurrere. Videri possunt leges citatæ apud *Ills.* n. 456. Vide etiam *Mol.* tr. 2. d. 414. An pactum, quo fors & lucrum assecurantur, sit justum, videri possunt dicta hìc n. 876.

***

DU-

DUBIUM XV.

Quid sit Assecuratio & Fidejussio.

Resp. I. Contractus assecurationis est, quo quis alienæ rei periculum in se suscipit, obligando se, vel gratis vel pro certo pretio ad eam compensandam, si perierit. Quòd si gratis fiat, est gratuita promissio; si pretio, est quasi emptio, quâ assecurans vendit suam obligationem, præstandi alteri rem ejus indemnem. Ad ejus justitiam requiritur, ut eventus rei sit incertus utrique, saltem quoad notitiam, quam de eo habent, quia alioqui non servaretur æqualitas. *Bon. to. 2. de contr. d. 3. q. 9. p. 3. Less. lib. 2. cap. 28. dub. 4. n. 24. Unde resolves:* 1102.

I. Si assecurans certus sit rem esse in tuto, iniquè pretium petit, & tenetur restituere. *Less. ibid. Bon. n. 3.*

II. Si res nondum est in tuto; etsi privatâ scientiâ sciat non fore periculum, licere nihilominus pretium ordinarium assecurationis accipere, dicit *Less. n. 27.* Quia illa obligatio, ob pericula ordinaria magni æstimatur: & causæ occultæ, quæ periculum minuunt, non imminuunt communem æstimationem. Verùm id *Bon. n. 3. & Lugo d. 31. s. 7.* rectiùs negant.

III. Si cupiens rem suam assecurari, certò sciat eam jam periisse, non potest pacisci de ejus assecuratione. V. *Less. n. 25.*

Resp. II. Fidejussio est contractus, quo quis alienam obligationem suscipit implendam, si debitor principalis non solverit. Ita communiter Doctores. *Unde resolves,*

I. Pro fidejussione licet accipere pretium, etsi nullum periculum timeatur, quia ex se pretio

»est æstimabilis. *Nav. man. c. 17. n. 283. Azor p. 3.*
»*l. 11 c. 22. d. 5. Fill. tr. 38. n. 159.*

» II. Mulieres ex fidejussione (saltem si jura-
»mentum absit, & instrumentum publicum) non
»tenentur, utì nec Clerici, nisi quatenus solvere
»commodè possunt, ut non egeant. V. *Lay. l. 3. tr.*
»*4. c. 29. n. 5. & 6. Bon. p. 2. Less. d. 2. Onnate D. 52. sect. 6.*

» III. Fidejussor non obligatur priùs quàm
»principalis; & hujus obligatio si sit invalida, erit
»etiam fidejussoris, *Lugo disp. 32. n. 5. &c. com-*
»*muniter.*

» IV. Fidejussor regulariter non potest conve-
»niri, nisi factâ excussione principalis debitoris,
»constet ipsum non esse solvendo, *Azor l. c. V.*
»*Notandum. Fill. n. 153.*

» V. Debitor tenetur de omni damno suâ cul-
»pâ accidente fidejussori, &c. *Vid. Azor d. 10. Bo-*
»*nac. p. 1. n. 14.*

» VI. Ex fidejussione Religiosi propriâ auctori-
»tate factâ Monasterium non obligatur, nisi qua-
»tenus in ejus utilitatem versum est. V. *Less. n. 20.*
»*& Laym. n. 7.*

» VII. Qui fidejussit pro reo, cui periculum
»capitis impendebat, si hic aufugit, non est ejus
»loco plectendus, quia non præsumitur sic se ob-
»ligare; imò nec potest, cùm non sit dominus
»vitæ, *Sylv. Bon. n. 10. Less. n. 41.*

» VIII. Si debitor suâ culpâ non solvit, tenetur
»fidejussori, qui pro ipso solvit, nõ tantùm ipsum
»debitum, sed etiam damna & expensas omnes
»compensare. Si verò sine sua culpa v.g. ob impo-
»tentiã non solvit, ad solum debitũ videtur tene-
»ri. *Az. Syl. Sa, Bon. n. 14. Trull. to. 2. l. 7. c. 26. d. 2. n. 6.*

ADDENDA.

1106. Quæst. 198. *Quid præterea notandũ sit.* R. Seqq. §. 1.

Quam-

Quamvis AA. communiter dicant fidejussionem de se esse pretio æstimabilem, utì n. 890. notatum est, adeóque pro ea posse accipi aliquid, si tamen absit omne periculum & molestia, probabiliter contradicunt *Covarr. Bonæsp. Steph.* t. 4. d. 9. n. 142. *Moya* t. 1. t. 6. d 4. q. 6. à n. 22. quia difficulter ostendi potest disparitas, cur etiam mutuum non sit similiter futurum de se æstimabile, adeoque cur etiam non possit pro eo accipi pretium. *Si dicas*, obligationem mutuantis compensari per redditionem sortis, obligationem autem Fidejussoris non compensari per aliquid, *Contrà* est 1. Quia non obligatio mutuantis, sed carentia sortis datæ compensatur per redditionem sortis. 2. Si fidejussor sciat nullum esse periculum vel molestiam, obligatio illa nullum affert onus, ergo nihil aptum est compensari. Vide *Gasp. Rodericum* de annuis redit. l. 2. q. 12. qui nobiscum sentit. Videri potest etiam *Onn.* d. 52. à n. 23.

§. 2. Creditor potest acceptare moderatum pretium, ut fidejussorem liberet à fidejussione periculosa vel molesta, quam suscepit pro debitore, *Mol. Saa, Roderic* n. 17. *Alloza* V. *Fidejussio.* nu. 15. Fidejussor autem potest, non quidem ordinariè, utì rectè *Castrop.* d. 6. p. 26. §. 3. n. 5. attamen aliquando cogere debitorem, ut eum à fidejussione liberet, v. g. si debitor fuerit potens solvere & non solverit, si incipiat dilapidare bona sua &c. *Lugo* d. 32. nu. 20. Vide *Roderic.* q. 13. E contrà Creditor compelli non potest, ut habito uno fidejussore admittat alium, sicuti compelli non potest, ut loco prioris hypothecæ admittat aliam, quia habet jus standi primo contractu, *Roderic.* q. 12. num. 25. Si tamen creditor admiserit alterum fidejussorem, liberatur primus, *Castrop.* §. 2. n. 5. & 6. Quòd si creditor proroget 1107.

tempus debitori, pro quo Cajus fidejusserat, si Cajus indefinitè fidejusserat & non ad tempus tantùm, pergit obligari, si autem fidejusserat, v. g. ad annum, cum anno cessat ipsius obligatio, ficuti si fidejussisses pro capitali, non obligareris ad interesse, quia obligatio non extendit se ultra conventionem, ita cum aliis *Azor* p. 3. l. 11. c. 22.

1108. §. 3. Si fidejussor, quando constituebatur, erat idoneus & potens, postea autem deficiat, debitor non tenetur substituere alium, quia reliquum periculum fidejussionis, uti & hypothecæ, est penes admittentem, *Bart. Surd. Castrop.* n. 1.

1109. §. 4. Successor non obligatur fidejussione sui Antecessoris, nisi sit hæres, vel ille in officio, v. g. Decani, constitutus fidejusserit cum consensu & nomine Capituli, *Mol. Saa, Alloza* n. 10. Dubitatur autem, an obliget fidejussio facta pro minorenni: aliqui cum *Saa* V. *fidejussio.* n. 6. negant, quia minorennis non potest se obligare; alii affirmant cum *Alloza* n. 13.; quia secundùm dicta n. 671. & 679. potest se saltem in conscientia obligare, & alter potest hanc obligationem suscipere: Item aliqui affirmant, alii negant fidejussorem teneri solvere debita, antequam à Judice cogatur, *Saa* n. 8.

1110. §. 5. Si plures in solidum fidejusserint pro aliquo, quilibet excipere potest contra creditorem, ne solus conveniatur, sed ut etiam alii cogantur stare pro parte: quòd si unus coactus fuisset solvere totum, posset à creditore petere jus agendi contra alios, uti ex jure ostendit *Lugo* à num. 15. Videri potest *Onnate* d. 4. f. 15. Item totâ disp. 52. & 53., ubi hactenus dicta & multa alia accuratè habet de fidejussione. De assecuratione autem agit disp. 131. c. 2.

DU-

DUBIUM XVI.

Quid sit Pignus & Hypotheca.

RESP. Pignus est contractus, quo debitor dat creditori rem aliquam mobilem vel immobilem, ut sit pro debito obligata, ex eaq; solutiopeti possit: Aliquando tamen pignus accipitur pro ipsa re, quæ datur. Differt autem ab hypotheca, quod pignus propriè sit rei mobilis; illa immobilis, *Mol. Fill. Bon.* de Contr. d. 3. q. 10. p. 1. *Unde resolves,* 1111.

I. Pignore non licet uti contra voluntatem domini: quia est res aliena, ad securitatem tantùm, & non ad usum tradita. *Bon. l. c.* ex *Mol. Regin. &c.* Si tamen utatur v.g. equo vel agro, debet valorem usûs (utì & fructus omnes, si sit res ex se fructifera) computare in sortem, deductis expensis; quia alioqui committet usuram, cùm res domino suo fructificet. *Nav. man. c. 17. n. 203. Bon. Trull. l. 7. c. 26. d. 4. n. 22.*

II. Non possunt oppignorari, quæ non possunt vendi, v. g. Ecclesiæ, *Mol. d. 530. Less. l. 2. c. 28. d. 7. Bon. n. 5.*

III. Immobilia, utì & mobilia pretiosa, cultui divino dicata, v. g. calices, casulæ &c. non possunt oppignorari, nisi in necessitate; (quia tunc etiam vendi possunt,) ut Ecclesiæ & indigentibus subveniatur. *Vid. Nav. n. 205. Less. Bon. l. c.*

IV. Creditor, qui pignus ab aliquo accepit, potest illud alteri oppignorare, sed non pro majore quantitate: Neque potest vendere debitore non solvente, nisi post biennium, & eo priùs monito: Quidam tamen dicunt, posse vendere post trinam monitionem. *V. Laym. l. 3. t. 4. c. 30. n. 5. Bonac. n. 9.*

» V. Eandem rem non licet oppignorare seu »in hypothecam dare pluribus, nisi sit sufficiens »ad solvendum omnibus; vel posteriores de »priore hypotheca admoneantur. *Azor Tom.* 3. L. »7. c. 7. *Fill. Bonac. n.* 9. *Trull.* num. 15.

» *Quæres.* Quid sit contractus Anti chriseos, »germanicè *ein Pfandschafft.*

» *Resp.* Is est, cùm in contractu pignoris con»venitur, ut creditor utatur pignore, v. g. agro, »ac fructus inde tamdiu lucretur, donec debi»tum ipsi restituatur: unde circa hunc ex supra»dictis *resolves*:

» I. Contractus hic videtur juxta *Cajetan. Sotum,* »*&c.* (contra quosdam Juristas) esse usurarius, »quia creditor ultra sortem aliquid lucratur, »causâ solius mutui, quæ est usura. *Vid. Laym. c.* »36. *num.* 17.

» II. Possunt tamen intervenire tituli justi lu»crandi fructus ex pignore, sine diminutione »sortis; ùt si v. g. fructus ex hypotheca percepti »non superent quantitatem pensionis, quæ Jure »censûs super eadem constituti exigi potest, »cum pacto redhibitionis, utì suprà dictum est »de Censibus: aut si alioquin lucrum cesset, aut »damnum emergat, dum debitum differtur: »unde non facilè damnandi sunt illi, qui à Prin»cipibus in locum debitorum agros, pascua, offi»cia &c. in anti-chrisin habent. *Vid. Laym. loc. cit.* »*& Binsfeld.* de Usuris. *Mol. Less.* &c.

ADDENDA.

8112. Quæst. 199. *Quid circa hos contractus sit prætera notandum.* R. De pignore & hypotheca accuratissimè scripsit *Onnate* D. 66. & seqq., qui pro occurrentibus dubiis gravioribus videri poterit. Pro praxi quotidiana accipe hæc pauca.

§. 1.

§. 1. Si agrum incultum accepisti in pignus, & illum coluisti, Sot. *Saa, Alloza* v. *Pignus.* n. 8. putant te posse frui fructibus, non computando in sortem, quia videntur fructus tuæ industriæ: sed dicendum est cum *Navarr. Mol. Garz. Lop. Bonac.* de Contract. d. 3. q. 10. p. 1. n. 10. debere computari in sortem, sunt enim fructus naturales agri, ad quem tantùm accessit tua industria; poteris tamen expensas & pretium laboris subducere. Addit rectè *Bonac.* n. 7. si rem meliorâsti, aut in agro tibi oppignorato ædificâsti domum, etiam hæc addita cadere sub pignus, quia accessorium sequitur principale; equus autem pignori datus est alendus expensis debitoris, qui manet ejus dominus, & cui etiam fructificat.

§. 2. Si oppignoretur castrum, cui Jus præ- 1113.
sentandi ad beneficia sit annexum, hoc Jus non oppignoratur, sed manet Domino; si tamen castrum vendatur, Jus Patronatûs transfertur in emptorem, & ita statuunt Jura apud *Lugo* d. 32. n. 27. Si autem res oppignorata varietur, quod de illa manet, etiam remanet oppignoratum, v. g. si domus comburatur, fundus manet obligatus; si silva, obligatum manet solum, imò & ligna silvæ si quæ supersint, fructus enim rei simul dantur in pignus: Si tamen ex istis lignis fiat navis aut aliud arte-factum, Jura disponunt, ut desinat oppignoratio, *Bonac.* num. 7.

§. 3. Si pignori adjectum sit pactum, ut vendatur, 1114.
nisi certo tempore redimatur, elapso eo tempore vendi potest, etiam non monito debitore, *Gloss. Navar. Azor, & alii*; quod tamen res valet supra debitum, restitui debet debitori. Quòd si conventum esset, ut pignus non venderetur, *Saa, Vasquez & alii* putant non posse vendi, quia fides

fides data est servanda, ubi servari potest, sed *Azor*, *Regin.* & alii communiter putant posse vendi post trinam admonitionem, quia hæc est natura pignoris, alioquin frustra datum esset, hinc conventio tantùm obligavit ad non vendendum absque præviis admonitionibus, *Bonac.* n. 12.

1115. §. 4. Quamvis contractus anti-chriseos jure Civili toleretur, tamen Jure Canonico reprobatur velut usurarius, utì notant *Cajetan. Sot. Navar. Mol. Lug. Laym. Sporer* de Usura. n. 101. & certum esse dicit *Castrop.* d. 4. p. 19. n. 20. Ratio est, quia mutuans non fit dominus pignoris, ergo iniquum est, ut ex eo fructus capiat; imò *Vasq. Sal. Castrop.* n. 4. dicunt etiam illos fructus esse Domino compensandos, quos ex culpa lata & levi colligere omittit, quia tenebatur addere diligentiam tanquam prudens & vigilans custos. Possunt tamen accedere tituli excusantes, præter enumeratos à *Busenbaum*, utì 1. Si res oppignoranda vendatur pro debito, cum pacto retrovendendi, tamen secundùm limitationem datam *nu. 982.* nec redimi debebit nimis parvo pretio, alioquin præsumetur usura, *Lugo* d. 25. n. 132. 2. Si marito aliquid fructiferum detur in pignus pro dote uxoris, utì definit *Innocentius* III. Cap. *Salubriter. De Usuris*, tum enim fructus illi constituuntur in partem dotis necessariæ ad alendam uxorem & ad sustinenda onera Matrimonii, aut saltem sunt aliæ causæ hoc cohonestantes, de quibus videri potest *Castrop.* p. 20: atque ideo etiam posse pro interesse certam summam in compensationem exigere, docent *Nav. Mol. Lug. Lay. Less.* l. 2. c. 20. n. 142. *Beja* p. 1. cas. 56. *Spor.* n. 102. 3. Si feudum Domino Proprietario oppignoretur, utì habetur Cap. 1, *De Feudis*, &

& Cap. *Conqueſtus De Uſuris*, tradúntque Auctores communiter cum *Caſtrop.* p. 22. n. 1., tenetur tamen remittere ſervitium vel penſionem, cujus loco fructus ei à Jure ſubrogantur : quomodo autem hoc excuſetur ab uſura, diſputat *Caſtrop.* à n. 2. Idem dicunt Auctores communiter de emphyteuſi, ſi Domino detur in pignus. Ratio poteſt eſſe, quia, quando pignus transfertur ad Dominum proprietatis, licèt Vaſallus & Emphyteuta non amittat dominium ſuum utile, (alioquin non eſſet datum in pignus) tamen dominium illud eſt ligatum, & cenſetur conſolidari cum dominio directo, ac proinde fructus omnes Domino competunt; ſimile tamen nihil ſtatuunt Jura, neque habet conſuetudo, ſi res uſufructuaria, uſuaria vel conductitia detur Domino directo in pignus, utì notant Actores communiter cum *Caſtrop.* n. 6.

§. 5. Obligatio pignoris & hypothecæ ſolvitur multis modis, 1. Si ſit creditori ſatisfactum pro debito : 2. Si tempus ſit elapſum, ad quod acceptata erat obligatio : 3. Si res obligata ſit alienata cum conſenſu ſaltem tacito creditoris : 4. Si creditor emerit rem obligatam : 5. Si creditor ſaltem tacitè ſignificaverit rem ſibi non eſſe obligatam : 6. Si Judex abſolverit debitorem à debito, vel juſſerit extradi rem : 7. Si debitor offerat creditori ſolutionem debiti, quam ſi nolit acceptare, poterit debitor eam coram teſtibus deponere apud hominem fidelem vel in loco Religioſo, & rem obligatam reſumere : 8. Si prius debitum transferatur in aliam obligationem, *Bonacina* punct. 2. An Emphyteuta poſſit rem emphyteuticam ſubjicere hypothecæ, dictum eſt n. 1959. 1116.

CA-

CAPUT IV.

De Tutela & Testamentis.

DUBIUM I.

Quid sit Tutela & Curatela.

1117. »RESP. Sunt quasi contractus, quibus Tutor & »Curator ad procuranda bona & commoda »Minorum cujuscunque sexûs, qui vel Parente »carent, vel sub ejus potestate constituti non »sunt, obligatur ex Justitia, perinde ac si ex con»tractu ea obligatio suscepta fuisset; supplente »nimirum Lege, vel Magistratu vim contractûs. »Differunt Tutor & Curator, quòd Tutor solùm »datur impuberibus, etiam invitis; & principa»liter datur personis, ut curet earum educatio»nem & institutionem: secundariò verò datur »etiam bonis illius, respectu omnium negotio»rum. Curator verò datur Minoribus, post an»nos expletos pubertatis, usque ad annum 25. »completum: nec communi Jure datur invitis, »nisi in certis casibus; & datur principaliter re»bus Minorum, secundariò personis: unde pro »directione in foro conscientiæ, ex Jure tum na»turali, tum positivo communi *resolves* ex *Laym. »Lib. 3. Tract. 4. c. 9. n. 2. & seqq.* & *Tann.* T. 3. d. »1. q. 7. d. 10. *Bonac. de Contract. d. 3. q. 19.*

» I. Tutores, sive sint testamentarii, hoc est, re»licti ex testamento, aut codicillo patris; sive sint »dativi, hoc est, constituti à Judice aut Magistra»tu; sive sint legitimi, hoc est, præscripti à Lege, (qualis

(qualis præ ceteris est mater, si velit, & promittat se non transituram ad alias nuptias, quin priùs tutelam abdicet & rationem reddat; deîn Avia, & Consanguinei proximiores idonei) tenentur, utì & Curatores jurare, se fideliter officium suum facturos, ac fide-jussorem dare, rem Minoris salvam & integram restituendam, & universim tacitè omnia eorum bona sunt hypothecata Minori; ita ut ad quemcunque pervenerint, possit illa Minor sibi vendicare, ut sibi satisfiat, si quid illorum culpâ est passus. *Vid. Tann.* loc. cit. *Laym.* Cap. 9. *Bonac.* n. 1.

II. Bona Minorum tenetur Tutor, vel Curator administrare eâ curâ, quam diligens Paterfamiliâs propriis suis rebus adhiberet, tam impediendo & præcavendo damna, quàm procurando commoda & lucra Minoris; alioquin damnum & defectus congrui lucri ipsi imputabitur, & tenebitur etiam in conscientia ad restitutionem. *Vid. suprà* Lib. 3. p. 1. n. 705.

III. Bona immobilia Minorum, aut alia pretiosa, quæ possunt servari, non possunt alienari, saltem sinè Judicis Decreto.

IV. Tutori aut Curatori, & personis ei subjectis, nihil licet emere, sive per se, sive per alium, ex ullis bonis Minoris, quamdiu illi tales sunt, nisì cum auctoritate Judicis, aut cum ejus Decreto bona Pupillorum publicè, per juratum venditorem omnibus venalia exponuntur.

V. Sinè Decreto Judicis non potest Minor remittere, vel renunciare hæreditati, legatis, fidei commissis, aliisque Juribus sibi acquisitis: Si tamen Religionem ingressus sit, potest bona alienare, quia moritur quasi.

VI.

» VI. Pupillus, dum infans est, hoc est, minor »septennio, vel infantiæ proximus (ita ut si mas»culus est, non expleverit annum decimum cum »dimidio; si fœmina, nonum cum dimidio) ni»hil per se efficere potest, quo ullo modo vel al»teri obligetur, vel alium sibi obliget: at puber»tati proximus, obligare quidem sibi potest ali»um, sed non se alteri, saltem civiliter. *Sanch.* d. »8. *Less.* l. 2. c. 17. n. 61. *Laym.* n. 7.

» VII. Eadem est ratio Minoris, si Curato»rem habeat: quem si semel susceperit, tenetur »illi subesse Jure communi usque ad annum 25. »expletum; & si litem habeat, tenetur ad eam »sumere Curatorem, exceptis tamen causis spi»ritualibus. Quòd si Curatore careat, valent »acta per illos, ita tamen, ut si læsi sint, restituan»tur in integrum. *V. Auct. citt.* & *Bonac.* q. 1. p. ult.

» VIII. Etsi Minores sinè Curatorum auctori»tate donare non possint, nisi quæ ejus condi»tionis adolescentes donare solent, (in iis enim »præsumitur tacitus consensus Curatoris) qui »tamen dona ab iis accepit, non tenetur restitue»re, nisi repetantur legitimè, quia probabile est »valere naturaliter, tametsi non civiliter, *Molin.* »*Lugo Disp.* 22. *sect.* 19. *Trull. Tom.* 2. *l.* 7. *c.* 17. *d.* 8. *n.* »3. *Dian. p.* 8. *t.* 6. *r.* 4. & 7.

» IX. Tenentur Curatores & Tutores singu»lis annis administrationis rationem reddere: »ubi si quis deses aut noxius reperiatur, amo»vendus est impositâ satisfactione, aliusque sub»rogandus.

» X. Si Tutor vel Curator, post rationes officii »redditas fidelis deprehensus fuerit, debetur ei »præmium, quod quibusdam locis est vicesima

pars redituum bonorum omnium Minoris: in aliis autem decima pars.

XI. Porrò qui non possint esse Tutores & Curatores, & qui à tutela & curatela excusentur, ne iis imponi possint, v. g. habentes quinque filios superstites, pauperes, &c. vid. apud *Tann.* loc. cit. & *Sa*, v. *Minor*, ubi sic habet: *Tutor non potest esse junior 25. annis, nisi forte mater: nec Religiosus, nec fœmina, nisi mater aut Avia, (& uxor casu antè dicto) nec Clericus in Sacris, si non velit, nec Episcopus, nisi miserabilium personarum. Horum verò tutelam suscipere tenentur & Episcopi, & Clerici, & Religiosi; quod ego (inquit) de Religiosis universim non admitto.* V. *Layman* loc. cit.

XII. Si Tutor & Curator, cùm tenerentur negotiari, omiserunt, possunt Pupilli ab eis accipere 5. pro 100. *Sa* v. *Curator*. Vid. etiam *Navarr.* c. 25. n. 66. Plura *vide* suprà *Lib. 3. Tract. 2. c. 2. Dub. 3.*

Quomodo Juristæ distinguant ætates hominis: *vide dicta* p. 1. nu. 1026. De patria potestate *vide ibid. n.* 1027.

An & circa quæ Pupilli ac Minores possint validè contrahere, saltem pro foro conscientiæ, *vide hìc à n.* 670. De eorum autem beneficio restitutionis in integrum, *vide* à n. 677.

De multis obligationibus Tutorum & reditibus Pupillorum videri possunt multa apud *Roderic.* L. 3. q. 10. Et plura apud *Onn.* D. 48. 49. 50. 51.

DUBIUM II.

Quid & quotuplex sit Testamentum.

RESP. 1. Testamentum est voluntatis justa sen- 1118.
tentia, de eo, quod quis post mortem suam fieri vult, cum directa hæredis institutione: quod

»additur, ut distinguatur à reliquis ultimis vo»luntatibus: nam differt à legato, seu fidei com»misso partiali, quòd hoc donatio quædam sit à »defuncto relicta, & ab hærede præstanda: à co»dicillo verò differt, quia codicillus est quasi te»stamentum imperfectum, & non fit ad insti»tuendum hæredem, nisi ex privilegio, v. g. in »militia; sed ad aliquid in testamento explican»dum, addendum, mutandum, detrahendum, »vel ad legata instituenda. V. *Laym.* L. 3. T. 5. c. »1. & seq. *Tann.* Tom. 3. d. 4. c. 8. *Less.* L. 2. c. 19. »d. 1. *Bonac.* de Contract. d. 3. q. 17. p. 1.

» *Resp.* 2. Testamentum est duplex, I. In scri»ptis, seu clausum: quod testamentum Testa»tor, sive suâ, sive alterius manu scriptum, se»ptem testibus idoneis, non defectuosis, non cæ»cis, non surdis, non mutis, nec prodigis, in»fantibus, Religiosis, cognatis, qui in testatoris »potestate sunt; (quibus adde ipsum hæredem, »& qui in ejus sunt potestate;) sed masculis, pu»beribus, liberis, ad id rogatis & vocatis, coram »offert, profitendo id esse suum testamentum: »tum, si possit, manu suâ subscribit; alioquin »octavus pro eo testis: deinde omnes & singuli »7. testes eodem tempore subscribunt, si possint, »per se ipsos, proprióque, vel alieno, aut com»muni omnes sigillo consignant. *Laym. loc. cit.* »*Bonac.* p. 1. II. Nuncupativum, quod mino»rem solennitatem requirit, scilicet tantùm, »ut septem testes idonei supradicti convocati »audiant, & intelligant testatoris voluntatem; »coram eis scripto vel voce articulatâ prola»tam. Etsi verò talis nuncupatio coram testi»bus, à Notario in scriptum communiter redigi »soleat, id fit, non ad actûs substantiam servan-

dam,

dam, sed ad meliorem probationem, & securitatem, si testes decedant vel inidonei reddantur. Si autem testamentum careat solennitate debitâ, dubitetúrque, utrùm Testator voluerit conficere clausum, an apertum, valet ùt nuncupativum, hæc enim præsumitur Testatoris voluntas, ne actus omnino corruat. *Sanch.* L. 4 Cons. c. 1. d. 2. *Lugo* d. 24. Sect. 1. *Bardi* d. 6. c. 10. §. 1.

Porrò præter has solennitates Jure communi requisitas, aliæ sunt partialium locorum, quas in singulis locis nôrunt periti Notarii, qui proinde, ne impingatur, utiliter adhibentur.

Quæres: An Testamentum sit validum, cui desunt solennitates à Jure Civili requisitæ.

Resp. I. Si Testamentum factum sit ad causas pias, etiam in foro externo eas non requiri, sed sufficere eas, quæ sunt Juris Gentium, scilicet duos testes; in foro autem conscientiæ, suppositâ potestate disponentis, sufficere scripturam, nutum, vel aliud signum Testatoris, absque ullo teste. Quòd si tamen manus testatoris non extet, requiruntur duo testes in foro externo, inter quos etiam fœmina esse potest, *Covarr.* & *alii* 12. *Dian.* P. 7. T. 6. R. 16. Item Confessarius vel Parochus esse potest, licèt legata sint pro sua Ecclesia; idque ad hoc tantùm, ut voluntas Testatoris probari possit, & Judex pro ea sententiam ferat. *Vid. Less.* d. 2. & *Lug.* d. 22. Sect. 9. Ubi etiam probat, in tali testamento ad pias causas non esse necessariam hæredis institutionem. Ac licèt morte interveniente non fuerit absolutum, valet tamen quoad legata pia in eo jam expressa, *Malder. Laym.* c. 2. n. 6. *Dian.* P. 5. T. 3. Resol. 126. An autem tale testamentum ad causas pias principaliter factum, si solennitates desint, valeat

»quoad legata profana, controvertitur: negat
»Bon. q. 1. p. 3. n. 18. & Lugo n. 274. Affirmant
»Covarr. Sa, Leſſ. d. 2. n. 9. Fill. Sanch. d. 7. n. 2. Bar-
»boſ. Trul. Tom. 2. L. 7. c. 18. d. 4. Dian. p. 7. T. 6.
»R. 4. Denique teſtamentum ad cauſas pias non
»ſolenne revocat aliud ſolenne, etſi hujus men-
»tionem non faciat. Mol. &c. Dian. R. 25. 26. Id-
»que etiamſi prius etiam fuerit ad cauſas pias,
»Mol. & alii 6. licèt hoc poſterius quidam negent.
»V. Dian. R. 26. 27.

» Reſp. II. Si teſtamentum factum eſt ad cauſas
»non pias, hominibus ruſticanis quinque teſtes
»ſufficiunt, ſi plures haberi nequeant: nec ſub-
»ſcriptione opus erit, ſi literati non ſint. Laym. n.
»16. Bonac. q. 17. p. 5. n. 4.

» Reſp. III. Tempore peſtis non requiruntur ſe-
»ptem teſtes ſimul congregati ad teſtamenti ſub-
»ſcriptionem, ſed ſufficit, ſi ſinguli ſeparatim ad-
»hibeantur. Adde, æquitatem poſtulare, ut quan-
»do teſtis vel Notarius haberi non poſſunt, ulti-
»mæ voluntates validæ pronuntientur, ſi de vo-
»luntate defuncti liquidò conſtet: hinc in Came-
»ra Imperiali valet teſtamentum, peſte valde
»graſſante, conditum coram duobus vel tribus
»teſtibus, inter quos Confeſſarius eſſe poteſt: at-
»que hæc vera ſunt ſecundùm Jus commune
»Cæſareum, ſecluſis ſpecialibus locorum Statu-
»tis; nam Venetiis v. g. & Viennæ, duo teſtes ad
»teſtamentum ſufficiunt. V. Laym. c. 2. Imò
»abſolutè loquendo tempore peſtis ſufficere ſo-
»lennitates Juris Gentium, atque adeo tres vel
»duos teſtes, docet Diana R. 34. ex Sa, Laym. &c.
»atque inter eos eſſe poſſe fœminam, & Nota-
»rium ipſum (tametſi non ſit immatriculatus)
»modò non ſit conſanguineus vel affinis defun-
»cti, R. 36. ex Menoch. &c. nec opus eſſe, ut ſint
rogati

rogati, vel audiant vocem testantis (etsi hoc quidam requirant) modò eum videant. *Resolut.* 37. & 38. neque invalidari, licèt ægrotus convalescat, *Resolut.* 39. ex *aliis* 8. Denique si Parochus scribat coram unico teste, habere vim testamenti saltem nuncupativam dicit *Mol.* & *March.* cum *Diana* R. 34. & 41. *Vide etiam* P. 5. T. 3. R. 123.

Resp. IV. Etsi probabilis, & secura sententia sit *Covarr. Bonac* q. 1 p. 3. n. 19. & *aliorum*, testamentum factum ad causas non pias, sinè solennitatibus Jure requisitis, invalidum esse in foro conscientiæ, præterquam quoad legata pia, *Mol. Lug.* n. 273. *Vasq. Sanch.* d. 7. n. 3. *Dian.* P. 7. Tract. 6. R. 3. contra *Barbos.* ita ut hæres per illud institutus, & legatarius, teneantur ad restitutionem hæreditatis ab intestato: contrarium tamen verius est, ideóque licitè retinetur, quod tali testamento possidetur. Ratio, quia illæ solennitates tantùm requiruntur ad cavendam deceptionem. *Vid. Less.* Lib. 2. c. 19. d. 3. *Lugo* d. 12. *Sect.* 9. Unde secundùm hanc sententiam, *resolves sequentia*:

I. Hæres ab intestato, si sciat voluntatem defuncti, tenetur restituere hæreditatem, & solvere legata iis, quibus testamento minùs solenni, aut ex voluntate ejus debentur, *Mol. Less.* contra *Bonac.* n. 6.

II. Si dubius sit de voluntate testatoris, debet cum illis componere pro ratione dubii: quia cùm nec ipse, nec alii cœperint adhuc possidere bonâ fide, in dubio par est eorum conditio. *Vid. Bonac.* n. 8.

III. Si hæres ab intestato retineat hæreditatem & legata, possunt illi, quibus aliquid per tale testamentum erat relictum, uti occultâ compensatione, quia revera res illæ

»erant ipsorum. *Vide Bonacina* num. 10.
» IV. Si hæres ab intestato fateatur, mentem »testatoris fuisse, ut hæreditatem nomine fidei»commissi alteri traderet, vel legatum aliquod »solveret; aut si oblato Juramento jurare no»luerit, cogendus est, etiam in foro externo, hæ»reditatem tradere, & solvere legatum.
» V. Ob eandem causam idem dicendum est, »si fateatur voluntatem testatoris fuisse, ut hæ»reditas, non ut fidei-commissum, sed imme»diatè perveniret ad alium; quia non est recur»rendum ad fidem testium, vel ad Juris subtili»tatem, quando is, cujus interest, ipse confitetur »testatoris voluntatem. *Vid. Less. & Lugo* n. 258.
» *Resp.* 5. Etsi probabile sit, Clericorum & Novi»tiorum testamenta facta ad causas non pias sinè »solennitatibus Juris non valere, *Molin. & alii* 3. »cùm tamen contrarium etiã sit probabile, *Suar.* »*&c.* potest hæres ex tali testamento hæreditatem »adire pro foro conscientiæ. *Dian.* P. 9. T. 9. R. 16.
» *Resp.* 6. Milites hujus temporis gaudent iisdem »privilegiis testandi, quibus olim, dummodo in »castris (vel in propinquo ex causa legitima) ver»sentur, *Dian.* P. 7. T. 6. R. 42. ex *aliis* 15. contra »*Baldum*, *&c.* æquè adeo sufficiunt iis duo testes, »(licèt probabiliter nec hi requirantur. *Resol.* 45.) »etiam non rogati, R. 46. & *alii quatuor* contra »*Molin. Tom.* 2. *Disp.* 129. *&c.* etiam aliàs inidonei, »modò non sint impuberes, nec cæci, vel servi, R. »47. *Lugo, Vasq &c.* Neque opus est eorum sub»scriptione, vel signorum appositione, vel ut sint »in conspectu testatoris, *ibidem.* Imò miles Jure »militari (quo præsumitur esse testatus in dubio) »potest testari solo nutu, R. 49. Potest etiam plura »simul testamenta valida facere; vel pro parte te»stat[us],

status, pro parte intestatus decedere, R. 53. & 55. Valétque ejus testamentum etiam post missionem honestam, sed non ultra annum, *Mol. Lugo* ll. cc. *&c.* R. 61. Denique possunt milites supradicto modo testari, licèt sint surdi & muti (saltem si in castris auditum & vocem amiserint.) *Diana* R. 48. 49. & 59. ex *alijs*.

ADDENDA.

AN omissio solennitatis à Jure requisitæ invalidet contractum, vide dicta à n. 716.

Quod *Busenbaum* ponit post *Resp.* 4. *in Resolut.* 3. nempe posse illos, quibus per testamentum non solenne aliquid relictum est, uti occultâ compensatione, admitti non debet propter dicta p. 1. n. 962.

Q. 200. *Quid præterea notandum sit circa testamenta.* R. Seqq. §. 1. In ultimis voluntatibus, si aliæ solennitates à Jure requisitæ adsint, spectanda est, etiam pro foro externo, præcipuè mens Testatoris, licèt rigor verborum non convincat, L. 96. ff. *de Reg. Juris*: Testamentum autem inter liberos est maximè favorabile, valétque in foro externo, licèt aliquæ solennitates desint, L. *Hac consultissima*, 21. §. *Ex imperfecto*, Cod. *De testamentis*. Vitanda etiam est interpretatio ultimæ voluntatis, quæ hanc facit carentem ratione, & illa amplectenda, quæ facit prudentem & circumspectam, *Less.* in Auct. v. *Testam.* Casu 9. 1118.

§. 2. Si Caja præstiterit Cajo Marito multa obsequia indebita spe favorabilis testamenti, quod Titius addixerat, & spe catenæ aureæ, quam fieri fecerat, ut donaret Cajæ, interea autem moriatur Titius intestatus, & catenâ necdum paratâ, in hoc casu videtur dicendum, 1. Cajam nihil posse sibi ideo, quòd haberet 1120.

promissum favorabilis testamenti, occultè retinere ex bonis Titii, tum quia compensatio occulta non habet locum, nisi ubi est debitum certum, secundùm dicta P. 1. N. 962. tum quia necdum fuit assignatio testamentaria, sed tantùm animus assignandi. 2. *Less.* Casu 13. dicit probabile esse, quod possit retinere catenam, aut accipere, quanti valebat, quia Titius agendo cum Aurifabro, satis significavit voluntatem suam esse, ut eam faceret Cajæ, & videtur sufficere talis implicita donatio, ex vi cujus provenisset donatio expressa, nisi mors interveniset; item virtualis donatio, qualis hæc est, videtur in foro conscientiæ eandem vim habere, quam haberet expressa. Addit Jure naturali per voluntatem transferri dominia, si voluntas signo externo declaretur, quod videtur factum, quando jussit catenam in eum finem fieri. Oppositum videtur probabilius, quia ut donatio valeat secutâ morte donantis, debet res aliquo modo fuisse tradita, utì dictum est hìc *num.* 806. res autem hìc non fuit tradita, sed tradenda, multò minùs occultè accipere poterit, quanti catena valebat, quia debitum non est certum.

1121. Q. 201. *Quid sit fidei commissum & substitutio.* R. §. 1. Fidei commissum, est ultima voluntas, quâ Testator hæredem verbis precariis vel præceptivis gravat, ut hæreditatem totam vel ejus partem alteri restituat. Aliud est *universale*, quo tota hæreditas vel pars ejus aliquota committitur restituenda, & sic per fidei-commissum, utì & per codicillos, potest indirectè institui hæres, nempe committendo fidei hæredis primi, ut hæreditatem vel aliquotam ejus partem alteri cedat. Aliud est *particulare*, quo nec tota hæreditas, nec aliquid velut pars illius committitur restituenda, sed tanquam aliquid

aliquid ab hæreditate distinctum, & tum reipsa non differt à legato, utì habetur L. 2. Cod. *Communia de legatis*: jure tamen noviſſimo per hoc ſolet diſtingui, quòd fidei-commiſſum particulare fiat verbis ad hæredem directis, v. g. hæres meus numerabit Titio 100. è contrà legatum verbis ad legatarium directis, v.g. lego Titio 100. æqualem autem obligationem cauſant verba in fideicommiſſis, ſive ſint precaria ſive præceptiva, utì habetur §. 3. Inſt. *De ſingulis rebus per fidei commiſſum.*

§. 2. Subſtitutio, eſt unius in alterius locum ad 1122.
rem aliquam in ultima voluntate vocatio: Eſt autem duplex, directa & indirecta: Directa eſt, per quam ſubſtitutus hæreditatem teſtatoris conſequitur immediatè & ſine miniſterio alterius primi inſtituti, utì ſi teſtator dixerit, Titius ſit hæres, aut ſi hic non erit, ſit Cajus: Indirecta eſt, per quam committitur fidei directi hæredis, ut hæreditatem tradat alteri, ideóque etiam dicitur fidei commiſſoria, quia ſubſtitutus accipit hæreditatem, non directè à teſtatore, ſed à fideicommiſſario, utì ſi dixerit, Titius ſit meus hæres, quem rogo, ut quando morietur, rem Cajo reſtituat: Differunt autem hæ duæ ſubſtitutiones, 1. Quòd directè inſtitutus fiat verus hæres, & dicitur hæres fiduciarius; alter autem non ſit ſtrictè hæres, ſed tantùm dicitur hæres fideicommiſſarius. 2. Directè ſubſtitutus poteſt obtinere hæreditatem, quamvis eam non obtineat primò inſtitutus; è contrà indirectè ſubſtitutus nihil accipit, niſi priùs habuerit primò inſtitutus, unde ſi hic moriatur ante teſtatorem, indirectè ſubſtitutus nullum habet jus. 3. Directè inſtitutus acquirit hæreditatem ſine diminutione; è contrà indirectè ſubſtitutus perdit quartam par-

tem, secundùm L. Trebellianicam, de qua dicetur n. 1171.

1123. Q. 202. *An ille, qui originale testamentum vel alias literas in favorem sui factas amisit, possit privatim simile instrumentum confingere.* R. §. 1. Si absit præjudicium tertii, per hoc non committeretur crimen falsi, uti tenent *Nav. & Saa* apud *Mend.* in stat. d. 13. q. 16. uti nec ille falsarius, qui in re aliqua mutat scripturam, dummodo veritati innitatur, uti docent *Cravet. Alciat. Menoch.* & alii cum *Mend.* n. 249. quia crimen falsi est *perversio veritatis cum dolo & alterius jactura*, quod hìc non est.

1124. §. 2. Licet substituendo tale instrumentum nulli inferatur præjudicium, id tamen est illicitum & meritò puniret forum externum, quia cùm sic dari posset occasio fraudum, meritò id reprobat Respub. ita *Bald. Jas. Barb. Covarr.* l. 1. Variarum. c. 2. n. 3. *Laym.* l. 3. t. 3. p. 1. c. 4. nu. 3. Non esse autem mortale, docent *Caj. & Saa*; Et quamvìs aliquis dicere possit hoc non esse nequidem contra veritatem, eò quòd directè intendatur tantùm recuperatio vel conservatio rei suæ, licèt per accidens alii decipiantur, putantes esse primum ac genuinum instrumentum, tamen *Covarr. Laym. Mend.* n. 252. meliùs dicunt esse etiam contra veritatem, quia talis intendit suam utilitatem per hoc, quòd aliis suadebitur illud esse primum instrumentum, ergo intendit aliorum errorem & deceptionem: deinde saltem scripto testatur eam esse subscriptionem Notarii vel alterius disponentis aut testantis, quod falsum est. Ex eadem ratione putat *Mendo* n. 253. eum peccare contra veritatem, qui utitur tali instrumento per alium confecto.

DUBIUM

DUBIUM III.

De Renuntiatione Hæreditatum.

RESP. I. Renuntiatio futuræ hæreditatis, nisi juramento firmetur, nullius roboris est. Ratio, quia ita jure cautum est, propter bonum publicum. Excipe 1. Nisi quis in ipso testandi actu renuntiet juri successionis; vel post testamentum conditum, in quo præteritus est, præteritionem sui approbet. 2. Nisi hæres necessarius post debitam sibi portionem integram à parte acceptam reliquæ hæreditati renuntiet; qui tamen, si bona patris postea augeantur, legitimâ eorum portionem potest exigere. *Laym. l. 3. tr. 5. c. 7. n. 1.* 1125.

Resp. II. Renuntiatio hæreditatis, cùm odiosa sit, & contra jus commune, strictæ interpretationis esse debet. *Unde resolves Casus sequentes:*

I. Non obstat renuntiatio hæreditatis etiam jurata à filio facta, quò minùs ab eodem patre, mutatâ iterum voluntate, possit institui hæres. *Mol. Sanch. l. 7. c. 7.*

II. Si filius renuntiavit in favorem fratris, eo mortuo ante patrem, is, qui renuntiavit, in prima hæreditate succedere potest; imò etiam institui debet: quia causa renuntiationis cessavit. *Mol. d 579. n. 19.*

III. Filius post juratam renuntiationem, nihilominus succedere potest in iis bonis, quæ pater ad secundas nuptias transiens, liberis ex priore Matrimonio susceptis relinquere cogitur. Ratio, quia in his filius non succedit jure sanguinis, cui renuntiavit; sed propter civiles Constitutiones, & favores, *Mol. n. 21.*

IV. Etsi filia accipiens dotem à patre, dicat se eâ contentam, & renuntiare paternæ hæreditati;

»tati; pactum tamen illud est invalidum, eóque »non obstante, potest postea petere complemen- »tum legitimæ portionis suæ, Ex L. *pactum dotale*, »Cod. *De collat.* L. *Si quando C. De pactis*, & cap. »*Quamvis pactum. De pactis* 6. *Mol. Sanch. l.* 4. *cons.* »c. 1. d. 34. *Lugo Resp. mor. l.* 6. d. 34.

» V. Si parentes dent filiæ dotem infra portio- »nem legitimæ debitæ, inducantque eam coa- »ctione, vel fraude seu dolo ad renuntiandum »legitimæ, non sunt in conscientia tuti, sed te- »nentur illi restituere libertatem. *Sanch. l.* 4. *de* »*Matr. d.* 9. *Lugo l. c.* Ac licèt filia, si renuntiationē »juramento firmaverit, eam servare teneatur, si »tamen dolus vel metus intervenerit, licebit re- »laxationem juramenti injustè extorti petere, eâ- »que obtentâ non tenebitur pacto, quod ex inju- »sta coactione processit. V. *Sanch. l.* 3. *mor. cap.* 12. »*Lugo de just. d.* 22 *s.* 8 *n.* 195. & *Resp. mor. l* 6. d. 24.

» *Resp.* III. Omne pactum vel donatio de alterius »viventis hæreditate, ipso jure irrita est; v. g. irri- »tum est pactum, quo Titius hæreditatem, quam »sperat à Sempronio, promittit aut obligat »Cajo. Ratio, quia tales pactiones odiosæ sunt »& plenæ periculis, ob insidias, quæ parantur »ejus vitæ, super cujus bonis fit pactio. *Lay. n.* 3.

» Excipe 1. Nisi consentiat is, de cujus hæredi- »tate agitur, & in eo consensu usque ad mortem »perseveret. 2. Nisi renuntiatio fiat in favorem »Communitatis, seu Collegii, hìc enim cessat præ- »sumptio, vel periculum insidiarum. 3. Nisi quis »ob Constitutiones Ordinis, de omnibus bonis »& juribus acquisitis & acquirendis disponere »debeat, idque in favorem Communitatis piæ, »vel etiam certæ personæ pauperis. *Sanch. c.* 2. *n.* 54.

Lay.

Lay. n. 3. 4. Nisi fiat pactum circa hæreditatem personæ incertæ, v. g. si quæ mihi hæreditas obvenerit, dum vixero, tua esto, cessat enim periculum. *Mol. Sanch. l. 7. c. 2.*

Quæres. Quousque se extendat constitutio *Trident. sess. 25. c. 16. de Regularibus*, irritans donationes, & renuntiationes, etiam juratas, quæ fiunt ab ingredientibus Religionem, nisi fiant cum licentia Episcopi sive Vicarii, intra duos menses proximos ante professionem, & professio postea subsequatur.

Resp. I. Hanc constitutionem non habere locum in codicillis, testamentis, aut donationibus mortis causâ: quia hujus constitutionis ratio est, ne per renuntiationem hæreditatis, Novitiis imponatur necessitas profitendi; hæc enim ratio cessat in his ultimis voluntatibus; quippe quæ usque ad professionem revocabiles sunt. Quare valet adhuc hodie testamentum à Novitio conditum, neque rumpitur secutâ professione, etsi Monasterium in eo præteritum fuerit. *Sanch. l. 7. c. 5.* Qui autem licitè à Religione recedit, recuperat omnia bona cuicunque antè donata intuitu ingressûs in Religionem.

Resp. II. Eâ constitutione non prohiberi donationem modicam, quia cessat ratio, *Sanch. n. 23.*

Resp. III. Eâ comprehendi renuntiationem beneficii Ecclesiastici: Ratio, quia hæc est amissio magni juris, ob quam libertas egrediendi è Religione impeditur. *Sanch. n. 37.*

Resp. IV. Per eandem etiam irritantur renuntiationes, quæ fiunt ante ingressum Religionis, intuitu, vel causâ impulsivâ ingrediendi: qualis intentio in dubio præsumitur, si non multò ante ingressum factæ sint: Ratio, tum quia Con-

cilium

»cilium absolutè loquitur; tum quia aliàs non »sufficienter consuluisset libertati Novitiorum. »Nav. consil. l. 3. de Regular. consil. 82. Less. l. 2. c. 41. n. »40. contra Sanch. cujus tamen sententia est pro»babilis. Unde sic donatum tutò retineri potest, »donec per sententiam Judicis rescindatur.

» Resp. V. Irritam etiam esse donationem seu »renuntiationem bonorum, sub conditione pro»fessionis edendæ factam, ita ut, eâ non secutâ »corruat. Nav. Sanch. n. 17. Mol. &c. tom. 1. de just. »disp. 149. n. 4. Ratio, quia donantes, seu renun»tiantes, ægrè contristant donatarios, ut eos de »possessione semel capta dejiciant: & Monaste»ria, quæ tales donationes acceperunt, omnes »modos adhibent, ut tales ad professionem in»ducantur. Laym. l. 3. tr. 5. c. 7. n. 8.

» Resp. VI. Non obstante hac Constitutione, »validas esse renuntiationes aut donationes, an»te vel post ingressum Societatis JESU factas, »juxta ejus Constitutiones. Ratio, quia Triden»tinum Societatem disertè excipit. Dixi: *juxta* »*Constitutiones*, quia in iis donationibus, quæ con»tra Constitutiones fiunt, non videtur habere »locum: quia Tridentinum id voluit in favo»rem Societatis: Quod autem ob gratiam alte»rius conceditur, non est in ejus dispendium re»torquendum. Mol. Sanch. Laym. l. c.

ADDENDA.

3126. *Quæst. 203. Si Cajus Societatem JESU ingressurus donavit Fratri suo certa bona, addito pacto non revocandi, sed sub conditione, si permaneat in Societate, an hæc dispositio teneat.* R. §. 1. Huic dispositioni non obstat *Tridentinum* Sess. 25. Cap. 16. De Regul. quia

De-

Decretum *Trid.* non habet locum in renuntiationibus ante ingressum factis, etiamsi intuitu Religionis fiant, uti expressè declarârunt interpretes Tridentini apud *Gallemart* ad hunc locum, & apud *Dian.* p. 3. t. 2. R. 55. docentque cum aliis *Sanch.* in Dec. l. 7. c. 5. à n. 3. & *Castrop.* T. 16. d. 1. p. 17. nu. 4. quamvis contradicant multi cum *Barbosa* de Off. Episc. alleg. 99. n. 16. & *Pirh.* l. 3. t. 31. n. 81. Et quamvis haberet locum etiam in ingressuris alios Ordines, non tamen habet locum in ingressuris Societatem, quia *Trid.* addit se nihil circa illam innovare, sed relinquere immutatum ejus Institutum: Itaque hæc quæstio resolvi debet ex jure, vel communi, vel particulari Societatis.

§. 2. Renuntiatio Caji videtur de jure com- 1127.
muni esse valida & irrevocabilis, quia nihil deest illi ad valorem donationis inter vivos, suppono enim adfuisse reliqua in Cajo, ut validè donare posset. *Opponit Barb.* n. 32. decisum esse in Rota, quòd talis donatio facta ob ingressum Religionis revocari possit, quia est veluti mortis causâ: *Contrà* est, nam supponimus esse donationem inter vivos, secundùm dicta hìc n. 816. Deinde talis decisio Rotæ non est regula Juris, nec necessariò sequenda, uti dictum est l. 1. nu. 576. Quid autem tenendum sit, si renuntiatio fiat per modum testamenti, dicetur l. 4. n. 98.

§. 3. Valor istius renuntiationis non videtur 1128.
impediri, sed potiùs firmari per Institutum Societatis, nam Examen generale cap. 4 §. 1. dicit, *Quicunque Societatem ingredi volent, antequam in domo aliqua vel Collegio ejus vivere sub obedientia incipiant, debent omnia bona sua temporalia, quæ habuerunt, distribuere & renuntiare, ac disponere de iis, quæ ipsis obvenire possint.*

possint. Quòd autem ibi loquatur de ingressuris Novitiatum, patet ex §. 2. ubi additur *quòd si statim propter aliquas honestas causas bona non relinquet, promittat se prompte derelicturum omnia, quandocunque per Superiorem injunctum ei fuerit.* Idem clarissimè habetur p. 3. Constit. c. 1. l. G. in declarationibus his verbis, *Ante ingressum quivis de bonis suis temporalibus pro suo arbitratu statuere potest*: Et ideo *Less.* l. 2. c. 41. n. 41. ait, *ante ingressum Societatis potest quis validè disponere de rebus suis in quascunque causas.* & *Sanch.* nu. 10. *Valent renuntiationes & donationes factæ ante ingressum Societatis.*

Respondet Haun. t. 2. c. 6. n. 217. tantùm fieri potestatem disponendi dispositione absolutâ, nam in Examine §. 1. expressè additur, *disponendo tamen hæc bona juxta propriam devotionem, & à se omnem fiduciam submovendo eadem ullo tempore recuperandi.* Cajus autem hìc conditionatè tantùm disposuit, & cum spe recuperandi, si nempe non maneret in Societate, ergo non disposuit juxta Institutum, ergo non validè. *Contra*, dissimulatis reliquis N. ult. conseq. quia quamvis Institutum fortè intendat talem dispositionem fieri absolutè sine spe recuperandi, tamen probari non potest, quòd aliter factam invalidet, standum autem est pro valore actûs, quamdiu clarè non constat esse invalidum.

Nec *obstat*, quòd dicatur, *debent omnia bona temporalia distribuere*: Nam Tò *debent*, in materia odiosa, & quæ est contra jus commune, non est explicandum ultra vim verbi, quod ad summum significat, Societatem optare aut velle, ut sic absolutè disponatur sine spe recuperandi, sed non ideo impeditur valor: hinc *Sanch.* suprà docet jam ingressos

greſſos Societatem poſſe validè, quamvis illicitè, diſponere in favorem cujuſcunque de rebus ſuis, etiam contra Conſtitutiones & voluntatem Superiorum. Quòd autem Tò *debent*, non ſignificet impediri valorem actûs, patet ex eodem capite 4. Examinis, ubi §. 16. dicitur, *antequam ingrediantur in ſecundum annum probationis, per 6. menſes omnes vacare hujuſmodi 6 experimentis debent*: item §. 27. dicitur, quòd emiſſuri profeſſionem per triduum mendicare *debent*, neque tamen dici poteſt, quòd ſecundus annus Novitiatûs aut Profeſſio ſit invalida, ſi quis etiam culpabiliter tale aliquid non præmittat. An & quomodo Novitius vel Scholaſticus Societatis poſſit diſponere de rebus ſuis, dicetur l. 4. n. 102. & 103.

DUBIUM IV.

Qui poſſint & debeant eſſe Executores Teſtamenti.

RESP. I. Ii à teſtatore nominari poſſunt unus, vel plures ex hæredibus, vel non hæredibus nec tantùm maſculus, ſed etiam fœmina: *Sanch. Wading. Dia. p. 8. t. 5.* R. 4. non tantùm Laicus, ſed etiam Clericus, & Religioſus: Hic tamen non ſine ſui Prælati licentia; & quidem Generalis, ſi ſit Societatis JESU: Fratres de Obſervantia, nullo modo: Quòd ſi tamen Religioſus, contra Canonum decreta, executor teſtamenti ſit, acta ejus valent. Ita *Laym l. 3. t. 5. c. 11.* Et ratio eſt, quia ſpectato jure naturali, ſufficit voluntas teſtatoris & executoris: nec Canones executionem Religioſi infirmant, ſed prohibent tantùm. V. *Bon. de cont d. 3. q. 18. p. 3. n. 10. Dia.* R. 9. 10. Et licèt im- 1129.

»pubes executor esse non possit, potest tamen »Minor, si explevit annum 17. *Sanch. Lug. Wading. »Dian.* R. 6. Nullus autem cogi potest, ut sit exe- »cutor, *Dian.* R. 27. detrectans tamen hoc ipso »perdit legatum, (saltem quod in præmium »muneris ei relictum fuit) ceditque hoc aliis »executoribus. *Mol. to.* 1. *disp.* 248. *n.* 5. *Lug. Dian.* »R. 27. contra *Wading.*

» *Resp.* II. Si nullus à testatore nominatus est exe- »cutor, executio pertinet ad hæredem, etiam »quoad legata pia: quo tamen casu Episcopus ju- »re communi ad se pertrahere potest. *Laym. n.* 1.

» *Resp.* III. Executor non potest officio fungi »per alium, nisi Testator id ei permiserit, aut nisi »committatur executio nudi facti jam declarati. »*Sanch. Lug. Dian.* R. 26.

» *Quæres* I. An Religiosus executor, legatum »in pias causas, Monasterio suo applicare possit.

» *Resp.* Posse. Ratio, quia si quid obstaret, esset »ex eo, quòd executor etiam indigens, eleemo- »synam sibi ex testamento applicare nequeat, »nisi testator indigentiam ejus ignoraverit, »aut ea postmodum supervenerit, cùm, si »eam cognovisset, certum quid ei legaturus »fuisse videatur; sed hæc ratio non ligat, quia »causa Monasterii distincta est à causa seu per- »sona Professi; sicut causa Ecclesiæ à causa Be- »neficiati. Unde etiam quivis jussus aliquid da- »re pauperibus, potest id tribuere cognatis, vel »filiis suis, quia evidens est distinctio inter do- »nantem & accipientem. *Sylv. Sanch. lib.* 6. *cap.* 11. »*n.* 59. *Vid. Dian.* R. 46. Porrò ad pias causas legata »dicuntur, quæ intuitu pietatis relicta sunt, ni- »mirum, 1. Loco vel personæ sacræ. 2. Hospitali. »3. Confraternitatibus. 4. Pupillis, & Orphanis. 5.

Quod

Quod causâ alimentorum iis, qui indigent. 6. Quod causâ studii saltem Theologici. 7. Ad constructionem monumenti. 8. Ad utilitatem publicam, v. g. pro munienda urbe in necessitate, vel viis reficiendis. *Dian. p. 7. t. 6. R. 29. & 30. ex Bald. &c. mult.*

Quæres II. Quomodo relicta incerta executioni sint mandanda.

Resp. I. Si incertitudo sit ex parte legatarii, v. g. quia sunt duo ejusdem nominis & amicitiæ erga testatorem, jure civili corruit legatum; in foro conscientiæ tamen tenetur executor inter eos dividere æqualiter, si in id consentiant. *Mol. to. 6 disp. 197. n. 1. & 2. &c. Dia. p. 3 t. 5. R. 58. Trull. to. 2. l. 7. c. 18. d. 1 n. 23.* II. Legata ad causas pias, ob incertitudinem loci, vel Ecclesiæ, non fiunt caduca; sed plerumque pauperiori Ecclesiæ, vel Xenodochio danda erunt. III. Si incertitudo sit ex parte rei legatæ, videndum, an terminos à natura habeat, ùt v. g. bos & equus; vel ab arte & industria, ùt domus, vestis, &c. Si à natura habeat, danda est una ex mediocribus; si ab arte, electio ad hæredem pertinet, qui rem in eo genere minimam dando satisfacit. Idemque dicendum est de legatis, in numero, pondere, & mensura consistentibus. *Vid. Laym. n. 7. 8. 9.*

Resp II. Si acceperint summam pecuniæ distribuendam pauperibus, non tenentur dare pauperioribus; possuntque etiam dare hospitalibus, Ecclesiis, (quæ ornamentis, vel fabricâ indigent,) Monasteriis, vel iis, qui secundùm suum statum non possunt vivere, sive ii sint opifices, sive altioris conditionis, etiam Nobiles, *Vasq. Molin. & alii* 8. dummodo tamen non constet, vel ex signis colligatur, aliam fuisse inten-

»tionem teſtatoris, quæ ſemper attendenda eſt.
»*Dia. p. 2. t. 1. R. 8.* Si verò deſignaverint ſemel
»certos pauperes, non poſſe eos variare, docet
»*Wading.* ſed affirmat *Lug. V. Dia. p. 8. t. 5. R. 50.*
»*& p. 2. t. 16. R. 19.* Poſſunt etiam ſibi ipſis, vel
»ſuis cognatis, ſi verè pauperes ſint, præſertim ſi
»teſtator id ignoraverit, eam applicare, *Wading.*
»*Dicaſt. Dian. p. 8. t. 5. R. 46. & 47.*

» *Quæres* III. An legata ad certas pias cauſas,
»poſſint ab executore, vel Epiſcopo commutari
»in alium pium uſum:

» *Reſp.* I. Si voluntas teſtatoris impleri poteſt
»juſtè & honeſtè, non licet eam commutare in
»opus quantumcunque melius, niſi ex diſpenſa-
»tione Pontificis, & juſta de cauſa, *Mol. Wad.*
»*Dia. p. 1. t. 17. R. 26. & p. 8. t. 5. R. 63. &c. com-*
»*muniter* contra *Vaſq. & aliquos*, qui docent, Epi-
»ſcopum poſſe commutare in æquale vel melius.
»Interdum tamen ad Epiſcopum, hæredes & exe-
»cutores pertinet, ſecundùm epyikiam interpre-
»tari, non alienum eſſe à defuncti voluntate, ſi
»mutatio fiat; v. g. ſi teſtator pecuniam Eccleſiæ
»legaret ad calices comparandos, & Eccleſia non
»egeat calicibus. *Mol. Laym. n. 10. V. Vaſq. opuſc. de*
»*teſt. ca. 8. §. 5. dub. 3. nu. 104. Trull. to. 2. l. 7. c. 18. d.*
»*12. n. 30. Barboſ de off. Epiſc. alleg. 83.*

» *Reſp.* II. Si ad uſum à teſtatore deſtinatum
»applicari nequeunt, non ideo fiunt caduca, ſed
»arbitrio Epiſcopi & executoris ad aliam piam
»cauſam applicanda ſunt; ita tamen, ut quoad
»fieri poteſt, defuncti voluntas impleatur. Ratio
»eſt, quia is principaliter intendit ea in ſalutem
»animæ ſuæ, ad Dei honorem relinquere. *Mol.*
»*d. 294. Bon. q. 17. p. 8. §. 9. n. 4. Barboſ. l. c.* Ex
»dictis *reſolvuntur ſequentes Caſus.*

I. Si

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0746
DFG

I. Si testator pauperi determinato aliquid legavit, hic autem ante solutionem moriatur, hæres illud tenetur alteri pauperi dare; quia præsumitur legatum pium factum in beneficium animæ testatoris, adeoque designatio pauperis demonstrativè, non taxativè facta fuisse: nisi tamen aliud constet, vel ex circumstantiis colligatur de testatoris intentione; de qua, si maneat dubium, manet data resolutio. *Molin. Sanch. Bardi d. 6. c. 10. §. 7.*

II. Si legata pia inveniantur inducta, & non constet de testatoris intentione, tenetur hæres ea solvere, quia præsumitur id fortuitò ac casualiter, & non ex testatoris voluntate accidisse. *Bardi §. 17.*

III. Si Testator legaverit Summam pecuniæ pro certo numero Sacrorum, hæres autem eam Summam Sacerdoti cuipiam bono tradiderit, ac postea ob mortem dicti Sacerdotis, aliamve ob causam dubitet prudenter, an Sacrificia illa sint peracta, non tenetur curare ea iterum celebranda, quia satisfecit testatoris voluntati, *Bard. §. 22.*

Quæres IV. Intra quod tempus, quo ordine & modo hæredes & executores, defuncti voluntatem exequi debeant, & quis cogere possit.

Resp. I. Teneri statim post aditam hæreditatem, confectumque inventarium, etiam intra annum, nisi justo impedimento excusentur: Imò in legatis piis intra sex menses. *Molin. Vasq. Dia. p. 8. t. 5. R. 53.* Idque etiamsi hæreditas non fit adita, eò quòd hæres vel antè fuerit mortuus, vel eam repudiarit, *Covarr. & alii tres, Dian. p. 7. t. 6. R. 25.* Unde si differant notabiliter, (præsertim solutionem piorum legatorum) aut ne-

»gligant exequi, graviter peccant; tenenturque »damnum, quod alii ipsorum culpâ acceperunt, »compensare. *Bon. d.* 3. *q.* 18. *p.* 4. *n.* 1. *Nav. c.* 25. »*Lugo*, *Dian.* R. 52.

» *Resp.* II. Ab utroque Judice, Ecclesiastico & »sæculari compelli possunt, (si tamen laici sunt.) »Quòd si post annum à monitione Judicis vel »Episcopi exequi negligant, omni commodo »(exceptâ totâ legitimâ, si hæredes necessarii »sunt) ex testamento ipsis proveniente privan»tur. V. *Laym. l.* 3. *tr.* 5. *cap.* 11. *n.* 13. *Lugo*, *d.* 26. »*Dian. p.* 3. *t.* 5. R. 59. *Valerum*, *Trul. d.* 11. *n.* 7. »imò si intra annum negligant exequi, jus exe»cutionis devolvitur ad Episcopum. *Mol.* & *alii* »8. *Dian. p.* 8. *t.* 5. R. 40. Nec admittitur purga»tio moræ, *Sanch. Dian.* R. 33. & 34. sed tenetur »Episcopus exequi, removendo illos ab executio»ne, & emolumentis spoliando: atque in defe»ctum Episcopi, idem potest Metropolitanus. »*Mol. to.* 1. *disp.* 250. *Merol. Dian.* R. 57.

» *Resp.* III. Executor tenetur omnia exequi se»cundùm mentem testatoris, ad hoc tamen Exe»cutor particularis non potest vendere bona de»functi, nisi hic ita statuerit; universalis autem »potest, *Lugo d.* 24. *s.* 16. *Dian.* R. 32 Neque potest »unquam invito hærede rem legatam dare lega»tario; quia non potest nisi per Judicem spoliare »hæredem suâ possessione; licèt teneatur monere »Episcopum, ut hæredem cogat, *Sanch. Lugo*, *Dian.* »R. 38. Quòd si bona non sufficiant ad lega»ta omnia solvenda, distribuenda sunt omnibus »æqualiter pro rata (etiamsi sint pia, & licèt uni »res certa, & in individuo sit legata) nec licèt uni »præ aliis gratificari, quia par omnium est ratio »& jus, *Sylv. Sanch. Bonac. Dian. Trull. d.* 12. *n.* 23.

Resp.

Resp. IV. Tenentur executores reddere ra-» tionem executionis (idque probabiliter, et-» iamsi testator eos hoc onere liberâsset) exceptis» iis, quæ testator jussit erogari secretò, *Dian.* R.» 34. & *alii* 35. possuntque ad hoc cogi ab Episco-» po, vel Capitulo Sede vacante, R. 36. 37. & 62.» nisi sint Regulares plenè exempti, quos cogi» posse alii negant, affirmant alii, ut *Vid. l. c.* Deni-» que non debetur iis salarium, cùm sit officium» voluntarium amicitiæ: si tamen damnum ex eo» patiantur, vel sint etiam administratores bono-» rum, debet assignari à Judice, *Lugo d. 24. n 335.*» *Vide Dian.* R. 39. Plura de executione piarum» & ultimarum voluntatum, *Vide apud Trull. &»* *Dian. ll. cc. & Barbos. l. 3. de jure unius c. 27.* »

ADDENDA.

QUæst. 204. *Quid notandum sit præterea circa dispositiones ad pias causas.* Rz. Præter dicta à n. 811. notanda sunt seqq. §. 1. Valere testamentum ad piam causam omissis omnibus solennitatibus, dummodo constet de voluntate testatoris, v. g. si scripserit aut subscripserit, si hæres agnoscat ejus manum, aut ab eo immediatè audierit &c. docent AA. ita communiter, ut *Haun.* dicat se non inveniisse celebrem Theologum contrarium. *Objici* potest cap. *Relatum* 11. *De Testament.* Ubi *Alex.* III. ait, *Mandamus, quatenus, cum aliqua causa talis ad vestrum fuerit examen deducta, eam non secundum leges, sed secundum Decretorum statuta tractetis, tribus aut duobus legitimis testibus requisitis.* Rz. Hos non requiri pro foro interno, aut ad substantiam, sed tantùm pro foro externo ad probationem testamenti, quia posset te- 1130.

ſtator non ſatìs pro foro externo voluntatem ſuam manifeſtâſſe. *Nec obſtat*, quòd plures Juriſtæ ad ſubſtantiam teſtamenti, etiam ad pias cauſas, requirant ſaltem duos teſtes, quam ſententiam *Julius Clarus* q. 7. aſſerit olim fuiſſe communiorem, *nam* idem ſubjungit, ſe nec ſibi nec amico ſuaſurum, ut eam practicet, maximè cùm ab ea recedant omnes Theologi & plurimi Canoniſtæ. Notat tamen *Illſ.* t. 4. d. 4. n. 480. hæredem non teneri credere uni teſti, utì habetur cap. 23. *De teſtib. & Atteſt.* hoc enim foret obnoxium pluribus fraudibus; & hinc *Chriſtus* Matth. 18. dicit, ut in ore duorum vel trium teſtium ſtet omne verbum. Vide etiam dicenda l. 4. num. 1517. Pro Archi-Diœceſi tamen Colonienſi declarat Synodus anno 1662. habita, p. 2. tit. 13. c. 3. §. 1. pag. 116. quòd teſtamenta Eccleſiaſticorum facta ſine Notario vel Paſtore & 2. teſtibus, ſint invalida, quamvìs admittat legata ad pias cauſas valere, tantùm ſcripta aut ſubſcripta à teſtatore.

1131. §. 2. Quamvìs teſtamenta per nutus facta; item captatoria, id eſt, cum commiſſione ad arbitrium alterius, communiter cenſeantur nulla, ſi fiant ad cauſas profanas, tamen valent ad cauſam piam, utì de teſtamento per nutum docet cum aliis *Illſ.* ſuprà, & de teſtamento cum commiſſione habetur cap. 13. *De Teſtam.*

1132. §. 3. Si voluntas teſtantis ſit ambigua, interpretanda eſt propria cauſa, *Tiraq.* de privilegiis piæ cauſæ, privil. 165. & dictum eſt hìc n. 813. licèt videatur diſſentire *Sanch.* in Decal. l. 4. c. 15. nu. 46. dicens verba teſtatoris eſſe latè interpretanda in favorem hæredis, etiam contra piam cauſam, quia præſumitur plùs dilexiſſe hæredem

dem quàm legatarios ; sed facilè respondetur præsumi debere, quòd adhuc plùs dilexerit animam suam quàm hæredem : unde licèt aliàs, non quod majus est & melius, sed quod est minus, in dubio veniat, tamen quando legatum factum est in genere vel obscurè, si sit ad piam causam, quod majus est, debetur, quia propter Dei honorem & utilitatem animæ augetur interpretatio testamenti, *Tiraq.* Privil. 25. Unde si annuum legatum pro anima absolutè relictum sit, censeri debet perpetuum, hinc *Alexander* VII. damnavit hanc 43. propositionem: *Annum legatum pro anima relictum non durat plùs quàm per 10. annos.* Circa dubias ejusmodi dispositiones videri potest *Delbene* de Imm. Eccl. c. 8. d. 21. S. 14. & seqq.

§. 4. Hæres ante omnia tenetur exequi, quid- 1133.
quid defunctus disposuit ad pias causas pro sua anima, *Tiraq. Privil.* 133., & constat ex Cap. *Ultima*, 4. 13. q. 2. L. 24. Cod. *De Episcopis*, & Lib. 28. ibidem, item ex L. 49. ibidem.

§. 5. Executorem non posse exequi pia lega- 1134.
ta ante aditam hæreditatem, docent *Covarruv. Jason. Tiraq.* Privileg 34., quia *Si nemo subiit hæreditatem, omnis vis testamenti solvitur*, Regula 181. ff. *De Reg. Juris*, & similia habentur L. 9. ff. *De Testam. Tut.* & alibi sæpe; nihilominus alii cum *Baldo* in L. 37. Cod. *De Episc. & Clericis. nu.* 9. tenent contrarium ob rationem, quam referunt *Bartol. Abb.* aliique cum *Menoch.* Cons. 224. nu. 23. p. 3. nempe quòd Lex magis faveat piæ causæ quàm filiis, exceptâ legitimâ. Addit *Illf.* n. 480. legata ad pias causas deberi etiam repudiatâ hæreditate.

§. 6. Executores etiam festivis diebus possunt 1135.
exequi pias causas, *ne conscientia defuncti voto diu irretita detineatur*, uti loquuntur AA.; tenentur autẽ

legata pia exequi intra 6. menſes, utì notat *Covarr.* de Teſtam. c. 3. putátque *Baldus* in L. *Captatorias*, 11. Cod. *De Teſtam. milit.* nu. 12. tempus, intra quod tenentur exequi, incipere à morte teſtatoris, & currere in favorem conſcientiæ defuncti, non tantùm ignorantibus, ſed etiam impeditis; alii tamen cum *Covarr.* ſuprà & apud *Mol.* t. 2. d. 251. dicunt tempus non currere, nisì à die ſcientiæ & aditæ hæreditatis, aut ſaltem inſinuationis teſtamenti; ſi autem Teſtator expreſſerit, ut poſt 6. menſes 100. Floreni dentur Pauperibus, probabile eſt poſſe id fieri maturiùs; potéſtque de hoc videri *Covarr.* c. 17. n. 8. & *Mol.* ſuprà.

1136. §. 7. *Benedictus* XI. in Extravag. 1. *Inter cunctas.* Tit. 7. *De Privil.* ſub finem, ſic ſtatuit, *Relicta Pauperibus non patiuntur Falcidiam.* Idem habetur L. *Si quis* 49. Cod. *De Epiſc.* & Authent. *Similiter*, Cod. *Ad L. Falcidiam*, docerque cum aliis *Tiraq. Privil.* 26. Nec Trebellianica deducitur, *Covarr. Leſſ.* in Auct. v. *Teſtam.* Caſu 5. *Tiraq.* Privileg. 27. Quid autem intelligatur per Falcidiam & Trebellianicam, dicetur à n. 1170. Et licèt diminutio in codicillis ſit facta per verba generalia eorum, quæ relicta erant in teſtamento, non tamen extenditur ad ea, quæ in ipſo relicta erant ad pias cauſas, ſed hæc debentur integra: *Tiraq.* Priv. 19. Quamvìs autem aliàs legata diminuantur pro rata, ut omnibus ſufficiant, tamen *Tiraq* Priv. 72. putat legata pia ante omnia deduci tanquam æs alienum, etiamſi aliis legatis non piis bona non ſufficiant; ſed in hoc contradicit cum aliis *Buſenb.* Addit *Tiraq* Priv. 81. executorem teſtamenti poſſe præſtare legata pia inconſulto hærede; ſed in hoc videntur etiam contradicere alii cum *Buſenb.*

§. 8.

§ 8. Si legatum pium fuerit relictum sub con- 1137.
ditione mixta, quæ non fuerit impleta propter casum fortuitum, nihilominus debetur, etiamsi non steterit per hæredem, *Tiraq.* Priv. 57. & 58. Similiter quamvis legata profana maneant hæredi, si eorum executio fieri non possit in ea specie, in qua relicta sunt, id tamen non tenet de legatis piis, sed hæres debet convertere in similem usum pium, uti ex Jure ostendunt *Covarr. Mol.* d. 249. n. 7. *Delb.* Sect. 16. & ex *Trid.* Sess. 25. Cap. 8. de Reform. colligit *Haun.* t. 2. t. 7. n. 347. Et ratio est, quia Testator voluit expendi in bonum animæ suæ. Videri potest *Molina* disp. cit.

§. 9. Quando in testamento ponitur hæc clau- 1138.
sula: *Si sinè liberis decessero, volo, ut hoc prædium cedat Ecclesiæ*: Si Testatori nascatur proles posthuma, sed solùm semestris vel octomestris, quæ statim moriatur, illud prædium debetur Ecclesiæ, uti tenent plurimi cum *Menoch.* de Præsumptionibus l. 4. Præsumpt. 89. n. 111. Possúntque plures casus apud eundem videri, in quibus manet ejusmodi substitutio.

§. 10. Si Titius constituat Cajam hæredem 1139.
sub hac clausula, *ut si moriatur absque prole legitima, bona redeant ad Amicos*, si Caja profiteatur in Monasterio, inprimis nullum Jus competit substitutis ante naturalem mortem Cajæ, quia per Professionem non moritur verè, sed tantùm fictè: deîn hæc hæreditas absolutè & in perpetuum relinqui potest Monasterio, quod tanquam filius excludet omnes substitutos, uti habet *Novella* 123. *De Episc.* Cap. 37., quæ solùm excipit, nisi substitutio facta sit in aliam piam causam: idem insinuatur Auth. *Nisi rogati*, ad S. C. *Trebel.* Idem definitur Cap. 8. *De Probationibus*, ubi

ubi id dicit etiam *Gloſſa*, docéntque communiter Doctores cum *Gomez*, *Alex. Decio*, *Molin. Leſſ.* in Auct. v. *Teſtam.* Caſu 3., éſtque ideo ſtatutum, ne quis per hoc retrahatur à ſtatu perfectiore. Videri poteſt *Covarr.* l. 1. variar. c. 19. Quòd ſi clauſula fuiſſet, *ut ſi decederet ſine prole, bona cederent alteri cauſæ piæ*, adhuc probabile dicit eſſe *Leſſ.* Caſu 4. Monaſterium Jure perpetuo poſſe ſuccedere, quia ex communi ferè Canoniſtarum non cenſetur ſinè liberis deceſſiſſe, qui Monaſterium ingreditur, cùm Monaſterium ſit liberorum inſtar: ſed probabilius eſt oppoſitum cum *Covarr. Mol.* Diſp. 207. aliiſque multis, quia ſubſtitutionem ad piam cauſam expreſsè excipit *Novella* ſuprà.

1140. §. 11. Si quis conſtituat Cajum hæredem, ſub conditione, ſi non ingrediatur Religionem, talis clauſula ordinariè habenda eſt pro non adjecta, nec obligat in conſcientia, utì ſequitur ex dictis à num. 599. docéntque *Silv. Med. Panormitan. Leſſ.* Caſu 2. aliíque communius cum *Delbene* de Immun. Eccle. c. 8. d. 21. S. 3., ac probabile fatentur *Covarr.* & *Mol.* videtúrque deciſum in *Novella* ſuprà, & egregiè tradit *Felin.* Cap. *In præſentia*, De Probat. n. 37. Dixi, *ordinariè*, quia ſi aliunde reſciretur mens teſtatoris fuiſſe, non quòd vellet deterrere à Religione, ſed quia ſciviſſet Cajum fore magis indigum, ſi Religionem non ingrederetur, probabiliter haberet locum diſtinctio jam referenda ex *Barboſa*, & fatetur etiam *Delbene* non eſſe omnino improbabile.

1141. §. 12. Si ſic fiat diſpoſitio: *Lego Cajæ 200. ſi nubat; ſi autem ingrediatur Religionem, lego 100.* alii dicunt, ſi ingrediatur Religionem, deberi 200. alii tantùm 100. utì videri poteſt apud *Covar.* ſuprà, *Mol.* d. 207. *Sanch.* de Matr. l. 5. d. 34. n. 13. *Leſſ.* l. 2. c. 18. dub. 15. ſed

sed *Barb.* de Offic. Epi. Alleg. 83. n. 28., licèt dicat probabiliùs esse, si ingrediatur Religionem, deberi 200., tamen postea meliùs sic distinguit, si Testator ideo ita legavit, ut absterreret à Religione, debentur 200.; si autem ideo legavit, quia maritanda eget majori dote, debentur tantùm 100., unde si dispositio diceret aliquid dandum maritandis, docet idem *Barbosa* n. 26. cum aliis 22. Auctoribus, quos refert, non posse dari ingressuris Religionem.

§. 13. Si Titius bona sua legaverit alicui Ecclesiæ, sub onere, ut singulis diebus Missa ibi celebretur, ita, ut, si vel semel omitteretur, bona hoc ipso devolverentur ad proximum suum consanguineum, si vel semel culpabiliter omittatur, Ecclesia est privata, utì rectè *Beja* p. 1. Casu 41., quia pœnæ appositæ ultimis voluntatibus censendæ sunt potius conditiones, utì num. 606. dictum est, ideóque videntur obligare, etiamsi alter non exigat vel moneat. 1142.

§. 14. Si legatum sic habeat: *Pauperibus in die sepulturæ meæ distribuantur* 100. *daleri*, & dubitetur, an voluerit dari pauperibus inquilinis, an etiam exteris, inquiri debet in mentem testatoris, apud illos, qui scripserunt, vel adfuerunt confectioni testamenti, aut præsumendum est ex circumstantiis; nam si pauperes loci voluit adesse suo funeri, si statuerat his benefacere, videtur ad hos solos respexisse; si autem de ea mente non constet, poterit dari etiam exteris, utì probabile esse docet *Bonac.* de Con. d. 3. q. 17. p. 8. §. 4. nu. 2. *Dian.* p. 4. Tr. 4. R. 140. & *alii*, quos citant. Oppositum tamen valde probabiliter tenent alii cum *Sanch.* in Cons. l. 4. c. 1. d. 60. nam l. *Si quis ad declinandam* 49. Cod. *De Episc. & Cler.* sic habetur §. 3. *Ubi indistinctè* 1143.

stinctè pauperes scripti sunt hæredes, ibi Zenonem ejus civitatis omni modo hæreditatem nanciscì; sed responderi potest, id, quod statutum est de hæreditate, non esse opus extendere ad legata. Posse autem sub pauperibus comprehendi etiam Monasteria Mendicantium, putat *Lessius* v. *Testamentum*, casu 6., nisi speciatim pro illis factum sit aliud legatum, sed videtur dissentire *Delbene* n. 17.

1144. §. 15. Si testator jussit per 10 successivè annos certam Summam erogari pauperibus, hæres potest totam quantitatem simul primo anno erogare, quia sic citiùs prodest animæ defuncti, & hic censetur in favorem hæredis divisisse per plures annos; ita *Bald. Dec. Covar. Molin. Barbos.* de Offic. Episc. Alleg. 83. n. 25. & *alii* contra *Bart.* & plerosque alios.

1145. §. 16. Quamvis Religiosi non possint esse executores testamentorum, nisi impetratâ Superiorum licentiâ, Cap. 2. *De Testam. in 6.* & *Clement.* L. 3. Tit. 6. *De Testam.*; ita quidem, ut executio per illos facta secundùm *Decium* & *Covar.* de Testam. c. 17. num. 2, contra *Laym. Busenb.* & *alios* invalida sit; si tamen fuerit executio piæ causæ, erit valida, etiam sinè Superioris licentia, *Ludovic. Roman.* Cons. 409. Circa Religiosos Societatis JESU, quomodo specialiter prohibeantur esse executores testamentorum etiam ad pias causas, videri potest *Lugo in Resp. Mor.* l. 4. *dub* 29. & aliquid dicemus lib. 4. n. 146. Et circa dispositiones pias videri possunt plura apud *Delbene* de Immun. Eccl. c. 8. d. 21. Sect. 13. & seqq.

1146. Q. 205. *An in necessitate Reipublicæ licitum sit dispositiones pias convertere in alios usus.* R. Intelligetur ex seqq. §. 1. Gravis necessitas Reipublicæ, v. g. propter famem, communiter æquivalet necessitati

tati extremæ particularium, *Cajetan. Suar. Tapia, Carden.* in 1. Crisi d. 80. à n. 15. aliique communiter, quia illa necessitas rarò erit sinè hac, unde sicut certum est, esse obligationem, etiam ex necessariis ad statum, succurrendi Proximo in extrema necessitate, ita est opinio S. *Thom.* 2. 2. Q. 32. *Art.* 6. communiter recepta, quòd sit obligatio succurrendi gravi necessitati Reipublicæ, quia commune bonum est præferendum proprio in temporalibus, & debet quivis privatus etiam vitam perdere, si necesse sit pro tuenda vita Reip.

§. 2. Gravis necessitas Reipublicæ tempore famis colligitur ex his signis: 1. Si omnes sentiant gravamen ingens ob caritatem annonæ, ita ut, qui olim abundabant, jam ad parcimoniam redacti sint. 2. Si valde multi, v. g. in valde magna civitate 40000. hominum publicè accedant ad reportandum frustum panis. 3. Si meritò timeatur, ne honestæ Matronæ, vel cives non habentes, quo se alant, nec potentes lucrari, fame enecentur. 4. Si ideo advertantur fieri multa furta nocturna, aut deprædationes. 5. Si præsentiatur seditio populi, qui plerumque in necessitate factiones inchoat. 6. Si prudenter timeatur vis inferenda Magistratibus, in quos plerumque culpa aliqua refunditur. 7. Si enascantur periculosi morbi, quia indigentes utuntur cibis noxiis. 8. Si multæ fœminæ ob famem fiant mancipia Veneris, *Carden.* à num. 22. 1147.

§. 3. Licitum est ex illis, quæ ad usus pios, etiam per ultimas voluntates, destinata sunt, subvenire gravi necessitati Reip., quia (secundùm omnes) bona exteriora ex Dei institutione destinata sunt ad sublevandam necessitatē indigentium, saltem extremam aut illi æquivalentem, uti constat 1148.

ex

ex dictis Lib. 2. à n. 204., hæc autem est talis, ergo. *Confirmatur*: nam si Testatores ipsi viverent, tenerentur dispositiones suas relinquere isti fini, aut, prout possent, immutare aliter factas, ergo.

1149. §. 4. Commutatio illa fieri potest, 1. Per Papam, utì constat ex *Trid.* de Refor. Sess. 22. Cap. 6. & Sess. 25. c. 4. Notant autem plerique cum *Card.* n. 40. ad hoc requiri justam causam, quamvis etiã finè causa ab eo fieri posse dicant *Silv. Perus. Ang.* aliique, quia testatores videntur facere sub conditione, nisi Papa aliter dispoſuerit; sed priores probabiliùs dicunt intelligi, nisi ex justa causa aliter dispoſuerit. 2. Per supremum Principem sæcularem, si materia piorum operum sit ei subjecta, *Sanch.* & *alii* cum *Carden.* n. 41. Non autem potest, si materia non sit illi subjecta, utì ei non subjicitur legatum Missarum, Beneficii, Capellaniæ, templi construendi &c. 3. Per Episcopum, si non sit aditus ad Papam, vel si sit periculum in mora; ita *Moneta, Barbosa* de Potest. Episcop. Alleg. 83. n. 16. *Carden.* n. 43. vocans securam sententiam; nam potest in simili casu dispensare quoad impedimenta Matrimonii, utì dicetur L. 6. quando de illis impedimentis: item in votis Papæ reservatis, utì dictum est p. 1. n. 553. & 563. Item in alienatione bonorum Ecclesiasticorum; utì dicetur L. 4. n. 1365. Item in absolutione à reservatis Papæ, utì dicetur Lib. 6., quando de Confessario. Rationem dant Auctores gravissimi apud *Sanch.* de Matrim. L. 1. d. 61. n. 3. quòd Episcopus id possit in sua, quod potest Papa in tota Ecclesia, sed abstrahendo ab hoc: Ratio nostra est, quia reservatio illa Papæ non esset in ædificationem, sed in destructionem Charitatis & boni publici. *Neque obstat*, quòd executio ulti-

ultimarum voluntatum sit juris naturalis, quia testator voluit illum finem, & non alium, ipse autem erat Dominus rei suæ, *nam* contra est, tum, quòd DEUS aliter disposuerit de bonis creatis; volens ea servire ad levandam talem necessitatem; tum etiam, quia hæc fuit implicita voluntas fundatorum, ut ad talem necessitatem sublevandam impenderentur, alioquin irrationabiliter disposuissent.

§. 5. Non expedit, ut executores ultimarum voluntatum absque authoritate Papæ, Principis vel Episcopi ejusmodi legata commutent ad levandam gravem Reip. necessitatem, quia possent intercurrere multi errores, abusus & scandala; possent tamen id absolutè facere, ita *Carden.* n. 71. tum quia id liceret pro extrema necessitate hominis particularis, cui hæc æquivalet; tum etiam, quia hìc urget jus divinum, cùm bona externa DEI dispositione ordinata sint ad sublevandas gravissimas pauperum necessitates; Ubi autem urget jus divinum, non est opus authoritate Superioris, ut mihi liceat illi satisfacere: si tamen necessitas illa Reip. non esset evidenter gravis, exspectari deberet declaratio Episcopi, uti *Trid.* suprà innuit, & rectè notat *Carden.* n. 73. 1150.

Q. 206. *Quid aliàs possit Episcopus circa commutationem ultimarum voluntatum.* R. De hoc dicetur l. 4. à n. 846. ubi universaliter examinabitur, quid possit Episcopus circa dispositionē ad pias causas. 1151.

Q. 207. *Si plures sint designati executores, an quilibet solus possit exequi vel debeant omnes concurrere.* R. Si executio sit illis divisim commissa, potest quilibet solus, argum. L. 2. Cod. *De divid. tute*: & L. 51. *ff. de administr. & peric. tut.* Si conjunctim ut commissa, debent omnes concurrere, uti colligitur 1152.

gitur ex Cap. fin. § fin. *De Testam.* in 6. nisi eorum aliquis in remotis ageret, id est, si proximè non esset reversurus, tum enim opus non est vocari vel exspectari, L. *Pluribus.* ff. *De procurat. Bald.* in L. *Nulli*, 37. Cod. *De Episc. & Cleric.* n. 15. Quòd si aliquis executorum tergiversetur, alii possunt pergere, Cap. fin. suprà.

DUBIUM V.

De iis, qui testari & Hæredes instituí possunt.

1153. »RESP. I. Omnes homines liberam de suis bo»nis testandi facultatem habent, nisi natu»rali aut positivo jure prohibeantur. Naturali »autem jure testari vetantur infantes, furiosi, »amentes; nisi lucida intervalla habeant, vel in »una tantùm materia delirent, & in aliis non, »ùt *v. Navarr. Sanch. lib. 1. de Matrim. d.* 8. Quid au»tem sentiendum de eo, qui ex morbo aliquam»diu delirat, *vid. Lugo d.* 24. *s.* 4. Positivo autem, »surdus simul & mutus à natura, prodigus, ser»vus, usurarius publicus, filius-familias de bo»nis adventitiis, (si quidem ante Clericatum »advenerint, ùt *v. Lug. n.* 67.) impubes, captivus »apud hostem, damnatus ad mortem, si bona »ejus confiscentur; *Lugo num.* 72. professus Reli»gionem.

» Dico, *professus*, quia novitius, cùm adhuc sui »juris sit, absque Superioris licentia validè testa»ri potest, etiam non servatâ juris solennitate, ùt »habet *Trull. to.* 2 *l.* 7. *cap.* 18. *d.* 5. *n.* 4. ex *Sa & Bon.* & »si quidem intestatus decedat, proximi consan»guinei in bonis succedunt. Similiter Religiosus »Societatis, post emissa vota simplicia, etsi non »licitè, validè tamen potest testari, quia dominium

um bonorum suorum retinet, impeditum quasi voto paupertatis, quoad dispositionem sine licentia Superioris; non autem ullâ constitutione Canonicâ dispositio irritatur, *Ita Mol. Sanch. Laym.* Qui addit, potestatem testandi, seu jure, seu consuetudine, etiam Religiosis Ordinum militarium concessam, frequenterque à Pontifice concedi iis solere, qui extra claustrum, Beneficium vel Episcopatum habent.

Resp. II Omnes homines, etiam amentes, surdi, muti, servi, imò & communitas, hæredes instituì possunt, nisi specialiter prohibeatur. *Ita Bon. to. 2. de contr. d. 3. q. 17 p. 3.* quia ad hoc tantùm requiritur plena potestas in disponente, & capacitas in hærede. Incapaces autem secundùm jura sunt; 1. Apostatæ & hæretici, eorumque receptores, defensores, fautores: licèt probabile sit, eos ante sententiam Judicis ad restitutionem non teneri, eò quòd hoc jus in eo rigore non sit receptum. *Less. l. 2. cap. 19. dub. 5. Sanch. l. 2. cap. 14. n. 31.* 2. Civitas hostium, & communitas Judæorum. 3. Damnatus ad metalla, persecutores & percussores Cardinalium, & qui ob crimen activè inteſtabiles sunt. *Less. loc. cit.* Adde casus, in quibus aliqui excluduntur à bonis defuncti, ùt 1. Hæres, (utì & legatarius) qui testatorem occidit, *Leg. ult. §. ult. ff. De bonis damnatorum.* 2. Item si testatori prohibuit testari, aut testamentum revocare; aut si ad uxorem testatoris accedat. 3. Si dum testator mente captus fuit, hæres illius curam non habuit, aut si captivum redimere neglexerit. V. *Mol. d. 178. & 212. Lugo d. 24. n. 75. Unde resolves:*

1. Hæredes instituì possunt professi Ordinum, quibus permissum est bona immobilia in com-

»muni possidere, eorumque nomine Monaste-
»rium succedit: Tales autem sunt omnes ferè
»Religiones, excepto Ordine Minorum de Ob-
»servantia, & Capucinorum. Ratio, quia illi
»sunt incapaces, secundùm *Trid. sess. 25. cap. 3.* utì
»& professi Societatis JESU. *Vid. Sanch. l. 6. cap.*
»18. *Bon. l. c. n. 5. Lay. l. 3 t. 5. c. 15.* licèt contrarium
»probabilius esse putet *Wading de contr. d. 4. dub.*
»5. §. 4. *Vid. Dian. p. 9. t. 9. R. 16.*

» II. Collegia Societatis JESU, & domus etiam
»professæ, hæreditates accipere possunt; modò
»bona immobilia, quæ communi usui & habi-
»tationi non deserviunt, vendantur, & non de-
»ferantur intuitu professi, aut vota formata ha-
»bentis.

» Dixi, *hæreditates*; quia sicut Minores & Capu-
»cini, legata & alia donata admittere possunt;
»ita etiam Societas JESU, etsi intuitu alicujus
»professi tantùm ea deferantur. *Vid. Laym. l. c.*

» III. Testator potest quemvis extraneum in-
»stituere hæredem, nullâ factâ mentione consan-
»guineorum collateralium, etiam fratris paupe-
»ris, dummodo absit scandalum, & gravis neces-
»sitas illorum: quia nullo jure prohibetur, & bo-
»na sunt ipsius, de quibus diponit liberè. *Bon. &*
»*alii 5. Dian. p. 1. t. 8. R. 83. & 86.* Item *p. 5. t. 3. R. 114.*

» *Quæres* I. Quæ sit divisio hæredum.

» *Resp.* Hæres alius est ex testamento, alius ab
»intestato. Hæres ex testamento, vel est univer-
»salis, sive ex asse; vel partialis, seu ex parte tan-
»tùm; v.g. ex triente vel dodrante, vel quadrante.
»Uterque horum, vel est hæres necessarius, qui
»necessariò institui debet, ut sunt omnes in recta
»linea descendentes, & post hos ascendentes,
»nisi sit causa justa exhæredandi; vel non neces-
sarius,

sarius, quem testator potest instituere', non ta-
men cogitur. *Laym. l. 3. tr. 5. c. 5. n. 9.*

Quæres II. Quantum hæredibus necessariis debeatur.

Resp. Jure novo legitimam portionem descendentium, esse trientem hæreditatis, si non sint plures quàm quatuor liberi; si plures, semissem: Similiter ascendentium portio, etsi unus tantùm sit, est triens hæreditatis, idque absque ullo gravamine, modo, & conditione: alioqui pro non appositis habentur. Quòd si autem alicui ascendentium, vel descendentium, portio legitima non relinquatur, competit ei actio ad petendum complementum, vel ad rescindendum testamentum, ùt ipso jure nullum: maximè si causa idonea exhæredationis non sit inserta & probata. *Laym. n. 10.*

His adde 1. Rumpi testamentum ob posthumi præteritionem. 2. Peccare parentes, si absque justa causa, ex inordinato affectu erga liberos, successionis inæqualitatem inter eos instituant: Justæ autē causæ hujus inæqualitatis erunt, merita & obsequia majora; si pupilli magno sumptu in studiis ali debeant; si qui plùs egere videantur, *Dian p 1. t. 8 R. 83.* si quis in studiis sustentatus sit Doctor, possitque lucrari, & alii secus; imò pater, id, quod habet supra partes legitimas filiis debitas, potest de rigore relinquere extraneo. *Trull. to. 2. l. 7. c. 18 d 10 n 2 Bon. Dian R. 83. 3.* Liberos naturales, nisi legitimati sint, respectu patris non esse hæredes necessarios, respectu tamē matris, esse; idque æquali jure cum legitimis. Quòd si tamē pater liberis caret, naturales potest instituere hæredes; modò parentes superstites legitimâ portione non priventur. 4. Fratrem & so-

»rorem tunc tantùm posse infirmare testamen-
»tum, si persona infamis instituta sit, *Laym. n. 15.*
»*v. Bon. d. 3. de cont. q. 17. p. 3. 5.* Patrem non posse
»expensas factas pro filio in studiis litterarum re-
»petere, siquidem eas liberaliter fecit, vel dona-
»vit: secus si habuit animum repetendi, & com-
»putandi in legitimam. Quòd si pater non repe-
»tiit, quando potuit, non tenetur filius eo mor-
»tuo in divisione conferre in commune, quia
»præsumi potest liberaliter factas, vel condona-
»tas, nisi aliunde constet contrarium *Azor, Vil.*
»*Trul. t. 1. l. 4. c. 1. d. 3. n. 3.* V. suprà *c. 3. d. 2. de donatione.*
» *Quæres* III. Qui hæredes succedant ab inte-
»stato aut testamento rupto, vel irrito.
» *Resp.* Ante omnes alios, patri succedere legi-
»timos liberos, & in demortuorum locum nepo-
»tes. 2. Deficientibus descendentibus, patrem &
»matrem defuncti, & in eorum locum, avos &
»avias. 3. His quóque deficientibus, fratres &
»sorores ex utraque parte conjuncti, idque æquis
»portionibus, exclusis iis, qui ex solo patre vel
»matre conjuncti sunt. 4. Si ex fratribus vel so-
»roribus utrimque conjunctis, unus mortuus li-
»beros reliquerit, succedunt hi loco parentis sui
»cum patruis, non in capita, sed in stirpes. Si ta-
»men fratres & sorores utrimque conjuncti, o-
»mnes mortui sunt, tunc eorum liberi, exclusis
»patruis ex una tantùm parte conjunctis, non in
»stirpes, sed capita, adeoque æquis portionibus
»succedunt: quia duorum fratrum filii, non suo-
»rum parentum loco, sed jure propriæ conjun-
»ctionis succedunt, cùm ergo æqualiter juncti
»sint, æquales etiam in portione hæreditatis esse
»debent. 5. Deficientibus fratribus & sororibus
utrimque conjunctis, eorumque liberis, succe-
dunt

dunt fratres & sorores, ex una tantùm parte» conjuncti: hoc tamen discrimine, ut qui ex par-» te Patris sunt juncti, succedant in bona à patre» provenientia, in reliquis æqualiter omnes. 6. Si» fratres & sorores, eorumque filii deficiant, suc-» cedunt propinquiores collaterales usque ad de-» cimum gradum: & fit talis successio in capita,» nullâ habitâ ratione, an ex altera parte, an ex» utraque sint conjuncti. 7. In horum defectu,» succedit uxor, & denique in illius morte fiscus» secularis in bonis omnibus laici ab intestato de-» functi: fiscus autem Ecclesiasticus, in bonis Cle-» rici. *Laym. c. 6. n. 1. 2. 3. & 4.* »

His adde: 1. Quòd si uxor, susceptis ex priore» marito liberis, ad secundas nuptias transiit,» quidquid à priore marito, donatione aut testa-» mento acquisivit, ejusdem Matrimonii liberis» cedere. Similiter, si maritus alteram uxorem» ducat. »

Adde 2. Hæredem adeundo hæreditatem,» non commoda tantùm & jura, sed etiam debita» & onera realia defuncti in se transferre. Interim» tamen duplici beneficio gaudere, 1. Ut supra vi-» res hæreditatis non obligetur. 2. Quòd dedu-» ctis expensis funeris, & solutis debitis, quartam» partem hæreditatis obtinere debeat hæres, vel» hæredes; & si eam non habent, legatis, non» tamen piis, ùt notat *Trull. to. 2. l. 7. c. 18. d. 12. n.* » 25. ex *authent.* similiter C. *ad legem Falcid.* detrahe-» re possunt beneficio legis Falcid. *Laym. n. 7. Sanch.* » *lib. 4. cap.* 15. Ut autem hoc beneficio frui possit» hæres, conficere tenetur inventarium, tametsi» hanc obligationem testator possit remittere, re-» spectu legatariorum & fidei-commissariorum,» quibus ex mera liberalitate aliquid reliquit, non»

»tamen respectu creditorum, quibus præjudica»re non potest: Universim enim ab onere inven»tarii, & à rationibus reddendis, eos, quibus po»test relinquere bona, sine onere dandi partem »aliis, potest liberare, iisque concedere, ut eorum »dictis, vel juramento stetur, *Mol. Lugo, d. 24 n. 236.*

ADDENDA.

1154. *Quæst. 208. De quibus rebus testari possit filius.* Rz. Colligi potest ex dictis p. 1. à n. 1026. Possuntque videri alia apud *Tambur.* in Decal. lib. 5. cap. 4. §. 1. & 3.

Quæst. 209. De cujus licentia testari possit Religiosus professus, vel aliquis Ecclesiasticus. Rz. *Caramuel* docet pro Religioso sufficere licentiam eorum, per quos potest aliquid donare, sed communissima sententia cum *Carden.* in 1. Crisi d. 65. dicit non posse, nisi de licentia Papæ, nam Cap. 7. *Quia ingredientibus* 19. q. 3. expressè dicitur, *Ulterius nulli sit testandi licentia*: & quidem quòd nomine proprio testari non possit, certum est, quia nomine proprio non est capax ullius dominii, ergo hoc, quod ipsi erat impossibile, non prohibetur, ergo prohibetur, ne testetur etiam nomine alieno, nempe communitatis, ad quam pertinet dominium, tale enim testamentum haberet speciem dispositionis ex dominio, quam à professis omnino abesse vult Ecclesia. An & de quibus testari possit Ecclesiasticus, dicetur l. 4. n. 1355. 1359.

1155. *Quæst. 210. Quid notandum sit circa hæreditatem & legitimam, ac speciatim circa Religiosos.* Rz. Seqq. §. 1. Tota hæreditas in Jure vocatur As: as autem dividitur in duodecim uncias: duæ unciæ

ciæ sunt *sextans*, id est, sexta pars hæreditatis: tres unciæ sunt *quadrans*, id est, quarta pars: quatuor unciæ sunt *triens*, id est, tertia pars: quinque unciæ sunt *quincunx*, id est, uncia minùs quàm media pars: sex unciæ sunt *semis*, id est, media pars hæreditatis: septem unciæ sunt *septunx*, id est, uncia plùs, quàm media pars: octo unciæ sunt *bes*, id est, uncia minùs, quàm tres partes hæreditatis: novem unciæ sunt *dodrans*, id est, tres partes hæreditatis: decem unciæ sunt *dextans*, id est, uncia plùs, quàm tres partes: undecim unciæ sunt *deunx*, id est, hæreditas minùs unciâ: atque ita habetur §. 5. Instit. *De Hæred. Instit.* ex quibus intelligitur, quid sit institui hæredem *ex asse*, *ex semisse*, *ex besse*, *ex deunce* &c.

§. 2. *Legitima* est pars illa bonorum, quæ secundùm Leges relinqui debet hæredibus *suis*, id est, necessariis, qui præteriri non possunt: potest tamen relinqui sub conditione honesta, quæ sit in potestate hæredis, v. g. si studuerit, L. fin. ff. *De condit. Instit.* si enim explere nolit, censetur renuntiare hæreditati, *Haunold.* T. 6. n. 330. 1156.

§. 3. Si Cajus ducturus secundam uxorem, cum hac paciscatur, ut nec ipsi nec prolibus fortè nascituris sit ullum jus ad hæreditatem vel legitimam, poterunt proles evertere hoc pactum, quia Legitimam, ad quam natura tribuit jus, non potest sinè justa causa auferre pater aut mater: unde si Cajus volebat excludere proles nascituras, debebat, priusquam ulla nasceretur, abdicare se bonis in favorem prolium primi thori, reservato sibi solo usu-fructu. 1157.

§. 4. Si Titius testamentum faciat pro Monasterio, in quo profitetur, & moriatur ante ascendentes, his debetur sua legitima portio, non aliter 1158.

ac si Titius in sæculo fuisset mortuus, quia Monasterium non debuit præjudicare Juri ascendentium, quod est esse hæredem necessarium in legitima portione respectu talis filii, *Molin.* T. 2. D. 140. n. 10. Idem videtur dicendum, si Collegium per testamentum filii acquirat simile jus: *Nec obstat*, quòd non debeatur legitima ascendentibus, si adsint descendentes, Monasterium autem in Jure habeatur loco filii, *nam* habetur tantùm pro casibus in Jure expressis, qualis hic non est. Pater verò & mater, aut alterutro mortuo, qui ex his supersit, instituendus est hæres à filio quoad totam partem legitimam; & idem est de utroque Avo, si defuncti sint pater & mater, &c. *Molin* D. 159. n. 2. Et pars legitima ascendenti relinquenda à filio, est pars tertia bonorum, de reliquis potest testari, *Mol.* n. 3. Quòd si Novitius Professionem edat, non factâ priùs renuntiatione bonorum, succedit Ordo, si est capax successionis; si autem non est capax, succedunt hæredes ab intestato, *Pirh.* l. 3. t. 31. n. 79.

1159. §. 5. Si Religiosus scriptus sit hæres, Monasterium potest immediatè adire hæreditatem inscio & etiam invito Religioso, uti velut probabilius tenent *Sanch.* in Dec. lib. 7. c. 12. à n. 35. *Lugo* de Just. d. 3. à n. 94. *Todtf.* q. 75. n. 12. contra *Wading.* de Contract. d. 4. dub. 5. §. 5. & alios, qui dicunt fieri tantùm mediante Monacho: sed ratio nostra est, quia Religiosus omne suum *velle* & *nolle*, quoad ejusmodi Jura, transtulit in voluntatem Superiorum. An autem & quomodo, v. g. Societas JESU possit prætendere hæreditatem, legatum vel legitimam Professi, qui ante Professionem omnia sua Jura cesserat alicui Collegio, videri potest *Lugo* in Resp. Moral. l. 4. dub. 4 & 5.

ubi

ubi dub. 6. docet Generalem posse post mortem testatoris acceptare legatum Scholastico relictum. Quoad Episcopatum Leodiensem, vide *Mean* definit. 43.

§. 6. Potest quidem Religiosus ex rationabili causa absque licentia Superioris repudiare donum sibi oblatum, aut etiam petere illud potiùs donari, v.g. suo cognato, utì notant *Sanchez* Cap. 19. n. 75. *Lugo* de just. d. 3. nu. 166., repudiatio tamen hæreditatis facta sinè licentia esset invalida, utì tenent idem *Sanchez* c. 12. nu. 37. & *Lugo* à n. 94. iterúmque *in Resp. Moral. lib.* 3. *Dub.* 14. *n.* 4., quia Superiores censentur priorem voluntatem ratam habere, non autem posteriorem, possúntque immediatè & independenter à voluntate Religiosi hæreditatem adire, utì dictum est. Vide *Delbene* de Immunit. Eccl. c. 17. d. 6. Quoad Scholasticos Societatis JESU, videri potest *Pellizz.* Tract. 4. c. 2. n. 172. 1160.

§. 7. Si Testator excludat Religiosum professum ab hæreditate vel à legato, non ideo excluditur, qui in Societate tria tantùm vota emisit, quia certum est non esse professum, licèt per Pontifices illi communicentur aliqui effectus Professionis, utì quòd invalidè contrahat Matrimonium &c. Quoad dominium autem & successiones, decernunt non æquiparari Professis: nec in odiosis, quale hoc est, extendi debet nomen Professi, & ideo per tria illa vota non vacant beneficia, nec cessant pensiones, nec Jus-Patronatûs &c. *Lugo* in Resp. Mor. l. 3. dub. 44. Plura circa jam dicta videri possunt apud *Castrop.* Tr. 16. d. 3. p. 3. & seqq. 1161.

Q. 211. *Quinam illegitimi possint esse hæredes.* Rr. Illegitimi sunt, qui nascuntur extra Matrimonium, utì pluribus explicabitur lib. 4. à n. 750., 1162.

ubi

ubi etiam dicetur, quomodo fieri possit legitimatio. Quòd si inter Parentes potuerit esse validum Matrimonium, saltem intra tempus, quo proles concepta est & nata, talis illegitimus dicitur naturalis; si autem validum Matrimonium tum esse non potuerit, dicitur spurius, utì communiùs loquuntur Theologi, licèt Juristæ discrepent, nam *Strykius* de succeff. ab intest. Dissert. 7. c. 2. à §. 29. dicit illos esse naturales, qui ex concubina domi retenta, aut ex virgine soluta nascuntur; illos esse spurios seu nothos, qui ex muliere publicè quæstum meretricium faciente, quia cùm ignoretur pater, non censetur habere patrem: utrosque autem distinguit ab eis, qui ex adulterio, incestu & damnato Legibus coitu nascuntur, quia tales nec patrem nec matrem nec agnatos habere censentur, & habentur, tanquam si non sint filii. Nos loquemur cum Theologis, quorum explicatio magis declarabitur Lib. 4. à n. 751.

1163. § I. Naturales, si absint legitimi ascendentes & descendentes, possunt à Patre ex asse; si adsint legitimi descendentes, possunt tantùm ex uncia instituì hæredes; si adsint soli ascendentes, his debetur legitima, id est, triens, & reliqui duo trientes possunt per testamentum venire ad naturales. Si autem mater filiorum naturalium sit superstes sinè filiis aliis, huic potest donari sola semiuncia. Quòd si pater moriatur intestatus, neque sint legitimi descendentes, neque etiam legitima uxor, naturales succedunt in sexta parte inter ipsos & matrem eorum dividenda, aliæ quinque partes veniunt ad legitimos hæredes ab intestato. Si autem adsint descendentes legitimi vel uxor legitima, & Pater intestatus decedat, naturales nihil accipiunt, utì nec tum, si Pater alios filios adopta-

adoptaverit, habentur enim legitimi, *Instit. De adopt.* §. 2. Item nec tum succedunt, si pater se pluribus concubinis miscuerit, *Stryck.* Diss. 1. c. 2. §. 16. Excipe competentia alimenta, quæ semper debentur naturalibus secundùm arbitrium prudentum. Denique naturales non solùm ex testamento, sed etiam ab intestato succedunt Matri, non aliter ac si essent legitimi, unde in hæreditate materna æqualiter concurrunt cum legitimis, & cum his succedunt etiam quoad relicta ab Avo aliisque ascendentibus, *Molin.* à d. 165. *Lugo* d. 24. à nu. 88. *Stryck.* §. 46. 47. 52. *Haunold.* T. 5. n. 449. Nepos tamen legitimus natus ex Patre naturali non succedit Avo, secundùm *Stryck.* §. 48. De natis ex vago concubitu seu meretricio, est similiter discurrendum, nisi quòd non admittantur ad successionem Matris illustris, si legitimi adsint.

§. 2. Spurii succedere non possunt Patri aut 1164.
Matri, nec per testamentum, nec ab intestato, nec per substitutionem, uti explicat *Lugo* à n. 92. & habetur L. *Si quis incesti*, Cod. *De incestis nuptiis.* L. 1. Cod. *De natural. Liberis.* *Novel.* 74. c. 4., ubi etiam dicitur, quòd nequidem per donationem inter vivos possint aliquid accipere: tenéntque ista, licèt Parentes postea petitâ dispensatione aut aliter cessante impedimento contraxissent Matrimonium, nec essent aliæ proles, quia spurii non legitimantur per subsequens Matrimonium, uti dicetur L. IV. n. 759. Item tenent dicta, uti habet *Lugo* n. 92., licèt Parentes se abdicare vellent dominio rerum suarum, ut spurius eas primus occuparet, quia per Leges inhabilitati sunt, tam Parentes ad dandum spuriis, quàm spurii ad accipiendum aliquid paternum vel maternum,

statuit

ſtatuit enim Novella ſuprà c. 6. *eos qui ſemel ex odibilibus nobis & propterea prohibitis nuptiis proſedunt, neque naturales vocari, neque participanda ulla clementia eſt, ſed ſit ſupplicium etiam hoc Patrum, ut agnoſcant, quia neque quidquam peccatricis concupiſcentiæ eorum habebunt Filii.* Poteſt tamen ſpurius accipere aliquid à Parentibus titulo oneroſo, v. g. emptionis, quia tum habet ſe ſicut extraneus, *Lugo n.* 112. Item titulo remuneratorio, attamen non plus, quàm reipſa mereatur, *Lugo* n. 114.

1165. §. 3. Si quis natus ſit ex conjugato & ſoluta, *Socin. Gomez & alii* putárunt admitti ad ſucceſſionem Matris, ſed negant cum aliis *Lugo* num. 92. & *Stryck.* §. 57., quia eſt verè ſpurius.

1166. §. 4. Si Pater ſpurii dicat alteri habenti etiam filium ſpurium, *ego filium tuum ſcribo hæredem, ſi tu meum ſcribas hæredem tuum*, diſpoſitio non valet, quia tantundem eſt, ac ſi permutarent ſua bona, & ſinguli darent ea ſuis ſpuriis, *Lugo* num. 107. Item executor non poteſt ex illis, quæ legata ſunt pro Pauperibus, aliquid donare ſpurio teſtatoris, quia ſpurius reipſa acciperet à ſuo Patre; poſſet tamen executor donare ſuo ſpurio, quia donaret nomine teſtatoris, à quo ſpurius executoris acciperet, *Lugo* à n. 108. An Pater poſſit aliquid relinquere uxori filii ſpurii, aut Avus ſpurio ſui filii, videri poteſt *Lugo* n. 111. & à n. 115.

1167. §. 5. Parentes non tenentur alere ſpurium, niſi alimentis neceſſariis, putántque aliqui intelligi tantùm alimenta viliora & ad naturam neceſſaria, ſed alii communiter cum *Lugo* num. 123. permittunt neceſſaria etiam ad decentiam ſtatûs, juxta qualitatem perſonæ & alias circumſtantias, & quidem pro tota vita ſpurii,

Lugo

Lugo n. 126. Vide etiam Lessium in Auct. v. *Illegitimus*. Casu 1. Hæredes autem Patris habent eandem obligationem alendi spurium, si Pater non providerit, *Lugo* num. 125. Item ascendentes paterni, si Pater aut hæredes deficiant, *Lugo* n. 136.

§. 6. Legitimati per rescriptum Principis 1168,
non succedunt cum legitimis, nisi fuerint legitimati ante natos legitimos, tum enim æqualiter succedunt, *Stryck*. §. 72. *Castrop*. T. 13. d. 4. p. 4. §. 2. num. 17., utì & tum æqualiter succedunt, si sint quidem legitimati post natos legitimos, attamen Princeps legitimans noluerit hoc illis obesse, *Castrop*. §. 4. nu. 6. Comitibus tamen Palatinis ordinariè non censetur data potestas sic legitimandi, nisi in tenore addatur, *Stryck*. §. 74. Beneficium autem legitimationis per Principem, secundùm *Stryck*. Dissert. 7. c. 2. §. 36. etiam extenditur ad natos ex stupro, adulterio vel incestu, possúntque illegitimi legitimari per rescriptum Principis etiam in præjudicium Agnatorum, si legitimi Filii non adsint, fieri tamen debet vivo adhuc Patre, vel saltem sic destinante, utì si illegitimum scripserit hæredem sub conditione petendi legitimationem à Principe, *Stryck*. §. 75. aliíque cum *Lugo* n. 113., ubi dicit spurium posse à patre institui hæredem, sub conditione, si à Principe legitimetur. Videri possunt plura apud *Molin*. suprà, *Azor* P. 2. L. 2. c. 7. & seqq *Lugo* Sect. 6. & 7. An filia possit exhæredari, si nubat invitis Parentibus, dicetur Lib. 6. de Sponsalib. ad d. 2. Non posse autem exhæredari ob ingressum in Religionem, dicetur Lib. 4 num. 51.

Q. 212. *An obligationes testatoris transeant* 1169.
ad

ad hæredem. Rz. Satis colligi potest ex dictis p. 1. à n. 337. & à n. 477. Item hìc à n. 237. & à num. 4510. & nu. 1046. potestque etiam videri *Lugo* d. 23. à num. 98. Et universaliter notandum est, quòd hæres teneatur perficere negotia à defuncto inchoata & nondum finita, L. *Hæres* 40. ff. Pro Socio : L. *Nam & Servius*, §. 2. ff. De negot. gestis. Adde tamen, si testator dixerit, *hæres meus infrascriptus* (qui est v. g. Titius) *peregrinetur pro me Lauretum, aut det* 100. *aureos pauperibus*, si Titius non fuerit peregrinatus, Cajus hæres Titii non satisfacit peregrinando, sed debet dare 100. aureos pauperibus, quia Tò *infrascriptus* notabat solum hæredem immediatum, obligatio autem realis Caji est inde, quia repræsentat personam Titii, qui quia peregrinationem non explevit, tenebatur ad istam eleëmosynam, ita *Sanch.* in Decal. l. 4. c. 15. num. 31. *Lugo* in Resp. mor. l. 6. dub. 13. ubi universim examinat, an hæres hæredis teneatur ad pœnam à testatore impositam. An autem obligatio restituendi fama transeat ad hæredem, dicetur num. 1256. Denique hìc notandum, si testator in vivis habuerit piam voluntatem aliquid faciendi, v. g. fundandi beneficium, si hæredi vel hæreditati non imposuerit eam obligationem, sicuti voluit testator ex devotione facere, ita poterit hæres pro libertate omittere.

1170. Q. 213. *Quid intelligatur per Falcidiam & Trebellianicam.* Rz. §. 1. Falcidia est ea pars bonorum, quam detrahit hæres à legatis vel donationibus mortis causâ factis, quousque impleat suam legitimam per illa legata vel donationes imminutam, si sit hæres necessarius; aut quousque separet quartam partem bonorum, si sit hæres, cui nulla debeatur legiti-

Legitima, cùm enim olim liberum esset totum patrimonium erogare in legata, sicque hæredibus sæpe nihil supereresset, ac propterea hæreditatem respuerent, lata est *lex Furia*, primùm prohibens uni legatario ultra 1000. aureos; deinde etiam *lex Voconia*, prohibens, ne quis plus relinqueret alicui, quàm hæredi: sed cùm neutra adhuc sufficeret, lata est *lex Falcidia*, sic dicta à *Falcidio* Tribuno, qui illam tulit, quâ cavetur, ne plus legare liceat, quàm dodrantem seu tres partes omnium bonorum, ita ut hæredi semper remaneat quarta pars omnium, quæ inveniuntur in morte testatoris, post soluta priùs debita, expensas funeris ac mercedem servorum, habentur hæc Instit. *De lege Falcidia*, & Cod. *Ad legem Falcidiam*, additque etiam aliqua *Busenb.* relatus n. 1153. in fine.

§. 2. Per Trebellianicam hìc intelligitur quarta pars hæreditatis, quæ competit hæredi fideicommissario, nam sicuti per Falcidiam positum est temperamentum legatis, ita fideicommissis per S. C. Trebellianum, sic dictum, quia *Trebell.* Consule factum est, quo statuitur, ut hæres fideicommissarius rogatus totam hæreditatem restituere, possit quartam partem sibi retinere, uti habetur §. 7. Instit. *De Fideicomm. Hæred.* & Cod. *Ad S. C. Trebellianum*, posúntque de Falcidia & Trebellianica plura videri apud *Haun.* t. 7. c. 4. per 5. controversias. 1171.

Q. 214. *Quid agendum sit in dubio, an fraus commissa sit circa testamentum.* Rz. Sic dubitans potest vi testamenti adire hæreditatem, quia fraus, utpote delictum, non præsumitur: si tamen probabiliter adfuit fraus, & nemo est in possessione, *Tamb.* in Dec. l. 1. c. 3. §. 7. V. *Testamentum*, dicit hæreditatem 1172.

tem esse dividendam juxta ratam probabilitatis.

1173. Occasione hujus quæstionis, in qua mentio fit fraudis, resolvitur hic casus:

Titius habet duos nepotes, Cajum & Sempronium, ad quos, per legem Patriæ, devolvi debent æqualiter bona immobilia Titii: hæc tamen bona vendere posset & consumere Titius, si in necessitate esset. Et quia Cajus ei gratior est, optaret majorem partem devolvi ad Cajum, hinc

Quæritur, an non possit fingere necessitatem, & nunc Cajo donare, v.g. ter mille Imperiales, eique isto pretio vendere meliorem partem istorum immobilium.

Respondeo, non posse, 1. Quia Sempronius per legem Patriæ habet jus ad illam medietatem suo tempore obventuram, ergo fit injuria, si fraudetur, uti fieret injuria, si aliquis fraudaretur, qui per sententiam Judicis haberet jus ad rem, ad certa bona; plus enim est habere jus per legem, quàm nudè per sententiam. 2. Est illicitum & injustum per mendacium vel fraudem impedire aliquem à consecutione boni, quod licitè petere vel sperare potest, uti dictum est n. 69. sed Titius per mendacium vel fraudem impediret Sempronium à consecutione boni, quod licitè petere & sperare potest, deberet enim Titius fingere aut etiam dicere se necessitate pressum ea bona divendere, ergo. 3. Leges ejusmodi, etiam civiles, quæ purè pœnales non sunt, sed feruntur intuitu boni communis & pro conservatione familiarum, obligant etiam in conscientia, uti certum est, & latè probat *Suarez* de Legibus c. 21. & seqq. sed Lex, de qua hìc sermo, non est purè pœnalis, sed lata intuitu boni communis, pro conservatione familiarum, ergo. *Confirmatur*, nam si tales leges non obligarent in con-

conscientia, frustra ferrentur, quia semper possent facillimè eludi per praxes ejusmodi fraudum & fictionum.

Cui cedant bona defuncti absque hærede & testamento, dictum est n. 104.

TRACTATUS VI.

De Præcepto Decalogi 8. 9. 10. Et de Præceptis Ecclesiæ.

CAPUT I.

De Præcepto Octavo.

Non loqueris &c.

PRohibetur hìc omnis injusta læsio famæ & honoris proximi; ac præcipuè omnis falsitas, & mendacium, ac læsio verbalis, quæ fit, tum in judicio, falsò accusando, vel verum celando, de quo suprà; tum etiam extra, pernitiosè mentiendo, secreta revelando: de quo *v. Bon. de rest. d. 2. q. 2. p. un. Laym. l. 3. t. 3. p. 2. c. 5.* ac denique detrahendo. 1174.

DUBIUM I.

Quid sit suspicio, judicium temerarium, & dubitatio, ac quale peccatum.

Suppono hæc tria differre inter se, quòd judicium sit firma animi sententia, seu assensus indubitatus; Suspicio, assensus inchoatus, quo quis inclinat in unam partem, judicans probabiliter latere aliquod fundamentum opinandi: Dubitatio autem non est assensus (nisi causaliter) sed quasi suspensio animi, in neutram partem inclinando. Quæritur ergo hìc, non de suspicione & judicio pru- 1175.

»prudenti, quod sufficientibus indiciis nititur, »sed de imprudenti & temerario, quod iis destituitur. Majora autem indicia requiruntur ad judicium, quàm ad suspicionem; & ad hanc, quàm »ad dubitationem.

» Resp. I. Judicium temerarium, cum plena adv»vertentia, de gravi malo proximi, communiter »est mortale, contra justitiam. *Ita Fill. Less. l. 2. c. »29. d. 2. Lay. c. 2.* Ratio, quia proximo fit gravis »injuria, dum sine causa improbus habetur, cùm »habeat jus ad bonum nomen & famam; præterquam quòd ex his judiciis plerumque gravia »mala sequantur. In Confessione tamen non opus »est explicare speciem mali judicati, cùm omnia »uni justitiæ commutativæ in specie infima adv»versentur. *Escob. E. 10. c. 4. n. 36.*

» Dixi, *communiter*: quia si judicium habeat »magnam probabilitatem, etsi non omnino suffi»cientem ad certitudinem, erit veniale, quia mo»ralis certitudo, & magna probabilitas non adeo »distant, ut censeatur gravis injuria, judicare cer»tum, quod est valde probabile; v. g. si judices jurvenem solum cum puella inventum in cubiculo, »illicita tractasse. Ex quibus resolvitur, peccari »tantùm venialiter temerè judicando sequentibus »casibus. V. *Tann. 2. 2. d. 4. q. 3. d. 2.*

» I. Si non sit grave malum, quod proximo te»merè impingis; & sic eum, qui judicat alium esse »spurium, vel filium Judæi, à mortali excusant »*Nav. Azor*, & *Less.* contra *alios* apud *Dian. p. 5. t. 5. »R. 69.*

» II. Si sit grave quidem, sed non perfectè adv»vertas.

» III. Si advertas quidem te malè judicare, non tamen

tamen advertis signa esse insufficientia, nec de iis dubitas.

IV. Si signa sint sufficientia ad opinionem saltem probabilem.

V. Mortale etiam non est, (per se loquendo) si de indeterminato tantùm judices: quia nulli fit gravis injuria. *Escob. l. c.* ex *Fagund.*

Resp. II. Suspicio & dubitatio temeraria, ex genere suo videntur esse peccata tantùm venialia; maximè, si procedant ex errore intellectûs, quo indicia ùt sufficientia apprehenduntur. *Ita Laym. n. 6.* ex *S. Th. Nav. Mol. Fill. tr. 4. cap. 1. q. 5. Less d. 3. &c.* contra *multos*, qui putant esse mortale. Ratio est, quia communiter suspicio tantùm est concitatio quædam ad effectum; manet enim in mente suspicantis aliquo modo bona existimatio proximi: ergo non fit illi gravis injuria, cùm non totaliter deturbetur de possessione bonæ famæ; fit tamen aliqua, quia temerè dubitatur.

Dixi, *maximè si ex errore*: quia talis, cùm non sit per se voluntaria, nec pertinax, meretur excusationem: si verò ex malevolentia in suspicione gravi persistas, erit mortale, ùt docet *Less. Fill. &c.* ob injuriæ gravitatem. Atque idem est de dubitatione positiva, ortâ ex malevolentia absq; causa, procedit enim ex contemptu alterius, proindeque gravis injuria reputatur.

Quæres. Quomodo discerni possit suspicio à judicio firmo, quando formido de oppposito expresè non est conjuncta.

Resp. Cajetan. censet eum judicare, qui rogatus an habeat rem pro certo, respondet sibi certam aut ferè certam videri: eum verò suspicari qui respon-

»respondet se non esse moraliter certum, sed fa»cilè posse falli. *Vid. Bon. de rest. d. 2. q. 7. p. 1.*

ADDENDA.

1176. *Quæst. 215. Quid præterea notandum sit circa suspicionem & judicium temerarium.* &c. Seqq. §. 1. Nomine communi suspicionis veniunt dubitatio, suspicio strictè, & opinio. Dubitatio, est vel positiva suspensio assensûs post proposita indicia boni & mali, vel positivum judicium de eo, quòd res sit dubia, attamen semper cum propensione ad assensum de malo. Suspicio, est assensus de eo, quòd reipsa lateat aliquid, propter quod possit quis malè sentire de proximo. Opinio, est assensus de malo proximi, ita hæsitans & formidolosus, ut si assentiens interrogaretur, reflectens se diceret rem non esse certam, sed ad summùm fortè ita se habere: atque in hanc explicationem videntur recidere ea, quæ fusè habent *Lugo* de Just. d. 14. s. 2. & *Haun.* t. 2. à nu. 515. ubi è contrà notant per judicium temerarium justitiæ oppositum, intelligi assensum, quo quis sine sufficiente fundamento judicat malum de proximo, cum firmitate, ita ut ex modo tendendi non velit ab eo judicio recedere nec ultrà investigare veritatem, sed ex illo procedere ad actiones circa talem personam; atque ideo rectè infert *Mol.* d. 13. n. 4. viros timoratos rarò hic peccare mortaliter, quia vel deest actus voluntatis, qui causare debet illam firmitatem, vel plena advertentia & deliberatio. *Dixi*, judicat malum, nam si quis sine sufficienti fundamento judicet bonum de proximo, erit quidem judicium temerarium & imprudens, attamen non injuriosum.

§. 2.

§. 2. Quantum ex genere suo peccatum sit temeraria suspicio in communi sumpta, etiam comprehendendo opinionem, non convenit inter Authores, *Bann.* & alii apud *Less.* l. 2. c. 9. n. 15. dicunt suspicionem temerariam planè deliberatam de gravi malo proximi semper esse peccatum mortale, quia est læsio in gravi bono spirituali, cui homo præligeret jacturam magni boni temporalis: consentit *Less.* n. 21. si ex pravo affectu & non ex imbecillitate humana faciat, atque illi pertinaciter inhæreat. E contrà *Caj. Illf.* t. 4. d. 3. n. 122. & plerique alii apud *Steph.* t. 4. d. 6. n. 36. cum *Dia.* p. 3. t. 5. R. 31. dicunt semper esse veniale, quia non tollitur absolutè fama, sed tantùm diminuitur aut redditur dubia. *Mol. Less. Dicast.* l. 2. t. 2. d. 12. dub. 3. *Lug.* n. 14. *Bonæsp. Steph.* aliique sic distinguunt, si adsit gravis temeritas, fore mortale, utì ex levi indicio opineris de Religioso, quòd incestârit suam matrem, aut de viro sancto, quòd sit hæreticus, nam ex hac enormitate mali & probitate personæ læsæ multùm crescit hæc temeritas: Econtrà si temeritas ob raram ejusmodi circumstantiam non augeatur, meritò cum cõmuni censendũ est semper esse veniale tantùm. 1177

§. 3. Quamvìs judicium temerarium fit minus peccatum quàm detractio, tamen graviter prohibetur, *Matth.* 17. & *Luc.* 6. *Nolite judicare & non judicabimini, nolite condemnare & non condemnabimini*, ideóque est mortale ex genere suo, utì habet communissima cum S. *Th.* 2. 2. q. 60. a. 3. nam æquivalenter imponit proximo falsum crimen, quem sine causa habet, v. g. pro adultero; & de se radix est etiam externi contemptûs ac dehonorationis, ergo homines meritò graviter sunt inviti de tali judicio. Neque per hoc excusatur gravitas, quòd fama, quæ aufertur, statim possit restitui, nam te- 1178.

merè judicans de se comparatus est ad persistendum in suo judicio, utì n. 1176. dictum est.

1179. §. 4. Temeritas potest dupliciter contingere, utì notat *Haun.* n. 520. vel advertendo, quòd indicia sint insufficientia, vel tantùm nolendo inquirere, an indicia sint sufficientia, attamen advertendo obligationem inquirendi, & ita communiter contingit; posset autem temeritas deprehendi hac regulâ, nempe si indicia secundùm se sint indifferentia aut rarò conjuncta cum aliquo effectu, temerarium est ex illis colligere talem effectum: E contrà si secundùm se ùt plurimùm sint conjuncta, non erit temerarium; possunt tamen aliqua respectu unius personæ aut materiæ, & non respectu alterius esse sufficientia, utì intelligitur ex seqq. Quænam autem materia censeri debeat gravis in judicio temerario, dicetur à n. 1194.

1180. §. 5. Si adsint probabilia indicia pro eo, quòd aliquis sit malus, licitum est positivè dubitare seu judicare dubium esse, an sit bonus an malus, quia nemo rationabiliter potest esse invitus, si hoc, quod verè dubium est, ego judicem esse dubium. E contrà si adsint motiva utrimque probabilia, aliqua pro eo, quòd sit bonus, alia pro eo, quòd sit malus, videtur esse injuria, si positivè judicetur malus, quia in dubio nemo est condẽnandus, & in æquali causa melior est cõditio possidentis, *Lug. Haun.* n. 522. & alii contra *Less.* n. 37. *Petsch.* & alios, qui dicunt hoc esse tantùm contra Charitatem, & quidem leve: Nihilominus in eo casu non est opus positivè judicare esse bonum, sed suspendi potest omnis assensus, quia nemo tenetur se exponere periculo errandi: notántque omnes, si adsint talia utrimque motiva, licitum esse reflexè judicare utramque partem esse probabilem, nempe probabile

bile esse, quòd sit malus, & probabile esse, quòd sit bonus, nihil determinatè asserendo de ipso objecto directo; hoc tamen judicium, quo judicatur esse probabiliter malus, debet esse tantùm speculativum & non practicum, id est, sic judicans debet se gerere, ac si alter esset bonus, nec debet hoc judicio regulare suum affectum aut ullam aliam actionem in præjudicium ipsius.

§. 6. Temerarium & superstitiosum est ex nomine baptismali conjicere, an aliquis sit probus vel improbus, fidelis aut infidelis &c. utì contra Juristas aliquos docent *Bart. Rayn.* alique communissimè cum *Gob.* in Exp. t. 2. à n. 343. quia nomina ex se non inclinant ad malos vel bonos mores, & imponuntur independenter à complexione hominis, quæ tum adhuc ignota est, & antecedenter ad futura contingentia, quæ soli Deo nota sunt. 1181.

§. 7. Si corpus hominis sit, non ex morbo, vulnere aut alio accidente, sed ex natura deforme, præsumunt multi Juristæ animam inesse non bonam, hinc absolutè verum esse dicit *Tiraq. Species corporis simulacrum est mentis figuràq; probitatis, & Menoch.* ait, fieri non potest, ut qui omnino deformis est, bonus sit; testatúrq; *Lean.* Judices in paxi facere, ut si duo cum paribus indiciis accusentur, priùs torturæ subjiciatur deformis quàm pulcher: sed *Gob.* t. 11. n. 1019. rectè rejicit illud dictum *Menochii*: quamvis autem ejusmodi Judices non damnet, rectè tamen concludit esse temerarium ex sola deformitate corporis suspicari morale vitium alicujus, quia deformitas provenit ex physicis causis planè naturalibus, & constat singula sæcula tulisse homines corpore deformes & animo admodum præstantes ac bonos. 1182.

§. 8. Si quis emat venenum, & non emat à te, ne- 1183.

que ad te spectet impedire damnum, quod inde potest oriri, temerarius es, si suspiceris eum ad nocendum, quia nulla honesta causa est, cur id timere vel suspicari debeas; in dubio autem, per se loquendo, quisque præsumi debet bonus, cùm sit in possessione innocentiæ. Econtrà si à te emat, vel ad te spectet impedire damna, quæ inde possunt oriri, potes timere & suspicari malum animum, quantum necessum est ad impediendum damnum, quod tibi vel alteri inde oriri posset. *Mol.* disp. 14. *Carden.* in 1. crisi d. 6. à n. 263. *Petsch.* de Rest. q. 5. art. 2. Ratio est, quia ad vitandum peccatum vel damnum Proximi, in tantùm præsumi potest alter esse malus, quantùm necesse est ad illud præcavendum, uti notant Juris-Periti apud *Carden.* talis enim præsumptio non causat judicium de improbitate alterius, sed tantùm dubitationem, quæ ob magnitudinem periculi prudens est & justa, ideóque alter nō potest esse rationabiliter invitus: sic si videas hominem noctu hærentem ante domum tuam, non peccas timendo malum & parando defensionem, in quo tamen præsumis illum esse iniquum, antequam probes, nihilominus justè præsumis, si non facias magis, quàm requiritur ad securitatem tuam: notat tamen *Stephan.* n. 40. expedire tum formare tale judicium, *non nego hominem illum esse bonum, imò (quantùm ad me) habeo pro bono, tamen nolo propterea subire periculum, quod subesse posset, si fortè sit malus.*

1184. §. 9. An sit vel non sit temerarium, si credam, quod unus affirmat, colligi debet præcipuè ex circumstantiis illius, qui dicit, & de quo dicit, nam si ille, qui dicit, sit homo, qui communiter nimis liber est in loquendo, nec multùm curat, sitne verum an falsum, quod loquitur, aut si sit malè affe-

ctus

ctus erga illum, de quo dicit, aut si ex illius depressione sperare possit commodum, temerarius ero, si credam: de cetero, si non adsit talis circumstantia, non ero temerarius, si credam.

§. 10. Quamvis mulier conjugata soleat se inebriare, temerarium est (saltem in Germania) ideo judicare esse adulteram, quia scitur multas in Germania esse bibaces, quæ tamen servant fidem conjugalem: quòd si esset puella vel vidua, *Gob.* in Quin. T. 5. c. 43. n. 63. dicit non fore peccatum suspicari esse leviculam; hoc tamen non videtur sufficere ad judicium. Dixi, *saltem in Germania*: quia si esset in Gallia, in Italia aut in Hispania, *Gobat* dicit non fore peccatum judicare, quòd sit prostitutæ pudicitiæ, sed verius videtur, quòd accedere debeant alia indicia, ut hoc sinè temeritate judicari possit. 1185.

§. 11. Si Titius accipiat rem Caji, vel si res Caji reperiatur apud Titium, Titius non semper poterit judicari esse fur, nam si accipit modo non insueto, utì solent opifices vicini quandoque ab officina alterius absentis accipere instrumentum aut aliud simile, quod restituere solent, tunc præsumi non debet voluisse furari, nisi aliunde esset suspectus, & aliunde accederent conjecturæ: è contrà si accipiat modo insueto, v. g. non ad usum nunc, sed occultando, præsumi potest esse fur, *Haun.* n. 272.; similiter quamvis res tua reperiatur in aliena domo, non ideo poteris præsumere furem, nisi aut homo improbus sit, aut clam acceperit & occultet, aut vili pretio à fure emerit, aut solitus sit à furibus emere, his enim casibus est præsumptio contra ipsum, nisi aut furem ostendat, aut designet, à quo emerit, si enim dicat se emisse à transeunte vel ab ignoto, non evitabit suspicionem mali, utì docent *Perez* & *Haun.* n. 278., habetúrque clarè L. 5. Cod. *De Furtis.* 1186.

§. 12.

1187. §. 12. Si temerè judicem malũ grave de homine, quem non noſco, nec dignoſcam poſthac, non eſt mortale, quia talis ignotus non poteſt notabiliter ægrè ferre meum judicium, utì homo larvatus, quẽ non poſsũ noſcere, notabiliter ægrè non feret, quãmvìs judicẽ eſſe malum, *Mol. Lugo* n. 26. *Nec refert*, quòd graviter peccarẽ, ſi talem, quamvìs ignotũ, graviter percuterẽ, *Nam* percuſſio graviter afficit ipsũ, prout eſt hic homo, qui tangitur, quãvis enim nõ noſcam, tamẽ illi graviter malè facio: è contrà ſi lædas famã ipſius, non lædis ipſum, prout eſt particularis hic homo, quia non cognoſcis eũ ùt talem, ſed lædis ipſum ſub ratione cõmuni hominis, cum quo ſtat, quòd adhuc bene ſentias de ipſo, prout eſt particularis hic homo, v.g. de Titio larvâ induto temerè judicas, quòd ſit impudicus graſſator, & tamen de eodem Titio ſcis, & interrogatus diceres non eſſe talẽ, ergo Titius non poteſt de illo judicio tuo temerario eſſe graviter invitus.

1188. §. 13 Tenendum eſt cum communi contra *Mol.* D. 13. n. 1. quòd judicium temerarium ſpecie diſtinguatur à detractione, utì ſatis probat communis ſenſus & praxis Fidelium, qui in Confeſſione ſe de his ſeorſim accuſant; & rationem dat *Lugo* n. 33. quia per judicium temerarium non aufertur fama radicalis ſive notitia habitualis de bono alterius, ſed ſolùm fama formalis, id eſt, aſſenſus talis notitiæ, qui enim temerè judicat, ſufficienter advertit temeritatem, ergo non tollit radicem bonæ exiſtimationis, ſed hanc per ſe ipſum recuperare poteſt: è contrà per detractionem tollitur utraque fama apud audientem, ita ut non redeat bona exiſtimatio, niſi ab extrinſeco meliùs informetur.

1189. Q. 216. *Quænam ſint motiva contra hæc peccata temeritatis.* R. Decem eorum ſuggerit & fusè explicat Lan-

Lancicius Opusc. 19. sunt autem hæc, 1. Vindicta Dei, quia temerarius involat in Jus Dei, cujus solius est nôsse & judicare de internis, nos verò arguimus & condemnamus, antequam id Deus fecerit. 2. Injuria in Christum, qui solus est constitutus Judex vivorum & mortuorum. 3. Exemplum Christi, qui licèt Judex & omniscius, cautissimè processit; imò se excusavit, ne judicium ferret, ubi opus non erat. 4. Status rerum humanarum, quia nihil est etiam sanctissimum, imò nec opera Dei sunt talia, quin possint in malam partem explicari, irrationabile autem est & iniquum sic detorquere. 5. Ignorantia nostra, quia (ùt ait S. Aug. Lib. 3. Confes. c. 9.) *Multa facta, quæ hominibus improbanda viderentur, testimonio tuo approbata sunt, & multa laudata ab hominibus, te teste damnantur, cum sæpe se aliter habet species facti, & aliter facientis animus atque articulus occulti temporis.* 6. Multiplex malitia hujus peccati, est enim contra Charitatem & Justitiam, procedit ex levitate animi, superbia, irreverentia erga Deum & homines. 7. Occulta & justa Dei dispositio, qui per defectus sæpe celat suorum Sanctorum virtutes, ad eos in humilitate continendos aut reipsa humiliandos. 8. Viri sancti studiosè quandoque faciunt talia exteriùs, quæ videantur reprehensibilia, eo fine, ut non habeantur sancti, sed ut contemnantur, iniquum autem est ideo velle eos censere improbos. 9. In nobis plura mala videre possumus & debemus. 10. Placet Deo, si omnia in bonam partem interpretemur, éstque hoc opus plurium virtutum.

Quid illi sit faciendum, qui scrupulosè vexatur judiciis temerariis, diximus Lib. 1. n. 552., quibus adde, quòd ejusmodi homines vix unquam habeant judicia, quamvis se habere putent, sed sunt meræ

meræ apprehensiones violentæ & impressiones phantasiæ, ita fortes, ut videantur esse assensus, cùm tamen nequidem sint suspiciones voluntariæ.

DUBIUM II.

Quid sit, & quàm grave peccatum Detractio.

1190. »Resp. Detractio est alienæ famæ injusta violatio vel denigratio. Differt à Contumelia, »quæ est injusta honoris diminutio, 1. Objecto; »quia contumeliâ honor, detractione autem fama »læditur, quæ est opinio, seu existimatio de alterius excellentia; honor autem est testificatio alienæ »excellentiæ animo conceptæ. 2. Differt modo, »quia contumeliâ instar rapinæ fit apertè, contra »præsentem; detractio ùt plurimùm instar furti »occultè, & contra absentem. Unde licèt contumelia detractione gravior sit, est tamen detractio »peccatum mortale ex genere suo; etsi ex parvitate materiæ, aut indeliberatione, fieri possit veniale. Ratio, quia est gravius furto, quod est mortale, cùm lædat Proximi famam, quæ est majus »bonum, quàm opes.

» Detractio alia est directa & formalis, quæ fit »ex intentione famam lædendi: alia indirecta, & »materialis tantùm, quæ fit ex levitate & loquacitate aliqua. Ex *dictis resolves*:

» I. Regulariter non est mortale, (etsi per accidens, ratione damni sequentis, tale esse possit) »revelare naturales defectus animi, corporis, vel »natalium, quia tales non sunt morales; nec infamia apud prudentes reputatur, quòd quis, v.g. »sit stupidus, spurius, luscus. *Bonac. Tom. 2. de Restitut. in particulari.* D. 2. Q. 4. P. 2. N. 8.

» II. Plerúmque etiam levis detractio habetur, si »alium infames generalibus nominibus peccatorum mortalium, v.g. esse iracundũ, superbum, &c. (etsi

(etsi aliquando gravis esse possit) quia audientes» plerúmque interpretantur de naturali propen-» sione & defectu involuntario: nec oritur grave» damnum famæ. *S. Antonin.* 1. P. T. 8. c. 4. *Sylv.*» *Less.* Lib. 2. c. 11. N. 18. *Laym.* L. 3. T. 3. P. 2. c. 3. N. 3.»

III. Similiter non erit mortale communiter,» referre peccata mortalia, quæ ob conditionem» personæ non notabiliter famam lædant; v. g. si» dicas, militem habere concubinam; pugnâsse in» duello; cogitare vindictam; adolescentem esse» prodigum, deditum amoribus, &c. *Laym.* l. c.»

IV. Fieri tamen potest, utnarrando defectus» etiam naturales, spectatâ conditione & statu illi-» us, graviter noceas, & sic graviter pecces, ùt si gra-» vem & optimi nominis Prælatum, aut Religio-» sum, mendaciis assuetum esse dicas; virum gra-» vem ac consularem, illegitimè natum, Judæum,» &c. Idem est, etsi de altero nihil in particulari, sed» tantùm in genere, dicas, v. g. te scire aliquid de» illo, quod si dicas, magno illum rubore sit affe-» cturum. *Lugo* C. 14. N. 49. & 50. »

V. Crimen aut defectum alicujus, modò sit» verum, sæpe licet prodere ob justas causas: v. g. 1.» cùm expedit Superiorem scire suorum defectus,» ut emendentur; de quo *vid. suprà de Corrept. frat.*» & sic eos, qui crimen occultum filiorum Paren-» tibus, vel famulorum heris, in ordine ad correcti-» onem, (cavendo tamen, ne ex revelatione majus» damnum sequatur) significant, communiter ex-» cusari docet *Trull.* Tom. 2. L. 7. c. 10. D. 11. ex *Bon.*» &c. uti & uxorem loquentem cum marito (vel» contrà) de criminibus occultis filiorum, vel fa-» mulorum. 2. Causâ consilii, vel auxilii capiendi:» in quo tamen videndum, ut cum minimo dam-» no tertii fiat. 3. Causâ cavendi alterius damni:»

ùt

»ùt si alicujus æstimatio falsò concepta de ejus
»doctrina, probitate, est alius pernitiosa: unde cum
»agitur de conferendo officio, de contrahendo
»Matrimonio, de suscipienda Religione, de assu-
»mendo Medico, præceptore, famulo, famula,
»&c. licet manifestare (imò aliquando oportet)
»occulta alterius impedimenta, inhabilitatem,
»crimina, unde notabile aliquod incommodum
»timeretur: dummodo nulla alia sit ratio com-
»modior impediendi, & damnum, quod Proxi-
»mo timetur, sit majus, aut saltem æquale da-
»mno, quod ex ea manifestatione defectûs, aut
»criminis alterius ei obveniret. *Less.* D. 12.

» VI. Hinc quóque, si quis injustè lædit famam
»tuam, nec potes eam tueri, nec recuperare aliâ
»viâ, quàm imminuendo quóque famam illius, id
»licet, dummodo falsa non dicas, in tantùm, quan-
»tùm ad tuam famam conservandam necesse est;
»nec magis lædas, quàm lædaris, collatâ tuâ & al-
»terius personâ. *Lugo* D. 15. N. 50.

» VII. Si quis solatii tantùm causâ & non inten-
»tione detrahendi, alicui amico narret injuriam
»ab alio sibi factam, non videtur esse mortale, etsi
»inde aliqua infamia proveniat auctori; ea enim
»ipsi imputanda est. Cavendum tamen, ne dicatur
»pluribus, vel apertiùs nominetur persona, quàm
»necesse sit ad consilium, vel solatium. *Less.* l. c.
»*Laym.* N. 6. *Tam.* 2. 2. Q. 8. D. 7. Dub. 4. *Lugo* D.
»14 N. 53. Et sic excusari posse famulos (saltem à
»mortali) qui injurias sibi ab heris suis; uxores,
»quæ à maritis; filios, qui à patre; Religio-
»sos, qui à Prælato illatas, doloris tantùm miti-
»gandi causâ, referunt, docet *Trull.* D. 11. ex *Less.*
»*Laym. Tann. Navarr. Dian.* P. 2. T. 5. R. 32. Idem
»putat *Cajet.* dicendum, si crimen occultum

reveles

reveles alicui viro prudenti & taciturno, cui dicere perinde sit, ac si nulli diceretur; eò quòd damnum illud censeatur leve, & sic *Trull.* cum *Diana* P. 2. T. 3. Miscell. R. 22. & P. 3. T. 5. M. R. 32. excusat Pœnitentem, qui in Confessione manifestat complicem, dicúntque cum *Tann. Bonac. Escob. E. 9. &c.* eam sententiam esse probabilem: verùm hoc universim non videtur satis tutum, quia læsio famæ apud unam etiam personam censetur gravis; ùt patet in judicio temerario: imò sæpe quidam ægriùs ferunt, se lædi apud unam personam gravem, quàm tres vel quatuor alios: unde *Suar. Fill. Less.* n. 70. *Azor, Laym. loc. cit.* putant communiter esse mortale. *Vid. Lugo* n. 50. & seqq.

VIII. Crimen simpliciter publicum, sive sit notorium Jure, sive facto, manifestare iis, qui nesciunt, non est peccatum mortale injustitiæ, quia hoc ipso auctor amisit Jus ad famam, cùm ratio justi judicii, & evidentia facti faciat, ne de injuria justè queri possit. Quod confirmat consuetudo, mandans historiæ publica crimina.

Dixi, *non est mortale injustitiæ*: quia detegere eo loco, quò fama non erat perlatura, vel non nisi post longum tempus, vel aliter cum gravi mœrore ejus, qui commisit, sæpe potest esse mortale contra Charitatem, ùt *Less. Val. Tolet.* L. 5. c. 65. contra *Nav.* & *Cajet. V. Lugo* n. 59. *Fag.* P. 2. L. 5. c. 3.

IX. Similiter non est peccatum contra Justitiam, saltem mortale, quærere causam captivitatis alicujus vel de ea loqui, sicut enim captivitas est publica, sic etiam causa videtur esse facta publica, *Sayr. Clav. Reg.* L. 11. c. 6. n. 28. *Bon. Trull.* d. 11. Ubi eodem modo excusat eum, qui refert delictum alicujus publicum, referendo simul pœni-

»tentiam & emendationem; secus si taceatur pœ-
»nitentia, quam fecit: Et sic ait peccare Historio-
»graphos, describendo peccata mortuorum pu-
»blica, & non referendo Pœnitentiam vel emen-
»dationem, si resipuerint.

» X. Similiter manifestare crimen, quod non-
»dum est publicum, moraliter tamen certum est,
»brevi fore publicum, (sive per facti evidentiam,
»sive per sententiam Judicis) non est mortale:
»quia parùm nocet: nisi tamen ex ista anticipatio-
»ne sequerentur gravia damna, v. g. in officio &c.
»*Lugo* n. 92.

» XI. Infamem in uno crimine, de altero valde
»affini infamare, est tantùm veniale: ùt v. g. si de
»adultero dicas, quòd miserit litteras amatorias:
»quia tunc non notabiliter augetur infamia. De
»disparato tamen, & non connexo crimine infa-
»mare, est mortale: quia infamis in uno genere
»vitii, non amisit Jus famæ in aliis virtutibus.
»*Tann.* d. 4. de Just. q. 8. dub. 7. n. 141. ex *Navarr.* &
»*Less. dub.* 14. contra *Sylv.* v. *Detractio*, *Palud.* &c.

» XII. Detractio materialis ex loquacitate orta,
»est mortale, si gravem Proximi læsionem impor-
»tet, idque advertatur: quia etsi non intendatur
»directè læsio alterius, ea tamen indirectè & impli-
»citè est volita & æquivalet formali. Veniale au-
»tem tantùm erit, si non sequatur læsio gravis;
»quia scilicet communiter non seriò accipitur, nec
»creditur. Similiter erit veniale tantùm, audita
»referre ùt audita tantùm, hoc est, nihil affirman-
»do de rei veritate, sed dubitationem potiùs
»suam de ea significando, ita ut nulla inde secutura
»putetur infamia, nec auditores rationabiliter sint
»crediturí, ita contra *Azor* p. 3. Lib. 13. c. 6. docet
»*Tann.* nu. 139. *Escob.* E. 10. c. 4. nu. 40. eò quòd

diffa-

diffamatio, si fortè sequatur, imputetur audienti, si credat. Idem docet *Lug.* l. c. rectè limitans, nisi grave damnum ex modo narrādi, vel ex levitate audientium, (qui temerè crediturí sint, & vulgaturi) secuturum possis prævidere. Hinc peccas graviter contra Justitiam, si referens grave crimen, addas, id tibi dictum esse à viro fide digno: quia præbes sufficiens fundamentum credendi. *Vid. Dian.* P. 3. T. 5. Miscel. R. 28.

XIII. Mortuum infamare, minùs grave est, quàm vivum; mortale tamen, & ad restitutionem obligans. *Less.* d. 21. *Bonac.* d. 2. quæst. 4. P. 2. *Tom. 2. de Restit. in particulari. num 2.*

XIV. Non esse mortale de aliquo ignoto, vel indeterminato malè loqui: v. g. in tali loco esse multos improbos; in tali Collegio unum Canonicum commisisse grave crimen, v. g. Simoniam, docet *Escob.* E. 10. c. 4. ex *Fagund.* quod *Trull.* d. 4. ex *Bonac. Azor. &c.* limitat, si non sit tale, quod in alios redundet.

XV. Gravissimè autem peccant, qui Ordini, seu Statui alicui Religiosorum in communi, vel Monasterio detrahunt, dicendo v. g. quòd in eo malè vivatur, non servetur Observantia Regularis, &c. (nisi id sit planè notorium) quia gravissimè nocent, tenentúrque sub mortali ad restitutionem toti Communitati, à qua Superioris remissio non excusat. *Sot. Navarr. Trull.* d. 14. Talem autem sufficienter confiteri, si dicat, detraxi cuidam Religioni, Ordini, vel Monasterio, &c. sive sit Communitas numerosa, sive non, docet *Tamb. de exped. Confess.* L. 2. c. 1.

XVI. Similiter mortale est, tacitâ personâ nominare Monasterium, vel Ordinem religiosum, ex quo aliquis grave peccatum occultum, v. g.

»adulterii vel fornicationis, commiserit. *Navarr.*
»*Trull.* d. 14.

» XVII. Explicãdum est in Confessione, an apud »multos, & quot circiter; an verò apud unum tan»tùm alicui detraxeris, ita probabiliter *Bonac. To.* »1. *de Sacr. d.5.q.5.S.2P.2.§. 3. n. 16. & 21.* ex *Sanch.* »*Sylv. Adr. n. 135.* Sed *Lugo* de Pœ. d. 16. n. 131. 140. »& 163. 164. ex *Nav. Salas, Kon. & c.* negat, dicitque »contrarium esse probabilius. Nec omittendum, »si quem infamaveris libello famoso; cùm id sit »genus detrahendi gravissimum, & ad plurimos »pertinens: non tamen necessariò dicendum est, »in quo genere infamaveris, quia fama semper est »ejusdem speciei in genere moris. *Lugo* n. 265.

» XVIII. Peccat mortaliter contra Justitiam, & »tenetur ad restitutionem, ratione cooperationis »is, qui audit detractorem, excitando, vel animan»do efficaciter; qui verò lætatur tantùm detractio»ne auditâ, aut licèt non lætetur, qui non impedit, »cùm commodè possit, peccat pro ratione damni, »mortaliter vel venialiter contra Charitatem; non »tamen tenetur ad restitutionem, nisi sit Superior, »Pater, vel Dominus; is enim ex officio tenetur »impedire subditum, ne alteri injustè noceat.

» Dixi, *si commodè possit*, quia non peccat, qui »putat monitionem suam nihil profuturam, vel »ex eo magnum incommodum metuit, vel qui »rationabili verecundiâ prohibetur, ob auctorita»tem detrahentis. Debet tamen tunc discedere, si »commodè potest; faciem tristiorem ostendere, »vel aliò sermonem avertere. *Vid. Less.* nu. 23. & »*Bonac. Tom.2.de Restitut. in partic. disp. 2. q.4.p.11.* »*num. 6.* Hinc æqualis rarò, (inferior rarissimè) »tenetur corrigere detractorem, 1. Quia audiens »plerúmque nescit, an quod dicitur, sit notorium, tametsi

tametsi ipse ignoraverit; & in dubio non est, cur damnet detractorem, in quo multi falluntur, existimantes, simul ac aliquid audiunt dici contra Proximum, id sibi mox refutandum. 2. Quia cœptâ detractione, sæpe melius consulitur Proximo, si sinatur absolvi, quàm si abrumpatur: nam si distinctè explicetur, sæpe non tam graviter apprehenditur, quàm initio conceptum erat. 3. Quia sæpe sinè gravi offensione non potest corrigere. 4. Quia sæpe alter habet justam causam manifestandi, præsertim uni soli. *Lugo* de Just. Disp. 14. nu. 128. *vid. Dian.* P. 2. T. 3. Miscellan. R. 24. & P. 3. T. 5. Miscel. R. 35.

Quæres 1. An liceat alium infamare, ad tormenta gravia vitanda.

Resp. 1. Licet, si crimen sit verum; quia nullam alteri facit injuriam, cùm habeat Jus ad illud in necessitate revelandum.

Resp. 2. Si crimen sit falsum, non licet; quia esset mendacium pernitiosum. *Sylv.* tamen & *Navarr.* putat, veniale tantùm esse, si sola infamia sequatur, & post torturam revocetur, eò quòd non sit infamia efficax. *Vid. infrà* L. 4. c. 3. D. 7.

Quæres 2. An liceat seipsum infamare.

Resp. Id non esse saltem mortale regulariter, *Less.* Dub. 6. *Filliuc.* Tract. 40. Num. 53. & seqq. & *Laym.* L. 3. T. 3. P. 3. c. 3. N. 14. quia non est contra Justitiam, cùm sit famæ suæ dominus: nec cõtra Charitatem, quia hæc non obligat ad bona externa conservanda, nisi in quantùm id exigit salus propria vel Proximi.

Dixi, *regulariter*: quia per accidens potest esse mortale, ùt v. g. si tua fama sit necessaria muneri, vel si tibi damnum vitæ, vel alis infamiæ, ex eadem sequeretur. *Unde resolves:*

» Non esse mortale, ad vitanda gravia tormenta, »falsum crimen sibi imponere, ex quo etiam mors »sequatur, quia non tenetur homo cum tantis »cruciatibus vitam suam tueri: nec talis dicetur »se interficere, sed tantùm ex justa causa vitam »morti exponere. *Less.* Dub. 7. & *Fill* N. 117. *vid. infrà* »L. 4. c. 3. D. 7.

ADDENDA.

1191. QUæst. 217. *Quid notandum sit circa distinctionem famæ & honoris* 12. Seqq. §. 1. *Fama*, est existimatio bona de aliquo, quoad aliquod ejus bonum, *Mol.* T. 4. D. 1. n. 4. & secundùm hanc explicari debet definitio Juristarum L. 5. §. 1. ff. *De variis & extraord cognit.* quâ dicunt, quòd fama sit illæsæ dignitatis status, Legibus & moribus comprobatus. Dicitur 1. *Existimatio*, nam licèt fama (propriè loquendo) significet opiniones plurium de aliquo, tamen rectè notat *Lugo* de Just. D. 14. n. 1. opinionem unius rectè dici famam saltem partialem; notat autè *Ill.* T. 4. D. 3. n. 101. hanc existimationem habere rationem famæ, prout fundat sermocinationem, sive prout est causa, cur homines de aliquo loqui possint, si enim existimatio maneat interna, non est completa fama, nam *fama* à *fando* dicitur. 2. *Bona*, nam hìc non intelligimus famâ malam, quâ aliqui propter crimina dicuntur famosi; neque famam indifferentè, quæ definiri solet, multorum existimatio de vita & moribus alterius, sed solam famam bonam. 3. *Quoad aliquod bonum*, utì sunt virtus, scientia, vires, valetudo, pulchritudo, nobilitas, opes, favor Principum, & quævis alia etiam extrinseca, quæ aliquam afferunt laudem, vel saltem potentiam plùs operandi, talia enim commendant hominem & bonam de ipso existimationem causant, *Lugo* n. 2. Ex his

Colliges,

Colliges, infamiam esse existimationem malam de aliquo, quoad aliquod ejus malum, sive, uti definit *Mol.* D. 7. n. 4. est læsio statûs, dignitatis seu conditionis personæ alicujus: de qua, quomodo nempe inducatur Jure vel facto, item ex delicto proprio aut alieno, vel ex officio, videri possunt *Molin.* suprà & *Haunold.* T. 2. à n. 501. Et videri etiam debent dicenda Lib. IV. à n. 786.

§. 2. *Honor*, est testificatio quædam excellentiæ 1192.
alterius, S. *Th.* 2. 2. Q. 103. a. 1. sive (ut ait *Mol.* D. 1. n. 1.) est exhibitio alicujus rei velut in testimonium & recognitionem quandam excellentiæ, quam habet ille, qui honoratur. Dicitur 1. *testificatio*, quæ respectu Dei potest esse tantùm interna, uti rectè S. *Th.* sed respectu hominum, qui interna non norûnt, requirit externa signa, quamvis secundùm *Mol.* interna testificatio seu agnitio excellentiæ sit etiam honor respectu hominum, præsertim eorum, quibus aliunde est satis cognita. Quòd si fiat verbo, dicitur laus, quæ laus, si clarescat, id est, si veniat ad notitiam plurimorum, dicitur gloria, quasi claria, inquit S. *Thomas* ad 3. gloria enim definitur, *clara cum laude notitia*. Potest quóque eadem testificatio fieri aliis signis, uti erectione statuæ, cessione primi loci, corporis inflexione, genu-flexione &c. 2. *Quædam*, nam rectè notant *Molin. Lugo*, & *alii* contra *Less.* Lib. 2. c. 11. n. 2. honorem non necessariò debere esse reverentiam, id est, testificationem cum submissione, nam *Joan.* 10. dicitur Deus honorificaturus Sanctos. *Tob.* 1. Rex honoravit Tobiam. *Esth.* 6. Assuerus honoravit Mardochæum, & tamen nec DEUS ad homines, nec hi Reges habuerunt submissionem ad suos subditos: potest tamen dici cum *Haunoldo num.* 498. honorem semper esse, vel cum submissione ipsius testificantis, vel saltem

cum intentione aut judicio de submissione ab aliis exhibenda, quod innuit S. *Thomas* a. 2. ad 1., ubi ad 3. addit, honorem non deberi nisi ratione superioritatis, quæ non necessariò considerari debeat per comparationem ad honorantem, sed saltem per comparationem ad aliquos alios, quia in quolibet invenitur aliquid, ex quo potest alius eum Superiorem reputare, secundùm illud ad Philip. 2. *In humilitate Superiores invicem arbitrantes.* 3. *Excellentiæ*, id est, boni & perfectionis, propter quam, nisi aliquid aliud impediat, sit dignus existimatione & significatione ejusdem existimationis, nam rectè notat *Lugo* n. 4. per illam testificationem, quæ est honor, debere intendi, non solùm significationem boni, sed etiam manifestationem internæ existimationis, quam quis saltem præsumitur habere de excellentia alterius. Dixi, *nisi aliquid aliud impediat*, nam rectè notat *Less* n. 3. dæmones & damnatos, licèt habeant multas excellentias naturales, non esse honorandos, quia propter indurationem in malo & aversionem perpetuam à Fine ultimo reddiderunt se dignos omni ignominiâ. Ex his,

1193. *Colliges* seqq. 1. *Inhonoratio*, est testificatio quædam mali seu imperfectionis in altero, cum significatione suæ malæ existimationis de illo. 2. Si honor sumatur, prout includit famam, eique superaddit testificationem, meritò dicit *Less* n. 5. quòd honor sit majus bonum quàm fama: è contrà si fama sumatur prout contradistincta ab honore, *Lugo* n. 9. rectè dicit famam prævalere honori, quia melius est internè haberi pro bono, quàm externè tantùm dici bonum, & internè haberi pro malo.

1194. Q. 218. *Quandonam peccetur graviter contra famam vel honorem.* R. De hoc dari non potest regula una pro omni casu sufficiens, sed consideratis circumstantiis

stantiis definiendum est prudentis judicio, an læsio habeat vim meritò graviter contristandi vel dissolvendi amicitiam: præcipuæ autem circumstãtiæ sunt, qualitas personæ, cui fit injuria, authoritas vel conditio facientis injuriam; itẽ bonus vel malus affectus illius; levitas aut gravitas materiæ secundùm se, in qua fit injuria, itẽ varia dispositio audientium vel spectantium: ratio est, quia fama, quam sequitur honor, consistit in existimatione hominum, ergo qualis hìc & nunc communiter est jactura existimationis hominum, talis erit injuria, existimatio autem hominum est varia pro variis ejusmodi circumstantiis, v. g. faciliùs erit injuria gravis, si persona, de qua aliquid mali dicitur, sit magnæ existimationis, tum quia uno defectu detecto omnes virtutes & bona reliqua ipsius fiunt suspecta vel revocantur in dubium, tum etiam quia quantò major est fama, tantò cum majore labore & difficultate est parta, hinc meritò graviùs fert ita unâ vice tolli vel imminui. Item, si persona dicens non soleat tale quid aut tali modo dicere, nisi cum magno fundamento, jam est præsumptio major. Item, si audientes sint tales, qui soleant omnia in pejorem partem interpretari, & apud se plus concipere, quàm reipsa dicatur, jam plùs nocetur, quàm si diceretur apud alios &c. Ex his,

Colliges Seqq. 1. *Esp.* de just. q. 29. pro materia gravi minùs rectè hìc statuit peccatum mortale, quod quis dicit vel objicit proximo, (& idem est de judicio temerario) quia si de gregario milite dicas habuisse duellum, fuisse ebrium &c. non sunt injuriæ graves, quamvìs sint de peccato mortali: è contrà si de Religioso valde studioso perfectionis dicas solere mentiri; de Episcopo esse spurium; de peritissimo Medico esse ignorantem, sunt injuriæ 1195.

riæ graves, quamvis non sint mortalia, aut nequidem peccata. 2. Nec videtur sufficere regula, quam dat *Mol.* d. 16. n. 5. quòd illa sit materia gravis, pro qua alter mallet pati gravem læsionem in bonis fortunæ, nam homo nobilis sæpe mallet ferre jacturam ducati, quàm pati levem aliquam confusionem vel irrisionem, utì rectè *Lugo* d. 14. n. 24. & ideo ipsemet *Mol.* d. 26. n. 4. recurrit ad regulam à nobis datam. 3, Injuria in fama potest esse gravis in ratione damni circa alia bona, quamvis sit levis ratione infamationis, si nempe ex illa quantumvis de se levi oriatur grave damnum in bonis fortunæ, corporis vel animæ, & tum est mortale alterius speciei. 4. Licèt levis sit injuria, si quis internè judicet aliquem esse, v. g. adulterum, quando probabilia sunt indicia pro eo, quòd sit, & etiam pro eo, quòd non sit adulter, utì dictum n. 1180. tamen gravis foret injuria, si alteri diceret esse adulterum: disparitatem dat *Lugo* n. 22. quia qui externè dicit, non significat suam formidinem, nec infirmitatem, quâ assentitur, quam tamen habet, qui tantùm internè judicat, ergo detractio illa externa est magis contra jus, quàm assensus ille internus. Quòd si exteriùs significaret illam formidinem internam, dicendo probabile est esse adulterum, per se loquendo, non esset detractio gravis, attamen secundùm limitationem n. 1207. dandam.

1196. Q. 219. *Quid præterea notandum sit circa detractionem & injurias contra famam.* R. Seqq. §. 1. Detractio fieri potest verbis, signis, factis: fit autem præcipuè his 8. modis, utì notat *Lugo* d. 14. n. 35. 1. imponendo falsum. 2. Publicum augendo. 3. Occultum revelando. 4. Sinistrè interpretando bona. 5. Negando laudabiliter facta. 6. Imminuendo merita. 7. Silendo, ubi silentiũ æquivalet confessioni defectûs alieni.

alieni. 8. Ita frigidè laudando, ut potiùs vergat in contemptum. Hos modos *Illf.* t. 4. d. 3. n. 101. complexus est his versibus:

Imponens, augens, manifestans, in mala vertens,
Qui negat, aut minuit, reticet, laudatque remisse.

Quandoque fit detractio etiam per fictum dolorem, utì dicetur l. 5. n. 306. Quandoque detractioni accedit malitia susurrationis, quâ dirimitur amicitia & pax inter aliquos, quæ malitia, propter oppositionem cum Charitate & pace, specie distinguitur à malitia injustitiæ.

§. 2. Probabilius est contra *Caj* & alios apud *Less.* 1197.
l. 2. c. 11. n. 88. (quorum sententiam probabilē esse dicunt *Dia.* & *Dicast.* de restit. d. 12. n. 133.) quòd possit esse mortale etiam apud unicum detrahere, quamvis hic sit vir prudens, qui rem ulteriùs non promulgabit, ita cum aliis *Illf.* n. 105. Rationem dat *Busenb.* quia hoc est plùs quàm judicium temerariū, nam per hoc tantùm tollitur fama formalis seu actualis judiciū de bono alterius, per detractionem autē tollitur etiā radicalis, & judicium quasi habituale, diximus autē n. 1178. cum cōmuni, judicium temerariū posse esse mortale. Nec *obstat*, quòd cōmuniter respondent cum *Tamb.* in Dec. l. 9. c. 1. n. 4. per judicium temerarium quasi imponi falsum crimen, quod omnes apprehendunt ùt grave, sed detractionem fieri in vero crimine, utì supponitur, *nam* hoc dato, inde tantùm sequitur judiciū temerarium esse majorem injuriam in modo injuriandi, non autem in ratione damni, deinde adhuc quivis meritò est graviter invitus etiam verum crimen suum revelari alteri, utì colligitur ex difficultate, quam homo ordinariè habet, ut grave crimen suum etiam soli Confessario manifestet, quamvis sciat hoc necessarium esse ad obtinendam à Deo veniam.

§. 3.

1198. §. 3. Est detractio, revelare occultum defectum illius, qui communiter habetur, v.g. doctus vel nobilis, quamvis talis non sit; quia per communem existimationem acquisivit jus ad talem famam; notat tamen *Mol.* d. 26. n. 5. si de illo, qui habet majorem famam, quàm par sit, proferatur judicium verum ex iis, quæ apparent, non detegendo crimẽ vel vitiũ occulum, nullã esse injuriã vel peccatum, dummodo abſit odiũ, invidia & prava alia intẽtio.

1199. §. 4. Est detractio revelare crimen emendatum, nisi adsit periculum relapsûs, qui per hoc impediri possit, vel alia justa causa excuset, utì pluribus ostẽdũt *Lugo* in resp. mor. l. 4. dub. 46. *Sanch.* in Dec. l. 6. c. 18. n. 40. & 60. *Mendo* d. 1. à n. 200. *Ovied.* de Charit. contr. 11. p. 10. §. 12. ubi rectè probat Religiosum quemcunq; etiam in Societate JESU, fore detractorem, si tale crimen ad Superiorem deferat.

1200. §. 5. Si publicetur crimen, quod nihilominus per alios erat brevì justè publicandũ, non est mortale; si autem erat injustè publicandum, est mortale, & tenetur compensare damna, qui prior publicat, sicuti graviter peccat, & secundùm dicta n. 49. tenetur restituere, qui prior domum incendit, prævidens nihilominus injustè accendendam ab aliis, quia solus prævenit per injustum actum, ex quo efficaciter sequitur damnum.

1201. §. 6. Est gravis detractio dicere de muliere Galla, Itala aut Hispana, quod sit bibax, quia apud eos populos habetur hoc pro magno probro: idem dicere in Germania de Matronis primæ vel mediæ sortis etiam est grave, sed dicere de plebeja & infimæ sortis mulierula, non esse grave docet *Gob.* in Quin. t. 5. c. 43. n. 47.

1202. §. 7. Non est detractio dicere de aliquo, quòd sit scrupulosus, si significetur & audientes intelligant, quòd

quòd sit timoratæ conscientiæ, quæ formidet omne peccatum, aut quæ habeat solicitudinem ac curam pro officio vel obligatione accuratè explenda. E contrà si per scrupulositatem intelligatur, utì intelligi solet, inanis apprehensio peccati, & inde orta anxietas in agendis, communiter est detractio gravis, si dicatur de homine magnæ authoritatis, vel de tali, qui habet aut habere debet famã boni judicii & prudentiæ, quia per hoc significatur defectus judicii naturalis & prudentiæ, quod utiq; meritò graviter displicet tali personæ, causátque sæpissime etiam damna, vel temporalia vel saltem spiritualia, etiam apud alios, qui diffidentiam habebunt erga illum: Estq; circa hoc ea libertas hujus sæculi, ut qui accuratè facere vult, quod debet, vix effugiat nomen scrupulosi. De cætero, dicere juvenem vel hominem indoctum esse scrupulosum, communiter non erit detractio, saltem gravis. 1203.

§. 8. Si de aliquo dicatur, quòd laboret morbo gallico, *Nav.* negat esse mortale, quia morbus ille etiam aliunde contrahitur, quàm ex actibus veneris, sed probabilius est cum *Bonac.* esse communiter mortale, nisi addatur causa alia credibilis, ex qua ortus sit morbus, v. g. quòd dormierit in lecto infecto. Ratio est, quia cùm hic morbus ordinariè nascatur ex vitio carnis vel congressu meretricio, erit mortale asserere de illo, de quo mortale esset asserere fornicationem. 1204.

§. 9. Fieri potest, ut infamare in eodem genere, sit mortale, v. g. dicere de viro honesto, quod secundâ vice sit fornicatus, quia potuit cēseri primâ vice fecisse ex occasione extraordinaria, fragilitate, passione; sed quando dicitur repetivisse, facilè judicabitur absolutè impurus: regula itaque generalis est, videre, an nova inde sequatur infamia vel damnum.

§. 10.

1205. §. 10. Detrahere in re gravi cum animo statim efficaciter revocandi, non est mortale, quia proximus non potest esse graviter invitus, si per tantillum tempus careat fama suâ apud alios, ita cum aliis *Lugo* n. 13.

1206. §. 11. Non est mortale, si de homine ignoto, v.g. larvato, quem nec tu nec alii agnoscent, dicas aliquid etiam grave, utì in simili ostensum est nu. 1187. de judicio temerario.

1207. §. 12. Si quis referat audita ùt audita, scilicet dubitanter & absque asseveratione, si sit quid grave, *Sot.* absolutè affirmat, *Caj. Nav. & Gob.* in Clyp. n. 273. absolutè negant peccari mortaliter; sed alii probabiliùs distinguunt cum *Dicast.* dub. 4. nam si audientes ex levitate vel malitia sunt crediturì, aut tanquam indubitatum divulgaturi, est mortale, quia sic injustè causatur gravis infamia proximo; si autem non aliter crediturì sunt vel divulgaturi, quàm audiant, ordinariè erit veniale tantùm, quia fama absolutè non tollitur, sed tantùm quasi semiplenè, utì per dubium, suspicionem vel opinionem temerariam.

1208. §. 13. Si tot defectus, etiam leves, ejusdem hominis reveles apud eundem, ut tandem notabiliter imminuatur existimatio, peccas graviter, utì rectè *Lugo* d. 6. n. 46. *Burgh.* cent. 2. cas. 87. neque opus est fieri intra breve tempus, utì vult *Steph.* t. 4. d. 4. nu. 6. nam collecti in memoria illius, apud quem detrahitur, habent eundem effectum, sive intra breve sive intra longum tempus dicantur. Si tamen fiat apud diversos, qui non communicabunt, non unientur in ordine ad causandum damnum grave in fama, unde erunt tàtùm venialia. Addit rectè *Lugo* n. 52. si de diversis parva dicas, nō unientur in ordine ad constituendum mortale, nisi per

per hoc graviter diffametur tota communitas; neque simile est de parvis furtis respectu plurium, nam in his meritò communitas est graviter invita, eò quòd furta ob utilitatem & lucrum magis alliciant, sicque faciliùs singulis immineret periculū gravis damni, ideóque hæc debuerunt graviter prohiberi. Denique addit *Lugo* n. 62. fieri posse, ut quis dicens leve quid de aliquo jam antecedenter ab aliis sæpe leviter infamato, peccet graviter, si per ultimam suam detractionem addat hoc, quod requirebatur ad lædendam graviter existimationam illius: unde non habet se sicut ille, qui ultimò furatur aliquid leve illi, cui alii multi antè erant furati levia, sed habet se, sicut ille, qui alicui per multa levia vulnera sauciato addit leve vulnus, quo cum aliis conjuncto ipse occiditur.

§. 14. Si quis graviter sit injuriatus, & ideo 1209.
quasi non potens se cohibere prorumpat in publicas querimonias, per quas manifestetur injuria, & sic infametur ille, qui injuriam intulit, aliqui apud *Dian.* p. 3. t. 5. R. 32. dicunt eum non statim esse damnandum mortalis, quia videtur esse supra humanam imbecillitatem tum tacere, debétque sibi alter imputare, quòd coëgerit ad tale lenimentum doloris: sed meritò contradicunt alii cum *Steph.* n. 11. quamvis enim probabile sit, quòd ob rationē datam possit apud unum taciturnum effundere suum dolorem, id enim videtur esse naturale ejus lenimentum, tamen nimis longè prorumpit dolor, si publicè manifestando quærat solatium apud tam multos, cum tanto præjudicio famæ alienæ; imò aliqui meritò suspectum habent, quòd propter solatium possit etiam uni dici aliquid redundans in infamiam alterius, quia facilè fieret abusus; & si non liceat furari pro solatio suæ gravis miſe-

miseriæ, cur licebit detrahere pro solatio doloris? præsertim cùm infamia aliena non sit ex natura sua ita ordinata ad solatium doloris, utì bona aliena ad solatium miseriæ.

1210. §. 15. Si quis detrahat damnato, v.g. Judæ, aliqui dicunt non esse peccatum, quia homo mortuus non est, ergo non habet jus ad famam, utì nec homo tantùm possibilis: sed ratio ista nulla est, quamvis enim homo mortuus non sit actu homo, tamen actu habet animam, (quod non est de homine purè possibili) in qua anima ejúsque voluntate residet dominium & jus famæ. Addit *Haun.* damnatos non esse capaces utilitatis, consequenter nec juris, cùm jus ad illam ordinetur: sed nec ista ratio tenet, nam sunt capaces negationis majorum tormentorum, utì statim dicetur, ergo & utilitatis: hinc *Mald. Mol.* & idem *Haun.* pro hac sententia dant istam rationem, quòd damnati jam sint hostes Dei & hominum, nec sint ampliùs proximi, utpote omnino deordinati à fine ultimo, ergo non est dicendum, quod Deus vel natura eis assistat vel faveat in ordine ad conservandum illis jus aliquod, quo nos gravent, ne eis famam detrahamus. E contrà *Bonac.* & alii cum *Lugo* d. 14. n. 46. probabiliùs dicunt peccari, nam adhuc hoc sensu sunt proximi, quòd sint conjuncti in natura; deinde certum est illos habere adhuc aliqua jura, v. g. ut pro levi mendacio non infligatur major pœna, quàm mereatur mendacium; ut nos non velimus illis majorem pœnam, quàm Dei judicio sit constituta &c. Præterea peccatores sunt hostes Dei, & aversi à fine ultimo, & tamen habent jus famæ, ex hoc autem, quòd damnati sint perpetuò aversi, non sequitur esse exutos omni jure naturali: tertiò tamen notant *Petsch.* qu. 5. a. 2. qu. 2. ce

Hæ-

Herinx de Justit. d. 7. n. 28. detrahentem fortè posse per hoc excusari, quòd damnati non curent famam suam.

§. 16. Si reus legitimè interrogatus negat verum crimen, & ideo infamia redundet in accusatorem, *Caj. Mol* aliique apud *Dian.* p. 3. t. 5. R. 30. dicunt huic fieri injuriam, quia negando crimen implicitè dicit eos falsò & calumniosè accusare, ergo est causa injusta illius infamiæ. Contrà *Faber & Dian.* suprà, *Lugo* d. 15. n. 14. *Dicast.* n. 291. *Haun.* n. 556. *Spor.* t. 5. c. 4. n. 98. probabilius negant, quia reus non tenetur ex justitia fateri crimen, multò minùs juvare accusatorem, vel contra seipsum agere, ergo negando, donec probetur, non est causa positiva, sed tantùm permissiva illius infamiæ. 1211.

§. 17. Si Titius per mendacium infamavit Cajum, & ego possim sine incommodo salvare famam Caji manifestando mendacium Titii, non detraho, si manifestem, quia Cajus retinet jus ad famam, & isti juri conservando licitè cooperor: imò *Lugo* d. 10. à n. 212. docet me ex charitate ad hoc teneri, sicut si possem sine incommodo, tenerer tibi manifestare furem, ne rem tuam pergat injustè retinere: Vide tamen dicta l. 2. n. 219. 1212.

Quod *Busenb.* in fine dicit de illo, qui sibi falsum crimen imponit, ob quod morte plectetur, quòd nempe non peccet graviter, nec censeatur seipsum occidere, de hoc recurret mentio L. 4. num. 1523.

Q. 220. *An sit licitum repercutere in fama vel honore, id est, infamare vel inhonorare eum, à quo quis injustè infamatus vel inhonoratus est.* Rz. §. 1. Com- 1213.

muniter non est licitum, quia communiter hoc non est medium unicum vel certò efficax ad recuperandam famam aut honorem, uti rectè probat *Carden.* in 2. crisi diff. 26. n. 16., ergo illicitum est adhibere illud cum tanto præjudicio proximi: deinde quia communiter adest spiritus vindictæ, quæ privato non licet.

1214. §. 2. Si quis possit tueri vel recuperare famam, aliter, quàm infamando detractorem, peccat contra justitiam, si, ut ei fidem deroget, ipsum vicissim infamet, ità cum communi *Lugo* d. 15. n. 49. *Less.* l. 2. c. 11. n. 133., quamvis innuat velut probabile, quòd sit contra Charitatem tantùm. Ratio nostra est, quia detractor habet jus, ne plùs fiat, quàm necessarium est ad defensionem vel recuperationem famæ, ergo cùm reciproca infamatio non sit ad hoc necessaria, habet jus ad negationem illius. Idem magìs valet, si infamatio alterius sit inutilis ad recuperandam famam vel honorem suum; tum autem esset inutilis, si crimen manifestandum non redderet inhabilem ad testificandum, aut si accusatus non posset illud crimen detractoris probare, nam sine probatione nihil prodesset ad defensionem.

1215. §. 3. Mortale est alteri falsum crimen grave imponere, ut sic elidatur ejus authoritas vel defendatur honor, nam hæ duæ prop. sunt ab *Inn.* XI. damnatæ: 43. *Quidni non nisi veniale sit detrahentis authoritatem magnam sibi noxiam falso crimine elidere?* 44. *Probabile est non peccare mortaliter, qui imponit falsum crimen alicui, ut suam justitiam & honorem defendat: & si hoc non sit probabile, vix ulla erit opinio probabilis in Theologia.* Ratio autem est, quia

est

est mendacium in re gravi; deinde etiam est grave contra justitiam, uti jam dicetur.

§. 4. Tale falsum crimen imponere detrahenti, est imprimis contra Justitiam legalem, quia est contra jus, quo Resp. obligat singulos sibi subditos, ne Judicem à se constitutum decipiant in iis, quæ ad publicam & rectam gubernationem spectant, sicque inducant ad puniendum aliquem ob crimen falsum: Deinde etiam est contra justitiam commutativam, sive fiat in-sive extra Judicium, ita *Carden.* & alii contra *Lugo* & alios. Ratio est, quia quisque habet jus, ne infametur crimine falso, sicuti quisque habet jus, ne à privato occidatur, quod utrumque jus non amittitur, nisi ubi est defensio cum moderamine inculpatæ tutelæ, qualis tum tantùm est, si medium, quod adhibes ad te defendendum, sit unicum & certò efficax, quod hìc non est. Deinde hæc defensio est in perniciem & contra jus Reipublicæ, ergo est illicita, ergo non potest dici esse defensio cum moderamine inculpatæ tutelæ, hæc enim est licita. *Nec obstat*, quòd talis infamatio non sit contra justitiam, in quantùm est recuperatio famæ suæ injustè læsæ, *nam* est contra justitiam, in quantùm est recuperatio per infamationem falsam, eò quòd hæc sit contra jus ad famam, quod habet ille, qui infamatur, ne lædatur circa materiam, in qua est innocens. 1216.

§. 5. Licitum est, per se loquendo, crimen verum detrahentis vel falsò accusantis manifestare, quantùm necessarium est ad elidendam authoritatem illius, quia injuriam patiens habet jus ad defensionem sui, nec detrahens aut injustè accusans potest esse rationabiliter invitus, 1217.

cùm ipsemet cogat injuriatum ad hoc medium necessarium de se licitum, ita *Card.* n. 48. Imò aliqui dicunt id licere, quamvis esset accusatus de vero crimine sed occulto injuriosè manifestato, quia adhuc injustè læsa est ejus fama, ad quam recuperandam jus habet. Addit *Carden.* si falsò, vel injustè accusatus inde passurus esset leve damnum & accusans grave, tum fore contra Charitatem revelato ejus gravi crimine authoritatem elidere. *Dixi*, per se loquendo, nam aliter loquendum est, si quis sub secreto illud habeat, vel injustè notitiam illam acquisiverit, uti dicetur à n. 1228.

1218. §. 6. Qui ab alio falsâ calumniâ impetitur nec aliter potest eam refellere, potest calumnianti dicere, quòd mentiatur, quamvis hoc sit ipsi futurum ignominiosum, nam utitur moderamine inculpatæ tutelæ, ita cum aliis *Mendo* diff. 1. n. 225. Idem dicunt aliqui, quamvis crimen, quod objicitur, foret verum, dummodo non sit publicum, quia calumniator tum adhuc mentitur quoad famam publicam, sed in hoc videtur esse restrictio nimium mentalis, nam neque ex verbis alterius, neque ex circumstantiis colligi potest, quòd loquatur de fama publica; posset tamen dicere esse quoad hoc calumniatorem & sibi facere injuriam.

1219. Q. 221. *Quid notandum sit, si hoc, quod de altero dixisti, fuit publicum.* R. Seqq.

§. 1. Aliquid potest esse publicum tripliciter, inprimis *Jure*, si sciatur per confessionem Rei in publico judicio vel per sententiam Judicis jam publicatam: Deinde *Facto* seu per ipsam facti evidentiam apud tot, ut attentâ conditione illorum

rum, qui eam habent, & qualitate communitatis, arbitrio prudentum judicetur nullâ tergiversatione celari posse. Denique *Famâ*, si rumor de hoc ex sufficientibus indiciis ortus pervenerit ad majorem partem communitatis. Vide dicenda l. 4. n. 786. Ut autem crimen sit famâ publicum, aliqui dicunt sufficere, quòd sciant decem, quia hic numerus sufficit ad constituendum populum seu parochiam, & turbam, L. 4. ff. *Ut honor. raptor.* Alii dicunt sufficere sex, quia is numerus est plùs quàm media pars populi seu numeri requisiti ad parochiam; alii cum *Arr.* de Sacram. d. 21. n. 27. meliùs dicunt hoc esse judicandum respectivè tum ad communitatem, tum ad personas, quæ sciunt, & creduntur vel tacituræ vel leviter de hoc locuturæ, hinc putat, quamvis 30. viri graves & taciturni aliquid sciant, non ideo censeri posse famâ publicum. *Mol. Lugo* d. 14. num. 70. *Haun.* nu. 544. dicunt: si communitas constet 8. personis, tum esse notorium famâ, quando 4. sciunt; si constet 20., quando 7.; si 100.; quando 15.; si 1000., quando 20. vel 30., qui sint ex diversis domibus. Quòd si vicinia constet ex 40. personis habitantibus in 4. vel 5. domibus, quando sciunt 10. vel 8. personæ diversarum domuum, censetur notorium; si autem civitas constet 5000. civibus, sufficit, quòd sciant 30. sparsi per illam civitatem, aut quòd una platea vicina id sciat, quia tum moraliter impossibile est celari. Addit cum aliis *Steph* t. 5. d. 6. n. 27. crimen famosum dici, cujus fama pervagatur per majorem partem Viciniæ, Communitatis, Oppidi, Parochiæ. Denique ut quis infamatus sit in regno, satis est, si sit infamatus in Curia vel

alio illustri loco, ex quo facilè in totum regnum fama dimanet, ita *Molin.* & *Lugo*, potéstque videri etiam *Petsch.* q. 5. a. 3. q. 7.

1220. §. 2. Si quid sit publicum, non est detractio, si ulteriùs publicetur, saltem quando prima publicatio non fuit injusta: Quòd si hæc fuit injusta, adhuc docent *Less. Bonac. Sp. Burgh* cent. 1. cas. 54. *Petsch.* qu. 6. non peccari, si ulteriùs publicetur; dummodo ipsi non fuerit falsò impositum, tum quia per publicitatem amisit jus ad famam, tum etiam quia consideratâ humanâ societate nimis durum foret non posse loqui de publicis, & reipsa vix unquam posset quis loqui de crimine publico, quia primi sermones sæpissime fuerunt injuriosi. Oppositum tenent *Bonac. Haun.* num. 545. & alii cum *Steph.* nu. 22., quia cùm causa publicitatis fuerit injuria, manet jus ad recuperandam famam, ergo facit injuriam, qui continuando diffamationem impedit illam recuperationem. Quod si crimen fuerit falsum, major adhuc est ratio, uti fatentur *Burgh.* & *Petsch.* quæst. 8., nam facultas publicandi crimen de aliquo, fundatur partialiter in veritate; E contrà jus ad famam fundatur, vel in ignorantia criminis veri, vel in vera criminis carentia, ergo cùm hìc sit vera carentia criminis, manet jus ad famam: potestque videri etiam *Mol.* dub. 32., qui magis propendet in secundam sententiam.

1221. §. 3. Crimen in uno Monasterio publicum potest ulteriùs publicari intra illud Monasterium, sed non extra, quia talis publicitas non est absoluta, sed restricta tantùm ad illos, cum quibus Monasterium communicat in regula & regimine, *Arrag.* num. 23. An autem possit scribi etiam ad

alia

alia Monasteria ejusdem Ordinis, dubitatur, videtur posse, tum quia illa inter se communicant, tum etiam quia si Religiosus illuc veniret aliunde, posset dici præsenti, ergo etiam poterit scribi absenti, ita cum aliis *Mol.* t. 4. d. 33. nu. 7 *Rebell* p. 1. l. 4. q. 4. num. 10., ubi tamen addunt timoratos & prudentes id non facilè facere; sed credo distinguendum esse, nam si illi Religiosi non soleant mitti de uno loco in alium, non videtur licitum esse, quia non habent tantam communicationem; si autem affixi non sint certis locis, sed permutentur & permisceantur, scribi poterit ob rationem datam.

§. 4. Si res, quæ fuit olim publica, sed nunc oblivione sepulta erat, iterum publicetur, fit injuria, si facto vel famâ tantùm fuit publica, ita *Molin. Lugo* nu. 85. & alii. Ratio est, quia diversitas temporis facit, ut res non sit ampliùs absolutè publica, sed tantùm fuerit, hinc res per oblivionem est reducta ad eum statum, in quo erat ante publicitatem, & fama iterum justè possidetur: E contrà quod uno loco publicum est, est absolutè de facto publicum, hinc, per se loquendo, posset etiam alio loco publicari. Probabile quidem etiam est, quod docent *Az. Lessius* & *Urb.* apud *Steph* num. 23. eum non peccare contra justitiam, qui revelat delictum oblivione sepultum, si simul patefaciat resipiscentiam, quia qui tali tempore fuit infamis, amisit in perpetuum omne jus habendi famam pro eo tempore, quo fuit infamis; Contrarium tamen adhuc videtur probabilius, quia in praxi non videtur infamia temporis præteriti posse narrari, quin redundet in infamiam etiam præsentem: probabiliter tamen 1222

docent *Lessius* n. 82. *Lugo* n. 77. *Persch.* q. 7. *illat.* 4. non fore peccatum, si fuerit publicum publicitate juris, quia non obstante oblivione videtur moraliter perseverare facultas manifestandi data à Judice.

1223. Q. 222. *Quid notandum sit circa injurias contra honorem.* Bz. Seqq. §. 1. Injuriæ contra honorem nomine generico dicuntur *contumelia*, à contemnendo, inquit *Mol.* d. 18. num. 1. Contumelia autem dividitur præcipuè in convitium, improperium, irrisionem, illusionem, subsannationem, maledictionem. *Convitium* est, si vitium vel defectus etiam naturalis objiciatur alteri cum ejus dedecore. *Improperium*, sive contumelia specificè sumpta, quâ vitium vel defectus alicui præsenti in faciem objicitur. *Irrisio*, quâ quis præsens vel absens objicitur risui. *Illusio*, quâ quis objicitur ludibrio quasi tectè & cum quadam deceptione, uti cùm Judæi Christo velatâ facie illudebant, dicentes, *prophetiza nobis Christe &c.* *Subsannatio*, quâ quis objicitur irrisioni per gestus aliósve motus corporis, uti Christo Crucifixo subsannabant Judæi, moventes capita & dicentes, *Vah! qui destruis templum Dei.* Injuriæ contra honorem sæpe additur *maledictio*, quâ quis imprecatur alicui malum, de quibus omnibus videri potest *Lugo* d. 14. sect. 11.

1224. §. 2. Contumelia ex genere suo est mortale, quia honor, qui per eam tollitur, est bonum æstimabilibus quàm bona fortunæ: de se tamen est minus peccatum quàm detractio, respectivè ad illum, qui contumeliam infert, quia fama est bonum nobilius quàm honor, uti nu. 1193. dictum est. Rectè autem notat *Steph.* t. 4. d. 6. n. 6., quòd convitia,

convitia, quibus se mulieres, pueri & infimæ sortis homines appellant sagas, meretrices, adulteras, nebulones &c., communiter non sint peccata gravia, quia dicentes non ita sentiunt, nec intendunt inferre infamiam gravem, audientes autem non credunt similibus verbis, quia advertunt ex passione dici.

§. 3. Injuria contra famam potest esse sine contumelia, utì patet in judicio temerario & detractione de absente: similiter contumelia potest esse sine injuria contra famam, utì si alicui nemine præsente objiciam vitium, si solus irrideam illum vel subsannem. 1225.

§. 4. Injuria contra famam specie distinguitur ab injuria contra honorem, quia læduntur bona notabiliter diversa, utì colligitur ex dictis num. 1191. & 1192.; quod *Conf.*, nam detractor adhuc censetur aliquatenus reveteri eum, cui detrahit, cùm plerúmque detrahat absenti, ideóque communiter detractio habet se instar furti: è contrà contumeliosus abjicit reverentiam erga alterum, ideóque contumelia specificè sumpta habet se instar rapinæ, *Petsch.* quæst. 5. a. 3. *Dico*, specificè sumpta, nam sumpta genericè, prout comprehendit omnes injurias contra honorem, potest fieri etiam absenti, utì si statua ejus dehonoretur; hinc rectè notat *Mol.* num. 4. in hoc solo non posse poni differentiam adæquatam detractionis & contumeliæ, quòd prima fiat absenti, altera præsenti, nam detractio fieri potest præsenti & contumelia absenti. 1226.

§. 5. Sicuti omnes detractiones, ita omnes contumeliæ sunt ejusdem speciei, si distinguas mortalem à veniali, cùm per omnes idem ho- 1227.

nor lædatur, neque ratione diversi modi refundatur specialis inhonestas, nam quòd improperium fiat præsenti, hoc ipsum est illa dehonoratio, quæ hanc speciem constituit, violentiam enim nullam infert, quamvis alter sit invitus, ergo non ideo debet ab aliis specie distingui.

1228. Q. 223. *Quid notandum sit circa revelationem secreti.* R. Seqq.

§. 1. Per revelationem secreti potest fieri injuria gravis, vel levis, vel nulla, uti patebit ex dicendis: loquemur autem hìc tantùm de revelatione secreti naturalis, nam de secreto sacramentali sive sigillo Confessionis, agetur l. 6. t. 4. c. 3. dub. 1.

1229. §. 2. Qui promittit servare secretum, non necessariò intendit se obligare ex justitia, sed potest velle se obligare tantùm ex fidelitate, uti cum communi *Lugo* d. 14. n. 137., addens hanc obligationem fidelitatis esse tantùm sub veniali, nisi ex promissione non observata grave damnum nascereturproximo.

1230. §. 3. Si secretum sit *commissum*, id est, revelatum sub antecedente pacto tacendi, continet obligationem justitiæ gravem vel levem, prout materia est, quia est contractus promissionis onerosus, subit enim onus revelandi, petens vicissim onus tacendi. Si sit secretum tantùm *promissum*, id est, si tu tantùm promisisti tacere, quod jam cognoveras, nisi intenderis obligationem Justitiæ, obligaris tantùm ex fidelitate: In dubio autem, an intenderis obligationem justitiæ, utendum est conjecturis, ex consideratione circumstantiarum, nam si ita promittas, ut si tunc peteretur à te, an velles te sub mortali obligare,

id

id negares, non censeris habere animum te obligandi ex justitia, sed solùm ex fidelitate, aut etiam quandoque decentia vel urbanitate tantum, ita *Lugo* à n. 137.

§. 4. Obligatio Justitiæ circa secretum promissum est levior quàm circa commissum, hinc mera promissio tacendi non obligat in iis casibus, in quibus aliàs tenebaris secretum manifestare, v. g. si legitimè interrogeris à Superione vel Judice: vi tamen illius promissionis teneris tacere in casu, in quo posses, sed non tenereris manifestare: E contrà si sit commissum, debes dicere cum æquivocatione, te nihil scire de hoc, quia tunc talis est notitia, ac si eam non haberes. Excipe, nisi ille, qui secretum commisit, injustè vexaret Rempublicam vel alium innocenten, neque aliter desistere vellet ab injuria, tum enim posses revelare, etiamsi te obligâsses ad potius sustinendam mortem, quia hoc vinculum obligationis esset injustum, *Lugo* n. 141. 1231.

§. 5. Si accusatus sciat sub secreto crimen accusantis, v. g. quia accusans ipsi confidit sub pacto tacendi, vel manifestavit ob necessitatem petendi consilii, *Carden.* in 2. crisi diff. 26. à nu. 53. dicit esse illicitum uti illâ scientiâ ad elidendam authoritatem accusantis, quia jus ad secreta observanda est valde strictum, uti expendit *Lugo* nu. 104., ergo obligatio promissionis etiam tacitæ de servando secreto prævalet necessitati se liberandi ab accusatione: idem tamen *Lugo* à num. 115. rectè notat attendi debere ad intentionem illius, qui obligationem tacendi admittit, nam si obligavit se ad tacendum, etiam cum periculo cujuscunque damni & mortis ipsius, tenebitur tacere, 1232.

tacere, quia cùm hoc sit licitum, potuit se ad hoc obligare, utì rectè *Mol.* d. 37., quando verò promisit tantùm verbis communibus, censetur se voluisse obligare ad moralem quandam & humanam custodiam secreti; unde colligi debet ex variis circumstantiis, quousque censeatur se extendisse hæc voluntas, ad quale & quantum incommodum, ad qualem mutationem circumstantiarum, &c. alter enim mihi rem commisit sub secreto, quale ego censeor hìc & nunc admissurus fuisse, si prævidissem has & illas circumstantias.

1233. §. 6. Si injustè acquisivisti notitiam criminis alieni secreti, v. g. apertis alienis literis, non poteris uti illâ notitia, nequidem ad evitandam mortem, nisi in casu, in quo notitiam illam licitè comparare posses, si non haberes, quia si illam injustè acquisiveris, non est moraliter tua, ergo si postea non justificetur, debes te gerere, ac si illam non haberes, utì probabiliter argumentantur *Lugo* n. 101. & *Haun.* t. 2. n. 536. contra varias aliorum sententias, potéstque videri etiam *Tambur.* in Dec. l. 9. c. 3. §. 2. n. 21., neque oportet quoad omnia loqui de fama aliena, utì de bonis fortunæ, horum enim dominium servit necessitati vitæ, non item dominium famæ alienæ, *Lugo* n. 99. E contrà in circumstantiis, quibus licitè posses illam notitiam comparare; si non haberes, etiam poteris uti illâ ad evitanda etiam gravia tormenta, quia tum justificatur, & nunc est moraliter tua in ordine ad usum, habétque se nunc ita, ac si furatus esses aureum, & postea incideres in necessitatem, in qua aureum licitè eriperes, tum enim licitè utereris aureo, quia

quia hic usus justificaretur per præsentem necessitatem. Casus autem, quibus licitè comparare posses notitiam criminis alieni, si eam non haberes, secundùm *Lugo* n. 103. sunt sequentes, si alter vel alium innocentem injustè vexet, & repelli non possit nisi per notitiam & manifestationem ejusmodi criminis; item si ipsemet ex justitia teneretur tibi illud secretum manifestare; item si ad communem Reipublicæ salutem id necessarium esset.

§. 7. Si neque sub secreto habeas, neque tu injuriam feceris in acquirenda notitia alieni delicti, poteris uti illa notitiâ, & tale delictum manifestare ad impediendum ejusmodi damnum tuum, quod non tenereris ex Charitate subire ad impediendum damnum illud, quod alteri justè infligi poterit propter manifestatum ipsius delictum, *Lugo* n. 113.; hinc, inquit *Haun* suprà, si tibi ex occultatione alieni delicti imminerent gravia tormenta vel jactura bonorum, quâ de statu tuo decideres, posses alienum delictum manifestare, etiamsi mors propter illud esset ipsi à Judice infligenda, quia non habet jus, ut delictum suum occultetur, quando ex occultatione illius aliquis innocens pateretur damnum respectivè notabile, tunc enim expedit ad commune bonum Reipublicæ, ut manifestari possit, partim ut impii deterreantur à sceleribus etiam occultis, partim ut innocentibus sit justa potestas se defendendi. Quòd si per alterius injuriam tibi communicata sit illa notitia, *Petsch.* q. 5. a. 4. innuit idem dicendum esse, ac si per injuriam ipsemet comparâsses, quia tota hæc notitia fundatur in injusta manifestatione, ergo quamvis tu acquirendo 1234.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0819
DFG

rendo illam non feceris injuriam, tamen est tibi data per injuriam, ergo debet servari sub obligatione illius secreti, quam causat injuria. Deinde debetur restitutio pro illa injuria & reparatio vel impeditio damnorum, quæ ex illa sequuntur, ergo tu peccas impediens reparationem illorum damnorum, uti n. 1220. dictum est te peccare propalando longiùs crimen falsum, quamvis hoc sit publicum, quia nempe impedis reparationem famæ ex justitia debitam.

1235. §. 8. Quando subditus aliquid sub secreto defert ad Superiorem mediatum, v. g. ad Generalem sui Ordinis, hoc ipso consentit, ut rem communicet cum Superioribus immediatis, qui exequi debent; & quamvis literis addat, *soli*, tamen si res non concernat Ministros ipsos, adhuc potest cum his communicari, nam scit Superiores non posse omnia conficere per se ipsos, & particula exclusiva, *soli*, non præscindit à concomitantibus, uti habet commune axioma: Ministri autem faciunt unum cum tali Superiore, ita *Lugo* à n. 145., addens habere etiam locum hìc licentiam præsumptam seu interpretativam committentis secretum.

1236. §. 9. Quandonam & qualis fiat injuria legendo literas aut scripta aliena, explicat *Busenb.* referendus l. 5. c. 3. dub. 2., unum hoc videtur addendum, nam dicit cum *Laym. Dian. Lugo* n. 150. aliisque communiter, quòd non sit contra justitiam, si quis fragmenta epistolæ dilaceratæ colligat, iterum jungat & legat, quia sic abjiciens videtur cedere jure suo & habere quasi pro derelictis, ut quisque faciat illis, quod potest: E contrà alii cum *Rebell.* & *Petsch.* suprà probabiliùs tenent

tenent oppositum, quia hoc ipso quòd dilacerârit, maximè si in parva frusta, sufficienter significavit se nolle, ut legantur, ergo non ideo voluit cedere jure suo aut dimittere secretum. A fortiori non possunt legi literæ, quas aliquis casu perdidit, vel in loco etiam publico ex inconsideratione reliquit.

§. 10. Observatio secreti pertinet ad varia 1237.
præcepta, secundùm diversitatem bonorum, quibus violatio illius opponitur, hinc si adferat damnum fortunarum, pertinet ad 7. præceptum; si famæ vel honoris, ad 8.; si corporis, ad 5.; si animæ, reducitur ad 5. vel 7. Et universaliter omne secretum dici potest esse bonum animæ, est enim quasi thesaurus intellectualis, cujus pretium tantò vilius est, quantò cum pluribus communicatur, ita *Lugo* n. 144. Deferri posse crimen, licèt noveris sub secreto naturali, si hoc sit necesse ad cavendum damnum commune, dictum est l. 2. n. 217. De secreto, videri possunt plura apud *Sanch.* in Conf. l. 6. c. 6. d. 1. 2. 3. & *Gobat* in Quin. t. 5. c. 19. s. 10. & 11.

DUBIUM III.

An, & quomodo fama restituenda.

Resp. Nisi sit causa excusans, patet ex natura» 1238.
justitiæ, & ex dictis *de Restit.* famam injustè ab-»
latam restitui debere: Et quidem, si verum crimen»
quis narravit, debet opinionem conceptam,»
quantùm potest, apud audientes abolere, dicen-»
do v. g. se malè dixisse, injuriam intulisse, dece-»
ptum esse &c. Vel si hac ratione parùm proficia-»
tur, eum laudando in aliis rebus, crimen exte-»
nuando,

»nuando, honorem ejus in re alia procurando, »&c. sic enim sensim tantundem fama ejus illu»strabitur ex una parte, quantùm ex altera obscu»rata fuit. Quòd si autem crimen falsum impe»gisti, teneris id apertè retractare (adhibito etiam, »si opus est, juramento) apud eos, quibus dixisti, »& (per se loquendo) ad quos infamia pervenit »sive apud auditores mediatos, ùt contra *Less.* & »*Tann.* 2. 2. *d.* 4. *q.* 6. *d.* 6. *n.* 146. docet *Lugo d.* 15. »*s.* 2. quia totum damnum famæ, cujus causa es, »teneris reparare; licèt aliquando sufficiat dicere, »te penitus deceptum, rem aliter se habere, »malè te informatum fuisse. *V. Lay. l.* 3. *t.* 3. *p.* 2. »*c.* 7. *Less. l.* 2. *c.* 11. *d.* 20.

» Dixi *per se*: plerúmque enim per accidens ab »hac obligatione talis excusatur, respectu audi»torum mediatorum: tum ob moralem impo»tentiam; tum quia eo ipso, quòd apud imme»diatos retractavit, implicitè illis commisit, ut »hanc retractationem ipsi indicent aliis, si qui»bus fortè revelaverint: idque confirmat praxis »Confessariorum, qui tantùm obligant, ut retra»ctent apud eos, quibus ipsi revelarunt. *Vid. Lugo* »*l. c. Unde resolves.*

» I. Confessarii est, utì & Concionatorum, be»ne instruere suos, & monere de restitutione ac »fuga vitii tam communis.

» II. Is, qui bonâ fide, vel probabili errore du»ctus, sine formali mendacio falsum de alio dixit, »tenetur (intellectâ postea materiali injustitiâ) »ad restitutionem, licèt non tam strictè, quàm »qui infamavit per injuriam formalem; hic enim »tenetur restituere, cum detrimento famæ suæ, »etiam æquali; alter non item, sed tantùm qua-

tenus

quatenus sine suo notabili incommodo potest. Mol. Less Lugo d. 15. nu. 4. Similiter qui crimen narravit de uno, quod auditores ex errore intellexerunt de alio, licèt non ex justitia (siquidem non ejus actio, sed error audientium causa fuit damni injusti) tamen ex charitate tenetur ad restitutionem, cùm possit grave damnum proximi sine suo detrimento præcavere, Bonac. d. 44.

III. Qui detraxit alteri libello famoso, tenetur, ut efficax sit restitutio, eam facere contrariis scriptis, vel publicâ revocatione. Sayr. Bon. to. 2. d. 2. de rest. q. 4. p. 9. n. 9.

IV. Si ex læsione famæ ortum etiam est alteri damnum fortunarum, ùt si privatus est officio, excidit spe divitis Matrimonii, amisit dotem, &c. tunc & fama debet restitui, & damnum illud compensari ad arbitrium prudentum. Et quidem obligatio restitutionis famæ, cùm sit purè personalis, non transit ad hæredes; obligatio autem compensationis dicti damni, cùm habeat respectum ad bona infamatoris, transit ad hæredes. Laym. ll. cc. n. 4.

Quæres. I. Quæ excusent à restitutione famæ.

Resp. Patere ex dictis *de restit. l. 3. t. 9. c. 2. Unde resolves*:

I. Excusatus es à famæ restitutione, si planè sis impotens.

II. Si crimen occultum, quod dixisti, vel simile, aliâ ratione fiat publicum, Lugo, *dub. 15. num. 37.*

III. Si fama aliis modis jam recuperata sit, ùt infamati purgatione, vitæ probitate, testimonio prudentum, Less. l. 2. c. 11. d. 17. Etsi tunc

»pro damno, quod secutum est, debeat satisfieri. »Lug. s. 3.

» IV. Si prudenter judicetur, jam dudum rem »oblivione deletam. Quo casu maximè pruden»tiâ opus est, nam aliquando periculosius est re»tractare, renovando memoriam. *V. Lugo.*

» V. Si is, cui detraxisti, tibi similiter detraxerit, »nec velit restituere, quia tunc potest jure com»pensationis seu retentionis uti, dummodo infa»mia illata non redundet in alios. Ita probabili»ter *Tol. Less. Sylv. Mald Dia. p. 3. tract. 5. R. 30. Mol.* »contra *Cajet. Tan. Lugo & Nav.*

» VI. Si non possis absque periculo vitæ, vel si »fama restituenda sit minoris valoris quàm fama »detractoris. Sic v. g. Prælatus non tenetur resti»tuere vili homini, si aliter non potest, quàm »cum amissione famæ suæ multò majoris mo»menti; sed sufficit tunc, si infamatum laudet, aut »pecuniâ compenset. *V. Lugo l. c.*

» VII. Si infamatus sponte remiserit, (modò »tamen ejus infamia non redundârit in alios, ut »familiam, statum) sive expressa, sive tacita sit »condonatio: tametsi nihilominus ex charitate »damnum resarcire aliquando tenearis, si possis »absque gravi incommodo, *Lugo n. 38.* Imò ali»quando etiam sufficit condonatio præsumpta, »sive interpretativa voluntas ejus, qui potest »condonare, si nimirum ille sit ita affectus, ut si »rogaretur, facilè condonaret, tunc enim non »est invitus saltem quoad substantiam, etsi fama »non restituatur. *V. Lugo l. c.*

» *Quæres* II. An restitutio famæ licitè condo»netur.

» *Resp.* Licitè fit in iis casibus, in quibus se-
ipsum

ipsum licet infamare: in quibus autem, & quàm graviter peccat se infamando, in iisdem & tam graviter peccat condonando. *Nav. Trull. to. 2. l. 7. c. 10. d. 28. Unde resolves:*

I. Condonans famæ restitutionem, peccat mortaliter, 1. Si infamia redundet in alios. 2. Si inde sequatur scandalum. 3. Si sit vir valdè utilis Reip., & ex infamia fructus impediatur. 4. Si fama sit necessaria ad muneris gubernationem, *Sot. Less. Trull. l. c.*, qui tamen notant, condonationem semper esse validam, quando fama non redundat in alios; secus quando redundat: Undè parentes non possunt condonare, quando redundat in filios; neque filii, quando in parentes. *V. Aut. cit.*

II. Ex eo verò præcisè, quòd infamatus (vel contumeliâ affectus) conversans cum infamatore videatur remittere injuriam, non censetur condonare restitutionem famæ vel honoris; sicut nec alia debita per familiaritatem. *Nav. c. 18. Trull. d. 29.*

ADDENDA.

AN restituendum sit aliquid pro honore in defraudatione præmiferi, dictum est hìc à nu. 283.; non esse autem obligationem restituendi pecuniam pro fama, dictum est à n. 297., attamen honorem restitui debere pro fama, etiam dictum est nu. 302. Denique quòd fama consequens talenta non semper sit inæstimabilis, notatum est n. 304. *Inst. 2.* Præter hæc sit,

Q. 224. Quid faciendum sit pro restitutione, ratione suspicionis vel judicii temerarii. R. Ratione horum præcisè non est opus aliâ restitutione, quàm ut 1239.

hæc deponantur, ita *Mol.* aliique cum *Dicast.* de Restit. d. 2. dub. 6. Ratio est, quia sic reparatur totum damnum, & reducitur æqualitas, quæ erat sublata, putátque *Dicast.* nu. 121. satis temerè dici, quòd alia satisfactio requiratur.

1240. Q. 225. *Quantum restitui debeat ratione infamationis.* Rr. §. 1. Ex infamatione graviter injuriosa nascitur obligatio compensandi totum damnum etiam in aliis bonis inde secutum, ita *Less.* l. 2. c. 11. n. 101. *Lugo* d. 15. à n. 21. aliíque cum *Dicast.* n. 273. & sequitur ex dictis de restitutione; tenétque, etiamsi crimen revelatum fuerit verum, si fuerit occultum, utì communiùs docent AA. contra *Sot.* & recentiores aliquos, qui putant in hoc casu teneri tantùm ad partem, eò quòd damnum principaliter sequatur ex crimine ipso verè commisso, quam sententiam *Less.* n. 103. dicit non esse improbabilem, sed opposita tenenda est, quia crimen occultum, erat, ac si non esset factum, ergo totum damnum secutum est ex injusta revelatione, ergo ex hac est obligatio reparandi.

1241. §. 2. Non est obligatio restituendi aliquid præcisè pro infamia temporis præteriti, ita *Mol. Lugo* n. 17. *Dicast.* n. 187. contra *Rebell.*, Ratio est, quia pars famæ præteritæ non potest physicè reparari in proprio genere, cùm fieri non possit, ut tunc fuerit, quando non fuit, restituta autem in præsenti censetur, & moraliter restituta est pro præterito, & agnito errore quasi retrotrahitur, auditores enim agnoscunt se antea falsò opinatos esse, unde nihil ampliùs damni manet; hinc nec videtur esse debita ulla pro eo satisfactio, utì putavit *Less.* n. 99., totum enim jam sublatum est, si pro præsenti restituatur fama.

Q. 226.

Q. 226. *Quid notandum sit circa obligationem restituendi apud mediatos Auditores.* R. Quæ de his habet *Bujenb*, sunt probabilia, sed videtur probabilius sic esse dicendum: si detractor dixit apud eos, qui meritò timebantur rem ulteriùs propalaturi, tenetur in horum defectu restituere etiam apud mediatos Auditores, quia est causa efficax infamiæ etiam apud hos causatæ, ideóque etiam tenetur inquirere, an immediati Auditores aliis dixerint. E contrà si detraxit apud eos, qui prudenter credebantur non propalaturi longiùs, si fortè hi aliis dicant, non tenetur restituere, nisi apud hos immediatos, hi autem tenentur apud cæteros, quia hæc ulterior propalatio non est moraliter imputabilis primo detractori, sed malitiæ illorum, ita quoad omnia *Dicast.* suprà à n. 168. citans alios, item *Dian. Tambur. Villal. Haun.* t. 2. n. 557. *Petsch.* pag. 518. Quòd si detraxerit, nihil cogitans de hoc, an hi auditores essent ulteriùs propalaturi necne, *Tamb.* & *Spor.* in Dec. t. 5. c. 4. n. 103. dicunt non teneri restituere, nisi apud immediatos, quia inculpabiliter non prævidit damnum; & hanc sententiam vocat probabiliorem *Dicast.* n. 276. 1242.

Q. 227. *Quid addendum sit circa illum, qui infamavit alterum planè inadvertenter & sine culpa.* R. §. 1. Talis id postea rescens tenetur ex justitia restituere famam, si possit absque gravi incommodo, ita *Mol.* d. 40. n. 3. *Less Lugo* d. 15. n. 4 *Haun.* n. 552. *Platel.* n. 775. *Spor.* n. 86. aliique communiter contra *Bonæsp.* & alios tacito nomine relatos à *Tamb.* in Dec. l. 9. c. 3. §. 3. n. 8., qui dicunt esse obligationem tantùm ex Charitate, quam sententiam *Steph.* t. 4. d. 6. n. 43. dicit esse 1243.

probabilem, nec probabilitatem audet negare *Haun.* n. 555. *Dicast.* de Restit. d. 12. n. 162. vocat probabilissimam. Ratio nostra est, quia quamvis non fit obligatio propriè ex re accepta, cùm nihil inde habeatur; neque ex injusta acceptione, quæ præcesserit, cùm factum sit sine ulla culpa, tamen est obligatio, inprimis quasi ex re accepta, nam non restituendo, quasi detines famam alienam, eo modo, quo detineri potest, ergo sicuti habens sine culpa bovem alienum domi tuæ clausum, teneris non detinere, sed facere, ut redeat ad dominum, ita cum aliqua proportione de fama aliena. Deinde si non restituas, acceptio tua fiet formaliter injusta, ergo teneris prævenire restituendo. *Ant. prob.* in simili, nam si casu incendisses domum alienam, tenereris ex justitia incendium restinguere, si commodè posses, alioquin hoc negligens, postea tenereris ex damnificatione, quæ tum fieret injusta, quando potens restinguere non restingueres: Ratio utriusque à priori est, quia hæc continuatio incendii & illa perduratio infamiæ jam fieret tibi voluntaria & moraliter imputabilis, ergo sic continuando peccares contra justitiam, quæ unumquemque obligat ad procurandum, ne ex sua actione lædantur positivè jura aliorum. Notant autem communiter omnes cum *Lugo* d. 39. n. 29. non teneri cum gravi incommodo, id est, tali, ad quod pro proximo subeundum non obligat præceptum Charitatis, cùm enim inculpabiliter dederit causam illi damno, si commodè non possit impedire, censebitur justè permittere, nec poterit illi moraliter imputari, constat enim apud omnes, quòd multò minor sit obligatio impe-

impediendi, quàm positivè non inferendi damnum.

§. 2. Non est obligatio reparandi damna secuta, antequam adverteris fuisse detractionem, utì rectè *Lugo* d. 15. n. 5.; illa tamen sunt reparanda, quæ sequuntur ex dilata culpabiliter restitutione famæ, utì colligitur ex dictis n. 252. 1244.

§. 3. Si de Petro dicas crimen, quod audientes per errorem intelligant de Paulo, dum advertis, ex justitia teneris restituere Paulo, ob rationem n. 1243. datam, & providere, ne intelligant etiam de Petro, *Mol. Lugo* n. 6. *Spor.* n. 87. contra *Less.* qui dicit ex Charitate tantùm teneri, quod *Dicast.* n. 167. dicit esse probabile, sed addit *Lessium* consequenter dicere debuisse etiam tantùm ex Charitate teneri, si sine culpa detraxerit, esse autem tum obligationem saltem ex Charitate, si possis sine gravi incommodo, fatentur communiter omnes cum *Dicast.* n. 161., hoc enim faciendo non pateris damnum, quod patereris, si damnum in bonis fortunæ inculpatè causatum tenereris reparare. 1245.

Q. 228. *An ille, qui detraxit, teneatur semper hoc revocare.* R. §. 1. Per se loquendo, tenetur, & non est satis eum laudare in aliis rebus, v. g. si dixisti aliquem esse impudicum, non est satis laudare eum in aliis virtutibus, quia sic nequidem æquivalenter restitues hoc, quod abstulisti, una enim fama in æstimatione hominum non substituitur pro altera, utì habet communissima sententia. 1246.

§. 2. Si detraxit, manifestando aliquid verum, non potest hoc revocare, dicendo se esse mentitum, sic enim mentiretur, sed debet aliis 1247.

verbis uti, v.g. dicere se malè locutum esse, se feciſſe injuriam, se deceptum esse, nempe errore practico, homines sæpe mentiri talia dicendo, se non posse quidquam asserere de alterius crimine &c., si tamen audientes adverterent hoc fieri ideo, ut reparetur fama, melius esset aliter compensare, v. g. laudando in aliis virtutibus, vel quovis alio modo ingenerando bonam opinionem de persona læsa, aut etiam honorando, uti habent *Less.* & *Lugo* d. 15. n. 33., ea enim nunc est calliditas hominum, ut suspicentur ejusmodi retractationes, in quibus aliquis dicere non audet se dixisse falsum, fieri tantùm eo fine, ut satisfiat conscientiæ, hinc pergunt credere fuisse verum: interim tamen debet detractor manere paratus ad revocandum, prout salvâ veritate poterit, si hoc fuerit necessarium ad reparationem famæ læsæ. Videri possunt *Dian.* p. 3. t. 5. R. 30. & p. 11. t. 6. R. 57. *Dicast.* d. 12. à 261. *Steph.* t. 4. d. 6. n. 44 *Spor.* in Dec. t. 5. c. 4. n. 92.

1248. Q. 229. *Ad quid teneatur, qui falsò detraxit.* R. Tenetur, per se loquendo, retractare tali modo, qui sit efficax ad reparandam stabiliter famam alterius, etiamsi deberet dicere se mentitum esse, idque juramento firmare, etiam adhibitis testibus, aliisque quamvis extraordinariis mediis, ita cum communi *Lugo* à n. 24. *Ill.* t. 4. d. 2. n. 109., partim contra *Fabrum*, qui dicit non teneri addere juramentum, partim contra utrumque *Nav. Rodriq. Dicast.* n. 259. *Spor.* n. 89., qui dicunt non teneri adhibere testes, partim contra *Less.*, qui dicit non teneri nisi ad summùm adhibere juramentum & testes, non autem alia extraordinaria media, quod etiam videtur innuere

nuere *Illf.*, sed ratio nostra est, quia diffamatus habet jus ad famam suam recuperandam, ergo diffamans tenetur adhibere media necessaria ad illam reparandam, ergo si ordinaria non sufficiant, tenebitur etiam ad extraordinaria, malitiæ enim suæ imputare debet, quòd ubi imposuerit illud onus. *Dixi* 1., per se loquendo, nam possunt esse causæ excusantes, v. g. si deberet ipse longè majorem infamiam subire: attamen non excusatur, si deberet subire tantùm æqualem, quia æquius est, ut nocens quàm ut innocens patiatur illud damnum, secundùm dicta n. 368. *Dixi* 2. Ad reparandam stabiliter, nam si Auditores primò crediderint retractanti, postea autem mutatâ mente redeant ad primam malam opinionem, tenebitur iterum hanc tollere, prout poterit, quia hoc damnum famæ adhuc respicit primum delictum veluti suî causam, uti rectè *Lugo* n. 28.

Obji. Per juramentum dedit majus motivum ut credatur retractationi, quàm per locutionem suam dederit, ut crederetur detractioni, ergo si audientes non credant juramento, non est detractioni imputandum sed audientium malitiæ. *Rz.* Imputandum esse principaliter detractioni præteritæ, partialiter tamen etiam malitiæ audentium, qui ideo etiam obligantur deponere malam opinionem: cum quo stat, quòd detractor pergat obligari ad hoc ipsum procurandum, cùm opinionem illam injustè causârit.

Q. 230. *Ad quid teneatur Cajus, qui, ut impediret Titium ab officio, quo erat indignus, publice diffamavit eum, cum satis fuisset diffamare privatim.* *Rz.* 1249.
Non tenetur reparare damna Titio ideo causata,

quòd negatum sit officium, sed tantùm famam in publico perditam, quia sola diffamatio privata, ad quam jus habebat, fuit causa negandi officium, & consequenter causa damni non fuit injusta, ita *Less.* l. 2. c. 12. n. 124. *Lugo* d. 18. n. 92.

1250. Q. 231. *Ad quid teneatur, qui detraxit defuncto.* R. Si detraxit falsò, tenetur revocare, quia defunctus retinuit jus ad famam, utì dictum est. n. 1210. Neque hæredes possunt juri illi cedere aut de illo transigere, cùm remaneat defuncti, quamvis possint remittere jus persequendi litem contra detractorem. Quòd si infamavit in vero crimine, tenetur reddere dubium aut aliter excusare, secundùm antedicta, nec satisfacit orando pro ipso, utì vult *Mol.*, quia sic non compensatur fama, quæ est bonum alterius generis. Denique si infamia vel damna inde redundârint in Familiam, etiam tenetur pro his satisfacere, quia per injuriam ipsius causata sunt, ita quoad omnia *Bonac.* de Restit. d. 2. q. 4. p. 2. *Dicast.* à n. 282. alique communiter.

1251. Q. 232. *An à restitutione famæ excuset prudens metus incurrendi damni temporalis in bonis fortunæ* R. Excusat, si sit metus gravissimi damni, quamvis enim bonum famæ ex suo genere sit majus quàm omnia bona fortunæ, tamen bonum inferioris ordinis propter necessitatem vel utilitatem suam sæpe censetur inter homines esse majoris æstimabilitatis quàm bonum superioris ordinis, utì rectè *Ills.* t. 4. d. 3. n. 111.

1252. Q. 233. *Quid debeatur pro honore læso.* R.

§. 1. Debetur satisfactio, ita *Less.* l. 2. c. 11. dub. 27. *Lugo* d. 15. n. 53. *Amic.* tom. 5. d. 37. n. 148. *Dicast.* de Restit. d. 12. à n. 354. *Haun.* t. 2. à n. 563.

n. 563. *Herinx* d. 7. q 7. n. 8. *Petsch.* pag. 523. *Probatur*; quia si Petro nemine præsente dixeris contumeliam, aut impegeris alapam, non est satis præcisè desistere, sed teneris, vel petere veniam vel testificari te rursus habere existimationem de ipso, vel tali modo te habere, ut non amplius censearis continuare injuriam sed reparare, fuisti enim injusta causa doloris, qui meritò affligit animam Petri, ergo ex justitia teneris illam tollere, non tollis autem sed continuas, si non ponas satisfactionem, ergo. Similiter si alicui impegeris publicam alapam, non semper erit satis, si etiam publicè cum signis doloris humiliter petas veniam, sed quandoque necessaria erit longè major humiliatio, v. g. genuflexio, uti rectè *Rebell.* aliique cum *Lugo* n. 57. contra *Less.* n. 145., si enim rusticus Principi publicam alapam impegerit, aut etiam Nobili, quis dicet satisfacere sic petendo veniam? Itaque regula generalis est, tantam reparationem vel satisfactionem esse ponendam, quanta requiritur ad abolendam injuriam, sive ad famam & honorem in eo statu reponendum, in quo erat, antequam læderetur.

§. 2. Si inhonoratus vindictam sumpserit de 1253.
inhonorante, v. g. si eum percusserit, vulnerârit &c., communiter non requiritur ulterior satisfactio pro honore, ita *Lugo* n. 59. *Herinx* & *Petsch.* pag. 524., quia pro hoc videtur acceptare vindictam, & hoc ipso, quòd alter vicissim non vindicet, censetur recognoscere suam culpam & testari existimationem de læso: si tamen ad alios dimanâsset infamatio, qui de hac vindicta sumpta nihil rescirent, deberetur apud hos alia reparatio honoris. Videri possunt plura apud *Dicast.* à n. 356.

§. 3.

1254. §. 3. Etiam debetur compensatio damnorum, si inhonoratus ideo est aliqua passus, uti si ideo depositus est ab officio, & hoc satis colligitur ex dictis de restitutione.

1255. Q. 234. *Quid agendum sit, si dubitetur, an hoc, quod dixisti, sit oblivioni datum.* R. *Caj.* dicit absolutè revocandum esse, nisi constet oblivioni datum esse; consentit *Dicast.* n. 196., si personæ, apud quas revocat, sint credituræ fuisse falsum: E contrà si fuerit verum, *Nav.* & *Less.* dicunt non facilè renovandam memoriam, nisi evidens sit periculum, ne datâ occasione memoria redeat: *Mol.* dicit, si parva sit probabilitas, quòd adhuc sit recordatio, & è contrà notabilis infamia caderet in retractantem, non esse obligationem retractandi: *Lugo* n. 35. dat hanc regulam, nempe ut hoc fiat, quod consideratis circumstantiis putatur velle passus injuriam; ut autem hoc dijudicari possit, debet detractor ipse considerare, quid sibi fieri vellet in ejusmodi circumstantiis: addit tamen rectè n. 36. cum *Mol.*, adhuc deberi aliquid infamato, v.g. laudem aut honorem, secundùm antè dicta, in compensationem illius periculi, ne fortè infamia necdum sit oblivioni data.

1256. Q. 235. *An obligatio restituendi pro fama vel honore transeat ad hæredes detractoris.* R. Non transire, attamen transit obligatio reparandi damna fortunarum inde secuta. *Pars* 1. est *Less.* *Lugo* d. 15. n. 8. *Dicast.* de Restit. d. 12. n. 280. & aliorum communis contra *Adr.* *Nav.* *Mol.* *Rebell.* & alios. Ratio est, quia hæc obligatio est personalis, & ex communi sensu hominum hæres succedit defuncto tantùm quoad jura & debita fortunarum,

rum, non autem succedit in fama vel honore, & consequenter etiam non succedit in debitis famæ vel honoris, quæ solam personam infamantis respiciunt: neque verum est, quòd defunctus teneretur compensare in pecunia, si non posset aliter, uti n. 299. dictum, ergo multò minùs ad hoc tenetur hæres. *Pars 2.* patet, quia defunctus tenebatur damna illa fortunæ compensare, & bona ejus transeunt ad hæredem cum isto reali onere.

Circa pœnas & actiones, quæ competunt ratione injuriarum contra famam & honorem; item ratione libellorum famosorum, videri possunt *Dicast.* à n. 429. & *Haun.* à n. 569.

CAPUT II.

Quid de Præcepto nono, & decimo.

Non concupisces, &c.

Resp. Prohibent omnes internas concupiscentias & delectationes voluntarias istorum operum, quæ præceptis secundæ tabulæ, præsertim sexto & septimo vetantur. Qua de re vide *supra*; & patebit ex dicendis de peccatis, *infr. l. 5.* 1257.

CAPUT III.

Quid de Præceptis Ecclesiæ.

Resp. Etsi ea sint plurima, præcipuè tamen toti Christiano populo communia quinque numerantur; Ex quibus hìc agendum restat de tertio, quia de 1. & 2. actum est *in præcepto 3. Decalog.* De 4. & 5. *infrà lib. 6. de Sacram.* 1258.

DU-

DUBIUM I.

Quid requiratur ad Jejunium Ecclesiasticum, & quanta ejus obligatio.

1259. »RESP. Jejunium ex præcepto Ecclesiæ, obligante sub mortali, requirit tres conditiones. »*Laym. l. 4. t. 8. c. 1. n. 13.*

» I. Est unica tantùm comestio de die, in ordine ad nutritionem: Quæ ita necessaria est conditio, ut secundâ comestione pecces mortaliter, reliquis autem supra secundam, summùm venialiter tantùm. *Lay. n. 12. & 13.*

» II. Est abstinentia ab esu carnium, itemque ovorum & lacticiniorum; eò quòd ex carne originem trahant, multumque nutriant. Unde intra Quadragesimam jure communi prohibentur; extra eam permittuntur. Imò intra eam, quibusdam locis consuetudo permittit, quæ ubique notanda est. *Bonac. tom. 2. de præcept. Eccles. d. ult. q 1. p. 2. ex Sylvest. Nav. Less. l. 4. c. 2. n. 8. Azor, Laym. n. 3. Fill. tr. 27. p. 2. n. 44. & seqq. Fagund. p. 4. l. 1. c. 2.* Adde, dispensatum quoad carnes, etiam lacticiniis & ovis vesci posse; non tamen vice versâ: & cui est permissus esus carnium, etiam secunda refectio permissa videtur; ùt contra *Reg. Less. Nav. &c.* probabiliter docet *Az. l. 7. c. 10. q. 3. Fill. c. 3. q. 4. Tol. &c.* Confirmatque *Bonac. l. c.* si esus carnium sit permissus ob debilitatem naturæ, & non propter nauseam, vel damnum tantùm. V. *Less. Fill. Azor, &c.* Ratio, quia de essentia jejunii est abstinentia à carnibus.

» III. Conditio est, certa hora refectionis; quæ est

est circa meridiem, nisi aliud loci consuetudo ferat: Idque non mathematicè computandum, sed moraliter. Dictam autem horam notabiliter sine justa causa prævenire, mortale putat *Nav.* & quidam alii; sed probabiliùs docent esse veniale *Tol.* & *Fill. n. 70. 71. & 72.* eò quòd non violetur substantia, sed tantùm circumstantia. *Less. nu. 13. V. Laym n. 10. & seq.*

Dixi, *notabiliter, & sine causa*: quia prævenire ex justa causa v.g. si iter faciendum, si hospites dimittendi &c. & absque ea, per mediam horam tantùm, nullum peccatum videtur esse. Dilatio in vesperam & licita est & laudabilis, si nihil antè sumas. *Ex dictis resolves*:

I. Non solvitur jejunium per divisionem prandii, ob negotium incidens, vel si quid sumatur per modum medicinæ, vel ob debilitatem, aliamve causam rationabilem, utì apud Religiosos faciunt ministri & lectores mensæ, quia non nisi unicam refectionem intendunt. Et hinc *Sanch. in Consil. lib. 5. cap. 1. dub. 24. Escob. tom. 1. E. 7. cap. 3. n. 19.* excusant famulos mensæ ministrantes, si aliquid prægustent, aut ex reliquiis gulosè sumant, tum ut meliùs serviant, tum ut famem sublevent; intellige, (si cum illorum refectione licita moraliter uniatur.) Nec solvitur per sumptionem electuariorum vel crebriorem haustum: ante quem modicum sumere, ne potus noceat, permittit *Azor, Escob. num. 28.* & quidem toties, quoties biberit, dummodo non in fraudem jejunii, v.g. 5. vel 6. amygdalas, vel quid simile. *Reginald. & alii* cum *Dian. p. 1. t. 9. R. 24.* quia ordinantur potiùs ad alterationem corporis, vel digestionem ciborum, quàm nutritionem.

Exci-

» Excipe tamen 1. Si quis sumeret lac, jusculum, & similia, quæ sive sorbeantur, sive comedantur, non habent rationem potûs, sed cibi, ac principaliter referuntur ad nutriendum. 2. Si quis poma, pyra, vel etiam uvas in magna quantitate sumeret; quia habent rationem cibi, *Dicast. & alii 6.* cum *Dian. p. 9. t. 6.* R. 14. 3. Nisi quis in magna quantitate electuaria, in fraudem jejunii, sumeret. Qui verò in potu valde excederet, contra temperantiam quidem, non tamen contra jejunium peccaret, saltem mortaliter, *Laym. num. 27.*

» II. Jejunium non solvitur per collatiuncu-lam vespertinam, etsi hæc non ad somnum, sed nutritionem ordinetur, quia consuetudo permittit. Addo, *vespertinam*, quia sine causa non licet illam sumere manè vel meridie: ex justa tamen causa licet utrumque; ùt si fiat ratione debilitatis, negotiorum, studiorum, sine ea erit veniale tantùm, cùm non violetur substantia jejunii.

» Quoad ejus quantitatem, communiter desi-gnatur quarta vel quinta pars integræ cœnæ: ùt contra *Dian. 1. p. t. 9.* R. 1. *Turr. &c.* docet *Regin. c. 2. l. 6 nu. 185. Laym. nu. 9. Fill. num. 33.* dicens, ita decisum esse in celebri academia Theologorum, qui omnes in quartam partem consenserunt. Idem probat *Escob. E. 13. c. 3. nu. 61.* si quidem cœna ordinaria duarum librarum pondus non excedat; quia talis in reliquis præceptis modica censetur, ac proinde tantò quis magis minúsve peccat, quantò magis vel minùs transgreditur: Adde, quibusdam in locis ex consuetudine plus permitti sæcularibus, quàm Religiosis;

giosis; nobilibus, quàm plebeis; & in frigidis re-
gionibus quàm in aliis, ùt notat *Lay. n. 9. & Bon.*
to. 2. de præc. Eccl. di. ult. q. 1. pun. 3. n. 2. Plùs item
quibusdam locis, in vigilia Nativitatis Domini
(& alibi in Cœna Domini) permitti ex consue-
tudine, dicit *Med. Caj. n. 34. Sanch. Escob. E. 7. c. 3.*
Quod *Bon. l. c.* non improbat, ubi ea consuetudo
est recepta.

Quoad qualitatem, in ea prohibentur cibi ad
nutritionem communiter ordinati, qui inter
fercula ferè apponuntur: Permittuntur autem
leviores, ùt fructus, aliave ex saccharo & melle
confecta; & pro more regionis parùm butyri &
casei, ùt in regionibus Septentrionalibus, ob
fructuum inopiam. *Lay. n. 9.*

III. In confessione non sufficit dicere: non
servavi, aut fregi jejunium, sed addendum, u-
trùm refectione multiplici, an esu carnium. Et si
hoc, utrùm semel an sæpius quantitatem nota
bilem sumpseris, quia probabile satis est, etiam
in hac materia, parvitatem à mortali excusare,
ùt docet *Bon. p. 2. & Tan. t. 3. d. 3. d. 5.* v. g. si
coquus aut ægroti minister, parùm carnis præ-
gustent; *Esc. num. 54. Sanch. dub. 12. num. 10.* vel
ex aliis cibis quartam tantùm partem collatio-
nis serotinæ, sive unam vel duas uncias sumat;
hanc enim esse materiam parvam, cum *Turr. &*
Leon. docet *Dia. p. 5. t. 5. R. 11. & p. 8. t. 7. R. 54.*
esse probabile. Si autem sæpius eodem die pa-
rùm sumeret, peccaret graviter; quia materiæ
illæ coalescerent in unam magnam, ùt contra
Salas docet *Dia. p. 3. t. 6. R. 43.* Denique si sit in
Quadragesima, addendum, utrùm fregeris esu
ovorum, aut lacticiniorum: tametsi enim *Dian.*
p. 1. t. 9. R. 41. & p. 3. t. 6. miscel. R. 89. citans

»multos doctores, dicat certum esse, quòd sit »mortale, si non ex jure positivo, saltem ex con»suetudine, in omnibus ferè mundi partibus re»cepta, vesci ovis & lacticiniis in Quadragesima: »probabile tamen est, & tutum, (saltem in his »Germaniæ partibus) esse tantùm veniale, *Lay. n. 3. Fag. l. 1. c. 2 &c.* Tum quia, licèt consue»tudo habeat, ea tamen non semper sub peccato, »præsertim mortali, obligat. V. *Filliuc. t. 27. »p. 2. cap. 3. Bon. num. 2.* Tum quia Ecclesia non »tam graviter ad hoc obligat; ùt patet, tum ex »verbis ipsis, tum ex faciliore dispensatione in »his, quàm in carnibus. Ob quam causam et»iam laridi & adipis usum faciliùs concedi posse »pauperibus, docet *Laym. n. 5.* Imò ait, nec di»vitem propter eum usum, continuò damnan»dum esse peccati mortalis, præsertim cùm *Silv. »V. Jejunium & alii* dicant, eum, cui ovorum & »lacticiniorum usus permissus est, etiam laridi & »sagiminis permissum videri; idque non impro»bet *Azor t. 1. l. 7. c. 10. q. ult. V. Lay. hic, Fagund. n.* »20. ubi dicit, pinguedinem inter carnes non »computari. V. *Dian. p. 1. t. 9. R. 21.* Verùm in »his videndum ubique, quid recepta piorum con»suetudo ferat, à quâ non temerè recedendum.

» Dixi, *si sit in Quadragesima*; quia extra eam »licitè vescitur ovis, qui debet jejunare, v. g. ob »Jubilæum, *Henr. &c.* vel ex pœnitentia sacra»mentali, *Fagund.* vel ex voto, aut in Vigilia. *Vid. »Dian. R. 5. & 6.*

ADDENDA.

1260. QUæst. 236. *Unde & quanta sit obligatio jejunandi vel abstinendi à carnibus.* Rz. §. 1. Obligatio quandoque jejunandi aut abstinendi est saltem ex con-

consuetudine, utì de jejunio quibusdam diebus, & de abstinentia diebus Veneris ac Sabbati, habet communis sensus omnium fidelium: de abstinentia autem ab ovis & lacticiniis in quadragesima constat ex prop. 32. ab *Alex.* VII. damnata, *Non est evidens, quòd consuetudo non comedendi ova & lacticinia in quadragesima obliget.* Quoad quatuor tempora, sic habetur in lectione Breviarii 14. Octob. in festo S. Callisti, *Constituit quatuor anni tempora, quibus jejunium ex Apostolica traditione acceptum ab omnibus servaretur.*

§. 2. Datur de jejunio & abstinentia præceptum, etiam in Jure scripto, ita *S. Thom.* & alii communissimè cum *Moya* t. 1. t. 6. d. 5. q. 2. n. 5. contra *Cajet.*, Et licèt aliqui id malè probent ex Synodo VI., utì ex *Bellarm.* ostendit *Gob.* in Quin. t. 5. c. 23. n. 221., tamen clarè habetur Cap. *Non liceat*, Cap. *Non oportet.* De Consecr. dist. 3., Cap. *Quadragesima*, Cap. *Jejunia.* De Consecr. dist. 5. Cap. *Denique* dist. 4., ubi præcipitur observatio jejuniorum, itemque in quadragesima abstinentia, non tantùm à carnibus, sed etiam ab ovis & lacticiniis. Quòd autem attinet ad has partes septentrionales, saltem per consuetudinem absolutè licita sunt lacticinia, utì & ova per quadragesimam in Diœcesi Colonienſi, Monasterienſi aliisque vicinis. 1261.

§. 3. Præceptum jejunii ex se obligat graviter, nam *Alex.* VII. damnavit hanc 23. prop., *Frangens jejunium Ecclesiæ, ad quod tenetur, non peccat mortaliter, nisi ex contemptu vel inobedientia hoc fiat, puta, quia non vult se subjicere præcepto*: & hanc gravem obligationem pluribus probat *Du Bois* ad hanc prop. damnatam à n. 492. 1262.

1263. §. 4. Quod dies Rogationum attinet, quamvis Laym l. 4. t. 8. c. 2. n. 8. dicat abstinentiam à carnibus adhuc hodie in pluribus locis non observari ex præcepto sed consilio; Azor autem l. 7. c. 15. q. 4. dicat non esse quidem præceptum, posse autem esse consuetudinem, tamen in *Conc. Aurelianensi* I Can. 27. expressè habetur, ut triduo ante Ascensionem omnes abstineant, & quadragesimalibus cibis utantur; quod etiam refertur Cap. *Rogationes*. Dè Consecr. dist. 3.; & quamvis non esset præceptum scriptum, rectè tamen dicit *Steph.* t. 1. d. 5. n. 99. aliique cum illo, absolutè esse mortale tum comedere carnes, saltem ob consuetudinem nunc introductam: & idem est de festo S. Marci, de quo vide dicenda l. 4. n. 1291.

1264. Q. 237. *An ille, qui semel fregit jejunium, possit eâdem die sæpius comedere.* Rr. §. 1. Si fregit esu carnium, toties peccat, quoties iterum comedit carnes, uti habet communis cum *Gob.* suprà c. 4. à n. 19. & dictum est hìc p. 1. n. 438., quia præceptum, quoad hanc partem, est negativum, prohibens pro toto die, id est, ad nullo tempore istius diei comedendum; & hoc non ratione jejunii præcisè, nam carnes sæpe prohibentur, quamvis non fit jejunium, sed ratione ipsarum carnium, à quibus abstinere multùm facit ad mortificandam carnem. Quòd autem tum etiam non possit sumi secunda refectio, constabit ex dicendis n. 1269.

1265. §. 2. Si tantùm fregit secundâ refectione, *Busenb.* relatus n. 1259. item *Castrop.* t. 25. p. 2. §. 2. n. 8. *Steph.* n. 110. & alii quatuordecim cum *Dian.* p. 1. t. 9. R. 44., itemq; alii cum *Fagund.* præcep. 4. l. 1. c. 4. n. 8. dicunt non peccare mortaliter comedendo cibos esuriales, quoties volet: quod

quod etiam dicunt *Bonac. Laym.* n. 13. *Castrop.* n. 9. si fecerit inadvertenter vel nesciens esse jejunium: imò putant *Vivald. Dian.* R. 53. *Ill.* t. 4. d. 1. n. 43. in sequentibus comestionibus nequidem venialiter peccare, & idem cum aliis dicit *Tamb.* in Dec. l. 4. c. 5. §. 1. n. 5., si inadvertenter comedisset carnes: Rationem dant, quia tum amplius servari non potest jejunium, de cujus essentia est negatio secundæ refectionis & carnium: sed tenendum est cum communissima sententia, peccari saltem venialiter, quia est contra finem legis, qui est mortificatio carnis: non esse autem plus quàm veniale docet cum aliis probabiliter *Less.* l. 4. c. 2. n. 17., quia cùm homines non soleant nisi bis comedere, quòd comedat sæpius, non videtur multùm facere ad finem legis; nihilominus *Maj. Med. Montes. Covarr. Molan Sylv. Loth.* & alii multi valde probabiliter dicunt peccari mortaliter, quoties iterum sumitur plena refectio, quia notabilis mortificatio carnis, quæ est finis legis, adhuc obtineri poterat per negationem aliarum refectionum, nam si quis manè & in prandio se plenè refecerit, adhuc notabilis mortificatio est abstinere vesperi, uti fuisset notabilis mortificatio abstinere manè.

Q. 238. *Quid veniat nomine carnium, & quænam teneantur præcepto ab illis abstinendi.* Rz. 1266.

§. 1. Indicium animalis carnei est, si possit diu vivere extra aquam; item si magis simile sit animalibus habentibus carnem quàm non habentibus: testudines tamen terræ & limaces, quamvis extra aquam vivant, non censentur caro, ita *Regin. Tamb.* n. 10. *Gab.* in Quin. t. 5. c. 23. n. 122. Idem dicit *Tamb.* n. 12. de Viperis,

Pasq. autem cum *Gob.* dicit in dubio, an hoc animal constet carne necne, censeri posse non constare carne, quia est possessio pro libertate comedendi, quamdiu non constat esse prohibitum.

1267. §. 2. Licitè ministrantur carnes parvulis ante aut etiam post septennium, si careant usu rationis, utì habet communis cum *Dian. Delbene* de Imm. Eccl. c. 13. dub. 1. & 4. *Tamb.* n. 9. *Steph.* n. 98. contra alios relatos l. 1. n. 674. Nec *obstat* consuetudo contraria non dandi illis, *nam* si non teneantur ipsâ lege, multò minùs consuetudine: idem de perpetuò amentibus docent *Sanch. Fagund. Delben. Dian.* suprà & p. 10. t. 12. R. 37. item p. 11. t. 2. R. 56. contra *Q. Sanch.* Ratio est, quia parvuli & amentes non sunt capaces præcepti humani, cùm nullam humanâ actionem exercere possint; quòd magìs valet de infidelibus, cùm non sint subjecti Ecclesiæ: idem dicit *Tamb.* de amentibus in aliqua materia vel quoad intervalla, quando sunt in amentia, sed contrà est, quia fatetur cum *Sanch.* dari non debere ebriis, idem autem est de his amentibus, & ratio quoad utrosque est, quia cùm simpliciter habeant usum rationis, comprehenduntur lege. Vide dicta l. 1. n. 676.

An Carthusiani aliquando possint aut teneantur vesci carnibus, videri possunt *Busenb.* relatus hìc p. 1 n. 769. & *Sanch.* in Consil. l. 5. c. 1. dub. 34. Additque rectè *Boudevv.* p. 2. q. 18., licèt etiam in extrema necessitate constituti tenerentur abstinere à carnibus, posse nihilominus pro medicina sumere cornu cervi, ossa humana, ũgulas Alcis &c.

1268. Q. 239. *An licitum sit, v. g. Amstelodami, diebus Veneris comedere carnes.* R. *Caram.* in Th. fund. affirmat, tum quia videtur esse præscriptio, quæ per

10.

10. annos prævalet contra legem ecclesiasticam, utì multi probabiliter docent; tum etiam quia major pars illius communitatis legem istam non observat, pars autem minor potest se accommodare majori. Oppositum est absolutè tenendum, quia illa consuetudo est irrationabilis, ergo non præscribit, nec abrogat legem Ecclesiæ; deinde consuetudini illi semper reclamat Ecclesia, consuetudo autem non habet vim abrogandi legem, nisi accedente saltem tacito consensu Legislatoris, utì dictum est l. 1. n. 571. Denique leges Ecclesiæ etiam non indigent acceptatione populi, utì dictum est ibidem à n. 630.

Q. 240. *An illi, cui in die jejunii est permissus esus carnium vel secunda refectio, hoc ipso etiam permittantur plures refectiones.* R. §. 1. Licèt alicui permittatur esus carnium, non ideo permittitur secunda refectio, ita cum aliis *Th. Hurt.* de Resid. tom. 1. Resol. 5. à pag 295. contra *Illsf.* t. 4. d. 1. n. 44 *Busenb.* & alios. Ratio est, quia licèt jejunium perfectum includat tam abstinentiam à carnibus quàm refectionem unicam, tamen hoc præceptum est divisibile, id est, præcipit unam partem independenter ab altera, hinc duæ illæ partes sunt divisibiles, potéstque obligatio ad unam manere sine obligatione ad alteram, præsertim cùm unica refectio sit magis essentialis jejunio, quàm abstinentia à carnibus, utì probat *Hurt.* pag. 292.; Et hoc ipsum communiter declarant Episcopi dispensantes pro carnibus in Quadragesima, dum addunt se non aliter velle dispensare, quàm relinquendo obligationem jejunii quoad refectionem unicam, hinc etiam aliquibus per Bullam Cruciatæ datur privilegium jejunandi in carnibus, 1265

bus, utì fatetur *Sanch.* dub. 31. *Dixi*, non ideo permitti, quia posset aliunde secunda aut etiam multiplex refectio esse permissa, v. g. propter nimiùm debilitatas vel infirmas vires.

1270. §. 2. Si alicui permissa sit secunda refectio, putant *Fagund. Bonac.* & alii posse toties comedere, quoties vult, sed *Covarr.* & alii n. 1265. citati probabilius negant, quia fieri potest, ut uni secunda refectio sit tali die necessaria & non ulterior, potéstque adhuc obtineri finis jejunii, qui est mortificatio carnis, secundùm dicta ibidem. n. 1265.

1271. Q. 241. *Quid illi sit faciendum, qui venit ex una in alteram Diœcesin, ubi non servatur idem stylus Calendarii.* R. §. 1. Cùm vetus Calendarium quandoque habeat Pascha, v. g. octo diebus seriùs quàm novum, qui in Quadragesima inde veniret huc, ibi incepisset Quadragesimam octo diebus seriùs, & hìc haberet Pascha octo diebus maturiùs; hoc non obstante multorum sententia est cum *Delbene* de Imm. Eccles. c. 12. d. 2. s. 4. non teneri illo anno hìc jejunare per illos octo adhuc dies, sed posse se accommodare moribus eorum, apud quos est; communicare tamen deberet pro Paschate, licèt post tempus paschale hìc transactum veniret, quia hæc obligatio afficit personam, ut tempore isto communicet, vel primo quoque. E contrà si hìc priùs absolvisset Quadragesimam, non teneretur postea ibi observare illos octo dies, quia Ecclesia tantùm obligat ad unam Quadragesimam uno anno; & idem est observandum de diebus festivis, ità *Sanch.* in Dec. l. 1. c. 12. n. 22. *Delbene* suprà & sect. 5. item alii cum *Busenb.* relato l. 1. n. 687.

1272. §. 2. Si hodie sit hìc dies Cinerum, & Titius post

post 18. dies velit aliò proficiſci, ubi tum prius erit dies Cinerum, tenetur hìc jejunare, quia lex nunc hìc obligat, & ipſe eſt hìc ſubditus, ergo tenetur lege. *Si dicas*, deobligari pro nunc, quia poſtea obſervabit, ſicuti quia ſeriò audiam Miſſam, non obligor audire manè. *Contrà eſt*, nam non obligor determinatè manè vel determinatè ſerò audire Miſſam, ſed hoc per Eccleſiam relictum eſt meæ libertati: E contrà oſtendi non poteſt, cur & unde mihi libertas eſſet jejunandi, ubi vellem, & me hìc eximendi à lege nunc obligante. Si tamen jejunaverim hìc per 18. illos dies, non tenebor ibi proſequi niſi alios 32., quorum ultimus reſpondeat noſtro Paſchati, quia tum abſolvero Quadrageſimam

Q. 242. *Quid notandum ſit circa vigiliam S. Matthiæ vel S. Joannis: item circa abſtinentiam feſto S. Marci.* R. Juſta cauſa eſt, cur Epiſcopus diſpenſet ad vitanda ſcandala & peccata populi, ſi vigilia S. Matthiæ incidat in unum diem è Bacchanalibus, ita *Laym.* l. 4. t. 8. c. 3. n. 8. *Caſtrop* t. 25. p. 2. §. 5. n. 12. *Gob.* & alii. Nec diſſentit *Dian.* p. 3. t. 66. R. 16., quamvìs p. 10. t. 16. R. 7. afferat *Gav.* & *Leand.* in contrarium. Si autem feſtum S. Matthiæ incidat in diem Cinerum, ſtatutum eſt in Diœceſi Colonienſi, Monaſterienſi, Viennenſi aliiſque, authoritate Ordinarii, ut jejunium etiam à Religioſis anticipetur in priore Sabbatho', (& idem eſt, ſi feſtum incidat in diem Martis) feſtum autem in foro obſervetur in die Cinerum, & in choro poſtridie. Vigilia autem S. Matthiæ manet affixa ſuæ diei, quia non eſt cauſa hanc transferendi, & ab ea ſeparari poteſt jejunium, *Gav.* in Rub. brev. ſ. 3. c. 7. n. 3. Quòd ſi feſtum S. Matthiæ incidat in diem Veneris ante quinquageſimam, Agenda 1273.

Monasterienſis ſub *Ernesto* edita anno 1592. ſtatuebat, ut jejunium ſervaretur ipſo feſto S. Matthiæ, ſcilicet die Veneris, ſed uſus iſte exolevit, & aliæ editiones Agendæ id nō habent: hinc anno 1702., quando caſus iſte erat, obſervatum eſt ab omnibus jejunium die Jovis, ſecundùm morem univerſalis Eccleſiæ. Quòd dictum eſt de jejunio transferendo, ſi vigilia incidat in unum diem è Bacchanalibus, admittunt alii cum *Gav.*, etiamſi incidat in diem v. g. Patroni vel omnino ſolennem. Per Bullam *Urb.* VIII. datam 13. Oct. 1638. ſtatuitur, ut ſi feſtum Corporis Chriſti incidat in Vigiliam S. Joan. Baptiſtæ, jejunium ſit pridie feſti Corporis Chriſti: & eo anno nihil ſit de Vigilia, ita *Mothier* in Ordine Div. Off. pro anno 1707. Idem ſtatuit *Leo* X., teſte *Nav.* in Man. c. 21. n. 11. De abſtinentia feſto S. Marci, videri debent dicenda l. 4. n. 1291.

1274. Q. 243. *Ad quæ jejunia teneantur Religioſi.* Rz. §. 1. Tenentur ad eccleſiaſtica juris communis, utì per ſe patet; non tenentur autem ad ea, quæ ſunt ſpeciali conſuetudine vel voto oppidanorum, apud quos reſident, inducta, quia non cenſentur pars Communitatis profanæ, ita *Dian.* p. 9. t. 7. R. 14., qui tamen p. 1. t. 9. R. 36. dixerat obligari generali conſuetudine recepta in aliqua civitate. Neque Religioſi Exempti tenentur ad illa, quæ à locorum Ordinariis inducuntur, quamvis jure novo teneantur obſervare feſta Diœceſana & ceſſationem à divinis tempore interdicti, ita *Sanch.* in Conſ. l. 5. c. 1. dub. 1. & c. 9. dub. 1. *Bonac.* de præcept. Eccleſ. d. ult. q. 1. p. 6. n. 5. *Caſtrop.* de Legibus d. 1. p. 24. §. 6. n. 11. aliique communiter cum *Dian* p. 1. t. 9. R. 36. & p. 10. t. 11. R. 36. contra *Villal.* & alios.

§. 2.

§. 2. Si Religiosus necdum expleverit annum 21., *Saa*, *Fagund.* uterque *Sanch.* & alii dicunt teneri ad jejunia sui Ordinis, tum quia videtur per votum renuntiasse privilegio ætatis, tum etiam quia obligatio Religionis & regulæ est alia ab obligatione temperantiæ, quam intendit lex Ecclesiæ: Sed *Med. Graff. Ascanius Tambur.* & alii dicunt non teneri, quia præsumi potest regulam non obligare eum sub mortali, quem non obligat Ecclesia; & utramque sententiam dicit probabilem & tutam *Thomas Tambur.* in Dec. l. 4. c. 5. §. 7. n. 6.; & n. 8. addit idem videri esse de sexagenariis Religiosis, posito enim quòd non teneantur jejuniis Ecclesiæ, de quo dicetur à n. 1317. probabile est, quòd lex Religionis proportionetur cum lege Ecclesiæ. 1276.

Q. 244. *An parens teneatur filios, vel dominus servos cogere ad jejunandum.* R. *Vega, Fill. Rodriq. Homob. Azor, Nav. Dian.* p. 1. t. 9. R. 28. *Steph.* t. 1. d. 5. n. 138. & alii dicunt teneri monere, si jejunare teneantur & non jejunent, attamen non teneri cogere, quia hoc videtur nimis durum: *Tambur.* §. 6. n. 3. putat satis esse, si moneant & objurgent, præsertim cùm nullam in eos spiritualem jurisdictionem habeant: *Sanch.* dub. 17., quamvis hoc admittat de dominis, tamen meritò dicit aliquando etiam famulis negandam cœnam, si probabiliter putent id profuturum: quòd autem filios attinet, rectè dicit, parentes teneri cogere filios, semper negando eis cœnam, quia tenentur corrigere & adigere ad observationem præceptorum. 1277.

Q. 245. *Quid notandum sit circa horam refectionis in jejunio.* R. Seqq. §. 1. Primitus erat hora 3. post

post meridiem aut sub vesperum, & ideo vocabatur cœna; nunc autem censetur 12. circiter: notat tamen *Sanch.* dub. 28. ex communi consuetudine esse medium 12., imò jam esse horam 11. dicunt *Sanch. Med. Angles* aliique; quod valet maximè de Religiosis, qui per privilegium etiam sine causa possunt unâ horâ anticipare, *Steph.* n. 121. *Tambur.* c. 4. §. 4. n. 3.

1278. §. 2. Videtur probabilius cum *Ilsf.* t. 4. d. 1. n. 39., quod anticipare collationem vespertinam notabili tempore & absque causa non sit mortale, quia etiam per hoc non tollitur substantia jejunii, quæ consistit in abstinentia à carnibus & refectione unica: unde si quis sine causa manè sumeret collationem & meridie prandium, aut manè vel meridie collationem & circa horam tertiam prandium, vesperi autem nihil, tantùm leviter peccaturum dicit cum aliis *Tambur.* n. 12. & 13. Addunt *Sanch.* d. 53. n. 2. *Tambur.* §. 3. n. 10. aliique apud *Sanch.* dub. 27. nullum esse peccatum, si in meridie sine causa fiat collatio & vesperi prandium, quia est magis ad finem legis, cùm sit major mortificatio, & *Sanch.* dicit esse verè probabile, sed *Diana* p. 11. t. 3. R. 9. & *Castrop.* §. 3. n. 6. dicunt esse veniale, quia est alienum ab usu Ecclesiæ, quamvis fateantur inter causas justas esse venationem aut piscationem, etiam recreationis causâ, item faciliorem expeditionem negotiorum, tractationem hospitum &c.

1279. Q. 246. *Quomodo licitum sit interrumpere prandium die jejunii.* R. §. 1. Si quis interrumpat ob negotium, *Pasq.* decis. 121. putat eum posse complere prandium absoluto negotio, quamvis hoc

hoc duraret usque ad vesperum, quia cùm illa interruptio sit involuntaria, prandium, ad quod jus habet, manebit complebile per sequentem comestionem: contradicit *Tamb.* in Dec. l. 4. c. 4. §. 2. n. 18., non enim apparet, quomodo id, quod vesperi comedit, possit cum cibo jam digesto facere unam comestionem, hinc *Diana* & *Lezana* dicunt non debere intercedere plùs, quàm unam vel duas horas, nam duas etiam admittit *Sanch.*, quamvis *Escob.* putet id esse nimiùm, ideoque cum *Tambur.* tantum unam concedat: nihilominus *Leander* & *Steph.* t. 1. d. 5. n. 113. probabiliter sic distinguunt, si interrumpat ultra duas horas, & priùs sumpserit, quantùm satis est ad jejunium sine magno incommodo tolerandum, non poterit redire; si autem priùs non sumpserit tam multum, dicunt cum *Pasq.*, quantumcunque sit serò, posse redire, dummodo retinuerit intentionem redeundi, quæ uniat illas duas comestiones in unum prandium.

§. 2. Quando est tempus prandii, potest ministrans vel legens ad mensam sumere cibum, etiam in magna quantitate, per horam circiter ante prandium suum, & postea hoc complere expleto suo servitio, *Sanch. Leand. Tamb.* n. 17. & alii cum *Dian.* p. 10. t. 14. R. 61. Ratio est, quia habet jus tum incipiendi prandium cum aliis, occurrente autem negotio, quale est tale servitium, licitè interrumpit. 1280.

§. 3. Si quis finierit prandium & plicarit mappulam cum proposito nil ampliùs comedendi, item si surrexit à mensa etiam gratiis actis, potest intra quadrantem, utì docent *Fill.* & alii 1281.

apud

apud *Dian.* p. 1. t. 9. R. 32., aut intra quadrantem & medium, utì habet *Tamb.*, mutatâ voluntate iterum assidere & comedere, quia moraliter censebitur una comestio; & ita etiam docet cum aliis *Sanch.* in conf. l. 5. c. 1. dub. 24. Hinc absolutè tenent *Less.* l. 4 c. 2. n. 11. & alii contra *Nav. Val. Castrop.* t. 30. D. 3. p. 2. §. 2. n. 2. si quis sufficienter refectus surrexit animo non revertendi, posse post interpositum temporis intervallum mutatâ intentione redire & continuare prandium, cujus tempus adhuc durat; & hoc fatetur probabile *Laym.* l. 4. t. 8. c. 1. n. 6. licèt contrarium teneat.

1282. § 4. Si prandium differre debeas ultra horam communem, potes aliquid cibi sumere, ne vires deficiant aut stomachus dolore prematur, quia talis cibi sumptio censetur medicina, utì ex benigna interpretatione Ecclesiæ censent *Nav. Tol. Az. Saa, Val. Less. Laym.* cum *Castrop.* p. 2. n. 3.

1283. Q. 247. *Quamdiu liceat protrahere prandium.* R. Saltem ad duas horas, nec ultrà, utì volunt *Fagund.* & *Tambur.* in Dec. l. 4. c. 4. §. 2. n. 15., si enim liceret protrahere usque ad vesperum, etiam liceret sumere secundam refectionem post prandium, idem enim est, in ordine ad nutriendum corpus, intra tantum tempus incipere novam aut continuare eandem refectionem, quæ reipsa erit moraliter multiplex. *Nec refert*, quòd non semper edatur, sed fiat confabulatio, *nam* interea concoquit stomachus cibos ingestos, qui sufficiebant pro integro prandio: & licèt *Pasq.* cum *Gob.* in Quin. t. 5. c. 26. n. 8. excusent Germanos præcipuè ex consuetudine protrahendi etiam ad 4. & 5. horas, attamen nescio, an ista consue-

consuetudo approbetur: hoc tolerandum esset, si post duas circiter horas apponerentur sola bellaria vel leviores cibi, maximè si postea vesperi abstineretur à collatione, quæ sic censebitur quasi anticipari.

Q. 248. *Quid faciendum sit illi, qui die jejunii* 1284.
manè vel post prandium comedit. Rz. §. 1. Si manè sumpsit jentaculum non æquivalens plenæ refectioni, potest moderatè prandere, quia non amisit jus ad unam plenam refectionem, *Less. Laym.* c. 2. n. 14.; si autem non sumpsit nequidem æquivalens collationi vespertinæ, potest prandere & vesperi sumere collationem, *Diana* p. 10. t. 14. R. 61. *Tamb.* §. 3. n. 14., quod concedit *Turr.*, licèt malâ fide sumpsisset: Si tamen sumpserit æquivalens collationi vespertinæ, poterit sumere prandium in meridie vel vesperi, si autem sumat in meridie, *Diana & Tambur.* dicunt non posse sumere collationem vesperi, quia hanc sumpsit manè; si tamen esset graviter incommodum vesperi pati inediam, permittit eam etiam vesperi *Tambur.*

§. 2. Si per inadvertentiam manè sumpsit 1285.
jentaculum sufficiens ad prandium, secundùm *Fagund.* & alios apud *Laym.* & *Castrop.* n. 10. adhuc potest prandere, quia cùm sit factum ex ignorantia jejunii, non computatur pro prandio, ergo manet jus ad illud: sed probabilius est cum *Dian. Laym. Castrop.* & aliis non posse prandere, quia habuit unam plenam refectionem, & æquè nutritus est, sive sciens sive nescius ita jentârit, poterit itaque vesperi tantùm sumere collationem.

§. 3. Si ex malitia vel iter facturus manè pran- 1286.
dit,

dit, postea autem iter non agat, aliqui cum J. *Sanch.* d. 53. n. 2. & 6. putant posse iterum in meridie prandere, quia hora prandii est essentialis vel saltem circumstantia intrinseca jejunio, ergo hâc violatâ servari non potest jejunium; sed oppositum absolutè tenendum est cum *Sanch.* in Conf. l. 5. c. 1. dub. 28. n. 8. *Castrop.* §. 3. n. 5. & aliis, quia adhuc servari potest substantia jejunii, circumstantia autem illa præcipitur divisibiliter.

1287. §. 4. Si quis post prandium sumpserit aliquid cibi, tantò minùs sumere debet in collatione: si tamen ferme ad tempus collationis sumpsisset, quantùm pro collatione permittitur, deberet ab hac omnino abstinere, quia prior comestio censeretur fuisse collatio.

1288. Q. 249. *An satisfaciat legi, qui pridie vel in prandio ita replet ventrem, ut non sentiat difficultatem in die jejunii* R. Negant aliqui, quia agit contra finem legis, qui est maceratio corporis, sed *Bonac.* de præcept. Eccles. d. ult. q. 1. p. 2. n. 7. cum aliis multis probabiliùs affirmat, quia quamvis peccet contra temperantiam, tamen ponit objectum à lege præceptum, licèt non attingat finem illius, quod non requiritur, quia finis præcepti non cadit sub præceptum, alioquin qui per pisces plùs nutriretur quàm per carnes, non posset comedendo pisces satisfacere præcepto jejunii, quod nemo dicet.

1289. Q. 250. *Quid circa potum & res liquidas sit addendum.* R. Seqq. §. 1. Ad verum potum non est satis, quòd sit aliquid liquidum, alioquin lac & jusculum essent potus, sed requiritur, ut ex natura sua tantùm adjuvet ad alterandum corpus vel ad vehen-

vehendum & concoquendum alimentum, non autem nutriat solidas corporis partes; & ita vinum, mustum, cerevisia, vinum adustum aliique liquores ex herbis distillati, sunt merus potus.

§. 2. S. *Antonin. Alens. Richard. Rosel. Sylv.* & alii dicunt vino frangi jejunium, præsertim si manè bibatur, aut intendatur nutritio, & fiat in fraudem jejunii: sed absolutè negant *S. Th.* 2. 2. q. 147. a. 6. ad 2. aliique communissimè cum *Sanch.* dub. 23. *Laym.* l. 4. t. 8. c. 1. n. 7., quamvis etiam fiat ad sedandam famem, *Castrop.* p. 2. §. 2. n. 4.; imò licèt fiat in fraudem jejunii, inquit *Tambur.* §. 2. n. 4., quia Ecclesia tantùm prohibet hoc, quod de se est alimentum & tendit ad nutriendum corpus, neque intentio sumentis mutat rationem potûs, qui de se est tantùm ad sitim sedandam & refrigerandum sanguinem, quamvis etiam juvet ad vehendos & concoquendos cibos. 1290.

§. 3. De chocolata docent *Th. Hurt. Lop.* & alii non frangere jejunium; Idem tenet *Henriq.* v. *jejunium.*, referens *Urbanum* VIII. oblatis ingredientiis & in ejus conspectu confecto chocalate, de illo gustato dixisse, esse & manere potum: Idem responsum esse à Greg. XIII., Pio V. Paulo V. testantur plures DD., inquit *Ilsf.* t. 4. d. 1. n. 39. Idem defendit *Cardin. Brancatius* in dissertat. de chocolate: Et hanc sententiam *Dian.* p. 11. t. 6. R. 54., & *Tambur.* n. 7. dicunt esse absolutè probabilem. E contrà frangere jejunium docent plurimi alii cum *Lez.* & *Castrop.* suprà, probantque fusè *Tamb.* suprà & *Boudevv.* p. 2. q. 17. consideratis ingredientiis & vi nutritivâ illius: 1291.

nihilominus putant *Leand.* & *Dian.*, si non misceatur multùm illius materiæ, sed bibatur tenue, non frangere jejunium, secus si multùm misceatur, & coquatur instar densæ pultis; addunt saltem nunquam graviter frangere, nisi misceatur ultra duas uncias.

1292. §. 4. De lymoniade & hypocras docent *Leand. Murc.* & *Steph.* t. 1. d. 5. n. 91. non frangere jejunium, quia communiter non multùm miscetur materiæ comestibilis; & idem videtur esse de faba Kaffe: minimè autem frangit decoctum ex herba The, quod potissimùm est ad recreandos spiritus vel mitigandum sanguinem.

1293. Q. 251. *Quid circa ea, quæ ad hauſtum ſumuntur; item circa electuaria, tabacum & fructus.* R. §. 1. Communiter tenent omnes cum *Diana* p. 10. t. 14. R. 59. ratione potûs, ne noceat, non licere plùs panis vel cibi sumere, quàm mediam unciam, quia hæc quantitas commixta potui sufficit ad impediendum nocumentum. Rectè monet *Steph.* n. 112. his verbis, *puto de facto, ſub colore, ne potus noceat, ſæpius à variis aliqua ſumi, tantum ideo, ut potus magis ſapiat, quod profectò non licet.*

1294. §. 2. S. *Th. Laym.* & *Steph.* n. 92. dicunt licere electuaria, confecta seu conserva, ùt vocant, cùm accipiantur, non ùt alimenta nec in fraudem legis, sed ùt medicamenta aut præservativa, nisi acciperentur in magna quantitate: sed contradicunt *Fagund.* & *Diana*, R. 6., quia videntur habere rationem cibi, nec licere possunt nisi actu malè affectis pro medicina, vel de propinquo alioquì infirmandis ad præservativam.

§. 3.

§. 3. De tabaco docent omnes, quòd non frangat jejunium, quia non reficit solidas corporis partes sed tantùm spiritus. 1295.

§. 4. Docent *Vivald.* & *Pasq.* posse ad sedandam sitim comedi recentem uvam, pomum, lymonium, succum citrini, quia non sumuntur ut cibus, sed velut potus, maximè cùm in ore prius ferme resolvantur quàm deglutiantur. 1296.

Q. 252. *Quid circa collationem vespertinam sit addendum.* R. Hoc præcipuè advertendum est, quòd cùm collatio ista sit per consuetudinem introducta, in ea non liceat aliud circa quantitatem, qualitatem & tempus, quàm habeat consuetudo hominum timoratorum in unaquaque patria, ita cum aliis *Castrop.* t. 30. d. 3. p. 2. §. 2. n. 5. Auctores tamen etiam notant sequentia, 1297.

§. 1. Licita est talis collatio, quamvis fiat ad sedandam famem, vel sine ulla necessitate, *Sanch.* in Conf. l. 5. c. 1. dub. 25. n. 2. *Castrop.* suprà. 1298.

§. 2. Quod attinet ad quantitatem, sententiæ variant. *Lez. Steph.* & alii dicunt non licere nisi 4. uncias: (12. unciæ sunt libra seu unum pondo apud Veteres, 16. verò apud nos, *Less.* de vera ratione valetudinis conservandæ n. 14. in fine) *Suar.* & alii 12. Auctores cum *Dian.* p. 1. t. 9. R. 1. concedunt 6. imò & 8. uncias; sed alii dicunt illis tantùm licere 8., qui valde magno cibo indigent; hanc tamen restrictionem non admittunt *Azor*, *Fagund.* *Villal.* *Bonac.* *Q. Sanch.* *Castrop.* n. 7. *Tamb.* in Decal. l. 4. c. 5. §. 3. n. 1. *Sporer* in Th. mor. t. 1. c. 5. n. 30., sed absolutè tenent cum primis, ac dicunt posse saltem ex consuetudine ab unoquoque, sive multùm sive parùm comedente, sumi octo uncias, etiamsi fames per illas 1299.

planè extingueretur : videtur tamen probabilius dici, quòd quantitas restringi debeat ad quartam circiter vel quintam partem prandii, uti habet *Busenb.* Addunt *Laym. Regin. Castrop. Illsf.* t. 4. d. 1. n. 42. plus permitti illis, qui continuo dediti sunt studiis aliisque negotiis fatigantibus caput, quia spiritus in eis magis deficiunt. Similiter *Azor* t. 1. l. 7. c. 8. in fine, *Bonac.* de præc. Eccl. d. ult. q. 1. p. 3. n. 2. *J. Sanch.* d. 52. n. 9. *Laym.* l. 4. t. 8. c. 1. n. 9. *Fagund.* in præc. Eccl. 4. c. 4. n. 21. *Regin.* l. 4. d. 10. n. 185. *Steph.* t. 1. d. 5. n. 117. *Sporer* in mor. t. 3. p. 3. append. ad 3. præc. s. 2. ass. 3. §. 2. n. 26. *Taber.* p. 2. t. 1. c. 4. q. 7. aliique multi apud *Vind. Tab.* ad prop. 5. in collect. permittunt plus nobilibus, quia solent esse debilioris valetudinis & assueti magis substantioso cibo; sed bene limitant, si talis sit loci & timoratorum nobilium consuetudo.

1300. §. 3. Si quis ad duas uncias tantùm excedat quantitatem in collatione permissam, non peccat mortaliter; nam duæ unciæ non sunt materia gravis, *Vivald. Leand. Tamb.* aliique cum *Dian.* p. 10. t. 14. R. 57. Addit *Sporer* tertiam partem collationis adhuc esse materiam levem, adeoque si extra tempus non sumatur usque ad dimidium collationis, non fore mortale, quia talis quantitas videtur parva, & in se, & in ordine tam ad totum diem, quàm ad finem jejunii: non peccari autem mortaliter mutando tempus collationis illius vespertinæ, dictum est n. 1278.

1301. §. 4. Uterque *Sanch. Az. Dian.* p. 1. t. 9. R. 35. *Tamb.* n. 8. dicunt in vigilia Nativitatis Christi, etiamsi incidat in Sabbatum 4. temporum, posse accipi collationem duplo majorem, imò *Sanch.* dicit

dicit ex fructibus & conservis posse accipi ad satietatem; quod *Vivald.* extendit ad vigilias Paschæ & Pentecostes, quia sunt vigiliæ lætitiæ: sed attendenda est consuetudo locorum, hinc *Tamb.* n. 7. & *Mendo* d. 8. n. 10. negant licere, quia nempe in suis patriis necdum erat ista consuetudo, uti nec est in his.

§. 5. *Az. Bonac. Pasq. Vivald.*, uterque *Marchant. Wiggers*, *Sporer*, *Burgh.* cent. 1. cas. 74. dicunt vesperi spectandam esse tantùm quantitatem non autem qualitatem, hinc sumi posse 4. partem offæ, piscis & similium, quæ quis in prandio solet comedere; nec dissentit *Tamb.* n. 3. dicens non constare de obligatione in contrarium: sed contradicunt AA. plures quàm 30. cum *Dian.* R. 1., & pluribus p. 10. t. 14. R. 58. item *Lez.* & alii cum *Steph.* n. 115., nisi alicubi prævaluerit consuetudo, quâ standum est. 1302.

§. 6. *Castrop.* n. 4. & 6. *Fill.* t. 27. p. 2. c. 2. n. 11. negant licitum esse pro collatione permiscere panem & vinum aliúmve liquorem, & inde coquere velut offam, quia iste liquor non retineret rationem potûs, sed propter coctionem ex illo & materia solida fieret unus cibus solidus excedens consuetam quantitatem collationis; & hæc sententia est probabilior, quamvis *Az. Boss.* & alii cum *Diana* p. 1. t. 9. R. 34., & p. 10. t. 14. R. 58. putent adhuc licere, cùm non augeatur substantia, sed tantùm temperetur qualitas in ordine ad faciliorem concoctionem; sicque miscebit saltem stomachus & concoquet ad similem nutritionem, quod *Laym.* l. 4. t. 8. c. 2. n. 9. fatetur probabile, attamen non approbat, quia videtur esse contra consuetudinem; 1303.

si tamen adsit causa, uti stomachi infirmitas, dicit nullum fore peccatum : Addit piscem insumatum sumi posse ; item lactucam elixatam, ut cruditas tollatur : admittunt etiam ova *Vivald* & *Pasq.*, quando licitum est hæc comedere, sed iterum contradicunt *Tamb.* suprà & *Diana* R. 57. debetque etiam in hoc attendi ad consuetudinem locorum.

1304. Q. 253. *Quid præterea notandum sit circa parvitatem materiæ in carnibus.* R. §. 1. Eam dari, præter citatos à *Busenb.*, docent *Merol. Hurt. Pasq. Trull Gob.* in Quin. t. 5. c. 23. n. 233. *Diana* p. 5. t. 3. R. 32., qui p. 10. t. 14. R. 32. vocat hanc sententiam communem. Ratio est, quia prohibentur carnes prout sunt nutritivæ seu refectivæ virium, sed parùm carnis parùm nutrit, ergo etiam parùm, sive sub parvo peccato prohibetur. *Nec obstat*, quòd hoc præceptum sit negativum, *nam* etiam præceptum non furandi est negativum, & tamen in eo datur parvitas materiæ.

1305. §. 2. Difficultas major est in designanda parvitate materiæ : *Bonac. Hurt. Trull.* parvam materiam dicunt, modicum, sive exiguum frustulum ; alius apud *Dian.* p. 1. t. 12. R. 32. dicit, non plùs, quàm quod licet libatoribus ciborum apud Reges : *Sporer* in Th. mor. t. 1. c. 5. n. 30. concedit mediam aviculam, sed cùm non determinent pondus, necdum scitur quantitas. Quidam recentior apud *Gob.* dicit materiam parvam esse, si non superet 8. uncias, sed meritò rejicitur ab omnibus. *Escob.* ponit, si non sit plus quàm uncia ; *Pasq.*, si non sit plùs, quàm media uncia ; *Leand.* & *Dian.* putant, hoc esse adhuc

huc nimis laxum, unde dicunt non debere excedere octavam partem unciæ : Denique *Illf.* t. 4. d. 1. R. 36. universaliter dicit materiam illam esse parvam, quæ non potest homines ad frequentem sui sumptionem allicere, quia nempe tam parva est, ut homo non curet eam unâ die sumere in ordine ad nutritionem.

Q. 254. *An jejunium frangatur sæpius per diem comedendo pauca.* R. Affirmativè, hinc *Alex.* VII. damnavit hanc 29. prop., *In die jejunii, qui sæpius modicum quid comedit, etsi notabilem quantitatem in fine comederit, non frangit jejunium.* Ratio autem est, quia partes illæ uniuntur in effectu, qui est notabilis nutritio & roboratio corporis, singulæ enim partes cibi, sive simul sive successivè sumantur, addunt robur, & hic effectus roborationis manet simul post sumptas omnes partes, hoc autem est graviter contra finem præcepti intendentis mortificationem carnis, utì pluribus deducunt *Mendo* d. 8. q. 5. & *Du Bois*, ad hanc prop. damnatam. 1306.

DUBIUM II.

Quæ causæ excusent à Jejunio.

RESP. Hæ sequentes, I. Superioris dispensatio : quâ tamen non est opus, si necessitas sit evidens, sed in dubio tantùm : idque sive ad esum carnium, sive ad secundam refectionem. Talis autem Superior est Episcopus & Parochus, etiam præsente Episcopo, quando legitima consuetudo sic habet : Imò *Sylv.* & *Sanch. de Matrim. l.* 8. *d.* 9. *n.* 27. & *in consil. l.* 5. *c.* 1. *d.* 5. *n.* 18. 1307.

»absolutè affirmant, posse dispensare præsente »Episcopo: quia, inquit, ad Episcopum non re»curritur in minimis, ùt usus habet; quod Epi»scopi sciunt, & non contradicunt: Verùm id »totum pendet ab usu & consuetudine, sine qua »non licebit. *V. Trull. l. 3. c. 2. d. 7.* Item Prælatus »(& in ejus absentia, Vicarius illius, ùt habet »*Sanch. l. c.*) respectu suorum Religiosorum: non »tamen Confessarius, licèt privilegiatus, si non »sit Parochus; quia non habet jurisdictionem in »foro externo, *Sanch. l. c.* contra *Palaum*; Unde »tantùm potest judicare de justitia causæ. Causa »autem valida ad dispensandum, erit, vel vera, »vel quæ talis putatur; sufficit enim credulitas »inculpata. Item, cùm quis bonâ fide putat se à »jejunio excusari, etsi causa insufficiens sit, tan»tùm venialiter peccare, docet *Caj.*, At si verè »bonâ fide putet, se planè excusari, nullo modo »peccare videtur.

» II. Causa est impotentia, quâ excusantur, qui »sine notabili damno non possunt jejunare; ùt »sunt juniores, usque ad annum 21. completum; »quibus tamen post 7. annum carnes dari non »debent. Item debiles, infirmi, convalescentes, »prægnantes, lactantes, &c. Ratio, quia hi omnes »egent alimento multiplicato, utì & senes com»muniter sexagenarii, nisi evidenter constet pos»se jejunare sine damno. In dubio autem, an pos»sint, non tenentur cum periculo tentare fortu»nam; quia cùm de ætate constet, & robur sit du»bium, non est exspectandum, donec deficiat, »tunc enim irrecuperabilis est defectus, *Gran. t. 2. d. 6. tr. 3. p. 1. dub. 6. §. 5. n. 9. Escob. Lay. l. 4. tr. 8 c. 3.*

Tann.

Tan 2.2.d.3 q.3 d.5. Fill t. 27. p. 2. c. 6. &c. communiter, contra Nav. Sa, Sanch. de Matr. to. 2. l. 7. d. 32. n. 17. & Consil. l. 5. c. 1 d. 4. n 7. Ita Dia. p 1 t. 9. R. 20. &c. qui absolutè, sine omni restrictione sexagenarios omnes à jejunio liberant: Quam sententiam Trull. tanquam communiorem, & magis conformem tempori; & imbecillitati humanæ, ùt ait, sequitur (cum Molfez, Ortiz &c.) n. 3. præsertim cùm scrupulis, quibus exponit contraria, liberet. Quidam insuper id extendunt ad eos, qui pro toto vitæ tempore certis diebus voverunt jejunium, adduntque esse probabile, quòd sufficiat, si annus 60. sit inchoatus, eò quòd is in favorabilibus habeatur pro completo. Dia. p. 5. t. 14. R. 38. ex Naldo, & Sanch. n. 6. Item p. 9. t. 7. R. 73. ex Trull. & aliis 6. Eâdemque ætate (ùti & ante annum 21.) Regulares non teneri ad jejunia sui Ordinis, probabile affirmat Dia. ex aliis 4., qui etiam probabile censet excusari fœminas quinquagenarias, ex aliis 4. Denique pauperes, qui non habent alium cibum præter prohibitum, vel non sufficientem pro unica refectione. V. Sanch. l c. d. 15. in Consil. ubi dub. 14. ex Nav. Gabr. Angl. excusat eos, qui laborant tertianâ vel quartanâ; item qui ex vacuitate stomachi notabilem capitis dolorem vel vertiginem patiuntur, vel totâ nocte calefieri, aut dormire non possunt. Neque hos teneri manè sumere collatiunculam, & vesperi cænam, notat Dia. p. 1. t. 9. R. 51. ex Fill. & aliis 3., quia nemo tenetur pervertere ordinem refectionum.

III. Causa est, labor vel officium, cum quo jejunium non possit consistere, qualis est agricolarum & multorum opificum, ùt fabrorum, pi-

»storum, sutorum, &c. (etsi de sutoribus neget »*Angl.* cujus sententiam *Sanch. consil. l. 5. c. 1. dub. 7.* »*n. 5.* dicit esse veram, si non suant, sed tantùm »scindant corium, & materiam præparent) non »tamen pictorum, sartorum, quorum labor exi»guus est. Excusat etiam *Lay. l. 4. t. 8. c. 3.* figulos, »argentarios, ferrarios, lignarios, fullones, cœ»mentarios, coriarios, & textores. *Dia p. 4. t. 4 R.* »*134* & *Gordonus to. 2. l. 6. q. 18. c. 6.* versantes præ»lum typographicum, non tamen typorum com»positores. Fossores autem, ferrarios, & similes, »etiam die uno, vel altero, quo non laborant, ex»cusat *Az. &c.* cum *Dia. p. 1. t 9. R. 9* Similiter »excusatur, qui pedibus facit iter per magnam »diei partem, ùt ait *Sanch. dub 10. n. 3. V. Fill. n. 119.* »Ratio horum omnium est, quia communiter ho»rum vires non sufficiunt ad hujusmodi labores »cum jejunio.

» Dixi, *pedibus*; quia multi non excusant equites: »longa tamen equitatio ad plures dies, ùt docet »*Fill. n 122.*, meritò excusat: Ubi etiam concedit »ob labores præcedentes, & subsequentes posse »aliquem excusari, si probabiliter debilitatus, vel »debilitandus putetur, ita ut officio rite fungi ne»queat. *V. Bon. to. 2. de præc. eccles. d. ult. q. 4. n. 11.* »Ex eodem capite Doctores excusant conjugem, »si debitum reddere non possit, quando jejunat, »uti & uxorem, quæ ob maciem non possit cum »jejunio se viro gratam præstare, *Bon. n. 14.* Atque universim loquendo nemo tenetur opus, »ad quod obligatur, omittere ob præceptum »jejunii, ait *Caj.*, quod intelligo, nisi ista obli»gatio sit valde levis, & rationabiliter postponen»da obligationi jejunii.

IV.

IV. Est pietas, vel majus bonum. Unde excu-» santur, qui cum jejunio non possunt vacare o-» peribus melioribus, v. g Concionatores, Præ » ceptores ordinarii, Confessarii, Cantores, &» quotquot opera charitatis & misericordiæ, tam» corporalia, quàm spiritualia exercent, etiam ob» mercedem, si ea cum jejunio peragere non pos-» sunt. *Fill. n. 24. Azor p. 1. l. 7. c. 28. Fern. Navar. Sylv.* » *Fag. &c.* Atque hi quidem omnes intelligunt; &» ferè addunt, quando eorum labores cum jeju » nio non possunt consistere, *Diana* autem (abso-» lutè loquendo) *p. 1. t. 9. R. 9.*, Prædicatores, qui» diebus quadragesimalibus, (intellige omnibus)» concionantur, putat à jejunio excusandos, quia,» inquit, summo opere laborant: non item eos,» qui Dominicis tantùm concionantur, nisi sint» debiles, *Sanch.* tamen *d. 13. n 6. 7. & 8. Trull. l. 3. c.* » *2. d. 7.* putat à jejunio Quadragesimæ communi-» ter, & regulariter excusari eos, qui ter vel quater» in hebdomada concionantur, cùm fervore. De» Lectoribus verò *Dian. l. c.* cum *Fag p. 4. l. 1. c. 8.* » *n. 19* censet, non omnes excusandos, sed eos» tantum, quorum labor est improbus; vel qui» ita sunt debiles, ut satisfacere non possint. Idem» ferè sentit *Sanchez*, licèt *l. c.* putet, Lectores» eos, qui quotidie quatuor lectiones legunt,» (ùt in Societate faciunt præceptores gramma » ticæ) satisfacere, si mediâ Quadragesimâ, sive» ter in hebdomada jejunent, eò quòd sit magnus» labor, & paucis annis sic fatigentur, ut progre-» di non possint. Sic ille. Verùm præstat, ut Su-» periores, ad tollendum scrupulum, cum tali-» bus dispensent, (ùt monet idem *Sanch. l. c.*)» nam in omnibus istis, regula certa & universa-»

lis

»lis ſtatui non poteſt alia, quàm quòd lex Eccleſiæ »non obliget cum magna difficultate, ùt notat »Lay. n. 3.

» V. Charitas, vel etiàm urbanitas ſecundùm »quoſdam excuſat à veniali eum, qui die jejunii »rogatus ab amico, modicum cibi ſumit. Med. »Fag. Fill. Dia p. 1. t. 9. R. 29.; vel qui ad excitan»dum infirmorum appetitum, comedit parùm, »etiam carnis. Nav. Sanch. Dian. p. 5. t. 5. R. 32.

ADDENDA.

1308. Quæſt. 255. *Quid notandum ſit circa diſpenſationem in jejunio.* Rz. Seqq. §. 1. Ad diſpenſandum cum particularibus ſufficit una ex cauſis à jejunio non totaliter, ſed aliquo modo, attamen non ſufficienter excuſantibus; item ſecundum dicta l. 1. n. 804. ſatis eſt, ſi dubium ſit, an cauſa ſufficiat necne, ſi enim cauſa eſſet gravis & certa, non eſſet opus diſpenſatione, ita cum aliis *Illſ.* t. 4. d. 1. n. 49. Quòd ſi Superior advertat cauſam adhuc eſſe minus ſufficientem, *Tamb.* in Dec. l. 4. c. 5. §. 7. n. 60. & alii ſuadent miſceri aliquam commutationem, v. g. in Orationem vel eleëmoſynam. *Dixi*, cum particularibus, nam pro diſpenſatione univerſali, quâ utentur etiam alii multi, in quibus fortè cauſa non ſubſiſtet, utì ſi diſpenſetur propter communem penuriam piſcium, quos tamen multi nobiles & divites habere poſſent, videtur requiri certitudo cauſæ rationabilis nunc exiſtentis, qualis eſſet periculum morborum propter piſces infectos, non quòd certum eſſe debeat tales morbos eſſe ſecuturos, ſed quòd nunc debeat certò eſſe prudens metus & periculum, quòd morbi ſint inde probabiliter ſecuturi, ita

ita ut requiratur certitudo periculi, non tamen certitudo eventûs. Ratio est, quia lex universalis jejunii est in certa possessione, à qua universaliter dejici non debet propter dubiam causam, hæc enim videtur esse mens Ecclesiæ sollicitè inquirentis in causas majores pro universali dispensatione, quamvis pro particulari in favorem hujus vel illius personæ non ita rigidè procedat, eò quòd lex communis ipsius adhuc retineat observantiam sui quoad reliquos.

§. 2. Si quis initio Quadragesimæ obtineat dispensationem à jejunio ob morbum, à quo post dies 8. integrè sanetur, *Salas & Burgh.* cent. 1. cas. 24. putant manere dispensatum pro reliqua parte Quadragesimæ, tum quia lex est sublata, nec redit sine nova voluntate Superioris, tum etiam quia dispensatio cum justa causa semel facta non revocatur, & favent dicta l. 1. n. 840.; sed contrarium est probabilius cum *Sanch.* De Matr. l. 8. d. 30. n. 4. *Steph.* t. 1. d. 5. n. 128. & aliis, quia dispensatus tantùm potuit petere pro tempore, quo erat causa, & dispensans censeri debet dispensasse tantùm pro eodem tempore, alioquin illicitè dispensasset, ergo cessante causâ cessat dispensatio: opposita tamen sententia haberet locum, si dubium esset, an perfecta sanitas sit obtenta; item pro scrupulosis. Vide dicta l. 1. n. 796. in fine ante Appendicem, item n. 808. 1309. 1310.

§. 3. Apud Religiosos possunt in jejunio cum subditis suis dispensare Provinciales & Superiores locales, ita *Azor* t. 1. l. 7. c. 18. q. 6. *Castrop.* t. 30. d. 3. p. 2. §. 5. n. 12.; non tamen Abbatissa, nec Medicus, cùm careant jurisdictione spirituali, *Tamb.* n. 62. cum communi. Quivis tamen homo

homo prudens, & præcipuè Medicus, potest declarare talem esse statum infirmi, ut non compatiatur jejunium, quo posito per se desinit ejus obligatio: quòd si status ille permaneat dubius, à Superiore petenda est dispensatio; si tamen sit dubium de gravi damno secuturo ex jejunio, non esse opus dispensatione docent *J. Sanch.* & *Caram.*, sed tenendum est oppositum cum *Sanch.* & *Ilsf.* suprà, nisi adiri non posset Superior, & periculum esset in mora, quia lex manet in possessione.

1311. §. 4. In plerisque Diœcesibus possunt Parochi per consuetudinem dispensare in jejunio, etiam quoad esum carnium, cum particularibus personis; quod specialiter de Diœcesi Monasterienſi verum est, saltem pro locis, in quibus non residet Episcopus vel Vicarius ipsius, imò & pro his locis dicunt se facultatem habere Parochi saltem per consuetudinem, nec improbavit Celsissimus Episcopus à me interrogatus, cùm & fiat in urbe Roma, in qua Papa & ejus Vicarius residet; & ita tenent etiam plures cum *Leur.* p. 1. q. 437. n. 1.

1312. §. 5. Si Episcopus in Quadragesima dispensans permittat diebus Solis, Lunæ, Martis & Jovis carnes, dubium manet, 1. An in die Solis licitum sit, quoties quis volet, carnes comedere: 2. An illi, qui per ætatem vel labores possunt plures refectiones sumere, etiam possint pluries illis diebus vesci carnibus: Et de his interrogandus est dispensans, quia non ubique est eadem omnium voluntas.

An illi, cui permissus est esus carnium vel secunda refectio, hocipso permissæ sint etiam plures, dictum est à n. 1269.

Nimiam

Nimiam esse in Episcopis, Medicis, Confessariis facilitatem dispensandi vel declarandi in jejunio & carnibus, conatur persuadere *Etiz.* in doctr. morum l. 6. q. 16. §. 11., qui videri potest. Medicum autem dispensare non posse, dicetur l. 4. n. 1538.

Q. 256. *An dispensatus ad carnes valetudini servientes, v. g ad gallinas, possit comedere omnis generis carnes etiam nocivas, v. g. porcinas.* R. Affirmat *Tamb.* in Dec. l. 4. c. 5. §. 1. num. 8., sed oppositum videtur probabilius, quia expressio illarum carnium satis significat mentem dispensantis esse ad has restrictam, maximè cùm pro illis non sit ratio dispensandi, quæ erat conducentia ad valetudinem. *Nec obstat*, quòd privilegia sint amplianda, *nam* nego hoc esse privilegium, sed est pura dispensatio à communi lege & consuetudine, adeoque odiosa & restringenda, secundùm dicta l. 1. n. 798. Si tamen propter valetudinem dispensatum esset in genere ad carnes, videtur licitum comedere quascumque, etiamsi hæ aut illæ in communi non habeantur salubres, fortè enim proderunt huic subjecto, maximè si ad illas sit magnus appetitus, nec immodicè sumantur; foretque aliàs nimis expositum scrupulis, cùm nesciamus, quænam obsint aut prosint magis. 1313.

Q. 257. *Quid addendum sit circa tempus vel ætatem, in qua obliget lex jejunii.* R. §. 1. Probabilius est contra *Nav.* & alios, quòd adolescentes etiam valde robusti non teneantur jejunare ante annum 21. completum, nequidem aliquibus diebus, utì volunt *Silv.* & alii: Ratio est, quia Ecclesia illos solos obligat, qui incipiunt corpore consistere, 1314.

sistere, licèt hic vel ille sit satis robustus, tamen leges non attendunt ad hoc, quod rarò est, sed quod communiter, omnes autem communiter crescunt & firmantur saltem usque ad annum 21. completum, adeoque tum indigent majori alimento, ita cum communi *Sanch.* in Cons. l. 5. c. 1. dub. 2.

1315. §. 2. Qui post diligentem inquisitionem adhuc dubitat, an annum 21. expleverit, non tenetur jejunare, quia libertas ejus est in possessione contra præceptum, *Bonac.* de restit. d. 1. q. 2. p. 2. num. 11. aliique multi cum *Diana* p. 4. t. 3. R. 21.

1316. §. 3. Si quis compleat annum 21. in Quadragesima, tenetur reliquo tempore jejunare, etiamsi unicus dies supereresset, quia præceptum illud divisibiliter obligat ad singulos dies, *Sanch.* suprà dub. 2., imò idem *Sanch.* de Matr. l. 2. d. 24. n. 23. & post eum *Lez.* v. *Annus* n. 9. ac v. *Ætas* n. 8., docent si compleat hora octavâ manè, teneri reliquo die jejunare, sed contradicunt in hoc ultimo *q. Sanch. Loth. Diana* p. 1. t. 9. R. 49., eò quòd præceptum hoc videatur respicere diem integrum veluti individuum objectum, adeoque si non comprehendat totum, nec comprehendere partem: utraque opinio est satis probabilis: debere tamen ejusmodi tempora considerari Ecclesiasticè quoad inceptionem & desitionem obligationis, diximus l. 1. n. 584.

1317. §. 4. Viros omnes, hoc ipso quòd annum 55. attigerint, excusant aliqui teste *Diana* p. 11. t. 3. R. 9., sed rejiciuntur communiter ab omnibus: sexagenarios tamen, quamvis adhuc robustæ sint valetudinis, præter citatos à *Busenb.*, absolutè

solutè excusant *Trull. Llamas*, *Angles*, *Portell*, *Q. Sanch. Castrop.* n. 6. *Tamb.* § 7. n. 1. *Steph.* n. 124. *Burgh.* cent. 3. cas. 4., & ita sentiss. etiam *Pium V.* dicit *Diana* p. 1. t. 9. R. 20., addens se existimare sexagenarios certò & infallibiliter excusari, quia sunt senes, ætas autem senum est inconstans & infirma, seu media inter morbum & sanitatem, inquit *Galenus*, imò senectus ipsa est morbus, ergo meritò à jejunio excusat; putat tamen *Illf.* n. 45. annum 60. debere esse completum, licèt alii apud *Busenb.* teneant oppositum. E contrà sexagenarios teneri jejunare, si per præsentes vires commodè possint, docent *S. Antonin. Az. Med. Tol. Less. Val. Bacho*, *Lez. Tann. Fagund. Fill. Bonac. Laym.*, quia certum est illos ante annum sexagesimum fuisse obligatos, & dubium est, an per sexagesimum eximantur, ergo lex est in possessione, à qua dejici non potest per dubium superveniens, ergo si aliunde non dejiciatur, perget obligare: Cur autem certa ætas, nempe annus 21., statuatur pro inceptione, & nulla statuatur pro desitione legis, hæc est disparitas, quòd omnes usque ad annum 21. adolescant & debeant firmari, è contrà multi post sexagesimum non deficiunt notabiliter.

§. 5. Mulieres quinquagenarias absolutè excusari putant *Narbona*, *Mach. Pelliz. Loth.*, neque damnare audet *Diana* p. 9. t. 7. R. 73., quia citiùs senescunt, & de se sunt debilioris complexionis: sed *Sanch.* dicit sententiam illam non esse tutam, *Laym. Fagund. Q. Sanch. Tamb.* n. 5. dicunt esse improbabilem, nam dato, quòd priùs senescant, etiam minùs 1318.

macerantur jejunio; & quamvis debiliores sint, etiam indigent non tantùm minoribus viribus, sed etiam minore alimento: si quæ tamen sit notabiliter debilior, poterit per malam valetudinem excusari; estque etiam major causa cum talibus dispensandi, uti notant *Sanch.* de Matr. l. 7. d. 32. & *Pasq.* decis. 257., qui quamvis citentur pro contraria sententia, tamen plùs non videntur velle.

1319. §. 6. *Sanch.* & alii cum *Tamb.* n. 9. putant eum, qui vovit jejunare totâ vitâ diebus Veneris, post annum 60. non obligari, eò quòd votum videatur obligare secundùm modum legis Ecclesiasticæ: Sed *Laym.* dicit sententiam illam esse improbabilem, quia obligat quidem secundùm modum legis Ecclesiasticæ, quantùm ad formam & modum jejunandi, non autem quantùm ad personas, alioquin qui ante annum 21. vovisset jejunare, tum non teneretur, quia Ecclesia tum non obligat eum; Ratio itaque à priori est, quia potest aliquis per votum sibi imponere obligationem, licèt talem ei non imponat Ecclesia. Vide hìc p. 1. à n. 438.

1320. §. 7. Si alicui per dispensationem ad ineundum Matrimonium, loco voti castitatis sit subrogatum jejunium omni die Veneris, *Tambur.* n. 12. putat excusari post annum 60., sicuti excusaretur, si incideret in morbum; sed oppositum videtur tenendum, nam etiam post annum 60. obligaretur ad castitatem, subrogatum autem sapit naturam illius, cui subrogatur, Cap. 1. & 2., *Ut lite pendente*, & ratio à priori est, quia videtur sic facta commutatio, quam-

quamdiu vis frui Matrimonio, tamdiu utere jejunio: quòd autem non obligetur, si incideret in morbum, ideo est, quia jejunium tum illi esset graviter noxium aut moraliter impossibile, uti supponitur, tum autem non obligat Ecclesia: Vide tamen iterum dicta p. 1. n. 439.

Q. 258. *Quid circa pauperes sit notandum.* R. 1328. Seqq.

§. 1. Pauperes tenentur jejunare eo die, quo simul habent plenum prandium, nisi ex præcedente inediâ ita essent debilitati, ut jejunium commodè ferre non possent, ita *Sanch.* in Cons. l. 5. c. 1. dub. 15. Lez. aliique cum *Steph.* t. 1. d. 5. n. 130. Pro prandio tamen debito non sufficiunt panis, olera & fructus, uti docent *Sanch. Angles, Pasq.* aliique apud *Dian.* in Comp. v. *Jejunium*, n. 14. Neque solus panis & vinum, inquit *Tamb.* in Dec. l. 4. c. 5. §. 7. n. 34., sufficerent tamen pro uno vel altero die, uti notant idem *Tamb.* & *Sanch.* suprà. Addit *Pasq.* ad debitam ejusmodi refectionem requiri, ut pro potu adsit vinum vel saltem cerevisia, ubi non adest vinum, sed *Diana* p. 10. t. 12. R. 25. & t. 16. R. 77. aliique contradicunt, quia potest, per se loquendo, sine tali potu consistere plena refectio. 1322.

§. 2. Toleratur apud nos consuetudo, inquit *Laym.* l. 4. t. 8. c. 3. n. 3., ut reliquiæ carnium, quæ in Bacchanalibus non sunt absumptæ, dentur pauperibus absumendæ. 1323.

§. 3. Qui pro sufficiente refectione non habet cibos esuriales, potest ova, aut his deficientibus carnes comedere, quia benigna mater

Ecclesia non censetur velle totâ die ad panem, aquam & pauca legumina adstringere, *Sanch. Dian.* & alii: quod multi cum *Vivald.* & *Pasq.* decis. 49. dicunt etiam de divite, qui ad hospitium venit, in quo haberi non possunt cibi esuriales, negant tamen hoc *Leand. Diana* p. 10. t. 14. R. 59. *Steph.* n. 96., si tantùm uno die non haberet alios cibos præter panem, nisi esset persona delicata aut è contrà valde robusta, quæ sine carne commodè saturari non posset.

1324. Q. 259. *An excusetur, qui magnam in jejunio sentit difficultatem, vel jejunans dormire non potest.* Bz.

§. 1. *Med.* & *Fill.* t. 27. p. 2. n. 125. simpliciter negant aliquem excusari ob difficultatem, quia finis jejunii est mortificatio, quæ est victoria difficultatis: è contrà *Bonac.* in Decal. d. ult. q. 1. p. ult. n. 15. simpliciter affirmat, quia magna difficultas videtur æquivalere magno incommodo, quod à tali lege humanâ excusat; neque opus est incommodum magnum esse præsens, sed satis est rationabiliter timeri, inquit *Tamb.* n. 14., qui tamen postea n. 47. cum *Pasq.* decis. 296. probabiliùs sic distinguit, si difficultas oriatur ex habitu vitioso, v. g. intemperantiæ, tenetur hanc vincere & jejunare, ob rationem *Fill.*; si autem oriatur ex naturali conditione stomachi nimis calidi & voracis, potest sumere, quantùm sufficit ad temperandum hoc grave incommodum, ob rationem *Bonac.* Similiter si quis nimiam difficultatem haberet ob debilitatem stomachi, deberet manè sumere aliquid per modum medicinæ, nec ideo impedi-

retur

retur ab ordinaria collatione vespertina, *Sanch.* dub. 22.

§. 2. Qui dormire non potest, nisi vesperi plenè refectus, debet in prandio sumere collationem & vesperi prandium, ita multi contra utrumque *Sanch. Dian.* p. 1. t. 9. R. 51. *Castrop.* §. 5. n. 9. *Tamb.* n. 14. *Loth.* & alios, qui dicunt non teneri hunc ordinem invertere, sed sumpto secundùm consuetudinem prandio posse iterum plenam refectionem sumere vesperi : Ratio nostra est, quia sic potest commodè servari substantia jejunii, qui autem tenetur ad finem, etiam tenetur ad media non difficilia : & idem est, si quis non posset jejunare, nisi sumpto manè jentaculo, ut fatetur *Sanch.* dub. 27. n. 4. Similiter dub. 32. docet teneri comedere ova, qui aliter non posset servare jejunium ; addo ego etiam carnes, quia cum harum esu consistit jejunium, secundùm dicta n. 1269. 1325.

Q. 260. *An excusetur puella vel vidua volens nubere, si jejunio reddenda esset deformis.* R. Affirmant *Lop. Sanch. Tambur.* n. 45. *Boudevv.* p. 1. q. 44. *Loth.* apud *Steph.* n. 131., quia si propterea minùs desideretur, est notabile damnum : signum autem tantæ jacturæ tum erit, si ita color deperderetur vel induceretur macies, ut talis fœmina visa, statim de eo defectu notaretur, ita *Tambur.*; verùm non facilè erit periculum illius incommodi, rarò enim notabiliter deformabitur homo propter jejunia ordinaria Ecclesiæ, unde sententia illa vix pro praxi habebit locum. 1326.

Q. 261. *An excusetur, qui habet duo cauteria.* R. Affirmat *J. Sanch.* d. 54. n. 17., quia talis redditur 1327.

maximè debilis, teste experientiâ aliquorum ab eo consultorum: sed opinio illa sequenda non est, nisi concurrant plures circumstantiæ debilitatis vel laboris, nam experientia contraria probat, quòd cum duobus imò & pluribus cauteriis, per se loquendo, commodè stare possit jejunium, uti rectè *Pasq.* decis. 266.

1328. Q. 262. *Quid addendum sit circa excusationem quorundam ratione laboris vel officii.* 82. Seqq.

§. 1. Quivis labor non excusat à jejunio, nam *Alex.* VII. damnavit hanc 30. prop., *Omnes Officiales, qui in Rep. corporaliter laborant, sunt excusati ab obligatione jejunii, nec debent se certificare, an labor sit compatibilis cum jejunio.*

1329. §. 2. Ars ex se laboriosa liberat unumquemque à jejunio, etiam robustum & potentem cum eo labore jejunare, quia Ecclesia non includit sic laborantes, & lex est secundùm id, quod communiter est, communiter autem non possunt homines cum ejusmodi labore jejunare: E contrà tamen quamvis labor de se non sit talis, ut excuset, si tamen complexio personæ sit talis, ut officium, quod aliis leve est, ipse non possit sine magno incommodo conjungere cum jejunio, excusatur, *Sanch. Regin. Tamb.* n. 18.

1330. §. 3. Opera ex se laboriosa sunt, quæ exercentur cum magna agitatione corporis, per hanc enim spiritus multùm consumuntur: & talia sunt præter relata à *Busenb.*, arare, fodere, triturare, secare lapides, portare onera, texere latos pannos etiam pedum adminiculo, remigare, percursare urbem vendendo merces &c.;

&c.; hæc enim, si longo tempore exerceantur, multùm fatigant.

§. 4. *Fagund.* & *Ledesma* apud *Dian.* p. 1. t. 9. R. 8. excusant sartores & barbitonsores, sed absolutè tenendum est oppositum cum *Mendo* d. 8. q. 8., quia hic labor fit sine agitatione & incommodo magno. *Sanch.* n. 132. excusat sartores, si impensiùs laborent etiam per magnam partem noctis, sed & hìc spectandæ sunt vires, nam labor ille de se non excusat, ergo si vires sint pares Jejunio, manet obligatio. 1331.

§. 5. *Angles* aliique cum *Burgh.* cent. 3. cas. 5. & *Diana* in comp. V. *Jejunium*, n. 10. excusant eos, qui multùm scribunt, v. g. Regum Secretarios, quia tale officium requirit constantes vires, sed dicendum est cum *Sanch.* dub. 7. non excusari, possunt enim vires habere sufficientes, quamvis jejunent; imò temperantia & jejunium maximè conducit ad valetudinem sedentiarii. 1332.

§. 6. Qui laboriosis operibus incumbunt, excusantur, licèt uno vel altero die non laborent, si v. g. sit festum, *Sanch.* suprà, *Dian.* R. 9. *Tambur.* n. 24. *Mendo* q. 7. referens alios multos: si verò tres vel quatuor dies jejunii sequerentur, quibus non laborarent, *Sanch.* & alii dicunt debere jejunare aliquibus diebus ex his, v. g. alternis. 1333.

§. 7. Suppositâ fatigatione gravi etiam malo fine causatâ, v. g. insequendo concubinam, si non prævideris fatigationem illam fore incompossibilem cum jejunio, sententia communis habet, quòd possis sæpius comedere: imò licèt prævideris, adhuc dicunt *Palud. Silv. Fill. Sanch. Dian. Castrop. Tambur. Laym.* l. 4. t. 8. c. 3. n. 5., & 1334.

teste *Pasq.* omnes communiter, te posse sæpius comedere, quia moraliter impotens jejunare, non tenetur, atqui talis est moraliter impotens jejunare, uti supponitur, ergo non tenetur: major difficultas est, an hic antecedenter peccarit, etiam contra legem jejunii, ponendo istam causam defatigationis; negant *Led. Med. Bonac. Roccaf. Leand. Pasq.* & alii, sed dicendum est cum S. *Th. Sanch. Castrop. Diana* p. 10. t. 14. R. 11. aliisque communissimè peccasse etiam contra legem jejunii, quia sicuti omne præceptum obligans ad aliquid, etiam obligat ad media observationi illius necessaria, ita etiam prohibet omnia incompossibilia cum ipso, uti præceptum Missæ prohibet somnum toto manè continuari, secundùm dicta l. 1. à n. 782., neque verum est, quòd sit jus ad ejusmodi actiones, per quas eluderetur præceptum, sed jus ad has suspenditur, præsertim si sint actiones illicitæ, ad quas nunquam propriè est jus: & hæc maximè valent, si tale quid incompossibile assumatur in fraudem legis, seu ex intentione non jejunandi, uti omnes communiter fatentur contra *Pasq. Roccaf.* & *Sanch.* ac satis constat ex legibus l. 1. n. 784. relatis, ubi à n. 792. videri debent plura huc spectantia. Ex his,

1335. *Sequitur*, omne opus incompatibile cum jejunio, esse in die jejunii omittendum, si commodè omitti possit, uti habent S. *Th.* & alii cum *Moya* t. 1. t. 6. d. 5. q. 1. n. 21. Hinc *Tamb.* n. 31. non excusavit adolescentem nobilem, qui ex summa voluptate dabat operam arti ferrariæ in elaborandis sclopetis, excusat tamen justa causa, qualis juxta *Moyam* n. 22. est omnis labor assumptus

ptus ad utilitatem spiritualem aut corporalem, propriam vel alienam; hinc secundùm ipsum excusant omnes artes, etiamsi artifices ad sui sustentationem non indigeant, utì docent *Rosel. Sylv. Less. Vind. Gob.* p. 2. prop. 13. n. 18.; qui referunt *Eugenium* IV. ita declarasse: item excusant honestæ recreationes quandoque assumptæ; item universaliter omnia opera jejunio meliora, quia Ecclesia non intendit hæc impedire: Addunt *Vict. Henriq. Castrop. Bonac. Sanch. Bossius*, excusare laborem ex quovis honesto fine assumptum, utì si operosè veneris, ludas, curras, pedibus eas ad amicum invisendum, cùm posses equo &c., quia nulla lex videtur tibi prohibere talem actionem ex honesto fine susceptam, suppositâ autem fatigatione inde causatâ jejunium est moraliter incompossibile; requirit tamen meritò *Sanch.*, ut hoc non fiat frequenter. Denique notat *Less* de Just. l. 4. c. 2. n. 43. eos excusari, qui damni vitandi vel notabilis lucri (cujus occatio non semper datur) captandi causâ laborant, etiamsi ex officio non soleant, ùt qui ad nundinas proficiscuntur, præsertim pedites, vel ad alia negotia, quæ commodè differri nequeunt.

§. 8. Si quis actionem graviter fatigantem 1336.
& de se non malam assumat, partim ob recreationem, partim etiam ut non teneatur jejunare, aliqui cum *Diana* p. 1. t. 9. R. 40. putarunt non peccare cõtra legem jejunii, quia hæc lex non videtur præcipere, ut abstineam à recreatione mea, nec prohibet, ut me eximam ex eo statu, in quo obligor, alioquin petere non possem dispensationem à præcepto, neque possem hinc,

ubi est jejunium locale, exire, ut alibi non jejunem, & tamen hoc licere, dicunt multi relati l. 1. n. 683. Nihilominus alii cum S. *Th.* probabiliùs contradicunt, ac ipsemet *Diana* p. 10. t. 14. R. 11. retractatâ priore sententiâ fusè probat ejusmodi hominem peccare contra legem jejunii, quia tales leges non tantùm obligant, ut quis non impeditus eas observet, sed etiam, ut quamdiu manet in actu primo obligatus, (utì fit in nostro casu) non ponat, sine justa causa, impedimentum observationi: quòd si petat dispensationem, vel exeat è loco, ubi est jejunium, ad alium locum, ubi non est, faciliùs excusatur, quia intendit non jejunare eo tempore & loco, quo nequidem in actu primo obligabitur, ille enim tantùm tenetur, qui non est dispensatus, & est in tali loco, in quo lex obligat. Vide *Vind. Gob.* p. 2. prop. 13.

1337. §. 9. Possunt permitti carnes illis, qui laborant vel famulantur inter hæreticos, dummodo tollant scandalum, dicendo sibi hoc per Ecclesiam licere in tali circumstantia: an autem & quomodo Catholici se addicere possint ejusmodi servitiis, videri possunt dicta l. 2. à n. 102.

Q. 263. *Quid notandum sit circa excusationem ratione conjugii.* Bz. Seqq.

1338. §. 1. Licèt conjux reddatur minùs potens ad reddendum debitum, non ideo tenetur omittere jejunium, quia habet jus ad opera spiritualia, licèt per hæc aliquantùm impediatur à debito corporali, ita *Cornejo*, *Steph.* t. 1. d. 5. n. 131. Tenetur autem conjux jejunare, quamvis non sit futurus potens ad petendum debitum, quia non tenetur petere, *Tamb.* in Dec. l. 4. c. 5. §. 7. n. 40.

§. 2.

§. 2. Si Medici censeant jejunium nociturum proli concipiendæ, mulier excusatur à jejunio, quia grave esset incommodum non posse fovere prolem concipiendam, *Tamb.* n. 17. 1339.

§. 3. Docent *Mendo* d. 8. q. 9. *Illsf.* t. 4. d. 1. n. 44. aliique communiter; quòd mulieres prægnantes & lactantes, quamvis sint robustæ valetudinis, à jejunio excusentur, quia ob fœtum vel prolem alendam indigent copiosiore cibo. 1340.

§. 4. Uxor non excusatur ex eo præcisè, quòd vir prohibeat, ne jejunet, quia non habet jus prohibendi, & ipsa magis tenetur obedire Ecclesiæ quàm viro: posset tamen, si alioqui prævideret graves discordias, non jejunare, quia præcepta positiva non obligant cum gravi scandalo & incommodo, & pax mutua conjugum præponderat jejunio: si tamen aliquis maritus faceret in contemptum Ecclesiæ vel jejunii, uxor teneretur potiùs vitam ponere, quàm obsequi, *Steph.* suprà. 1341.

§. 5. Per se loquendo, non est licitum viro uxoris hæreticæ, propter ipsam frangere jejunia, quia vir est caput uxoris, & hanc potiùs adducere debet ad suum modum vivendi. Excipe, nisi uxor ob impotentem indolem vel longè majorem nobilitatem haberet imperium, ita ut vir sine gravi molestia & turbatione familiæ aliter non posset. 1342.

Q. 264. *Quid circa itinerantes sit addendum.* Bz. Seqq. 1343.

§. 1.

§. 1. Iter equestre non semper excusat à jejunio, nam *Alex.* VII. damnavit hanc 31. prop. *Excusantur absolutè à præcepto jejunii omnes illi, qui iter agunt equitando, utcunque iter agant, etiamsi iter necessarium non sit, & etiamsi iter unius diei conficiant.*

1344. §. 2. Quandonam itinerantes excusentur à jejunio, variant AA., nam *Pasq.* dicit pro pedite sufficere iter 7. milliarium Italicorum, sive apud nos duarum leucarum & mediæ circiter; tria enim milliaria Italica faciunt unam leucam seu horam nostratem, uti notant AA. apud *Steph.* n. 132. *Leander* dicit sufficere 3. Leucas: alii cum *Diana* requirunt 4. tantùm leucas; *Castrop.* quatuor vel quinque, sed hi AA. communiter rejiciuntur: hinc *Azor*, *Bonac.* *Fagund.* *Marchant.* & alii requirunt saltem 5. leucas. Pro equite verò *Leand.* dicit sufficere 10. vel 8. leucas, quamvis unico die equitet, & *Diana* dicit esse probabile, sed p. 11. t. 2. R. 57. cum *Mendo* & *Hurt.* requirit 9. vel 10. leucas: *Fill* *Bonac.* & *Pasq.* decis. 116. requirunt iter plurium dierum, præsertim in æstate, quando minùs est molestum equitare: His non obstantibus, probabilius est cum *Steph.* suprà, regulam generalem in istis statui non posse nisi hanc unicam, tum tantùm excusari itinerantem à jejunio, quando cum labore itineris, quomodocumque tandem illud fiat, non potest consistere jejunium sine magna difficultate & incommodo: Ratio est, quia aliqui plùs, alii minùs laboris capiunt ex via; item, iter 4. leucarum propter montes & alia incommoda est longè difficilius plano per 5. vel 6. leucas: item, iter tempore pluvioso, per vias lubricas, vento in faciem oppo-

oppositò, est duplo laboriosius quàm aurâ serenâ, viis liccis, vento secundo &c. Deinde aliqui sine ullo labore & molestia equitant vel curru vehuntur totâ die; alii mallent ire pedites: item, aliquis mallet conficere 12. horas in hoc equo, quàm 6. in illo &c. ergo non potest statui pro omnibus regula generalis, nisi illa, quam dedimus.

Q. 265. *Quid addendum sit circa excusationem ob pietatem vel majus bonum.* R. Seqq. 1345.

§. 1. Peregrinatio excusat, si fiat ex voto vel præcepto Confessarii, & aliâ die commodè institui non possit, ita cum aliis *Laym.* l. 4. t. 8. c. 3. n. 5. Addit cum aliis *Sanch.* in Conf. l. 5. c. 1. dub. 11. etiam illam peregrinationem excusare, quæ ad Dei honorem valde utilis est, aut fit ex magno affectu pietatis, ita ut peregrinanti videatur futura utilior quàm jejunium, aut quia erit utilis, v. g. ad lucrandas indulgentias in altero loco; Item potest quis inire peregrinationem, licèt incurrant dies jejunii, si longa sit & alioqui careret sociis; imò *Bonac.* de peccat. d. 2. q. 8. p. 1. num. 16. *Tamb.* num. 30. *Moya* t. 1. t. 6. d. 5. q. 1. num. 22., & alii absolutè dicunt excusare omnes pias peregrinationes, quia videntur meliores jejunio.

§. 2. Si quis ex pio fine se cruentè flagellet, prævidens se ita debilitandum, ut jejunare non teneatur, *Palatios* & alii dicunt peccare, si non jejunet, sed probabiliùs excusant *Bonac.* p. ult. n. 9., *Sanch.* dub. 12., *Moya* & alii cum *Tambur.* suprà, quia hæc est honestissima fatigatio, quæ videtur etiam ipso jejunio melior. 1346.

§. 3.

1347. §. 3. *Sanch.* dub. 13. cum aliis viris doctis dicit eos, qui frequenter concionantur, excusari à jejunio pridie & die concionis, quia hoc videtur requisitum pro robore necessario ad diu concionandum; idem tenet *Diana* p. 10. t. 11. R. 32., nec videtur dissentire *Castrop.* t. 30. d. 3. p. 2. §. 5. n. 11., licèt id neget *Tamb.* n. 26., & saltem non videtur licere pridie cœnare, si alterâ die priùs post meridiem dicet, quia vires per sequens prandium sufficienter reficientur. Idem *Sanch. Castrop.* & alii viri docti dicunt Magistros Grammaticæ apud nos, qui quotidie 4. horis docent, non teneri jejunare plùs quàm tribus diebus de septimana, licèt dicant se esse robustos: quòd si aliquis eorum fuerit debilior, minùs aut nihil tenebitur; estque, inquit, *Sanch.*, causa sufficientissima, ut cum illis omnibus dispensent Superiores.

1348. §. 4. Si quis jejunans plùs vexetur tentationibus carnis quàm non jejunans, non ideo excusatur à jejunio, per se loquendo, nti rectè *Bonac.* n. 15., tum quia aliter vinci possunt tentationes, tum quia non tam nascuntur ab inedia quàm à phantasia inde apprehendente causam, aut fortè etiam à dæmone volente per hoc deterrere à jejunio.

1349. Q. 266. *An omnes Monachi excusentur à jejunio.* Rz. 1. *Caram* in Th. fundam. tom. 1. fol. 537. proponit & petit sibi solvi hanc rationem dubitandi: Musici à jejunio excusantur, sed omnes Monachi sunt Musici, ergo omnes Monachi excusantur à jejunio. *Majorem* docent *Sanch.* d. 44. n. 18. *Diana* p. 1. t. 9. R. 1. *Tamb.* n. 26. *Minor* etiam est vera, nam æquè canunt ad notas, & quidem

quidem longè laboriosiùs. R. 2. cum *Steph.* nu. 137. dist. maj., musici à jejunio excusantur, si per jejunium corrumperent voces, vel redderentur inhabiles ad canendum, c, tum enim paterentur grave incommodum, cùm vivant ex voce grata; hoc tamen rarò aut nunquam causabitur à jejunio; nec aliud volunt AA. citati: unde si horum neutrum sit, n. excusari, neutrum autem est in Monachis, maximè cùm non ita curent vocem, sed fractâ voce canentes æquè satisfaciant choro.

Q. 267. *Quomodo urbanitas excuset.* R. Si quis rogatus ab amico, ne videatur inurbanus, sumat non ultra duas uncias, dicunt, præter citatos à *Busenb.*, *Vivald*, Lez. aliique septem apud *Steph.* t. 1. d. 5. n. 111. quòd nullo modo peccet, quia sumit, non tam ex intentione comedendi, quàm urbanitatis & amicitiæ causâ, cui servire pertinet ad specialem virtutem: Sed contradicit *Castrop.* §. 2. n. 5., quia petitio amici est iniqua, utpote opposita præcepto Ecclesiæ. Putant quidem *Nav.* aliique apud *Dianam* in Comp. v. *Jejunium*, n. 51. aliquem die jejunii dispensatum, posse alium ad cœnam invitare, ut secum comedat, quem scit nihilominus cœnaturum alibi, eò quòd talis invitatio censeatur conditionata, *si vis, quia vis comedere*; nec sit causa efficax peccati, quod jam in animo conceptum erat, sed probabiliùs contradicunt *Diana* aliique cum *Less.* l. 4. c. 2. n. 21., quia nemo potest invitare ad id, quod sine peccato præstari non potest: de quo plura diximus l. 2. à n. 255. & speciatim n. 256. 1350.

Q. 268. *Quid faciendum sit cum illis, qui præ-* 1351.

ten-

tendunt causas non sufficienter excusantes. 82. Si quis, saltem in his regionibus Septentrionalibus, afferat rationem aliquo modo probabilem, ob quam non jejunet, saltem omnibus diebus, Laym. l. 4. t. 8. c. 3. n. 6. & 7. item Castrop. §. 5. n. 11. dicunt dissimulandum esse ac posse absolvi, ne, si contradicatur, gravius peccet & nunquam jejunet: verùm doctrina illa est difficilis, nam si non credatur esse paratus observare omnia præcepta graviter obligantia, non est dispositus ad absolutionem; si autem credatur esse paratus observare, moneri potest, est enim certa spes fructûs; & officium Doctoris, quo fungitur Confessarius, videtur id exigere; intelligo, si Confessarius satìs certus sit de obligatione pœnitentis, de qua etiam non sit pœnitenti permansurum prudens dubium, si à Confessario fuerit melius instructus; quando enim talia pro sui accusatione vel excusatione proponunt Confessario, censentur eum consulere, ergo hic tenetur respondere, uti judicat rem in se esse.

INDEX

INDEX RERUM,

Quæ in Libri III. Parte II. continentur.

Numeri hic, sunt maginales.

Acceptilatio, n. 757.
Accessio, à n. 126.
Actio. quid & quotuplex, n. 703.
Adulterans, ad quid teneatur, n. 331. à n. 332. Si dubium sit, quis sit pater, n. 337. Adulterii pœnæ, n. 341.
Ædificatio, n. 127.
Ædilitiæ actiones, n. 715.
Alienatio in fraudem Creditorum, n. 383.
Alluvio, à n. 136.
Antichriseos contractus, n. 901.
Apes, n. 267.
Apta vel inepta præscribi, à n. 501.
Assecuratio, n. 1105.
Aucupium, à n. 256.
Bello capta, cujus sint, n. 113. Bello capta emere, n. 972.
Beursæ taxantes pretia, n. 881.
Bona fides pro præscriptione, à n. 479.
Bona incerta, n. 84. à n. 92. Inventa, n. 84. à n. 85. Derelicta, à n. 90. Vacantia, à n. 104. Bello capta, n. 113. Ecclesiastica emere ab hæreticis, n. 927.
Cambium, n. 1029. à n. 1030.
Carnium comestio, V. *Jejunium*.
Census, n. 1007. à n. 1008. In dubio an redimibilis, n. 1017. Fingens se velle redimere, n. 1018. Vitalitius, à n. 1023. Censui adjiciuntur alii contractus, à n. 1025.

Cessio bonorum, n. 409. à n. 436.
Chirographi vel crediti venditio, n. 927.
Clerici, an contrahere possint, n. 683.
Columbæ, à n. 265.
Commissio aliquid faciendi pro altero, n. 927. 1036.
Commodatum, n. 819. à n. 820. Si pereat, à n. 179.
Compensatio debiti à n. 455.
Compositio cum creditore, à n. 457. Cum Papa vel Episcopo n. 409. à n. 410.
Conditio & modus contractûs, n. 588.
Conductio, n. 1038. à n. 1039. Si res conducta pereat, n. 178.
Confessario committens restitutionem, n. 422.
Consentiens in damnum alienum, n. 20. à n. 34. In suum, à n. 4. n. 85.
Consulens damnificationem, n. 20. à n. 27. Consulens minus damnum, n. 20. Ut potiùs Petro quàm Paulo &c. à n. 32.
Contractus, quid sit, n. 578. Quotuplex, à n. 579. Modi contrahendi, à n. 587. Contractus modales, à n. 588. Puri vel conditionales, à n. 590. Causales, n. 592. Demonstrativi, n. 593. Alternativi, n. 594. Copulativi, n. 595. Quomodo fiant conditionales, n. 596. Sub conditione necessaria, n. 597. Impossibili, n. 598. Turpi, n. 599. Si nupserit, n. 600. Ut castè vivat, n. 604. Si aliquid non fecerit, n. 601. Quid si promissarius non sciverit vel non potuerit implere conditionem, n. 602. Si alteri promittat sub alia conditione, quæ priùs impleatur, n. 603. Si consensus revocetur ante impletam conditionem, n. 605. Pœnæ vel arrhæ additæ contractibus, n. 606. Requiritur consensus verus in

in obligationem, à n. 607. Liber, à n. 612. Liber ab inadvertentia, ignorantia, errore, n. 578. à n. 620. A vi & metu, n. 578. à n. 630. Plenè deliberatus, à n. 655. Externè manifestatus, à n. 654. Acceptatus, à n. 656. Quinam possint contrahere, n. 578. à n. 666. An etiam illi, quorum bona confiscantur, n. 684. Materia contractûs debet esse moraliter possibilis, à n. 685. Existens saltem in spe, à n. 688. Licita, à n. 690. Propria transferentis jus, à n. 694. Aliena respectu acquirentis jus, n. 697. Certa & aliquo modo determinata, à n. 698. Non prohibita, n. 700. Effectus contractuum, n. 701. Solennitates contractuum, à n. 716. 721. Quomodo contractus firmentur, à n. 725. Finiantur, à n. 755.

Contumelia, n. 1190.

Crediti vel chirographi venditio, n. 927.

Creditori creditoris solvere, n. 453. 454.

Creditor unus, an præferri possit alteri, à n. 403.

Culpa, quæ requiratur ad obligationem restituendi, à n. 170. n. 819. 409.

Curatela, curator, n. 1117.

Custo monetæ, n. 960.

Custodes nemorum, n. 48.

Damnificans, damnum &c. V. *Restitutio.*

Damnum incurrendum excusat à restitutione, à n. 365. n. 409. à n. 424.

Debita certa, n. 374. 377. Incerta, n. 84. à n. 92. Onerosa, n. 378. Ex delicto, n. 379. Hypothecata vel privilegiata, à n. 388. Solvenda singulis pro rata, n. 927.

Debitor, si morte afficiatur, n. 465.

Deflorans virginem, n. 312. à n. 313.

Depositum, n. 819. à n. 826. An sit stricti juris, n. 833. An peti possit pretium pro usu, n. 819. Pro conservatione, n. 832. Quomodo conservandum, n. 819. 827. 830. Ex qua culpa teneatur, n. 819. Si dubitet de culpa, n. 819. An depositarius ex se possit uti, n. 819. 829. Si remiserit & pereat, n. 819. Si deponens repetat, n. 828. Si creditor deponentis illud petat, n. 831.

Detractio gravis vel levis, n. 1190. à n. 1194. 1197. Quomodo fiat contra famam, à n. 1196. Injuriæ contra honorem, à n. 1223. Repercutere in fama vel honore, à n. 1213. Si sit alicubi publicum, à n. 1219. Quomodo fama restituenda, n. 1238. 1240. An hæres teneatur, n. 1256. An apud mediatos auditores, n. 1242. Si detraxisti sine culpa, 1243. Si falsò, n. 1248. An facienda revocatio, à n. 1246. Potens privatim, sed detrahens publicè, n. 1246. Detrahens defuncto, n. 1210. 1250. Qui læsit honorem, à n. 1252. Quid excuset, n. 1238. 1251. In dubio, an supervenerit oblivio, n. 1255.

Diem cedere, diem venire, quid sit, n. 590.

Dilatio restitutionis, n. 252. 360. 409.

Dispositio, pia, à n. 1130. Sub variis conditionibus, à n. 1137. Dispositiones pias convertere ad necessitatem Reip. à n. 1146. Quid circa eas possit Episcopus, n. 1151. Disponere pro aliquo in fraudem alterius, n. 1173.

Ditior factus ex re aliena, n. 114. à n. 141.

Docens falsa, à n. 351.

Dominium, quomodo acquiratur, à n. 115. 136.

Dominus rei venditæ, n. 974.

Donatio, n. 762. à n. 797. Quando sit revocabilis,

lis, n. 798. à n. 799. Donationes conjugum invicem, n. 806. Patris erga filium, n. 807. Religiosorum, n. 808. Ultra 500 solidos, n. 809. Donatio colorata, n. 810. Facta Ecclesiæ vel ad piam causam, n. 798. à n. 811. Mortis causâ, n. 814. à n. 815. In dubio, an sit mortis causâ, n. 818. Donans immemor debiti, n. 452.

Ebrius damnificans, n. 296.

Eleëmosynarum restitutio, à n. 161.

Emphyteusis, n. 1057. à n. 1058.

Emptio & venditio, n. 927. An requirant pretium determinatum, n. 929. Pretium, quid & quotuplex, n. 927. à n. 930. Pretium rei necdum præsentis, n. 940. Rei raræ & peregrinæ, n. 941. Si scias in agro esse thesaurum vel venam auri, n. 942. Si post emptionem resciás pluris valuisse, n. 952. Quando liceat vilius emere, n. 927. 935. à n. 984. Quando cariùs vendere, n. 927. 933. An, quia minutim vendit, n. 927. Differtur solutio, n. 927. à n. 943. Emptor valde indiget, n. 934. Si non sit ultra dimidium justi pretii, n. 936. Cum pacto retrovendendi. à n. 902. n. 927. 992. Monopolium, n. 927. Emere sibi omnes merces, ut augeatur pretium, n. 946. Mercatores conspirant non vendere minoris, n. 947. Fraudes circa mercem, n. 927. Fraus vel mendacium circa contractum, à n. 953. An vitium & pretium mercis manifestandum, à n. 948. Vendere debitum, quod non solvetur, n. 927. 985. Si sciat pretium minuendum vel augendum, n. 927. à n. 938. Si sciat monetam prohibendam, n. 938. Cui committitur emptio vel expeditio

peditio pro altero, n. 927. 1036. Si res duobus sit vendita, n. 927. Si pereat ante traditionem, n. 927. 983. Si post traditionem pereat vel deterioretur, n. 927. Emptio Chirographi vel crediti, n. 927. à n. 984. Emptio difficilis debiti, n. 927. 988. Merci admiscere substantiam alienam, n. 957. Vendere in fraudem Creditorum, n. 958. Emens rem hypothecatam aliis, n. 959. Furtivam, vel pretio furtivo, à n. 961. Si dubites, an sit res furtiva, n. 973. Emere res bello captas, n. 972. Bona Ecclesiastica ab hæreticis, n. 972. Quis sit dominus rei venditæ, n. 974. Si res sit duobus vendita, n. 975. An res vendita, sit tradenda, n. 976. Fructus vel alia affixa rei venditæ, n. 977. Vendens vel emens rem frugiferam, 981. 982. Actionem litigiosam, n. 990. Officia temporalia, 991. Venditio quos alios contractus admittat, n. 992. Quomodo rescindi possit, n. 993. Retractus, n. 994.

Evictio debetur emptori, n. 714.

Exceptio, quid & quotuplex, n. 704. Exceptio non mutuatæ pecuniæ, n. 840.

Excommunicatio, an excuset, à restitutione, n. 466.

Executores testamenti, n. 1129. 1145. 1152.

Expensæ, à n. 204.

Exponens infantem, à n. 159.

Excusantia à restitutione, n. 409.

Excusans à restitutione, an excuset à furto, n. 235.

Falcidia, n. 1170.

Fama, n. 1191. V. *Detractio.*

Famæ restitutio, n. 342.

Famulus non manifestans furem, n. 46.

Feudum, n. 1057. à n. 1064.

Fidei-commissum, n. 1121.

Fidejussio, n. 1105. à n. 1106.

Filius-familias, an contrahere possit, n. 683.
Fingere instrumentum, amisso originali, à n. 1123.
Finitur contractus diversimodè, à n. 755.
Fiscalis procurator, n. 83.
Fraus circa dispositionem hæreditariam, n. 1173. Circa venditionem, n. 995. Circa instrumentum, si amissum sit originale, à n. 1123. Si dubites de fraude in testamento, n. 1172.
Fructus rei emptæ, n. 977. 988. Restituendæ, à n. 204.
Fur, rem consumens in extrema necessitate, n. 288.
Furtivam rem, vel pretio furtivo emere, à n. 961.
Gabellæ, à n. 268.
Hæreditas, à n. 1155. Renuntiatio ejus, n. 1125. à n. 1126.
Hæres, quis institui possit, n. 1153. An etiam illegitimus, à n. 1162. An oneretur obligationibus testatoris, n. 1153. 1169. 1256. Hæres possessoris malæ fidei, à n. 237. 490.
Honor, n. 1192. V. *Detractio*.
Hypotheca, n. 1111. à n. 1112.
Hypothecatum debitum, à n. 388.
Jejunium Ecclesiasticum, n. 1259. à n. 1260. Prohibentur carnes, n. 1259. à n. 1260. 1266. 1468. An hìc detur parvitas materiæ, à n. 1305. Multiplex refectio, n. 1259. à n. 1264. 1269. Hora refectionis, n. 1259. à n. 1277. Interruptio prandii, n. 1259. à n. 1279. Protractio, n. 1283. Immoderatè prandens, n. 1288. Ova & lacticinia, n. 1259. Qui manè vel post prandium comedit, à n. 1284. Sæpius pauca per diem comedens, n. 1306. Potus & liquida, à n. 1289. Electuaria &c. à n. 1293. Collatio Vespertina, n. 1259. à n. 1297. Ubi est diversum calendarium, à n. 1271. Vigilia S. Matthiæ & S. Joannis, n. 1273. Abstinentia festo S.

S. Marci, n. 1273. Ad quæ jejunia teneantur Religiosi, à n. 1274. An filii & servi cogendi sint jejunare, n. 1276. *Causæ excusantes* à jejunio, n. 1307. Dispensatio, 1307. à n. 1398. 1313. Impotentia, n. 1307. Ætas, à n. 1314. Labor, n. 1307. à n. 1328. Iter, à n. 1343. Pietas, n. 1307. à n. 1354. Charitas, n. 1307. Urbanitas, 1307. 1350. Paupertas, à n. 1321. Difficultas, à n. 1324. Habens duo cauteria, n. 1327. Si puella nubilis redderetur deformis, n. 1326. Conjugum à n. 1338. Cantus in choro, n. 1349. Prætendens causam insufficientem, n. 1351.

Illegitimus, an possit institui hæres, à n. 1162.

Impediens alium à consecutione boni, n. 68. à n. 69. Non impediens damnum proximi. n. 20. à n. 41. 45. n. 182.

Impotens solvere, restituere &c. à n. 380. n. 409. à n. 428. Si non possit omnibus, n. 407.

Impuberum contractus, n. 676. Quid, si jurent, n. 740.

Incendio liberata, à n. 112.

Inducens ad damnificandum, n. 21. Ad peccatum, n. 342. à n. 343.

Infantes, puberes, impuberes &c., qui dicantur, n. 667. An contrahere possint, n. 669.

Inhonoratio, n. 1193.

Injuria damnosa, materialis, formalis, n. 1. 19. Gravis, à n. 2. An fiat volenti, à n. 4. n. 85.

Interdicta possessoria, n. 711.

Inventa, n. 84. à. n. 85.

Judicis auctoritas, an excuset à restitutione, n. 451.

Judicium temerarium, n. 1175. à n. 1176. An pro eo debeatur restitutio, à n. 1239. Motiva cavendi, n. 1189.

Jura-

Juramentum, quando firmet contractum, à n. 725. Quis relaxet, à n. 742. An vis ejus possit antecedenter impediri, n. 747. Quid si non firmet contractum, n. 750. Juramentum de implendo; de perseverando; de non petenda relaxatione, à n. 748.

Laudans damnificantem, n. 20. 36.

Legitima, à n. 1156.

Lex civilis, an in conscientia obliget, n. 1173. An excuset à restitutione, n. 451.

Libellus, contractus, n. 1057.

Lignantes in alieno, à n. 253.

Literas alienas legens &c. n. 76. 1236. Fragmenta colligens, n. 77.

Locatio, n. 1038. à n. 1039.

Locus restitutionis, n. 355. à n. 361.

Lombardi, n. 880.

Lucrum turpe, à n. 289.

Ludus, contractus, n. 1067. à n. 1068.

Mandans damnificationem, n. 20. à n. 22.

Manifestare damnificantem, n. 20. à n. 55.

Melioramenta, à n. 204.

Mercis vitia, n. 927.

Minorennis, an contrahere possit, à n. 679.

Modus & conditio, quomodo differant, n. 588.

Mohatra, contractus, à n. 902. n. 927. 992.

Moneta, si prævideatur prohibenda, n. 928. An liceat uti falsâ n. 960. Monetæ cusio, mutatio, n. 960.

Monopolium, n. 927. 946.

Montes pietatis, n. 845. à n. 878.

Mora in contractibus, n. 706.

Mors creditoris, an excuset à restitutione, n. 467.

Movens ad damnificandum, n. 21.

Mulctam declinans, fraude vel mendacio, n. 82.

Mutuum. n. 835. à n. 836. An obligatio mutuandi gratis, n. 849. Ad quid teneatur mutuans. n. 835. Ad quid mutuatarius, n. 835. Si detur Ecclesiæ, causæ piæ, minorenni &c. n. 839. Si filio-familias, n. 842. Exceptio non mutuatæ pecuniæ, n. 840. An mutuum reddi debeat in eadem specie, n. 841. An impotens reddere, possit petere mutuum, n. 843. Quando repeti possit, n. 844. Plura v. *Usura*.

Naturalis, v. *Illegitimus*.

Naufragio erepta, à n. 112.

Necessitati Reip., an serviant dispositiones piæ, à n. 1146. Furtū consumens in necessitate, n. 288.

Negotiatio, n. 996. Qualis, & quibus Clericis prohibeatur, n. 996. à n. 997. An his liceat per alium, n. 1005.

Nomine alterius, vel pro altero aliquid faciens, n. 927. 1036.

Novatio contractûs, n. 758.

Obligatio, quid sit, n. 702.

Opinans circa obligationem restituendi, à n. 569.

Ordo inter creditores, à n. 403. Ordo restituendorum, n. 374. à n. 375. usque ad 409. Ordo restituentium, n. 52. à n. 54.

Originarii, an possint magis gravari, n. 1066.

Orphani, qui dicantur, n. 667.

Pactum, promissio, propositum, n. 764.

Participans, n. 20. à n. 38.

Pascentes in alieno, n. 255.

Pauperes, qui dicantur, n. 1129. à n. 1143. Pauperibus restituens, n. 84. à n. 85. n. 409. à n. 420.

Pecunia, v. *Moneta*, Pecunia à dæmone accepta, n. 292.

Periculum, ad quem pertineat, n. 705.

Permixtio, à n. 116.

Piæ causæ privilegia, à n. 1130. v. *Dispositio.*
Pictura in aliena tabula, à n. 134.
Pignus, n. 1111. à n. 1112.
Piscatio, à n. 256.
Plantatio, satio, à n. 132.
Pollicitatio, n. 765.
Possessio, quid, quotuplex, quomodo capiatur &c. à n. 507.
Possessor bonæ vel malæ fidei, n. 114.
Præceptor attrahens discipulos alienos, n. 81.
Præmiserum defraudans, à n. 283.
Præmium per fraudem obtinens, n. 287.
Præscriptio an excuset à restitutione, à n. 468. Quid sit. n. 469. An valeat pro conscientia, à n. 470. Quas conditiones requirat, à n. 478. Quando dicatur currere, n. 546. 557. Interrumpi, à n. 546. Dormire à n. 555.
Præsumens condonandum, si peteret, n. 462.
Precarium, n. 819. à n. 824.
Pretium, v. *Emptio.*
Prior tempore, potior jure, n. 403.
Privilegia piæ causæ, à n. 1130.
Prodigus, quis dicatur, n. 668. An contrahere possit, n. 682.
Promissio, n. 763. Quomodo differat à proposito & pacto n. 764. Quomodo obliget, n. 762. 765. Ante acceptationem, à n. 765. Post acceptationem. à n. 770. Quid sit & quando facienda acceptatio, à n. 778. Qualis acceptatio requiratur, à n. 780. Si promissio fiat sine intentione obligationis, n. 777. Si fiat absenti, à n. 784. An obliget prodiga, n. 795. Quando cesset obligatio promissionis, n. 794. Promissiones jure irritæ, n. 796.
Propositum, pactum, promissio, n. 764. *Pu-*

Puberes, impuberes &c., qui dicantur, n. 667.
Publicum, quid dicatur, n. 1190. à n. 1219.
Pupilli, an contrahere possint, à n. 670. 678. Quid si jurent, n. 734. Gaudent restitutione in integrum, n. 677.
Receptans damnificantem, n. 20. 37.
Religionis ingressum impediens, n. 342. à n. 345. An excuset à restitutione, à n. 441.
Religiosus, an possit contrahere, n. 483. Condere testamentum, n. 1153. 1154. Esse executor, n. 1129. 1145. Repudiare donum, hæreditatem, n. 1160. Religiosi hæreditas, legitima, à n. 1155. Ad quæ jejunia teneatur, à n. 1274.
Remissio debiti, à n. 456.
Renuntiatio hæreditatis, n. 1125. Bonorum ante ingressum Religionis, n. 1125. à n. 1126.
Repercussio in fama vel honore, à n. 1213.
Restitutio, n. 1. A quo debeatur, n. 1. Ob quam injuriam, à n. 16. Radices restitutionis, n. 18. Cooperantes damno, à n. 20. Causans damnum causandum ab alio, n. 49. Non totum, à n. 50. Si multi eidem parvum, n. 247. Dubitans an sit cooperatus, n. 574. An singuli cooperantes in solidum, n. 52. 53. Ordo restituentium, n. 52. à n. 54. Ordo restituendorum, n. 374. à n. 375. Impediens à consecutione boni, n. 68. à n. 69. Cui restituendum, n. 84. An consentienti in damnum, n. 85. Furatus minuta, n. 84. à n. 242. Qui restituit pauperibus, n. 84. à n. 95. n. 409. à n. 420. Qui habet à fure vel à non domino, n. 84. à n. 98. Restituens creditori creditoris, n. 453. 454. Donans immemor debiti restituendi, n. 452. Quid restituet possessor bonæ fidei, n. 114. à n.

à n. 141. 144. Malæ fidei, n. 147. Partim bonæ, partim malæ, à n. 239. Succedens possessori malæ fidei, à n. 237. 490. Ex qua culpa, à n. 170. n. 819. 409. Si actio non sit de se, sed tantùm internè injusta, à n. 148. Si sit actio illicita tantùm, à n. 165. Faciens aliquid imputandum alteri, à n. 155. 159. Si eleemosynas præripias, à n. 161. Si feceris ebrius, n. 193. Si nesciveris damnum esse ita grave, à n. 194. Si putaveris rem esse Caji, & erat Titii, à n. 200. An restituenda sit eadem in individuo res, n. 115. Fructus, meliorамenta, expensæ, à n. 204. Si valor rei vel fructuum fuit varius, à n. 230. An sub mortali restituendum sit totum, à n. 248. Lucrum turpe, à n. 289. Donatum à dæmone, n. 292. Acceptum pro actione debita, n. 293. Pro occisione, mutilatione, n. 296. à n. 305. An in alio genere bonorum, à n. 297. Pro illato stupro vel defloratione, n. 312. à n. 313. Pro adulterio, n. 331. à n. 332. Si dubium sit, quis sit pater, n. 337. Pro fama & damnis spiritualibus, n. 342. Docens falsa, à n. 351. Circumstantiæ restitutionis, n. 355. Restitutionis dilatio, n. 252. 360. Cum quantis impensis restituendum, à n. 365. Quæ excusent, n. 409. à n. 410. Varia dubia circa hæc, n. 183. à n. 561.

Restitutio in integrum, n. 558.

Retractus, n. 994.

Sartores, n. 927. 928.

Satio, plantatio, à n. 132.

Secretum revelare, à n. 1228. Observatio secreti, n. 1237.

Sequestrum, n. 834.

Servi

Servi, an contrahere possint, n. 683.
Societas, contractus, n. 1097. à n. 1098.
Solennitates contractuum, n. 716. An pro foro conscientiæ, à n. 716. 721.
Solidi 500., quid faciant, n. 809.
Solutio, n. 756.
Specificatio, à n. 120.
Sponsio, contractus, n. 1067. à n. 1068.
Spurius, v. *Illegitimus*.
Statum suum nimis augens, n. 17. 380.
Stellionatus n. 994.
Stipulatio, à n. 664.
Stuprum inferens, à n. 312.
Suadens v. *Consulens*.
Substitutio testamentaria, n. 1122.
Succedens possessori malæ fidei, à n. 237. 490.
Suspicio temeraria, n. 1175. à n. 1176. Remedia, n. 1189.
Temeritas in suspicione vel judicio, à n. 1179. Remedia, n. 1189.
Tempus ad præscribendum, à n. 519. Immemoriale, n. 520. Tempus restitutionis, n. 355. à n. 356. Dilatio, n. 252. 360.
Testamentum, n. 1118. Sine solennitatibus, à n. 717. n. 1118. 1119. Quis testari possit, n. 1153. 1154. Militis testamentum, n. 1118. Moriens absque hærede & testamento, n. 104. Promittens testari pro aliquo, n. 1120. Amisso originali testamento, fingere novum, à n. 1123. Executores, n. 1129. 1145. Dispositiones ad pias causas, n. 1129. à n. 1130. Testatoris obligationes an onerent hæredem, n. 1169. Dubium de fraude in testamento, n. 1172. Dubium, quis legatarius, quid legatum sit, n. 1129.

Titulus ad præscribendum, à n. 495.
Traditio rei, n. 708.
Transactio, n. 464.
Translatio dominii, n. 709.
Trebellianica, n. 1171.
Tributa, à n. 268.
Tutela, tutor, n. 1117.
Valor rei vel fructuum, si sit varius, à n. 230.
Vectigalia, à n. 268.
Venatio, n. 84. à n. 256.
Vendicatio rei, n. 712.
Venditio, v. *Emptio*.
Usura, n. 845. à n. 846. An parvitas materiæ, n. 848. An obligatio mutuandi gratis, n. 849. An licitum sperare gratitudinem, n. 845. 907. Monere de gratitudine, n. 908. Petere tanquam debitum ex gratitudine, n. 873. 885. Mutuare ad captandam amicitiam, n. 845. Ad obtinendum officium vel beneficium, n. 845. Ad recuperandum debitum, n. 845. 886. An liceat aliquid accipere supra sortem, n. 850. Ratione periculi, n. 845. à n. 851. Expensarum & sumptuum, n. 845. 867. 945. Lucri cessantis, n. 845. à n. 858. Damni emergentis, n. 845. à n. 863. Quia se privat consolatione, n. 868. Quia pecunia præsens est melior quàm futura, n. 869. Quia se obligat ad certum tempus non repetere, à n. 870. Quia prorogat terminum restituendi, n. 872. Quia creditori anticipatò solvit, vel debitori concedit dilationem, n. 927. Aliquid exigere à tertio, n. 874. Exigere, non cõsiderando titulum, n. 975. Ratione contractûs censûs, vel trium contractuum, n. 876. Quia utile est Reip. sic mutuum dari, n. 877. Initio acci-

accipere, quod debebitur pro interesse, à n. 882. Usuraria pacta adjuncta mutuo, à n. 884. Quia permittit usum pecuniæ depositæ, n. 898. Si emat rem, & hanc mutuatario elocet, n. 899. Si adjiciatur contractus antichriseos, n. 901. Mutuare vetus, ut restituatur novum &c. n. 845. 888. Ut tibi vicissim mutuet, aut apud te emat &c. n. 845. 887. 905. Ut sis liber à tributis &c. n. 845. Ut colat agros tuos, etiam pro pretio, n. 889. Si anticipato pretio conducas operas, n. 900. Ut in alia re fidejubeat pro te, n. 890. Ut sortem restituat alio loco, 891. Ut tibi remittat injuriam, n. 892. Ut ab eo lauderis, commenderis, &c. n. 893. Ut faciat aliquid aliunde debitum, n. 894. Ut statim aliquid vicissim præstet, n. 895. Ut pro 100. reddat post 10. annos 30., si vivat, aliàs nihil, n. 896. An pœna imponi possit mutuatario, n. 897. Si mutuem debitum, quod mihi est difficilis obtentionis, n. 906. Si, dum legatum non solvitur, petas interesse, n. 909. Cedere alteri contractum usurarium, n. 918. Quid si mutetur valor rei mutuatæ, n. 845. 910. An usurarius acquirat dominium usuræ, n. 919. An acquirat dominium lucri ex re usuraria, n. 920. Obligatio restituendi, à n. 921. Pœnæ usurariorum, n. 845. Pœnæ cooperantium, n. 845. 926. An permitti possint usuræ, n. 925.

Uxores, an contrahere possint, n. 683.

FINIS.

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0907
DFG

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0908
DFG

M.
n. 495.

varius, à n. 230.

vitas materiæ, n. 848.
gratis, n. 849. An lici-
n, n. 845. 907. Mone-
. Petere tanquam de-
n. 873. 885. Mutuare
n, n. 845. Ad obtinen-
cium, n. 845. Ad recu-
45. 886. An liceat ali-
em, n. 850. Ratione
Expensarum & sum-
45. Lucri cessantis, n.
ergentis, n. 845. à n.
olatione, n. 868. Quia
or quàm futura, n. 869.
n tempus non repete-
gat terminum restitu-
tori anticipatò solvit,
ationem, n. 927. Ali-
74. Exigere, non cõsi-
5. Ratione contractûs
ictuum, n. 876. Quia
n dari, n. 877. Initio
acci-

Universitäts Bibliothek Rostock
http://purl.uni-rostock.de/rosdok/ppn835363368/phys_0909
DFG